ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

Revistă de istorie

ANUL X
1957

www.dacoromanica.ro

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

STUDII

Revistă de istorie

3

ANUL X

1957

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

www.dacoromanica.ro

COMITETUL DE REDACȚIE :

Acad. A. OȚETEA — *redactor responsabil*; GH. HAUPT — *redactor responsabil adjunct*; acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI; acad. M. ROLLER; L. BÁNYAI; V. CHERESTEȘIU; B. CÂMPINA; V. MACIU; P. NICHITA; S. ȘTIRBU.

„STUDII" REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția : BUCUREȘTI, B-dul Generalissimul Stalin nr. 1
Telefon : 1.50.81

ABONAMENTELE SE FAC LA TOATE OFICIILE POȘTALE, PRIN FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII VOLUNTARI DIN ÎNTREPRINDERI ȘI INSTITUȚII

www.dacoromanica.ro

SUMAR

STUDII Pag.

RADU VULPE, Activitatea ştiinţifică a istoricului Vasile Pârvan 7
ERVIN HUTIRA, Despre controlul muncitoresc în Romînia (1944—1948) 41
GH. HAUPT, Începutul activităţii revoluţionare a lui C. Dobrogeanu-Gherea . . . 61
ST. OLTEANU, Un aspect al producţiei meşteşugăreşti în oraşele din Moldova în secolul al XVII-lea (Prelucrarea pieilor) 87

NOTE ŞI COMUNICĂRI

DAN BERINDEI, Frămîntările grănicerilor şi dorobanţilor în jurul formării taberei de la Floreşti (vara anului 1859) 113
MATEI D. VLAD, Impunerea şi perceperea dărilor pe cai în ţările romîne (pînă la sfîrşitul secolului al XVII-lea) 135
P. P. PANAITESCU, Marea adunare a ţării, instituţie a orînduirii feudale în ţările romîne 153

DISCUŢII

ELIZA CAMPUS, Tratativele diplomatice în preajma dictatului de la Viena (aprilie-august 1940) 167

DOCUMENTE

MATEI IONESCU, Documente din arhiva V. G. Morţun (1907—1918) 197
V. MIHORDEA, Cîteva date privitoare la situaţia ţărănimii din Dobrogea în 1878 . 203
* * * Documente privitoare la satul Băneşti din apropierea oraşului Tîrgovişte . . 207

*

S. ŞTIRBU, Recenzia unei pretinse recenzii (răspuns lui A. Oţetea) 213
ELIZA CAMPUS, Critică principială sau dezinformare a cititorului? 237

RECENZII ŞI PREZENTĂRI

A. M. NECRICI, Politica imperialismului englez în Europa (*B. Bălteanu*) 241
KÓSÁRY DOMOKOS, Introducere în izvoarele şi literatura istoriei maghiare (*C. B.*) 244
VIRGIL IONESCU, Contribuţii la studiul gîndirii economice a lui Nicolae Bălcescu (*P. P. Panaitescu*) 245
VLADIMIR GH. DICULESCU, O manufactură de ceramică la Tg. Jiu, 1832—1863 (*C. Şerban*) 248
* * * Noi publicaţii în R.S.S. Moldovenească (*G. Bezviconi*) 250
Bibliografia istorică pe anul 1956 (I) 255

CRONICA 275

R. VULPE, În legătură cu „o scrisoare către redacţie" 281

A. M. PANKRATOVA 283

www.dacoromanica.ro

SOMMAIRE

ÉTUDES — Page

RADU VULPE, L'activité scientifique de l'historien Vasile Pârvan 7
ERVIN HUTIRA, Sur le contrôle ouvrier en Roumanie (1944—1948) 41
GH. HAUPT, Les débuts de l'activité révolutionnaire de C. Dobrogeanu-Gherea . . 61
ST. OLTEANU, Un aspect de la production artisanale dans les villes de Moldavie au XVIIe siècle (Le travail des cuirs) 87

NOTES ET COMMUNICATIONS

DAN BERINDEI, Les agitations des gardes-frontières et des gendarmes à l'occasion de l'établissement du camp de Floreşti (été 1859) 113
MATEI D. VLAD, L'imposition et la perception des impôts sur les chevaux dans les pays roumains (jusqu'à la fin du XVIIe siècle) 135
P. P. PANAITESCU, La Grande Assemblée du pays, institution du régime féodal dans les pays roumains 153

DISCUSSIONS

ELIZA CAMPUS, Les négociations diplomatiques à la veille du „diktat" de Vienne (avril-août 1940). 167

DOCUMENTS

MATEI IONESCU, Documents des archives Morţun (1907—1918) 197
V. MIHORDEA, Quelques données concernant la situation de la paysannerie de la Dobrogea en 1878 203
* * * Documents relatifs au village de Băneşti, près la ville de Tîrgovişte 207

★

S. ŞTIRBU, Compte rendu d'un dit compte rendu (Réponse à A. Oţetea) 213
ELIZA CAMPUS, Critique juste ou désinformation des lecteurs? 237

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS

A. M. NECRICI. La politique de l'impérialisme anglais en Europe (*B. Bălteanu*) . . 241
KÓSARY DOMOKOS, Introduction aux sources et à la littérature historiques de la Hongrie (*C. B*) 244
VIRGIL IONESCU, Contribution à l'étude de la pensée économique de N. Bălcescu (*P. P. Panaitescu*) 245
VLADIMIR GH. DICULESCU, Une manufacture de céramique à Tîrgu Jiu, de 1832 à 1863 (*C. Şerban*) 248
* * * Nouvelles publications dans la R.S.S. Moldave (*Gh. Bezviconi*) 250
Bibliographie historique pour l'année 1956 (I) 255

CHRONIQUE 275

R. VULPE, *A propos d'une «lettre à la rédaction»* 281
A. M. PANKRATOVA 283

www.dacoromanica.ro

СОДЕРЖАНИЕ

ОРИГИНАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ — Стр.

Р. ВУЛЬПЕ, Научная деятельность историка Василия Пырвана 7
Е. ХУТИРА, О рабочем контроле в Румынии (1944—1948) 41
Г. ГАУПТ, Начало революционной деятельности К. Доброджану-Геря . . . 61
Ш. ОЛТЯНУ, Один из видов кустарной промышленности в городах Молдовы XVII века (обработка кожи) 87

ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ

Д. БЕРИНДЕЙ, Волнения среди пограничников и доробанцев в связи с организацией лагеря в Флорешти (лето 1859 года) 113
М. Д. ВЛАД, Обложение дорожными податями и их взыскание в Дунайских княжествах (до конца XVII века) 135
П. П. ПАНАИТЕСКУ, Великое земское собрание — учреждение феодального строя в Дунайских княжествах 153

ДИСКУССИИ

Е. КАМПУС, Дипломатические переговоры накануне венского диктата (апрель—август 1940) 167

ДОКУМЕНТЫ

М. ИОНЕСКУ, Докупенты из архива Морцуна (1907—1918) 197
В. МИХОРДЯ, Некоторые данные относительно положения крестьян в Добродже в 1878 году 203
* * * Документы, касающиеся села Бэнешти вблизи города Тырговиште . . 207

*

С. ШТИРБУ, Рецензия мнимой рецензии (ответ А. Оцетя) 213
Е. КАМПУС, Принципиальная критика или дезинформация читателей . . 237

РЕЦЕНЗИИ И АННОТАЦИИ

А. М. НЕКРИЧ, Политика английского империализм в Европе *(Б. Бэлтяну)*. 241
К. ДОМОКОС, Введение в источники и литературу венгерской истории *(К. Б.)* 244
В. ИОНЕСКУ, К вопросу об идеях Бэлческу в области экономики *(П. П. Панаитеску)* 245
В. Г. ДИКУЛЕСКУ, Керамическая мануфактура в Тыргу Жиу в 1832—1863 годах *(К. Шербан)* 248
* * * Новые издания в Молдавской ССР (Г.Безвиконный) 250
Историческая библиография за 1956 год (I) 255

ХРОНИКА 275

Р. ВУЛЬПЕ, В связи с «одним письмом в редакцию» 281
А. М. ПАНКРАТОВА 283

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 3, 1957

ACTIVITATEA ŞTIINŢIFICĂ A ISTORICULUI VASILE PÂRVAN

DE

RADU VULPE

În cursul anului 1957 se împlinesc şaptezeci şi cinci de ani de la naşterea lui Vasile Pârvan şi treizeci de la moartea sa prematură. Născut la 28 septembrie 1882, el avea să închidă ochii cu mai puţin de 45 de ani mai tîrziu, la 26 iunie 1927.

Într-o viaţă atît de scurtă Vasile Pârvan a desfăşurat o activitate intelectuală intensă şi de un înalt nivel, situîndu-se printre personalităţile de frunte ale culturii romîneşti. Cercul manifestărilor sale a fost foarte larg. Creaţiile spiritului său ager şi pătrunzător, sprijinite pe o cultură vastă şi exprimate într-un stil de o puternică originalitate, aparţin în primul rînd ştiinţelor istorice, dar ating adesea şi preocupările speciale ale filozofiei, ale sociologiei, ale literaturii, ale artei. A fost analizat, discutat şi apreciat tot atît de mult ca filozof ori ca scriitor eseist, cît şi ca sever maestru al cercetărilor erudite.

De fapt, preocupările sale erau armonizate pe linia unei singure atitudini: aceea de istoric. Atunci cînd a scris despre datoria vieţii noastre, cînd s-a ocupat de tragedia greacă sau de procesul creaţiei în artă, ori cînd a publicat un studiu despre problemele culturii sociale contemporane, sau cînd a rostit înălţătoarele sale cuvîntări comemorative, întocmai ca şi atunci cînd a căutat să reconstituie ideile despre lume şi viaţă ale locuitorilor antici din Dobrogea, cînd şi-a formulat concepţiile despre valorile istorice ori cînd a analizat doctrina stoică, el n-a făcut decît să ridice pe planul unei gîndiri înalte şi cuprinzătoare, cu mijloace potrivite, aceeaşi frămîntare spirituală, aceeaşi muncă de cercetare şi aceeaşi dorinţă de lămurire a devenirii fenomenelor umane care l-au dus la realizarea fundamentalelor sale opere despre antichitatea getică sau greco-romană, ori la laborioasele sale campanii de explorări arheologice. Cugetător profund, scriitor de talent, erudit de o măiastră competenţă, organizator temeinic, el a fost totdeauna unul şi acelaşi: un istoric, unul din cei mai de seamă pe care i-a dat ţara noastră.

www.dacoromanica.ro

Născut în cătunul Perchiu din comuna Huruieşti (azi raionul Adjud, pe atunci în judeţul Tecuci), ca fiu al unui modest învăţător, a urmat şcoala primară cu propriul său părinte, iar pe cea secundară la liceul din Bîrlad, formîndu-se în mijlocul ţărănimii necăjite din sudul Moldovei, ale cărei dureri şi năzuinţe le-a împărtăşit din fragedă vîrstă şi căreia i-a păstrat totdeauna o devotată dragoste. S-a insistat asupra acestei origini rurale pentru a se explica unele din însuşirile sale psihice şi atitudinea lui în faţa marilor probleme ale existenţei. De sigur, adîncimea gîndului său „cosmic", realismul său viguros, echilibrul său sufletesc, tenacitatea eticii sale pot fi privite ca trăsături caracteristice ale muncitorului de la ţară, deţinător al unor multimilenare deprinderi în lupta directă cu asprimile vieţii.

Dar şi mai evidentă este influenţa provenienţei rurale a lui Vasile Pârvan în înclinările sale de ordin social. Nu a militat pe tărîmul luptelor politice, dar, ori de cîte ori a avut prilejul, şi-a mărturisit convingerile sale democratice şi patriotice, calda sa simpatie pentru „plebea flămîndă şi chinuită", protestul său faţă de „mizeriile fără nume ale vieţii de lucrător de uzină"[1], repulsia faţă de „masivitatea impertinentă a bogătaşului care asudă grăsime", speranţa în purificarea „nenorocitei orînduiri sociale" din vremea sa[2]. În faţa burgheziei cu orizontul îngustat de zidurile intereselor ei, ca şi în faţa unor intelectuali prea uşor înclinaţi spre judecăţi superficiale, el a apărat cu căldură pe ţăranul romîn, sub a cărui „carapace pietroasă şi inertă: fatalismul, insensibilitatea la nevoile unei vieţi mai omeneşti, tradiţionalismul, neîncrederea faţă de orice om sau lucru nou, asprimea şi necioplirea în diferite manifestări individuale", se ascunde „o fiinţă foarte fin şi complicat, foarte delicat construită, cu nenumărate organe de apercepţie variată şi puternică a lumii", cu „o splendidă etică optimistă", cu „o curiozitate extraordinar de multilaterală", cu „un spirit de observaţie şi de critică excepţional de ascuţit", cu „un simţ de măsură şi cuviinţă sufletească cu atît mai puternic, cu cît el nu se poate manifesta exterior decît cu totul stîngaci"[3].

Pentru Pârvan ţărănimea reprezenta partea cea mai autentică a poporului romîn. Solidaritatea cu această clasă de muncitori ai pămîntului ţării forma însăşi temelia patriotismului său. Istoria multelor veacuri de suferinţe ale patriei era istoria poporului de jos, martirizat deopotrivă de clasele suprapuse din interior şi de exploatatorii impuşi de toate stăpînirile străine. Pentru a cunoaşte fiinţa poporului romîn era nevoie de cercetarea acestei zbuciumate istorii. Pe lîngă înclinările şi aptitudinile sale naturale pentru studiul trecutului, aceste preocupări au contribuit, de sigur, într-o proporţie importantă la alegerea drumului pe care Vasile Pârvan avea să-l urmeze în viaţă. Este util de remarcat că prima lucrare din bibliografia lui constă dintr-o notiţă de psihologie

[1] V. Pârvan, *Ideile fundamentale ale culturii sociale contemporane*, Bucureşti, 1919, p. 8 şi 25.
[2] Idem, *Idei şi forme istorice*, Bucureşti, 1920, p. 15 şi 25—26.
[3] *Ibidem*. p. 23—24.

www.dacoromanica.ro

socială, din anul 1900, prin care marele învățat de mai tîrziu, pe atunci abia un elev de liceu în vîrstă de 18 ani, răspundea la un chestionar privitor la psihologia poporului romîn [1].

În anul următor avea să se înscrie ca student în istorie la Universitatea din București, unde a devenit elevul a trei dintre somitățile istoriografiei românești: Nicolae Iorga, Dimitrie Onciul, Ion Bogdan. Aceștia l-au inițiat în metodele riguroase ale istoriei critice din acea vreme și l-au încurajat cu toată solicitudinea, apreciindu-i calitățile excepționale și ajutîndu-l să-și publice lucrările făcute în seminariile lor. Activitatea lui Pârvan ca student a fost uimitor de bogată, atestînd de la început o rară voință de muncă. Pe lîngă asiduitatea cu care a urmat cursurile și seminariile celor trei maeștri citați, precum și pe acelea de filologie latină ale lui D. Evolceanu și de geografie ale lui S. Mehedinți, pe lîngă nenumărate articole, studii mărunte, note, recenzii, publicate în diverse ziare și reviste, pe lîngă obligațiile sale de funcționar al bibliotecii Academiei Române, unde s-a ocupat cu pregătirea materialului pentru „Catalogul manuscriptelor românești", el a găsit timp să scrie o serie întreagă de lucrări de istorie, dintre care nu mai puțin de cinci au și văzut încă de atunci lumina tiparului. Toate aceste contribuții științifice, dovedind informație conștiincioasă, originalitate și maturitate de gîndire istorică, se referă la subiecte din trecutul recent și medieval al țărilor române. Cea mai veche dintre ele, „Activitatea politică a lui Alex. Papiu Ilarian" [2], un fragment dintr-o monografie mai largă pe care o alcătuise despre acest istoric și luptător patriot de origine ardeleană din vremea Unirii, reflectă încă preocupările sociale cu care Vasile Pârvan ieșise din liceu. Lucrările următoare: „Cîteva date nouă cu privire la familia Cuza" [3], „Alexăndrel Vodă și Bogdan Vodă" [4], „Un vechi monument de limbă literară românească (1639—1668)" [5], „Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Ungaria" [6], din ce în ce mai depărtate în trecut și din ce în ce mai erudite, marchează etapele formării sale ca om de știință. Ultima din lucrările menționate, cea despre Ștefan cel Mare, pregătită în cadrul seminariului lui D. Onciul, avea să apară în 1905, după ce autorul își luase licența.

Atît de serios afirmat pe terenul muncii creatoare, lui Vasile Pârvan, ajuns abia la vîrsta de 22 de ani, îi erau deschise toate căile de ascensiune științifică, dar ceea ce lucrase pînă atunci îl indica numai

[1] V. Pârvan, răspuns la *Chestionar privitor la psihologia poporului romîn*, în „Noua Revistă Română", II, nr. 16 (15 aug. 1900), supl. I, p. 51—52. Cf. H Metaxa, *Vasile Pârvan: note biobibliografice*, în broșura *Vasile Pârvan: In Memoriam*, București, 1928 (extras din „Arhiva pentru Știința și Reforma socială", VII, 1928, nr. 3—4), p. 49.

[2] V. Pârvan, *Activitatea politică a lui Alex. Papiu Ilarian*, în vol. *Prinos lui D. A. Sturza la împlinirea a șaptezeci de ani*, București, 1903.

[3] Idem, *Cîteva date nouă cu privire la familia Cuza*, București, 1904, 15 p. (extras din „Convorbiri literare", XXXVIII).

[4] Idem, *Alexăndrel Vodă și Bogdan Vodă: șapte ani din istoria Moldovei, 1449—1455*, București, 1904, 128 p.

[5] Idem, *Un vechi monument de limbă literară românească (1639—1668)*, București, 1904, 56 p. (extras din „Convorbiri literare", XXXVIII).

[6] Id m, *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Ungaria*, București, 1905, 142 p. (retipărit după „Convorbiri literare", XXXIX).

www.dacoromanica.ro

pentru istoria românească medievală. La acea dată nimic nu lăsa să se întrevadă că acest tînăr cercetător avea să se realizeze pe deplin într-o altă specialitate, spre a deveni pînă la urmă unul din cei mai distinşi reprezentanţi ai istoriei antice. Faptul că în cursul învăţăturii sale universitare frecventase, ca materie secundară, şi cursurile de limbă latină se putea explica foarte logic prin necesităţile pregătirii în istoria medievală, ale cărei documente sînt scrise, într-o mare măsură, în această limbă.

Mai important era că nu lucrase de loc în seminariul de istorie veche şi epigrafie, pe care tocmai el avea mai tîrziu să-l ilustreze cu o competenţă magistrală şi cu efecte atît de rodnice. Este o ciudăţenie pe care nu am putea-o explica prin eventualele scăderi ale titularului catedrei respective, Grigorie Tocilescu, care, cu tot romantismul concepţiilor sale istorice şi cu toate metodele sale rămase în urmă, era totuşi un epigrafist de merit şi un arheolog încercat, colaboratorul lui Mommsen la întocmirea volumului III din *Corpus inscriptionum Latinarum* şi exploratorul Monumentului de la Adamclisi, spre a nu mai vorbi de atîtea alte realizări pe care i le datorează ştiinţa şi nici de calităţile lui de expunere. Realitatea este că pînă la terminarea facultăţii Vasile Pârvan nu se gîndise să-şi părăsească studiilé atît de temeinic începute în istoria medievală şi modernă a românilor.

Dar, tocmai în anul în care îşi lua licenţa se ivi un prilej care a determinat o cotitură decisivă în cariera sa ştiinţifică. Universitatea instituise o bursă pentru specializarea în istor e antică, în Germania, ţara în care studiile despre antichitate ajunseseră la cea mai mare dezvoltare. Dar candidaţi potriviţi nu se prezentau. În dorinţa de a-şi perfecţiona şi de a-şi amplifica pregătirea generală de istoric şi socotind că studiul antichităţii avea să-i fie necesar în primul rînd pentru problemele istoriei românilor — căci de pe atunci începuse a-l atrage misterul originilor noastre etnice —, Vasile Pârvan, îndemnat şi de maeştrii săi medievişti, a candidat şi a obţinut bursa, plecînd chiar în toamna anului 1904 la Jena, unde a audiat timp de un semestru cursurile de istorie antică ale profesorului Heinrich Gelzer. În 1905 se mută la Berlin, unde rămîne pînă în anul 1908, urmînd cursurile şi seminariile de istorie antică ale profesorilor Eduard Meyer, Otto Hirschfeld şi C. F. Lehmann-Haupt, cel de arheologie al lui Kekulé von Stradonitz, cele de epigrafie greacă şi latină ale profesorilor Lehmann-Haupt, Hirschfeld şi Dessau, cel de papirologie al lui P. M. Meyer şi cel de numismatică al lui K. Regling. În semestrul de iarnă din 1908—1909 a urmat şi la Breslau (azi Wroclaw, în R. P. Polonă), cursurile şi seminariul lui Conrad Cichorius, cunoscutul exeget al Columnei traiane [1].

În cei aproape cinci ani cît a stat în Germania, a desfăşurat aceeaşi muncă fără preget de care se dovedise atît de capabil în ţară, trecîndu-şi examenele, îndeplinindu-şi toate lucrările ce se cereau în

[1] V. Pârvan, *Memoriu înaintat Onor. Minister al Cultelor şi Instrucţiunii cu ocazia candidării la catedra de istorie veche şi epigrafie de la Facultatea de Litere şi Filozofie din Bucureşti, conform prevederilor respective din Legea învăţămîntului secundar şi superior*, Bucureşti, 1909, p. 4—5.

www.dacoromanica.ro

diferitele seminarii pe care le frecventa și strîngînd cu hărnicie un bogat material nu numai pentru teza de doctorat, dar și pentru celelalte studii mari pe care le proiecta pentru viitor, în special în legătură cu antichitatea pămîntului românesc. Pînă la sfîrșitul vieții aveau să-i folosească notele adunate atunci. În plus, din timpul său liber nu a cruțat nici o clipă pentru a-și desăvîrși cultura generală, cercetînd muzeele și pinacotecile, ascultînd concerte, citind literatură și filozofie. Și cum prin specializarea în istorie antică nu înțelegea să renunțe la preocupările pe care le avusese în țară, dorind, dimpotrivă, să stăpînească o experiență științifică pe cît se poate mai întinsă, a urmat cu asiduitate, la Berlin, și cursurile și seminariile de istorie universală, medie și modernă, ale profesorilor D. Schäfer, M. Tangl și M. Lenz, precum și cursurile de geografie istorică ale profesorului Sieglin. De asemenea, a audiat cursuri de economie politică și de istorie economică. Aprecierile maeștrilor germani despre acest tînăr, care prin maturitatea pregătirii lui le apărea ca un egal (*ebenbürtig*), au fost din cele mai alese. Pârvan și-a luat titlul de doctor la prof. C. Cichorius la Breslau, la sfîrșitul anului 1908, prezentînd teza „Die Nationalität der Kaufleute im römischen Kaiserreiche".

Ca o dovadă că el n-a urmărit de la început să rupă legătura cu studiile sale anterioare din țară, ci a fost constrîns la aceasta în mod treptat și peste veleitățile sale, este că chiar de la Berlin a trimis spre publicare revistei „Luceafărul" din Budapesta, în 1906, un studiu cu titlul triplu de „Începuturile poporului românesc; Românii din stînga Dunării pînă la întemeierea principatelor; istoria statelor românești pînă la 1526" [1], în care ataca pentru prima oară problema originilor neamului său, continuînd deci să se mai intereseze de epoca medievală. În aceeași vreme publica, tot în „Luceafărul", o conferință despre „Unire", ținută cu prilejul comemorării zilei de 24 ianuarie la „Societatea academică română din Berlin" [2].

Dar aceasta a fost printre ultimele sale manifestări în cadrul istoriei mai noi a românilor. Ulterior nu va mai atinge acest domeniu decît în cîteva conferințe de popularizare sau în recenzii și în rapoarte mărunte. Treptat, antichitatea l-a absorbit cu desăvîrșire, nu atît din cauza imensității îndatoririlor pe care i le impunea noua specialitate, cît mai ales pentru pasionantele ei probleme, menite în cel mai înalt grad să atragă o inteligență dinamică, pătrunzătoare și avîntată spre îndrăznețe speculații. El nu mai privea istoria antică de la distanța vremii sale, ci o trăia intens, ca un contemporan al lui Socrate ori al lui Marcu Aureliu, atît de profund îl influențase contactul neîntrerupt, de ani și ani, zi de zi, clipă de clipă, cu mărturiile civilizației clasice.

Prima lucrare de istorie antică rezultată din noua sa orientare datează din 1906. Este articolul „Cîteva cuvinte cu privire la organi-

[1] V. Pârvan, *Începuturile poporului românesc; Românii din stînga Dunării pînă la întemeierea Principatelor; Istoria statelor românești pînă la 1526*, în „Luceafărul", Budapesta, V, (1906,) nr. 13—16, p. 272—279 și 287—301.

[2] Idem, *Unire; conferință ținută la „Societatea academică română" din Berlin, în ziua de 24 ianuarie st. v. 1906*, Budapesta, 1906 (retipărită după „Luceafărul", V, 1906, p. 52—58 și 84—90).

www.dacoromanica.ro

zaţia provinciei Dacia Traiană" [1], în care, pornind de la critica aspră, dar justă, a unei lucrări incompetente despre acest subiect, trasa liniile generale ale unei sinteze asupra ţării lui Decebal sub stăpînirea romană. Această sinteză îl va preocupa mereu, ca un scop principal, pînă la sfîrşitul vieţii.

Articolul „Cîteva cuvinte cu privire la organizaţia provinciei Dacia Traiană" rămîne în bibliografia lui Vasile Pârvan un document caracteristic pentru cotitura carierei lui ştiinţifice. De acum înainte se va ocupa exclusiv de antichitate, păstrînd totuşi scopul care îl îndemnase altădată spre studiile istorice în legătură cu pămîntul romînesc. Va căuta să pătrundă adînc în negura trecutului străvechi al ţării, spre a contribui cu lumini noi la lămurirea obîrşiei poporului romîn.

A doua lucrare a sa de istorie veche, apărută tot în 1906, a fost „Salsovia" [2]. Aici punctul de plecare este comentariul unei inscripţii din vremea împăratului Licinius, în care se surprind importante amănunte referitoare la ultimele încercări de apărare a credinţelor păgîne în faţa creştinismului triumfător şi care cuprinde şi date noi despre organizarea apărării militare la gurile Dunării în secolul al IV-lea e. n. Concluziile principale din lucrare sînt valabile şi azi. Chiar localizarea Salsoviei la Mahmudia, propusă aici pentru prima oară, a fost acceptată fără obiecţii. Lucrarea este bogată în informaţii bibliografice, pe care autorul caută dinadins să le dea cît mai întinse, ţinînd seama de „lipsa de orientare ştiinţifică ce domneşte în această privinţă atît în opinia publică cît şi în cercul — foarte restrîns de altfel — al cercetătorilor locali". Cu acest prilej, Vasile Pârvan preconizează cel dintîi necesitatea dezgropării sistematice a *limes*-ului danubian din Dobrogea, arătînd că un studiu complet asupra dominaţiei romane în aceste regiuni numai atunci va fi posibil. Pentru aceasta considera necesare sprijinul autorităţilor şi al publicului şi concursul unei serii de tineri pregătiţi în specialitate, condiţii care pe atunci lipseau cu totul. Azi, după o jumătate de secol de la aceste reflecţii ale lui Vasile Pârvan, condiţiile sînt realizate: activitatea arheologică din ţara noastră se bucură de o largă ocrotire oficială, este foarte apreciată de mase şi e întreţinută prin munca a numeroşi cercetători, în mare parte urmaşi direcţi sau indirecţi ai lui Pârvan. Şi totuşi, propunerea atît de justă a autorului „Salsoviei" despre *limes* nu a progresat mult faţă de situaţia de atunci. Ar fi timpul să se ia în consideraţie în mod efectiv această importantă problemă.

Cele două lucrări menţionate mai sus, fiecare conţinînd, pe lîngă erudiţie, şi elemente programatice, au fost produse cu prilejul febrilei activităţi a lui Pârvan de la Berlin. În anul 1909, ca o încoronare a acestei activităţi, avea să apară, la Breslau, teza sa sus-amintită despre

---

[1] V. Pârvan, *Cîteva cuvinte cu privire la organizaţia provinciei Dacia Traiană, cu prilejul unei cărţi noi asupra acestei chestiuni*, Bucureşti, 1906, 64 p. (retipărire după „Convorbiri literare", XL, 1906).

[2] Idem, *Salsovia*, Bucureşti, 1906, 47 p. (retipărire după „Convorbiri literare", XL, 1906).

www.dacoromanica.ro

„Naționalitatea negustorilor din imperiul roman" [1]. Valoarea lucrării depășește nivelul obișnuit al disertațiilor din universitățile germane. Aici este vorba de o monografie istorico-epigrafică de autoritate, bazată pe un material abundent, cules din toate fostele provincii ale imperiului roman și tratată critic în lumina unei concepții istorice realiste și a unei clare orientări în problemele economice. Proveniența negustorilor din imperiul roman nu-l interesează pe autor numai sub aspectul de simplu repertoriu etnic și onomastic, ci el urmărește ca în complicata variație a elementelor comerciale din lumea antică organizată sub dominația Romei să distingă principalele curente economice ce se încrucișau între Occidentul italic și Orientul grecesc, să precizeze evoluția raporturilor dintre ele și să prindă caracterele esențiale ale economiei din epoca imperială romană. Pârvan respinge categoric ideia după care activitatea comercială a lumii romane s-ar fi bazat pe o producție economică de caracter casnic, luînd atitudine astfel, alături de profesorul său Eduard Meyer, dar cu argumente noi, împotriva uneia din cele mai răspîndite teorii — pe atunci — despre economia antică [2]. În ceea ce privește rolul sclavilor ca negustori, el îl găsește neînsemnat în raport cu al oamenilor liberi. În rarele cazuri cînd apar în izvoare cu îndeletniciri comerciale, sclavii nu sînt decît reprezentanții stăpînilor lor. Cu micile modificări și cu adaosurile documentare cerute de numeroasele descoperiri de inscripții din ultimii cincizeci de ani, această lucrare a lui Vasile Pârvan este tot atît de interesantă și de utilă azi, ca și în momentul cînd a apărut și cînd a fost salutată de specialiști cu prețuirea pe care o merita. Principalele ei concluzii rezistă criticii și în lumina învățăturii marxiste, fiindcă atitudinea autorului în problema caracterului liber al economiei antice corespunde spiritului acestei învățături, iar constatarea sa restrictivă în legătură cu sclavii, nu e decît foarte firească într-un domeniu de inițiativă particulară ca negustoria, unde numai oamenii liberi își puteau avea locul. Pârvan nu vorbește de rolul sclavilor în producție și nici de rolul lor ca marfă. Lucrarea, în sobrietatea ei, conține numai încheieri în raport strîns cu subiectul definit în titlu și cu materialul analizat. Pârvan nu a fost marxist. Totuși, raționalismul său fundamental, deși evident idealist, și realismul său științific aveau să-l ducă adesea la constatări de ordin economic apropiate de vederile cercetătorilor marxiști.

Paralel cu remarcabila sa teză de doctorat, Vasile Pârvan a pregătit și un întins studiu istoric despre „M. Aurelius Verus Caesar și L. Aurelius Commodus", pe care l-a publicat în același an, în romînește [3]. Este o lucrare biografică privitoare în special la primul dintre personajele

---

[1] V. Pârvan, *Die Nationalität der Kaufleute im römischen Kaiserreiche: eine historisch-epigraphische Untersuchung*, Breslau, 1909, 132 p. Termenul „naționalitate" este întrebuințat aci în sensul primar, antic, de „loc de origine". Pentru punctul de vedere al lui Pârvan asupra accepțiunii complete, moderne, a ideii de „națiune", cf. cartea sa *Idei și forme istorice*, p. 60.

[2] Cf. N. A. Maşkin, История древнего Рима, Moscova, 1950, p. 54—55; = *Istoria Romei antice*, București, 1951, p. 38—39.

[3] V. Pârvan, *M. Aurelius Verus Caesar și L. Aurelius Commodus, A. D. 138—161; studiu istoric*, București, 1909, 239 p.

www.dacoromanica.ro

indicate în titlu : împăratul filozof Marcus Aurelius. Cu aceeaşi erudiţie scrupuloasă pe care a dovedit-o în cealaltă lucrare şi cu aceeaşi sagacitate, Pârvan dă pentru prima oară mai pe larg o expunere asupra relaţiilor de ordin personal şi juridic ale acestui împărat cu predecesorii săi Adrian şi Antoninus Pius, precum şi cu fratele său Lucius Verus, insistînd mai ales asupra coregenţei cu acesta din urmă. El pune la punct o serie de erori care circulau în interpretarea izvoarelor respective şi demonstrează că această „Sammtherschaft", cum o numise Mommsen, nu reprezenta încă o împărţire a autorităţii imperiale, aşa cum se va întîmpla mai stîrziu, sub Diocleţian, ci o asociere personală, în care Lucius Verus deţinea titlurile imperiale numai cu un rol secundar, principatul rămînd de fapt tot unic, pe seama lui Marcus Aurelius.

Într-un capitol special, care ocupă mai mult de jumătate din lucrare, este analizată filozofia stoică a lui Marcus Aurelius, cu deosebire din punctul de vedere al rolului pe care l-a avut în formarea atitudinii etice a acestui împărat. În tratarea subiectului, Pârvan dovedeşte, pe lîngă talent şi ascuţime de gîndire, calităţi eminente ale personalităţii sale, o simpatie atît de entuziastă pentru doctrina stoică şi o afecţiune atît de caldă pentru împăratul care a practicat-o, încît pentru a le explica nu ar fi de ajuns numai elanul unui tînăr cercetător de 27 de ani, cît avea el la data publicării cărţii. Este ceva mai mult : o mărturisire a propriilor lui afinităţi etice cu sufletul eroului studiat, a propriei sale concepţii despre scopul vieţii în însăşi viaţa, despre virtute ca simplu comandament al raţiunii, despre datoria omului faţă de societate fără altă răsplată decît mulţumirea de a şi-o fi îndeplinit. Nu este un crez religios, căci tocmai în această carte el îşi dovedeşte scepticismul său fundamental, ci un principiu filozofic de austeritate pe care Pârvan îl aducea din sobra sa copilărie rurală, pe care îl aplicase cu o energică voinţă în anii săi de studiu şi pe care îl va urma pînă la jertfa de sine. Dar, totodată, prin această adeziune la principiile moralei stoice, Pârvan îşi afirma o atitudine idealistă ca bază a concepţiilor sale despre lume şi viaţă.

Tot în anii de lucru din Germania el a început o a treia lucrare importantă, încadrată în planul său de a cerceta antichitatea pămîntului romînesc. Este cartea „Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului daco-roman" [1], care, departe de a se limita la modesta aluzie epigrafică din titlu, cuprinde, în afară de inscripţii, toate izvoarele istorice şi lingvistice de care se putea dispune pe atunci relativ la acest subiect. După o critică perspicace a acestor ştiri, autorul conclude că misionarismul creştin în Dacia s-a dezvoltat după plecarea legiunilor lui Aurelian, cu deosebire în secolele IV şi V, că creştinismul romînesc este la origine opera misionarilor latini, iar nu a celor orientali, că poporul romîn s-a format concomitent cu creştinismul său, printr-un contact strîns şi permanent între populaţiile romane de pe ambele maluri ale Dunării. Unele din afirmaţiile de amănunt din lucrare urmează a fi modificate,

[1] V. Pârvan, *Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului daco-roman*, Bucureşti, 1911, 223 p.

www.dacoromanica.ro

ajustate ori anulate prin cercetările și descoperirile ce s-au produs de atunci încoace, dar în general interpretările lui Pârvan în legătură cu creștinismul daco-roman rămîn în picioare, iar concluziile sale își păstrează toată importanța pentru problema originilor poporului romîn.

După obținerea doctoratului și după o călătorie de studii arheologice în Italia, Pârvan s-a întors în țară, fiind numit chiar în 1909 suplinitor la catedra de istorie veche și epigrafie a Universității din București, rămasă vacantă prin moartea lui Grigorie Tocilescu. În anul următor avea să fie confirmat în acest post cu titlul de agregat și numit, tot în locul lui Tocilescu, director al Muzeului național de antichități. Încă un an mai tîrziu, în 1911, era ales membru corespondent al Academiei Romîne. La o vîrstă de mai puțin de 30 de ani se afla ridicat la trei din cele mai importante demnități științifice. Peste puțin timp, în 1913, aceste onoruri aveau să fie completate prin confirmarea ca profesor titular la catedra sa, prin alegerea ca membru activ al Academiei și prin numirea ca membru al Comisiunii monumentelor istorice. În același an avea să intre, împreună cu N. Iorga și G. Murgoci, în triumviratul care a întemeiat Institutul de studii sud-est europene, iar Institutul arheologic german din Berlin avea să-l coopteze ca membru corespondent. Dar pentru Pârvan asemenea recompense nu reprezentau decît sarcini, pe care și le asumase cu conștiința unei depline răspunderi. Avea în mînă principalele situații de pe care putea să acționeze în scopurile sale științifice și le-a justificat peste așteptări.

Situația de director al Muzeului național de antichități care, ca și azi, era pe atunci nucleul unui institut arheologic de fapt, îi impunea lui Pârvan datoria de a începe o acțiune nouă de explorare arheologică a țării. Avea nevoie pentru aceasta în primul rînd de o mînă de tineri colaboratori, pe care încă de la început a știut să și-i formeze printre studenții săi și de concursul autorităților și instituțiilor superioare care să-i procure mijloacele materiale necesare. Acest concurs a fost inegal, adesea insuficient și niciodată nu i-a fost asigurat în mod permanent, pe cale bugetară. De fapt, principalele subvenții cu care avea să-și înceapă campaniile de săpături i-au fost acordate de Academie.

Mai întîi a socotit util să reconstituie liniile esențiale ale istoriei Dobrogei romane, principalul cîmp de activitate care îl aștepta, valorificînd toate datele epigrafice și arheologice obținute pe vremea predecesorului său Gr. Tocilescu și în special rezultatele săpăturilor conduse de acesta în ruinele orașului antic de la Adamclisi. Este ceea ce a făcut în chip excelent în studiul „Cetatea Tropaeum"[1], din 1911. Multe din interpretările privitoare la istoria Scythiei Minore pe care le întrebuințăm azi ca bunuri comune au fost pentru prima oară expuse aci. Cercetările ulterioare le-au adăugat, de sigur, numeroase elemente noi, dar de cele mai multe ori nu pentru a le schimba, ci pentru a le confirma ori a le spori.

---

[1] V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum; considerații istorice*, București, 1912, 155 p. (retipărire după „Buletinul Comisiunii monumentelor istorice", IV, 1911, p. 1—2 și 163—191).

www.dacoromanica.ro

Imediat după redactarea acestei lucrări, chiar în vara anului 1911, Pârvan a pornit la lucru pe teren. Ar fi dorit să înceapă chiar cu *Tropaeum*, pentru a continua cu şantierul instituit acolo de Tocilescu cu douăzeci de ani în urmă, dar întinderea cetăţii, în totală disproporţie cu fondurile şi cu personalul pe care putea conta, l-a determinat să renunţe. Pentru a nu-şi depăşi mijloacele de lucru şi pentru a putea în mod efectiv să-şi iniţieze elevii în practica săpăturilor, avea de ales o cetate romană cu un spaţiu mai restrîns, care în acelaşi timp să promită rezultate rodnice din punct de vedere istoric. A ezitat un moment între cetatea de la Celei (*Sucidava*) din Oltenia şi cea de la Pantelimonul de Sus din Dobrogea, dar aceasta din urmă a sfîrşit prin a-l atrage mai mult. Identitatea ei cu *Ulmetum*, fortificaţia pomenită de Procopius ca fiind ocupată la un moment de slavi şi apoi reconstruită de Iustinian, reprezenta o problemă seducătoare, a cărei rezolvare sigură numai de la săpături se putea aştepta.

Deşi începută tocmai la sfîrşitul lunii august 1911, prima campanie de săpături de la Pantelimonul de Sus a fost răsplătită prin rezultate bogate, care au apărut în anul următor într-un memoriu din „Analele Academiei Romîne", cu comentarii epigrafice întinse şi cu un capitol de consideraţii generale de o deosebită valoare pentru istoria şi topografia Dobrogei antice [1]. Identitatea cetăţii cu *Ulmetum* era confirmată atît prin inscripţii, cît şi prin celelalte descoperiri de acolo. La sfîrşitul lucrării a fost anexată o hartă a Scythiei Minore, care pînă azi a fost de cîteva ori reprodusă cu mici adaosuri, dar încă nu înlocuită. Săpăturile de la Ulmetum, reluate în campaniile următoare, au durat în total patru ani; după fiecare campanie rezultatele au apărut regulat în „Analele Academiei Romîne" [2]. S-a explorat minuţios toată incinta, cu toate curtinele, turnurile şi porţile. Interiorul cetăţii a fost sondat printr-o reţea de şanţuri, lărgindu-se săpăturile pentru cercetarea unui edificiu absidal, important deoarece în restul aşezării nu s-au constatat decît ziduri de locuinţe tîrzii, modeste, lipsite de interes. S-au descoperit în total 58 de inscripţii, în majoritate latine, cele mai multe datînd din secolele II—III e. n. şi fiind întrebuinţate ca material de construcţie în zidurile cetăţii, care aparţin secolelor IV—VI. Acest material epigrafic reprezintă o arhivă deosebit de preţioasă pentru studiul vieţii romane din Dobrogea şi cu deosebire pentru organizarea aşezărilor rurale din această regiune.

Paralel cu săpăturile de la Ulmetum, Pârvan a procedat şi la cercetări de un caracter mai limitat, în multe alte localităţi de pe teritoriul ţării. Astfel, în 1913 a elaborat nu mai puţin de trei memorii aca-

---

[1] V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum: descoperirile primei campanii de săpături, din vara anului 1911*, Bucureşti, 1912, 113 p., 25 planşe, 1 hartă, în „Analele Academie Romîne" Mem. Secţ. Ist., Ser. II, tom. XXXIV, p. 497—609.

[2] Id m, *Ulmetum: descoperirile campaniei a doua şi a treia de săpături, din anii 1912 şi 1913*, Bucureşti, 1913, „Analele Academiei Romîne", Mem. Secţ. Ist., Ser. II, tom. XXXVI, p. 215—328 şi pl. I—XXXII+1 plan; *ibidem*, p. 329—420 şi pl. I—X; idem, *Cetatea Ulmetum, III. Descoperirile ultimei campanii de săpături, din vara anului 1914*, Bucureşti, 1915, în „Analele Academiei Romîne", Mem. Secţ. Ist., Ser. II, tom. XXXVII, p. 265—304 şi pl. I—XVI + 1 plan.

www.dacoromanica.ro

demice referitoare la Dobrogea, la Oltenia și la Moldova. Cel despre Dobrogea [1] conține o serie de considerații despre Capidava și despre teritoriul omonim, cîteva importante informații epigrafice din *Carsium* (Hîrșova), din *Troesmis* (Iglița) și din *Noviodunum* (Isaccea), comentarii asupra mitreului de la Acbunar, știri despre necropola romană de la Rîmnicul de Jos, descrierea unui castru estival de la Pantelimonul de Jos, în sfîrșit un scurt studiu despre stîncile cu inscripții greco-romane din pădurea Șeremetului (azi Casian). Memoriul referitor la Oltenia [2] prezintă prețioase noutăți epigrafice din *Drobeta* (Turnu Severin), Răcari (de identificat după autor cu *colonia Malvensis*), *Romula* (Reșca) și *Sucidava* (Celei), precum și diverse obiecte cu caracter utilitar și artistic. Memoriul care se ocupă de Moldova [3] tratează pentru prima oară despre așezarea de la Poiana pe Siret, pe baza unei cercetări sumare. Săpăturile care aveau să înceapă în această așezare mai tîrziu, fiind reluate în proporții întinse abia în anii din urmă, au dat rezultate bogate, care au confirmat observațiile lui V. Pârvan de atunci, cum sînt cele referitoare la poziția așezării la o răscruce de mari drumuri, la caracterul originar dacic al așezării, la importul grecesc încă din sec. IV î.e.n., la prezența influențelor romane. Doar termenul „castru" s-a dovedit cu totul impropriu, așa cum de altfel a arătat chiar Pârvan, deoarece așezarea de la Poiana și-a păstrat tot timpul un caracter prin excelență daco-getic. În același memoriu Pârvan comentează inscripția lui Rundacio de la Șendreni, dovedind existența unei organizări rurale romane în sudul Moldovei, dă o descriere a cetății romane de la Bărboși lîngă gura Siretului, cu diversele descoperiri noi de acolo, iar la urmă prezintă concluzii despre importantul drum roman care trecea pe valea inferioară a Siretului, prin Bărboși, Poiana, Oituz, unind Scythia Minor cu Dacia.

În 1914, Pârvan avea să-și țină discursul de recepție la Academie, conform tradiției, cu un elogiu adus predecesorului său, teologul-istoric Const. Erbiceanu [4]. În această frumoasă cuvîntare, el își mărturisește din nou concepțiile de etică stoică și felul său de a vedea istoria generală. El îi cere istoricului, pe lîngă erudiție deplină, o bogăție de aptitudini cu care să prindă și să valorifice „și brutalitățile politice, și subtilitățile artistice". „Darul de a crea istoria generală e principial condiționat de această claritate și multilateralitate de suflet". Procesele de analiză și de sinteză ale fenomenelor și ale ideilor istorice, „care trebuie să preceadă orice concluzie de istorie universală", impun „un dar de abstracție cel puțin tot așa de ascuțit ca al filozofului". Răspunsul la

[1] V. Pârvan, *Descoperiri nouă în Scythia Minor*, București, 1913, în „Analele Acad. Rom.", Mem. Secț. Ist., Ser. II, tom. XXXV, p. 467—550 și pl. I—XIV.

[2] Idem, *Știri nouă din Dacia Malvensis*, București, 1913, în „Analele Academiei Rom.", Mem. Secț. Ist., Ser. II, tom. XXXVI, p. 39—68 și pl. I—X.

[3] Idem, *Castrul de la Poiana și drumul roman prin Moldova de Jos*, București, 1913, în „Analele Academiei Romîne", Mem. Secț. Ist., Ser. II, tom. XXXVI, p. 93—130 și pl. I—IX.

[4] *In Memoriam Constantini Erbiceanu: Discurs rostit la 28 mai (10 iunie) 1914, în ședință solemnă, de Vasile Pârvan, cu răspuns de N. Iorga* („Academia Romînă. Discursuri de recepțiune", XLIII), 33 p. Publicat din nou în vol. V. Pârvan, *Memoriale*, București, 1923, p. 51—79.

www.dacoromanica.ro

discurs, cerut de protocolul Academiei, a fost rostit de Nicolae Iorga, care, evidențiind excepționalele calități și merite ale noului său coleg, a ținut totuși să-i combată obiectivismul filozofic față de credința creștină, precum și gradarea dintre erudiție și istorie generală, „dureroasă pentru multe ambiții mai modeste". Acest răspuns a fost improvizat; din reflecțiile sale spontane transpiră pe alocuri o nuanță de ironie față de o filozofie gravă și solemnă pe care N. Iorga niciodată n-a îndrăgit-o, dar totul e dominat de o sinceră admirație și încredere în capacitatea tînărului academician Vasile Pârvan de a-și justifica ceea ce era privit pe atunci ca „ambiție" și ce s-a dovedit pînă la urmă a nu fi fost de fapt decît un înalt imperativ al datoriei.

La o lună după această solemnitate academică, încoronare a unui drum cu urcuș încordat și fără popas, a izbucnit primul război mondial, eveniment pe care Pârvan avea cîndva să-l numească „imensa crimă a capitalismului contemporan". Poporului romîn i se prezenta prilejul de a profita de această încăierare a marilor puteri imperialiste, pentru a-și realiza unitatea națională, sfărîmată de multiseculare nedreptăți istorice. Încă din 1914 oameni politici și intelectuali entuziaști, fără să neglijăm și existența unor interesați, agitau opinia publică pentru a cere intrarea neîntîrziată a Romîniei în marea conflagrație. Vasile Pârvan, tot atît de insuflețit de idealul patriei întregite și convins de inevitabilitatea intrării noastre în război împotriva Puterilor Centrale, dar mult mai conștient de gravitatea situației și de disproporția forțelor noastre în raport cu acelea pe care urma să le înfruntăm, a luat o atitudine ponderată, recomandînd în mod public așteptare pentru o pregătire serioasă, militară și diplomatică, înainte de a arunca țara în vîltoarea celor mai grele jertfe. Părerile sale izvorîte dintr-un simțămînt patriotic, neînțelese imediat, au fost plătite cu multe amărăciuni: acuzații calomnioase, atacuri violente prin presă, insulte, excludere din „Liga culturală". La toate el a răspuns în mod zdrobitor printr-o broșură, apărută chiar în 1914, în care își documenta convingător punctul său de vedere [1]. Realitatea avea, de altfel, să confirme justețea atitudinii lui Pârvan. În broșură sînt interesante observațiile sale de ordin social în legătură cu starea în care ne aflam în preajma intrării în război: „un brutal egoism al clasei conducătoare (marii noștri bogătași trăind în străinătate, în special în Franța, o iubesc pe aceasta mai mult decît patria lor; la moarte nu lasă nimic pentru binefaceri); la război ca și în timp de pace, mulți din ei, se doresc la partea sedentară, dar la «Capșa» și la «Dacia» strigă acțiune imediată; clasa burgheză și cea de jos, de o ignoranță copilărească, merge supusă la armată, dar nu are siguranța că boierii se vor interesa de văduvele și orfanii lor". Foarte probabil, reflecțiile de acest gen trebuie să fi contribuit la înverșunarea dușmanilor săi mai mult decît prudența pe care o preconiza cu privire la momentul intrării în război.

Zbuciumatele manifestări ale sentimentului său de datorie pe tărîm cetățenesc nu l-au împiedicat pe Vasile Pârvan să-și continuie activitatea

[1] V. Pârvan, *Părerile unui îngîndător de neam*, București, 1914, 13 p.

www.dacoromanica.ro

arheologică în cei doi ani de neutralitate. În 1914 și-a terminat explorările la Ulmetum. În 1915 a făcut săpături parțiale pe traseul zidului cetății Tomis din epoca romană tîrzie, descoperind „poarta Măcelarilor". Rezultatele obținute i-au dat prilejul să publice un nou memoriu în „Analele Academiei Romîne", cu comentarii care reprezintă pînă azi cea mai bună monografie asupra antichităților acestei metropole pontice [1].

Chiar în vara anului 1914, imediat după încheierea săpăturilor de la Ulmetum, cu utilajul disponibil și cu o echipă de tineri arheologi de acum formați, s-a mutat pe malul lacului Sinoie, deschizînd un nou șantier într-un loc cu ruine situat în șesuri pustii, printre bălți, acolo unde primele rezultate aveau să-i arate în mod peremptoriu că a existat cîndva *Histria*, cel mai vechi oraș grecesc de pe coasta Dobrogei. Săpăturile au continuat în vara anului următor, precum și în 1916, pînă la începerea războiului. S-au descoperit în mod sumar zidurile, păstrate pe o mare înălțime, ale incintei din sec. III—VI e. n., cu poarta și turnurile, și s-a pătruns în interior, dezvelindu-se începutul străzii principale, o parte din complexul termelor și inventarul ceramic al unui tezaur de templu arhaic din sec. VI î.e.n. S-au găsit multe inscripții, fragmente arhitectonice și sculpturi, printre care este remarcabil capul unei colosale statui a lui Apollo din sec. III î.e.n. Rezultatele de caracter arheologic au fost prezentate în mod sumar într-un „Raport asupra activității Muzeului național de antichități în cursul anului 1915" [2] și în partea numită „Archäologischer Anzeiger" din „Jahrbuch" anuarul Institutului arheologic german, în care V. Pârvan a publicat informații despre toate explorările arheologice din Romînia din anii 1912—1914 [3].

În ce privește expunerea rezultatelor, abundența și complexitatea lor, implicînd un timp de studiu îndelungat și explorări complete, l-au determinat pe Pârvan să le publice pe diviziuni, conform unui plan în care volumele I—III și V—VI urmau să cuprindă dări de seamă arhitectonice, sculpturale, considerații generale etc., iar volumul IV inscripțiile descoperite cu prilejul săpăturilor din anii 1914—1915. Publicarea acestora din urmă fiind de cea mai mare urgență, volumul respectiv a apărut în 1916, fără să mai aștepte pe celelalte care, din cauza împrejurărilor n-au mai apărut niciodată. Acest volum, „Histria, IV" [4], conține prezentarea a peste 60 de inscripții grecești și latine, în bună parte folosite ca material de construcție în zidurile tîrzii ale cetății. Printre ele un loc excepțional îl ocupă hotărnicia (*horothesia*) acordată Histriei

---

[1] V. Pârvan, *Zidul cetății Tomi*, București, 1915, în „Anal. Acad. Rom.", Mem. Secț. Ist., Ser. II, tom. XXXVII, p. 415—450 și pl. I—VI + 2 planuri.

[2] *Raport asupra activității Muzeului Național de Antichități în cursul anului 1915 înaintat domnului Ministru al Instrucțiunii și Cultelor de Directorul Muzeului*, București, 1916 (retipărire după „Anuarul Comisiunii monumentelor istorice", 1915, p. 179—218), p. 18—29.

[3] V. Pârvan, *Archäologische Funde im Jahre 1912, Rumänien*, în „Jahrbuch des k. deutschen archäologischen Instituts", XXVIII, „Archäologischer Anzeiger", 1913, 3, col. 363—392; idem, *Rumänien* (descoperirile din 1913), *ibidem*, 1914, 3, col. 429—442; idem, *Rumänien* (descoperirile din 1914), *ibidem*, 1915, 4, col. 235—270 (despre săpăturile de la Histria, col. 253—270).

[4] Idem, *Histria, IV. Inscripții găsite în 1914 și 1915*, București, 1916, în „Analele Academiei Romîne", Mem. Secț. Ist., Ser. II, tom. XXXVIII, p. 533—732 și pl. I—IX.

www.dacoromanica.ro

de guvernatorul roman Laberius Maximus, în anul 100, cu prețioasele sale amănunte asupra teritoriului histrian și asupra situației juridice a cetății în cadrul imperiului roman [1].

Săpăturile de la Ulmetum și de la Histria, pe lîngă importanța deosebită a rezultatelor lor documentare, au avut și fericitul efect de a consolida o școală românească de arheologie și de istorie veche, pe care Vasile Pârvan, cel dintîi, a reușit să o realizeze, prin autoritatea sa științifică, prin prestigiul atractiv al personalității sale, prin aptitudinile sale de organizator și prin talentul său de profesor. Nu este unul din cele mai mici merite ale lui. Arheologi de seamă avusese țara noastră și mai înainte. Dar nici Al. Odobescu, cu toată vasta lui erudiție și cu toată cunoscuta sa activitate literară, nici Gr. Tocilescu, cu toată munca lui productivă, cu toate șantierele pe care le-a condus și cu toate situațiile de frunte pe care le-a deținut, nu rămîn în istoria arheologiei noastre decît ca valori individuale, izolate. Le-au lipsit fie intenția, fie însușirile necesare pentru a-și crea colaboratori și urmași. A trebuit să vină un tînăr de 30 de ani care, animat de idei mari și înzestrat cu resursele sufletești potrivite, să izbutească doar în spațiul cîtorva ani să pună bazele unei munci colective și să asigure în mod durabil viitorul unei științe din cele mai importante pentru cultura poporului nostru.

Vasile Pârvan a înțeles, mai bine ca oricare alt conducător de instituție din vremea sa, că din colaboratorii săi nu va face mai mult decît simpli auxiliari dacă se va mulțumi să-i utilizeze doar pentru lucrările lui personale și nu-i va stimula să meargă cu propriile lor puteri pe propriile lor drumuri. Una din permanentele lui osteneli a fost să-i îndemne chiar și pe cei mai abulici dintre discipolii săi să scrie și să publice lucrări. „Anuarul" și „Buletinul Comisiunii monumentelor istorice" [2] pe anul 1915 sînt pline de rapoartele și studiile primei lui serii de elevi și colaboratori, dintre care cei mai mulți vor continua în viitor și vor deveni la rîndul lor personalități eminente ale studiilor despre antichitate. Tot în 1915 o parte din ei au început să conducă cercetări și săpături pe răspundere proprie la Callatis (Mangalia) și în diverse localități din Dobrogea de sud. Anul 1915 a fost de asemenea cel în care a început în cadrul Muzeului național de antichități, tot cu sprijinul lui Vasile Pârvan, activitatea de explorări preistorice a lui Ion Andrieșescu, unul din acești colaboratori, întors de curînd de la studiile pe care le făcuse în Germania. Era pentru prima oară cînd cercetările din acest domeniu, pînă atunci desconsiderat de istorici, intrau într-o fază științifică superioară, alături de vechile discipline ale istoriei cu documente scrise. Această lărgire a sferei de activitate avea să aibă consecințe nebănuite asupra dezvoltării viitoare a arheologiei românești.

---

[1] Asupra rezultatelor cercetărilor făcute în legătură cu acest document epigrafic de la 1916 încoace cf. D. M. Pippidi, *Hotărnicia lui Laberius Maximus (la patruzeci de ani de la descoperire)*, în „Studii și cercetări de istorie veche", VII (1956) nr. 1—2, p. 137—158.

[2] *Raport asupra activității Muzeului Național de Antichități în cursul anului 1915*, retipărit după „Anuarul Comisiunii monumentelor istorice", 1915, p. 10—18 și 29—51; „Buletinul Comisiunii monumentelor istorice", VII (1914) fasc. 28; VIII (1915) fasc. 29, 30, 32.

www.dacoromanica.ro

Ultima lucrare a lui Pârvan din perioada antebelică a fost „Gerusia din Callatis"[1], o comunicare citită la Academie în 1916, cu două luni înainte de intrarea Romîniei în război. Prezentînd și comentînd o inscripție din sec. I e. n. referitoare la instituția *gerusia* (colegiul bătrînilor), autorul are prilejul să dea un fundamental compendiu al istoriei orașului Callatis de la întemeiere pînă la începutul epocii romane.

*

Războiul nostru din 1916 a întrerupt aproape orice activitate științifică. Cea mai mare parte din teritoriul țării, inclusiv capitala, a rămas doi ani sub ocupația dușmană. Universitatea închisă, tineretul chemat sub arme, șantierele arheologice părăsite, micile muzee din Dobrogea prădate ori distruse, Moldova trăind zbuciumul unei zone de front, nimeni nu putea să-și permită preocupări intelectuale intense. Vasile Pârvan a fost și el mobilizat, făcîndu-și datoria într-o unitate unde era nevoie de priceperea lui în limbi străine. Apoi, în 1917, a fost trimis cu un grup de alți academicieni la Odesa. Acolo a avut nenorocirea să-și piardă soția și fiul abia născut.

Durerea produsă de acest eveniment tragic a fost profundă în sufletul lui, dar nu i-a slăbit cu nimic fermitatea în hotărîrea filozofică de a înfrunta viața cu tot ce ea comportă, bun sau rău. Dimpotrivă, din suferințele anilor de război, sufletul său avea să iasă mai oțelit și mai puternic ca înainte, atingînd maturitatea deplină a unei energii creatoare puțin comune.

Cînd războiul s-a terminat, iar țara, însfîrșit întregită, a pornit să-și vindece grelele răni, Vasile Pârvan a căutat să-și dea concursul la opera de reconstrucție care începea. A făcut parte dintre întemeietorii Asociației pentru studiul și reforma socială, devenită ulterior Institutul social romîn. De atunci datează preocupările sale expuse cu discernămînt critic în studiul „Ideile fundamentale ale culturii sociale contemporane"[2] și în acel „plan de organizare și lucru"[3] sugerat asociației amintite, cuprinzînd o minuțioasă schemă a modului său de a vedea înfăptuirea culturii.

În aceste lucrări apar limpede limitele gîndirii lui Vasile Pârvan. El era un idealist și problemele culturii aveau, pentru el, o importanță determinantă. Chiar fenomenele materialiste sînt tratate în opera sa dintr-un punct de vedere idealist. Pârvan susține democrația liberală de tip burghez și se arată adversar al oricărei forme de oligarhie aristocratică ori burgheză care ar fi restrîns libertatea gîndirii. Criticile sale la adresa capitalismului sînt necruțătoare, pe cît de juste. Dar el exprimă și față de socialism rezerve și neîncredere, care se explică de

[1] V. Pârvan, *Gerusia din Callatis*, București, 1920, în „Analele Academiei Romîne", Mem. Secț. Ist., Ser. II, tom. XXXIX, p. 51—90 și 1 planșă.

[2] Idem, *Ideile fundamentale ale culturii sociale contemporane*, București, 1919, 30 p., extras din „Arhiva pentru știința și reforma socială", I, 1919, nr. 1, p. 1—28.

[3] Idem, *Plan de organizare și lucru propus secției culturale a Asociației pentru studiul și reforma socială*, 7 p., extras din „Arhiva pentru știința și reforma socială", I (1919) nr. 2—3, p. 612—618.

www.dacoromanica.ro

sigur şi prin faptul că în momentul cînd îşi scria lucrările citate, în 1919, abia la mai puţin de doi ani după Revoluţia din Octombrie, marile realizări ulterioare ale Uniunii Sovietice nu puteau fi prevăzute.

Totuşi, tendinţele sale democratice, nemulţumirea faţă de nedreptăţile sociale ale vremii sale, dragostea sa faţă de clasele năpăstuite îi dau un sentiment de respect faţă de lupta socialistă pentru o ordine mai bună a societăţii. El recunoaşte că societatea comunistă „va lua locul societăţii capitaliste actuale" [1] şi că „solidaritatea proletară conţine în ea elementul simpatic al fraternităţii întru necazuri a omenirii" şi judecă favorabil această solidaritate pentru „binele pe care îl face, ajutînd la liberarea spirituală a marilor mase nenorocite" [2]. Iar cînd vorbeşte despre ideia de asociaţie, ca semn distinctiv al civilizaţiei contemporane, arată că această ideie „a dus în domeniul social la crearea unei forţe uriaşe social-revoluţionare, la sindicalism, care astăzi se ridică ameninţător în faţa vechilor burguri capitalist-individualiste pregătindu-se să le suprime fără rest şi fără cruţare". Şi, raportîndu-se la reformele pe care le preconiza, adaugă: „Cultura socială, utilizînd complet ideia asociaţionistă ca synergie, nu poate să ignoreze — sub pedeapsa de a rămîne izolată de marile mase populare — sindicalismul biruitor pe o scară din ce în ce mai vastă" [3]. Cîţiva ani mai tîrziu, într-o altă lucrare, cînd va cita exemple de mari reorganizatori politico-sociali ai istoriei universale, cu epitetul de „conducători de geniu", el nu va ezita să menţioneze pe Karl Marx alături de un Augustus ori de un Napoleon [4]. Contribuţia lui Vasile Pârvan la evoluţia gîndirii sociale în ţara noastră în epoca burgheză, precum şi limitele gîndirii sale, încă nedezbătute pînă azi din acest punct de vedere, ar merita să formeze subiectul unei lucrări monografice speciale.

În acea vreme de la sfîrşitul războiului şi-a rostit, în pagini literare de o măreaţă frumuseţe, şi memorialele în cinstea tineretului universitar căzut în război, publicate sub titlul „Au căzut pentru libertate" [5]. Atunci a scris, de asemenea, poemul în proză „Parentalia" [6], pentru pomenirea împăratului Traian la optsprezece secole de la moartea lui, prilej de a-şi exprima punctul său de vedere ştiinţific în problema originilor poporului romîn. „Omul crede că pentru dînsul natura va înfrîna legile ei, le va da un alt curs... Şi marea înşelare tîrăşte indivizi şi popoare în suferinţă şi moarte... Traian distruge Dacia spre a avea linişte la hotarul Dunării de Jos şi a păstra romanismul din sudul rîului, — şi în loc de linişte care nu ţine, se naşte un nou popor, care va trăi chiar cînd întreg romanismul oriental se va fi risipit în pulbere. Traian aduce

[1] V. Pârvan, *Ideile fundamentale ale culturii sociale contemporane*, p. 9.
[2] *Ibidem*, p. 17.
[3] *Ibidem*, p. 23.
[4] Idem, *Idei şi forme istorice*, p. 150.
[5] Idem, *Au căzut pentru libertate: un cîntec de jale şi un cîntec de biruinţă*, Bucureşti, 1919, 62 p., publicat din nou în volumul *Memoriale*, Bucureşti, 1923, p. 91—158. Reprodus în „Romînia eroică", VII (1926) nr. 3—5, p. 4—23.
[6] Idem, *Parentalia*, în „Luceafărul", Bucureşti, XIV, 1919, 19, p. 377—399. Republicat în „Analele Academiei Romîne", Seria II, tom. XLI, p. 241—265, şi în broşură separată, Bucureşti, 1922, 25 p., apoi în vol. V. Pârvan, *Memoriale*, p. 163—193.

www.dacoromanica.ro

coloniști nenumărați, spre a face o țară romană, în limitele romane, — și în loc crește o țară dacă, numai de limbă romană, dar în hotarele dacice și cu sufletul dacic — aborigen — pînă în îndepărtații ei descendenți de astăzi. Se poate cu sila schimba haina unui popor. I se poate impune de cuceritor limba, fără cunoașterea căreia cuceritul nu-și poate nici cît de puțin ușura robia lui... Se poate schimba și numele poporului cucerit, căci el nu mai este decît lucrul cuceritorului și pe pămîntul cucerit nu mai dictează și nu mai dă veste lumii despre cele ce sînt acolo decît cuceritorul. Pentru lumea cea mare cuceritul a murit. Dar nu pentru legile eterne ale firii".

Tot atunci a adresat Marelui Sfat național al Ardealului, care se unise cu Romînia, o serie de propuneri pentru „Universitatea națională a Daciei superioare"[1], publicate în 1919. Iar cînd această universitate a luat ființă, la Cluj, chiar în acel an, el a fost unul dintre organizatorii ei, ținînd acolo și un semestru de cursuri de istorie antică și de istoria artei.

Prelegerea de deschidere a acelui curs, „Datoria vieții noastre", publicată în volumul „Idei și forme istorice"[2], cuprinde, pe lîngă o expunere de principii etice, o critică vehementă a societății burgheze de după război, cu viața „murdărită de egoism, de interesul brutal, de utilitar", cu pacea care, așezînd soarta lumii, era „opera nevrednicilor care *nu* au luptat, ci s-au îngrășat în război", cu „amara prețăluire pe arginți pentru sîngele vărsat în lupte", și o deplîngere a ceea ce vedea în noua viață politică a țării: „necinste, cățărare disperată către locurile cele mai de sus, goană după avere, murdărire a tuturor numelor curate de luptători fără frică împotriva răului"[3]. Totodată, prelegerea conține vederile lui în problema ridicării culturii românești, care nu va fi rodnică dacă se va limita la inerția tradiționalismului local. „Nu romînizarea noastră feroce întru vegetativul etnografic, ci continua noastră umanizare întru sublimul uman va crea suprema splendoare a culturii creatoare românești". Pe de altă parte nu vedea nici un viitor acestei culturi dacă se va mulțumi să devină simplă prelungire colonială a culturii franceze, italiene, germane ori anglo-saxone, care reprezintă suflete specifice, diferite de al nostru". „Nu forma crează ideia, ci ideia își caută forma". „Noi avem a oferi instinctului creator al națiunii noastre idei, iar nu forme"[4]. De sigur, entuziastul său îndemn spre „ideia pură" care domină întreaga expunere, ca un ecou al poziției idealiste pe care se afla gîndirea lui Vasile Pârvan, nu va putea fi împărtășit în lumina învățăturii, marxiste, dar nimeni nu va tăgădui caracterul progresist al principiilor susținute în această prelegere și nici patriotismul luminat din care izvorau.

---

[1] V. Pârvan, *Universitatea națională a Daciei Superioare: păreri propuse Marelui Sfat Național al Romînilor din Ardeal, Banat și Țara Ungurească*, în „Luceafărul", București, XIV, 1919, p. 105—116. Cf. H. Metaxa, *op. cit.*, p. 55, nr. 61.

[2] V. Pârvan, *Idei și forme istorice: patru lecții inaugurale*, București, 1920, 218 p. Capitolul *Datoria vieții noastre*, la p. 7—42.

[3] *Ibidem*, p. 18—19.

[4] *Ibidem*, p. 27—34.

www.dacoromanica.ro

Volumul „Idei şi forme istorice" cuprinde încă trei lecţii inaugurale, ţinute de Pârvan în anul 1920 la vechea sa catedră din Bucureşti. Una din ele, „Despre valorile istorice" [1], de la începutul unui curs de istorie antică, reprezintă o expunere de filozofie a istoriei. Aceasta, „întocmai ca arta, religia ori filozofia, nu se poate explica decît prin sine însăşi", spune Pârvan. Ea nu se poate înţelege nici prin artă, nici „prin aceea ce contemporanii numesc «ştiinţă» şi cu atît mai puţin prin filozofie". „Istoria e, ca şi religia, arta şi filozofia, o *atitudine* în faţa lumii şi vieţii". „Pentru istorie nu există fapte izolate, ci numai deveniri organice". „Viaţa unui om, a unui popor, a unei idei, a unui sentiment, a unei creaţii omeneşti, a unei civilizaţii universale, a vieţii omeneşti totale, — viaţa întreagă, din care fac parte nenumăratele fenomene izolate, cosmice, — e singura accesibilă atitudinii istorice". „Pentru istorie *cultura* e singurul obiect posibil. Căci numai unde începe cultura, adică manifestarea reformatoare umană în mediul natural cosmic, acolo începe istoria".

O altă lecţie din volum, „Despre ritmul istoric" [2], deschidere a unui curs de istoria religiilor, tratează despre unul din conceptele generale pe care omul şi le-a creat pentru a putea sintetiza realităţi complete ale lumii. Precum „poziţia unui obiect în lume nu se poate înţelege fără Spaţiu", iar „desfăşurarea unei deveniri, de la neexistenţă înapoi la neexistenţă, nu se poate înţelege fără Timp", tot astfel „mişcarea universală nu se poate înţelege fără Ritm". „Ritmul vieţii omeneşti privite în diferitele ei deveniri spirituale, e ritmul istoric". „Cultura omenească e ritm solidificat în fapte".

În sfîrşit, ultima lecţie din volum, „Anaxandros", prin care Pârvan a inaugurat un curs despre originea dramei antice, constituie, sub forma unui dialog platonic închipuit între trei eleni din vechea Histrie, o expunere a propriilor lui concepţii despre tragicul existenţei [3]. Acelaşi curs avea să fie încheiat prin eseul „Tăcere", de o aleasă valoare literară, în care autorul, pornind de la constatarea imposibilităţii unui artist şi a omului în general de a-şi exprima întregul său gînd în luptă cu rezistenţa materiei, ajunge la încheieri pe plan cosmic, expuse cu profunde accente de poem elegiac. Această ultimă confesiune filozofică a lui va apărea în 1923, împreună cu alte scrieri similare, unele publicate pentru a doua oară [4].

Nici aceste digresiuni filozofice, nici încercările de contribuţie la reforma cultural-socială, n-au reprezentat în activitatea lui Pârvan o schimbare de scop ori de preocupări. El a rămas mai departe credincios studiului antichităţii patriei. Cînd a fost copleşit de răsunătorul succes de public pe care i l-au adus cursurile sale speciale despre tragedia antică ori despre istoria religiilor, greşit înţelese de unii din cei ce veneau

[1] V. Pîrvan, *Idei şi forme istorice*, p. 43—126.
[2] *Ibidem*, p. 127—181.
[3] *Ibidem*, p. 185—216. Cf. Şt. Bezdechi, *Broderii pe hlamida lui „Anaxandros"*, în vol. *În Memoria lui Vasile Pârvan*, Bucureşti, 1934, p. 46—52.
[4] V. Pârvan, *Memoriale*, Bucureşti, 1923, 227 p.; memorialul *Laus Daedali*: *Tăcere*, la p. 195—225.

www.dacoromanica.ro

să-l asculte, le-a întrerupt, retrăgîndu-se în cercul auditoriului său de specialitate. Cînd reprezentanți ai diverselor curente politice, admiratori ai ideilor sale sociale, au căutat să-i prezinte propuneri care pentru alții ar fi fost ispititoare, ca șefia unui mare partid, portofoliile unor departamente de primă importanță, conducerea unei gazete de mare tiraj, el i-a refuzat fără cea mai mică ezitare. A primit numai să facă parte din conducerea unei edituri culturale, care i-a înlesnit mult valorificarea cercetărilor sale științifice și care, prin inițiativa și contribuția sa activă, a însemnat un mare salt în estetica tiparului românesc. Tăria sa de caracter, rezistentă la vanități și la ambiții, făurită pe linia unui scop pe care l-a urmărit cu constanță, este fără egal în istoria intelectualității noastre.

Încă din anul 1919, cînd războiul nu era cu totul sfîrșit, el a scris delicatul studiu „Gînduri despre lume și viață la greco-romanii din Pontul Stîng"[1], în care, îmbinîndu-și cele două calități maestre: erudiția critică și puterea de cugetare, reconstituie ideologia vechilor locuitori ai Dobrogei clasice pe baza reflecțiilor transmise în numeroasele lor inscripții funerare. Această ideologie este utilitaristă, hedonistă, lipsită de gînduri complicate. Despre existența unei vieți dincolo de moarte masele de atunci își exprimau adesea îndoiala și uneori direct scepticismul: „viața e totul; moartea nici măcar durere nu e"; „nu e nimic rău unde nu e nimic". Ei nu credeau cu adevărat în zei decît atît cît simțeau presiunea primejdiei și a nevoii. „Căci *cultul* zeilor, așa de acaparator, mai ales în lumea antică, nu e gînd: el e o simplă vrăjitorie, pompă și reprezentație publică, praznic copios și, în cel mai bun caz, petrecere artistică".

În 1921, Pârvan a redeschis șantierul de la Histria și a publicat „Probleme de arheologie în Romînia", un important îndreptar pentru orientarea viitoarelor explorări arheologice de pe cuprinsul țării noastre[2]. În același an, sarcinile sale de organizator s-au intensificat și în alte direcții, fiind ales vice-președinte al Academiei Române și fiind numit director al Școalei Române din Roma, întemeiată prin sîrguința sa. Această instituție, menită pe de o parte să favorizeze perfecționarea cercetătorilor români în țara clasică a culturii antice și a Renașterii, iar pe de altă parte să afirme prestigiul culturii românești într-un mediu de veche colaborare arheologică internațională, nu avea de loc un caracter didactic, cum ar reieși din numele său de „școală" impus de tradiția instituțiilor similare străine din Roma, ci era de fapt o „academie", un institut științific de cercetări superioare. Grație directivei date de Vasile Pârvan, Școala Română din Roma, a cărei activitate a început în 1922, avea să-și atingă pe deplin scopul pentru care fusese creată. Contribuția ei la dezvoltarea calitativă a arheologiei și a studiilor clasice în Romînia

[1] V. Pârvan, *Gînduri despre lume și viață la greco-romanii din Pontul Stîng*, București, 1920, 39 p., r tipărit după „Revista istorică", VI (1920), nr. 1—2; publicat din nou în vol. V. Pârvan, *Memoriale*, p. 7—50.

[2] Idem, *Probleme de arheologie în Romînia*, Sibiu, 1921, 13 p.; retipărire după „Transilvania", Sibiu, 1921. Tradus sub titlul *What Roumania has to offer the art student*, în „Art and Archaeology", XXI, (1926), nr. 1, p. 4—13. Cf. H. Metaxa, *op. cit.*, p. 56, nr. 76.

www.dacoromanica.ro

a fost considerabilă. Aproape toţi discipolii lui Vasile Pârvan, precum şi mulţi din elevii acestora, au trecut pe acolo. Toţi membrii Şcolii au publicat, în anuarele speciale întemeiate de Pârvan: *Ephemeris Dacoromana* (pentru antichitate) şi *Diplomatarium Italicum* (pentru istoria medievală şi modernă), lucrări masive cu subiecte importante foarte apreciate de specialiştii străini. În scurt timp, la Roma această instituţie avea să fie considerată calitativ printre cele dintîi, aproape de „Şcoli" mai vechi, ca cea franceză sau cea engleză. Ritmul ei de activitate va continua şi după moartea întemeietorului ei, pînă la izbucnirea celui de al doilea război mondial.

Cu prilejul prezenţei sale la Roma, în 1921 şi 1922, Vasile Pârvan a publicat acolo, în italieneşte, un articol „Asupra originilor civilizaţiei romîneşti" [1] şi un studiu despre „Începuturile civilizaţiei romane la gurile Dunării" [2]. Ultimul avea să fie reluat în romîneşte, cu un conţinut mai larg. Această carte reprezintă în parte înfăptuirea unui vechi proiect pe care Pârvan îl anunţase încă de pe cînd era la Berlin [3] şi pe care îl tot amînase din lipsă de documente suficiente. Acum însă, graţie bogatelor date culese prin propriile lui explorări arheologice şi cu deosebire prin acelea de la Ulmetum şi Histria, putea păşi la realizarea lui. Într-un captivant stil de popularizare, „pe înţelesul tuturora", dar cu un fond de erudiţie temeinică şi cu interpretări originale la fiece pas, în cadrul unei concepţii realiste, volumul „Începuturile vieţii romane la gurile Dunării" [4], apărut în 1923, prezintă o descriere a dezvoltării romanismului în Scythia Minor în primele două secole ale erei noastre, după o lungă introducere în care autorul îşi expune părerile cu privire la formarea poporului romîn şi la rolul Dobrogei în producerea acestui fenomen. Cartea încă nu constituia sinteza ştiinţifică la care cugeta Pârvan, dar vestea principalele linii de gîndire ale acelei sinteze care, din nefericire, nu avea să mai apară niciodată.

Rodnica putere de muncă a lui Vasile Pârvan avea să dea la iveală în acelaşi an, 1923, încă cel puţin alte patru lucrări importante. În „Consideraţiuni asupra unor nume de rîuri daco-scitice" [5] stabileşte, pe baza unor erudite comparaţii de filologie indo-europeană, caracterul scitic al numelor de rîuri antice *Asampaeus* şi *Calabaeus* din teritoriul Histriei, precum şi originea în parte tracă, în parte scitică, a numelor Nistru — Dniester (*Danastris*, *Tyras*), Prut (*Porata*, *Pyretos*), Siret (*Tiarantos*, *Hierasus*, *Seretos*), Buzău (*Museos*), Argeş (*Ordessos*, **Argesis*),

[1] V. Pârvan, *Sulle origini della civiltà romena*, Roma, 1922, 17 p., retipărire după „L'Europa orientale", II (1922), nr. 4—5, p. 265—279.

[2] Id m, *I primordi della civiltà romana alle foci del Danubio*, extras din „Ausonia", X (1921), p. 187—209.

[3] Idem, *Salsovia*, Bucureşti, 1906, p. 5 („Straja romană la gurile Dunării"); idem, *M. Aurelius Verus Caesar*, p. 2; idem, *Memoriu înaintat Onor. Minister al Cultelor şi Instrucţiunii*, p. 8—9.

[4] Idem, *Începuturile vieţii romane la gurile Dunării*, Bucureşti, 1923, 247 p.

[5] Idem, *Consideraţiuni asupra unor nume de rîuri daco-scitice*, Bucureşti, 1923, în Acad. Rom., Mem. Secţ. Ist., Ser. III, tom. I, mem. 1, p. 1—31. Pentru etimologia numelui *Dunăre* cf. şi V. Pârvan, în „Revista istorică", VII (1921), nr. 10—12, p. 248.

www.dacoromanica.ro

Dunărea (*Istros*, *Danuvius*, **Dunaris*). În comunicarea „Pătrunderea elenică și elenistică în valea Dunării" [1], prezentată la al V-lea congres internațional de științe istorice ținut la Bruxelles în 1923, urmărește, pentru prima oară într-o lucrare de sinteză, progresul influențelor grecești în țările daco-getice, pe baza descoperirilor arheologice. În „Note de geografie antică" [2], publicate la Torino, propune emendații cu privire la toponimicul antic *Ordessos* (ca oraș pomenit de Plinius în nordul Mării Negre), în care vedea un dublet fals al numelui de *Odessos* (Varna), și la *Uscudama* (Adrianopol) pe care îl considera ca transmis greșit în loc de *Uscudava*. În volumul „Histria, VII" [3], pe care îl intitulează astfel conform planului stabilit în 1916 pentru publicarea materialelor de la Histria, prezintă 61 de inscripții descoperite în acea cetate cu prilejul campaniilor de săpături din 1916, 1921 și 1922. Printre aceste documente epigrafice sînt de relevat cîteva fragmente de decrete grecești din secolul al III-lea î.e.n., care îmbogățesc știrile referitoare la instituțiile politice și culturale ale cetății și o serie de texte din vremea romană privind organizația *vici*-lor cu populații de *Bessi* și *Lai* din teritoriul vecin. Asupra comentariului său prin care interpreta pe *Lai* ca o categorie socială, de țărani dependenți, avea să revină cîțiva ani mai tîrziu, oprindu-se definitiv la constatarea justă că e vorba de o categorie etnică, de un trib trac colonizat în Dobrogea la fel cu Bessii [4].

Anul 1923 este important pentru o etapă nouă în evoluția activității științifice a lui Vasile Pârvan. Ca arheolog el se formase și activase pînă atunci numai în specialitatea antichității greco-romane. Este drept că fusese unul din rarii istorici, nu numai în Romînia, care acordase tinerii discipline a „preistoriei" cinstea ce i se cuvenea, dar se limitase la încurajarea în această direcție a unuia din colaboratorii săi. Acum. însă, atras de rezultatele din ce în ce mai interesante ale cercetărilor acestui colaborator și convingîndu-se că pentru realizarea vechiului său plan de studiere a elementului autohton în legătură cu originile poporului romîn va avea nevoie în mod precumpănitor de concursul arheologiei epocilor primitive, s-a hotărît să intervină direct în acest domeniu. Astfel, după o serie de recunoașteri sumare pe care le făcuse în Cîmpia romînă în vara anului precedent împreună cu cîțiva din elevii săi, a trecut la o acțiune sistematică, dispunînd să se înceapă săpături în stațiunea getică de la Piscul Crăsanilor de pe Ialomița, apoi la Sultana și la Coconi pe Mostiștea. În anii următori avea să inițieze alte explorări în stațiunile getice de la Zimnicea, Tinosul, Mînăstirea, Poiana, în cele din epoca bronzului de la Monteoru, Băiești-Aldeni, Lechința de Mureș, în cele neolitice de la Boian, Gumelnița, Căscioarele, Glina, Bonțești,

[1] V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, București, 1923, în „Académie Roumaine, Bulletin de la Section historique", X, 1923, p. 23—47, cu o hartă.

[2] Idem, *Note di geografia antica*, în „Rivista di filologia e di istruzione classica", Torino, nuova serie, I, fasc. 3, 1923, p. 333—343.

[3] Idem, *Histria, VII. Inscripții găsite în 1916, 1921 și 1922*, București, 1923, în „Acad. Rom.", Mem. Secț. Ist., Ser. III, tom. II, mem. 1, p. 1—133, pl. I—X.

[4] Idem, în „Dacia", II (1925), p. 242—244. Cf. și „Studii și cercetări de istorie veche" IV (1953), nr. 3—4, p. 723—732 și 733—745.

www.dacoromanica.ro

Ruginoasa, Drăguşeni. Pentru efectuarea acestor lucrări pe teren, în afară de concursul lui Ion Andrieşescu, Pârvan s-a folosit de seria cea mai tînără a discipolilor săi, care au dus mai departe noua directivă a magistrului, creînd astfel baza arheologiei orînduirii comunei primitive, a cărei situaţie este azi atît de înfloritoare.

Săpăturile de la Piscul Crăsanilor au fost publicate de I. Andrieşescu, în forma unui raport descriptiv, în „MemoriileAcademiei Romîne"[1]. Vasile Pârvan urma să prezinte totodată un comentariu istoric al rezultatelor obţinute acolo, intenţionînd apoi ca şi pentru celelalte aşezări geto-dace din Cîmpia Romînă, cînd vor fi săpate, să întocmească adaosuri similare. Însă, pe măsură ce îşi scria consideraţiile despre Piscul Crăsanilor, s-a văzut în faţa unui domeniu de istorie naţională care îi deschidea perspective nebănuite. Cuprins de entuziasm pentru cercetarea acestui tărîm încă nedesţelenit, s-a lăsat atras din problemă în problemă, pînă ce a trebuit să constate că depăşise cu mult comentariul unei simple aşezări getice din Bărăgan, pentru a se vedea ajuns în însuşi miezul măreţei istorii a poporului geto-dac. Deşi o bună parte din ce scrisese fusese deja tipărit în coale şi aştepta restul, a ţinut să-şi ducă osteneala pînă la sfîrşit. Astfel s-a născut „Getica: o protoistorie a Daciei"[2], apărută în 1926, după o muncă uriaşă de peste trei ani, în care Pârvan se întrecuse pe sine însuşi atît în agerimea capacităţii de investigaţie, cît şi în încordarea voinţei de muncă. Acum a beneficiat el din plin de situaţia de factor conducător într-o editură, care a putut să-l aştepte atîta timp cu coli nebroşate şi cu zaţuri nedesfăcute.

În planul ei, „Getica" se resimte de împrejurările în care a fost realizată. Deoarece autorul nu a gîndit această carte de la început cu caracterul şi în proporţiile pe care avea să i le dea pînă la urmă, capitolele ei apar mai mult ca o serie de studii juxtapuse decît ca părţile unei succesiuni organice. Consideraţiile despre Piscul Crăsanilor de la care s-a pornit au devenit cap. IV, lipsit de legătură directă cu capitolele alăturate. Cititorul care nu cunoaşte istoricul lucrării va fi surprins de o atît de minuţioasă stăruinţă asupra unei singure staţiuni într-o sinteză asupra întregii culturi geto-dace, chiar dacă pe atunci acea staţiune fusese singura cercetată cu preocupări ştiinţifice complete. Admirabilele capitole I—III tratînd despre „Migraţiile cimmero-scythe, sec. X—VI a. Chr.", despre „Istoria geţilor de la Spargapeithes la Decebal" şi despre „Cultura getică", trebuiau să alcătuiască o simplă introducere, dar prin bogăţia informaţiei, bazată pe notele culese de Pârvan în tinereţe la Berlin, prin amploarea discuţiilor, prin originalitatea concluziilor, au devenit elementul esenţial al cărţii. Capitolul despre Piscul Crăsanilor putea chiar să fie abandonat sau măcar comprimat, dar era prea tîrziu. În „Memoriile Academiei Romîne" unde trebuia să apară lucrarea, tocmai acest capitol fusese înregistrat ca subiect principal. Cum era grabă, lucrarea

---

[1] I. Andrieşescu, *Piscul Crăsani*, Bucureşti, 1924, în Acad. Rom., Mem. Sect. Ist., Ser. III, tom. III, mem. 1, p. 1—111 şi pl. I—III.

[2] V. Pârvan, *Getica: o protoistorie a Daciei*, Bucureşti, 1926, 851 p., 43 pl. şi 4 hărţi; extras din Acad. Rom., Mem. Sect. Ist., Seria III, tom. III, mem. 2, p. 113—963.

www.dacoromanica.ro

a mers la tipar așa. Dar pasiunea lui Pârvan pentru problemele referitoare la strămoșii autohtoni ai poporului romîn nu se putea opri aici. Pe de altă parte, o presimțire, justificată de suferințe fizice care începuseră să-i zdruncine organismul, îi crea teama că altă ocazie de a realiza o sinteză asupra protoistoriei dace nu va mai avea. Și atunci s-a hotărît să meargă pînă la capăt, adăugînd un al cincilea capitol, despre „Expansiunea getică între 900 și 500 a. Chr." și capitolul VI, „Vîrsta fierului în Dacia", care, ocupînd jumătate din întreaga carte, reprezintă o încercare de valorificare istorică a întregului material arheologic cunoscut pînă atunci în țara noastră, mai ales în Transilvania, cu privire la perioadele Hallstatt și Latène. Munca depusă pentru acest capitol din urmă, care îi cerea autorului o rapidă și profundă adaptare la o specialitate nouă, a fost enormă. Vasile Pârvan a studiat amănunțit tot materialul și toată literatura arheologică respectivă, scrisă în bună parte în limba maghiară, pe care, cu aptitudinile sale poliglote, el a învățat-o în acest scop. Cartea s-a încheiat cu un al șaptelea capitol, de „Concluzii", și cu un amplu rezumat în limba franceză. Pârvan și-a dat seama, firește, de insuficiența unității de plan a cărții. De aici titlul latinesc plural de *Getica*, prin care se înțelege tocmai ideia de juxtapunere a unor capitole separate care au ca notă comună preocuparea despre protoistoria geților.

De altfel, acest defect exterior, atît de explicabil, nu prezintă nici un inconvenient nici pentru utilizarea lucrării, nici pentru aprecierea ei ca una din cele mai valoroase realizări ale istoriografiei romînești. Rolul ei în îndrumarea cercetărilor ulterioare asupra culturii getice a fost capital. Mai mult, această carte a exercitat o influență hotărîtoare în evoluția ideilor de bază ale culturii noastre în general, determinînd o concepție mai realistă și mai matură despre originile poporului romîn. Revelarea neamului geto-dac cu istoria sa îndelungată, cu însușirile sale, cu rădăcinile sale străvechi în cuprinsul patriei noastre, cu particularitățile sale morale amintînd uneori pe acelea ale țăranului romîn, au contribuit într-o măsură considerabilă la temperarea excesivului latinism de altădată.

Ideia cu care se încheie expunerea lui Vasile Pârvan din ultimul capitol este concepută în sensul acestei atitudini echilibrate, de a considera romanismul nostru carpato-danubian ca o formă de cultură reprezentată în primul rînd prin populația autohtonă romanizată. Romanizarea s-a putut înfăptui aici, după Pârvan, mai repede și mai profund ca în alte regiuni ale imperiului, din cauză că a întîlnit un teren pregătit pentru primirea impulsurilor occidentale, grație vechilor înrîuriri italice-villanoviene de la începutul epocii fierului și mai ales grație pătrunderilor celtice din sec. IV—II î.e.n. și apoi intenselor iradieri ale civilizației romane însăși, care au precedat cu aproape trei secole cucerirea politică [1].

După 30 de ani, „Getica" își păstrează toată însemnătatea. Trăinicia diferitelor ei părți este însă inegală. Pe cînd capitolele istorice, cu

[1] V. Pârvan, *Getica*, p. 758 și 836.

www.dacoromanica.ro

deosebire al II-lea şi al III-lea, vor servi multă vreme ca bază solidă de studii, partea de sistematizare arheologică din cap. al VI-lea este, prin natura sa, foarte sensibilă la noile progrese ale cercetărilor şi nu va putea fi folosită decît ţinîndu-se seama de aceste progrese, care au modificat unele din constatările lui V. Pârvan, iar pe cele mai multe le-au îmbogăţit. Este, de altfel, o situaţie pe care o prevăzuse el însuşi, ştiind că materialul arheologic cu care lucra atunci, oricît de bogat, era inegal ca distribuţie geografică şi provenea aproape în întregime din descoperiri întîmplătoare ori din cercetări de amatori, deci era lipsit de o parte din valoarea lui ştiinţifică. De aceea Pârvan îşi promitea ca, foarte curînd, pe măsură ce se vor fi produs rezultatele întinselor săpături a căror iniţiativă o luase, să procedeze la o refacere totală a acestei părţi a cărţii sale [1].

Sforţarea lui Vasile Pârvan de a scrie „Getica" pare cu atît mai impunătoare, cu cît în aceeaşi vreme el a continuat să-şi exercite toate celelalte sarcini pe care şi le asumase şi chiar cu o intensitate sporită. În acel timp s-au înteţit săpăturile referitoare la orînduirea comunei primitive pe tot întinsul ţării şi tot atunci au apărut primele volume din anuarele menţionate ale Şcoalei Romîne din Roma [2], precum şi primele două volume din monumentalul periodic arheologic „Dacia" [3] menit a înlesni punerea în valoare a rezultatelor cercetărilor şi săpăturilor din Romînia nu numai pentru specialiştii din ţară, dar şi pentru cei din străinătate. Arheologia, fiind o ştiinţă prin excelenţă comparativă, are nevoie mai mult ca altele de o colaborare internaţională. De aceea, în patriotismul său înţelept, V. Pârvan, care îşi scrisese în romîneşte cea mai mare parte din opera sa personală, a socotit totuşi că va aduce un mai mare folos culturii romîne publicînd acest periodic de informaţii arheologice exclusiv în limbi străine de mare circulaţie. Realitatea avea să-i dea dreptate. „Dacia" a determinat într-o măsură apreciabilă creşterea prestigiului ştiinţei noastre arheologice în lume. Cît de generos era patriotismul lui Pârvan se vede din atitudinea lui faţă de intelectualii minoritari maghiari din Transilvania, cărora le-a arătat prietenie şi o stimă colegială. A ţinut ca primul volum din „Dacia" să înceapă cu un articol al unuia din cei mai distinşi arheologi din acea provincie, secuiul F. László, în amintirea căruia a scris şi un mişcător necrolog [4].

Oricît de intens a fost atras în cercetarea epocilor primitive, Vasile Pârvan nu a înţeles să părăsească nici măcar momentan preocupările sale de istorie clasică. Astfel, a găsit timp să publice, concomitent cu redactarea „Geticelor", un articol cu „Noi consideraţii asupra episcopa-

---

[1] V. Pârvan, *Getica*, p. 760.

[2] „Ephemeris Dacoromana: Annuario della Scuola Romena di Roma", Roma, I, (1923), XII + 413 p.; II (1924), VI + 500 p. şi III (1925,) VIII+406 p.; „Diplomatarium Italicum: Documenti raccolti n gli archivi italiani", Roma, I (1925), VIII+ 506 p. Toate volumele conţin prefeţe de V. Pârvan.

[3] „Dacia Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie", Bucureşti, I (1924), VII +368 p. (cu prefaţă de V. Pîrvan); II, (1925), (VII) + 430 p.

[4] „Dacia", (1924) p. 1—27 şi 368.

www.dacoromanica.ro

tului Sciției Minore" [1], referitor la organizarea antică a bisericii creștine din Dobrogea, un studiu despre „Municipium Aurelium Durostorum" [2] în care, printre alte concluzii importante, stabilește pentru prima oară ridicarea acestui centru roman la rangul de *municipium* sub Marcu Aureliu, o comunicare „Asupra unui relief inedit din secolul VII reprezentînd pe Sfînta Fecioară" [3] — găsit la Chiosé-Aidin în sudul Dobrogei —, prezentată la primul Congres de bizantinologie ținut la București în 1924. În plus, a scris în aceeași vreme diverse studii apărute în noul său periodic „Dacia": „Considerații asupra mormintelor celtice de la Gruia" [4] cu comentarii despre pătrunderile celto-ilire în sud-vestul Olteniei, „O nouă inscripție din Tomi" [5] tratînd despre triburile milesiene ale acestui oraș, „Epoca depozitului de bronzuri de la Suseni" [6] din Transilvania, „În legătură cu «basileus» Cotys din Callatis" [7] cu interpretări noi relativ la relațiile Dobrogei cu regii traci din vremea lui Ovidiu, „Statuia-menhir de la Hamangia" [8] găsită într-un tumul de la începutul epocii bronzului, „Un *aes grave* olbian de la Salsovia" [9], precum și o a treia serie de inscripții de la Histria [10]. De asemenea, în acest răstimp au apărut, printre multe rapoarte mărunte din „Dezbaterile" Academiei Române [11], nota sa suplimentară la studiul lui I. Andrieșescu despre tezaurul din epoca bronzului dela Vîlci-Trîn în Bulgaria [12], un mic studiu „Dacii la Troia" [13], tratînd despre unele elemente danubiene din prima epocă a fierului găsite în ruinele vechiului Ilion și un articol despre „Dacia în epoca celtică" [14].

Ultima lucrare a lui V. Pârvan a fost volumul „Dacia: civilizațiile străvechi din regiunile carpato-danubiene" (publicat în englezește

---

[1] V. Pârvan, *Nuove considerazioni sul vescovato della Scizia Minore*, în „Rendiconti della pontificia Accademia Romana di Archeologia", Roma, II (1924) p. 117—135.

[2] Idem, *Municipium Aurelium Durostorum*, Torino, 1924, 36 p., retipărire după „Rivista di Filologia e d'Istruzione classica", nuova serie, II (1924) fasc. 3, p. 307—310.

[3] Idem, *Sur un relief inédit du VII s. représentant la Sainte Vierge*, București. 1924, în „Académie roumaine, Bulletin de la section historique", XI (1924) p. 217—227.

[4] Idem, *Considérations sur les sépultures celtiques de Gruia*, în „Dacia", I (1924) p. 35—50.

[5] Idem, *Une nouvelle inscription de Tomi*, în „Dacia", I (1924) p. 273—279.

[6] Idem, *L'âge du dépôt de bronzes de Suseni*, în „Dacia", I (1924) p. 359—362.

[7] Idem, *A propos du „basileus" Cotys de Callatis*, în „Dacia", I, (1924) p. 363—367.

[8] Idem, *La "statue-menhir" de Hamangia*, în „Dacia", II (1925) p. 422—429.

[9] Idem, *Un aes grave olbien à Salsovia*, în „Dacia", II, (1925) p. 420—421.

[10] Idem, *Fouilles d'Histria. Inscriptions: troisième série: 1923 — 1925*, în „Dacia" II, (1925) p. 198—248.

[11] Cf. H. Metaxa, *op. cit.*, p. 57—61.

[12] I. Andrieșescu, *Considerațiuni asupra tezaurului de la Vîlci - Trîn lîngă Plevna (Bulgaria), cu o notă complimentară de V. Pârvan*, București, 1925, în „Acad. Rom., Mem. Secț. Ist.", Seria III, tom. V, mem. 2, p. 7—48 și 1 planșă (nota lui V. Pârvan la p. 7—11 și 34—38).

[13] V. Pârvan, *Dacii la Troia*, București 1926, 10 p., retipărire după *Orpheus*, II (1926) nr. 1. Tradus de Al. Ferenczi în limba maghiară: *A Dákok Trójában*, Cluj, 1926, 12 p., retipărire după „Erdély todományos füzetek", 1926, nr. 2.

[14] V. Pârvan, *La Dacie à l'époque celtique*, Paris, 1926, 12 p., retipărire după „Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres", 1926, p. 86. Tradusă în românește: *Dacia în epoca celtică*, în „Propilee literare", București, I (1926) nr. 16, p. 3—5.

www.dacoromanica.ro

şi mai tîrziu în romîneşte)[1], care în cinci capitole reprezentînd prelegeri ţinute în Anglia, în aprilie 1926, urmărea liniile principale ale evoluţiei culturii din Dacia şi din ţările vecine, începînd din perioada influenţelor villanoviene de la începutul epocii fierului, trecînd prin epoca pătrunderilor scite, greceşti şi celtice, pînă în epoca romană. Trei din cele cinci capitole reprezintă compendii ale „Geticelor". Altul este reprodus, cu unele adaosuri, după „La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube". Al cincilea, însă, referitor la „Carpato-Danubienii şi Romanii", este inedit. Acest capitol conţine cele din urmă gînduri ale lui Vasile Pârvan despre problema originii poporului romîn, la care el meditase într-o viaţă întreagă de studii. Romanismul nostru, după el, nu se datoreşte numai unei rezistenţe izolate daco-romane în nordul Dunării, ci la formarea sa a contribuit întreaga romanitate dunăreană din Alpi pînă la Pontul Euxin, înainte de a dispărea progresiv din toate provinciile Illyricului, sub covîrşitoarele migraţii slave, pentru a se conserva numai în Dacia[2].

Această carte a apărut postum. Vasile Pârvan a murit la puţin timp după ce o trimisese la tipar. Organismul lui, care pînă după război suportase pînă la neverosimil necruţătoarele sforţări ale unei voinţe de fier, începuse încă din 1920 a da primele semne de şovăială. În timpul cînd scria „Getica" aceste simptome, localizate în aparatul digestiv, devenind tot mai neliniştitoare, l-au îndîrjit în hotărîrea de a-şi duce pînă la capăt lucrările începute. Riscul îl pîndea în tot momentul şi nu putea şti cît timp de activitate utilă îi mai rămînea. De aici uimitoarea fecunditate ştiinţifică din ultimii săi ani. De aici graba de a transforma un modest studiu de arheologie getică într-o vastă sinteză. De aici intenţia sa de a-şi concretiza într-o altă sinteză vechile preocupări despre Dacia romană şi despre romanismul la gurile Dunării. De aici proiectul său, pentru care se şi angajase faţă de o editură din străinătate, de a scrie o protoistorie a slavilor în legătură cu originile îndepărtate ale poporului romîn[3]. Toate însă aveau să se risipească în neant atunci cînd, debilitat de efort şi de lungi şi nereuşite tratamente, avea să închidă ochii pentru totdeauna în urma unei banale intervenţii chirurgicale.

În ziua aceea tocmai avea să sosească de la Roma ştirea că Accademia dei Lincei îl alesese membru. Mai înainte îl onoraseră cu aceeaşi calitate Pontificia Accademia Romana di Archeologia şi La Società Romana per la Storia Patria. Sorbona îl numise „professeur agréé". A fost membru fondator al „Comitetului Congreselor Internaţionale de ştiinţe istorice". Sînt numai cîteva din multele dovezi de preţuirea înaltă de care se bucura în lumea savantă din străinătate şi de prestigiul pe care

---

[1] V. Pârvan, *Dacia: An outline of the early civilizations of the Carpatho-Danubian countries*, Cambridge, 1928, XI + 214 p., 16 planşe şi o hartă, ed. tradusă şi îngrijită de I. L. Evans şi M. P. Charlesworth. A fost reeditată de noi în romîneşte după textul original francez inedit sub titlul: *Dacia: civilizaţiile străvechi din regiunile carpato-danubiene*, Bucureşti, 1937, XII + 218 p. şi o hartă. O nouă ediţie romînească se află sub tipar.

[2] Idem, *Dacia: civilizaţiile străvechi*, p. 186—187.

[3] Deţin această informaţie direct de la V. Pârvan, care mi-a împărtăşit-o în 1926, la Roma.

www.dacoromanica.ro

îl adusese științei românești. Istoricul francez Albert Grenier spunea: „Pârvan nu trebuie considerat ca un maestru numai în Romînia"[1].

*

Opera publicată a lui Vasile Pârvan reprezintă și cantitativ și calitativ un nepreţuit tezaur. Privită sub orice unghi, ea se află la nivelul celei mai înalte eflorescenţe a unei culturi. Au trecut trei decenii decînd această operă s-a încheiat. În acest timp, în ţara noastră, ştiinţa antichităţii — cu deosebire în domeniul arheologiei — a făcut progrese considerabile. Numărul specialiştilor a crescut mult. Lucrările lui Vasile Pârvan au putut fi cercetate din toate punctele de vedere, au fost confruntate cu cele mai noi descoperiri și în lumina celor mai severe metode, au fost analizate, emendate. Bilanţul criticii, însă, le-a rămas în esenţă favorabil. Desigur, unele sau altele din ideile și concluziile acestui învăţat pot fi acceptate ori respinse, parte din informaţiile și interpretările sale pot fi dovedite incomplete sau greșite. Ştiinţa înaintează pe linia sinuoasă a unor dibuiri, discuţii, reveniri, îmbunătăţiri. Ea nu cunoaște infailibilităţi. Cu atît mai demn de reţinut este că azi lucrările lui Pârvan își menţin, în general, valoarea și utilitatea din momentul cînd au apărut și că toate impun respect prin concepţia ştiinţifică superioară, prin informaţia vastă și conștiincioasă, prin spiritul critic fin și prin originalitatea care le stau la bază. Unele din ele, ca „Getica", rapoartele de săpături, culegerile de inscripţii, reprezintă, fiecare, un adevărat *vade-mecum*, indispensabil la tot pasul.

Tot atît de mult ca și opera lui scrisă, activitatea lui practică îl ridică în rîndurile creatorilor celor mai productivi ai culturii românești. La catedră, la muzeu, la Academie, la Școala română din Roma, pe șantierele de săpături, pretutindeni unde a fost chemat să-și dea contribuţia, a adus directive noi de un nivel superior, a stimulat un ritm dinamic de lucru, a întemeiat instituţii, reviste, metode, stiluri, a format colaboratori și discipoli, a galvanizat entuziasmul tineretului universitar pentru studiul trecutului patriei, a dat existenţă și o trainică vitalitate școlii noastre arheologice. A fost unul din dușmanii cei mai hotărîţi ai inerţiei.

Critica, desigur, îl va urmări și pe acest tărîm, dar îl va găsi la fel de rezistent ca și în opera lui scrisă. I se va obiecta, de pildă, că la Muzeul naţional de antichităţi a neglijat partea muzeistică pentru cea ştiinţifică, că a transformat această instituţie de conservare într-un institut de cercetări, că a lăsat colecţiile muzeului cam în starea în care le-a primit, dar acela care se va gîndi să-i aducă o asemenea imputare va trebui în prealabil să ştie că principalele condiţii necesare valorificării unei colecţii muzeale: local special, personal tehnic, mijloace de restaurare și de întreţinere, care cer o asistenţă financiară importantă și permanentă, i-au lipsit lui Pârvan cu desăvîrșire, așa cum au lipsit și predecesorului și succesorilor săi și cum încă lipsesc chiar azi, cînd pentru prima dată se fac sforţări serioase din partea statului democrat-popular pentru

[1] A. Grenier, *Vasile Pârvan, „Getica, o protoistorie a Daciei"*, în „Revue des études anciennes", XXIX (1927), nr. 3, p. 328 — 330. Cf. H. Metaxa, *op. cit.*, p. 63.

www.dacoromanica.ro

ridicarea muzeelor. Cît a trăit n-a stat în posibilităţile lui de a remedia o situaţie atît de precară. În schimb, ceea ce putea să facă în cadrul acelei instituţii : îndrumarea spre explorarea intensă a antichităţilor ţării, a făcut-o în modul cel mai eficace. Şi atunci, cine ar mai putea să-l mai ţină de rău că în loc să aştepte inactiv ajutoare — care, cum se vede, în cursul vieţii sale nu i-ar fi venit niciodată — a utilizat slabele resurse ale muzeului ca bază pentru crearea unei atît de înfloritoare activităţi de cercetare pe teren? Este un exemplu suficient pentru a arăta zădărnicia unor obiecţii de această natură. Ar fi absurd să-i pretindem lui Vasile Pârvan ceea ce n-a apucat să facă, atunci cînd ceea ce a realizat depăşeşte cu mult posibilităţile normale ale unei vieţi de om care n-a împlinit nici măcar 45 de ani!

S-a scris mult despre Vasile Pârvan, atît sub forma unor comemorări pioase, cît şi sub forma unor critici negative. Rareori personalitatea lui a fost privită în spiritul unei judecăţi cumpănite. Scrierile din prima categorie sînt cele mai numeroase, dar prin natura lor comemorativă nu pot evita impresia de exagerări afective, chiar dacă de cele mai multe ori s-a căutat ca elogiile să fie menţinute pe linia unei scrupuloase realităţi. În asemenea cazuri se obişnuieşte să se insiste mai mult asupra părţilor strălucitoare şi să se treacă uşor asupra umbrelor. Firește, dorința de adevăr nu se poate mulţumi mereu cu un atare *de mortuis nihil nisi bene*. Şi atunci unii din contemporanii care i-au supravieţuit ori dintre urmaşii imediaţi ai acestora, au încercat să reacţioneze, ostenindu-se să găsească şi să prezinte laturile negative ale persoanei şi ale operei lui Vasile Pârvan. Dar nu toţi au făcut-o într-un mod scrupulos, ci s-au mulţumit cu un simplu salt la extremitatea opusă. În loc de elogii, denigrări; în loc de apologie, diatribă. Veleităţile de critică dovedeau ori necunoaştere, ori falsă înţelegere, ori erau exprimate cu invective şi cu accente de antipatie, care ascundeau greu — uneori de loc — un substrat subiectiv încărcat de resentimente personale.

Este ciudat că nici unul din aceia care l-au cunoscut de aproape pe Vasile Pârvan, care i-au ascultat cursurile, care au colaborat cu el sau i-au citit lucrările cu luare aminte şi l-au înţeles, nu se află printre detractorii lui, chiar cînd nu-i împărtăşesc ideile şi concluziile. De altfel, cei mai autorizaţi dintre urmaşi au socotit totdeauna ca un omagiu adus amintirii lui datoria de a găsi erorile ori lipsurile operei sale şi de a le îndrepta. El însuşi ar fi făcut-o cu impecabila sa probitate, dacă ar fi trăit.

Adevărul este că la Vasile Pârvan ceea ce este pozitiv întrece în mod covîrşitor negativul, iar pentru a judeca just o asemenea complexă personalitate şi opera sa, atît aversiunea cît şi superficialitatea sînt departe de a fi cele mai indicate mijloace. Este nevoie de o seninătate de spirit la nivelul înaltei sale etici şi de o pregătire intelectuală pe măsura întinsei sale culturi. Elementul negativ în persoana şi opera lui Pârvan se lasă greu prins, iar atunci cînd criticul de bună credinţă socoate că l-a identificat, constată sau că este discutabil în funcţie de criterii şi puncte de vedere, sau că este uşor explicabil prin împrejurări obiective, sau în sfîrşit, că are o prea mică însemnătate pentru a merita să fie reţinut.

www.dacoromanica.ro

Discuțiile cele mai subtile în jurul lui Vasile Pârvan au avut ca obiect ideile sale filozofice. Nu este aici locul de a insista asupra acestui domeniu unde comentatori competenți și de talent și-au spus cuvîntul[1], dar fiindcă uneori i s-a atribuit lui Pârvan în mod fals o atitudine mistică în fața lumii și a vieții și fiindcă s-a afirmat chiar că această atitudine s-ar fi repercutat și asupra activității sale științifice, mergîndu-se pînă la aserțiunea că lucrările lui ar conține concepții „teologice"[2], considerăm util a preciza că este vorba de confuzii și de exagerări ușor de risipit pentru cine citește atent opera lui și pentru cine dă noțiunii de „misticism" accepțiunea adevărată.

Confruntată cu materialismul, gîndirea lui Pârvan a fost, fără îndoială, idealistă. Dar idealismul este propriu multor sisteme filozofice, unele direct contradictorii. Misticismul care, oricum ar fi definit, implică renunțarea la cunoașterea prin rațiune pentru cunoașterea pe cale afectivă, îi era străin lui Pârvan. Filozofia lui era, dimpotrivă, prin excelență raționalistă și datora mult influenței lui Hegel. Față de fenomenul religios Pârvan era un sceptic, întîlnindu-se pe acest teren, ca și pe acela al interesului pentru stoicismul lui Marcu Aureliu, cu Renan. Printre autorii antici, este semnificativ că Pârvan avea o predilecție pentru Lucian din Samosata, aprigul tăgăduitor din principiu al tuturor religiilor. Ca și Renan, Pârvan obișnuia să-și concretizeze ideile în forme literare, într-un stil academic amintind imnurile religioase păgîne, dar „divinitatea" invocată era totdeauna o ideie simbolică : Clio (Istoria), Eros (Iubirea), Eris (Ura), Rațiunea, Singurătatea, Tăcerea. De aici una din confuziile care au făcut să i se atribuie atitudini mistice. O altă confuzie se referă la preocuparea sa pentru istoria religiilor, inerentă unui adevărat istoric al antichității. Predînd un curs public în care, cu o putere de interpretare neîntrecută, analiza, de-alungul unei serii de religii antice, evoluția unui fenomen mistic, „doctrina salvării", de o mare însemnătate în transformarea spirituală a lumii greco-romane, unii auditori, ne nformați asupra acestui domeniu istoric și impresionați și de forma respectuoasă pe care Pârvan a înțeles s-o adopte cînd a ajuns la creștinism, au confundat obiectul cu subiectul și i-au atribuit lui ceea ce el nu făcea decît să studieze cu atitudinea imparțială a cercetătorului [3]. Nu a gîndit atunci altfel decît avea să gîndească mai tîrziu, cînd a încercat să explice credințele religioase ale geților. Este de reținut că dintre intelectualii care persistă a-l prezenta pe Pârvan ca „mistic" nici unul nu poate produce alte exemple decît confuziile menționate, dintre care pe aceea cu „doctrina salvării" cei mai mulți nici nu o dețin decît din zvonuri indirecte. De altfel lecția de deschi-

[1] Cf., *e.g.*, T. Vianu, *Vasile Pârvan și concepția tragică a existenței*, în broșura *Vasile Pârvan: In Memoriam*, București, 1928 (retipărire după „Arhiva pentru știința și reforma socială", VII (1928) nr. 3—4) p. 24—34; Al. Busuioceanu, *Pârvan singuraticul*, în „Gîndirea", XIII (1933), nr. 1—2; idem, *Pârvan gînditorul*, București, 1933, 34 p. (ediția a doua, Craiova, 1934, 69 p.); V. Băncilă, *Tragicul lui Pârvan și tragicul modern*, în volumul *În Memoria lui Vasile Pârvan*, București, 1934, p. 44—45.

[2] Cf. volumul *Studii și referate privind istoria Romîniei*, București, 1954, I, p. 160; II, p. 1861; „Studii", VIII (1955), nr. 4, p. 154.

[3] Dețin aceste informații de la V. Pârvan însuși, care mi le-a comunicat într-o conversație personală în anul 1922.

www.dacoromanica.ro

dere a cursului referitor la această doctrină, „Despre ritmul istoric" [1], a fost publicată şi sensul ei, desigur idealist, nu e deloc „mistic".

Nu corespunde unei realităţi controlabile nici măcar afirmaţia unor filozofi competenţi că Pârvan, recunoscut de data aceasta ca un raţionalist sceptic, ar fi încercat la un moment să-şi apropie gîndirea mistică fără să fi izbutit, pentru a se consola de durerea de ordin familiar care îl lovise în timpul războiului. Consolarea a găsit-o de la început în morala sa stoică şi în forţa caracterului său. Mai tîrziu, cînd îşi ţinea amintitul curs, el nu făcea decît ceea ce preconizase încă din 1914 ca una din datoriile istoricului, care „poate înţelege desăvîrşit şi viaţa politică — fără a fi cu necesitate el însuşi un bun om politic —, tot aşa cum o poate înţelege pe cea artistică fără a fi el însuşi artist şi pe cea religioasă fără a fi el însuşi preot sau chiar simplu credincios al unei religii anumite" [2].

În ceea ce priveşte reflectarea ideilor filozofice ale lui Pârvan în activitatea sa ştiinţifică, ea nu poate fi negată. Dar tocmai aici este dovada practică cea mai clară că gîndirea sa era obiectivă şi realistă, fiindcă tot ce a lucrat el, de la cele mai delicate interpretări de istorie generală pînă la cele mai minuţioase analize documentare, excelează prin aceste însuşiri, proprii în general ştiinţei moderne. Aşa precum dintre filozofii burghezi idealişti Hegel se apropie cel mai mult de filozofia marxistă, şi Pârvan — în bună parte debitorul lui — este dintre istoricii perioadei burgheze de la noi, în ciuda idealismului concepţiilor sale generale, cel mai aproape de pozitivismul gîndirii ştiinţifice actuale. La aceasta au contribuit foarte mult şi intensele preocupări arheologice, care îl menţin pe istoricul antichităţii, într-o mai mare măsură decît pe istoricii altor epoci, într-un contact direct şi continuu cu realităţile materiale ale trecutului.

Activitatea ştiinţifică a lui Vasile Pârvan produce impresia unei împrăştieri, ceea ce ar putea să i se considere ca un aspect negativ. Chiar de ar fi astfel, cu ce drept am putea să i-o reproşăm din moment ce pretutindeni unde s-a manifestat a produs numai opere de primă valoare? De fapt însă împrăştierea este numai aparentă. El a lucrat de la început pînă la sfîrşit pe linia unui scop urmărit cu o perseverenţă tot atît de dîrză ca şi extraordinara lui voinţă de muncă. Dar scopul fiind conceput pe un plan înalt, a cuprins o arie întinsă şi complexă aşa cum era şi capacitatea de gînd şi de realizare a lui Pârvan.

După cum am căutat să scoatem în evidenţă în prezenta expunere, obilul activităţii lui Vasile Pârvan a fost în esenţă studiul istoriei umanităţii de pe pămîntul romînesc, începînd cu poporul romîn şi mergînd înapoi în adîncimile trecutului pînă la strămoşii cei mai îndepărtaţi ai acestuia. Iubirea lui pentru acest popor şi anume pentru clasa sa cea mai reprezentativă, ţărănimea, a fost sentimentul de la care a pornit interesul lui pentru istoria patriei. Cunoaşterea adevărului despre originile neamului său a fost ţinta care l-a atras pe culmile ştiinţei.

Căutarea adevărului şi patriotismul s-au armonizat în sufletul său, ca şi în activitatea sa, într-o fericită sinteză. Patriotismul lui era purificat,

[1] V. Pârvan, *Idei şi forme istorice*, p. 127—181.
[2] Idem, *In Memoriam Constantini Erbiceanu*, în volumul *Memoriale*, p. 67—68.

www.dacoromanica.ro

spiritualizat. El considera ca una din sarcinile culturii de a lupta împotriva desfigurărilor ideii naţionale, ca sentimentul de mîndrie şi închipuire de sine, „întru nimic mai nobil găsindu-se la un întreg grup omenesc decît dacă se află numai la un individ", ori ca şovinismul care „falsifică noţiunile absolute ale valorilor etice şi estetice, atît individuale cît şi sociale". El găsea că „ideia naţională rău înţeleasă întunecă sentimentul de solidaritate general omenească, creînd persecuţiile şi războaiele de tot felul". Dar tot atît de mult Pârvan se opunea cosmopolitismului, care promovează individualismul solitar desfăcînd pe om de legăturile lui cu naţiunea din care face parte, distrugînd sentimentul social creator de cultură originală, dezagregînd societatea. În schimb făcea un entuziast elogiu laturei pozitive a ideii internaţionale, „care liberează pe om, dîndu-i orizonturi largi, intelectuale, etice ori activiste" şi care „pune în circulaţie dintr-o dată şi egal toate valorile spirituale ale umanităţii". Numai astfel, temperată de ideia uman-solidaristă, „ideia naţională poate constitui un adevărat summum de potenţare spirituală"[1].

*

Viaţa lui Vasile Pârvan în întregimea ei este un monument de gîndire, de muncă şi de forţă morală. Unitatea monolitică pe care o dă acestei vieţi o consecvenţă rară impune tot atît de mult ca şi bogăţia, intensitatea şi frumuseţea ei. Personalitatea lui apare singuratică, nu din cauza concepţiilor sale individualiste, animate de altfel de un înalt sentiment al răspunderii în faţa societăţii, ci fiindcă era unică prin dinamismul gîndirii sale frămîntate, prin marea sa iubire de viaţă şi de oameni, prin nobila sa tărie de caracter.

Superioritatea etică îl ridică pe Vasile Pârvan în stima posterităţii tot atît de mult ca şi eminentele sale însuşiri intelectuale şi ca impunătoarea lui operă ştiinţifică. El rămîne o pildă de înţelepciune şi de abnegaţie pentru un scop mare. A fost un erou al datoriei faţă de cultura poporului său, pe care o voia cît mai strălucită şi cît mai autentică. Supremul său sacrificiu întru îndeplinirea acestui imperativ patriotic capătă o măreţie epică în lumina hotărîrii conştiente cu care el îl prevăzuse cîndva în următoarele cuvinte, niciodată îndeajuns amintite:

„Cînd semenii tăi te urcă în vîrful piramidei sociale, trebuie să arzi tot sufletul tău pentru a rămîne acolo; nu pentru tine, că tu eşti un om trecător, dar pentru oameni, pentru idealul lor, pe care tu nu trebuie să-l laşi să decadă, pentru sublimul pe care trebuie să-l faci să înflorească în inima contemporanilor tăi, chiar de ar fi să-l creşti cu tot sîngele vieţii tale, pe care numai odată o ai"[2].

НАУЧНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ИСТОРИКА ВАСИЛИЯ ПЫРВАНА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В 1957 году исполняется 75 лет со дня рождения историка и археолога Василия Пырвана и 30 лет со дня его преждевременной кон-

[1] V. Pârvan, *Ideile fundamentale ale culturii sociale contemporane*, p. 19—20.
[2] Idem, *Datoria vieţii noastre*, în volumul *Idei şi forme istorice*, p. 18.

www.dacoromanica.ro

чины. В результате развитой им за столь короткую жизнь и достигшей высокого уровня интеллектуальной деятельности, Пырван занял выдающееся место среди представителей румынской культуры.

В очень богатый перечень опубликованных им трудов входит большое число весьма ценных работ. Кроме книг по специальности им написан целый ряд философских и литературных очерков, отражающих его тонкий и многосторонний ум.

Главным его обзорным трудом является «Гетика — протоистория Дакии» (Бухарест, 1927). Два других задуманных им обзорных труда «Римская Дакия» и «Протоистория славян» он уже не успел написать, будучи застигнут смертью 26 июня 1927 года. Последнему его труду «Dacia : an outline of the civilizations of the Carpatho-Danubian cauntries» (Cambridge, 1928) было суждено появиться уже после его смерти.

Мировоззрение Василия Пырвана, хотя и основаннее на идеалистическом мышлении, характеризуется его рационалистическими и реалистическими взглядами. Его социальные воззрения были демократическими и передовыми. Происходя из крестьян он всю свою жизнь сохранял горячую симпатию по отношению к крестьянству и вообще к трудящимся и неоднократно проявлял враждебное отношение к эгоизму и несправедливости эксплуататорских классов.

Жизнь Василия Пырвана является памятником мышлением, труда и моральной силы. Его высшая этика, основанная на глубоких стоических убеждениях, твердости характера и динамизме его личности, также возвышает его в глазах потомства, как и исключительные его умственные качества и выдающаяся научная деятельность.

L'ACTIVITÉ SCIENTIFIQUE DE L'HISTORIEN VASILE PÂRVAN

(RÉSUMÉ)

L'année 1957 marque 75 ans de la naissance de l'historien et archéologue Vasile Pârvan et 30 ans de sa mort prématurée. Dans une vie assez brève, il a déployé une activité d'un haut niveau intellectuel, se plaçant parmi les premières personnalités de la culture roumaine.

Sa très riche bibliographie contient un grand nombre de travaux d'une haute valeur. Hormis ses ouvrages de spécialité, il a également écrit une série d'essais philosophiques et littéraires, expression d'un esprit subtil et multilatéral.

Son œuvre de synthèse la plus importante est «Getica, une protohistoire de la Dacie» (Bucarest, 1927). Il n'a plus eu le temps d'achever deux autres œuvres de synthèse auxquelles il méditait, «La Dacie romaine» et «Protohistoire des slaves», la mort l'ayant surpris le 26 juin

www.dacoromanica.ro

1927. Son dernier ouvrage, «Dacia : an outline of the civilizations of the Carpatho-Danubian countries» (Cambridge, 1928), ne devait paraître qu'après sa mort.

Les conceptions de Vasile Pârvan sur le monde et la vie, bien qu'issues d'une pensée idéaliste, sont cependant caractérisées par une attitude rationaliste et réaliste par excellence. Ses idées sociales étaient démocratiques et progressistes. De son origine rurale il a gardé, sa vie durant, une vive sympathie pour la paysannerie et pour la classe travailleuse en général et il a plus d'une fois manifesté son hostilité envers l'égoïsme et les injustices des classes exploiteuses.

Sa vie constitue un monument de pensée, de travail et de force morale. Son éthique supérieure, fondée sur de profondes convictions stoïques, la fermeté de son caractère, le dynamisme de sa personnalité l'élèvent dans l'estime de la postérité autant que ses exceptionnelles qualités intellectuelles et son imposante œuvre scientifique.

Articolul de față nu epuizează toate problemele legate de concepțiile istorice și folozofice ale lui V. Pârvan; redacția invită pe istorici și filozofi să participe în coloanele revistei noastre la completa lămurire a concepțiilor ce stau la baza operei marelui istoric. (*Nota Red.*).

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 3, 1957

DESPRE CONTROLUL MUNCITORESC ÎN ROMÎNIA (1944—1948)

DE

ERVIN HUTIRA

Aşa cum ne arată învăţătura marxist-leninistă şi experienţa luptei revoluţionare a clasei muncitoare împotriva exploatării capitaliste, controlul muncitoresc asupra producţiei şi repartiţiei este o formă concretă, organizată, a luptei de clasă, specifică perioadei de trecere la construirea socialismului.

Necesitatea controlului muncitoresc, scopul, esenţa şi rolul lui în desfăşurarea revoluţiei au fost analizate de către V. I. Lenin într-o serie de lucrări din perioada anilor 1917—1918 [1]. Un răspuns la această problemă îl găsim de asemenea şi în numeroase rezoluţii şi hotărîri ale P.C.U.S. din aceeaşi perioadă.

V. I. Lenin a arătat că necesitatea controlului muncitoresc, în fond a controlului majorităţii asupra minorităţii, izvorăşte din condiţiile obiective care se creează în viaţa politico-economică a unei ţări într-o anumită perioadă, din schimbarea raporturilor de forţe dintre clasa capitaliştilor şi clasa celor exploataţi. Controlul muncitoresc ia naştere atunci cînd burghezia se află încă la putere, dar nu mai poate conduce după voia sa, sau cînd burghezia şi-a pierdut puterea politică, dar mai menţine încă puterea economică cu ajutorul căreia, prin provocarea ruinării economiei naţionale, încearcă să-şi reciştige poziţiile pierdute. Vorbind de cauzele care fac necesară introducerea controlului muncitoresc şi participarea maselor la exercitarea acestui control, Lenin scria printre altele: „Toate statele beligerante, care suferă de pe urma războiului cele mai mari greutăţi şi calamităţi, care suferă într-o măsură mai mare sau mai mică din cauza

[1] Printre aceste lucrări ale lui Lenin putem aminti: *Proiect de regulament asupra controlului muncitoresc, Despre sarcinile proletariatului în actuala revoluţie, Ruina şi lupta proletară împotriva ei, Catastrofa ce ne ameninţă şi mijloacele de a o evita, Vor menţine oare bolşevicii puterea de stat?, Catastrofa inevitabilă şi promisiuni excesive, Cum încearcă capitaliştii să sperie poporul, Încă o crimă a capitaliştilor, Al VI-lea Congres extraordinar al Sovietelor etc.*

www.dacoromanica.ro

ruinii economice și a foametei, au trasat, au stabilit, au aplicat, au încercat încă de mult *un șir întreg* de măsuri de control, care se reduc aproape întotdeauna la asocierea populației, la crearea de asociații de tot felul sau la încurajarea lor, cu participarea reprezentanților statului, sub supravegherea lui etc." [1]

Referindu-se în mod concret la situația din Rusia în perioada de după Revoluția din februarie (în luna mai 1917), a arătat că „muncitorii trebuie să ceară exercitarea *imediată* și *efectivă* a controlului, și anume neapărat de către *muncitorii înșiși*. Aceasta este principalul pentru succesul cauzei, cauzei salvării de la catastrofă"[2].

Lenin a indicat că exercitarea controlului muncitoresc este necesară și după cucerirea puterii politice de către proletariat.

„Principala greutate a revoluției proletare constă în realizarea pe scară națională a evidenței și controlului celui mai riguros și mai conștiincios, a *controlului muncitoresc* asupra producției și repartiției produselor". Iar mai departe se subliniază: „cînd spunem: „control muncitoresc", punînd totdeauna această lozincă *alături* de dictatura proletariatului, totdeauna *imediat* după ea, noi explicăm prin aceasta despre ce fel de stat este vorba... dacă este vorba de statul proletar, *adică* de dictatura proletariatului, atunci controlul muncitoresc *poate* deveni *o evidență* pe scara națională, atotcuprinzătoare, omniprezentă, cît se poate de riguroasă și conștiincioasă a producției și repartiției produselor" [3]. Sau, cum arată în altă parte Lenin, după instaurarea dictaturii proletariatului, „se introduce *controlul muncitoresc* asupra producției, păstrării și cumpărării-vînzării tuturor produselor și materiilor prime"[4].

Felul cum concepea partidul clasei muncitoare din Rusia, scopul precum și forma de organizare a controlului muncitoresc ni le indică și Rezoluția Congresului al VI-lea al P.M.S.D. (b) din Rusia din 3 august 1917 care preconiza „Introducerea unui control muncitoresc efectiv. In organele de control trebuie să intre în majoritate reprezentanți ai Sovietelor de deputați ai muncitorilor, reprezentanți ai sindicatelor și ai comitetelor de fabrică și de uzină. În organele de control trebuie să fie atrași și reprezentanți ai personalului calificat din punct de vedere tehnico-științific.

Prin măsuri treptat înfăptuite, controlul muncitoresc trebuie să fie dezvoltat și transformat în reglementare deplină a producției.

În vederea introducerii controlului este necesar să fie realizate ca măsuri preliminare: desființarea secretului comercial; registrele negustorilor, industriașilor și băncilor trebuie să fie la dispoziția controlului. Tăinuirea documentelor trebuie să fie declarată infracțiune penală. Periodic trebuie să fie întocmită o evidență a rezervelor existente, indicîndu-se întreprinderile care le dețin.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a, Buc., Editura de stat pentru literatură politică, 1954, p. 79.

[2] Idem, *Opere*, vol. 24, Buc., Editura pentru literatură politică, 1954, p. 417.

[3] Idem, *Opere*, vol. 26, Buc., Editura de stat pentru literatură politică, 1954, p. 85—86.

[4] Idem, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a, Buc., Editura de stat pentru literatură politică, 1954, p. 228.

www.dacoromanica.ro

În scopul luptei împotriva lock-outurilor camuflate şi făţişe trebuie să se promulge o lege care să interzică închiderea fabricilor sau restrîngerea producţiei fără aprobarea Sovietului de deputaţi ai muncitorilor, a sindicatelor şi a comitetelor centrale de fabrică şi uzină" [1].

În repetate rînduri, Lenin a subliniat că, în exercitarea controlului muncitoresc trebuie să fie antrenate mase largi de oameni ai muncii, iar pentru ca acest control să fie într-adevăr eficace, trebuie să fie organizat în mod temeinic.

Lenin vedea în perfecţionarea organizării şi lărgirii permanente a sferei controlului muncitoresc, mijlocul prin care se asigura trecerea de la controlul muncitoresc la conducerea muncitorească, la organizarea construirii societăţii socialiste. Iată ce spune el în legătură cu aceasta: „atîta timp cît controlul muncitoresc nu va fi devenit fapt, atîta timp cît muncitorii înaintaţi nu vor fi organizat şi efectuat o campanie victorioasă şi necruţătoare împotriva celor care calcă acest control sau nu se sinchisesc de el, nu se va putea trece de la primul pas (controlul muncitoresc) spre socialism la cel de-al doilea pas, adică la reglementarea producţiei de către muncitori"[2]. Iar la prima aniversare a victoriei Marii Revoluţii din Octombrie (la 9 noiembrie 1918), Lenin a spus în legătură cu această problemă: „Intrebîndu-ne ce lucruri am realizat pe scară largă în acest an, trebuie să spunem că am realizat următoarele: de la controlul muncitoresc, de la aceşti primi paşi ai clasei muncitoare, de la gospodărirea tuturor mijloacelor de care dispune ţara, am trecut la organizarea conducerii industriei de către muncitori[3]". Iar în continuare arată: „Noi considerăm că lucrul cel mai important şi mai preţios este că muncitorii înşişi au început să îndeplinească această muncă de conducere, că de la controlul muncitoresc, control care trebuia să rămînă haotic, fărîmiţat, primitiv şi incomplet în toate ramurile principale ale industriei, am ajuns la conducerea industriei de către muncitori pe scara întregului stat"[4].

*

Răsturnarea dictaturii fasciste la 23 August 1944, eliberarea ţării noastre de către armatele sovietice, au creat condiţii favorabile pentru desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice de tip nou, pentru naşterea şi consolidarea regimului democrat-popular. În urma eliberării ţării, lupta revoluţionară a maselor populare împotriva rămăşiţelor fasciste, pentru lichidarea rămăşiţelor feudale precum şi împotriva noilor încercări de înrobire a ţării de către imperialismul anglo-american creşte neîncetat. În fruntea acestei lupte au stat forţele democratice conduse de Partidul Comunist Romîn.

Dar, deşi în urma actului din 23 August 1944, regimul burghezo-moşieresc primeşte o lovitură mortală, clasele exploatatoare nu-şi pierd complet poziţia lor politică. Avînd în vedere caracterul larg al coaliţiei,

[1] *Hotărîri şi rezoluţii ale P.C.U.S.*, partea I, Buc., Editura de stat pentru literatură politică, 1954, p. 390.

[2] V. I. Lenin, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a, Buc., Editura de stat pentru literatură politică, 1954, p. 317.

[3] Id m, *Opere*, vol. 28, Buc., Editura de stat pentru literatură politică, 1955, p. 126.

[4] *Ibidem*, p. 128.

www.dacoromanica.ro

pentru răsturnarea dictaturii fasciste, partidele politice aşa-zise „istorice" au căpătat posibilitatea de a se menţine la putere şi în noua situaţie creată după 23 August 1944. Aşa se explică de ce după această dată şi pînă la 6 martie 1945, au fost la cîrma ţării trei guverne (Sănătescu de două ori şi Rădescu o dată) cu majoritate reacţionară, care au fost înlăturate numai în urma luptei revoluţionare a maselor largi populare. Chiar după 6 Martie 1945, cînd rolul conducător în guvern îl are deja clasa muncitoare în alianţă cu ţărănimea muncitoare, gruparea burgheză din guvern va deţine unele din cele mai importante departamente economice. Rolul şi influenţa acestei grupări în guvern au fost în mod permanent îngustate, iar în noiembrie 1947 gruparea a fost înlăturată.

În domeniul economic, în special în industrie şi comerţ, burghezia îşi păstrează un timp îndelungat majoritatea poziţiilor-cheie. Cu excepţia întreprinderilor de stat şi a societăţilor mixte romîno-sovietice, pînă la naţionalizarea principalelor mijloace de producţie (iunie 1948), majoritatea întreprinderilor industriale, comerciale şi bancare erau în stăpînirea capitaliştilor.

Burghezia, dispunînd de această poziţie, căuta prin toate mijloacele să împiedice procesul de democratizare şi refacere economică a ţării. Ea a folosit, atît poziţiile politice pe care le mai păstra în aparatul de stat, cît şi cele economice, ca să saboteze dezvoltarea normală a vieţii politice şi economice a ţării, urmărind agravarea situaţiei economice şi creştêrea nemulţumirilor în rîndurile populaţiei. Burghezia, susţinută de cercurile imperialiste anglo-americane, a încercat să împingă ţara într-un război civil, urmărind astfel să reinstaureze vechiul regim burghezo-moşieresc.

Situaţia economică a ţării după 23 August 1944 era foarte grea. Pe lîngă faptul că forţele de producţie erau la un nivel relativ scăzut, datorită menţinerii rămăşiţelor feudale în agricultură, a subordonării economiei naţionale, timp de decenii, capitalului străin, jaful imperialismului nemţesc din timpul războiului şi distrugerile cauzate în urma războiului au avut ca urmare crearea unui dezechilibru foarte accentuat între producţie şi cerinţele de consum ale ţării [1]. Economia Romîniei

[1] Pagubele suferite de ţara noastră în urma dominaţiei hitleriste se cifrează la suma de 10 000 miliarde lei (după preţurile din 1945), ceea ce reprezintă 12 bugete ale ţării. De pildă, dacă luăm numai ramura industriei petrolifere, vedem că în septembrie 1944 producţia de ţiţei reprezenta abia 25%, capacitatea de prelucrare la distilaţia primă scăzuse cu 84,7% faţă de martie 1944, iar la craking cu 82%. În transporturi au fost distruse în urma războiului 1 900 km de linii de cale ferată, 3 000 km de linii curente şi de garaj, 42 linii şi triaje cu o lungime de 2 800 km. Din totalul de 3 260 de maşini-unelte care erau în funcţiune înainte de începerea bombardamentelor, funcţionau la 5 noiembrie 1944 doar 300. Iar din parcul total de locomotive numai 50% şi 68% din cel de vagoane era în stare de funcţiune la acea dată. (Vezi *Rezultatele colaborării economice cu Germania şi ale participării noastre la războiul hitlerist*, Bucureşti, 1945, p. 11—12).

Pierderile provocate de război în diferite ramuri industriale s-au ridicat la următoarele sume :

industria alimentară	26,9	miliarde lei
industria petroliferă	31,4	„ „
industria metalurgică	17,2	„ „
industria textilă	14,1	„ „
industria pielăriei	13,8	„ „
industria chimică	11,9	„ „

(Vezi „Romînia Liberă". nr. 67 din 31 martie 1946).

www.dacoromanica.ro

în perioada de după război se caracteriza prin îngustarea accentuată a sferei muncii productive, dezorganizarea producției, dezorganizarea și dezagregarea unei însemnate părți a rețelei de transporturi, agravarea situației finanțelor de stat, adîncirea crizei alimentare care (în urma celor doi ani de secetă 1945—1946) se apropie de foamete [1]. Datorită acestor împrejurări economia țării se afla într-o situație deosebit de grea.

În aceste condiții politica burgheziei era de a agrava și mai mult situația economică prin sabotarea refacerii și normalizării vieții economice, favorizînd haosul, împiedicînd dezvoltarea revoluției democrat-populare. La această acțiune a participat din plin și capitalul străin, care încă deținea poziții însemnate în economia națională [2]. Una din principalele direcții ale sabotării era micșorarea producției prin închiderea totală sau parțială a fabricilor, prin reducerea capacității de producție a uzinelor, folosind degradarea forțată a utilajului, și refuzînd de a mai investi capital în vederea susținerii și creșterii producției, apoi folosirea capitalurilor în scopuri speculative, mărirea conștientă din partea capitaliștilor a rebuturilor, sabotînd producția necesară pentru susținerea participării țării noastre la războiul antihitlerist alături de Uniunea Sovietică; după termi-

[1] Seceta a lovit majoritatea regiunilor țării, ceea ce a adus pierderi uriașe economici naționale, accentuîndu-se deficitul privind principalele produse agricole. Iată care a fost situația produselor agricole pe anul 1945 :

Produsul	Necesar	Realizat	Deficit
Grîu	210 000 vag.	160 000 vag.	50 000 vag.
Porumb	250 000 „	100 000 „	150 000 „
Fasole	12 000 „	2 500 „	9 500 „
Cartofi	190 000 „	80 000 „	110 000 „
Ulei	3 500 „	700 „	2 800 „
Zahăr	10 000 „	4 000 „	6 000 „

(Vezi *Almanahul economic pe 1947*, Editura Cartea Românească, p. 23).

Ca urmare a secetei, a speculei și a sabotajului capitaliștilor, a avut loc o vertiginoasă creștere a prețurilor, îndeosebi la produsele alimentare. Astfel, dacă luăm perioada din septembrie 1944 pînă în februarie 1945, prețurile s-au urcat cu 245%, iar în 1945, față de 1940, prețul principalelor produse alimentare se prezenta astfel :

	1940	1945
1 kg porumb	5,40 lei	515,00 lei
„ grîu	6,79 „	666,66 „
„ cartofi	4,75 „	713,33 „
„ carne porc	39,32 „	8 800,00 „

(Vezi Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, Buc., Editura de stat pentru literatură politică, 1955, p. 44, și *Almanahul economic pe 1947*, Editura Cartea Românească, p. 521—523).

[1] În anul 1946, capitalul străin deținea în Romînia poziții însemnate care se ridicau la suma de lei 62,7 miliarde, repartizați după cum urmează :

Industrie	43,4 miliarde
Comerț	11,2 „
Bănci	8,1 „

(Vezi *Almanahul economic pe 1947*, Editura Cartea Românească, p. 588).

www.dacoromanica.ro

narea războiului, fabricanții îngreuiau trecerea de la producția de război la producția de pace etc.[1]

În domeniul comerțului domnea specula, se practica pe scară largă stocarea camuflată a mărfurilor și vînzarea acestora pe piața neagră la prețuri extrem de ridicate. Lărgirea permanentă a pieții negre contribuia în mod simțitor la creșterea accentuată a inflației.

În astfel de condiții numai datorită susținerii active de către masele largi populare a politicii Partidului Comunist Romîn, precum și ajutorului politic, diplomatic și economic al Uniunii Sovietice, s-au putut zădărnici uneltirile reacțiunii interne și externe, s-a putut desăvîrși revoluția democrat-populară, ce a asigurat independența și suveranitatea națională a țării.

În condițiile politico-economice sus-menționate, realizarea politicii P.C.R., care în perioada participării Romîniei la războiul antihitlerist era exprimată prin lozinca „Totul pentru front, totul pentru victorie", precum și refacerea economiei naționale, cereau introducerea în țara noastră a controlului muncitoresc asupra producției și repartiției (care a durat începînd de după 23 August 1944, pînă la trecerea dezvoltării economiei naționale pe bază de plan), a cărei necesitate a izvorît din existența anumitor condiții obiective, din situația politico-economică a țării din acea perioadă.

În lupta clasei muncitoare condusă de P.C.R., îndreptată împotriva haosului economic, pentru refacerea economiei naționale, pentru controlul și îngrădirea exploatării capitaliste, precum și în vederea pregătirii condițiilor necesare creării sectorului socialist, controlul muncitoresc a avut un rol hotărîtor.

P.C.R. a folosit și în această privință bogata experiență a P.C.U.S., organizînd și îndrumînd controlul muncitoresc imediat după eliberarea țării, control ce se extindea și se adîncea o dată cu procesul de dezvoltare a revoluției democrat-populare.

---

[1] Astfel, de exemplu, în industria metalurgică, la „Uzinele de Fier Hunedoara", din cele cinci furnale, lucra numai unul ce reprezenta utilizarea a cca 10% din capacitatea de producție, iar la „Uzinele Reșița" (U.D.R.), nu numai că restrîngeau în mod permanent volumul producției, dar mașinile erau supuse unei uzuri forțate (mașinile care trebuiau să lucreze 3—4 ani erau scoase din uz după 6—7 luni); concomitent se înrăutățea calitatea produselor și creștea volumul rebuturilor (de pildă, pentru turnarea a 2 cilindri de locomotivă s-au făcut 20 de turnări de cilindri). În urma sabotajului multilateral, producția de oțel a scăzut de la 234 000 tone cît a fost în 1943, la 85 000 tone în 1945. Situația era asemănătoare și în industria carboniferă. Ca urmare producția de cărbuni a Societății Petroșani din Valea Jiului a scăzut la 4 000—4 500 tone pe zi, față de 7 000—7 500 tone cît era în trecut (Vezi Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, Buc., Editura de stat pentru literatură politică, 1955, p. 48, 66 și „Scînteia", nr. 1260 din 27 octombrie 1948). Deși se ducea o luptă hotărîtă din partea statului și a maselor muncitoare împotriva sabotajului, proprietarii capitaliști și uneltele lor au continuat sabotarea producției sub diferite forme, pînă la naționalizarea principalelor mijloace de producție. Astfel, de exemplu, în industria textilă, chiar în lunile premergătoare naționalizării principalelor mijloace de producție la fabrica „Rizescu" din Brănești lucrau din 675 războaie numai 15, la fabrica „Balcani" din 585 războaie, 400 dispăruseră, iar din cele rămase numai 40 erau în stare de funcțiune (Vezi „Scînteia", nr. 1 148 din 18 iunie 1948).

www.dacoromanica.ro

Pentru a asigura traducerea în viață a lozincii lansate de Partidul Comunist Romîn „Totul pentru front, totul pentru victorie", cu scopul măririi producției și al refacerii economiei naționale, clasa muncitoare din țara noastră cerea înființarea controlului muncitoresc și răspîndirea lui asupra tuturor întreprinderilor importante.

În vederea organizării acestui control, P.C.R. a chemat muncitorimea la o participare activă în efectuarea lui. Iată, de exemplu, cum punea P.C.R. într-una din chemările sale această problemă: „voi cei ce lucrați în mine, fabrici, uzine, sînteți chemați să găsiți metode potrivite de ridicare a producției, să controlați executarea planurilor făcute de specialiști, să descoperiți și să înlăturați pe sabotori, dușmani ai întregului popor.

Un control presupune o muncă organizată. Trebuie să însărcinați comisii de control, care vor trebui să supravegheze nu numai disciplina în muncă și respectarea orelor de muncă, ci vor trebui să controleze și întregul plan de activitate, să aducă propuneri inginerilor și specialiștilor pentru mărirea producției" [1].

Primele forme organizate ale controlului muncitoresc apar după reorganizarea sindicatelor (septembrie 1944). Astfel controlul asupra producției se face de către comitetele sindicale de întreprindere prin membri aleși de ele în așa-numitele „comisii de producție". Conducerea întreprinderii era obligată să discute cu „comisiile de producție" toate problemele legate de producție și de retribuirea muncitorilor și funcționarilor.

Într-un timp scurt controlul muncitoresc se răspîndi tot mai mult, cuprinzînd ramuri întregi de producție și întărindu-și formele sale organizate prin sindicat. În rezoluțiile diferitelor congrese sindicale (din ianuarie 1945) pe ramuri industriale de producție, se reflectă preocuparea sindicatelor pentru răspîndirea și organizarea controlului muncitoresc. Astfel în „Rezoluțiile Congresului Uniunii Sindicatelor Metalo-Chimice și Sticlă" se spune: „Vom lupta pentru controlul producției exercitat de reprezentanți recomandați de comitetele de fabrică și aleși de muncitori, care să organizeze lupta împotriva sabotajului și să asigure ridicarea producției" [2].

Controlul asupra producției (în această perioadă) a fost centralizat de Confederația Generală a Muncii. Pe lîngă Comitetul Executiv al C.G.M. din Romînia a lucrat „Comisia centrală de documentare și îndrumare a producției". Sarcinile acestei comisii constau în:

1. Cunoașterea detaliată și punerea în mișcare a tuturor resurselor și instalațiilor, cu capacitatea lor maximă; 2. Înlăturarea greutăților care împiedicau deplina realizare a acestor resurse și instalații.

Ne putem da mai bine seama de preocupările acestei comisii centrale, cît și de caracterul preocupărilor comisiilor de producție din întreprinderi dacă cităm cîteva probleme dintr-unul din chestionarele date de „Comisia centrală de documentare și îndrumare a producției" în vederea stabilirii

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Cuvîntare ținută în fața minerilor din Valea Jiului*, în „Scînteia", nr. 72, din 2 decembrie 1944.

[2] „Viața Sindicală", nr. 6 din 28 ianuarie 1945.

www.dacoromanica.ro

unor stări de lucruri din uzine şi fabrici şi pentru luarea unor măsuri în vederea îmbunătăţirii muncii acestora. Iată cîteva din aceste întrebări:

a) Lipsa de capital de rulment (greutăţi de finanţare)?

b) Lipsa de materii prime, anume care? Materiale ajutătoare, anume care?

c) Lipsă de combustibil?

d) Lipsă de maşini, piese, scule, greutăţi în adaptarea maşinilor la producţia de pace?

e) Randament scăzut al muncii? Din ce cauză? Lipsă de mînă de lucru de specialitate, şi anume care? Rea voinţă?

f) Lipsă de mijloace de transport? [1]

Cum vedem din problemele sus-menţionate, controlul exercitat asupra producţiei nu era numai un simplu control, ci un amestec activ şi în ceea ce priveşte organizarea producţiei.

Un alt mijloc prin care sindicatele exercitau controlul muncitoresc a fost „contractul colectiv", care se încheia între sindicat şi conducerea întreprinderii. Prin contractele colective se asigura în special controlul asupra repartiţiei şi reglementării ei, adică prin această operaţie se asigura, înainte de toate, limitarea gradului de exploatare capitalistă. În limitarea gradului de exploatare a muncitorilor, amestecul sindicatelor a jucat un rol important, prin reglementarea concretă a salarizării. Mai precis, pe baza contractelor colective, sindicatele erau îndreptăţite să se amestece în treburile întreprinderii, în sensul că nu se puteau face angajări, încadrări, avansări şi eliberări din muncă decît cu avizul comitetelor sindicale din întreprinderile respective.

Tot prin contractele colective se asigura şi organizarea aprovizionării salariaţilor cu cele mai necesare articole (alimente şi îmbrăcăminte) de către întreprindere, prin intermediul „economatelor" [2], care erau secţii de aprovizionare în cadrul fiecărei întreprinderi mai mari. Intreprinderile, recte proprietarii capitalişti, erau obligaţi prin lege să înfiinţeze asemenea economate, avînd şi posibilitatea de a solicita împrumuturi în acest scop de la stat. Desfacerea mărfurilor prin economate era scutită de orice fel de taxe şi impozite. Totuşi proprietarii au sabotat crearea acestor secţii. Pentru înfiinţarea şi buna lor funcţionare, sindicatele au dus o luptă susţinută cu patronii. Înfiinţarea economatelor a fost determinată de dezorganizarea comerţului; ele aveau prin urmare sarcina de a îndeplini funcţiile care în condiţiile normale ar fi revenit comerţului. Dar din cauza haosului economic, a inflaţiei crescînde, era cu neputinţă ca muncitorii şi funcţionarii să-şi procure ei înşişi, în mod individual, bunurile strict necesare existenţei lor. Tot din cauza inflaţiei crescînde, economatele au folosit în multe cazuri pentru aprovizionarea lor, schimbul direct în natură (în special produsele industriale de larg consum necesare agriculturii se schimbau cu produse agricole, ba chiar şi produsele industriale se schimbau

[1] „Viaţa Sindicală", nr. 29 din 8 iulie 1945.

[2] Pînă la 15 octombrie 1945, au fost înfiinţate 759 de economate care aprovizionau peste 1 500 000 de salariaţi şi membri ai familiilor lor din întreprinderile particulare (Vezi, Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ed. a IV-a, Buc., Editura de stat pentru literatură politică 1955, p. 54).

www.dacoromanica.ro

între ele). De sigur că aceste economate erau la început o formă necesară, dar o dată cu normalizarea vieții economice, ele au devenit de prisos, constituind chiar o piedică în funcționarea normală a întreprinderilor. Ca atare, s-a renunțat la această formă de aprovizionare a salariaților și sarcinile îndeplinite de economate au fost preluate de unitățile de comerț (de magazinele de stat), și în special de cooperativele de aprovizionare[1].

Cooperația a jucat și ea un rol important în întărirea și lărgirea controlului muncitoresc asupra circulației mărfurilor.

Un alt mijloc al controlului muncitoresc exercitat prin sindicate au fost „comisiile de epurare". Aceste comisii de epurare au fost alese de adunările generale ale sindicatelor din întreprinderi, și aveau sarcina democratizarii vieții economice prin înlăturarea elementelor fasciste și a elementelor dușmănoase care sabotau normala funcționare a întreprinderilor.

O altă sarcină a controlului muncitoresc era reglementarea schimbului de mărfuri, normalizarea comerțului. Faptul că producția nu putea să acopere nici cele mai necesare cerințe ale țării, a făcut ca în comerț să domnească specula, ceea ce însemna o jefuire continuă a maselor largi populare de către speculanți. Pentru a curma această situație, P.C.R. inițiază un control dublu prin aparatul de stat (folosind acele departamente care erau în mîinile reprezentanților clasei muncitoare) și prin crearea controlului cetățenesc.

Lupta împotriva speculei a fost dusă la început pe linie de stat, de poliția economică populară, prin crearea așa numitelor „Brigăzi economice împotriva speculei". Ele erau susținute și completate de organele „controlului cetățenesc". Controlul cetățenesc ducea lupta pentru combaterea speculei prin impunerea respectării legilor îndreptate împotriva speculei. Aceste organe ale controlului cetățenesc (ce constituie o formă a controlului obștesc) existau pe lîngă prefecturile de județ, pe lîngă primăriile municipiilor și pe lîngă poliție, avînd de fapt puterea unor organe administrative de stat. În activitatea lor, ele se conduceau după un statut elaborat de Ministerul Afacerilor Interne. Membrii acestor comisii erau numiți de Ministerul Afacerilor Interne pe baza propunerilor făcute de organizațiile politice democratice. Pentru munca depusă, ei nu primeau salarii [2].

Folosind aceste forme de control, statul obține o serie de rezultate pozitive. Astfel, au fost descoperite stocuri mari de mărfuri ascunse, care

[1] După reforma monetară s-a introdus un sistem de raționare a tuturor articolelor de primă necesitate (noul sistem de aprovizionare pe bază de cartele cu puncte), prin care se asigura pentru fiecare salariat și familia sa o cantitate minimă (absolut necesară) din produsele de primă necesitate. Desfacerea acestor produse și a mărfurilor în general cereau deja dezvoltarea comerțului de stat și cooperatist. (Vezi „Scînteia", nr. 906 din 27 august 1947; nr. 907 din 28 august 1947; nr. 919 din 11 septembrie 1947).

[2] Vezi „Scînteia", nr. 215 din 2 mai 1945, și Legea nr. 351 pentru reprimarea speculei ilicite și a sabotajului economic, publicată în „Monitorul Oficial", nr. 101 din 3 mai 1945. Deja în iunie, la aproximativ două sute de mari întreprinderi industriale existau anumite organe permanente de control (Vezi „Scînteia", nr. 268 din 7 iulie 1945). Trebuie să amintim că, controlul cetățenesc a îndeplinit un rol deosebit de important și în lupta pentru reforma monetară și lichidarea speculei din anul 1947 (vezi „Scînteia", nr. 901 din 20 august și 909 din 30 august 1947).

www.dacoromanica.ro

au fost confiscate şi predate consumului popular prin economate şi cooperative. În apărarea intereselor clasei muncitoare, pentru o mai bună aprovizionare a populaţiei muncitoare, s-a introdus vînzarea pe bază de raţii a articolelor de larg consum care se găseau în cantităţi mai restrînse.

Susţinerea frontului antihitlerist şi refacerea economiei naţionale erau strîns legate de refacerea şi dezvoltarea căilor de comunicaţie şi în primul rînd a celor feroviare. De aceea, după eliberarea ţării noastre, P.C.R. îşi trimite reprezentanţii săi în conducerea Ministerului Transporturilor şi Comunicaţiilor. Prin organizarea şi îndrumarea transportului mărfurilor se completează controlul de sus, de către stat, asupra circulaţiei mărfurilor, limitîndu-se şi pe această cale specula.

Conferinţa naţională a P.C.R. din 1945 prevedea extinderea controlului statului asupra producţiei şi repartiţiei. Statul urma să îndrumeze distribuirea materiilor prime, să reglementeze preţurile de desfacere, să controleze circulaţia mărfurilor şi să asigure orientarea creditelor necesare, în primul rînd spre ramurile de producţie care interesau refacerea ţării [1].

Controlul asupra producţiei şi repartiţiei făcute de sus prin organele de stat a fost întărit şi lărgit o dată cu crearea Consiliului Superior Economic al ţării şi mai ales cu trecerea reprezentanţilor P.C.R. la conducerea Ministerului Industriei şi Comerţului. Acest minister a fost folosit de P.C.R. ca un organ principal în munca de redresare, normalizare şi dezvoltare a întregii economii naţionale [2].

Refacerea şi dezvoltarea economiei naţionale cereau imperios întărirea şi lărgirea controlului muncitoresc asupra sistemului financiar, bancar. Extinderea controlului asupra sistemului financiar, bancar presupunea însă etatizarea celui mai important centru bancar al ţării, a Băncii Naţionale a Romîniei.

Iată ce spunea Vladimir Ilici Lenin despre importanţa naţionalizării băncilor, pentru întărirea controlului muncitoresc: „numai prin naţionalizarea băncilor *se va putea obţine* ca statul să ştie încotro şi cum, de unde şi în ce moment se scurg* milioanele şi miliardele. Şi numai controlul exercitat asupra băncilor, asupra centrului, asupra pivotului principal şi mecanismului esenţial al circulaţiei capitaliste va permite organizarea efectivă, şi nu numai în vorbe, a unui control asupra întregii vieţi economice, asupra producţiei şi repartiţiei celor mai importante produse" [3].

La propunerea P.C.R., Parlamentul votează în decembrie 1946, etatizarea Băncii Naţionale a Romîniei şi se introduce controlul statului asupra creditului. La 28 decembrie 1946 se publică legea de etatizare

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ed. a IV-a, Buc., Editura de stat pentru literatură politică, 1955, p. 73.

[2] La propunerea P.C.R., la 8 aprilie 1947, în Parlament se votează legea cu privire la organizarea Ministerului Industriei şi Comerţului. Acest fapt a însemnat unificarea organelor: Industria şi Comerţul, Aprovizionarea, Comisariatul Preţurilor, Comisariatul pentru comerţul exterior şi Subsecretariatul Industriei de stat într-un singur minister. Vezi Legea nr. 114 pentru organizarea Ministerului Industriei şi Comerţului, publicată în „Monitorul Oficial", nr. 89 din 19 aprilie 1947.

* În traducerea citată cuvîntul rusesc „perelivatisea" se traduce nejust cu „a se pompa".

[3] V. I. Lenin, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a Buc., Editura de stat pentru literatură politică, p. 81.

www.dacoromanica.ro

a băncii de emisiune şi de credit. În capitolul I, articolul 3 al acestei legi se prevede că „Banca Națională a Romîniei ca mandatară a statului Romîn asigură, conform îndrumărilor Consiliului Superior Economic, dirijarea şi controlul creditului.

Acțiunea sa se exercită asupra tuturor întreprinderilor de bancă şi instituțiilor de credit, publice sau particulare.

În acest scop, Banca Națională a Romîniei poate cere orice informații şi face orice recomandări întreprinderilor de bancă şi instituțiilor de credit. De asemenea, ea poate să dea acestora orice norme şi instrucțiuni socotite necesare în interesul economiei naționale.

Organele Băncii Naționale a Romîniei au dreptul de control şi investiții asupra întreprinderilor de bancă şi instituțiilor de credit" [1].

O eficacitate mai mare şi un control mai larg se asigură în sistemul financiar şi bancar începînd din a doua jumătate a anului 1947. Astfel creditele sînt îndreptate spre sectorul productiv, iar folosirea creditelor acordate este strict controlată.

Referindu-se la întărirea din ce în ce mai mult a pozițiilor politice, a rolului pe care îl aveau forțele revoluționare în frunte cu clasa muncitoare în viața statului şi trasînd totodată sarcinile pentru lărgirea controlului prin organele statului, tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej, în cuvîntarea ținută cu prilejul sărbătoririi zilei de 1 Mai 1947, organizată de către C.C. al Frontului Unic Muncitoresc, subliniază: „*Au fost create şi sînt în curs de creare instrumentele necesare pentru a se pune ordine în viața economică a Romîniei.* Măsurile de organizare şi îndrumare a producției şi a circulației mărfurilor, cît şi măsurile de asigurare a evidenței şi controlului în materie de producție sînt menite să ridice productivitatea muncii, să ridice rentabilitatea întreprinderilor, să înlăture risipa şi drept rezultat principal — să mărească volumul de mărfuri şi prin aceasta să facă cu putință o reală îmbunătățire a traiului celor ce muncesc" [2].

În lupta pentru îndrumarea şi controlul producției şi a circulației de mărfuri, în lupta împotriva speculei şi sabotajului, prima formă de control care cuprindea majoritatea ramurilor industriale a fost crearea „Oficiilor industriale", înființate din anul 1947 (au existat în total 27 de oficii industriale) [3].

---

[1] „Monitorul Oficial" (Partea I), nr. 398 din 28 decembrie 1946, p. 13 156.

[2] „Scînteia", nr. 813 din 4 mai 1947.

[3] Parlamentul a votat la 25 mai Legea cu privire la crearea Oficiilor industriale (vezi *Expunerea tov. Gh. Gheorghiu-Dej în Parlament*, în „Scînteia", nr. 830 din 26 mai 1947), precum, şi Legea nr. 189, pentru înființarea şi funcționarea oficiilor industriale, publicată în „Monitorul Oficial", nr. 129 din 10 iunie 1947. Ne putem da seama de ritmul de organizare şi de proporțiile pe care le-au luat aceste oficii industriale şi din următoarele date, care se referă pînă la 1 decembrie 1947.

1.	Oficiul industrial	al	cimentului	9 întreprinderi
2.	„	„	„ cauciucului	17 „
3.	„	„	„ geamurilor	4 „
4.	„	„	„ produselor chimice	15 „
5.	„	„	„ pielăriei	69 „
6.	„	„	„ hîrtiei	10 „
7.	„	„	„ uleiurilor vegetale	37 „
8.	„	„	„ bumbacului	222 „

www.dacoromanica.ro

O dată cu crearea acestor oficii industriale au fost lichidate cartelurile industriale capitaliste, care se menţinuseră şi după terminarea războiului.

Oficiile industriale funcţionau ca societăţi anonime şi erau conduse de consilii administrative. În aceste consilii intrau pe principiul parităţii, reprezentanţi ai Ministerului Industriei şi ai proprietarilor capitalişti. Dar ministerul avea totuşi rolul hotărîtor în aceste consilii prin asigurarea majorităţii de voturi, datorită reprezentanţilor muncitorilor delegaţi de sindicate şi de Ministerul Industriei şi Comerţului. Intreaga activitate a oficiilor industriale se desfăşura conform statutului aprobat de Ministerul Industriei şi Comerţului (sub conducerea şi controlul căruia ele funcţionau).

Pentru a vedea mai clar în ce măsură aceste oficii industriale constituiau o formă superioară a controlului muncitoresc care venea să completeze controlul de jos cu controlul centralizat de sus, e suficient să arătăm funcţiile lor mai importante: „întocmirea propunerilor pentru alcătuirea programelor de producţie; repartizarea materiei prime şi combustibilului pe ramuri şi întreprinderi; procurarea şi aprovizionarea cu materii prime şi repartizarea producţiei finite, determinarea sortimentelor şi cantitatea produselor importate, încheierea contractelor pentru exportul de mărfuri; conducerea şi controlarea procesului de producţie; luarea de măsuri necesare în scopul raţionalizării procesului de producţie; întocmirea de propuneri pentru noi investiţii, pentru standardizarea produselor, pentru îmbunătăţirea calităţii producţiei şi mărirea gradului de rentabilitate a întreprinderilor [1].

După cum se vede, clasa muncitoare intervine din ce în ce mai mult în organizarea procesului de producţie. Unul din rezultatele imediate ale

9.	Oficiul industrial al	mătăsii	105	întreprinderi
10.	„ „	„ lînii	175	„
11.	„ „	„ inului şi cînepei	48	„
12.	„ „	„ zahărului	8	„
13.	„ „	„ metalelor neferoase	11	„
14.	„ „	„ fierului	10	„

Aceste oficii au înglobat aproape 750 de întreprinderi ce reprezentau cca 80% din capacitatea de producţie a industriilor respective (vezi „Viaţa Sindicală", nr. 79 din 3 decembrie 1947). Ulterior au mai fost înfiinţate următoarele oficii:

Oficiul industrial al principalelor produse chimice
„ „ de sinteză şi prelucrare a principalelor produse chimice
„ „ al produselor farmaceutice şi al chimicalelor speciale
„ „ de prelucrare a metalelor
„ „ de produse electrice
„ „ al sticlei şi ceramicii fine
„ „ al artelor grafice
„ „ al lemnului
„ „ al mobilelor şi al fabricatelor din lemn
„ „ de cons. alimentare
„ „ al băuturilor spirtoase şi al produselor fermentate
„ „ de produse lactate
„ „ al materiilor grase

[1] Vezi Decizia nr. 4 890 a Ministerului Industriei şi Comerţului, publicată în „Monitorul Oficial" (Partea I A), nr. 229 din 4 oct. 1947.

www.dacoromanica.ro

acestui fapt este acela că se limitează caracterul anarhic şi se reglementează pe linie de stat producţia capitalistă (vezi „Planul de reglementare a producţiei industriale de la 1 iulie — 31 decembrie 1947").

Oficiile industriale, ca o formă a controlului muncitoresc, au avut un rol însemnat în lichidarea haosului economic, în refacerea economiei naţionale.

*

Situaţia economică a Romîniei, în vara anului 1947, era încă foarte grea. Deşi trecuseră doi ani de la terminarea războiului, cu toate eforturile clasei muncitoare şi ale ţărănimii muncitoare, economia ţării se caracteriza printr-un nivel încă scăzut al producţiei şi prin creşterea constantă a inflaţiei, care începuse încă în perioada antebelică. Comparînd situaţia din vara anului 1947 cu aceea din vara anului 1938, constatăm că nivelul producţiei atinsese numai 48%, productivitatea muncii 50%, iar numărul muncitorilor şi funcţionarilor salariaţi 140% [1]. Producţia agricolă atinsese numai 50% din nivelul producţiei antebelice [2].

În remedierea acestei situaţii, în lichidarea haosului economic şi în refacerea economiei naţionale au avut un rol deosebit de important *Propunerile P.C.R. în vederea îmbunătăţirii situaţiei economice şi financiare a ţării*, din iunie 1947. Aceste propuneri urmăreau în special: mărirea producţiei industriale, prin îmbunătăţirea organizării conducerii producţiei şi înlăturarea sabotajului burgheziei, acordarea ajutorului necesar ţărănimii muncitoare pentru ridicarea producţiei agricole şi efectuarea reformei monetare.

Aplicarea practică a acestor propuneri cerea întărirea şi lărgirea controlului muncitoresc. Astfel ia fiinţă o altă formă a controlului muncitoresc, Controlul economic [3], care acţiona în toate ramurile economiei naţionale şi asigura aplicarea hotărîrilor luate de guvern (hotărîri care aveau la bază propunerile P.C.R. pentru redresarea economică a ţării). Imputernicit cu drepturi mari de control, acest organ special a fost înfiinţat pe lîngă Ministerul Industriei şi Comerţului în iulie 1947. Controlul se efectua de către un aparat larg de control central şi organe locale (în fiecare judeţ) precum şi de delegaţi permanenţi pe lîngă fabrici şi uzine, cuprinzînd toate ramurile economiei naţionale: industrie, transport, comerţ—comerţ interior şi exterior—achiziţionarea produselor agricole, operaţiuni bancare şi de credit, etc. Cadrele ce efectuau controlul erau alese dintre oamenii muncii, majoritatea dintre ei fiind muncitori.

Activitatea acestui organ a dat rezultate pozitive în refacerea economiei ţării, în îngrădirea exploatării capitaliste, în organizarea evidenţei statistice a situaţiei economice a ţării.

Ca urmare a realizării propunerilor P.C.R. de redresare, s-a produs creşterea rapidă a producţiei care a atins în unele ramuri nivelul producţiei

[1] Numărul total al muncitorilor şi funcţionarilor în 1938 a fost de 400 756, iar în 1947 de 600 557 (vezi „Probleme economice", 1948, nr. 1, p. 16).

[2] Datele sînt luate din „Scînteia", nr. 909 din 30 august 1947.

[3] La propunerea reprezentanţilor P.C.R., Parlamentul a votat la 4 iulie 1947 Legea cu privire la organizarea Controlului economic de pe lîngă Ministerul Industriei şi Comerţului.

www.dacoromanica.ro

din 1938. Pe baza acestei redresări s-a pus capăt haosului economic provocat prin inflație, s-a asigurat stabilizarea și consolidarea situației economice a țării și s-au creat condițiile unei oarecare îmbunătățiri a nivelului de trai [1], față de cele de după terminarea războiului, înlăturîndu-se de asemenea urmările imediate ale foametei ce bîntuise în unele regiuni, ca urmare a celor doi ani consecutivi de secetă.

Despre creșterea producției în această perioadă, despre ritmul și proporțiile acestei creșteri, ne putem da seama studiind rezultatul primelor două programe de producție pe anul 1947 și 1948 la o serie de produse importante ale industriei noastre din acea epocă.

Rezultatele primelor două programe de producție din 1947 și 1948 *

(*medie lunară în tone*)

Produsul	1938	1945	1946	1947 sem. I	1947 sem. II	1948 trim. I
Fontă	10 900	4 488	4 488	5 800	9 300	11 281
Oțel	23 000	10 347	13 081	12 200	18 300	23 757
Laminate	22 500	10 752	12 602	9 200	14 200	18 930
Sodă caustică	991	775,5	820,7	953	1 176	1 210
Sodă calcinată	1 402	1 128	1 211	1 256	1 716	3 596
Sodă cristalizată	1 101	341	427	528	456	922
Carbid	458	—	—	117	567	245
Acid sulfuric	3 583	1 796	2 100	1 942	2 202	2 576
Sulfat de sodiu calcinat	115	—	—	64,5	209	225
Ciment	38 900	10 829	31 113	25 100	45 100	32 000
Geamuri	1 100	—	—	1 530	1 773	2 764
Celuloză	4 210	—	—	2 611	3 267	3 534,6
Hîrtie	5 077,7	—	—	—	4 788	5 226
Fire bumbac	1 377	—	—	917	1 031	1 849
Țesături	1 758	—	—	101	447	863,3
Fire lînă	612	—	—	260	350	469,2
Țesături lînă	457	—	—	203	271	335,7
Fire mătase	73	—	—	69	67	97,7
Țesături mătase	91	—	—	54	54	60,2
Talpă	358	—	—	139	300	317

* Întocmit pe baza datelor publicate în „Buletinul economic Agerpres", nr. 224 din 20 martie; nr. 225 din martie; nr. 226 din 23 martie; nr. 231 din 28 martie și nr. 260 din 7 mai 1948.

Dar asigurarea unei creșteri substanțiale a nivelului de trai al oamenilor muncii în condițiile menținerii proprietății privat-capitaliste asupra principalelor mijloace de producție nu era posibilă, deoarece aceasta cerea schimbări structurale în domeniul economiei naționale.

Cu toate că după proclamarea Republicii Populare Romîne și instaurarea dictaturii proletariatului, posibilitatea lărgirii și intensificării controlului muncitoresc prin folosirea aparatului de stat crește, burghezia încă proprietară a principalelor mijloace de producție a izbutit într-o

[1] Vezi, *Evoluția prețurilor produselor alimentare pe 6 luni* (octombrie 1947—martie 1948), în „Buletinul economic Agerpres", nr. 219 din 14 martie 1948.

www.dacoromanica.ro

oarecare măsură să continue politica sa de dezorganizare şi frînare a dezvoltării economice a ţării cu scopul de a compromite noul regim în faţa poporului.

Mersul mai departe pe drumul revoluţiei socialiste, pentru asigurarea îmbunătăţirii permanente a nivelului material şi cultural al oamenilor muncii cerea imperios o dezvoltare durabilă cu caracter permanent pe bază de plan, a economiei naţionale, iar acest lucru necesita naţionalizarea principalelor mijloace de producţie [1], cerea în fond trecerea de la „controlul muncitoresc" la „conducerea muncitorească" a economiei naţionale.

Trecerea de la „controlul muncitoresc" la „conducerea muncitorească" la noi în ţară cuprinde perioada de timp de după naţionalizarea principalelor mijloace de producţie şi pînă la trecerea la conducerea economiei naţionale pe bază de plan.

Una din măsurile care au asigurat trecerea de la controlul muncitoresc la conducerea muncitorească a fost crearea „centralelor industriale". Aceste centrale industriale au fost înfiinţate imediat după naţionalizarea principalelor mijloace de producţie; ele au luat locul oficiilor industriale. Despre răspîndirea acestor centrale industriale ne putem da seama dacă amintim că numai în decursul lunii iulie 1948 au funcţionat 31 de centrale industriale. Ele au fost organe centrale ale diverselor ministere prin care se îndruma producţia industrială pe ramuri [2].

Pentru a vedea rolul pe care l-au avut centralele industriale, dăm cîteva din funcţiile lor mai importante: ele îndrumau şi controlau toată activitatea întreprinderilor industriale de stat; exercitau conducerea operativă a acestor întreprinderi în vederea îndeplinirii planurilor (de producţie, de investiţii, de repartiţia produselor), alcătuite de ministerele respective; se ocupau cu analiza metodelor de producţie; cu elaborarea de noi procedee tehnologice, de standardizarea produselor, de fabricarea noilor produse; studiau posibilităţile de asigurare cu credite ale acestor întreprinderi; încheiau diferite contracte (vînzarea producţiei finite, aprovizionarea cu materii prime, utilaje, combustibil, etc.), cercetau îmbunătăţirea calităţii producţiei şi scăderea preţului de cost, etc.[3].

O imagine mai clară a activităţii acestor centrale industriale ne-o poate da însăşi schema lor organizatorică; fiecare centrală avea următoarele secţii: 1) secţia de producţie, 2) de planificare, 3) tehnico-ştiinţifică, 4) de proiectări şi investiţii, 5) de aprovizionare, 6) de vînzare şi repartiţie a produselor, 7) de finanţare şi control financiar, 8) secţia de cadre şi administraţie [4].

---

[1] Vezi Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ed. a IV-a, Buc., Editura de stat pentru literatură politică, 1955, p. 171—173.

[2] Conform Decretului nr. 126 al Consiliului de miniştri, pe data de 12 iulie 1948,s-au înfiinţat primele 31 de centrale industriale; 24 înfiinţate de Ministerul Industriei şi 7 de Ministerul Minelor şi Petrolului (vezi „Buletinul economic Agerpres". nr. 316 din 13 iulie 1948).

[3] Vezi Regulamentul pentru funcţionarea, organizarea şi stabilirea atribuţiilor centralelor industriale, aprobat prin Decizia nr. 7 223 din 1948 a Ministerului Industriei, publicată în „Monitorul Oficial", nr. 156 din 9 iulie 1948 şi „Scînteia", nr. 1 225 din 16 septembrie 1948.

[4] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

Înființarea centralelor industriale a însemnat înainte de toate asigurarea conducerii centralizate a întreprinderilor industriale naționalizate, a însemnat realizarea unei evidențe clare și introducerea unei organizări a muncii în aceste întreprinderi. A însemnat cu alte cuvinte, pregătirea condițiilor necesare pentru conducerea economiei naționale pe bază de plan.

Prin crearea „Comisiei de stat a planificării" (1948) și pe urmă a „Comisiei Controlului de stat" (1949) se desăvîrșește acțiunea de trecere de la controlul muncitoresc la conducerea muncitorească.

Dacă privim în ansamblu problema controlului muncitoresc la noi în țară, putem constata cîteva trăsături principale ale acestuia.

Una din principalele trăsături ale controlului muncitoresc din țara noastră, pe lîngă faptul că s-a exercitat pe o perioadă îndelungată (din 1944 pînă în 1949), o constituie particularitatea că *acesta a acționat în majoritatea timpului în condițiile proprietății capitaliste asupra mijloacelor de producție industrială.* În exercitarea controlului muncitoresc asupra producției și repartiției se poate constata de aceea o *îmbinare a controlului de jos* (exercitat de masele populare în special prin sindicate și comisiile cetățenești) cu *controlul de sus* prin anumite organe ale aparatului de stat. *Caracteristic în această îmbinare este faptul că în măsura în care se dezvoltă revoluția democrat-populară în țara noastră, în măsura în care clasa muncitoare, în alianță cu țărănimea muncitoare, ocupă noi și noi poziții politice, în mod treptat se extinde controlul muncitoresc exercitat prin organele statului.* Astfel dacă la început (pînă în anul 1947) în exercitarea controlului muncitoresc au jucat rolul principal formele de jos și în special sindicatele, mai tîrziu rolul principal în exercitarea și extinderea controlului l-a avut aparatul de stat. *Datorită multiplelor forme și direcții ale exercitării controlului muncitoresc în țara noastră, se poate vorbi de un întreg sistem al acestui control.*

Vorbind despre rezultatele obținute în refacerea economiei naționale, despre rolul pe care l-a jucat în acest proces folosirea controlului muncitoresc, trebuie să avem totdeauna în vedere prezența ajutorului economic masiv și permanent al Uniunii Sovietice. Una din trăsăturile principale ale aplicării controlului muncitoresc asupra producției, circulației și repartiției în țara noastră constă în aceea că, în bună parte, baza materială a acestui amestec revoluționar al clasei muncitoare în desfășurarea vieții economice a țării l-a constituit ajutorul economic al U.R.S.S.

Ajutorul economic al Uniunii Sovietice acordat în acea perioadă țării noastre se manifestă prin două forme principale: pe de o parte prin reducerile substanțiale făcute în executarea armistițiului [1] și pe de altă parte, prin încheierea unor acorduri economice între țara noastră și U.R.S.S. [2].

---

[1] În septembrie 1945 — aprilie 1946 și 1948, guvernul sovietic a venit în întîmpinarea poporului nostru și a făcut însemnate reduceri și înlesniri în îndeplinirea convenției de armistițiu.

[2] Avînd în vedere situația de atunci a economiei naționale, primirea din U.R.S.S. a unor cantități masive de materii prime, semifabricate, mașini, unelte și piese de schimb necesare indus-

www.dacoromanica.ro

Controlul muncitoresc, exercitarea acestuia, a contribuit la înfăptuirea politicii economice a P.C.R., care urmărea refacerea și normalizarea vieții economice a țării, a contribuit în mod serios la pregătirea naționalizării principalelor mijloace de producție și la pregătirea condițiilor necesare pentru planificarea economiei naționale. *Un alt rezultat important*, așa cum spunea Lenin „cel mai important rezultat" *al exercitării controlului muncitoresc*, a fost faptul că acest control *a constituit o școală pentru clasa muncitoare, pentru formarea cadrelor necesare trecerii la conducerea muncitorească.*

Vorbind despre existența controlului muncitoresc la noi în țară trebuie să arătăm ce urmări a avut aceasta asupra relațiilor de producție, capitaliste în general, și asupra relațiilor de producție din industria capitalistă în special.

Controlul muncitoresc, caracterul și gradul acestui control, *exprimă raportul de forțe dintr-o perioadă dată, dintre clasa muncitoare și clasa capitaliștilor. Această formă organizată a luptei de clasă înseamnă intervenția revoluționară a clasei muncitoare în procesul de organizare a producției și a repartizării rezultatelor ei.* În urma acestei intervenții a clasei muncitoare în organizarea și repartizarea rezultatelor producției, survin o serie de *modificări în condițiile obiective* care stau la baza relațiilor de producție capitaliste.

Pe baza celor expuse mai sus, să analizăm sumar modificările survenite în condițiile obiective care stau la baza relațiilor de producție, tratînd aceste schimbări după principalele elemente componente ale relațiilor de producție, adică în ceea ce privește a) proprietatea asupra mijloacelor de producție ; b) modul de organizare a procesului de producție și rolul diferitelor grupări sociale în acest proces și c) modul de repartizare a rezultatelor producției sociale.

a) Amestecul clasei muncitoare în ceea ce privește determinarea, indicarea scopului producției (mărirea producției pentru refacerea și

---

triei a avut un rol hotărîtor. Acest lucru reiese clar în evidență și din următoarele date privind importul de mărfuri pentru industria metalurgică :

Importul comparativ al unor produse

Produsele	Total import în 1938 (în tone)	Import în anul 1947 (în tone)	1947 față de 1938, în %
Cocs	62 944	105 000	166,9
Cărbuni	27 000	119 400	444
Fontă	6 156	35 000	568
Fero-aliaje	3 412	3 426	100,4
Electrozi	362	537	148,5

Vezi „Probleme economice". nr. 3. 1948. p. 12.

Dar și refacerea unor ramuri ale industriei noastre a depins de ajutorul sovietic. Exemplul cel mai evident în această privință îl constituie industria textilă, care a putut să lucreze numai datorită acestui ajutor. O altă formă a ajutorului sovietic l-au constituit societățile mixte romîno-sovietice. Aceste sovromuri au fost înființate conform acordului de colaborare economică încheiat la 5 mai 1945 pe termen de 6 ani.

www.dacoromanica.ro

dezvoltarea economiei naționale și în scopul asigurării consumului populației muncitoare) presupunea și anumite limitări cu privire la proprietatea privată asupra mijloacelor de producție. Proprietarul capitalist nu mai dispune în mod liber, nelimitat de capitalul său. Nu mai poate face ce vrea cu mijloacele de producție, în mod nestingherit, și nu dispune cum vrea de forța de muncă cumpărată de el. Cum am văzut mai sus, capitalistul este obligat să producă în vederea satisfacerii anumitor scopuri, care sînt în contradicție cu interesele clasei capitaliștilor în perioada istorică dată, deși aceștia realizează un cîștig, un profit echitabil, al cărui izvor este munca neplătită a muncitorilor salariați. Așadar, deși avem de-a face cu o proprietate capitalistă asupra mijloacelor de producție, vedem că această proprietate este în mod esențial îngrădită.

b) Prin exercitarea controlului muncitoresc asupra producției, a avut loc o permanentă creștere a intervenției muncitorilor în organizarea procesului de producție. Avînd în vedere scopul urmărit de regimul democrat-popular prin ridicarea producției, aceasta deși aducea beneficii capitaliștilor, nu mai corespundea intereselor de clasă. Muncitorii urmăresc mărirea producției, creșterea productivității muncii, reducerea prețului de cost, etc., fapt care are ca urmare nașterea raporturilor de colaborare tovărășească și ajutor reciproc între muncitori, ceea ce a făcut posibilă apariția *întrecerilor patriotice* [1] în acea perioadă.

În intervenția muncitorilor în procesul de organizare a producției industriale prin controlul muncitoresc, a avut un rol deosebit ajutorul permanent material și tehnic al Uniunii Sovietice în acea perioadă, care a constituit o contribuție însemnată pentru baza materială a acestei intervenții.

c) În ceea ce privește reglementarea modului de repartizare a rezultatelor producției sociale prin sistemul controlului muncitoresc, s-au asigurat o serie de schimbări însemnate ce au avut ca urmare *limitarea gradului de exploatare capitalistă a oamenilor muncii din industrie.* Acest lucru s-a asigurat, atît prin prevederile contractelor colective încheiate între sindicat și conducerea întreprinderii, precum și printr-o serie de măsuri ale statului, printre care legea cu privire la salarizarea din industrie [2].

---

[1] Întrecerile patriotice au apărut încă din anul 1945, inițiate de către muncitorii de la C.F.R.; ele s-au extins din an în an, cuprinzînd pături tot mai largi ale clasei muncitoare. P.C.R. a dat o atenție deosebită organizării și extinderii întrecerilor patriotice din producție. În anul 1947 au avut loc asemenea întreceri între muncitorii din metalurgie, siderurgie, industria carboniferă, textilă, chimică etc. S-a organizat întrecerea nu numai în cadrul unei uzine dar și între uzine, cum a fost de exemplu, între „Atelierele Griviția C.F.R.-Vagoane" și Uzinele „Malaxa", Uzinele „Vulcan" și Fabrica „Volf", Fabrica de textile „Dîmboviția" și „Filatura Românească de Bumbac", etc. Tot în anul 1947 se organizează întreceri patriotice între întreprinderile: „Uzinele și domeniile Reșița", „Titan-Nadrag-Calan" și „Uzinele de fier Hunedoara", ce se desfășoară în tot timpul anului și se încheie cu victoria muncitorilor de la Titan-Nadrag-Calan.

(Vezi „Scînteia", nr. 800 din 18 aprilie; nr. 858, din 30 iunie: nr. 863, din 6 iulie; nr. 1 004, din 19 decembrie 1947).

Întrecerile patriotice au prezentat începutul unei noi atitudini față de muncă. Ele aveau ca scop ridicarea producției și a productivității muncii. O dată cu extinderea întrecerilor patriotice, s-a îmbunătățit disciplina în muncă, au scăzut absențele din producție, furturile, etc.

[2] La cererea C.G.M., pe baza unor decizii ale Ministerului Economiei Naționale, începînd de la 1 aprilie 1947 s-a reglementat salarizarea muncitorilor și funcționarilor din întreprinderile

www.dacoromanica.ro

Prin urmare, datorită schimbării raportului de forțe dintre clasa muncitoare și clasa capitaliștilor, au putut să aibă loc modificări în condițiile de proprietate asupra mijloacelor de producție și asupra modului de organizare și de repartizare a bunurilor în domeniul producției industriale.

În urma exercitării controlului muncitoresc, a schimbărilor survenite în condițiile obiective care stau la baza relațiilor de producție din industrie, are deci loc o limitare, o îngustare a sferei de acțiune a legilor specifice modului de producție capitalist. Astfel legea plusvalorii, concurența și anarhia în producție sînt din ce în ce mai limitate în acțiunea lor.

În încheiere, ținem să atragem atenția că studierea și analizarea amănunțită a problemei controlului muncitoresc din țara noastră ar trebui reluată pe larg în discuție în cadrul institutelor de cercetări care lucrează în domeniul științelor sociale.

О РАБОЧЕМ КОНТРОЛЕ В РУМЫНИИ (1944—1948)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор настоящей работы задался целью осветить в общих чертах вопрос рабочего контроля в Румынии. После краткого изложения главных указаний Ленина относительно места и значения подобного контроля в процессе развития пролетарской революции, автор переходит к описанию главных форм рабочего контроля в Румынии. В статье показано, как этот контроль был введен по инициативе Румынской Коммунистической Партии, и каким образом он явился важным фактором в осуществлении политики формирования народной экономики и в подготовке создания социалистического сектора. Анализ различных форм рабочего контроля делается в тесной связи с развитием народной революции в Румынии.

Автор указывает, что одними из главных характерных черт рабочего контроля в Румынии является то, что он охватил длинный период (1944—1948) и что в его проведении можно констатировать сочетание контроля, проводимого народными массами, в особенности, через профессиональные союзы и гражданские комиссии, с контролем, проводимым соответствующими органами государственного аппарата. В этом сочетании характерно то, что по мере того как рабочий класс в союзе с трудовым крестьянством занимает новые полити-

particulare de toate categoriile S-au stabilit patru categorii și 12 clase de salarizare, ceea ce a permis fixarea salariilor după funcții, meserii și ocupații. pe clase de salarizare și ramuri de industrie. Aceste decizii în afară de fixarea anumitor limite minime de salarii, urmăreau, printr-o serie de prevederi favorabile muncitorilor, îngrădirea gradului de exploatare capitalistă.

Totodată s-a urmărit ca munca în acord să fie stimulată printr o primă de producție. Astfel, de exemplu, pentru mineri a fost un regim special de salarizare : li se acorda o primă specială denumită „primă de intrare în mină", care, independent de greutatea muncii, varia între 30—100 la sută din salariu. În urma aplicării acestui sistem de salarizare, are loc într-o anumită măsură (destul de timidă) folosirea retribuirii și după cantitatea și calitateamuncii depuse). (Vezi „Scînteia", nr. 789 din 2 aprilie, nr. 790 din 3 aprilie, nr. 791 din 4 aprilie 1947).

www.dacoromanica.ro

ческие позиции, постепенно все более развивается рабочий контроль, проводимый при посредстве государственных органов.

По мнению автора, вследствие многообразия форм рабочего контроля и областей, в которых он применялся, можно говорить о целой системе этого контроля.

В этой работе важное место занимает описание результатов, полученных благодаря применению рабочего контроля. Так, в работе указано, как, вследствие изменения соотношения сил рабочего класса и класса капиталистов, были ограничены степень эксплуатации рабочего класса, пользование капиталистической собственностью, вмешательство в способ организации производства и распределения.

SUR LE CONTRÔLE OUVRIER EN ROUMANIE (1944-1948)

(RÉSUMÉ)

La présente étude a pour but d'exposer en lignes générales la question du contrôle ouvrier en Roumanie. Après une brève présentation des principales directives léninistes sur l'endroit et le rôle d'un pareil contrôle dans le processus du déroulement de la révolution prolétarienne, l'auteur passe à la présentation des principales formes de contrôle ouvrier en Roumanie. Il relève la manière dont ce contrôle a été institué par le Parti Communiste Roumain ainsi que le fait que ce contrôle a constitué un facteur important dans la réalisation de la politique de formation de l'économie nationale et en ce qui concerne l'action préparatoire de la création du secteur socialiste. L'analyse des différentes formes du contrôle ouvrier est faite en étroite connexion avec le déroulement de la révolution populaire en Roumanie.

L'auteur relève que l'un des traits principaux du contrôle ouvrier en Roumanie est le fait que celui-ci embrasse une longue période, qui va de 1944 à 1948. En ce qui concerne l'exercice de ce contrôle, on peut constater l'existence concomitante du contrôle exercé par les masses populaires, notamment par l'intermédiaire des syndicats et des commissions de citoyens, et du contrôle exercé par certains organes de l'appareil d'État. Ce qui est caractéristique à ce point de vue, c'est le fait que le contrôle ouvrier exercé par des organes de l'Etat s'étend graduellement, au fur et à mesure que la classe ouvrière, alliée à la paysannerie travailleuse, occupe de nouvelles positions politiques.

Etant donné les différentes formes et les différents sens de l'exercice du contrôle ouvrier en Roumanie, on peut parler — de l'avis de l'auteur — de tout un système de contrôle ouvrier.

La présentation des résultats, obtenus par le contrôle ouvrier, occupe une place importante dans cette étude. C'est ainsi que l'auteur démontre que, grâce au changement du rapport des forces entre la classe ouvrière et la classe des capitalistes, le degré d'exploitation de la première se trouve à présent limité. L'auteur relève également la manière dont a été limité l'usage de la propriété capitaliste, l'ingérence dans l'organisation de la production et dans la réglementation de la répartition.

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 3, 1957

ÎNCEPUTUL ACTIVITĂȚII REVOLUȚIONARE A LUI C. DOBROGEANU-GHEREA*

DE

GH. HAUPT

Zbuciumata tinerețe a lui C. Dobrogeanu-Gherea a fost discutată încă pe timpul său atît de adversarii cît și de prietenii idealurilor pentru care militase marele critic literar și propagandist al socialismului științific.

Puținele date cunoscute despre tinerețea revoluționară a lui Dobrogeanu-Gherea au stîrnit interes în opinia publică progresistă românească și au contribuit la creșterea admirației față de această marcantă personalitate. Referindu-se la ultimele decenii ale veacului trecut, la „anii de glorie ai lui Gherea, după apariția primelor volume de studii critice" [1], unul dintre puținii săi memorialiști nota că în anii 1880—1890 „pentru noi, tineretul din Iași, figura refugiatului din Rusia apărea ca cel mai interesant personaj din mișcarea socialistă" [2].

În același timp, reacțiunea încerca să se folosească de acest moment biografic, provocînd în jurul lui zgomotoase campanii de presă nu lipsite de epitete și de insinuări injurioase, urmărind astfel să producă neplăceri cunoscutului militant socialist.

I

Carența de informații sigure despre viața și activitatea lui Dobrogeanu-Gherea a permis să se creeze — cu timpul — un mit în jurul tinereții sale. La aceasta au contribuit în mare măsură numeroasele articole biografice apărute după moartea sa. Bazate pe date sumare — provenite chiar de la Dobrogeanu-Gherea — ele se rezumau la evocări pline de căldură dar și de inexactități. Chiar cele mai frumoase pagini, ca de pildă portretul schițat

---

* Comunicare ținută la Sesiunea generală a Academiei R.P.R. din ianuarie 1957. Fragment dintr-o monografie despre *Tinerețea lui C. D. Gherea.*

[1] C. Păcurariu, *Cîteva amintiri despre C. Dobrogeanu-Gherea*, Buc., 1936, p. 11.

[2] *Ibidem*, p. 4.

www.dacoromanica.ro

de C. Graur [1], care a rămas pînă astăzi în literatură, erau în bună parte roade ale imaginației și nu ale cercetărilor documentate. Adevărul este că acest moment din viața lui Gherea și mai ales primele două decenii petrecute în Rusia, de unde din motive politice se va refugia la noi în țară, au rămas aproape necunoscute biografilor săi.

Ion Vitner, autorul recent apărutei încercări de reconstituire biografică mai detaliată a lui Dobrogeanu-Gherea, încearcă să explice motivul pentru care datele privind începuturile activității revoluționare ale acestuia sînt atît de sumare. Faptul s-ar datora în primul rînd discreției lui Dobrogeanu-Gherea, discreție determinată de neplăcerile pe care i le pricinuia reacțiunea [2].

Acestei juste explicații i s-ar mai putea adăuga o circumstanță, care la un moment dat prezenta un pericol mai mare și care l-ar fi putut împiedica pe Dobrogeanu-Gherea să fie comunicativ în legătură cu trecutul său, anume uneltirile agenților ohranei țariste. Este îndeobște cunoscut, din însești relatările lui Dobrogeanu-Gherea, faptul că între anii 1880 și 1890 restaurantul din Ploiești „a fost absolut asediat de spionii Consulatului rusesc, supravegheat de poliția romînească" [3]. Cercetarea arhivei departamentului poliției țariste ne convinge mai mult că agentura ei înființată în Romînia în 1881 ținea sub o permanentă supraveghere pe Dobrogeanu-Gherea. Din dosarul *Despre emigrantul rus Katz totodată și Costică Dobrogeanu* [4], reiese că ohrana îl considera și în 1902 ca persoana cea mai importantă de supravegheat din Romînia [5]. Se poate presupune că aceasta se datora nu numai ajutorului pe care Dobrogeanu-Gherea îl da din Romînia mișcării revoluționare ruse, nu numai evadării sale de lîngă Arhanghelsk, unde fusese deportat, dar și activității revoluționare depuse în tinerețe în Rusia.

În susamintitul studiu, Ion Vitner mai susține că ulterior, devenind oportunist, Gherea „se simțea jenat" ajungînd să fie „în dezacord cu propria sa tinerețe" și că din această cauză ar fi relatat atît de puține în legătură cu trecutul său revoluționar [6].

Faptele contrazic această afirmație, demonstrînd că, dimpotrivă, cel mai sever și mai onest biograf al propriei sale tinereți, pline de romantism și sacrificii, a fost însuși Constantin Dobrogeanu-Gherea. Criticul a relatat majoritatea amănuntelor biografice în primele decenii ale secolului al XX-lea, cînd pericolele amintite erau în bună parte atenuate. În 1891, de exemplu, îl găsim dictînd cîteva date biografice lui Anton Bacalbașa [7],

---

[1] Constantin Graur, *C. Dobrogeanu-Gherea*, în *Portrete socialiste*, p. 6—13.

[2] I. Vitner, *C. D. Gherea, Reconstituire biografică*, în „Viața Romînească", nr. 11, 1956, p. 141.

[3] Scrisoarea lui C. D. Gherea către Paul Zarifopol publicată de I. Vitner, în „Viața Romînească", nr. 12, 1956, p. 155.

[4] Arhiva Istorică Centr. de stat din Moscova, fondul D.P., secț. 3, dos. 288, opis 78—1890.

[5] Cu această problemă ne vom ocupa mai pe larg într-unul din capitolele monografiei în curs de pregătire.

[6] I. Vitner, *art. cit.*, p. 141.

[7] Scrisoarea lui Constantin Dobrogeanu-Gherea către Iorga din 9 ianuarie 1892. A fost publicată de I. Torouțiu în *Studii și documente literare*, București, 1939, vol. VIII, p. 249—251.

www.dacoromanica.ro

pentru a le trimite apoi lui N. Iorga, pe atuncea unul dintre recenzenții săi cei mai elogioși, cu care avea în acești ani apropiate relații de colaborare [1].

Pe lîngă alte aluzii la tinerețea sa strecurate în scrierile critice, Dobrogeanu-Gherea a dat și o interesantă caracterizare a atmosferei acestor ani într-un articol intitulat *Din viața nihiliștilor ruși*, publicat în 1896 în ziarul „Lumea Nouă". Cu numai cîțiva ani mai tîrziu — probabil prin 1903—1904 — el a adresat o deosebit de prețioasă scrisoare cu pronunțat caracter autobiografic ginerelui său Paul Zarifopol [2]. În 1907, Calendarul Muncii publică cunoscuta schiță autobiografică *Amintiri din trecutul îndepărtat* și prima biografie a lui Dobrogeanu-Gherea bazată, fără îndoială, pe fapte relatate de el însuși. În sfîrșit, în 1911, el va comunica istoricului și publicistului socialist bulgar Gheorghi Bacalov, iar în 1914 publicistului rus Evgheni Volkov, date interesante privind tinerețea sa revoluționară.

Din toate aceste mărturii ale lui Gherea, putem constata că criticul și militantul socialist își amintea întotdeauna cu multă duioșie, ba chiar cu oarecare regret, de această epocă zbuciumată din tinerețea sa. În acest sens, sînt caracteristice mărturisirile lui din 1896 : „Îmi cereți cîteva cuvinte din amintirile mele asupra mișcării nihiliste la care eu însumi am luat parte. Dacă ați ști cît de greu e de satisfăcut cererea voastră ! Și nu că n-aș avea nimic de spus, dar dimpotrivă e prea mult de zis asupra acestor vremuri extraordinare ; fapte, evenimente, imagini, se grămădesc tumultos în memorie și nu știi de unde să începi și nu știi ce să spui" [3].

O analiză critică a acestor mărturii, prin confruntarea lor cu alte documente, confirmă pe deplin corectitudinea celor relatate de Dobrogeanu-Gherea. E drept, însă, că datele furnizate de el sînt relativ sumare, sau în tot cazul neîndestulătoare pentru o reconstituire amănunțită, riguros științifică, a vieții și activității sale.

Așa dar, nu concepțiile politice ale lui Dobrogeanu-Gherea din primele decenii ale veacului al XX-lea, ci modestia sa apreciată de toți cei care-l cunoșteau îl îndemna să stea departe de gîndul intrării în istorie printr-o biografie lăsată posterității de propriul său condei.

Cauzele invocate de I. Vitner sînt minore, ele nu sînt în măsură să explice motivul pentru care cunoaștem atît de puține despre tinerețea lui Constantin Dobrogeanu-Gherea. Dacă există vreun „vinovat", acela nu este Gherea, ci el trebuie căutat printre istoricii sau criticii literari care n-au cercetat temeinic viața și activitatea lui, nici din perioada în care milita de pe poziții înaintate, și nici din anii în care a alunecat pe panta concepțiilor oportuniste, lăsîndu-i pînă azi atît de puțin cunoscută personalitatea de militant și gînditor.

[1] Acest lucru reiese din scrisorile lui Gherea către N. Iorga, din anii 1891—1892, publicate de Torouțiu în opera citată. Iorga scria mai tîrziu într-un articol cu caracter autobiografic că în 1889—1891 fusese un biet poet de adolescență, la care nu se uitase nimeni decît doar Dobrogeanu-Gherea, „cînd credea că imnul mieu către « profeții cu ochi de foc » este o glorificare a socialiștilor săi". După propriile sale mărturii, dintre acești socialiști făcea parte însuși tînărul Iorga (Iorga scria despre sine ca „un fost socialist de cîteva luni de zile"). Cf. N. Iorga, *Momente de apropieri cu „Convorbiri literare"*, în „Convorbiri literare", anul LXXII, II, 1939, nr. 2, p. 124-126.

[2] Publicată de I. Vitner, în „Viața Romînească", 1956, nr. 12, p. 152—160.

[3] *Din viața nihiliștilor ruși*, în „Lumea nouă", II, 1896, mai 16, p. 1.

www.dacoromanica.ro

II

Formația spirituală a elevului gimnaziului din Ekaterinoslav a început într-o epocă de puternice frămîntări sociale și de avînt al mișcării revoluționare din Rusia. Se născuse în țara milioanelor de osîndiți la foame, în „împărăția întunericului", în care nu numai libertatea dar chiar noțiunea ei era interzisă, în care era încătușat nu numai graiul, dar era pedepsit pînă și cugetul, erau călcate în picioare nu numai drepturile elementare, ci însăși demnitatea umană. Nu-i de mirare ca în asemenea împrejurări ideea libertății, a emancipării impilaților, eliberarea muncii și a omului, idealuri în numele cărora atîtea spirite mari ale epocii își ridicaseră glasul și în slujba cărora își puseseră întregul lor geniu, aceleași idei să stăpînească și cugetul rebel al liceanului dotat cu un temperament impulsiv și cu o vie inteligență. Tînărul se arunca cu entuziasmul celor 16 ani în vîltoarea curentului protestatar, animat fiind de sentimentul revoltei, de o doză puternică de romantism, de care n-a fost ferit nici la bătrînețe. Erau anii în care în Rusia o pleiadă de revoluționari însuflețiți de visuri socialiste, de dorința făuririi unei societăți noi, drepte, se ridica la luptă pentru lichidarea impilării și în primul rînd a autocrației.

Narodnicismul timpuriu, exprimînd năzuințele țărănimii, continua lupta marilor democrați ruși din deceniul anterior pentru „pămînt și libertate" [1]. Fierberea cuprinsese și tineretul: ideile revoluționare pătrundeau în școli și universități, trezind pe elevi și studenți la o viață conștientă, făcînd din ei combatanți pregătiți pentru orice sacrificiu în vederea realizării idealurilor lor. Între anii 1869 și 1873, elevi și studenți de pe tot cuprinsul imperiului se încadrează în cercuri revoluționare secrete. F. Engels care urmărea îndeaproape starea de spirit din Rusia, scria în 1875 despre acest tineret entuziast: „În sînul tineretului studios rus se întîlnesc desigur, ca și pretutindeni, oameni de cel mai diferit calibru moral și intelectual. Dar în medie, chiar dacă luăm în considerație toate diferențele dintre epoci și mediul înconjurător diferit, el stă, incontestabil, mult mai presus decît a stat vreodată tineretul studios german, chiar în cea mai bună epocă a lui, la începutul deceniului al 4-lea" [2]. Climatul epocii, clocotul revoluționar ce cuprinsese spiritele înaintate ale poporului din țara celei mai crunte autocrații, devenise cunoscut cititorului romîn încă de la sfîrșitul veacului trecut datorită amintirilor lui Zamfir C. Arbore, intitulate *În exil, În temniță*, scrise sugestiv și nu lipsite de talent literar. Și totuși Dobrogeanu-Gherea avea dreptate cînd, vorbind despre acest capitol al istoriei mișcării revoluționare ruse, nota: „Istoria va vorbi despre această luptă care va fi una din cele mai mari glorii ale Rusiei, dar istoria, presupunînd-o chiar o artă, după cum în parte cel puțin ar fi trebuit să fie, va da caracterul general al mișcării revoluționare, dar nu va putea

[1] Cu privire la mișcarea revoluționară rusă din epoca înfloririi narodnicismului există o bogată literatură istorică. Mai ales după 1918 s-au publicat în revista „Katorga i Ssilka", cît și în numeroase monografii, studii, documente, precum și amintiri ale participanților. Pentru stadiul actual al cercetărilor în istoriografia sovietică vezi studiul interesant al lui P. S. Tkacenko, *O nekotorîh voprosah istorii narodnicestva*, în „Voprosi istorii", nr. 5, 1956, p. 34—46.

[2] K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 15, ed. rusă, p. 242.

www.dacoromanica.ro

să reînvie în imagini luminoase toată căldura dogorîtoare a pasiunilor, intensitatea urii, profunzimea, sfințenia jertfei de sine" [1].

Dobrogeanu-Gherea ne-a lăsat o caracterizare succintă și totuși cuprinzătoare a mediului spiritual în care s-a dezvoltat, a acelui curent de idei ce domina mințile generației din care el însuși făcea parte. „Pe la 1840 — scria el în „*Idealurile sociale și arta*" — se formează în Rusia un cerc literar și științific sub conducerea marelui critic rus Belinski, publicistului și nuvelistului Herzen, istoricului Granovski etc. Acest cerc provoacă în Rusia un puternic curent literar și științific, din el ies scriitori ca Gogol, Turgheniev, Dostoievski și alții. Dar acest cerc literar — arată în continuare Gherea — nu se încadrează în formula „artă pentru artă". Deșteptînd Rusia la viața literară și artistică, acest grup de literați o deșteaptă la viața cetățenească. În condiții nimicitoare, sub cnutul rusesc, acești scriitori vorbesc de idealuri omenești, de demnitatea omului, de marile principii ale Revoluției franceze. Acest curent a avut o uriașă influență asupra marii reforme care a fost eliberarea țăranilor din robie. Pe la 1860, el dă naștere unui alt curent, curentul din care fac parte economistul și criticul Cernîșevski, criticul Dobroliubov, poetul Nekrasov și un șir întreg de scriitori de talent. Aceste două curente literare și intelectuale stimulează întreaga mișcare de eliberare din Rusia. Tot devotamentul, abnegațiunea, eroismul tineretului rus, care a adus în mirare o lume întreagă, a fost inspirat și provocat în mare parte de aceste două curente literare și intelectuale" [2].

Influențat de aceste idei, elevul Constantin Cass [3] vine în conflict cu autoritățile și este nevoit să părăsească gimnaziul [4].

În acest moment se încheie tinerețea liniștită și începe viața grea, zbuciumată, pe care evocînd-o mai tîrziu, Gherea o socotea un „tour de force" [5]. Pleacă la Harkov ca acolo să-și pregătească bacalaureatul și apoi să intre audient la facultatea de științe a Universității locale. Șirul îndelungat al mizeriilor și greutăților materiale pe care le va îndura de-a lungul anilor începe o dată cu sosirea sa în acest important centru din Ucraina (pas făcut, se pare, fără consimțămîntul părinților). Despre acești ani relata laconic doar următoarele: „Era un *tour de force* cînd la vîrsta de 16 ani aruncat aproape fără nici un sprijin material în valurile vieții nu numai că nu m-am înecat singur, dar pe cît am putut am scăpat și pe alții cît m-au ajutat puterile bineînțeles" [6].

Frămîntata atmosferă a epocii l-a împins pe tînărul venit din Ekaterinoslav, ca dealtminteri întreaga generație din care făcea parte, pe calea protestului social, pe calea căutării răspunsurilor la problemele ridicate de realitatea înconjurătoare. Pe măsură ce își însușea ideile ce-i însuflețeau pe acești tineri din grupul cărora făcea parte, se trezea și în Dobrogeanu-Gherea dorința de a contribui la răsturnarea autocrației

[1] „Lumea nouă", II, 1896, mai 16, p. 1.
[2] C. Dobrogeanu-Gherea, *Studii critice*, vol. I, ediție adnotată și comentată de H. Bratu, E.S.P.L.A., 1956, p. 222.
[3] Folosim numele indicat de el însuși în scrisoarea citată către N. Iorga.
[4] *Calendarul Muncii din 1907*, p. 153.
[5] Scrisoarea citată către P. Zarifopol.
[6] *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

țariste. La Harkov intră în contact direct cu unii revoluționari narodnici care îl vor entuziasma, făcîndu-l ca și după douăzeci de ani să scrie plin de admirație (Gherea îi numește „nihiliști" conform terminologiei adoptate de publicistica românească din acea perioadă) : „Cînd mă gîndesc la gigantica luptă a nihilismului rus, totdeauna mă cuprinde o adîncă și nesfîrșită părere de rău că nu s-a găsit, și de acum probabil nu se va găsi, un genial artist pentru a eterniza această luptă într-o operă nepieritoare. Și ce grandios subiect ar fi acesta pentru un mare artist ! Ce mari, ce sublime caractere, unii prin puterea voinții, alții a inteligenții, alții prin nesfîrșită bunătate și blîndețe, alții prin iubire curată și neprihănită pentru semenii lor, toți printr-un devotament fanatic pentru marea lor cauză. Era parcă o generație creată într-adins, unde caracterele obișnuite care se întîlnesc zilnic au fost exaltate, mărite în proporții neobișnuite, aproape supraomenești. Cauzele mari cer caractere mari și mișcarea nihilistă a fost urmarea cauzei și caracterele ei, devotamentele, trebuiau să fie mai puternice decît oriunde" [1]. În acest spirit de sacrificiu pentru idealul proclamat cu pasiune și acceptat cu toate riscurile se formează Dobrogeanu-Gherea. Cunoașterea acestor caractere dîrze îl face ca deși conștient de greutățile și pericolul ce-l așteptau, să se înroleze în rîndurile acestor luptători. După propriile lui mărturii : „Era un tour de force cînd copil de 17 ani am intrat în conspirații socialiste nihiliste, provocînd eu, un ciot, imensa putere a autocrației ruse" [2].

„Conspirația" la care se referea Gherea nu a însemnat propriu-zis încadrarea lui într-o organizație revoluționară, deoarece în 1872—1873 asemenea organizații nu existau încă la Harkov. El făcea aluzie la unul din cercurile secrete de autoeducare ce se formaseră spontan în acești ani în mai toate orașele Rusiei, și care se compuneau din tineri atrași în raza propagandei revoluționare. Aceștia aveau legături cu unii revoluționari, prin mijlocirea cărora primeau literatura interzisă, tipărită în străinătate, pe care apoi o studiau și o discutau în secret. Dar și simpla citire a publicațiilor revoluționare era socotită de autoritățile țariste drept „conspirație" și fapta descoperită atrăgea după sine represiunile severe ale organelor polițienești. Așa încît putem socoti că, în fond, încă la vîrsta de 17 ani Dobrogeanu-Gherea a aderat activ la acea mișcare revoluționară pe care după un deceniu — nu fără mîndrie — o va prezenta cititorului român ca pe o mișcare care „nu aparține numai Rusiei, ci omenirii întregi" [3].

Despre preocupările intelectuale, despre formarea concepției revoluționare în anii petrecuți la Harkov, aflăm amănunte chiar de la Dobrogeanu-Gherea. Cu putere de sinteză și simplitate, el reușește să schițeze nu numai propria-i fizionomie intelectuală, ci și preocupările și frămîntările întregului tineret înaintat rus din 1870—1874, din rîndurile căruia a ieșit acea mînă de revoluționari, care la vremea sa a stîrnit admirația opiniei publice mondiale. „În tinerețile mele, și eu și întreaga generație din care făceam parte ne pasionam strașnic pentru problemele de ordin filozofic, social și poate mai ales etic. Așa era momentul istoric în care trăiam. Ca să te

[1] „Lumea nouă", 1896, II, mai 16, p. 1.
[2] Scrisoarea către P. Zarifopol.
[3] C. Dobrogeanu-Gherea, *Studii critice*, vol. II, ed. I, Socec, 1891, p. 225.

www.dacoromanica.ro

jertfești unei cauze mari, trebuie să ai o sentimentalitate și o mentalitate corespunzătoare. Discutînd aprins, pasionîndu-se și pătrunzîndu-se în mod religios de chestiunile de conduită etică, de datorie către sine însuși, către ideal, către poporul din a cărui muncă trăiești și te cultivi, generația aceea se pregătea pentru drumul spre Golgota" [1]. Pe tinerii înaintați din Harkov îi frămîntau problemele etice fundamentale, rostul vieții, jertfa pentru o cauză măreață, posibilitatea răsplății morale din partea posterității a supremului sacrificiu : „Acela care luptă, se sbuciumă, își dă inima și sufletul pentru aproapele său, acela care se jertfește, moare, suferă martiriul pentru poporul său, unde și în ce își va găsi răsplata ? "întrebau ei. Problema o rezolvau de pe pozițiile eticii idealiste, văzînd răsplata nu în făurirea idealurilor pentru care se jertfeau, ci în „judecata istorică ca sancțiune a faptelor omenești". Dar în ciuda orizontului său limitat, acest crez aparținea unor entuziaști plini de optimism, animați de dragoste față de popor, ferm convinși că pe cel ce „se jertfește și moare pentru poporul său, poporul nu-l va uita, ci-l va pomeni veșnic cu evlavie și recunoștință". „Acela își găsește răsplata cît trăiește în simpatiile tovarășilor de luptă și în conștiința datoriei împlinite ; iar după moarte, în recunoștința urmașilor, în judecata istoriei" [2]. Această profesiune de credință l-a putut satisface pe Dobrogeanu-Gherea doar pentru un timp, în tinerețe. Pe măsură ce i se va lărgi orizontul, își va da seama de caracterul subiectivist, de netemeinicia, de contradicțiile acestei judecăți etice, pentru ca pînă la urmă să recunoască totala-i incapacitate de a scăpa omul din robia morală. Vor urma ani de căutări chinuitoare pentru aflarea unei concepții eliberatoare, a unor răspunsuri la aceleași întrebări care se păreau cîndva studentului din Harkov clarificate. Aceste frămîntări își vor găsi rezolvarea doar după ani și ani de muncă și de suferințe, cînd după propriile sale mărturisiri, le va da răspuns concepția despre lume a socialismului științific [3]. În 1874, Gherea mai era încă mulțumit cu crezul etic izvorît din filozofia idealistă a narodnicismului, în bună parte expus în „scrierile istorice" ale lui P. L. Lavrov [4], în care erau prezentate teoriile acestuia cu privire la rolul „personalității care gîndește critic".

La Harkov s-a format concepția social-politică narodnic-revoluționară a lui Gherea, al cărei adept va rămîne, cu unele modificări, timp de aproape un deceniu. Din această perioadă nu ni s-a păstrat nici o scriere a lui Gherea care să permită o cunoaștere mai apropiată și mai profundă a idealurilor sociale proprii tînărului student. Știm doar din amintirile lui S. V. Aptekman, prieten și tovarăș de luptă a lui Gherea, amintiri referitoare la anul 1874, următoarele : „El era revoluționar și se apropia mai mult de Bakunin, decît de Lavrov. În bakuninismul său era însă ceva propriu, individual, deosebit. Instinctului, ca forță motrice a revoluției, el îi acorda un rol secundar, auxiliar, punînd pe primul plan conștiința. Și de aceea atribuia toată importanța propagandei ideilor socialis-

[1] C. Dobrogeanu-Gherea, *Studii critice*, vol. I, E.S.P.L.A., 1956, p. 411.
[2] *Ibidem*, p. 411—412.
[3] *Ibidem*, p. 414—415.
[4] Cartea cunoscutului teoretician al narodnicismului a apărut în 1869 la Petersburg.

www.dacoromanica.ro

mului în rîndurile maselor, răspîndirii în mase a cunoştinţelor preliminare socialiste. Prin scopul ce-l urmărea, era anarhist, iar prin tactică, lavrovist"[1].

Cu tot orizontul restrîns al concepţiei sale din faza narodnică, încă în tinereţe s-au cristalizat la Dobrogeanu-Gherea unele trăsături de bază ale crezului său social, care-i vor rămîne proprii şi mai tîrziu : ura împotriva despotismului, dorinţa de a impune respectul demnităţii omului, de a fărîma cătuşele impuse cugetului şi cuvîntului liber, credinţa în viitorul liber şi fericit al omului, în posibilitatea de a lichida tot ce e retrograd şi învechit, în eliberarea socială şi morală a celor oprimaţi.

III

Din simpatizant activ, Dobrogeanu-Gherea a devenit revoluţionar care s-a încadrat în mişcarea rusă de eliberare, în martie 1874, cînd s-a format cercul revoluţionar din Harkov, în care s-a înrolat de la început [2].

Organizatorul acestui cerc era un militant de seamă al mişcării narodnice, S. F. Kovalik. Întors în februarie 1874 din străinătate, unde cunoscuse pe Bakunin, Lavrov şi Tkacev, Serghei Kovalik a devenit unul din cei mai activi organizatori ai cercurilor revoluţionare din Rusia. Bakuninist convins, „buntar", el socotea că poporul e pregătit pentru revoluţie şi nu este necesară nici o propagandă îndelungată, nici o organizare a maselor, deoarece acestea aşteaptă numai semnalul [3]. În martie 1874 Kovalik, sub numele conspirativ de Ivan Fedorovici Lukaşevici, soseşte la Harkov [4], unde cu ajutorul tinerilor Iuri Nikolaevici Govoruho-Otrok şi Nikolai Krutikov (student la Universitate), organizează cercul revoluţionar, compus în cea mai mare parte din studenţii Universităţii şi ai seminarului teologic local [5]. Dintre membrii acestui cerc, pe lîngă Constantin Cass cunoaştem numele studenţilor Kulaşko Ştefan Nikolaevici [6], Kalujnîi Aleksandr Metodievici,[7] şi al seminariştilor Spesivţev Mihail Teoktistovici [8], Popov Nikolai Nikolaevici,[9] Perţev Mihail Aleksandrovici [10] şi alţii. Mai tîrziu, dintre tovarăşii săi din acest cerc, Gherea va pomeni de o prietenă intimă, Betty K [11], care a pierit în închisorile ţarismului şi pe care o cunoscuse în 1873 la Harkov, cînd ea avea 19 ani şi se întorsese din Zürich ca revoluţionară.

---

[1] S. V. Aptekman, *Obscestvo Zemlea i Volea v 70 godah. Po licinim vosprominaniam*, Petrograd, Edit. „Kolos", 1924, p. 43.

[2] *Deiateli revolutionnogo dvijeniia v Rossii. Bio-bibliograficeskii slovar*, tom. II, fasc. 2, Moscova, 1930, p. 555 (în continuare prescurtat *Bio-bibliograficeskii slovar*).

[3] Vezi S. F. Kovalik, *Revolutionnoe dvijenie 70 godov i proţes „193"*, Moscova, 1928.

[4] *Bio-bibliograficeskii slovar*, tom. II, fasc. 2, p. 600—603.

[5] Despre formarea acestui cerc, şi cele discutate la întrunirile lui, aflăm date amănunţite în actul de acuzare în procesul celor 193. Vezi *Gosudarstvennîie prestuplenia v Rossii v. XIX*, vol. III, p. 89—92.

[6] *Bio-bibliograficeskii slovar*, tom. II, fasc. 2, p. 710.

[7] *Ibidem*, p. 706.

[8] *Ibidem*.

[9] *Ibidem*, fasc. 3, p. 1243.

[10] *Ibidem*, p. 1164. Numele tuturor participanţilor la aceste întruniri în *Gosudarstvennîe prestuplenia...*, vol. III, p. 89—90.

[11] „Lumea nouă", 1896, II, mai 16, p. 2.

www.dacoromanica.ro

Întrunirile cercului au început în aprilie. Curînd, Kovalik pleacă la Moscova, conducerea fiind preluată de Iu. Govoruho-Otrok, N. Krutikov, apoi de Nikolai Mihailovici Barkov.

În scurt timp membrii cercului au înființat o casă de ajutorare a propagandiștilor lipsiți de mijloace materiale, o bibliotecă compusă din 50 de cărți revoluționare; doreau să publice și o gazetă ilegală [1].

Formarea cercului din Harkov era legată de tendința devenită dominantă în rîndurile narodnicilor de „a merge în popor". Încă din 1873 tineretul organizat în cercuri revoluționare se preocupa intens de ideea propagandei la sate, convins că la prima lui chemare țărănimea se va răscula și socialismul va învinge: „Credința în instinctele comuniste ale țăranului — scria peste două decenii, în 1894, V. I. Lenin — cerea firește socialismului să lase pe al doilea plan politica și «să meargă în popor». La înfăptuirea acestui program au pornit numeroși militanți talentați și foarte energici care au trebuit să se convingă pe teren cît de naive erau ideile ce și le făceau ei despre instinctele comuniste ale țăranilor... La început această luptă a fost desfășurată în numele socialismului; ea se baza pe teoria că poporul este pregătit pentru socialism, și că pe calea unei simple cuceriri a puterii se va putea săvîrși nu numai o revoluție politică, ci și revoluția socială" [2].

La întrunirile secrete ale membrilor cercului din Harkov, care se țineau în locuința studenților Kalujnîi și Kulașko, de la început s-a discutat și pregătit mersul la sate [3]. Unii dintre ei au și început propaganda în rîndul lucrătorilor din satul Alexeevka din apropierea Harkovului.

În vara anului 1874, alături de sutele de propagandiști din diferite orașe, tinerii revoluționari din Harkov se risipiră prin județe, și sate. Cass își alese satul natal, Slavianka, pentru a învăța acolo meseria de fierar și astfel să activeze în popor; totodată se îngrijea să procure cercului fondurile materiale necesare [4].

Mai tîrziu Dobrogeanu-Gherea și-a dat seama de caracterul utopic al acestor tendințe din tinerețe, convingîndu-se de naivitatea crezului narodnicilor. El scria în 1896: „A merge în popor era prima formulă revoluționară cu care s-a început mișcarea nihilistă. Tinerii din ambele sexe îmbrăcați în cisme și haine țărănești, cu pașapoarte false de lucrători și lucrătoare se scufundau în masa țărănimii pentru a munci împreună cu ea, a suferi împreună cu ea, și a-i duce vestea cea bună despre apropierea domniei binelui și dreptății. Pe cît era de utopică această mișcare, n-am nevoie să spun, aici nu fac critica nihilismului" [5].

În 1874 însă, Constantin Cass, înflăcărat de ideile ce animau tineretul revoluționar rus, nu știa acest lucru. La Slavianka i s-au alăturat doi tovarăși de luptă, care prin mijlocirea sa au intrat într-un atelier de tîmplărie pentru a învăța meseria. Unul dintre ei era Kulașko, care în scopul propagandei printre țărani plecase inițial, împreună cu Kalujnîi, în gubernia

---

[1] *Gosudarstvennie prestuplenia Rossii*, vol. III, p. 92.

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. I, Edit. P.M.R., 1950, p. 272.

[3] *Gosudarstvennie prestuplenia v Rossii v XIX v.* Culegere sub redacția lui V. Bazilevski (V. Bogucearski), S. Petersburg-Rostov, 1906, vol. III, p. 94, (Procesul celor „193").

[4] *Ibidem*, p. 94.

[5] „Lumea nouă", 1896, I, mai 16, p. 2.

www.dacoromanica.ro

Poltava [1]. Al doilea revoluționar era S. V. Aptekman, un cunoscut din copilărie. Acesta din urmă, în amintirile sale — considerate de istoriografia sovietică ca un izvor valoros, care rezistă unei critici științifice — descria în pagini interesante și prețioase portretul fizic, și mai ales intelectual al tînărului Dobrogeanu-Gherea, precum și felul în care își duceau propaganda în rîndurile țăranilor din Slavianka. Aptekman notează că în 1874 Dobrogeanu-Gherea „era încă foarte tînăr, dar citise mult, era talentat și energic.. De statură mijlocie — dar lat în spete — suplu ca o trestie, cu un chip vioi, extrem de animat, și cu ochi tot atît de vioi și scînteietori, chiar de la prima vedere făcea o impresie foarte favorabilă. Dar cît am fost de uimit cînd acest adolescent, încă foarte tînăr, cu pufușor pe buza de sus, mi-a arătat odată bicepșii lui : oțel, nu mușchi. El făcea admirabile exerciții de gimnastică și executa cu multă dibăcie diferite figuri de gimnastică artistică. Era evident că se ocupa serios de sănătatea sa corporală. Acest corp tînăr respira prospețime și forță. Și individualitatea sa spirituală se deosebea prin aceeași prospețime, vioiciune și originalitate. Citea mult și în mod inteligent.

Dacă nu mă înșel, Spencer deosebește două feluri de cititori : pasivi și activi. Cititorul pasiv poate să-și însușească de la autor o mulțime de informații și cunoștințe, dar numai în chip mecanic.

Numai un cititor activ e capabil să se orienteze în mod critic în aceste date, să le asimileze organic. Tocmai un astfel de cititor era Katz. Nașii săi spirituali au fost Cernîșevski, Dobroliubov și Pisarev. Apoi Lavrov și Mihailovski. Cu aceasta, fizionomia lui spirituală s-a fixat definitiv. Dar rămînînd credincios preceptelor învățătorilor săi, el a știut atît de bine să prelucreze valorile lor, încît ele plecau din creierul lui ca produse ale creației sale proprii, ca o expresie originală a activității sale intelectuale" [2].

---

[1] *Bio-bibliograficeskii slovar*, tom. II, fasc. 2, p. 710. *Gosudarstvennie prestuplenia...*, vol. III, p. 94. La fierăria lui Cass dorea să vină să lucreze, în vara anului 1874, și cunoscutul revoluționar narodnic V. P. Rogaciev. *Ibidem*, p. 179.

[2] S. V. Aptekman, *op. cit.*, p. 143. Cele citite și trăite în tinerețe se vor oglindi mai tîrziu în creația literară și publicistică a criticului I. Gherea. Unul din primele sale articole de critică literară a fost consacrat romanului lui Turgheniev, *Generația nouă*. Participarea directă la mișcarea revoluționară rusă i-a dat competența necesară unei analize multilaterale și profunde a operei marelui scriitor realist rus. Tocmai datorită acestui fapt, Gherea reușește să dezvăluie, pe lîngă calitățile artistice ale romanului, un aspect cu mult mai greu de sezisat pentru un critic literar al vremii și anume „lucruri care ne par greșite nu din punct de vedere artistic, ci din punct de vedere al întîmplărilor", și să afirme că „Lumea nouă e departe de a ne înfățișa mișcarea nihilistă în întregime", deși romanul este o măiastră descriere făcută de un mare scriitor (I. Gherea/ C. Dobrogeanu), *Studii critice*, vol. II, ed. I, Socec, 1891, p. 208—225 ; vol. II, E.S.P.L.A., 1956, p. 334—343. Prezentînd acest roman, Gherea folosea conștient ocazia pentru a întări în opinia publică progresistă românească sentimentul de simpatie și solidaritate față de „nihiliști", care ca și el căutau și găseau în Romînia refugiu politic sau ajutor și sprijin pentru a continua lupta.

Pe de altă parte, cunoașterea operelor lui Dobroliubov îl va ajuta în analiza schiței dramatice a lui Morțun, *„Ștefan Hudici"*, cu care criticul debutează în 1885 în coloanele „Contemporanului". (Vezi C. Dobrogeanu-Gherea, *Studii critice*, ediția E.S.P.L.A., vol. II, p. 310—326). În acest articol, prin care Gherea intenționa să promoveze opere de artă demascatoare ale orînduirii sociale existente, erau reproduse pasaje întregi din cunoscutul studiu al lui Dobroliubov, *Împărăția întunericului*. În unele locuri, criticul începător nici nu parafrazează citatele luate din Dobroliubov, doar schimbă numele Ekaterinei, eroina piesei lui Ostrovski, cu acela al Anei, personajul principal al piesei lui Morțun. (Cf. I. S. Grimberg, *A. N. Ostrovski i Rumînia* în „Dokladi i soobșcenia filologhiceskogo Instituta Leningradskogo Universiteta", fasc. 2, Leningrad, 1950).

www.dacoromanica.ro

Lunile petrecute la Slavianka în rîndurile țărănimii ucrainene își vor găsi o reflectare tîrzie într-o scriere a lui Gherea despre Taras Șevcenko. Valoarea acestui eseu nu constă doar în prezentarea autentică și competentă a vieții și operei lui Taras Șevcenko cititorilor romîni, ci și în reflectarea veridică a impresiei puternice pe care opera poetului revoluționar a lăsat-o în rîndurile țărănimii ucrainene care-l iubea cu evlavie. Paginile pline de căldură ale lui Gherea izvorau, după propria sa mărturisire, din impresiile sale din tinerețe, cînd și el era profund mișcat de stihurile fierbinți ale poetului care „a vîrsat cele mai fierbinți lacrimi pentru poporul muncitor, pentru cei mici și săraci" [1].

Activitatea propagandistică dusă de cei trei tineri la Slavianka n-a durat mult timp. Înfrîngerea ei a fost determinată de eșecul suferit în Rusia de întreaga acțiune la sate. Autoritățile țariste au aflat de planurile cercurilor revoluționare încă din toamna anului 1873 și au început cercetările cu scopul înscenării unui mare proces în jurul „cazului propagandei în imperiu" [2]. În vara și toamna anului 1874 în întreaga Rusie s-au efectuat arestări în masă. „Poliția țaristă exasperată de atîta energie, curaj, devotament pe care le arătau nihiliștii, a început o goană nebună. Arestările au început cu grămada, fără a căuta cine e vinovat, cine nu. Închisorile au devenit neîncăpătoare pentru acești arestați", scria mai tîrziu Gherea [3].

Peste o mie de oameni au fost supuși interogatoriului în chestiunea „propagandei revoluționare în imperiu", care s-a terminat cu cunoscutul proces „al celor 193", început în octombrie 1877 și terminat în ianuarie 1878.

Într-un sat apropiat a fost arestat revoluționarul Jebunov. Pe neașteptate, apar jandarmi și în Slavianka. Situația micului grup de propagandiști din Slavianka a devenit foarte grea. Totodată intervine și o întîmplare care le periclitează situația; într-un conflict ivit între arendaș și lucrătorii agricoli, Dobrogeanu-Gherea înfierbîntat ia apărarea acestora din urmă. Incidentul atrage după sine intervenția autorităților. Pentru a evita descoperirea activității lor revoluționare, cei trei tineri sînt nevoiți să se despartă și să plece din Slavianka [4].

Dobrogeanu-Gherea se întoa ce la Harkov, unde stă două luni de zile [5]. Autoritățile țariste, descoperind existența cercului revoluționar din Harkov, încep și aici urmărirea membrilor lui. Cîțiva dintre ei sînt arestați [6]. Dobrogeanu-Gherea, știindu-se urmărit, este nevoit să se ascundă. La Harkov nu mai putea rămîne, deoarece infirmitatea sa era un semnalment particular care putea să-l trădeze. Cu un pașaport fals va colinda Rusia de sud [7], pînă cînd, ajutat de învățătorul Brantner

---

[1] C. Dobrogeanu-Gherea, *Studii critice*, E.S.P.L.A., vol. II, p. 349.

[2] M. A. Ghernet, *K istorii sudebno represivnoi borbî țarisma s revoluționerami v 1870—1890 godov*, în „Ucennie zapiski Moscovscogo Gos. Universiteta", fasc. 144. *Trudî juridiceskogo facultela*, cartea a 3-a, Moscova, 1949, p. 208.

[3] „Lumea nouă", 1896, II, mai 16, p. 2.

[4] S. V. Aptekman, *op. cit.*, p. 147—148.

[5] *Calendarul muncii din 1907*, p. 153.

[6] Cf. *Gosudarstvennie prestuplenia v Rossii...*, vol. III, p. 91—94 și urm.

[7] Cf. relatărilor lui Dobrogeanu-Gherea în scrisoarea citată către P. Zarifopol.

www.dacoromanica.ro

— membru al cercului organizat de Kovalik — își găsește adăpost în coloniile germane din guvernămîntul Tauridei, la Prișib și Halbstadt [1]. Aici stă trei luni, ca lucrător la un fierar [2]. Aflînd că poliția i-a dat de urmă, este nevoit să-și continuie peregrinările. Pleacă la Sevastopol, de acolo prin Odesa la Chișinău, hotărît să se ascundă în străinătate, la fel cum procedaseră pe atunci și alți zeci și zeci de revoluționari urmăriți de poliție. La Chișinău exista un cerc revoluționar care mijlocea tovarășilor prigoniți trecerea granitei ruso-romîne; Dobrogeanu-Gherea reușește, cu ajutorul contrabandiștilor, să se strecoare peste Prut [3].

Nici o clipă nu i-a trecut prin gînd revoluționarului care urmărit de poliție căuta doar să scape de arestare, că acest moment va fi hotărîtor în viața lui și că pe acest țărm al Prutului, care-i părea atunci atît de străin, își va găsi nu numai un adăpost vremelnic, dar și o a doua patrie.

IV

În martie 1875 Dobrogeanu-Gherea sosea la Iași, „Era «*un tour de force*» cînd la 19 ani am trecut granița fără mijloace, fără să cunosc țara, fără să cunosc un singur om în țara romînească, avînd o singură rublă în buzunar" [4]. Pare a fi reală în asemenea circumstanțe relatarea, de atîtea ori repetată și amplificată cu amănunte romanțioase de numeroși săi biografi, anume că în primele zile petrecute la Iași, tînărul refugiat politic a rătăcit printre vagabonzi și cerșetori, dormind pe străzile orașului" [5]. Situația se schimbă în momentul în care îl întîlnește la Iași pe bunul său prieten Kulașko; acesta-i înlesnește intrarea ca lucrător într-un atelier de calapoade de lemn [6] și-l prezintă refugiatului polonez, inginerul Kaczanowski (la care găsește un prețios ajutor) [7].

Refugiatul politic din Harkov considera popasul său în Romînia ca temporar. El se zbătea să ajungă în Elveția pentru a fi în mijlocul emigraților revoluționari ruși, ceea ce va izbuti numai după cîteva săptămîni. Dar și în Elveția va rămîne doar două luni de zile. Pentru a-și cîștiga existența, lucrează într-o fierărie din Berna, în care intră prin mijlocirea cunoscutului socialist francez Paul Brousse [8]. De la Berna pleacă la Geneva unde reia legătura cu cercurile revoluționare ruse. Aici intră într-un cerc de emigrați ruși care-și propunea asigurarea transportării în Rusia a literaturii ilegale tipărite în străinătate, înființarea unor obști printre lipoveni și nekrasoviți [9] — secte rusești, refugiate în Dobrogea și în Asia Mică — pentru a recruta apoi din rîndurile lor luptători împotriva auto-

[1] *Calendarul Muncii, din 1907*, p. 153.
[2] *Ibidem*. Vezi și scrisoarea către P. Zarifopol.
[3] *Calendarul Muncii, din 1907*, p. 153, vezi și C. Dobrogeanu-Gherea, *Studii critice*, E.S.P.L.A., vol. II, p. 392.
[4] Scrisoare către P. Zarifopol.
[5] *Calendarul Muncii din 1907*, p. 153.
[6] *Ibidem*.
[7] De pildă C. Păcurariu, *op. cit.*, p. 35.
[8] *Calendarul Muncii din 1907*, p. 154.
[9] Evgheni Volkov, *Hristo Botev: Na zare balkanskogo revolutionogo komunisma*, Editura Istpart, Moscova-Petograd, 1923, p. 101.

www.dacoromanica.ro

crației. În fond ei urmăreau un vechi plan din timpul lui Herzen, plan care însă căzuse în 1864 prin eșecul misiunii V. Kelsiev la Tulcea [1]. Din relatările lui Dobrogeanu-Gherea reiese că din același cerc mai făceau parte și Kulașko, menționat în corespondență ca Stepan, și frații Arkadski [2]. Aceștia din urmă, Arkadski Konstantin Vasilievici, student al Universității din Moscova, și fratele său Alexei, participaseră încă din 1873 la întruniri secrete și lucraseră în cunoscuta tipografie revoluționară a lui Ipolit Mîșkin, fiind nevoiți să emigreze în străinătate în 1875 [3].

În 1914 Gherea relatează unele aspecte privind acest moment din viața sa publicistului rus Evgheni Volkov, care pregătind o biografie a lui Hristo Botev, culegea mărturii de la toți cei care avuseseră legături cu poetul revoluționar bulgar. Datele furnizate de Gherea lui Evgheni Volkov se confirmă și totodată se completează cu amănunte prețioase din documentele recent publicate sau din altele inedite. Dintr-o corespondență purtată în august — septembrie 1875 de revoluționari ruși aflați în Romînia cu cei din Elveția, reiese că cercul în care a intrat la Geneva Dobrogeanu-Gherea era condus de fapt de N. K. Sudzilovski [4], unul dintre conducătorii neoficiali ai mișcării revoluționare ruse, care trăia în emigrație cu pașaport american, pe numele John Russel. Acesta era bun prieten cu Kovalik, de care se despărțise abia cu cîteva luni în urmă [5]; putem bănui deci că numele tînărului refugiat din Harkov nu-i era străin.

Russel era preocupat mai ales de asigurarea unei comunicații cît mai sigure, nestingherite și rapide între centrele de emigrație revoluționare ruse din occident și organizațiile secrete din Rusia, comunicare slăbită în urma arestărilor din toamna anului 1874. În acest scop el căuta posibilitatea formării unor mici centre sau colective de emigranți în țările din imediata apropiere a Rusiei; atenția lui s-a îndreptat în primul rînd spre Romînia, unde exista o cale de transport experimentată. În acești ani comunicarea cu revoluționarii ruși, dar mai ales trecerea peste Prut prin contrabandă a literaturii publicate de emigranți în străinătate și destinate Rusiei a luat din nou amploare. La granița romînească veneau numeroși revoluționari ruși pentru a asigura bunul mers al transportului baloturilor cu publicații, parte din ei stabilindu-se vremelnic în Romînia. În 1874 a activat la granița romîno-rusă reprezentantul cercului din Moscova, revoluționarul Zdanovici Gheorghi Felixovici, originar din Caucaz, care se încadra grupului din jurul ziarului „Rabotnik" editat în Elveția,

---

[1] Vezi Gh. Haupt, *Din istoricul legăturilor revoluționare romîno-ruse*, Editura Acad. R.P.R., 1955, p. 91.

[2] Evgheni Volkov, *op. cit.*, p. 101.

[3] *Bio-bibliograficeskii slovar*, tom. II, partea I, p. 51—53.

[4] *Documente privind Istoria Romîniei. Războiul de independență*, vol. I, partea I, doc. 290, p. 479, doc. 555, p. 734 (În continuare prescurtat D.R.I.).

[5] În 1872 ambii făcuseră parte din același cerc revoluționar din Kiev. Iar în vara anului 1874 după ce părăsește Harkovul, Kovalik îl va reîntîlni pe Russel și împreună vor desfășura propaganda la Nicolaevsk, pentru ca apoi să fugă tot împreună, fiind pe punctul de a fi arestați de poliție. După acest eveniment, Russel va emigra în străinătate plecînd pentru început la Londra, apoi în Elveția, unde a intrat în gruparea din jurul revistei lavroviste „Vperiod", în coloanele căreia el a publicat în acești ani și cîteva articole.

www.dacoromanica.ro

din redacţia căruia făcea parte cunoscutul militant anarhist Zamfir Arbore Ralli [1]. Acesta din urmă stabilise contactul între Zdanovici şi studentul Eugen Lupu de la Universitatea din Iaşi, care împreună cu unii tineri din localitate vor ajuta pe revoluţionarii ruşi în transportarea peste Prut a literaturii clandestine [2]. În vara anului 1874, Zdanovici, rechemat la Moscova, este înlocuit cu studentul Nicolae Zubcu din Petersburg — care va strînge mai mult legăturile cu tinerii revoluţionari romîni din Iaşi.

În februarie 1875, Zubcu fiind urmărit de ohrană este nevoit să se refugieze în Romînia. Stă un timp la Iaşi, iar în primăvara aceluiaşi an se stabileşte la Bucureşti, pentru a-şi continua studiile la facultatea de medicină. Asigurînd legătura dintre emigraţia din Occident şi unele grupuri secrete din Rusia, Zubcu constituia o verigă importantă în lanţul mişcării revoluţionare ruse, care se întindea din America pînă în fundul Siberiei [3]. Din Bucureşti furnizează atît gazetei „Vperiod", cît şi lui Russel personal numeroase informaţii precise şi interesante despre situaţia politică şi socială a Romîniei, despre starea spiritelor şi despre anumite probleme juridice sau administrative [4]. În iulie 1875, în „Vperiod"[5] apare o corespondenţă din Romînia în care se schiţa, prin fapte şi date grăitoare, situaţia grea a maselor muncitoare din ţara noastră; acest articol pare să fi fost scris tot de Zubcu-Codreanu.

Nici în Elveţia Dobrogeanu-Gherea n-a stat mai mult de două luni. Pentru a asigura funcţionarea punctului de trecere de la graniţa romîno-rusă şi în vederea contribuţiei sale la pregătirea terenului pentru înfiinţarea în Moldova sau în Dobrogea a unei colonii de revoluţionari ruşi, el a fost retrimis la Iaşi. Tînărul refugiat politic din Harkov era delegat de data aceasta de către grupul din jurul gazetei „Vperiod", primind totodată şi însărcinările altui cerc din care făcea parte Arbore Ralli.

La sfîrşitul lunii mai sau în iunie 1875, avînd asupra sa o scrisoare a lui Russel către Zubcu-Codreanu, Hromoi (Schiopul) — porecla lui Dobrogeanu-Gherea folosită în corespondenţa conspirativă [6] — soseşte pentru a doua oară în Romînia.

În vara anului 1875, trimis de o altă organizaţie revoluţionară, revine la graniţa romînă şi Gh. Zdanovici [7].

La început infirmitatea lui Dobrogeanu-Gherea i-a părut lui Zubcu-Codreanu drept o piedică, o circumstanţă defavorabilă în activitatea strict conspirativă de la graniţa Imperiului, unde funcţionau zeci de agenţi ai ohranei. Inteligenţa noului sosit compensa însă această deficienţă. Hromoi

---

[1] Vezi P. Axelrod, *Perejiloe i peredumanoe*, Berlin, 1924, p. 147.
[2] Zamfir Arbore Ralli, *În exil*, Craiova, 1896, p. 115.
[3] Gh. Haupt, *op. cit.*, p. 147—148.
[4] D.R.I., vol. I, partea I, p. 477—478.
[5] Vezi Gh. Haupt, *op. cit.*, p. 139—140.
[6] La 12 august 1875, Zubcu-Codreanu scria lui Russel: „Am primit de mult scrisoarea dumitale expediată prin Hromoi, dar din diferite circumstanţe n-am putut să-ţi răspund pînă astăzi", D.R.I., p. 734, vezi şi p. 479. În *Documente privind războiul de independenţă* (vol. I, partea I prescurtat D. R. I. se procedează greşit traducînd Hromoi „omul şchiop", deoarece e vorba nu de infirmitatea lui Gherea, ci de porecla lui conspirativă.
[7] P. Axelrod, *op. cit.*, p. 147, *Bio-bibliograficeskii slovar*, tom. II, fasc. 2, p. 453—454

www.dacoromanica.ro

a produs o impresie deosebit de bună tovarășilor săi aflați în Romînia: „Mă încurcă numai faptul că Hromoi șchiopătează. Apropos, acum el produce asupra mea o impresie și mai bună decît înainte", citim într-o scrisoare adresată lui Russel [1].

V

Cum și-a îndeplinit Dobrogeanu-Gherea misiunea încredințată, cum a trăit el la Iași în primele luni după a doua revenire, care îi erau cunoștințele și prietenii? Iată doar cîteva dintre întrebările esențiale la care trebuie să găsească răspuns o biografie științifică. Acest lucru a devenit parțial posibil datorită faptului că între hîrtiile provenite din arhivele particulare ale unor revoluționari ruși aflați în Romînia (Russel, Arbore Ralli), publicate în volumul menționat de documente, se află zeci de scrisori necunoscute ale lui Dobrogeanu-Gherea. Redacția volumului I al *Documentelor privind războiul de independență* a identificat numai epistolele iscălite „Costică" și Robert Jinks. Dar Dobrogeanu-Gherea, pe lîngă faptul că era silit să se iscălească în diferite feluri, avea și obiceiul de a nu-și data scrisorile. Acest amănunt a putut trece nebăgat în seamă de acei cărora le erau destinate; astăzi însă lipsa datei îngreuiază mult munca cercetătorului și e păcat că această operație indispensabilă în folosirea științifică a documentelor n-a fost făcută de editorii volumului menționat.

Analiza scrisorilor publicate în acest volum de documente duce pe cercetător la o concluzie destul de stranie; scrisorile identificate de redacție ca fiind ale lui Dobrogeanu-Gherea provin toate din anii 1876—1880. La prima vedere s-ar părea deci că nu s-a păstrat nici o scrisoare de-a lui din a doua jumătate a anului 1875 și, ceea ce pare de asemenea ciudat, este că, în afară de rarele mențiuni despre Hromoi, în scrisorile din 1875 nu întîlnim nicăieri menționat numele Katz, „Costică" sau Jinks.

Tot din această corespondență reiese însă că în lunile iunie-noiembrie 1875 exista la Iași, desfășurînd o activitate revoluționară similară cu cea încredințată lui Dobrogeanu-Gherea, un oarecare Andreev, aflat în strînsă legătură cu Russel și cu grupul din jurul gazetei „Vperiod".

Este acest Andreev una și aceeași persoană cu Zdanovici? Iată o presupunere spre care s-ar putea înclina la prima vedere, cunoscîndu-se și amănuntul că în septembrie 1875, atunci cînd Zdanovici era arestat la Moscova, el s-a legitimat cu pașaport pe numele Constantin Verner, iar la interogatoriu se prezenta drept Ivan Andreev [2]. Argumentele următoare contrazic de îndată această ipoteză. În primul rînd, Andreev amintește într-o scrisoare că a făcut legătură cu Z (adică cu Zdanovici); apoi într-o scrisoare din 25 septembrie 1875 către Russel, în care se vorbește de arestarea „caucazienilor", se arată în același timp că s-a expediat scrisoarea către Andreev [3]. De asemenea, numele lui Andreev printre cei ce activează în Romînia este menționat în unele scrisori și la un an după arestarea lui Zdanovici [4].

[1] D.R.I., vol. I, partea I, p. 706.

[2] *Bio-bibliograficeskii slovar*, tom. II, fasc. 2, p. 454.

[3] Se amintește „progromul de la Moscova" (adică arestări), pe urmă „Ralli mă roagă să scriu despre cercul dispărut din Caucaz". D.R.I., vol. I, partea I, p. 483.

[4] *Ibidem*, p. 492—93, p. 743.

www.dacoromanica.ro

Cercetînd originalele scrisorilor iscălite Andreev, am putut ajunge la concluzia că scrisul (grafia) acestora confirmă ceea ce dădea de bănuit şi conţinutul lor, anume că sub numele de *Andreev* sau cu paşaport fals pe acest nume trăia de fapt la Iaşi în a doua jumătate a anului 1875, după ce se reîntorsese din Elveţia, Dobrogeanu-Gherea [1].

Conţinutul acestor scrisori, completat şi cu alte informaţii laterale dau posibilitatea cunoaşterii amănunţite a vieţii şi activităţii lui Dobrogeanu-Gherea la Iaşi din iunie 1875 pînă în primăvara anului 1876.

Sosit la Iaşi, Andreev (Dobrogeanu-Gherea) stabileşte relaţii cu Eugen Lupu [2], fără însă a acorda acestei legături preţioase însemnătatea cuvenită. El punea mai mare preţ pe refugiaţii polonezi, în mediul cărora a fost introdus de către primul său cunoscut din Iaşi, N. Kaczanowski. Ca şi în zilele grele din martie 1875, inginerul polonez va acorda din nou sprijin nepreţuit tînărului emisar, luptător împotriva aceleiaşi autocraţii a cărei victimă era şi el. Acest ajutor se încadra în colaborarea dintre revoluţionarii ruşi şi emigranţii polonezi, deoarece Kaczanowski nu făcea parte din cercul secret al tinerilor revoluţionari romîni din Iaşi, ci era partizan al grupului polonez care scotea în Bucovina ziarul „Dziennik polski" [3]. „La Kaczanowski am găsit un suflet foarte bun", citim într-o scrisoare din 16 iunie 1875 [4], scrisoare care aruncă o puternică lumină asupra condiţiilor grele de viaţă ale refugiaţilor politici ruşi aflaţi la Iaşi.

În vara anului 1875, Gherea gustă din nou toate „plăcerile" muncii de salahor; apoi lucrează cu pietrarii, spărgînd piatră pentru pavaj,

[1] Originalele scrisorilor se află în Arhiva Institutului de Istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. Două dintre ele sînt iscălite Andreev şi publicate sub această iscălitură în D.R.I., vol. I, partea I, doc. 602, p. 755—766 (A.I.P., dosarul 2, documentul 327); D. R. I., doc. 631, p. 798 799. (A. I. P., dosarul 2, documentul 357). Tot Andreev sînt iscălite şi următoarele scrisori publicate doar sub iscălitura A sau indescifrabile: D.R.I., documentul 434 şi 640, p. 639, p. 805—806 (două fragmente ale uneia şi aceleiaşi scrisori; originalul în A.I.P., dosarul 13, documentul 264—366); D.R.I., documentul 431, p. 637 (A.I.P., dos. 2, documentul 330); D.R.I., documentul 628, p. 795—796 (A.I.P., dos. 2, documentul 354); D.R.I., documentul 629, p. 796—797 (A.I.P., dos. 13, documentul 355).

[2] D.R.I., vol. I, p. 799. Andreev primea corespondenţă şi pe adresa lui Eugen Lupu din str. Sava.

[3] Acest lucru reiese dintr-o scrisoare a lui Kaczanovski din 26 octombrie 1879. Scrisoarea a fost publicată fragmentar şi transcrisă greşit în D.R.I., vol. 1, partea I-a, p. 590—591. Autorul scrisorii nu este N. Hazanovski, cum greşit a fost transcris în volumul de documente menţionat, ci N. Kaczanowski. Originalul scrisorii în Arhiva Institutului de Istorie a Partidului, dos. 1, doc. 120.

[4] Scrisoarea a fost publicată în D.R.I., vol. I, partea I, p. 626—627, fără indicarea anului şi fără identificarea persoanei care a scris-o. I. Vitner, în studiul citat din „Viaţa Romînească", reproduce pasaje din această scrisoare, socotind-o ca şi editorii volumului de documente, aparţinînd unui refugiat rus oarecare. Din conţinutul scrisorii autorul ei pare a fi Kulaşko (Stepan) prieten al lui Dobrogeanu-Gherea iar data exactă 16 iunie 1875. Unele relatări din această scrisoare coincid cu lucruri povestite de Dobrogeanu - Gherea şi reproduse apoi in diferite biografii ale lui. Astfel, e cunoscut faptul că după ce s-a refugiat în Romînia, el a lucrat un timp la pietruirea unei străzi (Cf. C. Graur, *Portrete socialiste*). Cazul relevat în scrisoare cu privire la întîlnirea cu studenţii ieşeni în Clubul studenţesc a fost de asemenea menţionat. Pe de altă parte, persoanele amintite în scrisoare fac parte din cunoştinţele lui Gherea. Despre legăturile lui Dobrogeanu-Gherea cu Kaczanovski pe lîngă cele relatate de noi vorbeşte şi N. Deleanu în „Mişcarea socială", anul I, 1930, nr. 8—9, precum şi C. Păcurariu în amintirile citate. N. S. Krutikov, de care se pomeneşte în scrisoare, a fost unul din fruntaşii cercului revoluţionar din Harkov din care făcuse parte Dobrogeanu-Gherea şi Kulaşko.

www.dacoromanica.ro

sau săpînd pămîntul, şi primind pe zi mizerul salariu de 2 franci. Ziua de muncă începea la 4 dimineaţa şi se termina la 8 seara cu un scurt repaos pentru dejun, şi o oră şi jumătate pentru prînz, cînd mînca la o cîrciumă din apropiere, fiind şi aici jupuit „în modul cel mai crunt" de cîrciumarul care era înţeles cu antreprenorul.

Trăind în mijlocul emigranţilor polonezi, primea prin intermediul lor corespondenţa şi pachetele de cărţi din Elveţia [1]. Patru luni de zile a locuit împreună cu un polonez, revoluţionar din 1846, care în 1864 făcuse parte din vestita colonie de revoluţionari organizată de fraţii Kelsiev în Tulcea [2], unde a stat doi ani ca învăţător în şcoala pentru lipoveni înfiinţată de revoluţionarii ruşi [3]. Atunci cînd Russel i-a cerut lui Dobrogeanu-Gherea să găsească pe cineva dintre cunoscuţii săi ieşeni, căruia i s-ar putea încredinţa sarcina importantă de a duce în Rusia un paşaport pe care el îl trimitea din Elveţia, „Andreev" indica pe acest polonez, descriindu-i cu căldură calităţile de revoluţionar: „Omul a trecut prin foc şi sabie în timpul slujbei sale militare de 15 ani în mijlocul poporului rus, în timpul călătoriilor sale pe etape; de asemeni el a trăit şi în rîndul «nefericiţilor» poporului rus, pe care îl cunoaşte minunat şi îl simpatizează. Este singurul dintre polonezii pe care i-am întîlnit, care înţelege cu adevărat socialismul şi anume socialismul din simpatie, deşi cu nuanţă naţionalistă. Ajuns la bătrîneţe (are 45 de ani) acest om vrea să-şi consacre forţele cauzei ruse. El consimte cu plăcere să plece în Rusia; mai mult decît atît, dacă i se va da o recomandare bună pentru un cerc anumit, ar dori să rămînă acolo. Ar fi un om extrem de util" [4]. Acest emigrant polonez, care trăia în Moldova de zece ani, şi despre care scria astfel Dobrogeanu-Gherea fără a-i pomeni numele, trebuie să fi fost Slivowski [5].

Nu ştim dacă Slivowski a plecat în Rusia cu această misiune; îi reîntîlnim însă numele într-o scrisoare a lui „Costică" (Dobrogeanu) scrisă probabil la sfîrşitul anului 1876 [6].

Tot din rîndurile emigraţilor polonezi ieşeni, cu toate că în marea lor majoritate ei erau străini de mişcarea revoluţionară rusă şi mai ales de ideile socialiste, Dobrogeanu-Gherea şi tovarăşii săi au reuşit să recruteze simpatizanţi şi sprijinitori ai publicaţiilor revoluţionare ruse. Încă în scrisoarea amintită din 16 iunie 1875, se comunica că „sînt anumite speranţe de sprijin material a publicaţiilor noastre revoluţionare din partea celor mai buni polonezi de aici" [7].

---

[1] Iată adresa: „Iassy str. Lăpuşneanu; en face maison Walter, a Monsieur Peszynsk horloger; pour Monsieur Stein". D.R.I., vol. I, partea I, p. 766. Adresa este greşit transcrisă în volumul de documente şi o publicăm după originalul aflat în Arhiva Institutului de Istorie a Partidului, dos. 2, doc. 327.

[2] D.R.I., vol. I, partea I, p. 797.

[3] Despre colonia revoluţionară din Tulcea organizată de fraţii Kelsiev şi şcoala pentru lipoveni, vezi Gh. Haupt, *op. cit.*, p. 90—91.

[4] D.R.I., vol. I, partea I, p. 797.

[5] Persoana lui Slivowski ca participant la grupul revoluţionar din Tulcea a fost menţionată în lucrarea noastră *Din istoricul legăturilor revoluţionare romîno-ruse*, p. 91.

[6] D.R.I., vol. I, partea I, p. 649.

[7] *Ibidem*, p. 622.

www.dacoromanica.ro

În același mediu al refugiaților polonezi, Dobrogeanu-Gherea (Andreev) cunoaște pe Sofia Parcevskaia, viitoarea lui soție. Între tînărul emisar al cercurilor secrete și această fată de 16 ani, „tînără și frumoasă" după cuvintele lui Gherea[1], se leagă o dragoste romantică care cu vremea devine și mai puternică; căsătoriți, viața lor familială plină de puritate și gingășie a stîrnit admirația tuturor acelora care-i cunoșteau mai îndeaproape.

În Sofia Parcevskaia, Dobrogeanu-Gherea a găsit idealul femeii militante pe care-l descrie mai tîrziu cu mult entuziasm în studiile sale despre Eminescu. Din adolescenta simplă, fără școală, Dobrogeanu-Gherea a făurit în decursul anilor o intelectuală, traducătoarea operelor lui Cehov în limba română. „Barîșnea moia" (Doamna mea) cum o va numi de la început Dobrogeanu-Gherea pe „coana Sofia", modestă și liniștită, blîndă și gata de jertfă, dar energică și statornică [2], a stat alături de el în toate greutățile vieții, fiindu-i cel mai prețios sprijin și ajutor. „În activitatea multilaterală de fiecare zi și în toată opera rămasă de la Gherea — scria „un contemporan" — o bună parte se datorează participării morale și sufletești, ba chiar și asistenței de fapt a coanei Sofia" [3].

Din primele zile ale căsătoriei [4], Sofia a împărțit cu soțul ei mizeriile și greutățile datorate atît lipsei de mijloace materiale cît și permanentelor emoții, încordării cauzate de activitatea conspirativă plină de riscuri, desfășurată de revoluționarul urmărit de ohrana țaristă. Dobrogeanu-Gherea se zbătea din greu să cîștige bani pentru a-și întreține familia și pentru a asigura cheltuielile transportului literaturii peste granită. După istovitoarele munci de salahor (împreună cu alți emigranți ruși ce vor poposi la Iași pentru un timp, va lucra săptămîni întregi la zidirea unui nou mal lîngă „Academia Mihăileană")[5], cu recomandația aceluiași Kaczanowski, va intra la o fierărie, lîngă hotelul Binder [6]. „Mă străduiesc acum să-mi creez o oarecare situație", scria el lui Russel[7], lucru care însă nu-i reușea. În ajutor i-au venit tovarășii din Romînia și în primul rînd Zubcu-Codreanu. Deși activau și trăiau în diferite orașe, între ei s-a legat o sinceră prietenie. Prietenii din București îl încurajau în toate momentele grele. „Nu pot să trec cu vederea ocazia din orice scrisoare, ca să nu vă mulțumesc, scumpii mei pricteni pentru promptitudinea care ați avut-o pentru a ajuta pe „doamna mea"; nu voi uita aceasta pînă la mormînt" [8], scria Dobrogeanu-Gherea lui Zubcu-Codreanu.

---

[1] Scrisoarea către Russel publicată de I. Vitner, în „Viața Romînească", 1956, nr. 11, p. 149—150.

[2] Caracterizările aparțin apropiaților familiei.

[3] Cf. *Sofia Dobrogeanu-Gherea. Necrolog*, în „Lumea nouă", 1 mai 1939, p. 4. *Sofia Dobrogeanu-Gherea (amintiri)*, în „Lumea nouă", 1940, aprilie 21, p. 3.

[4] În toamna anului 1875 trăind la Iași ilegal, cu acte false, lui Gherea i se părea riscant de a efectua căsătoria civilă. Acest lucru a provocat protestele și opunerile lui Parcevski, tatăl Sofiei, care nu știa că viitorul său ginere e un revoluționar rus aflat în misiune, doar vremelnic, la Iași.

[5] Sofia Nădejde, *Amintiri*, în „Adevărul", 49 (1953) febr. 24, p. 3.

[6] D.R.I., vol. I, partea I, p. 796. *Calendarul Muncii pe 1907*, p. 154.

[7] D.R.I., vol. I, partea I-a, p. 799.

[8] *Ibidem*, p. 806, „doamna" („Barîșnea moia") e Sofia Dobrogeanu.

www.dacoromanica.ro

Ajutorul acordat de acesta din urmă nu era doar de ordin strict material; el s-a dovedit a fi extrem de important într-un domeniu mai dificil, în acela al activității revoluționare. Misiunea încredințată lui Dobrogeanu- Gherea la granița romîno-rusă nu era dintre cele mai ușoare. Ea necesita nu numai curaj, dar și inițiativă, inventivitate, pentru a închega o rețea de cunoștințe și legături, condiție indispensabilă contrabandei revoluționare la granițele imperiului păzit de jandarmi și de ohrana țaristă. Cum era firesc, începutul a fost anevoios pentru un tînăr lipsit de experiență, cum era el atunci. Acest lucru reiese și dintr-o prețioasă mărturie a lui P. Axelrod, care la sfîrșitul lui iulie și începutul lui august 1875 era la Iași și încerca să treacă în taină granița și să-l întîlnească la Chișinău pe Zdanovici. „Călătoream fără nici un fel de documente, nici un fel de legături pentru trecerea frontierei — scrie Axelrod. Toată nădejdea era în tovarășii din Romînia. La Iași am găsit pe emigrantul rus Katz (mai tîrziu, sub numele Gherea, el a jucat un rol important în mișcarea socialistă din Romînia și a fost unul din întemeietorii social-democrației din Romînia). I-am vorbit lui Katz despre planurile noastre și l-am rugat să se îngrijească ca atît eu, cît și hrisovul nostru de aur să putem trece frontiera. Dar nici Katz nu avea legăturile necesare pentru aceasta. El cunoștea pe un inginer polon [1], dar străduințele acestuia nu au dus la nimic. S-au scurs aproape două săptămîni în căutări și așteptări zadarnice. În cele din urmă am reușit să căpătăm adresa unui evreu de la frontieră, prin care se putea obține biletul pentru trecerea granței" [2].

Faptul că Dobrogeanu-Gherea n-a reușit la început să găsească legături, cunoștințe, simpatizanți cărora să le poată solicita ajutor, se explica, pe lîngă greutățile inerente unui început, și prin circumstanțele izvorîte din necunoașterea stării de lucruri din Romînia, a realităților politice din această țară. Andreev era obsedat de gîndul că avînd anumite semne particulare bătătoare la ochi ar putea fi ușor descoperit, și era convins că în acest caz uneltirile Consulatului țarist din Iași îi vor determina extrădarea. De aceea ca și ceilalți revoluționari ruși aflați la Iași era extrem de precaut. Ei respectau cu stricteță regulile de conspirație și evitau orice apariție publică, orice cunoștință care părea de prisos. Pentru această orientare sectară, este concludent un eveniment relatat în scrisoarea din 16 iunie 1875. Autorul scrisorii a ajuns să fie pus „într-o situație neplăcută" de către Kaczanowski. „El m-a introdus aici la clubul studențesc prezentîndu-mă drept cutare și cutare (republican) care trebuie primit așa cum trebuie; clubul a ținut seama de recomandarea lui Kaczanowski, foarte popular în rîndurile tineretului, s-a bucurat că are ocazia să-mi fie de folos și a inițiat în folosul meu (propriu-zis după cum vei vedea mai tîrziu în dauna mea) o subscripție care, după spusele inginerului va ajunge între două și trei sute de franci, dar în scopul tîlhăresc de a mă scoate undeva cu acești bani (în Elveția oare) pentru terminarea universității ! Dracu să-i ia pe acești blînzi cu care, menționez în treacăt, din cauza ne cunoașterii limbii moldo-

[1] Este vorba pe semne de Kaczanowski.
[2] P. B. Axelrod, *op. cit.*, p. 147—149.

www.dacoromanica.ro

venești și a altor limbi, mă explicam în tot atîtea limbi cîte au vorbit constructorii turnului Babel, însoțind cuvîntarea mea fără îndoială clară, cu gesturi disperate. Am scăpat foarte abil de pericolul de a fi exilat declarînd că « deoarece alți tovarăși de ai mei suferă mai mult decît mine, eu renunț la acești bani, dar văzînd că sînteți în mod nobil gata de a-i ajuta pe ostașii care suferă, adică pe confrații noștri studenți, vă rog să dați acestor bani această destinație »; efectul a fost de nedescris și mă tem din nou că clubul va voi să mă ajute. Va trebui să fac o echilibristică disperată sau să evit clubul cu totul, bineînțeles în cazul cînd el se va dovedi absolut inutil" [1].

VI

Dobrogeanu-Gherea se angajase să organizeze un vad la granița romîno-rusă prin care literatura și revoluționarii să poată circula cu oarecare siguranță; dar în curînd se văzu silit să declare lui Russel [2] că la Iași și în genere în Moldova „afară de drum este extraodinar de greu să organizezi ceva". Cu alte cuvinte el nu vedea posibilitatea de a constitui aici, în nemijlocita apropiere a Rusiei, un mic centru de emigrație.

Această convingere nu se baza pe cunoașterea situației reale, ci pe relatările unor cunoscuți pe semne din rîndurile refugiaților polonezi. Din informațiile acestora, Dobrogeanu-Gherea ajungea la concluzii care erau vădit greșite, departe de a corespunde adevărului: „Moldova este prea dependentă de Rusia, consulul rus are prea multă putere aici, nu numai în cercurile guvernamentale, dar și în rîndurile aristocrației care toată este ruso-filă. « Țarul », după expresia cunoscutului meu, care e informat bine de lucrurile de aici, « țarul are în Moldova atîta putere cît și în Rusia ». Natural aceasta este exagerat, dar arată clar în ce măsură Moldova este dependentă de Rusia" [3].

Pentru a-l convinge pe Russel că nu e vorba de impresii pripite și neîntemeiate, el propunea să fie consultat și un alt revoluționar rus care a stat un timp scurt la Iași și ar putea da personal relații despre starea lucrurilor. Acest Nicolai la care se referea Andreev în scrisorile sale este N. Kulabko-Korețki, tot din grupul lavrovist „Vperiod", care în vara anului 1875 era în drum prin Romînia pentru a organiza trecerea peste graniță a unui transport de literatură revoluționară; de aici pleca mai departe în Elveția [4].

Relatările lui Dobrogeanu-Gherea despre situația din Romînia după primele săptămîni ale șederii sale la Iași erau în contradicție cu informațiile primite din partea lui Zubcu-Codreanu, lucru care nu putea să nu provoace nedumerirea lui Russel.

În curînd, în ajutorul lui Dobrogeanu-Gherea au sosit la Iași frații Arkadski, N. A. Jebuniov. Dintr-un fragment de scrisoare al

---

[1] D.R.I., vol. I, p. 627.
[2] *Ibidem*, p. 799.
[3] Ultimele patru rînduri au fost omise de redactorii volumului de documente mai sus citat, în care e publicată această scrisoare (la p. 799). O citățm după originalul aflat în Arh. Institutului de istorie a Partidului, dos. 2, doc. 357.
[4] Gh. Haupt, *op. cit.*, p. 148—159.

www.dacoromanica.ro

cărei autor pare să fie Zubcu-Codreanu, reiese că Andreev împreună cu Kulașko doreau de fapt să plece în Asia Mică pentru propagandă printre sectanții ruși aflați acolo. În rîndurile revoluționarilor ruși era înrădăcinată părerea că acești sectanți sînt dușmanii înăscuți ai țarismului, „minunați revoluționari", lucru care reiese și din fragmentul amintit mai sus [1]. În urma izbucnirii răscoalei din Herțegovina, în vara anului 1875, împotriva turcilor, acest plan cade. Kulașko (Stepan), frații Arkadski, ca și alți zeci de revoluționari ruși, entuziasmați de răscoală, se gîndeau acum să plece în Herțegovina să lupte împotriva turcilor și totodată să pregătească revoluția socială [2].

„Andreev" renunță și el la ideea plecării în Asia Mică. Dar motivul care-l îndemna la aceasta se deosebea de acela al prietenului său Kulașko. Dobrogeanu-Gherea declara că rămîne în Moldova ca să dovedească că în ciuda greutăților el va putea organiza „drumul". În aceeași scrisoare în care „Andreev" se plîngea de obstacolele ce întîmpină la Iași, declara cu încredere: „...Dar totuși mai repet că drumul poate fi organizat aici chiar de mine, cu toate că prea mulți mă cunosc aici. E totuși mai bine ca să organizez eu acest drum, decît altcineva. M-am familiarizat cu situația de aici, vorbesc puțin limba moldovenească, așa că pot să mă lămuresc cu ajutorul ei. În sfîrșit oricum trebuie să rămîn aici așa că sper să reușesc a organiza un drum bun. Sper chiar să organizez un drum sigur". El cerea doar să fie respectate următoarele două condiții: să nu mai fie trimiși revoluționari la Iași, „deoarece mai mulți oameni nu pot decît să strice", și să i se trimită cît mai punctual banii, fiind convins că „în Moldova această condiție este și mai necesară decît în altă parte; în Moldova poți cumpăra cu bani, probabil că nicăieri nu există atîta corupție ca în Moldova. Tocmai de ea trebuie să ne folosim și pentru asta este nevoie de bani, bani, bani" [3].

Stăruințele i-au fost însă zadarnice, banii solicitați nu soseau și Dobrogeanu-Gherea nu putea înfrunta singur greutățile pe care le întîmpina. Era firesc ca în aceste împrejurări, după primele încercări nereușite, Hromoi să se adreseze pentru sfat și ajutor lui Zubcu-Codreanu. Faptul reiese din scrisoarea adresată de Zubcu lui Russel la 12 august 1875 și în care acesta amintea că a stat de vorbă cu Hromoi. „I-am vorbit despre acea cauză pentru care, fie zis între altele, el a venit special la Iași. Avînd în vedere acest lucru n-am să-ți mai scriu despre aceasta, voi spune numai că acea cauză pe marginea căreia Hromoi a dus cu mine tratative, nu trebuie mult așteptată, că peste scurt timp, va începe transportul în bune condițiuni în Rusia al publicațiilor ce-l interesează pe Hromoi. Voi adăuga că voi face cu cea mai mare satisfacție și de acum înainte ca și pînă acum tot posibilul ca să ajut acțiunea dumitale" [4]. Asigurările lui Zubcu-Codreanu se bazau pe reala apreciere a posibilităților care-i stăteau la dispoziție; el avea în Romînia legăturile necesare, bucurîndu-se, printre altele, de

[1] D.R.I., vol. I, p. 705.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem*, p. 799.
[4] *Ibidem*, p. 734. Este greșită traducerea poreclei Hromoi cu adjectivul epitetic „Șchiopul". cum procedează editorii volumului.

www.dacoromanica.ro

sprijinul micului grup de socialişti romîni care începuse să se organizeze cu ajutorul lui.

Zubcu-Codreanu a făcut legătura lui Dobrogeanu-Gherea cu tinerii socialişti romîni. Dintr-o amplă scrisoare a lui „Andreev" reiese că în transportarea literaturii peste Prut se bucura de ajutorul activ al studenţilor Eugen Lupu şi Gheorghiu din Iaşi şi al lui C. Stăuceanu din Bucureşti [1]. Stîngaci, insuficient iniţiaţi în arta conspiraţiei, cei cîţiva studenţi socialişti romîni făceau uneori serioase sacrificii materiale impuse de trecerea prin contrabandă a pachetelor cu cărţi ilegale sosite din Elveţia pe adresa lor.

Preocupat exclusiv de misiunile încredinţate şi socotindu-şi şederea la Iaşi vremelnică, Gherea se menţinea rezervat în relaţiile sale cu socialiştii romîni.

În toamna anului 1875, la cîteva luni după sosirea sa aici, pe Gherea nu-l preocupau încă frămîntările sociale din Romînia, şi nici nu se gîndea la o încadrare a sa în mişcarea protestatară din această ţară pe care nu reuşise încă nici s-o cunoască, nici s-o îndrăgească [2].

Totuşi se poate presupune că relaţiile cu tinerii revoluţionari romîni i-au servit la crearea unei imagini mai apropiate de realitate privind situaţia politică din Romînia. Din scrisorile sale încep să dispară cu vremea şi pesimismul şi aprehensiunile faţă de o eventuală arestare pe teritoriul romîn ; în contrast cu cele susţinute în scrisorile precedente, el relata acum „că Moldova este o ţară constituţională, cu constituţie destul de liberală, *astfel presa de pildă se bucura de mare libertate, refugiaţii politici nu pot fi extrădaţi etc.*." [3]. Concluziile la care ajunsese îl interesau mult pe Russel, anume că în Romînia există posibilităţi de a se crea mai mult decît o simplă cale de transport a literaturii. Dobrogeanu-Gherea considera acum că înfiinţarea unui depozit permanent de cărţi la Iaşi — a „unei biblioteci" cum se exprima el — nu prezintă o greutate deosebită ; şi totodată acelaşi Gherea care la început cerea ca în Moldova să nu fie trimis nici un alt revoluţionar, solicita acum din ce în ce mai stăruitor sosirea lui Jebunov şi a altora, deoarece „ni se oferă încă cîteva planuri foarte sigure" [4].

În acelaşi timp, conform recomandării lui Russel, Dobrogeanu-Gherea stabileşte legături cu Zdanovici (cu care începe de altfel să ducă

---

[1] D.R.I., vol. I., p. 639.

[2] În septembrie 1875, Russel scrie din Geneva lui Andreev (Gherea) o scrisoare, în care pe lîngă faptul că-i propune să continue tratativele cu Zdanovici pentru organizarea unui drum comun, îi cere să fie şi reprezentantul cercului din Petersburg la Iaşi. Această însărcinare necesita conspiraţie şi vigilenţă strictă chiar faţă de revoluţionarii ruşi. În caz că Gherea accepta noua misiune, urma „să-i fie trimise toate „împuternicile". (D.R.I., vol. I, partea I. p. 724—725). Scrisoarea lui Russel a fost scrisă la 23 septembrie 1875. Nu credem însă că această scrisoare, care s-a păstrat între hîrtiile lui Russel, a fost şi expediată lui Andreev (Dobrogeanu-Gherea). Ea a fost scrisă în ajunul sosirii ştirii despre arestarea lui Zdanovici, în urma căreia, aşa cum vom arăta mai jos, Russel va veni de îndată personal în Romînia. Or, în asemenea circumstanţe, se pare că expedierea ei nu-şi mai avea rostul. Această presupunere e întărită şi prin aceea că în D.R.I. nu au intrat scrisori şi documente aflate în arhiva personală a lui Dobrogeanu-Gherea.

[3] D.R.I., vol. I, partea I, p. 796. Scrisoare parţial cifrată. Textul subliniat de noi a fost omis în publicaţia citată ; ne folosim de originalul scrisorii aflat în Arhiva Instit. de Istorie a Partidului, dos. 2, doc. 354.

[4] *Ibidem*, p. 765.

www.dacoromanica.ro

tratative) în vederea unirii activității lor și găsirii unui drum comun pentru transportarea literaturii celor două grupări pe care le reprezentau. În principiu, ei au căzut de acord „că mai bine să avem un singur drum pentru ei și pentru noi"; așteptau însă confirmarea din partea conducerii aflate în Elveția. Dobrogeanu-Gherea stăruia să primească cît mai curînd aprobarea, subliniind în scrisorile către Russel că planurile lui Zdanovici „se caracterizează prin faptul că sînt strict chibzuite, chiar uimitor de chibzuite. În general el ne-a produs o impresie extrem de bună"...[1].

Înflăcărarea tînărului de 20 de ani se izbește însă de toate greutățile inevitabile care se ridicau pe neașteptate în calea muncii conspirative. În momentul în care toate problemele privind asigurarea transportului i se păreau rezolvate, atunci cînd credea că toate obstacolele sînt înlăturate, ieșea la iveală stîngăcia, după propria sa expresie „tembelismul" lor. Pe mîna jandarmilor țariști a căzut un transport de cărți împreună cu revoluționarul rus și socialistul romîn care însoțeau „marfa" trimisă de Arbore Ralli [2]. Ohrana țaristă descoperă întreaga filiație care organizase contrabanda la granița romîno-rusă. La 19 septembrie 1875, este arestat la Moscova Zdanovici, în momentul în care venise la gară pentru a ridica transportul de cărți ilegale, sosit din Chișinău; scurt timp înainte căzuseră pe mîna poliției și alți membri ai cercului din Caucaz. Situația la granița romîno-rusă devenise îngrijorătoare pentru cercurile revoluționare ruse. Cei din emigrație — Russel, Arbore, Pisarev — își dădeau seama că în urma acestui dezastruos „progrom de la Moscova", „lucrurile iau o întorsătură cît mai gravă"[3]. Insuccesele cu literatura trimisă prin Iași au produs nedumeriri în Elveția. La început L. Goldenberg și Pisarev, care răspundeau pentru „căile de comunicație", fără o cunoaștere temeinică a celor petrecute, s-au grăbit să-l facă răspunzător de acest eșec pe reprezentantul lor de la Iași, Dobrogeanu-Gherea. Observațiile lor au provocat nemulțumirea și revolta sensibilului tînăr, care s-a adresat prietenului său Zubcu-Codreanu, exprimîndu-și cu indignare și furie tot necazul său [4]. Folosind accente grave, iar supărarea făcîndu-l să recurgă la termeni nejudicioși, pripiți, el declară că „în toate împrejurările acestea mi-am pierdut hotărît cumpătul". „Aici sînt silit să suport scandal după scandal din cauza lipsei celor mai microscopice mijloace, iar din partea a lor tăi (e vorba de Goldenberg și Pisarev - *G.H.*) în loc de sprijin, nu primești decît demiteri sau astfel de surprize ca mărfurile lui Ralli. Nu, dragul meu, să se ocupe cine vrea de această plăcută activitate, de predarea mărfurilor și oamenilor noștri în mîinile dușmanilor, iar eu nu voi face nici o mișcare, decît să fac vreun rău în mod conștient.

[1] D.R.I., vol. I., p. 796. Clarificarea legăturilor dintre Dobrogeanu-Gherea și Zdanovici este o problemă importantă și necesită cercetări speciale. Se știe, de exemplu, că Zdanovici sosește în toamna anului 1875 la Odesa, unde sub numele Ivan Grigorie este angajat la fabrica Falk, stabilind legături cu membrii „Uniunii muncitorilor din sudul Rusiei" (Vezi B. Itenberg, *Deiatelnost Iujno rossiiskogo soiuza rabocih*, în „Voprosî Istorii", 1951, nr. 1, p. 92); despre activitatea lui Zdanovici se găsesc informații în „*Profes 50-ti*, Moscova, 1906. Discursul său rostit la procesul care a avut loc la Petersburg în 1877 a fost publicat în culegerea *Reci i biografii*, sub redacția lui V. V. Kallas, Moscova, 1907, p. 108—110.

[2] D.R.I., vol. I, partea I, p. 805.

[3] *Ibidem*, p. 481, 483.

[4] *Ibidem*, p. 805.

www.dacoromanica.ro

E aproape sigur că nu voi rămîne aici" [1]. Iată rînduri caracteristice pentru sensibilitatea tînărului conspirator.

Împrejurările noi şi grave create către sfîrşitul lunii septembrie 1875 vor pune capăt susceptibilităţilor şi vor tempera nervozitatea excesivă a lui Gherea. El va avea nevoie mai mult ca oricînd de calm şi judecată cumpătată.

După ce şi „ultimul balot al caucazienilor" (adică al lui Zdanovici) a căzut pe mîna autorităţilor ţariste, la Iaşi au sosit jandarmi ruşi pentru a descoperi sursa acestor pachete cu cărţi. De această nouă întorsătură a lucrurilor, Dobrogeanu-Gherea îl sezisează de îndată pe Zubcu-Codreanu, arătîndu-i că existenţa sa devenise cunoscută jandarmilor, care „au fost în locuinţa mea şi de aceea trebuie să mă înţelegeţi că persoana mea nu este absolut neprimejdioasă" [2]. Totodată el sublinia că dacă s-ar pune problema arestării sale, era gata să dispară din Iaşi.

În împrejurările în care importantul drum peste Prut este periclitat, iar emisarii aflaţi aici ameninţaţi cu descoperirea, Dr. Russel hotărăşte să-şi pună în aplicare planul care-l frămînta mai demult şi vine personal în Romînia. La începutul lunii octombrie, pe neaşteptate, comunicîndu-şi hotărîrea, din motive conspirative, doar unor persoane apropiate, Russel soseşte la Bucureşti, unde intră în legătură cu Zubcu-Codreanu şi Dobrogeanu-Gherea pentru a lua împreună măsurile dictate de împrejurări.

Astfel, în toamna anului 1875 s-au întîlnit în Romînia trei revoluţionari activi, sosiţi pe căi diferite, dar de pe aceleaşi meleaguri vecine: „Gherea ne-a venit de aiurea, de peste Prut, de unde ne-a venit, tot pe atunci şi Dr. Russel, misionarul revoluţiei în Moldova, de unde ne-a venit şi sufletul de mucenic al lui Zubcu-Codreanu" [3]. Aceste rînduri îi aparţin lui Ibrăileanu, care pe bună dreptate sublinia că *ne-au venit* (şi nu simplu *au venit*), deoarece fiecare dintre aceşti trei emigranţi a lăsat urme adînci în dezvoltarea mişcării liberatoare, a culturii şi a gîndirii înaintate a ţării care le-a devenit o a doua patrie.

НАЧАЛО РЕВОЛЮЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ К. ДОБРОДЖАНУ-ГЕРЯ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Беспокойная молодость К. Доброджану-Геря основателя научной литературной критики и первого выдающегося пропагандиста научного социализма в Румынии, пионера социалистического движения, не была еще предметом строгого научного исследования. Отсутствие достоверных сведений о его жизни и революционной деятельности в

[1] D.R.I., vol. I. p. 806.
[2] *Ibidem*, p. 637.
[3] G. Ibrăileanu, *Studii literare*, Bucureşti, 1956, Editura Tineretului, p. 202.

www.dacoromanica.ro

молодости было причиной того, что в литературе и поныне встречаются относящиеся к этому вопросу романтические описания, являющиеся плодом воображения, а не исследования источников.

На основании частной корреспонденции, опубликованных воспоминаний и различных свидетельств современников, автор настоящей работы пытается шире осветить молодость Доброджану-Геря, проведенную в России (уроженцем которой он был), вступление его в тайный революционный кружок, организованный в Харькове, С. Ковариком, участие его в пропаганде среди народа летом 1874 года, скитания его по югу России вследствие преследования царской полиции и условия, заставившие его искать убежища в Румынии в марте 1875 года.

Молодой эмигрант, народник-революционер, пробы лишь короткое время в Яссах весной 1875 года. Он затем уезжает в Швейцарию, чтобы войти в среду русских революционеров эмигрантов. В Женеве он входит в связь с группой, руководимой д-ром Руселль-Суздиловским. В конце мая 1875 года Доброджану-Геря в качестве делегата кружка, создавшегося при издававшейся Лавровым газете «Вперед», посылается обратно в Яссы для обеспечения переправки через румыно-русскую границу подпольной революционной литературы и для содействия в подготовлении почвы для создания в Молдове или Добрудже русского революционного центра.

На основании тщательного анализа опубликованной и неопубликованной корреспонденции русских революционеров автору удалось установить, что с этого времени Доброджану-Геря работал некоторое время в Яссах под именем Андреева. Благодаря этому отождествлению биография Доброджану-Геря значительно пополняется и хранящиеся в архиве письма, подписанные Андреевым, проливают новый свет на его революционную деятельность в 1875 году в Румынии, стране ставшей его второй родиной.

LES DÉBUTS DE L'ACTIVITÉ RÉVOLUTIONNAIRE DE C. DOBROGEANU-GHEREA

(RÉSUMÉ)

Constantin Dobrogeanu-Gherea, fondateur de la critique littéraire scientifique et premier propagandiste de marque du socialisme scientifique en Roumanie, pionnier du mouvement socialiste, eut une jeunesse tourmentée qui n'a pas encore fait l'objet des recherches rigoureusement méthodiques. Le défaut d'informations sûres en ce qui concerne sa vie et l'activité révolutionnaire de sa jeunesse a donné lieu à la circulation en littérature de toutes sortes de descriptions romancées, fruits de l'imagination et non pas de l'étude des sources historiques.

En raison de sa correspondance privée, des oeuvres des mémorialistes et des différents témoignages contemporains, l'auteur tente, dans cette

www.dacoromanica.ro

étude de présenter, dans ses grandes lignes, la jeunesse de Dobrogeanu-Gherea, qu'il passa en Russie (son pays d'origine), son entrée dans le cercle révolutionnaire secret de Kharkov, organisé pas S. Kovalik, sa participation à l'oeuvre de propagande dans les masses populaires au cours de l'été 1874, ses pérégrinations dans le Sud de la Russie, la police tzariste à ses trousses, et les conditions dans lesquelles il est forcé de chercher refuge en Roumanie, en mars 1875.

Le jeune réfugié révolutionnaire populiste ne passa qu'un bref laps de temps à Jassy, au printemps de l'année 1875. Il prend le chemin de la Suisse pour y retrouver les révolutionnaires russes émigrés. A Genève, il entre en rapport avec le groupe dirigé par le docteur Russel-Sudzilowski. Fin mai 1878, Dobrogeanu-Gherea en tant que délégué du cercle qui gravitait autour de la gazette de Lavrov, „Vperiod", repart pour Jassy. Il devra y assurer le bon fonctionnement du centre pour le passage de la littérature révolutionnaire illégale, par delà la frontière roumaino-russe, et contribuer à la préparation du terrain, en vue de l'organisation d'un centre de révolutionnaires russes, en Moldavie ou en Dobrogea.

Grâce a une analyse détaillée de la correpondance, publiée et inédite, des révolutionnaires russes, l'auteur a pu établir que, à partir de ce moment, Dobrogeanu-Gherea, milita pour un temps à Jassy, sous le nom de Andréev. Grâce à cette identification, la biographie de Dobrogeanu-Gherea se trouve substantiellement complétée. Les lettres signées Andréev, conservées dans les archives, éclairent d'un jour nouveau l'activité révolutionnire, en l'année 1755 de Dobrogeanu-Gherea en Roumaine, pays qui devait devenir pour lui une seconde patrie.

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 3, 1957

UN ASPECT AL PRODUCȚIEI MEȘTEȘUGĂREȘTI ÎN ORAȘELE DIN MOLDOVA ÎN SECOLUL AL XVII-LEA (PRELUCRAREA PIEILOR)

DE

ST. OLTEANU

Problema meșteșugurilor medievale constituie unul dintre cele mai importante aspecte ale modului de producție feudal. Cu toate acestea, ea nu s-a bucurat în trecut de toată atenția meritată, ceea ce a însemnat o lacună serioasă în cunoașterea producției industriale a epocii feudale din țările romîne; iar dacă au existat totuși unele preocupări în acest sens, s-a neglijat esențialul: producția, organizarea ei, chestiunile în legătură cu procurarea materiei prime, gradul atins de diviziunea socială a muncii, desfacerea pe piață a produselor, raportul meșteșugarului față de obiectul produs etc.

În ultimul timp s-a acordat acestei probleme o atenție deosebită, ceea ce a determinat pe unii cercetători din domeniul istoriei evului mediu romînesc, să se ocupe cu studierea diferitelor ramuri de activitate meșteșugărească[1].

În studiul de față ne vom mărgini a trata unele aspecte desprinse în urma cercetării materialului documentar referitor la meșteșugul prelucrării pieilor în Moldova în secolul al XVII-lea, la orașe, așezări care reprezintă, de altfel, nivelul cel mai ridicat al dezvoltării forțelor de producție din această vreme. Satul și domeniul feudal alcătuiesc capitole separate, întrucît în aceste zone meșteșugul prelucrării pieilor se dezvoltă în condiții deosebite.

[1] Astfel, o recentă lucrare a cercetătorului V. Neamțu, tratează despre *Comerțul cu piei și prelucrarea lor în Moldova în sec. XV—XVIII*, în „Studii și cercetări științifice", Iași, an. II (1951), nr. 1—2. Ea aruncă o nouă lumină în cercetarea problemei respective, studiind comerțul cu piei în evoluția lui, dar rezervă comerțului rolul principal în dezvoltarea acestui meșteșug, iar nu dezvoltării forțelor de producție locale. Problema diviziunii sociale a muncii este neglijată.

www.dacoromanica.ro

Lipsa izvoarelor documentare pentru epocile anterioare împiedică efortul cercetărilor în domeniul prelucrării pieilor ca, de altfel și în celelalte domenii. Slabele mărturii documentare existente au permis totuși unora dintre cercetători să se ocupe tangențial și de unele aspecte în legătură cu meșteșugul pielăritului[1].

Se știe în genere că ultima treime a secolului al XV-lea reprezintă în toată Europa, unul dintre principalele momente ale transformării modului de producție feudal[2]. Acest proces istoric, se desfășoară în forme specifice și pe teritoriul Moldovei[3], manifestarea lui constînd în creșterea forțelor de producție legată de accentuarea diviziunii sociale a muncii și de dezvoltarea orașelor. Avem deci un proces de dezvoltare internă, oglindit și în domeniul meșteșugurilor, printre care și în ramura pielăritului, unde se constată, începînd cu anul 1466, cucerirea pieții moldovenești de către meșteșugarii și negustorii localnici[4].

Se creaseră așadar condițiile necesare dezvoltării meșteșugurilor orășenești. În epoca următoare, mai exact vorbind, începînd cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cînd Moldova intră în sfera dominației otomane, procesul de dezvoltare internă va fi frînat, fără însă a fi cu totul oprit, putînd fi urmărit în diferitele ramuri de activitate meșteșugărească, luate în parte[5].

★

În secolul al XVII-lea, societatea moldovenească se găsea în fața unor probleme noi. Procesul istoric obiectiv al dezvoltării forțelor de producție n-a putut fi oprit de politica imperiului otoman, stat înapoiat care manifesta semnele unei crize politice[6]. Orașele din Moldova, centre meșteșugărești și comerciale, înregistrează în domeniul meșteșugurilor o adîncire a procesului de diferențiere și specializare în cadrul aceleiași ramuri de producție[7]. Intensificarea diviziunii muncii (specializarea din ce în ce mai adîncă a diferiților producători izolați, într-o singură ramură de producție) lărgește baza pentru creșterea producției de mărfuri[8].

[1] N. Iorga, *Istoria industriilor la romîni*, București, 1927; Sig. Prager, *Blănăria în trecutul țărilor romînești*, București, 1906; T. Pamfile, *Industria casnică la romîni, trecutul și starea ei de astăzi*, București, 1910 etc.

[2] F. Engles, *Decăderea feudalismului și ridicarea burgheziei*, Ed. P.C.R., 1945, p. 15—16.

[3] Vezi B. Cîmpina, *Dezvoltarea economiei feudale ... în Moldova și în Țara Românească*, în *Lucrările sesiunii generale științifice din 2—12 iunie 1950*. Buc., Ed. Acad. R.P.R. <1951>, p. 1602—1638.

[4] La 22 aprilie 1466 plîngerile reprezentanților orașelor săsești față de Matiaș Corvin arătau că se trimit piei crude nelucrate în Moldova și Țara Românească în cantități mari (Hurmuzaki, vol. XV, p. 61).

[5] Asupra acestui lucru vom reveni cu alt prilej.

[6] Se știe că, începînd cu secolul al XVII-lea, în imperiul otoman se manifestă o criză politică, care, cu toate încercările unor sultani de a reînvia situația anterioară (e vorba de ultimul moment de expansiune din ultima treime din secolul al XVII-lea), favoriza descompunerea mai departe a imperiului.

[7] Din statistica făcută pe materialul documentar din secolul al XVII-lea, se constată existența la orașe a 48 ramuri de producție. De asemenea, în cadrul unui meșteșug se constată o diferențiere de cca 3—7 specialități de producție.

[8] V. I. Lenin, *Opere*, vol. I, Buc., Ed. P.M.R., 1950, p. 84—88; vezi și K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a II-a, Buc., Ed. P.M.R., 1948, p. 178.

www.dacoromanica.ro

Acest lucru se poate urmări și în meșteșugul pielăriei unde gradul de specializare a atins un nivel destul de ridicat. E vorba de mai multe categorii de meșteșuguri în cadrul prelucrării pieilor: blănari, cojocari, cizmari, ciobotari, tăbăcari, curelari, tălpălari, șepcari, săhăidăcari etc. Ei sînt menționați în cursul secolului al XVII-lea, în cele mai importante orașe: Iași, Suceava, Huși, Cotnari, Tg. Frumos, Vaslui, Galați, Orhei, Tg. Neamț, Roman, Dorohoi, Focșani. Centrul cel mai aglomerat îl reprezintă Iașul unde întîlnim: 30 blănari, 8 cojocari, 17 cizmari, 8 șelari, 12 curelari, 4 tălpălari etc. grupați pe diferite uliție și „mahalale" (cartiere) ca: Tîrgul Vechi, Ulița Mare, Ulița Rusească unde există locul denumit „Blănari"[1], Ulița Făinei unde există de asemenea un loc cu denumirea de „Ciubotăria"[2], tîrgul lui Barnovschi, unde se afla locul denumit „Cizmăria"[3], Ulița Ciubotărească[4], Mahalaua Tălpălarilor[5]. Curelari[6] etc.

Blănarii sînt menționați în număr foarte mare în Tîrgul Vechi unde predomină în raport cu ceilalți meșteșugari. Astfel, din 32 de mențiuni, 9 sînt de blănari, iar restul, variind între 1—4 mențiuni, se referă la alte diferite categorii. Un număr de 10 mențiuni se referă la preoți, negustori și mici boiernași[7]. Un alt cartier în care meșteșugarii blănari sînt numeroși este tîrgul lui Barnovski cu Ulița Rusească, unde se află locul numit „Blănari"[8]. Tot aici constatăm prezența a foarte mulți negustori. După cum se vede, ulița grupa diverse categorii de meșteșugari împreună cu alte profesii. Ceea ce trebuie să reținem, însă, este faptul că pe unele uliție predomină meșteșugarii[9].

Pentru Suceava, un alt centru important din industria pielăriei, diversele categorii de meșteri se pot urmări datorită pomelnicului din catastihul breslei blănarilor și cojocarilor din Suceava, reînnoit la 1 ianuarie 1673[10]. Ca și în Iași, ei apar menționați ca locuind pe diferite uliție: Ulița lui Crimca, Ulița lui Manea, Ulița Podgoriei, Ulița Fruntea, Ulița sf. Vineri, Ulița Mitropoliei, Ulița sf. Nicolae, Ulița lui Ponea, Ulița sf. Teodor etc., împreună cu alți orășeni de diferite profesii. Întîlnim toate categoriile de meșteșugari ce prelucrează pielea: blănari, cizmari, cojocari, ciobotari, tălpălari, curelari, soronari etc.

---

[1] Arh. St. Buc., *m-rea Celățuia*, XVI/5, orig. rom. (1660 noiembrie 2).

[2] „Ion Neculce", 1927, p. 24.

[3] Arh. St. Buc., *m-rea Galata* XIV/18, orig. rom. (1658 martie 1).

[4] Arh. St. Buc., *Cond. Trei Ierarhi, ms.* 578, f. 105, v-106 și *Uricariul*, vol. VII, p. 10.

[5] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 92.

[6] „Anal. Acad. Rom." Mem. Secț. Ist., tom. XXXV, p. 345—346.

[7] Deși nu toți locuitorii uliței apar în documentele cercetate, socotim totuși că numărul de 47 de locuitori se apropie de cel real, încît putem să afirmăm că majoritatea o formau meșteșugarii (32 din 42 constatați documentar). Este de altfel media desimii populației de pe străzile Clujului din sec. XVI. (G. S. Ardeleanu, *Orașul Cluj, centru meșteșugăresc în sec. XVI*, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, partea I, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 731—732).

[8] E. Pavlescu, *Economia breslelor în Moldova*, București, 1939, p. 278 (harta).

[9] Asupra însemnătății acestui lucru vom reveni cu detalii în altă parte.

[10] Acad. R.P.R., *ms.* 670, f. 7, și următoarele (la E. Pavlescu, *op. cit.*, p. 503—513).

www.dacoromanica.ro

La Roman, blănarii şi cojocarii sînt destul de numeroşi pentru a se organiza în 1641 în breaslă, după cum reiese din reînnoirea catastihului de breaslă din 1724[1].

I

Procesul tehnologic de prelucrare a pieilor foloseşte ca materie primă pieile brute de animale domestice (boi, vaci, oi, capre, viţei) şi animale sălbatice (lup, vulpe, rîs, jder etc). Moldova se bucura în evul mediu de bogate surse de materie primă pentru a-şi dezvolta un meşteşug local al pielăritului, deoarece creşterea vitelor era una din ocupaţiile principale ale locuitorilor. Multiple cauze au întîrziat însă dezvoltarea forţelor de producţie locale în toate domeniile de activitate. Aşa se explică de ce, pînă în a doua jumătate a secolului al XV-lea, materia primă — pieile brute — făcea obiectul actelor de cumpărare de pe piaţa moldovenească, de către negustorii lioveni în special[2]. Progresul intern din ultima treime a secolului al XV-lea, a făcut ca domnia să manifeste o atitudine de protecţionism faţă de orăşenii-meşteşugari locali[3]. Instaurarea dominaţiei otomane în Moldova a frînat desfăşurarea mai departe a progresului intern observat. Darurile în blănuri de animale oferite sultanului şi, mai ales, diferitelor persoane influente de la curtea acestuia, constituiau o povară destul de grea[4]. Către sfîrşitul secolului al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea, se constată o „invadare" a pieţii ardelene de către negustori moldoveni pentru cumpărarea de piei de sălbăticiuni în special. La 7 iulie 1596, Ieremia vistier şi Bogza logofăt scriu din Suceava bistriţenilor pentru nişte piei de cerb vopsite frumos[5]. La 2 iunie 1608, Ştefan Kendy scria bistriţenilor despre oprirea unor bani şi a unor blănuri — piei de sălbăticiuni — de la un moldovean[6]. Tot la aceeaşi dată, nişte cojocari din localitatea Iad din Ardeal, silesc pe negustorul Mihail Pascale să le vîndă 5200 blăni de vulpe pe care acesta intenţiona să le aducă în Moldova[7]. La 5 iulie 1608, tot în Ardeal, e ucis un alt negustor, Pană, de la care rămîn la Bistriţa 80 piei de bou şi 50

---

[1] Acad. R.P.R., *ms.* 944, f. 3, verso şi următoarele.

[2] M. Costăchescu, *Documente înainte de Ştefan cel Mare*, vol. II, p. 635, 672: I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II, Buc., 1913, p. 278.

[3] Pentru aceasta, vezi B. Cîmpina, *op. cit.*

[4] Cei şase cai trimişi în 1550 sînt găsiţi de rezidentul imperial foarte urîţi; în schimb, blănurile de samur sînt frumoase (Hurmuzaki, III, nr. CCXXXII, p. 257); Mihai Viteazul, în 1597 mai 20, cerea lui Zamoyski bilet de liberă trecere pentru un negustor căci, spunea el,„am mare nevoie de blăni de samur pentru că trebuie să plătesc tributul şi să trimit cîteva blăni de samur împăratului Turciei" (Hurmuzaki, Supl. $_2$, I, p. 419); la 1694 se dădeau următoarele blănuri: nouă spinări de samur a cîte 1000 taleri, una de rîs a 500 şi 14 picioare de samur (M. Berza, *Peşcheşurile*, ms. la Inst. de ist. al Acad. R.P.R.); la 1718 Ahmet II se adresa voievozilor Valahiei „să daţi bani, pielicele şi alte lucruri vizirului Mustafa-paşa, gloriosul meu sfătuitor" (M. Berza, *op. cit.*).

[5] Hurmuzaki, vol. XII, p. 265—266; cf. „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, 1951, nr. 1—2, p. 543.

[6] Hurmuzaki, XV$_2$, p. 835—836.

[7] *Ibidem*, p. 835—836; cf. „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, 1951, nr. 1—2, p. 538.

www.dacoromanica.ro

florini de aur[1]. La 30 aprilie 1618, se scoteau pe drumul Rodnei spre Moldova mari cantități de aur, argint și piei de animale sălbatice[2].

Iată dar, pînă la această ultimă dată, o creștere a volumului de piei, importate cu riscuri foarte serioase de pe piața ardeleană.

În perioada următoare se observă o micșorare a volumului de piei importate[3]. Pe de altă parte, se constată primele semne ale exportului moldovean pe piața ardeleană, nu numai a pieilor brute, dar chiar a celor prelucrate în Moldova. Astfel, la 18 februarie 1630, Francisk Liszty, avînd nevoie de 100 de blănuri de jder, se adresează bistrițenilor dacă nu cumva au venit la Bistrița din Moldova, „negustori de jderi"[4]. În aprilie 1650 se trimeteau din Moldova și din Țara Românească importante cantități de piei, lucrate (talpă) și nelucrate, în Transilvania[5], iar la 12 martie 1672, Lucaci Armeanul din Suceava ducea în Ardeal „blănuri, pește sărat și altele"[6]. Interesant e să se știe cărui fapt se datorește inversarea situației constatate.

Cercetarea obligațiilor fiscale pînă în perioada de care ne ocupăm ne edifică, credem, asupra fenomenului observat. Se constată anume că, la o dată ce s-ar părea că marchează hotarul între cele două situații ale importului și exportului de piei, apare o nouă obligație fiscală denumită pielăritul. Ca și alte dări, ea apare în actul domnesc de scutire a obligațiilor feudale față de domnie. Astfel, la 25 august 1633, domnul Moldovei Moise Movilă întărește mănăstirii Adormirea Maicii Domnului din Iași stăpînirea asupra satului Toporăuți din ținutul Cernăuți, pe care-l scutește de oi și de porci, deseatină de stupi iliș, șulgiu „și de camănă pentru băutură și pielărit" (кожнир)[7]. Un alt sat scutit de această obligație este satul Hîncea de lîngă Iași, sat domnesc pînă la această dată, ascultător de ocolul cetății. Scutirea o primește la 11 mai 1660, cînd este dăruit, împreună cu 15 poslușnici, mănăstirii Hîncea și cînd domnul Moldovei îl iartă de toate dările către domnie, specificîndu-se: „ca să nu aibă a ne da nouă nici o dare nici mare nici mică, nici galbeni, nici lei, nici ughi... *nici piei* (ни кожи)[8] și nici o muncă să nu muncească... și nici la stăvilare să nu lucreze"[9]. Iar mai jos: „nici camănă de băutură sau bezmăn sau piei să nu aibă a da..."[10]. La 27 noiembrie 1662, Dabija vodă înnoiește această scutire[11], amintind printre altele „nici piei" să nu dea[12]

---

[1] Hurmuzaki, XV_2, p. 837—838.

[2] *Ibidem*, p. 875—876 și 1277.

[3] Găsim doar trei acte despre importul de piei: 1646 martie 15 (Hurmuzaki, XV_2, p. 1147—1448); 1657 oct. 5 (*Ibidem*, p. 1277, pieile erau aduse de Valentin Szekely din Cluj) și 1672 noiembrie 26 (*Ibidem*, p. 1348—1349).

[4] Hurmuzaki, XV_2, p. 980—981.

[5] *Ibidem*, p. 1181.

[6] *Ibidem*, p. 1344—1346.

[7] Muzeul raional Suceava, sub dată, orig. slav.

[8] Cuvîntul кожи desemnează pieile neprelucrate. Pentru aceasta vezi Ribakov, Ремесло древней Руссий, Moscova, 1948, p. 400—403, unde cuvîntul кожи desemnează pielea crudă.

[9] Muzeul romîno-rus, nr. 347, orig. slav.

[10] În orig. кожнирн care se traduce prin darea pielăritului, ceea ce-i echivalent cu piei.

[11] Muzeul romîno-rus, sub dată, orig. slav.

[12] „ни кожи" în orig.

www.dacoromanica.ro

şi „nici camănă pentru băutură sau bezmen sau piei"[1]. O indicaţie, pe care n-o găsim în documentul anterior, o întîlnim mai jos, unde se arată că „am iertat domnia mea o camănă mare şi un blănar[2] să fie în pace de camănă mare şi mică şi de bezmeni, să fie pentru lumînări şi tămîie la sfînta biserică". Un lucru este limpede: cuvintele „nici piei să nu dea către domnia mea" se referă la o obligaţie în natură, în cazul nostru în piei de animale neprelucrate, pe care diferitele categorii sociale din satul dependent trebuiau să le dea domniei. Actul specifică destul de limpede că sînt scutiţi de această dare faţă de domnie, „acel sat şi acei poslușnici", prin urmare ipoteza că ar putea fi impuşi numai poslușnicii, pe care i-am putea bănui ca fiind meşteşugari, este exclusă. E scutit, de asemenea, de anumite dări şi un meşter blănar[3]. La 8 aprilie 1669, Gheorghe Duca, domnul Moldovei, întăreşte şi miluieşte mănăstirile sf. Vineri şi Galata cu mai multe proprietăţi printre care şi două pivniţe în Iaşi, împreună cu doi oameni care au vîndut vin la acele pivniţe şi pe care îi scuteşte „de dare şi de zloţi şi pentru lei şi pentru taleri şi pentru ughi şi pentru orţi... şi pentru piei..."[4], dări la care erau impuşi orăşenii.

Aşadar sînt impuse la această dare diferite categorii sociale de locuitori: ţărani dependenţi, poslușnici şi orăşeni. Nu ştim însă în ce măsură locuitorii satelor libere erau impuşi şi ei la această dare[5].

Apariţia acestei noi impuneri[6] la începutul secolului al XVII-lea îşi are explicaţia în noile împrejurări create. Adîncirea procesului de specializare a meşteşugului de prelucrare a pieilor, creşterea nevoilor interne pentru articolele de pielărie[7], au ridicat valoarea pieilor la nivelul unei considerabile surse de venituri, pe care domnia şi-a însuşit-o. Scutirile de dări acordate de către domnie satelor Toporăuţi şi Hlincea făceau, se pare ca sursa de venit să treacă în folosul mănăstirilor, care primiseră drept miluire satele respective. Această nouă obligaţie a avut un dublu efect: pe de o parte, din pieile strînse, domnia putea să exporte pe piaţa ardeleană, polonă etc. o cantitate anumită de piei lucrate de meşteşugarii curţii, ori nelucrate, de pe urma cărora realiza un frumos venit; pe de altă parte, aprovizionarea cu obiecte confecţionate din piele, potrivit numeroaselor necesităţi, era asigurată din punct de vedere al materiei prime, renunţîndu-se în mod automat la un import pe scară

[1] „ИЛИ КОЖИНРИ" în orig. ca şi mai sus.

[2] „ЄДИН КОЖИНР" în orig.

[3] Muzeul romîno-rus, sub dată, orig. slav.

[4] Acad. R.P.R., *Peceţi*, 385, orig. slav.

[5] În acte se mai întîlneşte o dare; în scutirea pe care o acordă Miron Barnovski satului Borleşti, ţinutul Bacău, de toate dările, se enumeră, printre altele, şi „nici lup" să nu dea (Arh. St. Buc., *m-rea Tazlău*, IV/7 şi I/1, orig. rom.). E posibil ca această obligaţie fiscală să se fi perceput în piei de lup numai de la satele de margine (în cazul nostru, satul Borleşti ţinea straja pe apa Tazlăului) în legătură cu acţiunea de stîrpire a acestor animale sălbatice.

[6] Din nefericire nu putem şti cuantumul acestor dări.

[7] Nevoi interne în legătură cu harnaşamentul cavaleriei, încălţămintea şi îmbrăcămintea oastei etc., precum şi diferitele daruri în blănuri ce se făceau sultanilor cu diverse ocazii. D. Cantemir ne informează că, în momentul înscăunării domnului se oferă trimisului care-i aducea insignele de învestire, printre altele, un caftan căptuşit cu blană de samur, iar în afară de tributul anual, domnul mai dădea pescheş opt blănuri, plus altele slujbaşilor. (*Descrierea Moldovei*, ed. G. Pascu, 1936, p. 108 şi 194).

www.dacoromanica.ro

largă. Această stare de lucruri ar explica micșorarea importului de piei din Ardeal în perioada următoare apariției dării pielăritului, precum și primele semne ale exportului de piei lucrate și nelucrate pe piețele străine. În această lumină, apare îndreptățită informația lui D. Cantemir care, vorbind despre cetatea Chiliei, spune că „nu este așa de mare, dar este o piață vestită, frecventată de toate corăbiile, nu numai ale cetăților maritime dimprejur, dar și de ale celor mai îndepărtate care vin din Egipt, Veneția și Raguza, care duc de aici de obicei *ceară și piei crude de bou*"[1] (sublinierea noastră). Interesantă este de asemenea informația pe care ne-o dă tot D. Cantemir, cînd, vorbind despre vînătorile domnului arată că „animalele curate sînt bune de mîncat (e vorba de cele vînate—*n.n.*); cele necurate vulpi, lupi, urși, mîți sălbatici, hilaces și alte vietăți de acest fel care se găsesc în munții Moldovei se dau la peichi, adică la servitorii domnului, *care din pielea lor nu puțin cîștig își procură*"[2]. Se înțelege că acest cîștig al servitorilor domnului provenea din vînzarea pieilor de animale meseriașilor specialiști în prelucrarea blănilor de lux precum și diverșilor negustori străini sau localnici.

II

O problemă care se ridică este aceea a procesului de separare a operațiilor de prelucrare a pieilor. Trebuie să recunoaștem că actele în care sînt menționați meșteșugarii nu ne clarifică pe deplin asupra gradului de specializare atins în ramura respectivă. Se poate oare afirma că în totalitatea lor operațiile erau efectuate de una și aceeași persoană? Această situație și-ar fi avut justificarea pentru epocile anterioare, deși chiar și atunci se pare că putem vorbi de o oarecare specializare, într-adevăr timidă, dar destul de evidentă pentru ca actele vremii s-o înregistreze[3]. De altfel, vom vedea ceva mai jos că procesul tehnologic al prelucrării pieilor însumează numeroase operații, încît ar fi cu neputință ca o singură categorie de meșteșugari, care lucrează pentru piață, să le efectueze de la pielea crudă pînă la obiectul finit.

Cea dintîi verigă în procesul de producție al industriei pielăriei, tăbăcitul, începe să fie mai des menționat, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Termenul slavon sub care-i găsim menționați pe tăbăcari este acela de ѕсмар[4], corespunzător celui rusesc de кожевники[5]. Meșteșugul tăbăcitului era strîns legat de celelalte ramuri ale pielăritului din care cauză el se dezvoltă paralel cu acestea. E probabil ca, în epocile anterioare, tăbăcăritul să nu fi fost o meserie complet aparte, ci să fi

[1] D. Cantemir, *op. cit.*, p. 50; în tariful vamal din 1717—1724 sînt trecute ca produse de export pentru Austria piei de vite, crude, argăsite și neargăsite, piei de miel și de animale sălbatice. (C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, p. a II-a, București, 1946, p. 607).

[2] D Cantemir, *op. cit.*, p. 172.

[3] Pentru secolele XV — XVI sînt mențiuni sporadice de curelari, șelari, cojocari, ciobotari.

[4] Acad. R.P.R., XXXII/100, orig. slav. În *Lexiconului Mardarie* p. 269, ѳѕсмар e tradus prin termenul tăbăcar. În actele românești termenul e acela de tăbăcar.

[5] A. Pronstein, *Organizarea meseriilor din Novgorod în sec. XVI* (din „Ist. zapiskie", 1951, vol. 36).

www.dacoromanica.ro

constituit una din operaţiunile multiple ale meşterului ce prelucra pielea[1]. Aşa s-ar explica faptul că în secolele XV şi XVI, în actele emise de cancelaria domnească nu apare termenul slavon sau romînesc care să desemneze meseria respectivă. În schimb, actele secolului al XVII-lea, începînd din a doua treime[2], desemnează prin termenul slavon de ѕсмар sau romînesc „tăbăcar" pe cel ce se ocupa cu meşteşugul tăbăcitului, ca meserie deosebită de cea de cizmar, blănar etc.

Această diferenţiere în sfera prelucrării pieilor este ilustrată şi prin apariţia unor noi categorii de meşteri, anume tălpălarii şi săhăidăcarii. Tălpălarii apar în actele din a doua jumătate a secolului al XVII-lea organizaţi în breaslă. Căpetenia lor, anume „Gligoraşco staroste de tălpălari" apare în calitate de martor într-un act de vînzare a unei case din Iaşi „în mahalaua tălpălărească", după cum menţionează documentul[3]. Într-un zapis de vînzare a unui loc de casă din Iaşi în „mahalaua tălpălarilor", printre martori figurează şi „Glicoraşcioe tălpălăriţa", probabil soţia lui Gligoraşco starostele de tălpălari de la 1682[4]. După cum se vede, ei sînt grupaţi în mahalaua care le poartă numele, unde au o uliţă a lor[5] şi chiar o biserică numită „Tălpălari"[6]. Ei lucrau în fîntîni de dubit pieile de animale. Din documente se ştie că pe coasta dealului dinspre Bahlui existau multe fîntîni de dubit[7]. Dintr-un document de mai tîrziu aflăm că ei „dubăscu piei şi facu teletine"[8], adică pregătesc materialul pentru încălţăminte. Meşteşugul lor e foarte apropiat de cel al tăbăcăritului, de unde s-a desprins de altfel, specializîndu-se în confecţionare de teletine şi de talpă, material ce constituia în 1650 obiectul unei părţi din exportul în Transilvania[9]. Prin preocupările lor, ei sînt strîns legaţi şi de ciobotari. De aceea îi şi găsim uniţi cu breasla ciobotarilor la o dată anterioară anului 1766, cînd aflăm că „mai înainte, din început, fiind unită breasla lor (a ciobotarilor-*n.n.*) cu a tălpălarilor au avut tot un catastih aceste două bresle"[10].

Săhăidăcarii erau meşteri pielari care confecţionau tolbele de piele pentru săgeţi. Denumirea lor e de origine tătară şi vine de la cuvîntul sahaidac, care în limba tătară are semnificaţia de arc[11]. După cum reiese

[1] Nu ştim în ce măsură termenul latinesc întîlnit în documentele transilvănene din sec. al XV-lea ce se referă la aşa-zişii tăbăcari din Moldova şi Ţara Romînească priveşte meşteşugul tăbăcăritului propriu-zis, sau mai de grabă pe un negustor-meşteşugar ce întrunea funcţiuni multiple de prelucrare a pielii.

[2] Prima menţiune datează din 26 noiembrie 1662 care se referă la o stare de lucruri de pe vremea lui Vasile Lupu, cînd apare prima menţiune de tăbăcar (Acad. R.P.R. XXXII/100, orig. slav).

[3] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. V, p. 92 (1682).

[4] „Ion Neculce", II, p. 260; vezi şi E. Pavlescu, *Economia breslelor în Moldova*, p. 127.

[5] E. Pavlescu, *op. cit.*, p. 279 (vezi harta Iaşului din sec. XVII întocmită după documente, p. 278).

[6] Biserica Tălpălari din Iaşi a fost zidită în 1640 (Gh. Ghibănescu, *Biserica Tălpălari...*, Iaşi, 1934).

[7] *Ibidem*, p. 9.

[8] E. Pavlescu, *op. cit.*, p. 279.

[9] Hurmuzaki, XV_2, p. 1181.

[10] Din întărirea mitropolitului Gavriil dată breslei ciobotarilor din Iaşi la 9 noiembrie 1766 (E. Pavlescu, *Economia breslelor în Moldova*, p. 153).

[11] N. Iorga, *Negoţul şi meşteşugurile în trecutul romînesc*, p. 173.

www.dacoromanica.ro

din documentele de la jumătatea secolului al XVIII-lea ei mai aveau și alte preocupări, ca de pildă tapițatul în piele. În izvodul de cheltuieli de la înmormîntarea stolnicului Anastasie Lupul, din 19 noiembrie 1751, sînt trecute „6 parale la săhăidăcari de au îmbrăcat racla”[1]. Prima mențiune despre meșterii săhăidăcari o întîlnim la Iași la jumătatea secolului al XVII-lea, unde apare un Bejan „săhăidăcariul”, martor la o vînzare pe ulița Rusească[2].

Șepcarii[3] vor fi confecționat acele șepci de piele, care în timpuri mai vechi se procurau dinafara Moldovei, fiind menționate în privilegiile acordate negustorilor lioveni[4].

Documentele mai menționează o categorie de meșteșugari numiți „soronari”[5]. Aceștia se ocupau tot cu prelucrarea pieilor, deoarece se constată că mai tîrziu sînt primiți ca meșteri în breasla ciobotarilor din Botoșani[6].

Blănăritul și cojocăritul sînt două categorii de meșteșuguri, între care nu există deosebiri prea mari. În prima treime a secolului al XVII-lea constatăm documentar că nu există o demarcație hotărîtă în ceea ce privește obiectul muncii în meșteșugul blănăritului și cel al cojocăritului. Astfel, în actul din 11 mai 1629[7], Miron Barnovschi voievod întărește stăpînirea asupra unei părți de ocină din satul Lungani, ținutul Cîrligătura, unui oarecare Dima din Iași a cărei profesie era încă confuză în mintea celui ce redacta actul și care îl numește cînd cojocar[8], cînd blănar[9]. La 31 octombrie în același an[10], apare ca martor același Dima cu denumirea profesiei de blănar. La 1 decembrie 1629, noul domn, Alexandru voievod, întărește tot lui Dima ocinele sale din Lungani. În acest act el apare de trei ori numai cu denumirea de blănar[11]. În sfîrșit, la 7 aprilie 1631[12] și la 9 iulie 1632[13], tot cu ocazia întăririi ocinilor sale din Lungani, Dima apare cojocar (кожокарь). Pentru a întări acest lucru mai citățm un document, singurul, de altfel în care se constată această „confuzie”. E vorba de actul din 5 octombrie 1649[14], în care apare ca

---

[1] Acad. R.P.R., *ms.* 3258, f. 120 v.

[2] Arh. St. Buc., *m-rea Cetățuia*, XI/9, orig. rom.

[3] Arh. St. Iași, CDXXIII/9, orig. slav; КОСТИН ѴѲННЖКЄ în orig. (prima mențiune).

[4] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 635 (1408, oct. 8); p. 672 (1434 martie 8); și I. Bogdan, *op. cit.*, vol. II, p. 278 (1460 iulie 3).

[5] „Ion Neculce”, 1925, p. 174, unde apar în calitate de martori într-un act de vînzare din 27 august 1676, Agopșe Zaharia „soronar” și Pavel „soronar”.

[6] Vasile soronar e primit ca meșter în breasla ciobotarilor din Botoșani. Pavlescu, în lucrarea amintită mai sus, p. 271, îi socotește negustori de pielărie. Cuvîntul *soronar* derivă de la ruteanul *sorà* (hamuri), sau rusescul *sonnik* (șelar), prin urmare meșter de prelucrare a pielei. (August Scriban, *Dicționarul limbii romîne*, Iași, 1939.

[7] Acad. R.P.R., XLIX/96, orig. slav.

[8] КОЖОКАРЬ în orig.

[9] БЛѢНАРЬ în orig.

[10] Arh. St. Buc., *m-rea Sf. Sava*, Iași, XLV/1, orig. slav.

[11] Acad. R.P.R., CLVI/40 orig. slav. „БЛѢНАРЬ” în orig.

[12] Acad. R.P.R., *Peceți*, nr. 92, orig. slav.

[13] Acad. R.P.R., LXVIII/135, copie rom.

[14] Acad. R.P.R., CXVI/138, orig. rom.

www.dacoromanica.ro

martor la o vînzare de vii în Valea Cozmoaei, pe lîngă alții, și un oarecare State a cărei profesie e arătată în textul documentului ca fiind aceea de cojocar. Printre cei ce-și depun semnăturile figurează și State care ne apare de data aceasta în calitate de blănar. Fără a fi nevoie de un comentariu mai larg, actele citate mai sus sînt destul de edificatoare pentru a explica „confuzia" nu din ignoranță, ci fiind pe deplin justificată, ce apare uneori între stări de lucru izvorîte de fapt dintr-o situație reală: inexistența unor deosebiri clare de preocupări în cadrul unor meșteșuguri strîns înrudite prin operațiile pe care le efectuează[1]. Ambele categorii de meșteri confecționau cojoace din piele de oaie cît și haine scumpe de blană[2], unii fiind mai întîi blănari și apoi cojocari și invers. Se pare că în cazul nostru principala preocupare a lui Dima era blănăritul și apoi cojocăritul. Trebuie spus că, în sfera meșteșugului blănărit-cojocăritului, nu exista o linie netă de demarcare între cele două preocupări. Sîntem prin urmare la începutul procesului de adîncire a diviziunii sociale a muncii. De acest lucru ne convinge și faptul că, din punct de vedere al organizării în bresle, acești meșteșugari fac parte din aceeași breaslă[3]. Abia tîrziu, în secolul al XVIII-lea, datorită unui proces mai adînc de diferențiere și specializare, cele două meșteșuguri se separă căpătînd fiecare o organizare aparte.

Situația e asemănătoare și în domeniul confecționării obiectelor de încălțăminte, meșteșug cu care se ocupau cizmarii și ciubotarii. Ei se întîlnesc în diferite orașe ca: Iași, Suceava, Galați, Roman, Huși etc. Am văzut că la Iași ulițe întregi capătă denumiri de: „Ulița Ciubotărească"[4] (în apropierea m-rii Trei Ierarhi), „Ciubotăria"[5] pe Ulița Făinei, sau „Cismăria"[6], în tîrgul lui Barnovschi. La Roman este menționată ulița lui Borș[7], pe care se așezaseră ciubotarii[8]. Ca și blănarii și cojocarii ei se întîlnesc pe toate ulițele împreună cu alți meseriași[9].

[1] Aceeași situație e semnalată și în Transilvania, însă pentru secolele XV — XVI (Vezi St. Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul XVI*, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 117).

[2] În fapt, diferența între blănărie și cojocărie constă în calitatea materialului prelucrat; din blănuri de animale sălbatice, în special, se confecționau haine scumpe de blană pentru păturile avute ale societății, iar din piei de miel și oaie se confecționau cojoacele pentru populația mai modestă a orașelor. Un argument în plus îl constituie și faptul că unii blănari sînt în slujba domnului și curtenilor pentru care lucrau haine de blană luxoasă, fiind denumiți blănari domnești (Arh. St. Buc., *m-rea Soveja*, VII/1, orig. rom.) pe cînd pe cojocari nu-i întîlnim în acest serviciu.

[3] Prima menționare a unui staroste de blănari (element al organizării în breaslă) apare la 15 iunie 1641, „Panovlac staroste de blănari". (Acad. R.P.R., Fil. Iași, *Fond Spiridoniei* I.1 (68, orig. rom.) Trebuie menționat și faptul că știri despre staroști de cojocari nu întîlnim în epoca studiată.

[4] Acad. R.P.R., LX/112, copie rom. (1641 aprilie 15); N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 84 (1652 mai 6); *Uricariul*, vol. VII, p. 10 (1666 august 15); „Ion Neculce", 1930, fasc. 8, p. 62 (1649 aprilie 7).

[5] „Ion Neculce", p. 124.

[6] Arh. St. Buc., *m-rea Galata*, XIV/18, orig. rom.

[7] *Documente privind istoria Romîniei*, A, XVII, vol. III, p. 100; Ac d. R.P.R., LXI/32, orig. slav (1626 iulie 11).

[8] Melkisedesc, *Cronica Romanului*, II, p. 49.

[9] O dată cu dezvoltarea producției meșteșugărești, criteriul teritorial care la început corespundea strict celui profesional începe să dispară. Pe aceeași uliță, în aceeași localitate,

www.dacoromanica.ro

În decursul secolului al XVII-lea și cel următor, gradul de specializare al acestor meseriași crește. Deși operațiunile de prelucrare sînt comune ambelor categorii, se pot distinge totuși deosebiri în calitatea materialului pe care-l lucrează, ceea ce determină și cele două categorii sociale de clienți, pentru care erau destinate obiectele confecționate. Așa, de pildă, în catastihul breslei ciubotarilor din Botoșani, de la începutul secolului al XVIII-lea, se specifică printre altele: „Cizmarii să-și păzească cizmăria, iar ciubotarii ciubotăritul să nu aibă voie a lucra teletin sau iminii sau opinci, nici să vîndă, după cum a fost din veac, iar ciubotarii să fie volnici a cumpăra piei, păzind a sa rînduială"[1].

Din primul moment ne izbește deosebirea între aceste două categorii de meșteșugari, din punct de vedere al materialului și al obiectului confecționat. Nu se specifică ce material prelucrează cizmarii; se lasă însă să se întrevadă că materialul lor e cu totul altul, din punct de vedere al calității, decît acele teletinuri din care se confecționau cizme ordinare, sau iminii din care se făcea încălțămintea de piele groasă purtată de țărani[2]. Prin urmare, obiectele de încălțăminte confecționate de ciubotari erau cizmele ordinare, încălțămintea de piele groasă și opincile purtate de țărani. Lucrau deci pentru uzul maselor largi. Se înțelege că cizmarii lucrau în cea mai mare parte pentru păturile avute ale societății, așadar, o încălțăminte de lux. Separarea dintre cizmari și ciubotari, din punct de vedere al obiectului muncii lor, se produsese la o dată anterioară intervenției amintite. Încălcarea sferei de activitate a unora de către alții trebuie considerată ca un abuz al cizmarilor, în legătură cu creșterea cererii de încălțăminte pentru masele mai largi. Potrivit acestor nevoi, se vor constata în actele din secolul al XVIII-lea, chiar în rîndul ciubotarilor, diferențieri din punct de vedere al prelucrării materialului de lux și ordinar[3]. Nu e lipsită de importanță, de asemenea, constatarea făcută în legătură cu raportul numeric dintre cizmarii și ciubotarii din cadrul orașului. Majoritatea mențiunilor se referă la cizmari și un număr foarte restrîns la ciubotari. În schimb, numărul acestora din urmă crește la sate și pe domeniul feudal. Tot în legătură cu aceasta, credem că nu sînt întîmplătoare nici mențiunile numai despre cizmarii domnești și hătmănești[4], care lucrau pentru curtea domnească și pentru unii dintre marii demnitari. În orașele transilvănene, deosebirile din punct de vedere

---

alături de meseriașii cu specialitate predominantă, se stabilesc meseriași cu profesii înrudite sau auxiliare și de multe ori meseriași care nu sînt legați din punct de vedere al producției cu meseriașii profesiei de bază, precum și elemente dinafara procesului de producție. Acest lucru reprezintă un stadiu mai avansat al dezvoltării producției meșteșugărești (A. Prontstein. *Organizarea meseriilor din Novgorod în secolul al XVI-lea*, în „Историьеские записки", vol. 36, anul 1951).

[1] E. Pavlescu, *op. cit.*, p. 517.

[2] L. Șăineanu, *Influențele orientale în limba și literatura romînă*, la cuvintele „teletin" și „iminii".

[3] Enumerarea breslelor din 1776, pe timpul lui Gr. Ghica (Rășcanu, *Lefile și veniturile boierilor Moldovei în 1776*, Iași, 1887, p. 16).

[4] Astfel, la 3 iunie 1649, apare într-un act de vînzare în calitate de cumpărător de case în tîrgul Iași, pe Ulița Strîmbă, „Gheorghe cismarul cel domnesc" (Acad. R.P.R., LXXXI/24, orig. rom.); la 30 august 1666, Andronic țiganul vinde o casă pe care o cumpărase de la „Neniul cizmarul domnesc" („Ion Neculce", 1925, p. 171).

www.dacoromanica.ro

al materialului prelucrat, dintre cizmari şi ciubotari se constată încă din secolul al XVI-lea[1]. Cît priveşte Moldova, aceste deosebiri nu sînt totuşi aşa de evidente pentru a duce încă de pe acum la o separare din punct de vedere al organizării în bresle[2].

Alte ramuri ale industriei pielăriei, care n-au ajuns la importanţa unora dintre cele descrise mai sus, deoarece produsele lor aveau o utilitate socială mai restrînsă, sînt cele ce se ocupă cu confecţionarea de materiale de harnaşamente (şei, frîie, dîrlogi, hamuri, hăţuri etc) : şelăritul şi curelăritul. Totuşi, menţiunile în legătură cu ele se înmulţesc în secolul al XVII-lea în raport cu situaţia anterioară. Pentru Iaşi, de pildă, sînt 12 menţiuni de curelari şi 8 menţiuni de şelari[3]. De remarcat este faptul că aceste menţiuni atît de curelari cît şi de şelari se înmulţesc după 1627. Exista la jumătatea secolului al XVII-lea, la Iaşi, o biserică cu numele de Curelari, în jurul căreia se grupează curelarii, formînd un adevărat „cartier" meşteşugăresc consemnat de actele vremii. La 4 ianuarie 1682, Ştefan zugrav lasă soţiei lui, Anita, locul cu casă „în pupuru (poporu) la curălari". În calitate de martori apar Vlase curelar şi Constandin staroste de curelari[4]. În alte oraşe, ei mai apar la Orhei[5], Tîrgu Neamţ[6], Suceava[7] etc. Aceste două meşteşuguri merg mînă în mînă, avînd preocupări foarte apropiate. Este foarte probabil aici, ca şi în ramura blănăritcojocăritului, în perioada de început a diferenţierii meşteşugului, ca sfera de preocupări a unora să fi fost încălcată de ceilalţi. Este însă de presupus că procesul de specializare era destul de avansat în ultima treime a secolului al XVII-lea, pentru a se organiza în bresle separate. Prima menţiune despre organizarea în bresle a curelarilor datează din 1 august 1675, cînd e amintit în calitate de martor la o vînzare, pe uliţa Hagioaiei din Iaşi, Toader staroste de curelari[8]. Nevoile tot mai mari de produsele acestora[9], măriseră numărul lor.

---

[1] Ştefan Pascu, *Meşteşugurile din Transilvania pînă în secolul XVI*, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 128 ; aici se arată că, pe măsura creşterii luxului nobilimii, meşteşugul confecţionării încălţămintei devine mai complex, adîncindu-se diviziunea muncii. Unii confecţionau numai articole de lux pentru orăşenii bogaţi şi nobilime, iar alţii satisfăceau nevoile populaţiei modeste, sărăcimea oraşelor.

[2] Această separare din punct de vedere al organizării în bresle apare la începutul secolului al XVIII-lea. Pînă atunci ei formează o singură breaslă. Prima menţiune a unui staroste de cizmari datează din 20 mai 1631 cînd apare Bejan staroste de cizmari pe uliţa Tărbujenească din Iaşi (Arh. St. Buc., *m-rea Sf. Ion Zlataust*, IV/3, orig. rom.).

[3] Constatarea s-a obţinut pe baza totalizării mărturiilor documentare din secolul al XVII-lea.

[4] „Anal. Acad. Rom.,", Mem. Secţ. Ist., t. XXXV, p. 345—346.

[5] Arh. St. Iaşi, CXCI/5, orig. rom. (1627 sept. 1—1628 aug. 31).

[6] Arh. St. Buc., *m-rea Neamţ*, LIII/9, orig. rom.

[7] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XI, p. 55.

[8] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. V, p. 90.

[9] Nevoile sporesc în legătură mai ales cu necesităţile de război atunci cînd e vorba de armată de călăreţi ; dar şi nevoile de harnaşament pentru curtea domnească contribuie la acest lucru. Exista la curte un „cămăraş de rafturi, şeful frîielor" care avea sub mîinile lui" şeile şi frîiele împodobite cu aur şi argint şi tot aparatul grajdului domnesc" (D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 153). La curţile boiereşti existau de asemenea aceste cerinţe, nu numai pentru a face faţă necesităţilor de ordin militar, ci şi pentru alte scopuri (Arh. St. Buc., *Peceţi*, nr. 197, orig. slav.).

www.dacoromanica.ro

În urma constatărilor făcute pînă aici, se impun unele încheieri în legătură cu procesul de diferențiere și de specializare în cadrul ramurii pielăriei. În secolul al XVII-lea se înmulțesc mențiunile despre meșteșugurile deja existente; apariția unora noi desprinse din meșteșugurile de bază, începînd cu a doua treime a secolului al XVII-lea, marchează adîncirea procesului de diferențiere și specializare în cadrul meșteșugului pielăritului, proces care va constitui punctul de plecare al organizării meșteșugurilor în bresle separate, în vederea apărării intereselor economice, în primul rînd.

★

Despre operațiile tehnologice propriu-zise de prelucrare a pieilor nu știm prea multe. Izvoarele nu ne dau știri în această privință. Totuși, putem surprinde verigile procesului de producție după specializările produse în sînul meșteșugului de bază, cu păstrarea bineînțeles a cronologiei operațiilor.

Tăbăcitul, de pildă, este operația inițială[1] în cadrul prelucrării pieilor, care constă la rîndul ei într-o serie de alte operații ca: depărarea[2], înmuierea, dubirea, fermentarea, uscarea etc. Prin urmare, e vorba de toate fazele anterioare prelucrării propriu-zise, operații care aduc pielea în stadiul ultim, gata pentru confecționarea încălțămintei[3].

Despre metodele și mijloacele folosite la tăbăcărie, nădăjduim că izvoarele arheologice ne vor da pe viitor mai multe indicații. Știm doar din documente că existau așa-numitele „fîntîni de dubit" pe coasta Bahluiului[4]. Operațiunile în cadrul tăbăcitului erau făcute de meșteri numiți în documente tăbăcari fără vreo altă mențiune.

Vopsirea se făcea probabil, prin întrebuințarea coloranților naturali (vegetali: băcan, licheni, curcuma, rădăcini, coaja de stejar, arin și brad și animale: insecte, moluște)[5]. Lustrul plăcut căpătat de piele în urma ungerii, probabil cu o ceară specială, atrăgea ochii lui Ieremia vistier și a lui Bogza logofăt la sfîrșitul secolului al XVI-lea[6]. În acest fel, apare justificată prețuirea armenilor din Moldova, dacă într-adevăr numai ei cunoșteau secretul „fabricației" pielii fine de căprioară în diverse culori și mai ales în cea roșie[7].

---

[1] Lăsăm la o parte acea „sărare" a pieilor imediat după jupuirea de pe animal. Aceasta e operația de conservare a pielii. La acest material se referă documentele cînd vorbesc de piei crude sau brute.

[2] Această operație constă în curățirea de păr a pieilor cu ajutorul unei soluții formată din terci, tărîțe, sau coaje de salcie (Cernov, *Curs de tehnologie a pielii*, partea I, trad. din l. rusă, uz intern, p. 242).

[3] În acest stadiu se găsesc pieile denumite de document „piei prelucrate". Dacă documentele s-ar referi la obiectele confecționate din piele, nu le-ar mai denumi „piei", ci cu numele obiectelor respective: cizme, ghete, opinci, ciubote, talpă etc.

[4] Gh. Ghibănescu, *Biserica Tălpălari*, Iași, 1934, p. 9. În Rusia veche aceste fîntîni se numesc zăcători și sînt făcute din lemn (Rîbakov, *op. cit.*, cap. III, p. 400—403).

[5] Acești coloranți naturali se foloseau și în vremurile noastre în industria casnică. Pentru aceasta, vezi lucrarea lui Tudor Panfile, *Industria casnică la romîni, trecutul și starea ei de astăzi*, București, 1910, p. 38—52.

[6] Hurmuzaki, XI, p. 265—266.

[7] Siruni, *Armenii în viața economică a țărilor romîne*. în „Balcania", II—III, p. 141.

www.dacoromanica.ro

Prelucrarea propriu-zisă constă în confecţionarea de obiecte de încălţăminte şi îmbrăcăminte de către meşterii cizmari, ciubotari, blănari-cojocari, curelari, şelari, tălpălari etc. Uneltele de producţie ale acestora nu ne sînt cunoscute din documente decît în măsura în care ele au ieşit la iveală cu ocazia cercetărilor arheologice de la Suceava. S-a descoperit bunăoară, în stratul de cultură materială ce aparţinea secolului al XVII-lea, un cuţit de tăiat pielea în formă curbată, cu mîner de fier care, probabil, fusese îmbrăcat în piele[1].

De asemenea, s-a descoperit şi un cleşte de cizmărie cu caracteristicile specifice pentru scoaterea calapodului din gheată, precum şi ace de fier cu urechi pentru cusut pielea.

III

Una din problemele principale în legătură cu industria pielăriei la oraşe, este aceea a desfacerii produselor acestei industrii pe piaţă. Se pun acum în chip nemijlocit diverse chestiuni în legătură cu locul de producţie şi desfacere a produselor, cu raportul meşteşugarului faţă de obiectul produs, faţă de piaţă etc.

Unitatea de producţie tipică pentru epoca feudală este micul atelier al meşteşugarului, proprietar al mijloacelor de producţie, el însuşi fiind un producător direct. Micul atelier era de multe ori însăşi locuinţa meşteşugarului, în măsura în care activitatea profesională nu se desfăşura în afara locuinţei. Mulţi dintre meseriaşi însă erau obligaţi să posede un spaţiu suplimentar pentru diferitele operaţiuni ale procesului de producţie. Dacă pentru meşteşugarul cizmar atelierul se putea confunda cu locuinţa, nu acelaşi lucru se putea spune despre un tăbăcar căruia îi erau necesare instalaţii speciale pentru operaţiile de sărare, depărare, aerisire, uscare etc., a pieilor[2]. Cu atît mai mult erau necesare asemenea spaţii suplimentare în cazul altor meşteşugari din alte domenii, cărora caracterul meşteşugului lor le impunea ca instalaţiile să fie la periferia oraşului[3]. Cu totul alta este situaţia blănarilor, a cojocarilor, a cizmarilor, a ciubotarilor, în această privinţă.

Observăm că ei sînt concentraţi pe ulicele centrale, cu un pronunţat caracter meşteşugăresc şi comercial.

Desfacerea obiectelor produse se făcea în „pieţele publice" care erau „îndestulate cu lucrări trebuincioase"[4]. Actele din această epocă sînt limpezi în această privinţă. Ele ne dau informaţii despre existenţa

---

[1] Asemenea exemplare au fost descoperite şi pe teritoriul Uniunii Sovietice socotite ca avînd aceeaşi întrebuinţare (Ribakov, *op. cit.*, cap. III, p. 400—403).

[2] E vorba despre acele „fîntîni de dubit" pielea pentru talpă sau zăcători, cum erau denumite în Rusia.

[3] Aşa de pildă, cartierul „Potcovăria" era aşezat la periferia oraşului Iaşi pe malul pîrăului Cacaina; de asemenea mahalaua tălpălărească se situa pe malul Bahluiului în apropierea ripei Pevetoaci.

[4] Relaţia lui Cornelio Magni care călătoreşte în Moldova pe timpul lui Vasile Lupu (în traducerea la *Călători străini despre ţările romîne*, la Inst. de ist. Bucureşti). Acelaşi lucru e semnalat şi de Pietro Deodato care călătoreşte la 1641 (*ibidem*).

www.dacoromanica.ro

unor asemenea pieți denumite „locuri", unde se vindeau anumite produse ale meșteșugarilor[1] ce prelucrau pielea, pe lîngă alte diferite produse.

De pildă, la 8 decembrie 1664, Dabija voievodul Moldovei, judecă o pricină între Tudora, fata lui Toader Bîrlădeanul, și egumenul mănăstirii Barnovschi din Iași pentru o casă cu loc cu tot și altă căscioară dinapoi „ce este lîngă locul mănăstirii în tîrgu, în Iași, *unde se vîndu ciubotele*"[2]. Lăsînd la o parte alte informații din textul documentului, ne vom referi la indicația pe care ne-o dă în legătură cu procesul de desfacere a obiectelor de încălțăminte. Asupra acestui lucru nu mai există îndoieli. Era prin urmare un loc, o piață, în cadrul orașului Iași unde se vindeau aceste obiecte de încălțăminte. Cu ajutorul indicațiilor din documente putem fixa geografic cu oarecare aproximație această piață. Ea se afla în tîrgul lui Barnovschi, unde exista și mănăstirea cu același nume, între ulița Rusească și ulița sf. Vineri[3]. Tot aici exista și cartierul denumit „Cismăria"[4]. Locul acesta „unde se vînd ciubotele", credem așadar, că se afla în acest cartier unde existau numeroase dughene menționate de documentul de mai sus. Această coincidență din punct de vedere geografic, a pieții de desfacere cu cartierul meșteșugăresc, mai exact vorbind, existența unei pieți de desfacere a obiectelor de încălțăminte chiar în mijlocul cartierului de meșteșugari din aceeași ramură de activitate, pare să vorbească despre suprapunerea proceselor de confecționare și desfacere în același timp în mîna acelorași elemente[5]. Interesul pe care îl manifestă meșteșugarii în achiziționarea de dughene (prăvălii) case, locuri de case pe cele mai dezvoltate ulițe, din punct de vedere economic, în cadrul orașului, e o măsurie a activității meșteșugărești-comerciale. La 1 martie 1658 se vînd patru dughene în tîrgul lui Barnovschi din Iași „la cismărie", dughene care aparțînuseră lui Drosea blănarul. Chira cojocarul din Iași vinde dughene pe ulița Herbinte, mențiune cuprinsă în actul din 27 octombrie 1669[6]. Că aceste dughene serveau pentru desfacere ne-o dovedesc actele ulterioare care specifică, cu ocazia despărțirii breslelor cojocarilor și blănarilor din Iași, ca meșterii cojocari „să aibă la uliță 5—6 dugheni,

---

[1] Însuși cuvîntul uliță mai are și altă accepțiune și anume aceea de loc de desfacere, de piață. În *Lexiconul lui Mardarie* cuvintele : ПЛОЩАДЬ, СТЪГНА, ХАЛЬГЪ se traduc prin cuvîntul uliță. Accepțiunea cuvîntului ПЛОЩАДЬ, e aceea de piață, loc de desfacere ;la fel și a cuvîntului СТЪГНА care se întîlnește și în Moldova : СТЪГНА КЄТХА (Acad. R.P.R., f. XXXII/100) și are înțeles de ulița sau tîrgul vechi. Prin urmare, nu e vorba numai de locul unde sînt așezate casele locuitorilor, ci și de un loc unde se duce o activitate meșteșugărească („ulița unde se vinde făină", sau „ciubotele", vezi mai jos). Această accepțiune era clară în mintea traducătorului de la 1649, cînd a tradus cuvintele ПЛОЩАДЬ, СТЪГНА, ce desemnează loc de desfacere a produselor, prin cuvîntul uliță care servea acelu.ași rol.

[2] Inst. de ist. Buc. sub dată ; într-un document din 17 noiembrie 1645, se menționează „ulița unde se vinde făină " (Acad. R.P.R., LXXIX/3, orig. rom.).

[3] Vezi schița orașului Iași întocmită de E. Pavl scu, *op. cit.*, p. 278.

[4] Arh. St. Buc., *m-rea Galata*, XIV/18, orig. rom. (e vorba de patru dughene cu pivniță ce sînt în tîrgul Barnovschi „la cismărie").

[5] Asupra acestui lucru vom reveni mai jos.

[6] Arh. St. Buc., *m-rea Cetățuia*, XII/6, orig. rom.

www.dacoromanica.ro

în care să vînză cojoacele"[1]. Considerăm ca semnificativă însăşi denumirea „în dughene" care apare în acte la începutul secolului al XVII-lea[2].

În statutul breslei blănarilor şi cojocarilor din Suceava din 1 ianuarie 1673, se specifică printre altele ca starostele breslei să ia „cîte 2 orţi pe an de dughian(ă) de blănari, cojocari"[3] etc. Impozitul de doi orţi pe an de dugheană de blănar, cojocar etc. vădeşte în chipul cel mai limpede activitatea comercială a unora dintre meşteşugari, proprietari de dughene în care-şi desfăceau produsele meşteşugului lor.

Din analiza documentelor de mai sus reiese limpede că e vorba de o producţie meşteşugărească destinată pieţii. Aşadar meşteşugarul produce pentru piaţă, adică devine producător de mărfuri[4]. Meşteşugul la comandă, anterior din punct de vedere istoric celui pentru piaţă, se păstrează în cadrul industriei pielăriei în sfera intereselor marilor demnitari de la curtea domnească, în frunte cu domnul[5]. El completează producţia în masă.

După cele expuse mai sus, e necesar să se stabilească raportul meşteşugarului faţă de obiectul produs, faţă de piaţă, sau, mai exact, în ce măsură vînzarea obiectelor produse în cadrul prelucrării pieilor, se afla în mîna meşteşugarului respectiv ori în mîna unor elemente din populaţia nemeşteşugărească.

Din cele arătate pînă acum, reiese că, uneori, atît producţia cît şi vînzarea se află în mîinile aceluiaşi meşteşugar. Cu alte cuvinte, meşteşugarul e în acelaşi timp şi negustor. Un argument convingător în această privinţă este „confuzia" pe care o fac actele atunci cînd referindu-se la unii meşteşugari, îi numesc cînd meşteşugari cînd negustori. La 3 mai 1654, Drosea negustor şi femeia sa Antimia cumpără o vie în dealul Varniţei de la Dumitraşcu croitor, cu 25 ughi. Actul îl numeşte pe Drosea „negustoriul"[6]. Că este vorba despre Drosea blănarul care apare în mai multe acte anterioare, menţionîndu-l de profesie blănar, iar uneori în calitate de staroste de blănari, ne convinge o copie a actului respectiv cu aceeaşi dată[7], în care Drosea e trecut ca blănar. La 8 mai în acelaşi an, tot Drosea cumpără o altă vie în acelaşi loc de la Leahul „ciaprazarul"[8]. Actul îl numeşte blănar, arătînd totodată ca participînd la cumpărare şi pe soţia lui Drosea blănarul, anume Antimia, care apare în actul în care Drosea e numit negustor. Ne vom mai referi la un alt act din 20 martie 1666 în care de asemenea apare cu numele de negustor cunoscutul

---

[1] Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. IV, p. 141. Cizmarii din Sibiu obţin la 1466 dreptul de a-şi construi o dugheană în piaţa mică a oraşului, unde să poată vinde în toate zilele de marţi şi de tîrg încălţămintea confecţionată în atelierele lor. (St. Pascu, *op. cit.*, p. 129).

[2] *Documente privind istoria Romîniei*, A, XVII, vol. I, p. 71.

[3] E. Pavlescu, *op. cit.*, p. 61.

[4] V. I. Lenin, *Opere*, vol. III, Buc., Ed. P.M.R., 1951, p. 310.

[5] E vorba de acei blănari şi cizmari domneşti sau hătmăneşti: Arh. St. Buc., *m-rea Soveja*, VII/1, orig. rom. (1645); Acad. R.P.R., LXXX/24, orig. rom. (1649): „Ion Neculce", 1925, p. 171 (1666 aug. 30) etc.

[6] Arh. St. Buc., *m-rea Sf. Sava*, XXXV/57, orig. rom.

[7] Arh. St. Buc., *cond. Barnovschi*, ms. 645, f. 19, copie rom.

[8] *Loc. cit.*

www.dacoromanica.ro

meșter de ceasornice Ivan denumit „ceasornicarul"[1]. Ce oare să-i fi determinat pe diecii respectivelor acte, să-i numească pe unii meșteșugari și negustori în același timp? Explicația nu poate fi găsită decît numai în activitatea practică a persoanelor respective. Nu e vorba de o confuzie, care ar părea evidentă în zilele noastre, ci e vorba de însumarea de către una și aceeași persoană a procesului de producție și a celui de desfacere. Revine a spune că și în cazul nostru Drosea blănarul satisfăcea cerințele de îmbrăcăminte nu numai confecționînd obiectele, ci punîndu-le el însuși la îndemîna consumatorilor, prin vînzarea lor în piața unde el își avea dugheană proprie. În acest sens, socotim că trebuie interpretat și termenul de „mardagiu" care apare în documente. De pildă la 24 decembrie 1648, apare ca martor într-un act de vînzare un „Dima mardagiu negustorul"[2]. Termenul de „marda" înseamnă rămășiță, prisos, într-o primă accepțiune[3]. Rămășita sau prisosul nu poate rezulta decît numai de la producerea unei mărfi cu o destinație anumită. Înclinăm să credem că e vorba de producerea unei mărfi la comandă. Stadiul este însă depășit, întrucît prisosul meșteșugarului este adus de el însuși pe piață, lucru pentru care vînzătorul primește denumirea de negustor. Acest proces economic în care meșteșugarul vinde direct consumatorului obiectele producției sale este o principală caracteristică a meșteșugurilor medievale.

Adîncirea procesului de diferențiere și de specializare în cadrul industriei pielăriei în orașele moldovene, începînd cu a doua treime a secolului al XVII-lea, după cum am constatat mai sus, a creat condiții favorabile de dezvoltare procesului separării producției de circulație prin intermediul negustorilor achizitori de materie primă. Mențiuni mai frecvente încep o dată cu secolul al XVII-lea, cînd se importau în mare cantitate piei de animale din Ardeal[4]. Judecînd după cantitățile mari de materie primă pe care le scoteau din Ardeal este nefiresc să se creadă că, în cazul negustorilor Pascali sau Pană, avem de-a face cu meșteșugari. 80 piei de bou și 5200 piei, chiar de vulpe fiind ele, reprezintă o cantitate extraordinar de mare pentru a crede că un singur atelier medieval avea posibilitatea să le prelucreze. Acest lucru ar fi necesitat depozite suplimentare și instalații tehnice serioase, precum și mînă de lucru salariată pentru a evita deteriorarea pieilor în răstimpul diverselor operațiuni, dacă ele n-ar fi fost îndeplinite în perioade limitate de timp. Așadar, socotim că sîntem în fața unor achizitori de piei care prin vînzare le făceau să treacă în mîinile meșteșugarilor respectivi.

Sînt foarte interesante, din acest punct de vedere, însemnările dintr-un catastif de datorii al unei dughene din Iași, la data de 25 august

---

[1] Muzeul Lupta rev. a pop. I/184, orig. rom. Menționăm că fenomenul se întîlnește și în alte ramuri de meșteșuguri.

[2] Acad. R.P.R., Iași, *Fond Spiridoniei*, VI/175, orig. rom.; vezi și Muz. Lupta rev. pop. XLI/4.

[3] L. Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și literaturii române*. A doua accepțiune a cuvîntului, anume lucru prost, ceea ce se leapădă, credem că nu-și are valabilitatea în cazul nostru întrucît e vorba de o marfă care e destinată vînzării.

[4] Hurmuzaki, XV_2, p. 835—836; Acad. R.P.R., CLVI/41, orig. slav. și Arh. St. Buc., A. N. CCXI/1, orig. rom; Hurmuzaki, XV_2, p. 837—838, 875—876 și 1277.

www.dacoromanica.ro

1679. E foarte probabil ca dugheana să fi aparţinut unui urmaş al neguţătorului Mihail Pascale, pe care l-am întîlnit în prima jumătate a secolului al XVII-lea[1]. Catastiful, în cea mai mare parte a lui, cuprinde pe datornicii dughenii cu sumele respective, pentru mărfurile livrate. Sînt aproape 120 de clienţi debitori, moldoveni cei mai mulţi, apoi evrei, turci, tătari. Apar boieri dregători, slujbaşi, neguţători, meseriaşi. Dintre aceştia din urmă amintim: blănari, cizmari, croitori, abageri, meserci etc. Interesant este faptul că apar şi săteni. Constatăm trei categorii de datornici: unii care figurează singuri, alţii cu chezaşi, iar alţii pun zăloage. În afară de aceştia, apar şi nume de furnizori: un Gligore din Jobăeşti care aduce feleandrăş (stofă de Flandra) de la Orhei şi Constantin care primeşte o despăgubire pentru nişte postav negru[2]. Deşi în ceea ce ne priveşte nu avem aici menţiunea unor furnizori de piei, existenţa lor este neîndoielnică, deoarece în acelaşi catastif unul Leodar, cizmar, rămîne dator cu 1 leu şi unul Ştefan, blănar, cu 10 lei fără 3 potronici. Deşi nu se specifică pentru ce fel de marfă au rămas datori, se poate totuşi presupune că de la această dugheană îşi vor fi procurat aceşti meşteri materia primă necesară meşteşugului lor.

Celălalt aspect al problemei, adică ajungerea obiectului confecţionat de meşter în mîna consumatorului prin intermediul negustorului — iar nu în mod direct, cum am văzut mai sus — cu alte cuvinte interpunerea negustorului între consumator şi producător, se poate urmări în catastiful dughenii de care a fost vorba mai înainte. Întîlnim aici şi meşteşugari, în calitate de furnizori ai dughenii. În ceea ce priveşte meşteşugul pielăriei, apare un tătar ce făcea „rafturi" (harnaşamente pentru cai) şi o femeie, Portăroae, care confecţiona contăşe (haine îmblănite), menţionîndu-se cheltuiala lucrului. Mai găsim şi alţi meşteri, ca, de pildă, unul Stavăr care făcea putini sau poloboace şi pe care le aducea la dugheană.

Existau, aşadar, categorii deosebite de meşteri furnizori ai dughenii, ale căror produse figurau în inventarul prăvăliei ca mărfuri destinate consumatorilor. Dugheana avea prin urmare un caracter de stabilitate, bine organizată, cu mărfuri diverse şi cu o numeroasă clientelă. În această situaţie, dugheana îndeplinea funcţia negustorului intermediar între procesul de producţie şi cel de consum.

În oraşe, întîlnim o clasă specială a negustorilor bine închegată, organizată în breaslă, negustori care sînt în posesia a numeroase dughene (prăvălii). Acest lucru se vede dintr-un act de la sfîrşitul secolului al XVII-lea în care sînt menţionate fapte de pe cînd era în viaţă un oarecare Aslan cămăraşul din Iaşi, care era şi negustor, făcînd parte din breasla respectivă. Aslan avea o dugheană, la care servea, ca ucenic probabil, un oarecare Andronic; acesta furînd toţi banii din dugheană (total 1200 lei) fu băgat la închisoare. Nemaiavînd banii, căci „îi stricase" (îi cheltuise)

[1] C. Turcu, comentatorul acestui catastif, susţine această părere („Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, 1955, nr. 3—4, p. 175—176).

[2] Arh. St. Buc., A. N. 211/1 bis, orig. rom.

www.dacoromanica.ro

starostea negustorilor hotărăște să se ia casele surorii sale Cărstina care-l luase pe garanție[1].

Acești negustori, în posesia a numeroase proprietăți, organizați în breaslă, cu drepturi de judecată asupra membrilor breslei, sînt puternici datorită comerțului pe care-l practică în bună parte cu produse meșteșugărești. Numeroase mențiuni documentare scot în evidență goana lor după acapararea a cît mai multe prăvălii în inima tîrgului. Datorită puterii lor economice ei ajung să ocupe funcții administrative importante în conducerea municipală.

IV

În cele ce urmează vom prezenta mai multe observații desprinse din studiul actelor, referitoare la anumite probleme în legătură cu meșterii din industria pielăriei. Așa, de pildă, există în acte mențiuni cu privire la îndeletnicirile lor, la ocuparea de funcții administrative în cadrul puterii centrale și a conducerii municipale, la organizare, la știința de carte.

Majoritatea actelor din primele două treimi ale secolului al XVII-lea care cuprind mențiuni despre meșterii pielari, se referă la tranzacții comerciale în care meșteșugarii respectivi apar în calitate de martori, cumpărători sau vînzători. Deocamdată ne interesează actele în care ei apar în calitate de cumpărători și vînzători. În majoritatea cazurilor obiectul actelor îl constituie casele cu sau fără pivnițe, dughenele (prăvălii) situate în orașe, apoi viile, livezile, prisăcile și vadurile de moară, acestea din urmă mai puțin frecvente. Pămîntul de agricultură apare extrem de rar ca obiect al actelor de vînzare-cumpărare. Așa, de pildă, la 12 februarie 1647, Dănilă cizmar vinde partea lui de moștenire din satul Lungani ținutul Cîrligătura [2], iar la 10 ianuarie 1660,Andonie, blănar din Tecuci, cumpără ocină în Mărcești [3] (sat în apropiere de Tecuci). În schimb, viile și casele fac obiectul majorității tranzacțiilor [4]. Acest lucru, credem, constituie un indiciu în ceea ce privește adîncirea procesului de separare între meșteșuguri și agricultură. Procesul de exploatare a viilor, după cum aflăm dintr-un document din anul 1652, cînd Gheoca blănarul împrumută suma de 150 lei de la egumenul de la Sf. Sava pentru a-și lucra viile din dealul Tombric din marginea orașului Iași [5], cu mînă de lucru străină, constituie de asemenea un indiciu în privința procesului mai sus-amintit.

În lipsă de altă avere, ca: pămînt agricol, vite, prisăci etc. unii dintre meșteșugari ajung în situația de a li se confisca casele în care locuiesc în cazul cînd se fac vinovați de vreo faptă contrară ordinei publice.

[1] „Ion Neculce", 1931, partea I, p. 129.

[2] Arh. St. Buc., A. N., XXXI/1, orig. rom.

[3] Arh. St. Buc., *cond. m-rii Răchitoasa*, nr. 573, f. 176, copie rom.

[4] În primăvara anului 1669, în zilele de 26 și 27 martie, Duca Vodă, care avea de gînd să ridice mănăstirea Cetățuia lîngă Iași, procedează la un fel de vînzare silită a viilor de pe dealul Cetățuia unde urma să se zidească biserica, vii care erau proprietatea locuitorilor din Iași, printre care și mulți meșteșugari: blănari, șelari, curelari, zidari etc. (vezi doc. din anul 1669 martie 26 și 27 Arh. St. Buc., *m-rea Sf. Sava Iași*, XVII/16, orig. rom.; XVII/20, orig. rom; XVII/81, orig. rom. etc.).

[5] Arh. St. Buc., *m-rea Sf. Sava*, XXXVIII/8, orig. rom.

www.dacoromanica.ro

Așa se întîmplă, de pildă, cu Iacov cizmarul, fiul lui Oprea cizmarul fost staroste, căruia i se confiscă casa cu loc cu tot din Tîrgul Vechi din Iași în lipsă de alte proprietăți, deoarece furase niște lucruri de la mănăstirea Trei Ierarhi [1].

Dar dacă în cazul lui Iacov cizmarul posibilitățile materiale sînt reduse la cîștigul ce-i revenea de pe urma practicării meseriei lui, sînt și cazuri destul de frecvente în care unii meșteșugari apar în calitate de cumpărători de case, vii, livezi, prisăci, dughene etc. Așa, de pildă, e cazul lui Drosea blănar (de mai multe ori staroste) care cumpără vii și dughene în mai multe rînduri[2]. Ca Drosea mai sînt și alții care cumpără diferite proprietăți [3]. Sîntem așadar în fața unor diferențieri sociale chiar în sînul meșteșugarilor. Uneltele de muncă, forța, îndemînarea, arta meșterului au contribuit la diferențierea, din punct de vedere al posibilităților materiale, a micilor producători de mărfuri [4].

Datorită poziției lor economice, unii meșteșugari au reușit să ocupe diverse funcții în aparatul administrativ al puterii centrale. Întîlnim astfel o serie de mărturii documentare care ni-i arată fie în calitate de armaș, ca de exemplu pe Zaharia armașul ciubotarul din Iași [5], fie ca fost portar, în cazul lui „Andonie blănar, fost portar" [6] sau „fost vornic Vrancii" [7].

Unii din meșteșugari ajung să dețină funcții înalte în conducerea municipală. Așa, de pildă, este cazul lui Tudoraşcu blănar, „biv șoltuz", cum apare în pomelnicul din 1 ianuarie 1673 al breslei blănarilor și cojocarilor din Suceava [8].

Deținerea funcțiilor de conducere a orașului dovedește aprecierea politică și organizatorică de care se bucurau meșteșugarii în viața orașului.

În legătură cu organizarea în bresle a meșteșugarilor din industria pielăriei, există date suficiente pentru a trage concluzia că secolul al XVII-lea este epoca în care formele rudimentare de organizare din epocile anterioare, datorită creșterii progresive a diviziunii sociale a muncii, se transformă în organizații social-economice pentru apărarea intereselor economice în primul rînd. Din a doua treime a secolului al XVII-lea datează

---

[1] Arh. St. Buc., *m-rea Galata*, XIV/14, orig. rom. Că în asemenea situații se preferau terenuri agricole, vii, prisăci, se vede din cazul lui Bolea zlătarul din Suceava căruia, dîndu-i-se 60 zloți să confecționeze noștie ripide și cheltuindu-i pentru interese personale, i se confiscă drept despăgubire viile de la Cotnari, și casele de pe ulița mitropoliei (Acad. R.P.R., LXI/35, orig. slav.).

[2] La 3 mai 1654 cumpără o vie de la Dumitrașco, cu 20 ughi (Arh. St. Buc., *m-rea Sf. Sava*, XXXV/57, orig. rom.); la numai cinci zile mai cumpără una în dealul Bucium.lor de la Leahul „cioprezeriul" cu 28 galbeni (Arh. St. Buc., *cond. m-rii Barnovschi, ms* 645, f. 19); în 1658 martie 1 se vînd niște dughene care fuseseră ale lui Drosea blănarul, care le adusese unele îmbunătățiri (Arh. St. Buc., *m-rea Galata*, XIV/18, orig. rom.); în 1661 septembrie 23 același Drosea blănarul mai cumpără o vie tot de la Dumitrașco, cu 45 lei (Arh. St. Buc., *cond. m-rii Barnovschi, ms.* 645, f. 19.

[3] Arh. St. Buc., *m-rea Cetățuia*, XI/6, orig. rom.; XI/4 orig. rom.; Acad. R.P.R., LXXXI/24, orig. rom. etc.

[4] *Manual de economie politică*, Buc., Ed. de stat pentru literatură politică, 1955, p. 60—61.

[5] „Ion Neculce", 1925, fasc. 5 (1676 august 27), p. 174.

[6] Arh. St. Buc., *m-rea Sf. Sava-Iași*, XVII/14, orig. rom., (1619 febr. 19).

[7] Arh. St. Buc., *m-rea Neamț*, LXX/3, copie rom.

[8] Acad. R.P.R., *ms.* 670, f. 16 (E. Pavlescu, *op. cit.*, p. 69).

www.dacoromanica.ro

primele statute de breaslă din Moldova, pe care le cunoaștem. Așa, de pildă, e statutul breslei blănarilor, croitorilor, bărbierilor, abăgerilor și cojocarilor din Roman din 1641, reînnoit la 1724 [1] și cel al blănarilor și cojocarilor din Suceava, reînnoit la 1 ianuarie 1673 [2]. În plus, vom mai adăuga unele lucruri scoase la iveală prin cercetarea materialului documentar inedit. Am văzut mai sus că primul staroste de cizmari menționat în documente e Bejan, care apare în calitate de martor pentru un loc de casă ce se vinde pe ulița Tărbujenească în Iași, la 20 mai 1631 [3]. Pînă la 1669 sînt cunoscute patru mențiuni de staroști de cizmari [4]. Starostii de blănari apar la 15 iunie (1641) cu Parnovlac [5]. Urmează încă patru mențiuni de staroști pînă către 1660 [6]. Primele mărturii despre starostii de curelari apar în 1 august 1675 [7] 4 ianuarie 1682 și 5 septembrie 1685 [8], iar prima mărturie despre starostii de tălpălari datează din 1682, cînd este menționat Glicorașcu „staroste de tălpălari" [9].

Apariția acestor elemente de conducere ale breslelor trebuie pusă, în mod neîndoielnic, în legătură cu organizarea meșteșugarilor în bresle.

Ciubotarii și cizmarii domnești lucrau pentru nevoile domnului și a toată curtea, fiind de drept în relații de dependență față de domnie. Ei erau sub ordinele unui slujbaș numit ciohodar[10] care se îngrijea de încălțămintea domnului și a curții[11].

O ultimă chestiune în legătură cu meșteșugarii din industria de prelucrare a pielii se referă la procesul de pătrundere a științei de carte în rîndul acestora. Se știe că procesul de dezvoltare a culturii medievale este legat de progresul orașelor ca forțe conducătoare în dezvoltarea culturii unui popor. Datorită dezvoltării schimbului de mărfuri se simte nevoia din ce în ce mai mare de cunoaștere a scrisului și cititului de către meșteșugari și negustori. Cercetările de pînă acum au dovedit că încă din secolul al XV-lea știința de carte pătrunsese în rîndul meșteșugarilor[12].

---

[1] Acad. R.P.R., *ms.* 944, f. 3 v. și urm. (cf. E. Pavlescu, *op. cit.*, p. 153).

[2] Loc. cit. *ms.* 670, f. 7 și urm. (cf. E. Pavlescu, *op. cit.*, p. 503—513).

[3] Arh. St. Buc., *m-rea Sf. Ioan Zlataust*, IV/3, orig. rom.

[4] Loc. cit., *m-rea Galata*, XIV/6, orig. rom. (1646 august 2); Arh. St. Buc., *ep. Huși*. LXX/18, orig. rom. (1667 iulie 20); „Ion Neculce", p. 175 și vol. VII, p. 135 (1669 aprilie 20).

[5] Acad. R.P.R., Fil. Iași, *Fond. Spiridoniei*, III/68, orig. rom.

[6] *a*) Arh. St. Buc., *m-rea Cetățuia*, XI/7, orig. rom. (1649 mai 25); Arh. St. Iași, XXXV/2, orig. rom. (1650 aprilie 20); Arh. St. Buc., *m-rea Galata* XIV/20, orig. rom. (1658 aprilie 17);

b) Arh. St. Buc., *m-rea Sf. Sava-Iași*, XVII/1, orig. rom. (1662 octombrie 13);

c) Arh. St. Buc., *m-rea Cetățuia*, XI/8, orig. rom. (1651 august 11): Arh. St. Buc., *m-rea Galata*, XIV/20, orig. rom. (1658 aprilie 17);

d) Arh. St. Buc., *m-rea Probota* XIV/15, orig. rom. (mențiune 1670 oct. 16).

[7] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. V, p. 90.

[8] „Anal. Acad. Rom"., Mem. Secț. Ist., tom. XXXV, p. 345—346.

[9] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 92.

[10] Cunoaștem din acte pe un Toader ciohodar menționat la 14 februarie 1656; Mihail Rusu fost ciohodar la 12 mai 1663, (Arh. St. Buc., *cond. m-rii Trei Ierarhi, ms.* 678, f. 4[0] sau 402 v) și Constandin ciohodarul la 19 iunie 1669 (Arh. St. Buc., *cond. m-rii Trei Ierarhi, ms.* 579, f. 221).

[11] L. Șăineanu, *op. cit.*, II; D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 152.

[12] Gh. Diaconu, *Contribuții la cunoașterea culturii medievale de la Suceava în sec. XV—XVI* (ms. Inst. de istorie, București). În săpăturile de la Suceava și Putna s-au găsit numeroase fragmente ceramice, scrise, dovadă că meșterul respectiv știa să scrie.

www.dacoromanica.ro

În răstimpul a două secole ea pătrunde tot mai mult în rîndurile lor. Ei își depun semnăturile pe numeroase acte de vînzare-cumpărare la care participă. La 25 mai 1649, cu ocazia vînzării unor dughene în tîrgul lui Barnovschi, pe ulița Rusească, își depune semnătura în calitate de martor Curtu starostele de blănari [1]. La 13 februarie 1669, tot în asemenea situație, iscălește Critul curelariul[2]; mai sînt și alte mențiuni în care apar ca știutori de carte și alți meseriași bărbieri [3], zlătari [4], croitori [5], sau cum e cazul lui Dumitrașcu abăgier care scrie „foarte frumos"[6] un zapis de vînzare. Copiii acestor meșteșugari, în afară de posibilități, mai au și interesul să învețe carte. Așa, de pildă, în 1667, Ion, feciorul lui Duca blănar, pare să se mîndrească încheind actul pe care-l scrisese în felul următor : „Eu Ion, feciorul lui Duca blănar, am scris" [7].

Așadar, adîncirea procesului de dezvoltare a relațiilor de marfă-bani a dus la pătrunderea scrisului și cititului pe o scară tot mai mare în rîndul clasei care reprezenta progresul.

★

Din cele examinate mai sus se desprind următoarele încheieri : Sistemul dominației otomane, instituit asupra Moldovei la jumătatea secolului al XVI-lea, n-a putut distruge procesul de dezvoltare istorică a societății moldovenești, care începuse să se desfășoare. Criza politică în care intrase imperiul turcesc la începutul secolului al XVII-lea a creat condițiile necesare unui reviriment al forțelor de producție în domeniul producției meșteșugărești.

În ramura prelucrării pieilor se constată, mai ales începînd cu a doua treime a secolului al XVII-lea, o diviziune crescîndă a muncii, o adîncire a procesului de specializare înăuntrul meșteșugului de prelucrare a pieilor, prin înmulțirea mențiunilor despre meșteșugurile existente și prin apariția unor ramuri noi meșteșugărești.

În această perioadă se constată de asemenea apariția a unei obligații fiscale noi — „darea pieilor" — care constituie o sursă nouă de venit pentru stăpînii feudali ; aceștia realizau venituri însemnate de pe urma exportului de piei prelucrate sau brute.

Desfacerea produselor meșteșugărești se făcea în piețile publice ale orașelor în locuri denumite după numele produselor care se vindeau, de pildă, „locul unde se vînd ciubotele" din Iași.

Elementele care deservesc acest proces de desfacere sînt meșteșugarii în primul rînd ; ei îndeplinesc și oficiul de negustori. Apar însă destul de frecvent și negustorii propriu-ziși care reușesc să se organizeze în această

[1] Arh. St. Buc., *m-rea Celățuia*, XI/7, orig. rom.
[2] Loc. cit. XII/3, orig. rom.
[3] Acad. R.P.R., CLV/178, orig. rom ; Acad. R.P.R., Iași, *Fond. Spiridoniei*, XIV/8, orig. rom.
[4] Arh. St Iași, CCLXXXIX/14, orig. rom.
[5] Arh. St. Buc., *m-rea Galata*, XIV/38, orig. rom.
[6] N. Iorga, *Studii și documente*, VII, p. 62.
[7] Arh St. Buc., *Ep. Huși*, LXX/20, copie rom.

www.dacoromanica.ro

vreme într-o categorie socială bine închegată, ceea ce a contribuit într-o mare măsură la adîncirea procesului de separare a producției de circulație.

Datorită poziției lor economice, unii dintre meșteșugari dețin funcții în conducerea municipală, lucru care dovedește prestigiul economic și politic al meșteșugarilor în viața orașului.

ОДИН ИЗ ВИДОВ КУСТАРНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В ГОРОДАХ МОЛДОВЫ XVII ВЕКА

(ОБРАБОТКА КОЖИ)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В XVII веке на территории Молдовы происходит усиление развития производительных сил. Это в особенности проявляется в кустарной промышленности городов. Так, начиная со второй трети XVII века, в области обработки кожи отмечается все возрастающее социальное разделение труда, углубление процесса специализации в основном ремесле. Из документов явствует, что в области обработки кожи существует целый ряд уже специализировавшихся ремесленников, ремесло которых развивается независимо, как например, башмачников, сапожников, скорняков, меховщиков, шорников, а также и других категорий мастеров, особо стоящих по роду своих занятий в течение этого периода. Они встречаются во всех городах Молдовы того времени, где они обосновываются в большом количестве, в особенности, в городах Яссы и Сучава.

В течение этого же периода появляется новая феодальная повинность, а именно «датул пиеилор» (кожевенная подать). Из исследованных документов вытекает, что эта повинность была наложена на зависимые села и на горожан. Таким образом, владельцы-феодалы получали значительные доходы от вывоза выделанной или сырой кожи.

Сбыт кожаных кустарных изделий производился на городском рынке в местах, получивших название в соответствии с характером предмета. Продажей занимались сами ремесленники, у которых были собственные лавки на городском рынке. Таким образом в их руках были сосредоточены оба процесса — производство и сбыт. Однако довольно часто встречались и купцы в настоящем смысле этого слова, выполнявшие роль посредников между производителями и потребителями. Они приобретали у ремесленников изготовленные ими изделия и затем продавали их на рынке в своих лавках. Это в значительной степени способствовало углублению процесса отделения производства от товарооборота.

Вторая треть XVII века представляет собой период организации ремесленников в собственно цехи. К этому времени относится устав цеха меховщиков и скорняков Сучавы, возобновленный в 1673 году.

www.dacoromanica.ro

До этого организация ремесленников носила характер содружеств. Переход к организации в цехи в собственном смысле этого слова отмечает степень созревания процесса развития производства в соответствующей отрасли.

Благодаря своим ремеслам некоторые из ремесленников достигают прочного материального положения, что помогает им занимать должности в городском управлении, как например, должность «шолтуза» (городского головы). Это доказывает, каким ценным элементом они считались в административной жизни страны.

UN ASPECT DE LA PRODUCTION ARTISANALE DANS LES VILLES DE MOLDAVIE AU XVIIe SIÈCLE

(LE TRAVAIL DES CUIRS)

(RÉSUMÉ)

On constate au XVIIe siècle une accentuation du développement des forces de production sur le territoire de la Moldavie. Ce fait peut être remarqué surtout en ce qui concerne la production artisanale dans les villes. C'est ainsi que, en ce qui concerne le travail des cuirs, on enregistre, à partir du second tiers du XVIIe siècle, une division sociale du travail, progressive et, notamment, un processus de spécialisation de plus en plus marqué dans le cadre d'un même métier. Il ressort des documents que, dans le domaine du travail des cuirs, il y a toute une série d'artisans déjà spécialisés, dont le métier se développe indépendamment, comme les savetiers, les bottiers, les pelletiers, les fourreurs, les bourreliers, ainsi que d'autres catégories d'artisans qui se séparent, à l'époque spécifiée, du point de vue de leur sphère de préoccupations, tels, par exemple, les faiseurs de semelles, selliers, fabricants de carquois, etc. On rencontre ces artisans dans toutes les villes de la Moldavie à cette époque. Ils sont particulièrement nombreux dans les villes de Jassy et de Suceava.

On constate à cette époque l'apparition d'une nouvelle obligation féodale, désignée sous le nom de «dîme des cuirs». Il ressort des documents analysés que cette obligation a été instituée non seulement pour les villages dépendants mais aussi pour les citadins. Du fait de cette obligation, les seigneurs féodaux réalisaient d'importants revenus, par suite de l'exportation des cuirs, tannés ou crus.

La vente des produits d'artisanat en cuir se faisait par les artisans eux-mêmes au marché de la ville, à certains endroits dont le nom suivait la nature des objets vendus. Ils y avaient leurs propres boutiques sur la place du marché. Ils détenaient de la sorte la production aussi bien que la vente. On signale aussi, assez fréquemment, des commerçants proprement dits, qui remplissaient le rôle d'intermédiaires entre le processus de la production et celui de la consommation. Ceux-ci acquéraient des artisans les objets confectionnés, qu'ils revendaient ensuite sur le

www.dacoromanica.ro

marché, dans leurs boutiques. Ce fait a contribué dans une grande mesure à l'accentuation du processus de séparation de la production d'avec la circulation des marchandises.

Le second tiers du XVIIe siècle représente l'époque de l'organisation des artisans en corporations proprement dites. Le statut de la corporation des fourreurs et des pelletiers, renouvelé en 1673, date de cette époque. Jusqu'à cette date, l'organisation des artisans avait le caractère d'une confrérie. Le passage à l'organisation en corporations proprement dites marque le degré de maturation dans l'évolution de la branche respective de production.

Par suite de l'exercice de leur métier, certains artisans arrivèrent à avoir des situations économiques importantes, ce qui leur donna la possibilité d'obtenir des fonctions dans l'administration municipale, telle celle de maire de commune urbaine. Ceci prouve la manière dont ces artisans étaient appréciés dans la vie administrative des villes.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 3, 1957

NOTE ŞI COMUNICĂRI

FRĂMÎNTĂRILE GRĂNICERILOR ŞI DOROBANŢILOR ÎN JURUL FORMĂRII TABEREI DE LA FLOREŞTI (VARA ANULUI 1859)

DE

DAN BERINDEI

Îndoita alegere a lui Alexandru Ion Cuza ca domn al Moldovei şi Ţării Romîneşti, în anuarie 1859, a reprezentat un însemnat pas înainte pe calea progresului, dar urmările pozitive ale acestui eveniment au fost mult întîrziate. Purtătorii de cuvînt ai noii orînduiri capitaliste, lipsiţi de o prea temeinică bază materială, concurau cu greu pe adversarii lor, care reuşiseră să-şi păstreze în bună măsură puterea politică — aceasta datorită în parte prevederilor electorale ale Convenţiei din 1858. De aceea, Bolintineanu cerea în februarie 1859 să se spele spiritele „de rugina boierească, singura barbarie a romînilor" [1], iar un colaborator al foii radicale „Romînul" scria — ceva mai tîrziu — că „prin votul de la 24 ianuarie" se cîştigaseră „fundamentele unei noi existenţe politice", dar că aceasta nu putea fi valabilă „fără fundamentele unei noi vieţi sociale"[2]. Fosta mare boierime se opunea tocmai realizării acestor ultime „fundamente", potrivnice intereselor ei de clasă. Conservatorilor reacţionari li se opuneau însă radicalii, militînd puternic pentru progres, şi într-o măsură mai restrînsă moderaţii — reprezentînd însăşi poziţia domnului. Lupta dintre aceste două tendinţe — cea a progresului şi cea retrogradă — caracterizează istoria celor dintîi ani de existenţă a statului ale cărui baze le puseseră masele populare, în zilele de 5 şi 24 ianuarie 1859, prin impunerea alegerii lui Cuza Vodă.

Compromisul la care minoritatea radicală, sprijinită de mase, constrînsese majoritatea reacţionară, îşi găseşte reflexul în viaţa politică imediat următoare îndoitei alegeri. Se formează un guvern de aparentă „coaliţie" între reprezentanţi ai radicalilor şi cei ai conservatorilor. Nicolae Golescu este ministru de interne, iar Barbu Catargiu deţine portofoliul finanţelor. Împărţirea puterii între cele două extreme din adunare se răsfrînge asupra întregii vieţi a ţării. În judeţe, de pildă, administratorii — reprezentînd poziţia lui Golescu — au neînţelegeri cu secretarii districtelor, care depindeau de Catargiu[3].

La 27 martie 1859, cel dintîi guvern muntean al domniei lui Cuza se retrage de la conducere, conlucrarea dintre conservatori şi radicali nemaiputînd fiinţa. Îi ia locul un guvern

[1] „Dîmboviţa", nr. 39 din 21 februarie 1859, p. 155: *Cronica interioară.*
[2] S.N.S., *Regenerarea*, în „Romînul", nr. 10 din 26 martie/7 aprilie 1859, p. 143.
[3] „Dîmboviţa", nr. 43 din 7 martie 1859, p. 170: *Cronica exterioară.*

www.dacoromanica.ro

moderat, dominat de Nicolae Creţulescu, în timp ce atît radicalii, cît şi conservatorii sînt excluşi de la guvernare. „Moderaţii", care, după Bolliac, „fac mai mult rău progresului decît chiar retrograzii"[1], depun totuşi străduinţe în direcţia unui progres „moderat" şi „limitat". Ei adoptă o serie de măsuri pe linia constituirii noului stat şi mai ales pe aceea a deplinei unificări a celor două ţări. Dar, în acelaşi timp, guvernanţii moderaţi nu pot împiedica desfăşurarea duşmănoaselor uneltiri ale conservatorilor, care încercau să recîştige poziţiile pierdute la 24 ianuarie[2].

Manevrele conservatoare nu folosesc totuşi ţelurilor reacţionare. Roata istoriei nu se mai putea întoarce înapoi. Cu toate zvîrcolirile lor, pe care guvernanţii moderaţi nu le puteau împiedica, conservatorii sînt neputincioşi. Ţara întreagă îi condamnase şi trecutul nu mai putea fi reînviat. Cu toate manevrele şi uneltirile reacţionare, Unirea se desăvîrşeşte, noul stat se consolidează şi o dată cu aceasta însăşi înlăturarea modului de producţie feudal devine din ce în ce mai necesară. Zi cu zi, „noul" înfrînge „trecutul".

În această atmosferă de aprigă luptă pe plan social-politic, problema agrară era, în primăvara şi vara anului 1859 în centrul atenţiei tuturor claselor. Ţărănimea, care sprijinise cu tot elanul ideea Unirii, aştepta rezolvarea năzuinţelor ei de eliberare. Burghezia liberală se pronunţa, de asemenea, pentru o rezolvarea problemei agrare, în care vedea putinţa legării ţărănimii de propriile ei interese, iar boierimea încă puternică, deşi formal desfiinţată prin Convenţia de la Paris, înclina şi ea spre o rezolvare a acestei arzătoare chestiuni, dar în sensul reacţionar al vederilor ei de clasă, adică prin abolirea vechiului drept de folosinţă al ţăranilor asupra pămîntului moşieresc, care după concepţia ei urma să-i revină în proprietate absolută. Conservatorii îşi dădeau seama că orice întîrziere nu putea fi în favoarea lor şi, de aceea, încercau să grăbească rezolvarea problemei, cît timp mai aveau majoritatea în adunare. În acelaşi timp, ei erau înspăimîntaţi de eventualitatea unei ridicări a maselor de la sate, îndrumate de radicali. De aceea, declară în adunare un purtător de cuvînt al partidei vechi că „a vedea ceea ce se petrece ar fi să credem că guvernul voieşte să lucreze într-un chip arbitrar, sau voieşte să ne lase în prada unei societăţi sălbatece fără principii"[3]. Conservatorii nu pot fi liniştiţi nici cu jurnalul consiliului de miniştri din 25 februarie privind raporturile dintre proprietari şi ţărani[4] şi nici cu declaraţiile unui purtător de cuvînt al liberalilor, care arată că în ţară nu domnea vreo „anarşie barbară" şi că era inexact că „mii de ţărani vin înarmaţi a arde, a pustii, a ucide, a înghiţi Bucureştii". Reacţionarii nu acceptă nici explicaţia aceluiaşi purtător de cuvînt că „dacă este mică agitaţie este numai agitaţia în om a singelui sănătos, este fierberea ce se produce pînă a nu se naşte ceva", şi nici aceea că trimiterea unor comisari la sate de către Nicolae Golescu, pentru descoperirea „revoluţionarilor", nu avusese alt rezultat decît întîlnirea unor „mori de vînt"[5]

[1] Cezar Bolliac, *Moderaţii*, în „Rominul", nr. 37 din 28 martie/9 aprilie 1859, p. 146—147. Vezi detalii despre moderaţi în Dan Berindei, *Frămîntările orăşeneşti din noiembrie 1860 în Ţara Romînească. Tulburările de la Craiova şi Ploieşti*, în *Studii şi articole de istorie*, Soc. de şt. ist., Buc., 1956, p. 273—274.

[2] Uneltirile reacţionare, pe care ni le dezvăluie izvoarele documentare ale vremii, erau uşurate chiar de la începutul domniei lui Alexandru Ioan I de mai mulţi factori: păstrarea — în general — a vechiului aparat de stat; caracterul restrîns şi reacţionar al dispoziţiilor electorale anexate Convenţiei de la Paris, prin care se asigura precumpănirea în Adunare a conservatorilor; întîrzierea recunoaşterii îndoitei alegeri şi mai ales criza economică. În legătură cu această problemă, vezi amănunte la Dan Berindei, *Aspecte ale chestiunii agrare în Ţara Romînească la începutul domniei lui Cuza Vodă*, în *Studii şi materiale de istorie modernă*, Bucureşti, 1957, vol. I; idem, *Frămîntările orăşeneşti din noiembrie 1860 în Ţara Romînească. Tulburările de la Craiova şi Ploieşti*, în *Studii şi articole de istorie*, Soc. de Şt. ist., Bucureşti, 1956, p. 268—270.

[3] Şedinţa din 21 februarie 1859, „Monitorul Oficial al Ţerei Romîneşci", nr. 24 din 11 martie 1859, p. 93.

[4] Jurnalul din 25 februarie 1859, *ibidem*, nr. 25 din 12 martie 1859, p. 98.

[5] Şedinţa din 27 februarie 1859, *ibidem*, nr. 27 din 16 martie 1859, p. 106; „Rominul", nr. 31 din 14/26 martie 1859, p. 123, col. III.

www.dacoromanica.ro

Chestiunea ţărănească reprezenta problema cheie a acestui început de domnie. De lucrul acesta îşi dădeau seama şi contemporanii. Bolintineanu scria limpede în mai 1859 că „pînă nu se va îmbunătăţi soarta ţăranului nici o altă îmbunătăţire nu poate să aibă soliditate" [1]. Masele ţărăneşti erau în fierbere şi, deşi Christian Tell susţinea că agitaţia era alimentată de reacţionari, adevărul este că agitaţia era întreţinută de însăşi dorinţele mulţimilor de la sate, ce se cereau împlinite. Exploatarea nemiloasă şi neîncetata amînare a unei soluţionări a problemei agrare — fie ea chiar şi parţială — ridicaseră la cel mai înalt grad nemulţumirea ţărănimii. Radicalul Gr. Serurie a ştiut să oglindească în următoarele versuri din poezia *Sbirul silei şi ţînguirea plugarului* — publicată în mai 1859 — întreaga stare de amărăciune şi revoltă a ţăranului împilat :

„Mult ai să rabzi, Doamne, voinţa făr-de-lege
D'a sugruma mulţimea ş'a-şi ride d'a ta lege?
Cerească îndurare'mbună ori înghiaţă
Pe strivitorii lumei sau scapă-mă de viaţă" [2].

★

Situaţia internă a principatelor prezintă destule complicaţii în primele luni după înfăptuirea de fapt a Unirii. Partida „trecutului", înfrîntă, dar nu zdrobită la 24 ianuarie, se agita şi aţiţa din umbră, căutînd să inducă în eroare masele şi să prezinte greaua situaţie economică drept o consecinţă a noii stări de lucruri. La rîndul lor, radicalii şi chiar moderaţii combăteau activitatea duşmănoasă a retrograzilor, militînd necontenit pentru desăvîrşirea Unirii şi pentru înfăptuirea unui program de măsuri menit să constituie o bază puternică pentru noul stat naţional burghez. Masele, care luptaseră pentru Unire, aşteptau cu nerăbdare realizarea năzuinţelor lor şi, în primul rînd, rezolvarea chestiunii agrare.

Complicaţiile externe se adaugă celor interne. Îndoita alegere nu era recunoscută, iar Principatele se mai aflau sub ameninţarea unei eventuale intervenţii militare turco-austriece. Pe de altă parte, Principatele au un rol însemnat în jocul diplomaţiei europene legat de chestiunea italiană, problemă centrală care frămîntă cabinetele marilor puteri în cursul anului 1859. Planurile iniţiale ale lui Napoleon al III-lea referitoare la războiul ce are loc în primăvara şi vara anului 1859 în Italia erau vaste. Mazzini socotea că pentru Franţa ostilităţile din Italia nu trebuie să fie decît „un punct de plecare" în vederea unei întinse acţiuni militaro-politice, ce urma să se desfăşoare în Italia, la Rin şi în Imperiul Otoman [3]. Principatele urmau să aibă o însemnată participare la acest război în conexiune cu emigraţia maghiară.

În februarie 1859, are loc o întrevedere între Napoleon al III-lea şi Vasile Alecsandri, trimisul domnitorului Cuza. Împăratul se interesează de pregătirea militară a Principatelor dînd armatei române 10 000 de puşti şi făgăduind trimiterea de ofiţeri instructori [4]. Pe de altă parte, atît Napoleon al III-lea, cît şi Cavour, primul ministru al Piemontului, recomandă conducătorilor emigraţiei maghiare stabilirea unei înţelegeri cu Principatele [5]. De utilitatea unui asemenea acord îşi dădeau seama şi capii exilaţilor maghiari; de pildă Ludvigh, agent al lui Kossuth în Serbia, scria în 1859 următoarele : „Moldo-Valahia e foarte importantă pentru noi, chiar făcînd abstracţie de situaţia sa învecinată cu Transilvania" [6]. În martie 1859, generalul maghiar Klapka vine la Iaşi. Bucurîndu-se de sprijinul lui Victor Place, consul al Franţei, el încheie o înţelegere — perfectată în mai 1859 —, prin care se prevedea aducerea şi depozitarea

[1] „Dîmboviţa", nr. 61 din 16 mai 1859, p. 241, col. III.
[2] *Ibidem*, nr. 65 din 30 mai 1859, p. 262.
[3] Madeleine Jászay, *Mazzini et les peuples danubiens*, în „Revue d'histoire comparée", Budapesta, tom. V (1947), nr. 3, p. 77.
[4] V. Alecsandri, *Trei convorbiri cu Napoleon III*, Ploieşti, 1908, p. 11—14.
[5] L. Kos uth, *Souvenirs et écrits de mon exil. Période de la guerre d'Italie*, Paris, 1880, p. 124.
[6] *Ibidem*, p. 269.

www.dacoromanica.ro

de arme în Principate pentru emigrație, precum și o acțiune comună împotriva Austriei, urmată de ocuparea Bucovinei de către Principate [1]. Kossuth susținea că această convenție nu a putut fi în întregime aplicată din pricina prea grabnicei încheieri a armistițiului de la Villafranca [2], prin care s-a împiedicat generalizarea conflictului din Italia.

În primăvara anului 1859, Principatele caută să-și întărească și să-și reorganizeze forțele militare, alarmînd prin aceasta presa austriacă [3]. Pe de altă parte, în legătură cu atitudinea lui Cuza față de armată, consulul austriac din Galați, raportează la 12 martie ministrului său de externe următoarele: „...singura tagmă care se bucură de favoarea sa (a lui Cuza, *n. n.*) este armata, pe care el o măgulește pretutindeni și al cărui spirit el caută să-l înalțe; după cît se vede, el caută să găsească în puterea armată un reazim pentru orice eventualitate..." [4]. Îngrijorările austriecilor, deși în general fanteziste, erau totuși în parte întemeiate, căci cheltuielile militare din 1859 însumează un sfert din bugetul Țării Românești (3 616 704 lei dintr-un buget general de 14 802 615 lei) [5].

Paralel cu măsurile militare, Principatele adoptă o atitudine de demnitate națională față de ostilitatea manifestată de Austria. Cînd autoritățile consulare austriece refuză să recunoască titlul de „Principatele Unite Moldova și Valahia", se hotărăște judecarea supușilor austrieci potrivit legilor țării și fără a se ține seama de jurisdicția consulară [6]; iar „Dîmbovița", foaia lui Bolintineanu, cere chiar o revizuire a hotarelor cu Austria! [7] Ceva mai tîrziu, „Spiriduș", ironizînd înfrîngerile austriece din Italia, propune să se aducă în tabăra militară de la Florești un ofițer habsburgic, „care să paradosească retirade sistematice" [8].

Izbucnirea războiului din Italia accentuează măsurile militare ce se iau în Principate. Cuza Vodă lega întărirea poziției celor două țări unite de o participare la conflict. „Ca romîn, scrie el lui Alecsandri, simt necesitatea de a ridica țara mea în ochii națiunilor și în propria mea stimă; ca domnitor, sînt convins de necesitatea de a acționa cu vigoare și decis să folosesc cît de mult evenimentele care se pregătesc pentru fericirea și independența poporului meu". El adăuga: „Ceea ce nu așteptam decît de la timp pentru a pacifica spiritele și a apropia pe oameni, va fi făcut de prima lovitură de tun. Poporul are încredere în mine și are dreptate, căci îmi voi face datoria mea de domnitor și de om pînă la capăt. A trăi respectat sau a muri regretat,

---

[1] T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România*, trad. Al. Bădescu, București, 1944, p. 336 și urm.; R. V. Bossy, *L'Autriche et les Principautés Unies*, București, 1938, p. 81—88; V. A. Ureche, *L'alliance des Roumains et des Hongrois en 1859*, București, 1894, p. 4—5; Ioan Ghica, *Amintiri din pribegie după 1848*, Craiova, <f. a.>, vol. III, p. 3—10.

[2] L. Kossuth, *op. cit.*, p. 250.

[3] „Ost-deutsche Post" semnalează pregătirea unei armate de 50 000 de romîni cu arme aduse din Belgia și cu tunuri dăruite de Franța (cf. „Gazeta Transilvaniei", nr. 10 din 5 martie 1859, p. 39); „Wiener Zeitung" vestește plecarea unui colonel francez Dieu spre București, împreună cu alți ofițeri instructori (cf. „Gazeta Transilvaniei", nr. 11 din 12 martie 1859, p. 44) iar „Pester Lloyd" dă știri similare, adăugînd și zvonul numirii generalilor Magheru și Tell în fruntea noii armate romîne (cf. „Steoa Dunării. Zimbrul și Vulturul", nr. 52 din 13 martie 1859, p. 201, col. 11).

[4] I. Nistor, *Vizita lui Alexandru Vodă Cuza la Galați*, în „Codrul Cosminului", VIII (1933—1934), p. 471.

[5] Th. C. Aslan, *Finanțele României de la Regulamentul Organic pînă astăzi 1831—1905*, București, 1905, p. 91.

[6] „Monitorul Oficial al Moldovei", nr. 43 din 24 martie 1859, p. 4. Vezi și măsurile asemănătoare din Țara Românească, în „Monitorul Oficial al Țerei Romînesci", nr. 45 din 22 aprilie 1859, p. 177. Rezultatul acestei atitudini se face simțit, căci la 2/14 mai 1859 consulul austriac din București anunță că a fost autorizat de guvernul său să reia legăturile cu autoritățile românești! (*ibidem*, nr. 50 din 4 mai 1859, p. 197).

[7] „Dîmbovița", nr. 64 din 27 mai 1859, p. 255: *București, 27 maiu.*

[8] „Spiriduș", nr. 3 din 7 iulie 1859, p. 3, col. II.

www.dacoromanica.ro

iată, dragul meu Alecsandri, deviza mea şi de asemenea ambiţia mea..." [1]. Rîndurile lui Alecsandru Ioan I sînt edificatoare pentru ceea ce s-ar fi putut întîmpla, dacă nu s-ar fi produs armistiţiul de la Villafranca, cît şi pentru simţămintele sale.

Întreaga opinie publică progresistă din Principate adoptă o poziţie similară aceleia a domnitorului. „Aşa dar — scrie „Steoa Dunării" — încă odată punem întrebarea : Izbucnind un rezbel european, care să ne ameninţe şi ţara noastră, trebuie să ne ţinem într-o poziţie pasivă, şi aşa, din lipsă de orice pregătire şi rezistenţă din partea rominilor, Principatele să ajungă din nou aceea ce au fost de atîtea rînduri, un întins cîmp pentru lupte străine şi o bogată magazie de îndestulare pentru năvălitori? Nu, va striga, ce zicem, ba chiar strigă de pe acum întreaga naţie, afară de cîţiva boieri..." [2]. „Dîmboviţa" de la Bucureşti se face ecoul unor năzuinţe similare, pledînd pentru pregătirea militară a Principatelor [3], iar într-un articol din aceeaşi foaie se atribuie unui tînăr negustor — exponent al dorinţelor micii burghezii naţionale — următoarele cuvinte „...de i-o mai veni gust neamţului şi turcului să mai vie în ţară, să-i oprim la graniţă că ne-am săturat de lăcuste străine..." [4]. Victor Place, consulul Franţei la Iaşi, relatează lui Walewski, ministrul său de externe, că izbucnirea războiului din Italia produsese în Principate „o senzaţie adîncă" şi că „în întreaga ţară există un regret general că lipsa de resurse de tot felul, în arme şi bani, nu îngăduia rominilor de a ne aduce (francezilor — *n. n.*) un sprijin mai eficace" [5].

Concentrarea armatelor muntene şi moldovene în tabăra de la Floreşti se situează pe linia pregătirilor militare din 1859, această măsură mai însemnînd în acelaşi timp un pas mai departe pe drumul unificării celor două ţări [6]. Tabăra trebuia să constituie un avertisment pentru Turcia şi Austria, puterile ostile recunoaşterii îndoitei alegeri a domnitorului Cuza, şi eventual baza de atac în cazul unei participări a Principatelor la războiul Franţei şi Piemontului împotriva Austriei. Scriind la 25 aprilie lui Alecsandri, Cuza îi arată că el putea să atace în fruntea armatei din tabără pe turcii care ar fi înaintat spre Bucureşti, sau *„să ameninţe, cu putere, spatele armatei austriace"* [7], iar Mihail Kogălniceanu a afirmat că tabăra de la Floreşti „deturnă de pe cîmpul de bătaie o armată întreagă austriacă" [8].

Lăsînd la o parte nenumăratele cauze atribuite de contemporani sau de cercetători taberei de la Floreşti şi sintetizînd doar pe cele ce par să aibă un conţinut real, se poate susţine că această concentrare militară avea următoarele ţeluri principale : apărarea îndoitei alegeri faţă de o eventuală agresiune externă, unificarea temeinică a forţelor militare ale Principatelor şi eventuala participare a Principatelor la conflagraţia europeană ce se prevedea.

La 18 aprilie „Anunţătorul Romîn" informa că la 13 ale aceleiaşi luni „un consiliu de miniştri s-a ţinut sub prezidenţa M. Sale Domnului, în privinţa luării unor măsuri preventive despre eventualităţi ce se pot ivi din starea lucrurilor de din afară". În acelaşi timp, foaia anunţa

---

[1] R. V. Bossy, *Agenţia diplomatică a Romîniei în Paris şi legăturile politice franco-romîne sub Cuza Vodă*, Bucureşti, 1931, p. 165—167.

[2] „Steoa Dunării, Zimbrul şi Vulturul", nr. 77 din 16 aprilie 1859, p. 301—302.

[3] „Dîmboviţa", nr. 55 din 25 aprilie 1859, p. 218 ; nr. 59 din 9 mai 1859, p. 233 ; nr. 64 din 27 mai 1859, p. 255—256.

[4] „Dîmboviţa", nr. 55 din 25 aprilie 1859, p. 218.

[5] Raport din 5 mai 1859 în *Acte şi documente relative la istoria renascerei Romîniei*, Bucureşti, 1901, vol. IX, p. 313.

[6] „...Pentru noi romînii ea (tabăra — *n. n.*) va consolida o înfrăţire între deosebitele trupe, care nu s-ar fi putut dobîndi altfel în zeci de ani..." („Steoa Dunării, Zimbrul şi Vulturul", nr. 80 din 20 aprilie 1859, p. 313, col. I).

[7] R. V. Bossy, *op. cit.*, p. 166.

[8] M. Kogălniceanu, *Interpelaţiunea privitoare la expulzarea romînilor peste Carpaţi...* Bucureşti, 1886, p. 7.

www.dacoromanica.ro

concentrarea armatelor „spre partea de miazăzi a munților" [1]. Într-adevăr, la 14 aprilie se emisese înaltul ordin de zi pentru concentrarea armatelor celor două țări „la un singur punct, care va fi între orașele Ploești și Buzău, sau în prejurul, unde va exista loc priicios pentru așezarea taberei pentru manevrare" [2]. Concentrarea nu se limitează la unitățile armatei regulate și permanente, ci ea se extinde și la forțele militare de tipul grănicerilor și al dorobanților din Țara Românească [3].

Formarea taberei de la Florești este întîmpinată cu satisfacție de către partizanii progresului. Un sergent din acea vreme povestește următoarele, în amintirile sale: „... Cînd ne duceam spre a forma acest lagăr, aveam entuziasmul unei armate care merge la război pentru o cauză sfîntă națională; iar după desconcentrare, cînd ne-am întors în garnizoană, ne credeam că venim de la război glorios, căci lumea din oraș ne-a ieșit înainte și ne-a primit cu strigăte de bucurie" [4]; iar Dim. Cracte, care donează 150 vedre de spirt și patru vaci grase trupelor în drum spre tabără, se arată „plin de cea mai vie mulțămire de a vide întrunite trupele române în cîmpul de la Florești, în care înfrățirea și onoarea de patrie va lua proporțiile dorite de tot cel ce are inimă de român" [5]. În același timp însă, reacționarii privesc cu dușmănie aceste măsuri militare. „Concentrațiunea oștirilor pe un punct al țării, scrie „Dîmbovița", a devenit o undiță în mîna reacționarilor vechi și amatorilor nefericiți și lipsiți de domnia țării, cu care prind pe toți oamenii creduli, fricoși și lipsiți de inteligență, făcîndu-i să creadă că este un lucru rău" [6]. Peste un deceniu, în 1869, Bolintineanu relatează următoarele: „Cine ar crede... că se găsiră oameni, care turbaseră de mînie în față cu aceste manifestări militare! Fuse o lume, care văzu cu ochi răi aceste manifestații, acea lume, care credea patria proprietatea străinilor dată lor în arendă"! [7]

Masele de la sate privesc la început cu ochi buni formarea taberei de la Florești. Cu toate acestea, strîngerea în lagăr întîmpină apoi opoziție la unitățile militare nepermanente. Modul concentrării armatelor lovește în interesele grănicerilor și ale dorobanților, smulși de la munca cîmpului timp de luni de zile. Guvernul Crețulescu nu ia măsuri îndestulătoare pentru asigurarea intereselor celor concentrați, contribuind prin aceasta la izbucnirea frămîntărilor. O dată cu grănicerii și cu dorobanții o bună parte a țărănimii este nemulțumită de felul în care se realiza strîngerea în lagăr, aceasta înfăptuindu-se printr-o accentuare a obligațiilor ei. Tabăra de la Florești a reprezentat o măsură de progres față de partida reacționară, dar în același timp înfăptuirea ei a avut loc în bună măsură pe spinarea țărănimii. De aceea, o parte din aceasta — supusă pe de altă parte și unor atîtări reacționare — ajunge pe o poziție ostilă nu atît față de tabăra în sine, cît mai ales față de modalitatea de realizare a concentrării. Această poziție mai reflecta însă și nemulțumirile maselor de la sate față de întîrzierea reformei agrare a căre realizare o legaseră de înfăptuirea Unirii.

★

[1] „Anunțătorul Român", nr. 31 din 18 aprilie 1859, p. 1 col. I: *Revista politică.*

[2] „Monitorul Oficial al Țerei Românesci", nr. 43 din 20 aprilie 1859, p. 169 și „Monitorul Oficial al Moldovei", nr. 56 din 4 mai 1859, p. 1.

[3] Unitățile de acest fel din Moldova nu vor fi concentrate. În legătură cu aceasta, trebuie semnalată eroarea lui N. Iorga care atribuie frămîntările din 1859, soldaților moldoveni (*Istoria românilor*, vol. IX, București, 1939, p. 300). Aceste frămîntări s-au desfășurat doar în sînul trupelor cu schimbul din Țara Românească.

[4] M. Dimitrescu, *Amintiri militare*, București, 1897, p. 13.

[5] Scrisoare din 18 mai 1859, în „Monitorul Oficial al Moldovei", nr. 63 din 28 mai 1859, p. 2.

[6] „Dîmbovița", nr. 54 din 22 aprilie 1859, p. 215: *Cronica.*

[7] D. Bolintineanu, *Viața lui Cuza Vodă*, în *Proză*, vol. I, Iași, <f. a.> p. 36, 38.

www.dacoromanica.ro

Dorobanţii munteni erau împărţiţi în două inspectorii (una la Bucureşti şi alta la Craiova) şi 17 comenzi. Efectivul total al corpului dorobanţilor era de 4699 oameni, dintre care 457 căprari şi 4202 dorobanţi. Aceştia, datori să-şi aibă calul, primeau hainele militare de la stat şi slujeau timp de şase ani în trei schimburi. Cînd erau de rînd primeau un leu pe zi, iar cînd erau chemaţi în afara schimbului, peste rînd, căpătau doi lei. Dorobanţii erau recrutaţi din satele care nu dădeau grăniceri şi în proporţie de unul la 50 de familii. Ei beneficiau de scutirea de recrutare şi de cuartir ostăşesc, iar în cazul reangajării lor, după 21 de ani de serviciu, erau scutiţi de capitaţie şi de lucrul drumurilor [1].

Grănicerii, organizaţi ca şi dorobanţii, pe baza unei legi din 1850, aveau o întocmire apropiată de a acestora. Trebuiau să fie „în vîrstă de 20 pînă la 40 de ani şi vrednici de a purta arme". În 1850 se fixase ca un număr de 120 de familii din satele de frontieră să dea efectivul cîte unui pichet grăniceresc, care trebuia să fie la Dunăre de 22 oameni, înspre Austria de 14 oameni şi înspre Moldova de şapte oameni. Grănicerii păzeau „cu rîndul cîte o săptămînă în trei schimburi". Prin articolul 8 al legii din 1850 se acorda grănicerilor scutirea de cele şase zile pentru drumuri, de angarale, de dorobanţ, de recrut şi de capitaţie. Cei de rînd primeau şi 60 de lei pe an, iar obştea beneficia de aceleaşi scutiri, în afara capitaţiei şi a zilelor pentru drumuri (în zona Dunării, obştea era scutită şi de această ultimă obligaţie) [2]. Cordonul sau inspectoratul Dunării, era compus din trei batalioane sau 12 companii, iar cel al munţilor din două batalioane sau opt companii [3]. Cadrele ofiţereşti ale acestor trupe (îndeosebi comandanţii de companii) nu erau dintre cele mai bune. Într-o broşură din 1868 se dau următoarele interesante detalii: „personalul ofiţerilor de graniţă se recrutează mai cu seamă cu ofiţeri din linie ce se găsesc inapţi pentru serviciul ei, sau cu vechi subofiţeri protejaţi de vreun personagiu şi care nu pot fi înaintaţi în linie la gradul de sublocotenenţi fără a provoca scandal ..." [4]. Abuzurile pe care ajungeau să le practice aceşti ofiţeri sînt ilustrate chiar în vara anului 1859 de cazul locotenentului Cocăneanu, care — potrivit unui raport al administratorului judeţului Brăila — „s-a dat la cele mai mari jafuri, vînzînd chiar atribuţiile postului său către posesorul moşiei..." [5].

Dorobanţii şi grănicerii se recrutau din rîndurile ţărănimii, fiind mai mult plugari decît ostaşi. Ca şi ceilalţi ţărani, erau supuşi exploatării proprietarilor şi arendaşilor. Dacă dorobanţii, depinzînd încă de organele administrative ale Ministerului Dinăuntru, beneficiau poate de o oarecare ocrotire în această privinţă, în schimb grănicerii erau de multe ori supuşi execuţiei subadministratorilor. Cunoscuta şi barbara execuţie de la Bezdead este un exemplu al soartei acestor soldaţi cu schimbul [6]. O altă caracteristică, atît a grănicerilor, cît şi a dorobanţilor, era aceea că ei aveau un cerc de activitate local, nefiind utilizaţi în mod obişnuit în afara pichetelor sau districtelor lor. Situaţia acestor soldaţi cu schimbul nu era de invidiat şi îndeosebi aceea a grănicerilor. Nerezolvarea chestiunii agrare şi faptul că existenţa lor şi a familiilor lor depindea de proprietari şi arendaşi îi punea pe aceşti soldaţi în aceeaşi situaţie cu milioanele

[1] *Instrucţiuni extrase din legea reorganizării dorobanţilor promulgată în anul 1850 iunie 30 şi din dispoziţii ulterioare*, Bucureşti, 1864, p. 7, 9, 11—12; Ulysse de Marsillac. *Histoire de l'armée roumaine*, Bucureşti, 1871, p. 68.

[2] Generalul Gr. Cornicioiu, lt. col. St. Opriş, maior A. Dumitrescu, *Contribuţiuni la istoricul grănicerilor*, vol. I (1834—1904), Buc., 1934, p. 39—44.

[3] *Ibidem*, p. 59—60.

[4] *Armata Romînă*, Bucureşti, 1868, p. 52.

[5] Arh. St. Buc., Min. Int., Div. Adm., nr. 2475/1859, f. 299—301, 304—305.

[6] Loc. cit., Min. Ostăşesc, nr. arh. 106/1859, f. 1,2, 3, 7, 119, 120, 122, 141; „Rominul", nr. 90, 95 şi 106 din 30 iulie/11 august, 11/23 august şi 5/17 septembrie 1859, p. 359—360, 380—381, 405. Vezi şi Dan Berindei, *Aspecte ale chestiunii agrare în Ţara Romînească la începutul domniei lui Cuza Vodă* în *Studii şi materiale de istorie modernă*, Buc. 1957, vol. I., p. 181—185.

www.dacoromanica.ro

de țărani care îndurau jugul exploatării moșierești și arendășești. Acum, în 1859, fără a se rezolva arzătoarea problemă agrară, li se cer sacrificii nespus de grele prin concentrarea timp de mai multe luni.

Consiliul de miniștri din Țara Românească hotărăște într-o ședință specială, prezidată de domnitor, concentrarea în tabără a unei jumătăți din efectivele totale ale dorobanților din fiecare district, deci a unui schimb și jumătate [1]. În privința grănicerilor, guvernul decide trimiterea în lagăr a 4200 oameni, de la toate companiile, proporțional cu efectivul acestora și în afara celor de la punctele Știrbei, Gura Ialomiței, Polizești și Brăila, care rămîn „a ține frontieră distanții lor" [2]. Se mai hotărăște dublarea efectivelor dorobănțești, „prin chemare, conform art. 3 din legiuirea dorobanților din anul 1850, a militarilor liberați și, în caz de neajungere printr-o analogie de recrutație, precum și printr-o chemare de oameni de bună voie, dintre locuitorii săteni și orășeni, ce vor da garanțe de bune purtări" [3]. Scriind lui Alecsandri, la 25 aprilie 1859, Cuza îi declară că „sub pretext de a nu lăsa țara fără apărare și orașele fără poliție" (din cauza concentrării, — *n. n.*), va înființa „o miliție prost înarmată, dar bine exercitată", pe care o va preschimba în armată regulată în ziua cînd îi va putea da puști și pe care o va supune comandei vreunui „bătrîn pandur" [4]. Se decide să nu se trimită în tabără, pentru un timp, decît jumătate din efectivele vechi, cealaltă jumătate rămînînd în reședința județului; acesteia urmau să i se adauge noii dorobanți [5].

Guvernul muntean hotărăște, în privința dorobanților „chemați în tabără" (același regim îl vor avea și grănicerii) că, pe lîngă îndestularea lor, a cailor lor și leafă, „spre a nu le rămîne lor în urmă cea mai mică grijă și fiindcă a lor eczistență ca și a celorlalți săteni, consistă în munca pămîntului", să se îndatoreze consătenii lor „a avea cea mai de aproape îngrijire pentru semănăturile ce ei vor fi făcut pe proprietăți, lucrîndu-le la toate epocile hotărîte ca și pe ale lor, vremea cît ei vor lipsi de la casele lor" [6]. Această ultimă măsură va fi foarte puțin aplicată în fapt.

Urmînd ordinele guvernului, inspectorul despărțirii I-a de dorobanți, colonelul Cornescu, înștiințează pe comandirii de district, la 19 aprilie, să-și pregătească ostașii pentru lagăr, declarîndu-le că este convins că ei vor dovedi „stăruința" ce au depus „întru a desăvîrși oamenii la conștiința datoriilor lor de supunere către șef" [7]. Peste cîteva săptămîni, la 2 mai 1859, un nou ordin al colonelului Cornescu fixează plecarea în tabără a comandirilor de districte, a 93 căprari și 874 dorobanți din șapte județe ale inspectoriei sale (Buzău, Rîmnicul Sărat, Dîmbovița, Ialomița, Vlașca, Teleorman, Ilfov) pentru zilele de 20—22 mai. Comandirii erau înștiințați ca oamenii să se pregătească cu primeneli și încălțăminte pentru mai multe luni. Restul dorobanților urmau să slujească la reședință în două schimburi [8].

Concentrarea în tabără a unităților de grăniceri și dorobanți și măsurile de recrutare pentru completarea efectivelor lor întîmpină o opoziție surdă din partea acestor ostași cu schimbul, cît și din partea unei părți a țărănimii. Era vorba de o operație cu totul neobișnuită, o chemare peste rînd pe timp de două luni de zile și tocmai în vremea muncilor de vară, o deplasare la o mare distanță, în condițiile menținerii și chiar ale accentuării exploatării. Concentrarea lovea în ostașii cu schimbul și în familiile lor, cu toate măsurile pe hîrtie ale guvernului, și afecta

[1] Arh. St. Buc., *Insp. Dorobanților* I, nr. arh. 476/1859, partea I-a, f. 219, 237.
[2] G-ral Gr. Cornicioiu, etc., *op. cit.*, vol. I, p. 79.
[3] Arh. St. Buc., *Insp. Dorobanților* I, 1859, nr. arh. 476/1859, partea I-a, f. 219, 237.
[4] R. V. Bossy, *op. cit.*, p. 166—167.
[5] Arh. St. Buc., *Insp. Dorobanților* I, nr. arh. 476/1859, partea I-a, f. 219, 237
[6] Loc. cit.
[7] Loc. cit., f. 220, 236.
[8] Loc. cit., f. 264, 301. Vezi și corespondența cu Ministerul Dinăuntru în această chestiune (loc. cit., f. 265—266, 281).

www.dacoromanica.ro

o bună parte a ţărănimii, care se vedea obligată să sufere o sporire a obligaţiilor ei şi, pe de altă parte, să furnizeze noi recruţi. Iată ce mărturisesc nişte ţărani unui corespondent al „Rominului" : „Noi, zic ei, care pînă acum îndurarăm toate sarcinile statului, tot noi şi *numai noi*, acum, în această grozavă lipsă de bani în care ne aflăm, să fim şi astăzi îndatoraţi a cumpăra cai şi toate cele trebuincioase pentru recruţi ş'a le da încă şi bani de cheltuială? Ş'aceasta fără să fi văzut nici o îmbunătăţire a mulţimilor de rele ale trecutului?..." ; iar un fost soldat reînrolat acum declară aceluiaşi corespondent : „Am servit în oştire două termine, m'am întors în satul meu, ş'am purtat, în rînd cu toţi sătenii, toate greutăţile satului ; acum sînt chemat din nou şi las soţia şi copiii mei fără nici un ajutor sau vreo nădejde de răsplată pe viitor pentru slujbele mele. Pînă cînd vom merge totdeauna numai noi la trebuinţele Statului şi d-lor niciodată?" [1] Existau deci la sate nemulţumiri adînci faţă de această încercare a consolidării şi a apărării noului stat burghez pe spinarea milioanelor de ţărani.

Noua formă de viaţă pentru care militau elementele burgheze reprezenta un mare progres faţă de trecutul regulamentar, dar, în acelaşi timp, această nouă formă de viaţă nu însemna o diminuare a exploatării ci, dimpotrivă, o accentuare a ei. Mai trebuie adăugat încă un lucru : îndărătnica opoziţie şi aţîţările din umbră ale proprietarilor şi arendaşilor faţă de măsurile de concentrare în lagăr, ca şi sprijinul acordat opoziţiei de organele administrative, în mare parte vechi, regulamentare, au contribuit la accentuarea ostilităţii ostaşilor cu schimbul şi a unei părţi a ţărănimii faţă de strîngerea armatelor la Floreşti. Orizontul politic al ţărănimii era restrîns şi mulţi dintre ţărani, neînţelegînd limpede ţelurile naţionale ale lagărului de lîngă Plo'eşti, nemulţumiţi de întîrzierea reformelor şi suferind greaua apăsare a exploatării, se manifestă ostili concentrării socotită de ei un prilej de sporire a obligaţiilor lor faţă de clasele dominante. Frămîntările nu se limitează însă doar la refuzul plecării în tabără, ci ele capătă deseori aspectul unei ridicări împotriva exploatării însăşi.

★

Nemulţumirea dorobanţilor nu înregistrează decît o singură izbucnire pe faţă, aceea a dorobanţilor brăileni. La 12 mai, 123 dorobanţi vechi ai districtului iau în primire posturile ocupate pînă atunci de trupele de linie din Brăila, care pornesc spre lagăr. Peste două zile, plecînd şi ştabul regimentului, jumătate din dorobanţi, care erau răspîndiţi pe la diferite gazde, primesc ordinul să intre în cazarma soldaţilor, unde se şi găsea cealaltă jumătate a dorobanţilor, împreună cu noii recruţi. „Dînşii au plecat pe la gazdele lor, relatează comandirul, locotenentul Hristea Anghel, şi pe la trei după amiaz, plecînd cu toţii călări, încorajaţi şi de beţie, au mers la cazarmă, unde una din cetele administraţii, care fusese la o altă gazdă depărtată de a lor, intrase înainte...". „I-au scos în bătaie afară din cazarmă, continuă locotenentul Anghel, aducîndu-i drept la administraţie, unde subscrisul i-am luat în cercetare şi am văzut din parte-le nesupunere, dar pentru ca să nu se facă svon şi prin ceilalţi dorobanţi, ce erau la posturile lor, i-am scos afară din oraş...". La marginea Brăilei, au loc discuţii între dorobanţi, comandirul lor şi prefectul Marghiloman, dar ostaşii refuză să se supună, „nevoind sub nici un chip a sta în permanenţă în garnizoană şi stăruind a fi împărţiţi tot în trei rînduri, ca pe fiecare lună să servească zece zile" [2].

Este de adăugat că, într-o telegramă expediată de către locotenentul Anghel colonelului Cornescu, chiar în ziua incidentelor, se spune că dorobanţii ieşiseră din oraş, „luînd şi amuniţia de război" şi că ei fuseseră îndemnaţi la nesupunere „de unii din unter-ofiţerii lor, care erau în stare de beţie" [3]. De asemenea, în aceeaşi depeşă, locotenentul Anghel declară că ostaşii

[1] „Rominul", nr. 61 din 23 mai/4 iunie 1859, p. 241, col. I.

[2] Raport către colonelul Cornescu (Arh. St. Buc., *Insp. Dorobanţilor* I., nr. arh. 478/1859, f. 83).

[3] Depeşă către colonelul Cornescu (loc. cit., nr. arh. 476/1859, partea I-a, f. 326).

www.dacoromanica.ro

„se înduplecară a rămînea în serviciu", după sfaturile sale şi că numai ca o măsură de prevedere chemase o companie de la Galaţi, în timp ce în raportul din ziua următoare el relatează că dorobanţii nevoind să se supună, prefectul „a chemat îndată de la Galaţi o companie de soldaţi din regimentul moldav de moschetari"[1]. Soldaţii de la Galaţi dezarmează în dimineaţa zilei de 15 mai pe dorobanţi, deoarece manifestaseră „tot împotrivire" şi se pun sub stare de arest cinci subofiţeri şi 13 soldaţi, „ce s-au văzut mai mult turburători"[2].

În urma ordinului Ministrului de Interne[3], căpitanul Chirculescu, primul ajutor al inspectoratului de dorobanţi, este trimis la Brăila, fiind însărcinat a descoperi „de unde au devenit aceste neorînduieli în corpul dorobănţesc", pentru ca unii dintre vinovaţi să se pedepsească „străşnic", iar celorlalţi să li se arate „drumul cel adevărat care nu conduce în prăpastie"[4]. Peste două zile, Chirculescu raportează telegrafic că „îndărătnicii" în număr de 54, se găseau sub stare de arest şi că nu putea libera pe nimeni, „trebuind neapărat exemplu spre întregirea disciplinei". El socotea că unul dintre motivele nesupunerii fusese propaganda reacţionară, altul intrigile fostului vagmistru şi ultimul incapacitatea comandirului[5]. Ceva mai tîrziu, tot Chirculescu trimite un raport detal at asupra anchetei sale, arătînd că, formînd o comisie cu Marghiloman, administratorul districtului, interogase trei căprari şi 17 dorobanţi, „ce au fost mai vinovaţi şi îndemnători acelei fapte". Aceşti 20 de „îndemnători" se găseau „sub arest, păziţi de soldaţi", iar ceilalţi participanţi la nesupunere, în număr de 34, erau în cazarmă, dezarmaţi. De data aceasta, Chirculescu arată că motivele tulburării constaseră în nemulţumirea dorobanţilor de a sluji fără întrerupere, şi nu în schimburi, în „puţina explicaţie ce s'au făcut oamenilor ca să se pătrunză de înţelesul ordinilor guvernului", în starea de beţie în care se găsiseră „cea mai mare parte dintrînşii" şi mai mult ca sigur în aţîţările ce le făcuse fostul vagmistru Constantin Gurău, mai ales că „întîia lor pretenţie a fost de a cere pe dînsul de vagmistru"[6].

Cauzele reale ale nesupunerii dorobanţilor brăileni au fost următoarele : slujba neîntreruptă ce li se cerea tocmai în timpul muncilor cîmpului, nelămurirea lor asupra scopului concentrării şi propaganda aţîţătoare a lui Const. Gurău, fostul vagmistru, necinstit şi abuziv, după cum ne-o dovedesc actele înaintate inspectoratului de dorobanţi la 12 iunie 1859 de către comandirul dorobanţilor districtului[7]. De altfel, în spatele lui Gurău se ascundeau mai mult ca sigur alte personaje mai importante, fruntaşi ai reacţiunii locale.

Guvernul raportează domnitorului asupra incidentelor de la Brăila[8]. Cuza aprobă propunerile miniştrilor, „cu deosebire ca acei 17 să fie iertaţi, arătîndu-li-se îndurarea domnească, iar căprarii, degradîndu-se înaintea frontului, se vor pedepsi trupeşte, dacă legile permit". În scopul executării hotărîrii domnului, guvernul trimite la faţa locului pe colonelul Cornescu[9]. Acesta îndeplineşte ordinul şi raportează ministrului de interne că dorobanţii răsculaţi arătaseră „cea mai mare umilinţă şi . . . mustrare de cuget", mărturisind că „nici ei înşuşi nu ştiu cum a devenit acea proastă neorînduială din parte-le". Raportul lui Cornescu mai cuprinde o parte interesantă şi care aruncă o lumină asupra propunerilor de indulgenţă făcute de inspectorul dorobanţilor. El arată că „toate posturile acelui oraş . . . se ţin de acel no. mic de dorobanţi"

---

[1] Depeşă către colonelul Cornescu (loc, cit., nr. arh. 478/1859, f. 83).
[2] Loc. cit.
[3] Loc. cit., nr. arh. 476/1859, partea I-a, f. 325.
[4] Ordin din 15 mai 1859 al colonelului Cornescu (loc. cit., f. 327).
[5] Depeşă din 17/29 mai 1859 (loc. cit., f. 334).
[6] Raport din 21 mai 1859 (loc. cit., f. 338).
[7] Loc. cit., nr. arh. 478/1859, f. 113 — 123, 124.
[8] Vezi raportul lui Nic. Creţulescu către domn, 2 iunie 1859 în *Documente din domnia lui Cuza Vodă*, în „Arhiva", XII (1901), p. 76 — 77.
[9] Arh. St. Buc., *Insp. Dorobanţilor* I, nr. arh. 476/1859, partea I-a, f. 351.

www.dacoromanica.ro

şi-şi manifestă îngrijorarea, cerînd aducerea unei companii de linie sau de grăniceri[1]. Astfel, se pare că propunerile de indulgenţă erau determinate de o necesitate, aceea de a nu provoca pe dorobanţi, care erau singura forţă militară din Brăila. Insistenţa privind aducerea altor trupe confirmă neliniştea lui Cornescu şi neîncrederea sa în dorobanţi.

Dacă dorobanţii brăileni sînt singurii dorobanţi care trec la acte de nesupunere — în legătură cu măsurile militare luate în primăvara şi vara anului 1859 — în ceea ce priveşte pe grăniceri, nesupunerea e cu mult mai generalizată. La începutul lunii mai, „Dîmboviţa" dezminte zvonurile care circulau, privind o revoltă a grănicerilor din judeţul Rîmnicul Sărat recunoscînd doar că unii dintre oameni au cerut „oarecare condiţii", pretinzînd să li se lucreze pămînturile în timpul mergerii lor la tabără[2]. De fapt, chestiunea nu era chiar atît de simplă. Grănicerii se găseau într-o vie stare de agitaţie. Un raport al sfatului satului Jitia către subadministratorul plaiului Rîmnic, arată că atunci cînd arendaşul din acel sat trimisese un deputat sătesc[3] pe nume Grama Moroiu, la Anghel, grănicer „recrutat din nou", ca „să vie să-i aducă datoria prisoaselor şi a vitelor şi a zilelor legiuite" pe anul 1858, acesta chemase „pe un Stan Datcu şi pe un Petrea Apostol Moroiu, grănicer vechi", care încercaseră să-l bată pe deputat, strigîndu-i : „nouă ne-a zis D. Comandir să nu mai aibă treabă cu noi D. arendaş". Sfatul sătesc declară administratorului că nu mai avea „curaj de a trimite slujbaşi pe la asemenea rele îndivide" şi că grănicerii ameninţaseră pe deputaţii sătenşti că le vor tăia picioarele de vor mai veni pe la casele lor[4].

Un corespondent al foii „Steoa Dunării" relatează într-un chip sugestiv pregătirile grănicerilor din Rîmnicul Sărat pentru pornirea spre tabără : „... Le-au venit poruncă să se gătească să meargă în lagărul de la Ploeşti ; grănicerii n-au zis alta nimic decît că s-au apucat a-şi drege uniformele şi a-şi curăţi armele. Li s-au zis că fiecare să-şi gătească provizii de hrană pentru 12 zile : au început a măcina la păpuşoi şi a-şi umple paclele cu brînză. Li s-au zis ca fiecare să aibă în pungă cîte doi galbeni ; au început bieţii grăniceri a ofta, a se sfătui cu femeile, a vinde la oi, la viţei, la păsări, ca doară să-şi închipuiască cîte doi galbeni de om". Corespondentul arată că grănicerii „toate le-au făcut, fără să cîrtească", dar că atunci cînd erau să pornească spre lagăr, „s-au ivit deputaţii sau executorii satului, întovărăşiţi de vătafii proprietarilor şi ai posesorilor şi le ţinu calea, întrebîndu-i unde se pornesc şi cum se pornesc fără a gîndi că ei au să facă clacă". „N' apucaseră să plece grănicerii, continuă corespondentul, şi femeile lor începură a fi ameninţate cu biciul". Colaboratorul foii din Iaşi exclamă indignat : „Au ţăranii n-au şi ei inimă? Au lovitura dată femeii nu răsună pe spinarea bărbatului?" Abia acum, provocaţi de proprietari şi de arendaşi, grănicerii încep să cîrtească, declarînd că sînt gata să meargă „şi peste Dunăre şi peste Munţi" (interesantă şi exactă direcţie dată planurilor domnitorului !), dar că ei cer ca „fimeile şi copiii să le fie scutiţi de claçă şi de biciul boieresc" şi ca domnitorul să le dea o carte „avînd iscălitura sa şi pecetea sa cea roşie".

În ziua de 4 mai, deci mai înainte de nesupunerea dorobanţilor brăileni (de altfel, este posibil ca dorobanţii brăileni să fi fost influenţaţi în nesupunerea lor de vestea acţiunii grănicerilor din Rîmnicul Sărat), vreo 400 de grăniceri înconjuraţi de 1500 bătrîni, femei şi copii, declară comandantului lor la Bolboca că ei trebuiau scutiţi de clacă „căci două sănii şi o puşcă erau prea grele pe umere". În timpul acesta, „femeile strigau că boierii sînt deprinşi

[1] Arh. St. Buc., *Insp. Dorobanţilor* I, nr. arh. 476/1859, partea I-a, f. 353.
[2] „Dîmboviţa", nr. 59 din 9 mai 1859, p. 235 : *Cronica*.
[3] Aceşti deputaţi erau membrii sfaturilor din fiecare sat ; deşi ţărani, reprezentau de multe ori interesele proprietăţii.
[4] Raport din 4 mai 1859 (Arh. St. Buc., *Ministerul Ostăşesc, Cancelaria punctului Focşani*, nr. arh. 45/1859, f. 44—61). Vezi şi adresa subadministraţiei către comandantul punctului Focşani, 11 mai 1859 (loc. cit., f. 44).

www.dacoromanica.ro

a trăi numai de pe pălmile țăranilor și că dacă bărbații s-or duce, cum or face femeile să îndeplinească și claca și să lucreze și lanurile lor ....". Aci pare să fie vorba de o opoziție de masă a țărănimii față de clacă, și, în același timp, o dovadă a faptului că hotărîrile din 13 aprilie ale consiliului de miniștri nu erau executate, fiind sabotate de proprietari și arendași, sprijiniți de administrație. Față de agitația grănicerilor comandanții le cer armele și ostașii nu se opun, ci „fiecare, unul cîte unul, s-au dus și au depus în fața ofițerului pușca și patrontașul, zicînd că atîta era a ocîrmuirii și că ei erau oameni slobozi"[1].

A doua zi se întrunește la Focșani altă companie de grăniceri. Vin, creînd agitație, și cinci grăniceri de la Bolboca. O parte din grăniceri declară căpitanului Puică, că nu vor pleca, „în cîtă vreme nu vor fi siguri că femeile lor vor fi scutite de clacă și birul boierilor". Comandantul companiei, luînd cuvîntul, izbutește să convingă pe unii dintre grăniceri că „guvernul va lua măsurile cuvenite" și merge la administratorul județului ca să scrie „bileturi ca să fie grănicerii apărați de clacă", cînd, deodată, izbucnește un conflict între grănicerii care se aflau în piața orașului, unii voind să plece și alții împotrivindu-se. Cu acest prilej, se pare că a fost lovit și porucicul Zamfirescu, care, mai tîrziu, de altfel, ia partea grănicerilor în conflictul lor cu administrația; în orice caz au de suferit „cîțiva boieri privitori", care „voind a le face cuvînt (grănicerilor, *n.n.*) s-au găsit rău de a se amesteca în trebile țărănești".

Căpitanul Puică nu izbutește să prindă pe cei cinci agitatori de la Bolboca, aceștia fiind ajutați de mai mulți grăniceri focșeneni. Administratorul C. Grădișteanu telegrafiază domnului, arătîndu-i că grănicerii revoltîndu-se cereau „a se elibera pentru totdeauna din serviciu". El mai adăuga, aproape deznădăjduit: „... acum umblă prin oraș, bătînd și spărgînd; mijloace de înfrînare nu avem, din pricină că dorobanții simpatizează cu ei". Grădișteanu cere să i se trimită un batalion din Tecuci pentru a putea stăpîni pe grănicerii „înverșunați"[2]. Totuși, contrar previziunilor administratorului, dorobanții ascultîndu-i porunca, trec la acțiune împotriva grănicerilor. Se dau cu acest prilej mai multe lovituri de sabie[3]. În orice caz, după cum ne informează foaia guvernamentală „Curierul Principatelor Unite", dorobanții „au pus la ordin și au dezarmat trei sute grăniceri" și „comandirul dorobanților a avut mîna tăiată"[4].

Spre sfîrșitul lunii, Ministerul de Interne liberează o pușcă nouă căprarului de dorobanți Eftimie Niță, a cărui armă se rupsese „cu prilejul revoltei ivite între grăniceri"[5] iar locotenentului P. Cucu, comandirul dorobanților din Rîmnicul Sărat, i se arată „domnească mulțumire" printr-un înalt ordin de zi, și domnitorul îi dăruiește drept gratificație leafa pe trei luni, „pentru îndeplinirea datoriei sale cu zel și abnegație"[6]. Grănicerii erau răspîndiți pe la casele lor, împrăștierea lor efectuîndu-se de către dorobanți[7], atunci cînd sosesc în mare grabă un escadron de ulani de la Buzău, o companie de infanterie de la Tecuci, și două de la Brăila[8]. Domnitorul telegrafiase, de altfel, prefecților de Rîmnicul Sărat și Putna, chiar în ziua de 5 mai, că a ordonat pornirea spre Focșani a companiei de la Tecuci și că „soldații, la caz de mai mult împotrivire

[1] Corespondență din Focșani de la 11 mai 1859, în „Steoa Dunărei, Zimbrul și Vulturul", nr. 99 din 14 mai 1859, p. 385—386.

[2] Depeșă din 5/17 mai în *Documente din Domnia lui Cuza Vodă*, în „Arhiva", XII (1901), p. 73.

[3] Arh. St. Buc., *Minist. Ostășesc, Cancelaria punctului Focșani*, nr. arh. 43/1859, f. 61, 62, 63; D. A. Sturza, *Acte și documente relative la istoria renașterei Romîniei*, București, 1901, vol. IX, p. 321.

[4] „Curierul Principatelor Unite", nr. 6 din 28 mai 1859, p. 24 <greșit 42>, col. I.

[5] Arh. St. Buc., *Insp. Dorobanților* I, nr. arh. 476/1859, partea I-a, f. 349.

[6] „Monitorul Oficial al Țerei Romînesci", nr. 82 din 15 iulie 1859, p. 325.

[7] Vezi și depeșile administratorului de Rîmnicul Sărat, 15/17 mai și 6/18 mai 1859, în *Documente din Domnia lui Cuza Vodă*, în „Arhiva", XII (1901), p. 74—75.

[8] Corespondență din Focșani de la 11 mai 1859 în „Steoa Dunărei, Zimbrul și Vulturul", nr. 99 din 14 mai 1859, p. 386.

www.dacoromanica.ro

sau nesupunere li s-a dat ordin a da foc asupra cutezanţilor"[1]. Puţin după liniştirea grănicerilor, Lascăr Catargiu, ministrul de Interne al Moldovei, telegrafiază prefectului de Putna, cerîndu-i să pună „străji pe toate uliţele, jandarmi, dorobanţi şi tîrgoveţi" şi să-l ţină la curent „la toate două ciasuri, cum merg tulburătorii", pe care să-i aresteze fără cruţare. Catargiu anunţă, de asemenea, apropiata sosire la Focşani a generalului Macedonschi, ministrul de război al Ţării Româneşti[2]. Venirea lui Macedonschi arată îngrijorarea pe care o produc frămîntările grănicereşti.

Tot în regiunea frontierii dintre cele două ţări surori mai are loc nesupunerea grănicerilor punctului Vădeni. Ancheta descoperă că în acest punct căpitanul Racov adunase grănicerii, „cu o săptămînă înainte de pornire", obligîndu-i să-şi aducă provizii pe o jumătate de lună: grănicerul Ion Pîrlog declară anchetatorilor că Racov ar fi spus următoarele ostaşilor săi, probabil în urma refuzului lor de a pleca spre tabără: „Bine v-au dat Dumnezeu în gînd să faceţi aceasta, căci vă duceaţi chiar la cuţit şi cînd vă vor vedea pe la tîrla lor să vă dea cîte un ouşor şi un coteţ de rogojină de odihnă ...."[3]. Nu se poate încă şti sigur dacă acuzaţia adusă căpitanului Racov este reală, dar în orice caz ea pare veridică, mai ales că în lunile următoare punctul Vădeni este comandat de locotenentul Atanasiu. Pe de altă parte, trebuie ţinut seama de informaţia dată de Bolintineanu că *„grănicerii întăriţaţi de unii din capii lor* (sublinierea noastră) refuză de a merge la tabără"[4]. Cu prilejul nesupunerii de la Vădeni se pierd opt patrontaşe, 250 patroane (gloanţe) şi 143 bucăţi de cremene, după cum ne informează un raport către ministerul de război, prin care locotenentul Atanasiu cere scăderea acestor materiale militare[5]. Tulburările de la Vădeni au loc cam în acelaşi timp cu acelea de la Focşani, căci, la 6 mai 1859, administraţia din Rîmnicul Sărat cerea lui Racov să-i indice „care sînt instigatorii revoltei" şi tot în aceeaşi zi trimitea un delegat pentru „prinderea revoltaţilor grăniceri", ceea ce arată că Racov nu inspira suficientă încredere[6]. La Vădeni, ca şi la Bolboca şi Focşani, grănicerii refuzaseră să pornească spre lagăr.

În privinţa frămîntărilor grănicereşti din nordul ţării Româneşti, unele izvoare vorbesc de instigări. O corespondenţă trimisă din Principate foii pariziene „Le courrier du Dimanche", al cărui redactor era Barbu Gănescu, cel aspru criticat peste cîţiva ani de Karl Marx[7], insinuează o legătură între activitatea majorităţii retrograde a Comisiei Centrale şi acţiunea ei pentru un prinţ străin, cu aceste frămîntări ostăşeşti. Corespondentul foii franceze arată că se încerca să se împingă grănicerii la revoltă „prin întăriturî în toate chipurile", dar că „din norocire încercările au căzut"[8]. „Curierul Principatelor Unite" vorbeşte, de asemenea, de faptul că „acea răscoală s-a fabricat din ţesăturile ingenioase ale unei intrigi demagogice"[9], iar „Dîmboviţa" afirmă că grănicerii au fost „amăgiţi" de „propagande retrograde"[10]. Se pare că însuşi poliţmaistrul din Focşani este amestecat în aceste aţîţări; în orice caz, ministrul de Interne din Iaşi

---

[1] I. M. Dimitrescu, *Focşanii în vremea unirii*, Deva, 1942, p. 14.

[2] *Ibidem*, p. 15. La 5/17 mai Macedonschi telegrafiază, de altfel, domnitorului, din Tecuci, anunţîndu-i trimiterea companiei a 5-a din regimentul III în „marş silit" spre Focşani. El mai ceruse ca „la extremitate" să întrebuinţeze puterea, spre a sugruma pe rebeli şi îngăduinţa „a sta în Focşani, pînă la desăvîrşita potolire şi pornire a grănicerilor la lagăr" (*Documente din domnia lui Cuza Vodă*, în „Arhiva", XII (1901, p. 73)).

[3] Arh. St. Buc., *Ministerul Ostăşesc, Cancelaria Punctului Vădeni*, nr. 53/1859, f.39.

[4] D. Bolintineanu, *op. cit.*, vol. I, p. 36.

[5] Arh. St. Buc., *Ministerul Ostăşesc, Cancelaria Punctului Vădeni*, nr. arh. 56/1859. f. 23.

[6] Loc. cit., nr. arh. 62/1859, f. 24, 27.

[7] K. Marx şi F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. I, ed. II, Buc., Edit. de stat pentru literatură politică, 1955, p. 557.

[8] „Dîmboviţa", nr. 95 din 12 septembrie 1859, p. 386.

[9] „Curierul Principatelor Unite", nr. 6 din 28 mai 1859, p. 24, <greşit 42>, col. I.

[10] „Dîmboviţa", nr. 67 din 6 iunie 1859, p. 268—269.

www.dacoromanica.ro

(Lascăr Catargiu) cere prefecților de Putna și Rîmnicul Sărat, care îl informează încă de la 18 aprilie asupra „propagandei vătămătoare liniștei" făcută între locuitori, ca să cerceteze „pozitiv... despre bănuielile asupra persoanei"[1]. Domnitorul mai declară lui Victor Place că agitațiile ar fi fost întreținute de agenți ai Rusiei țariste[2], afirmație acceptată cu oarecare rezervă de A. D. Xenopol[3]. Totuși, este improbabil ca Rusia țaristă să fi avut vreun interes în acel moment de apropiere cu Franța, de a împiedica pregătirile militare ale Principatelor, care nu erau îndreptate împotriva ei. Fără îndoială însă că, în afara atițărilor reacționare, însăși starea de adîncă nemulțumire a acestor soldați țărani a constituit principalul motiv al ridicării lor. Crunta exploatare îi face să se opună măsurilor guvernului și nu atițările retrograzilor, care cel mult se adaugă ca un motiv secundar al rezistenței lor.

Frămîntările grănicerești din districtele Rîmnicul Sărat și Brăila, ca și acelea de pe linia Dunării[4], „motivară un ordin pe toată frontiera ca pornirea în tabără să se amîne pînă la al doilea ordin"[5]. Se hotărăște de către guvern ca grănicerii să se împartă în două schimburi și să facă pe rînd exerciții la ștabul companiilor pînă la plecarea în lagăr, comandanții trebuind să le arate că „aducerea lor în lagăr este ca să-i vadă Măria Sa", că „vor fi îngrijiți și hrăniți de stăpînire și că s-a făcut punere la cale ca pentru lucrul proprietarilor să nu fie supărate familiile lor, ba încă chiar trebuințele pentru existența familiei să se îndeplinească de către ceilalți consăteni". În același ordin, care se referă în mod direct la punctul Vădeni, dar al cărui conținut privește desigur toate punctele revoltate, se spune că grănicerii, „dacă după toate acestea nu se vor supune, vor fi executați de către batalioanele ce vin de la Brăila"[6]. Prin „execuția" aceasta trebuie înțeleasă silirea lor de a îndeplini ordinele și nu împușcarea.

Domnitorul Cuza, îngrijorat de aceste tulburări, hotărăște să meargă la fața locului, mai ales că putea face acest lucru cu ușurință în călătoria sa de la o capitală la cealaltă a Principatelor. „Curierul Principatelor Unite" vestește că domnitorul hotărîse „să facă însăși o cercetare" și că va da „exemplele cele mai severe" față de cei „care se vor descoperi a fi fost instigatori"[7]. La 18 mai, grănicerii punctului Vădeni primesc ordinul de a se găsi la Focșani în prima zi a lunii iunie, domnitorul urmînd să-i treacă în revistă[8]. La 2 iunie, corespondentul „Stelei Dunării" anunță din Focșani că domnitorul era așteptat neîntîrziat și că se adunaseră două companii de grăniceri să-l aștepte. Corespondentul protestează împotriva faptului că acestor grăniceri nu li se dăduseră arme, deși comisia de anchetă și opinia publică îi declaraseră nevinovați[9]. Corespondența citată mai sus din „Le courrier du Dimanche" arată că grănicerii s-ar fi aruncat la picioarele domnitorului, la intrarea sa în oraș și că acesta „cu o nobilă imprudență" și „cu o simplă mărire" nu numai că-i iertase, dar îi pusese să-l păzească și că „ei singuri au vegheat la poarta lăcașului său"[10]; iar „Dîmbovița" informează că grănicerii acceptaseră să plece în tabără după ce fuseseră trecuți în revistă de domnitor[11].

---

[1] I. M. Dimitrescu, *op. cit.*, p. 13.

[2] Victor Place, către Walewski, 21 mai 1859, la D. A. Sturza etc., *op. cit.*, vol. IX, p. 321—322. La rîndul său, Cuza primise această informație de la Ioan Bălăceanu (*Documente din domnia lui Cuza Vodă*, în „Arhiva" XII (1901), p. 76).

[3] A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor*, ed. a III a, Buc. 1930, vol. XIII, p. 44, nota 68.

[4] Vezi mai jos, p. 129—132.

[5] G-ral Gr. Cornicioiu, *op. cit.*, vol. I, p. 79.

[6] G-ral Barbu Vlădoianu, către căpitanul Racov, depeșă, 5/17 mai 1859 (Arh. St. Buc., *Ministerul Ostășesc, Cancelaria punctului Vădeni*, nr. arh. 64/1859, f. 31).

[7] „Curierul Principatelor Unite", nr. 6 din 28 mai 1859, p. 24 <greșit 42>, col I.

[8] Arh. St. Buc., *Ministerul Ostășesc, cancelaria punctului Vădeni*, nr. 64/1859, f. 35.

[9] „Steoa Dunării, Zimbrul și Vulturul", nr. 115 din 5 iunie 1859, p. 471, col. III.

[10] Cf. „Dîmbovița", nr. 95 din 12 septembrie 1859, p. 386.

[11] *Ibidem*, nr. 67 din 6 iunie 1859, p 268—269.

www.dacoromanica.ro

Alesul de la 24 ianuarie iartă pe grănicerii nesupuşi pentru că îşi dădea seama de greaua situaţie în care se aflau aceşti ostaşi ţărani şi mai ales deoarece conducătorii Principatelor se temeau de o ridicare generalizată a ţărănimii. Dar dacă domnitorul îşi arată îngăduinţa şi înţelegerea, în schimb administraţia districtului înţelegea lucrul altfel. În seara de 21 mai soseşte în satul Vîrteşcoi primul ajutor al administraţiei împreună cu un ajutor al subadministraţiei plăşei oraşului şi cu „un număr de dorobanţi". Dorobanţii sînt trimişi în sat să adune pe grăniceri. „Pe 13 care i-au găsit, relatează porucicul Zamfirescu, i-au închis într-o casă şi în urmă au scos pe cîte unul şi i-au bătut pe toţi, zicîndu-le că ei să nu mai cunoască pe comandirii lor, ci pe onor administraţie şi dipotaţi"[1] (de sate — *n.n*). Pe de altă parte, bazîndu-se pe o dispoziţie a Ministerului Dinăuntru, administratorul comunică organelor sale în subordine şi comandanţilor grănicerilor din districtul său că măsura concentrării în lagăr aminîndu-se, grănicerii „urmează a se supune la îndeplinirea legiuitelor lor datorii către proprietate"[2]. Comandantului punctului Vădeni i se reaminteşte să pună în vedere grănicerilor să-şi execute datoriile, „fără a comite cel mai mic act de nesupunere", în caz contrar ei urmînd a fi „aspru" pedepsiţi, iar el reclamat că nu ştiuse „a le insufla supunerea ce urmează a o avea către proprietate şi autorităţile locale"[3]. Conflictul surd dintre grănicerii frontierii nordice a Ţării Româneşti şi comandanţii lor, pe de o parte, şi organele administrative, pe de altă parte, va urma şi în cursul lunilor următoare.

*

Grănicerii de pe linia Dunării sînt şi ei agitaţi şi se frămîntă în luna mai 1859. La 7 mai grănicerii companiei din Calafat sînt aşezaţi în front spre a porni spre lagăr dar „pe neaşteptate s-a auzit un murmur între grăniceri, relatează aghiotantul comandantului de batalion şi apoi strigară din mai multe părţi că ei nu voiesc să-şi lase vetrele şi familiile lor, zicînd că sînt grăniceri aici şi aici voiesc a rămînea". „Această strigare, continuă raportul, a introdus dezordinea cea mai mare în tot frontul şi printre altele se auzea şi strigarea că noi voim cu amăgire a-i duce să moară în război, că ei nu cunosc de valabile ordinele manuscrise ce le-am arătat ca să se convingă şi că să le arătăm ordine tipărite şi sigilate chiar cu sigilul domnesc[4], căci ei nu pot a-şi lăsa familiile în deprădarea proprietarilor şi arendaşilor, nici nu se pot împăca cu dispoziţia luată d'a-şi plăti în urmă după întoarcerea de la lagăr datoriile reciproce în bani către arendaşi...". După discuţii, comandantul companiei convinge pe unii dintre grăniceri „că nu merg la război" şi grănicerii pornesc „fără nici o comandă şi tot în disordine" dar, la marginea oraşului, cei care se împotriviseră plecării „au ieşit înainte şi au strigat că acel, care va face un pas va fi mort, puind în manevrare chiar umplerea armelor".

Faţă de această situaţie, ofiţerii decid amînarea plecării, pentru a evita „tristele consecinţe ce pot rezulta din asemenea neînţelegeri" şi se opresc la tactul subadministraţiei, dar aici, „după mai multe explicări, promisiuni şi ameninţări", toţi grănicerii se hotărăsc să plece şi în aceeaşi zi ajung la poşta satului Moţăţei[5]. În acest timp, ministrul de război ordonă căpitanului Caluda, comandantul companiei, să se reîntoarcă la Calafat, ceea ce acesta execută,

---

[1] Arh. St. Buc., *Ministerul Oştăşesc, Cancelaria punctului Focşani*, nr. arh. 42/1859, f. 44.
[2] Loc. cit., Cancelaria punctului Vădeni, nr. arh. 62/1859, f. 39.
[3] Loc. cit.
[4] Este interesant că aceeaşi pretenţie o avuseseră şi grănicerii din Rîmnicu Sărat; lucrul dovedeşte identitatea propagandei reacţionare dusă printre grăniceri.
[5] Rapoartele căpitanului Caluda şi ale locot. Soreanu către col. Niculescu, comandantul cordonului Dunării, 7 mai 1859 (Loc. cit., *Insp. Grănicerilor*, nr. arh. 482/1859, f. 364, 365 367). Vezi şi depeşa gen. Macedonschi către domnitor din 10/22 mai 1859 (*Documente din domnia lui Cuza Vodă*, în „Arhiva" XII (1901), p. 75).

www.dacoromanica.ro

revenind în fruntea grănicerilor şi împărţindu-i apoi în două schimburi[1]. Acest ordin era o consecinţă a stării generale de agitaţie a grănicerilor. Trebuie observat că o nesupunere similară a avut loc în acelaşi timp între grănicerii companiei a IV-a de la Bechet. La 7 mai ei refuză să plece în lagăr „sub cuvînt că ei nu sînt volintiri"[2], iar la 11 mai comandantul batalionului cere să fie autorizat să facă „o strictă cercetare spre a dovedi de unde au devenit conrupţia grănicerilor companiei a III-a şi a IV-a (Calafat şi Bechet) ...., care s-au opus d'a merge la tăbăra de concentrare"[3]. În orice caz, grănicerii de la Bechet nu sînt liniştiţi nici după ce se amînă plecarea în lagăr şi sînt împărţiţi în schimburi, pentru că o parte dintre aceşti ostaşi (pichetele 78-84) din satele Dăbuleni, Ianca şi Potelu, „atît căprari cît şi grăniceri nu voiesc nici într-un chip d'a se supune a veni la exerciţiu"[4].

Nesupunerea nu se limitează numai la efectivele primului batalion de grăniceri, căci se dovedesc în plină frămîntare şi grănicerii companiei de la Turnu Măgurele. Grănicerii din Grojdibodu, depinzînd de punctul Turnu, se întorc din drumul spre lagăr, aruncînd scînteia nesupunerii şi în satele Ianca şi Dăbuleni, care ţineau de punctul Bechet[5].

Grănicerii din judeţul Teleorman, destinaţi să meargă în tabără, se supun ordinului de a veni în trei schimburi la exerciţii, pînă la plecarea în lagăr, în schimb cei din Olt refuză, declarînd că „adunarea aceasta nu este pentru simplul exerciţiu, ci a-i duce la război" şi mărturisind că aceasta le-o spusese „nişte negustori". Comandantul punctului Turnu indică un număr de trei căprari şi 17 grăniceri din satele Potelu, Grojdibodu, Siliştoara, Gura Padinei, Celei, Flămînda şi Izlaz, pe care îi socoate „răzvrătitorii şi povăţuitorii grănicerilor" şi care îi vorbiseră fără a lăsa pe ceilalţi grăniceri a „vorbi"[6].

Este semnificativ, în legătură cu agitaţiile grănicerilor dunăreni, zvonul care îi frămîntă că vor fi duşi la război. Atitudinea lor ostilă războiului al cărui scop nu-l înţelegeau, mai ales în felul în care îi-l prezenta agitaţia reacţionară, contrastează cu atitudinea păturilor sociale orăşeneşti care se arată mai atrase de scopurile urmărite de noii conducători ai Principatelor.

Situaţia cordonului grănicieresc al Dunării îngrijorează pe generalul Macedonschi, ministrul de război, care ordonă colonelului Niculescu, comandantul cordonului ca „fără zăbavă" să plece la Giurgiu, iar de aici cu vaporul la Calafat, unde va ancheta, ca şi la Bechet şi Turnu cauza „demonstraţiei" grănicerilor, trimiţînd pe cei mai vinovaţi la Bucureşti, „spre a se li se face meritata pedeapsă". De asemenea, colonelul Niculescu este însărcinat să facă pe grăniceri să înţeleagă că aducerea lor în lagăr „nu este pentru alt sfîrşit decît numai ca să-i vadă Măria Sa înfrăţiţi cu ceilalţi ai lor fraţi de arme moldoveni rumîni şi că, cu plecarea de la casele lor pentru asemenea scurt timp, nu au să sufere nici un fel de lipsă, fiind guvernul care îngrijeşte de dînşii". Macedonschi mai cere comandantului corpului să dojenească pe ofiţerii care nu ştiuseră să insufle grănicerilor „moralul şi disciplina militară"[7].

---

[1] Raportul cpt. Caluda către col. Niculescu, 10 mai 1859 (Arh. St. Buc., *Insp. Grănicerilor*, nr. arh. 482/1859, f. 380).

[2] G-ral Macedonschi către domnitor, depeşă din 9/21 mai 1859 (*Documente din domnia lui Cuza Vodă*, „Arhiva", XII (1901), p. 74—75).

[3] Rapoartele maiorului Clinceanu către Ministerul de Război şi Inspectoratul cordonului Dunării, 11 mai 1859 (Arh. St. Buc., *Insp. Grănicerilor* nr. arh. 482/1859, f. 395, 396).

[4] Raportul comandantului companiei către Insp. cordonului Dunării, 15 mai 1859, (loc. cit., f. 416).

[5] Raport al subadministratorului I. Rădulescu către administratorul din Romanaţi, 7 iunie 1859 (loc. cit., *Ministerul Ostăşesc*, nr. arh. 106/1859, f. 92).

[6] Raport către Insp. cordonului Dunării, 16 mai 1859, (loc. cit., *Insp. Grănicerilor*, nr. arh. 482/1859, f. 401, 404). Mai vezi pentru nesupunerea de la Turnu : depeşa generalului Macedonschi către domnitor din 9/21 mai 1859 (*Documente din domnia lui Cuza Vodă*, în „Arhiva", XII (1901), p. 74—75).

[7] Ordin din 21 mai 1859 (Arh. St. Buc., *Insp. Grănicerilor*, nr. arh. 482/1859, f. 413).

www.dacoromanica.ro

Nu s-a găsit încă raportul colonelului Niculescu asupra desfășurării misiunii sale; în schimb, se poate urmări parțial această desfășurare dintr-un raport al unui subadministrator din Romanați. Acesta arată că la 2 iunie a sosit în satul Dăbuleni locotenentul Petrescu, comandantul șalupei a 2-a de Dunăre cu 40 soldați, „spre a executa" pe grănicerii din acest sat și din Ianca, care refuzaseră să meargă la Bechet, în schimburi, pentru exerciții. A doua zi, a venit și colonelul Niculescu. Luîndu-se măsuri, se găsesc 44 grăniceri „din 53 ce fugiseră din sat pe cînd au văzut soldații, spăimîntați de dojană". Colonelul Niculescu îi ceartă pentru nesupunerea arătată și ei se arată gata de a porni numaidecît la Bechet. De aici, colonelul merge la satul Grojdibodu unde mulți dintre grăniceri sînt readuși în sat numai prin supunerea la „execuție" a părinților lor și unde colonelul nu-i poate îndupleca să meargă la instrucție, decît acceptînd doleanța lor ca să meargă și cei aleși pentru paza pichetelor, grănicerii susținînd că nu se desemnaseră pentru tabără „cei cu stare și cu mijloace de muncă", ci doar „cei fără nici un ajutor, săraci". Aceasta arată existența diferențierilor în sînul țărănimii. Tot la Grojdibodu, se vădește starea de spirit în care se găseau grănicerii. „Fiindcă, relatează raportul subadministratorului, pe cînd era să înceapă vorbirea cu dînșii li s-a ordonat ca să încrucișeze armele, a le lăsa din mînă și a sta față în față slobozi cu soldații și numiții grăniceri *n-au voit*" (sublinierea noastră). În seara zilei de 6 iunie, colonelul Niculescu pleacă spre a raporta guvernului „gradul de demoralizație al acestor păzitori de graniță", luînd opt grăniceri din satele Dăbuleni și Ianca, „ce s-au arătat mai împotrivitori". Este semnificativ faptul că din satul Grojdibodu, unde grănicerii refuzaseră „să încrucișeze armele", nu se ridică niciunul. De altfel, subadministratorul I. Rădulescu, care relatează toate acestea, mărturisește că nu se va putea descoperi „de unde le va fi venit reaua propagandă", decît „cînd acești grăniceri din satul Grojdibodu, Gura Padinei, cu compania lor din Hotare și Potel se vor desarma și se vor da judecății" [1], ceea ce guvernul nu va îndrăzni să facă.

Spre deosebire de situația din nordul Țării Românești, aici pe linia Dunării, în dreptul județelor Dolj și Romanați, starea de agitație nu se înregistrează doar la începutul lunii mai, ci continuă și în luna iunie, tot în legătură cu concentrarea de la Florești, fapt arătat și de misiunea colonelului Niculescu. La 4 iunie, sfatul satului Bistrețu, depinzînd de punctul Bechet, raportează că Petru sin Stamina văduva din satul Coveiu, venind în satul Bistrețu și găsind grănicerii „adunați la casa de sfat cu toată amoniția, bagă intrigă ... ca să nu se aridice din loc, fiindcă ai lor din satul Coveiu nu pleacă", Sfatul intervenind, grănicerii „au sărit cu armele" asupra deputaților sătești și îndeosebi trei dintre ei „au săvîrșit mare zurbalîc". Deputații mai arată că închizînd pe Petre Stamina, „ca pe un spion și intrigant", „toți grănicerii ... spărgînd arestul i-au dat drumul" [2]. În urma plecării colonelului Niculescu, efectele vizitei sale nu au o lungă durată, căci grănicerii din satele Potelu, Hotaru, Grojdibodu și Gura Padinii pornesc la 7 iunie „cu toată uniforma și amoniția a veni la Izlaz", dar ajungînd la satul Gîrcovu (jud. Romanați) se înapoiază acasă! De altfel, în drum făcuseră stricăciuni în satele Celeiu, Corabia și Sălișteara, iar „prin dreptul satului Gura Padinii, întîlnindu-l acei grăniceri pe vechilul D-lui Coandă au tăbărît cu bulgări și ciomege pe căruță și cai, rupîndu-i mușamaua cu care era învălită" [3]. Totuși, pe la mijlocul lunii iunie, spiritele parcă se mai liniștesc căci comandantul punctului Bechet cere să fie autorizat să înapoieze grănicerilor din Dăbuleni puștile, care, în urma ordinului colonelului Niculescu, nu li se mai dădeau, decît „la ecserciții". Cererea se aprobă [4].

---

[1] Raport către administratorul de Romanați, 7 iunie 1859 (loc. cit., *Ministerul Ostășesc*, nr. arh. 106/1859, f. 92).

[2] Loc. cit., *Insp. Grănicerilor*, nr. arh. 482/1859, f. 476.

[3] Loc. cit., *Ministerul Ostășesc*, 1859, nr. arh. 106/1859, f. 91.

[4] Loc. cit., *Insp. Grănicerilor*, nr. arh. 482/1859, f. 480.

www.dacoromanica.ro

De altfel, trebuie observat că domnitorul iartă „toate faptele... grănicerilor" din întreaga țară[1].

În urma stării de agitație a grănicerilor de pe linia Dunării, se ordonă la 8 mai 1859, încă înainte de pornirea în inspecție a colonelului Niculescu, ca ostașii să nu mai fie ținuți în două schimburi, ci în trei schimburi, fiecare de cîte o săptămînă[2], ceea ce constituia o ușurare adusă grănicerilor. Pe de altă parte, însă, amînarea plecării în lagăr determină organele administrative să ceară grănicerilor să-și execute claca în natură[3]. Însfîrșit, consătenii, îngreunați de propriile lor munci și obligații, nu dau ajutor familiilor celor concentrați, iar arendașii le supun la „maltratații"[4]. Unii comandanți ai grănicerilor intră în conflict cu organele administrației, prefectul de Rîmnicu Sărat reclamă pe comandantul punctului Focșani pentru faptul de a fi primit o plîngere a grănicerilor împotriva unui arendaș, înaintînd-o apoi el administrației[5], reclamație de care generalul Macedonschi nu vrea să țină seama, declarînd că un comandir de punct „este în drept a sprijini dreptul lor, al grănicerilor, cînd se văd năpăstuiți"[6].

★

În tabăra de la Florești nu se mai string decît 800 de grăniceri, cîte 40 de fiecare companie[7] formînd patru companii a 200 de oameni, atașate fiecare pe lîngă un batalion de linie[8]. Dorobanții vor fi ceva mai numeroși. De asemenea, nu se trimit în lagăr decît cei neînsurați și care acceptaseră să meargă. Pe de altă parte, se trimit ofițerii în satele grănicerești spre a lămuri în chip definitiv pe grăniceri și familiile lor că acei care vor merge în lagăr nu vor trebui ei și părinții lor să efectueze claca în natură, „ci a plăti în bani" și se iau dovezi de la fiecare sat prin care sfatul se arătă lămurit în această privință[9]. Se pare că de această înlesnire se vor folosi în general toți grănicerii, preferînd să plătească claca în bani, căci la începutul lunii iulie, în urma plîngerii contracciului domeniului statului din districtul Brăila că semănăturile îi sînt în pericol, grănicerii nestringîndu-le, se hotărăște ca toți grănicerii, în afara celor plecați în lagăr, sau a celor fără ajutoare și a celor bolnavi, să fie obligați a face clacă în natură[10].

Spre sfîrșitul lunii mai, se string dorobanții în lagăr, iar spre sfîrșitul lunii iunie grănicerii[11]. Cu acest prilej, se înregistrează cazul căprarului de grăniceri Ioan Manea Gheorghe, care, deși însurat, a cerut „cu multă stăruință" să meargă în tabără[12], sau acela al tatălui

[1] Ordin al Inspectoratului Cordonului Dunărei către comandantul punctului Severin, 7 august 1859 (loc. cit., f. 555 verso). Măsurile de îndulgență pot fi puse în legătură și cu o scrisoare de dezavuare a provocării acestor frămîntări prin măsurile de concentrare în tabără, scrisoare trimisă de Walewski consulului Place (D.A. Sturza, *op. cit.*, vol. IX, p. 328).

[2] Arh. St. Buc., *Insp. Grănicerilor*, nr. arh. 482/1859, f. 344.

[3] Căpitanul Caluda, comandantul punctului Calafat, către colonelul Niculescu, inspectorul cordonului Dunării, 11 iunie 1859 (loc. cit., f. 475).

[4] Raportul sblt. Bogdănescu, comandirul dorobanților din Buzău, către colonelul Cornescu, inspectorul despărțirii I-a de dorobanți, 2 iunie 1859, și raportul col. Cornescu către Ministerul Dinăuntru, 8 iunie 1859 (loc. cit., *Insp. Dorobanților*, nr. arh. 480/1859, f. 113,114).

[5] Raport al prefectului de Rîmnicu Sărat către Ministerul Dinăuntru, 20 iunie 1859 (loc. cit., *Ministerul Ostășesc*, nr. arh. 106/1859, f. 89).

[6] Loc. cit., f. 90.

[7] G-ral Gr. Cornicioiu, *op. cit.*, vol. I, p. 79.

[8] Arh. St. Buc., *Ministerul Ostășesc*, nr. arh. 172/1859, f. 9.

[9] Vezi, de pildă, raportul porucicului Zamfirescu, 11 iunie 1859. (loc. cit., *Cancelaria punctului Focșani*, nr. arh. 42/1859, f. 48—58; cu dovezile a zece sate).

[10] Corespondență între Ministerul Dinăuntru, Ministerul de Război, administrația Brăila și contracciul Caridis, iulie 1859 (loc. cit., *Cancelaria punctului Vădeni*, nr. arh. 64/1859, f. 66—68).

[11] Loc. cit., *Insp. Grănicerilor*, nr. arh. 482/1859, f. 479, 495—499, 514, 522 (Rapoartele comandanților grănicerilor).

[12] Raport al maiorului Bagdat, comandantul batalionului 3 de grăniceri (loc. cit., f. 499).

www.dacoromanica.ro

căprarului de dorobanţi Nic. I. Dobre, citat şi în „Monitor", care-şi sileşte fiul să plece în lagăr[1]. În general, însă, dorobanţii şi grănicerii au trebuit să pornească spre Ploieşti cu multă şovăială, dîndu-şi seama că familiile le erau ameninţate să rămînă pradă abuzurilor şi execuţiilor arendaşilor şi că ei înşişi, la întoarcere, urmau să fie siliţi să plătească bani grei în contul ciăcii.

Între timp, pe plan extern, se continua lupta pe tărîm diplomatic pentru obţinerea recunoaşterii. Exista teama unei ocupaţii în cazul continuării războiului din Italia. Îngrijorarea aceasta şi-o manifestă Ioan Ghica într-o scrisoare[2], un reprezentant al liberalilor în Adunare[3] şi C. A. Rosetti în „Românul". Acesta din urmă cere guvernului „a nu cruţa nici un sacrificiu spre a pune pe români într-o stare de armare cît se va putea mai bună"[4]. Se pare că exista un puternic curent în opinia publică în sensul vederilor lui Rosetti. Într-o corespondenţă, se dau amănunte privind masivele înrolări de voluntari în trupele regulate moldovene, îndeosebi la Roman şi Focşani. „Fii de preuţi,scrie corespondentul de neguţători, de meseriaşi, feciori de pe la dughene, de prin case, veneau cu cîrdu de se înscriau", căci „se răspîndise vestea că oastea se adună la Ploieşti şi de acolo se duce la bătălie"[5]. În aceste înrolări de voluntari, se vădeşte vigoarea acestor pături sociale în ascensiune din lumea orăşenească, a elementelor care reprezentau în acel moment noul şi progresul. Grănicerii şi dorobanţii, parte integrantă a ţărănimii, care sufereau dubla exploatare a vechii şi noii orînduiri, nu puteau fi atinşi de acelaşi entuziasm.

În interior, reacţiunea continuă uneltirile ei din umbră în tot timpul verii, răspîndind îndeosebi zvonul că domnitorul nu va obţine investitura[6], lansînd zvonuri alarmante[7] şi agitînd problema prinţului străin pentru a şubrezi poziţia alesului de la 24 ianuarie.

În această vreme, domnitorul Cuza dă întreaga sa atenţie taberii de la Floreşti. Lagărul se organizează în chip grabnic. La 22 iunie ia fiinţă şi o staţie de telegraf în mijlocul taberei[8]; la 6 iulie, generalul Milicescu este numit comandant al lagărului[9], iar la 13 iulie, domnitorul porneşte în persoană la tabără[10], pentru a nu o mai părăsi pînă la sfîrşitul lunii august[11]. Sosind în tabără, Cuza e mulţumit de felul în care găseşte trupele adunate[12].Acestea se cifrau la mijlocul lunii iulie la circa 12 000 de oameni[13]. Curînd, izbucnesc un şir de incendii, atribuite de unii grănicerilor[14] şi de alţii unei acţiuni directe a oamenilor trecutului[15].

Intrarea în tabără a dorobanţilor face o puternică impresie unui corespondent al „Tribunei Române"[16], iar viitorul general Florescu protestează împotriva faptului că grănicerii nu aveau

---

[1] „Monitorul Oficial al Ţerei Româneşci", nr. 85 din 18 iulie 1859, p. 338. Un anume N. G. C. trimite o corespondenţă din Tîrgovişte foii „Naţionalul" în care susţine că dorobanţii plecaseră plini de entuziasm din acest oraş spre tabăra de la Floreşti (nr. 51 din 7 iunie 1859, p. 203).

[2] Scrisoare din 4/16 iunie 1859, Acad. R.P.R., Ms. 2910, f. 272.

[3] Şedinţa din 27 iunie 1859, „Monitorul Oficial al Ţerii Româneşci", nr. 114 din 21 septembrie 1859, p. 454—455.

[4] „Românul", nr. 70 din 13/25 iunie 1859, p. 277, col. III: *Revista politică.*

[5] „Steoa Dunărei, Zimbrul şi Vulturul", nr. 131 din 26 iunie 1859, p. 514.

[6] „Dîmboviţa" nr. 81 d.n 25 iulie 1859, p. 328: *Cronica.*

[7] „Naţionalul", nr. 61 din 12 iulie 1859, p. 241.

[8] „Monitorul Oficial al Ţerii Româneşci", nr. 74 din 29 iunie 1859, p. 293.

[9] *Ibidem*, nr. 80 din 12 iulie 1859, p. 317 şi „Monitorul Oficial al Moldovei", nr. 81 din 1 august 1859, p. 2.

[10] „Monitorul Oficial al Ţerii Româneşci", nr. 82 din 15 iulie 1859, p. 328.

[11] „Dîmboviţa", nr. 90 din 26 august 1859, p. 365: *Cronica.*

[12] „Monitorul Oficial al Ţerii Româneşci", nr. 90 din 31 iulie 1859, p. 357.

[13] *Tabăra de la Floreşti* (*Ibidem*, p. 360).

[14] Generalul Herkt, *Cîteva pagini din istoricul armatei nóstre*, Bucureşti, 1902, p. 67—68.

[15] „Dîmboviţa", nr. 80 din 22 iulie 1859, p. 323: *Bucureşti*, 22 iulie; p. 324: *Cronica*; nr. 81 din 25 iulie 1859, p. 328: *Cronica.*

[16] „Tribuna română", nr. 25 din 6 august 1859, p. 1—2.

www.dacoromanica.ro

un loc al lor în lagăr, ci erau împărţiţi pe lîngă celelalte unităţi [1]. Măsura aceasta a fost luată probabil, tocmai pentru că mai existau temeri de eventuale frămîntări grănicereşti. În orice caz, grănicerii sînt trimişi spre pichetele lor încă din august[2], iar în înaltul ordin de zi dat cu prilejul închiderii taberei nu s-a menţionat nici o înaintare în corpul grăniceresc, iar la dorobanţi doar locotenentul I. Burileanu este înaintat căpitan[3]. Totuşi, se pare că dorobanţii se bucură de mai multă apreciere, căci domnitorul dă un înalt ordin de zi pentru a mulţumi dorobanţilor, care stătuseră în Bucureşt în timpul taberei[4] şi „Dîmboviţa" susţine chiar că le-ar fi declarat că „înşuşi boierii au să facă astăzi ceea ce nu au făcut încă"[5], adică reforma mult aşteptată.

★

Tabăra de la Floreşti a avut o mare însemnătate în menţinerea şi consolidarea statului romîn ale cărui baze se puseseră la 24 ianuarie 1859. Trebuie ţinut seamă de afirmaţia foii „Dîmboviţa" că „necunoaşterea votului de la 24 ghenarie de către Poartă ar fi adus independenţa ţărilor"[6], şi nu trebuie uitat rolul pe care l-ar fi jucat această tabără în cîştigarea independenţii. Grabnicul armistiţiu de la Villafranca, ca şi cedarea Porţii, care admite să recunoască dubla alegere, face irealizabil acest eventual scop extern pe care-l avusese lagărul din preajma oraşului Ploieşti; în schimb, din punct de vedere intern şi chiar din punctul de vedere extern al prestigiului Principatelor, tabăra îşi păstrează, pînă la sfîrşit, întreaga însemnătate. Prin lagărul de la Floreşti se face un pas însemnat mai departe în unificarea celor două armate şi se pun bazele organizării armatei romîne, iar, pe de altă parte, domnitorul Cuza îşi consolidează poziţia, dominînd pe plan intern, în fruntea armatei şi impunîndu-se reacţiunii.

Desigur, că şi aici, ca şi la evenimentele de la 24 ianuarie, mai există un aspect al lucrurilor, cel negativ, căci oamenii al căror exponent era Cuza şi care reprezentau în acel moment un factor nou, progresist, în crearea statului romîn unificat, rămîneau totuşi, pe plan social, exploatatori. De altfel, nu trebuie uitat că însuşi domnitorul nu s-a rezemat în vara anului 1859 pe forţele politice cele mai avansate ale vremii, ci pe aşa numiţii moderaţi, care încercau realizarea unui compromis între „trecut" şi „prezent", căzînd de multe ori în unele priviţe pe poziţia conservatorilor. Aceşti moderaţi, a căror politică era reprezentată de guvernul Creţulescu, cer dorobanţilor şi grănicerilor să vină să le sprijine poziţia, concretizată în această tabără de la Floreşti, dar, în schimb, nu oferă ţărănimii nici măcar o parţială reformă rurală. Pentru aceasta vor trebui lupte de ani de zile şi frămîntările maselor de la sate. Ostaşilor li se oferă transformarea temporară a clăcii în bani, ceea ce ar fi reprezentat un avantaj, fără îndoială, dacă ei nu ar fi plecat în tabără, dar care înseamnă o ameninţătoare datorie faţă de proprietar sau arendaş, la revenirea din tabără şi deci o nouă sursă de abuz şi exploatare; iar ţăranimii i se dă sarcina de a lucra şi pămînturile celor concentraţi. Astfel că, în timp ce exploataţii simţeau mai tare jugul exploatării, clasele dominante îşi aveau munca cîmpului asigurată. Guvernanţii munteni din acea vreme n-au dat un larg sens patriotic concentrării în lagăr, prin renunţarea la o parte din foloasele claselor dominante, pentru a face pe ţărani să-şi dea contribuţia la această iniţiativă cu elanul pe care aceştia l-au avut la început şi l-ar fi avut şi mai tîrziu, dacă, o dată cu concentrarea în tabără, n-ar fi simţit pe grumaji creşterea apăsării jugului exploatării.

---

[1] I. Florescu, *O răpede privire asupra taberei de la Ploeşti*, în „Steoa Dunărei, Zimbrul şi Vulturul", nr. 164 din 13 august 1859, p. 645—646.

[2] Maiorul Caravasili, inspectorul Cordonului Munţilor, către comandantul punctului Focşani, 5 august 1859 (Arh. St. Buc., *Ministerul Ostăşesc, Cancelaria punctului Focşani*, nr. arh. 41/1859, f. 95).

[3] „Monitorul Oficial al Ţerei Romînesci", nr. 106 din 4 septembrie 1859, p. 421.

[4] *Ibidem*, nr. 110 din 12 septembrie 1859, p. 438.

[5] „Dîmboviţa", nr. 94 din 9 septembrie 1859, p. 381: *Cronica.*

[6] *Ibidem*, nr. 87 din 15 august 1859, p. 351: *Bucureşti, 15 august.*

www.dacoromanica.ro

Din aceste frămîntări ostăşeşti se mai desprinde ceva, anume se vădeşte generalizarea spiritului de revoltă, apare din ce în ce mai aprinsă nemulţumirea ţărănimii, care nu se sfieşte să se opună pe faţă exploatării. Este destul să amintim opoziţia tuturor grănicerilor din Rîmnicu Sărat sau Brăila de a mai lucra la proprietari sau arendaşi, sau refuzul grănicerilor din Grojdibodu de a încrucişa armele. Grănicerii şi dorobanţii folosesc nemulţumirile lor în privinţa concentrării în lagăr pentru izbucniri cu un înţeles mult mai adînc, ridicîndu-se împotriva exploatării. Începe să se manifeste, din ce în ce mai vie, rezistenţa ţărănimii faţă de exploatarea regimului burghezo-moşieresc, care deşi politiceşte nu fiinţa încă, pe plan economic era în plin proces de formare.

În acelaşi timp, nu trebuie trecute cu vederea surdele uneltiri ale elementelor retrograde, reacţionare, care au contribuit, fără îndoială, la aţiţarea acestor frămîntări, ele urmărind clătinarea bazelor noului stat creat la 24 ianuarie. În nordul Ţării Româneşti, ca şi pe linia Dunării, se vorbeşte de ducerea grănicerilor la război sau de necesitatea de a li se garanta apărarea lor prin documente prevăzute cu însăşi pecetea domnitorului. Identitatea propagandei vădeşte o unică sursă, aceea a reacţiunii, greu lovită la 24 ianuarie, dar care nu voia să se dea învinsă şi care, de altfel, izbuteşte, nu peste mulţi ani, prin coaliţia cu burghezia, să-şi păstreze multe din vechile ei poziţii.

Ideea centrală în jurul căreia se concentrează frămîntările acestor ostaşi cu schimbul este chestiunea pămîntului, pe care doreau să-l aibă în stăpînire şi problema raporturilor lor cu stăpînii acestui pămînt. Pe drept cuvînt, observă un corespondent al „Stelei Dunării" că „mişcarea aceasta va fi un nou argument pentru acei ce strigă că nici legea finanţiară, nici legea recrutaţiei nu se pot face, pînă cînd mai întîi nu se va hotărî chestiunea ţăranilor"[1]. De aceea, frămîntările grănicerilor şi dorobanţilor munteni din vara anului 1859 se înscriu în lanţul de agitaţii şi frămîntări ale ţărănimii care au impus reforma agrară din 1864.

[1] Corespondenţa de la Focşani, 11 mai 1859. „Steoa Dunării, Zimbrul şi Vulturul" nr. 99 din 14 mai 1859, p. 385—386.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 3, 1957

IMPUNEREA ŞI PERCEPEREA DĂRILOR PE CAI ÎN ŢĂRILE ROMÎNE
(pînă la sfîrşitul secolului al XVII-lea)

DE

MATEI D. VLAD

Printre nenumăratele obligaţii fiscale pe care ţăranii din Moldova şi Ţara Romînească le aveau faţă de domnie erau şi cele în legătură cu caii.

Aceste obligaţii nu se reduceau numai la îndatorirea ţăranilor de a da, la cererea slujbaşilor domneşti, cai de olac, aşa cum s-a arătat pînă acum de către unii istorici,[1] ci cuprindeau şi alte îndatoriri ale locuitorilor celor două ţări faţă de domnie, pe de o parte, şi faţă de turci, pe de alta.

Aceste îndatoriri fiscale, aşa cum vom arăta mai jos, se prestau atît de către ţăranii liberi şi de cei dependenţi, cît şi de către orăşeni. În sistemul fiscalităţii medievale romîneşti impunerea şi perceperea dărilor pe cai au constituit o povară destul de grea, atît pentru ţărănimea dependentă cît şi pentru cea liberă.

Problema obligaţiei ţăranilor de a pune la dispoziţia slujbaşilor domneşti caii necesari pentru treburile lor a atras atenţia şi cercetătorilor aparţinînd vechii istoriografii. Observaţiile acestora, care s-au mărginit — aşa cum am arătat — doar la unele explicaţii privitoare la caii de olac, au fost date cu prilejul tratării unor probleme cu caracter economic şi financiar, fără însă ca cel puţin problema cailor de olac să constituie obiectul unor studii mai largi.[2] Acest fapt a făcut ca problema să rămînă în ansamblul ei nelămurită. Rostul studiului de faţă este de a contribui la lămurirea ei, sau cel puţin de a o pune în discuţia cercetătorilor.

★

[1] C. C. Giurescu, *Organizarea financiară a Ţării Romîneşti în epoca lui Mircea cel Bătrîn*, Buc., 1927, p. 32; Gh. Panu, *Cercetări asupra stării ţăranilor în veacurile trecute*, vol. I, partea II-a, Buc., 1910, p. 60 şi G. N. Leon, *Istoria economiei publice la Romîni*, Buc., 1924, p. 99, analizează la paginile respective numai obligaţia cailor de olac, fără a aminti şi de alte obligaţii fiscale, referitoare la cai.

[2] C. C. Giurescu, în *Istoria Romînilor*, vol. III, partea a II-a, Buc., 1946, p. 652, vorbind despre caii de olac, aminteşte şi de darea calului („cal să nu dea") şi de darea „calului domnesc", fără însă a preciza că este vorba de trei obligaţii fiscale deosebite.

www.dacoromanica.ro

Este îndeobşte cunoscută importanţa pe care a avut-o creşterea cailor în economia ţărilor romîne, atît pentru nevoile interne cît şi pentru comerţul extern şi, îndeosebi, pentru a face faţă cerinţelor din ce în ce mai mari ale turcilor.

În cele două ţări romînești, caii erau folosiţi alături de boi, atît la muncile agricole, cît şi la diferite transporturi sau cărăuşii. Ei se mai foloseau pentru transportul dregătorilor puterii centrale, trimişi să execute diferite porunci şi pentru poştă. De asemenea, caii constituiau elementul principal în transportul proviziilor şi al armamentului mai greu, îndeosebi al tunurilor, în cursul campaniilor militare.

În studiul său, *Două vechi obligaţii fiscale romînești: cărăturile pe cai şi podvoadele cu boii*, C. C. Giurescu plecînd de la constatarea că termenul povodnic înseamnă cal de călărie, calul care duce pe om, atribuie termenului slav ПОКОЗЪ, sensul de transporturi sau cărături pe cai. Autorul arată că acest sistem de transport, pe cai, cu samare, în vremurile trecute era mult mai folosit din cauză că drumurile erau, în mare parte, impracticabile [1]. De aici şi marea însemnătate pe care a luat-o creşterea cailor în economia feudală a ţărilor romîne. Din această cauză, apariţia primelor forme de fiscalitate în legătură cu calul îşi are izvorul în îndeplinirea necesităţilor militare, de cărăuşie şi de transport ale statului feudal, deci ale domniei, precum şi în împlinirea rechiziţiilor [2] de cai pe care Poarta Otomană începe să le ceară ţărilor romîne.

★

Din documentele cercetate se poate constata în mod precis existenţa a cel puţin trei obligaţii fiscale deosebite privitoare la cai. Aceste obligaţii, aşa cum se desprinde din documente, se percepeau sub formă de „cai de olac", „cai" sau „cai împărăteşti" şi „cai domneşti". În legătură cu acestea, documentele mai amintesc şi de „birul calului", precum şi de îndatorirea exprimată prin formula: „cal să nu hrănească" care se referă, aşa cum vom vedea, la hrana cailor domneşti şi a cailor de olac.

Menţionarea acestor obligaţii în actele respective, atît în Moldova cît şi în Ţara Romînească, se face, îndeosebi, cu prilejul scutirilor acordate de domnie mănăstirilor sau boierilor, ori altor categorii de locuitori ai ţării (slujbaşi domneşti, meşteşugari, preoţi etc.).

În cele ce urmează, vom arăta deosebirile dintre cele trei obligaţii fiscale principale, precizînd, în acelaşi timp, care sînt satele şi categoriile sociale scutite de aceste îndatoriri.

Din cercetarea documentelor ce se referă la obligaţiile legate de existenţa calului, am putut constata că nenumărate acte fac o deosebire precisă între „cai de olac" pe de o parte şi „cal" pe de altă parte. O deosebire de acest fel în Ţara Romînească o găsim în actul din 10 iulie 1614. Prin acest act, Radu Mihnea acordă mănăstirii Dealul drept de slobozie pentru satul Popşa scutindu-l, printre altele „şi de cal şi de cal de olac" [3]. În actele din 21 ianuarie 1615[4] şi 31 decembrie 1616[5], care confirmă şi reproduc în mare actul de mai sus, satul Popşa este scutit, de asemenea, „şi de cal şi de cal de olac".

Într-un act din 16 iunie 1615, dat de Radu Mihnea satului Dranoveţi al mănăstirii Stăneşti, se arată că acesta să fie în pace „de bir şi de găleţi... şi de cal... şi de cai de olac" [6]. În confirmarea lui Gavriil Movilă din 11 mai 1619, privitoare la acelaşi sat, în seria scutirilor acordate, se menţine deosebirea dintre „cal" şi „cai de olac" [7].

[1] În „Revista istorică romînă", Buc., vol. XVI (1946), fasc. III, p. 231.

[2] Aceste rechiziţii nu trebuie înţelese în sensul modern al cuvîntului. Caii, o dată rechiziţionaţi, atît pentru nevoile interne ale statului, dar mai ales pentru necesităţile militare ale turcilor, nu se mai restituiau. Caii „rechiziţionaţi" pentru Poarta Otomană, aşa cum vom arăta într-un capitol special, se puneau de obicei în socoteala tributului.

[3] *Documente privind istoria Romîniei*, B, XVII, vol. II, p. 300.

[4] *Ibidem*, p. 359.

[5] *Ibidem*, vol. III, p. 76.

[6] *Ibidem*, vol. II, p. 405.

[7] *Ibidem*, vol. III, p. 365.

www.dacoromanica.ro

În scutirile acordate de Alexandru Iliaş şi Leon Tomşa „dărvarilor poslușnici" din satul Sineşti al mănăstirii Mislea, în actele din 5 februarie 1628[1], 27 martie 1630[2] şi 24 aprilie 1632[3], se face de asemenea distincţie între obligaţia cailor de olac şi cea redată prin formula: „să fie în pace . . . şi de cal".

In scutirile acordate satului Marotin al mănăstirii sf. Troiţă de lîngă Bucureşti, observăm că atît în actul iniţial de întemeiere al acestui sat de colonizare, din 25 septembrie 1620,[4] cît şi în confirmarea din 6 februarie 1627,[5] se face deosebire între „cal" şi „cai de olac". Asemenea deosebiri există şi în actele din 10 ianuarie 1623[6] şi 15 iunie 1625,[7] privitoare la scutirile ce se acordă coloniştilor ce se vor aşeza în satul numit Palanga lui Sinan Paşa, tot al mănăstirii sf. Troiţă.

Pe lîngă actele citate, subliniem că un număr de încă 17 acte, privitoare la scutirile acordate diverselor mănăstiri din Ţara Romînească, pînă la începutul domniei lui Matei Basarab, conţin în cuprinsul lor şi aceste două obligaţii fiscale, a cailor de olac şi a calului. Această din urmă obligaţie, aşa cum vom arăta, este legată de sistemul de dominaţie al imperiului otoman asupra ţărilor romîne; ea era, prin urmare, o impunere fiscală care se executa sub forma unor rechiziţii pentru nevoile turceşti.

În cazul scutirilor acordate satelor boiereşti, deosebirea dintre „cai de olac" şi „cal" apare mult mai devreme. Ea se învederează cu prilejul unui act din 19 iunie 1493, dat lui Pîrvul mare vornic pentru atragerea de rumîni în satul Potelul. Aceştia sînt scutiţi de o serie de dări şi slujbe printre care: „nici podvoaze să nu facă, nici olacuri... nici caii să nu li se ia"[8]. Se înţelege de la sine că expresia: „nici olacuri", se referă la scutirea acordată pentru caii de olac.

Scutirile de dări şi slujbe se acordau deseori şi slujbaşilor domneşti pentru serviciile prestate domniei. Astfel, la 2 noiembrie 1616, Alexandru Iliaş scuteşte „casa şi bucatele" lui Vişan postelnic din oraşul Rîmnic, printre altele „şi de cal... şi de cai de olac", pentru că, spune documentul, „slujeşte domniei mele în ceata postelniceasc㔍[9]. La fel în actul din 18 decembrie 1616 se scuteşte „casa şi bucatele" lui Frîncul postelnic din Măniceşti şi de „cal" dar şi de „cai de olac", fiindcă de asemenea „slujaşte dumniei mele... în ceata postelniceasc㔍[10].

Din cercetarea şi analiza documentelor de pînă aici rezultă, că aceste două obligaţii fiscale, a cailor de olac şi a calului, dacă ne referim la satele care nu se bucură de regimul scutirilor, priveau atît pe ţăranii din satele aservite mănăstirilor cît şi pe cei din satele aservite boierilor.

Din documentele acestei perioade se poate constata că domnia acorda astfel de scutiri şi locuitorilor unor sate specializate în diferite meşteşuguri. În seria unor astfel de scutiri observăm că nu lipsesc cele privitoare la „cal" şi la „cai de olac".

Astfel, Alexandru Coconul scuteşte la 1 iulie 1625 satul Luciani din Dîmboviţa, printre altele: „de cai de olac" dar şi „de cal", pentru că aceşti locuitori sînt meşteri domneşti de case „de lucrează tot lucrul ce tribuiaşte la scaunul domnii mele"[11].

---

[1] Arh. St. Buc., M-rea Mislea, IV/3, orig. rom.
[2] Loc. cit., IV/4, orig. rom.
[3] Loc. cit., ms. 465, f. 58 v., copie rom.
[4] *Documente privind istoria Romîniei*, B, XVII, vol. III, p. 590.
[5] Arh. St. Buc., M-rea Radu Vodă, *ms.* 256, f. 386 v, copie rom.
[6] *Documente privind istoria Romîniei*, B, XVII, vol. IV. p. 212.
[7] *Ibidem*, p. 527.
[8] *Ibidem*, B, XIII, XIV, XV, p. 219. Facem o oarecare rezervă asupra acestui act, întrucît el ne-a rămas doar într-o veche traducere romînească.
[9] *Documente privind istoria Romîniei*, B, XVII, vol. III, p. 50.
[10] *Ibidem*, p. 65—66.
[11] *Ibidem*, vol. IV, p. 537.

www.dacoromanica.ro

În confirmările ulterioare privitoare la meşterii din Luciani, deosebirea dintre „cal" pe de o parte şi „cai de olac" pe de altă parte se menţine [1].

Credem că din cele arătate mai sus se poate desprinde existenţa unei deosebiri nete între obligaţia zisă a „calului" şi între cea privitoare la „cai de olac". Existenţa concomitentă în cuprinsul aceloraşi acte a celor două formule deosebite, presupune şi existenţa a două obligaţii fiscale deosebite şi nu înseamnă nicidecum că formula din acte: „nici cal să nu li se ia" sau „să fie în pace... şi de cal" s-ar referi în vreun fel la cai de olac. Această deosebire, între obligaţia: „nici cal să nu li se ia" şi „cai de olac" există în tot cursul veacului al XVII-lea. Astfel, printre scutirile acordate de Şerban Cantacuzino voievod satului Vaideei, la 17 martie 1679, se constată că locuitorii acestui sat sînt iertaţi: „şi de cal şi de cai de olac" [2]. Începînd însă cu a doua treime a acestui veac deosebirea arătată mai sus se face din ce în ce mai puţin în documente. Această situaţie, atît în Ţara Românească cît şi în Moldova, se explică fie prin faptul că dările de acest fel se plăteau în bani, aşa cum vom arăta, fie prin raritatea vădită a actelor de scutire.

În Moldova, o deosebire certă între obligaţia de a da cai de olac şi cea exprimată prin formula simplă: „cal", nu apare, cel puţin în documentele cercetate de noi, decît în două acte ce aparţin ultimului pătrar al veacului al XVII-lea [3]. E vorba de actele din 18 ianuarie 1679 şi 20 decembrie 1700. În primul act, Gheorghe Duca voievod reconfirmă satului Vălceşti al mănăstirii Galata vechile sale scutiri acordate de către domnii anteriori. În acest act — şi aceasta este important — se spune că satul e scutit: „şi de cai... şi de cai de olac" [4]. Prin actul al doilea Constantin Duca-vodă iartă doi dascăli, doi ţircovnici, doi argaţi şi un preot unguresc, de la biserica ungurească din Iaşi, printre altele: „şi de cai... şi de cai de olac" [5]. Acestea sînt singurele menţiuni privind deosebirea care se face între „cal" şi „cai de olac". Pînă la începutul domniei lui Vasile Lupu putem afirma cu certitudine că o deosebire precisă în acest sens nu este întîlnită în documente [6]. În Moldova, cu excepţia actelor citate mai sus, documentele nu pomenesc în general decît de o singură obligaţie fiscală, cea privitoare la cai de olac.

Totuşi, din analiza atentă a actelor moldovene, pe lîngă documentele citate mai sus, se poate constata şi aici existenţa şi a unei alte obligaţii fiscale ce se impunea pe cai, pe lîngă cele două menţionate mai sus. Prima deosebire de acest gen apare într-un act din 13 februarie 1585, prin care Petru Şchiopul scuteşte preoţii şi diaconii din Iaşi ca „nici cai de olac sau pentru podvoade să nu aibă nimeni a le lua lor" [7]. Aceste două expresii lasă a se înţelege în primul rînd că preoţii şi diaconii din Iaşi vor fi scutiţi de cai de olac, iar în al doilea rînd că vor fi scutiţi şi de cai pentru podvoade, ceea ce ar putea să însemne impunerea la două obligaţii fiscale deosebite. Un alt act moldovenesc din 29 iunie 1608, privitor la scutirile acordate de Constantin Movilă chervăsăriei mănăstirii sf. Sava din Iaşi, se pare că poate confirma într-un mod şi mai concludent interpretarea dată mai sus. În scutirile acordate acestei chervăsării se arată: „nici olăcari să nu le ia caii în olăcărie, nici pentru podvoade" [8].

[1] Cf. actul din 28 februarie 1630, la Arh. St. Buc., Mitrop. Ţării Româneşti, XXXVII/5, orig. rom.

[2] Arh. St. Buc., Slobozia lui Enache, 1/7, orig. rom.

[3] În Moldova ştirile documentare cu privire la existenţa celor trei obligaţii fiscale pe cai nu sînt aşa de numeroase şi de concludente ca cele din Ţara Românească.

[4] *Uricariul*, vol. VII, p. 227.

[5] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. II, p. 84.

[6] E vorba de documentele cuprinse în colecţia editată de Acad. R.P.R., precum şi de cele aflate în arhiva Institutului de istorie al Acad. R.P.R.

[7] *Documente privind istoria Romîniei*, A, XVI, vol. III, p. 268.

[8] *Ibidem*, vol. II, p. 161 (în textul original: ѳї нѣ wлъкарн да нѣ въдимают нм конн за wлакствѡ а нѣ за подѡводѣ).

www.dacoromanica.ro

înţelegîndu-se, de astă dată într-un mod mai clar, ideea exprimată mai sus, de a nu li se lua caii pentru podvoade. Rezultă de aici că în Moldova, probabil avem de-a face cu impunerea a trei obligaţii fiscale deosebite privitoare la cai.

★

Dar dacă am arătat că obligaţia rezultată din formula: „şi să fie în pace... şi de cal", nu se poate identifica în nici o împrejurare cu cea privitoare la cai de olac, trebuie să arătăm că nici obligaţia redată prin formula: „şi să fie în pace... şi de cal domnesc", nu poate fi tot una cu impunerea la cai de olac.

Obligaţia fiscală a cailor domneşti, ca dare diferită de aceea a cailor de olac, apare, pentru prima oară, cu prilejul privilegiului din 15 februarie 1614, prin care Satul Nou al mănăstirii Dealul este scutit: „şi de cai domneşti povodnici şi de cai de olac"[1]. Probabil că impunerea la cai domneşti, sub forma unei obligaţii fiscale, să fi avut loc înainte de menţionarea ei în acte.

Unele documente din veacul al XVI-lea şi chiar de mai înainte amintesc de „darea calului", dar nu în sensul unei obligaţii fiscale[2].

Caii domneşti în veacul al XVII-lea, ca obligaţie fiscală deosebită de cea a cailor de olac, sînt destul de des amintiţi în documente. Astfel, în privilegiile din 8 aprilie 1617[3], 15 iunie 1621[4], 7 august 1621 [5] şi 11 iunie 1631 [6], date mănăstirii Banu pentru aducerea de locuitori străini în satul Maxin, printre scutirile acordate coloniştilor, se arată că vor fi iertaţi „de cai de olac" dar şi „de cal domnesc". De asemenea, în actele de scutire din 23 martie 1619 [7], 16 octombrie 1625 [8] şi 6 februarie 1630 [9], acordate locuitorilor din satul Dobruşeşti, care erau „poslušnici şi lemnari pentru muncă" la mănăstirea Snagov, se arată că aceştia erau scutiţi de „cal de olac", şi în acelaşi timp, şi „de cal domnesc".

Deosebirea aceasta apare şi în actele de scutire acordate boierilor, îndeosebi în acele acte privitoare la întemeierea satelor de colonizare. Astfel, în actul din 14 mai 1622[10], privitor la întemeierea satului de colonizare Frăsinetul din Ilfov, precum şi în confirmările ulterioare din 10 mai 1623[11] şi 10 aprilie 1624[12], cînd satul trecuse în stăpînirea lui Dumitrache Cantacuzino, printre scutirile acordate coloniştilor, se prevede că ei să fie iertaţi „de cai de olac" şi „de cal domnesc". Deosebirea dintre aceste două obligaţii fiscale se menţine pînă la sfîrşitul veacului al XVII-lea. În actul din 20 februarie 1689, Constantin Brîncoveanu scuteşte opt poslušnici din satul Luciani, între altele: „de cai domneşti" dar şi „de cai de olac"[13].

Socotim că sînt suficiente aceste exemple pentru a fi demonstrată deosebirea dintre „caii de olac" şi „caii domneşti". Arătăm şi aici că existenţa în aceleaşi documente a două-

---

[1] *Documente privind istoria Romîniei*, B, XVII, vol. II, p. 249.

[2] Este vorba de „darea calului" ca un semn al mutaţiunii proprietăţii (*signum domini*). Pentru această problemă vezi D. C. Arion, *Două studii de istorie a dreptului romînesc, Ce înţeles au avut actele de donaţiuni domneşti de pămînt la începuturile voevodatelor*, Buc. 1942, p. 36—38, nota 12 bis.

[3] *Documente privind istoria Romîniei*, B, XVII, vol. III, p. 114.

[4] *Ibidem*, vol. IV, p. 42.

[5] *Ibidem*, p. 51.

[6] Arh. St. Buc., M-rea Banu, XI/18, orig. slav.

[7] *Documente privind istoria Romîniei*, B, XVII, vol. III, p. 329.

[8] *Ibidem*, vol. IV, p. 569.

[9] Arh. St. Buc., M-rea Snagov, IV/5, orig. slav.

[10] *Documente privind istoria Romîniei*, B, XVII, vol. IV, p. 126.

[11] *Ibidem*, p. 271.

[12] *Ibidem*, p. 393.

[13] Arh. St. Buc., Mitrop. Ţării Romîneşti, XXXVII/18 orig. rom.

www.dacoromanica.ro

expresii, una privitoare la cai de olac şi alta la cai domneşti, este dovada incontestabilă a existenţii a două obligaţii fiscale deosebite, care se luau în împrejurări şi pentru scopuri diferite. În documentele moldovene această deosebire nu se întîlneşte.

★

Am văzut pînă aici că există o deosebire între „cai de olac" şi „cal" pe de o parte şi între „cai de olac", şi obligaţia de a da „cai domneşti" pe de altă parte. Se ridică în mod firesc problema dacă nu cumva obligaţia fiscală exprimată în documente prin expresiile: „nici cal să nu li se ia" sau „să fie în pace... şi de cal" nu se referă oare la obligaţia de a da cai domneşti? Şi în această privinţă documentele din Ţara Românească sînt destul de lămuritoare pentru a ne arăta că cele două obligaţii nu se pot confunda. Astfel, în actul emis de Leon Tomşa, la 15 iulie 1631, cuprinzînd măsurile privitoare la grecii din ţară, se vorbeşte şi despre impunerea la bir a unor categorii de slujitori domneşti. Categoria „roşiilor" este impusă la plata „birul calului": „întru 1 an de 2 ori de un cal cîte ughi 40"[1]. Birul impus roşiilor în acest document se referă în mod sigur la cel impus pe cai domneşti, deoarece în acelaşi act, roşii sînt scutiţi „şi de cai împărăteşti" care se cereau pentru satisfacerea cerinţelor turceşti. Din acest act se poate vedea deci că există dovada impunerii a două obligaţii fiscale deosebite: una privitoare la cai domneşti, în cazul de faţă plătindu-se în bani, iar alta privitoare la cai împărăteşti. Însă actele cele mai concludente, pentru susţinerea părerii exprimată mai sus, sînt cele din 20 < septembrie — decembrie > 1625 şi din 15 ianuarie 1630. În primul act, Alexandru Coconul scuteşte pe oamenii ce vor veni să se aşeze în slobozia Ruşăţul a mănăstirii Banu: „de bir şi de iapi[2]... şi de cal domnesc... şi de cai de olacu"[3]. Actul al doilea confirmă într-un mod şi mai concludent existenţa celor trei obligaţii fiscale principale pe care le-am definit, în legătură cu calul. Actul acesta arată în mod sigur că satul Tismana al mănăstirii cu acelaşi nume este scutit „şi de cal... şi de cai de olac şi de cai domneşti" (И ЗА КОН... И ОТ КОНИ ЗА ОЛАК И ЗА КОНИ ГОСПОДСКІИ)[4]. Într-un act din 15 ianuarie 1689, privind scutirile acordate de Constantin Brîncoveanu rumînilor din satul Costeşti al mănăstirii Bistriţa, observăm că cele trei obligaţii fiscale impuse pe cai se definesc într-un mod mult mai clar. Pe lîngă alte scutiri, aceşti rumîni sînt iertaţi: „de cai domneşti şi împărăteşti, de cai de olac"[5].

Ca un rezultat al analizei documentare de pînă aici se impune deci următoarea concluzie: în Ţara Românească sînt trei obligaţii fiscale diferite legate de existenţa calului şi anume: cea privitoare la cai de olac, cea privitoare la cai domneşti şi aceea redată în documentele de scutire prin expresiile: „nici cal să nu li se ia" sau „să fie în pace... şi de cal". Această ultimă obligaţie se referă la caii ce trebuiau daţi turcilor sau „cai împărăteşti", cum îi numesc unele documente din veacul al XVII-lea.

În Moldova, am arătat că o deosebire certă nu se face decît între caii de olac şi între obligaţia fiscală percepută în scopul împlinirii îndatoririlor de cai faţă de Poarta Otomană şi aceasta în două acte din ultimul pătrar al veacului al XVII-lea. Am arătat, de asemenea, că în ceea ce priveşte obligaţia fiscală privitoare la cai domneşti, în documentele moldovene, aceasta nu se deduce decît în mod indirect.

★

În documentele din Ţara Românească mai sînt menţionate şi alte obligaţii, care, după părerea noastră, au o strînsă legătură cu cele definite mai sus. Într-un act din 4 martie 1619

[1] Acad. R.P.R., Peceţi, nr. 185, orig. rom.
[2] În loc de cai.
[3] *Documente privind istoria Romîniei*, B, XVII, vol. IV, p. 562.
[4] Arh. St. Buc., M-rea Tismana, XCIII/25, orig. slav.
[5] Loc. cit., M-rea Bistriţa, LXIII/234, orig. rom.

www.dacoromanica.ro

se aminteşte de darea „birul calului". Credem că această dare reprezintă convertirea în bani a obligaţiei fiscale privitoare la caii datoraţi turcilor şi poate, în unele împrejurări, şi a obligaţiei privitoare la caii domneşti. Această părere se întemeiază pe următoarele fapte. Într-un act din 18 decembrie 1616, Fîncul postelnic din Măniceşti este scutit de „cal" şi de „cai de olac"[1]. În actul din 4 martie 1619, în care se confirmă scutirea, se constată că acelaşi Fîncul postelnic este iertat de data aceasta, între altele: „şi de birul calului şi de cai de olac"[2]. Observăm aici că scutirea de cal este înlocuită cu birul calului. La fel în privilegiile din 20 august 1618[3] şi 19 septembrie 1620[4], date satului Livezeni al mănăstirii Nucet, în seria scutirilor acordate coloniştilor de acolo, se prevede că ei să fie scutiţi, printre altele: „de cai de olac" şi „de cal". În privilegiile ulterioare din 6 aprilie 1628[5] şi 10 noiembrie 1630[6] privitoare la acelaşi sat[7] observăm că în locul obligaţiei; „să fie în pace... şi de cal", apare obligaţia „bir pentru cai", în primul act şi „birul de cal", în al doilea, în timp ce obligaţia de a da cai de olac se menţine. Desigur că această înlocuire, survenită în conţinutul acestor acte, nu reprezintă numai o simplă schimbare de formular diplomatic, ci presupune o modificare a modului de plată al obligaţiei, care este convertită acum în bani. Din documentele citate mai sus rezultă şi faptul că birul calului nu se poate pune în nici un caz în legătură cu caii de olac. Existenţa în aceste documente atît a cailor de olac cît şi a dării „birul calului" înlătură orice presupunere în acest sens. O încercare de legătură s-ar putea face şi între birul calului şi caii datoraţi domniei. Aceasta însă numai către sfîrşitul veacului al XVII-lea, cînd se pare că obligaţiile fiscale privitoare la caii domneşti şi caii datoraţi turcilor încep să se confunde. „Birul calului" se mai menţionează şi cu prilejul unui act din aprilie 1632, prin care Leon Tomşa scuteşte satul Parapani al mănăstirii sf. Troiţă şi de „birul calului"[7].

Această obligaţie, după cum se vede, apare către sfîrşitul primei treimi a veacului al XVII-lea cînd asistăm deja la începutul unui proces de convertire în bani a anumitor obligaţii fiscale care pînă aici se dădeau în produse.

În actele medievale româneşti de pînă la sfîrşitul veacului al XVII-lea, se mai întîlneşte şi obligaţia exprimată prin formula: „nici cal să nu hrănească". Această obligaţie care privea ţărănimea din satele libere şi dependente se referă la îndatorirea ţăranilor cu privire la hrana cailor domneşti, precum şi la hrana cailor de olac. E greu de dedus chipul în care se presta această îndatorire de către ţărani, îndeosebi în ceea ce priveşte hrana cailor domneşti. Unele documente arată însă în mod concret că e vorba de o prestaţie strîns legată de cai domneşti şi de cai de olac. Prima menţiune a acestei prestaţii o găsim în actul din 4 iunie 1495, unde, printre scutirile acordate vecinilor ce se vor aduna pe moşia Popeţi a mănăstirii Snagov, se arată că: „nici cal domnesc să nu hrănească, nici cal să nu li se ia"[8]. Un alt act din 27 martie 1505 arată de asemenea că vecinii din satul Topeşti al mănăstirii Tismana sînt scutiţi: „nici cal domnesc să nu hrănească, nici cal să nu li se ia"[9]. Actul din 10 decembrie 1505, prin care Radul cel Mare întăreşte lui Badea din Şuici mai multe sate, arată că vecinii din aceste sate vor fi scutiţi între altele: „nici cal domnesc să nu hrănească, nici cal să nu li se ia".[10]

---

[1] *Documente privind istoria Romîniei*, B, sec. XVII, vol. III, p. 65.
[2] *Ibidem*, p. 328.
[3] *Ibidem*, p. 232.
[4] *Ibidem*, p. 588.
[5] Arh. St. Buc., M-rea Nucet, VIII/7 şi 8, orig. slav.
[6] *Loc. cit.*, XX/15, orig. slav.
[7] Acad. R.P.R., CCCX, 21, orig. rom.
[8] *Documente privind istoria Romîniei*, B, XIII, XIV, XV, p. 232.
[9] *Ibidem*, XVI, vol. I, p. 29.
[10] *Ibidem*, p. 34.

www.dacoromanica.ro

Observînd poziția geografică a satelor ce se scutesc de hrana cailor domnești se constată că ele sînt sate din apropierea drumurilor. E probabil, deci, că la această prestație să fi fost obligate numai satele mărginașe cu vechile drumuri, pe care circulau dregătorii puterii centrale. Un act din 6 iulie 1634 confirmă, credem, cele afirmate mai sus. La această dată, Matei Basarab poruncește pîrcălabului din Crătunești să aibă grijă ca și sătenii care au „ariile la cămpu departi" să tragă „nevoe de turce să de slujitori să alți călători" în aceeași măsură cu sătenii care au „ariile" lîngă sat și care „aduc la călători pai să ce trebuește". Din acest act se vede că e vorba de îndatorirea țărănilor din Crătunești de a răspunde în chip solidar cu „pai" și cu „ce trebuește" la hrana, credem, a cailor cu care călătoreau turcii, slujitorii domnești și alți călători. Sustragerea unora de la această obligație a provocat plîngerea celorlalți „megiiași să rumîni" care au arătat înaintea domniei „cum trag numai o parti de sat nevoe". Porunca domnului este foarte categorică și privește măsuri drastice pentru sătenii neascultători, arătîndu-se că acela „care nu va muta arii la sat, să-i iai 6 boi glob<ă> să să-i aprinzi ariia cu foc să să-l legi, să-l tremeți la domniia mea, pentru că iaste un sat tot de drum, să tragă toți nevoe" [1].

Am amintit că această prestație se referă nu numai la hrana cailor domnești, ci și la hrana cailor de olac. Într-adevăr, într-un act din 18 octombrie 1638, prin care Vasile Lupu poruncește satelor și tîrgurilor să dea cai de olac pentru niște trimiși ardeleni, se arată mai departe cum satele și tîrgurile trebuiau să răspundă și de „bucate" și de hrana acestor cai. Documentul spune : „Și pre unde li să va prileji mas și popas să aibă a griji de bucate și de hrană de cai" [2]. E lesne de înțeles că obligația cu privire la hrana cailor, în cazul de față, se referă în mod sigur la caii de olac, despre care este vorba în documentul respectiv.

În cercetarea de pînă aici am urmărit să distingem și să definim obligațiile fiscale legate de existența calului, așa cum se desprind din documentele cercetate. Să vedem acum, în cele ce urmează, pe baza documentelor interne și a altor știri externe, precum și pe temeiul unor analogii între Țara Românească și Moldova, care era rostul și scopul perceperii fiecăreia din aceste obligații fiscale.

★

Caii de olac. Această obligație este menționată pentru prima oară, în Țara Românească, într-un act de întărire din 25 august 1469. Radu cel Frumos, întărind mai multe sate unui oarecare Mihail, le scutește printre altele : „și de cai de olac" [3]. În Moldova menționarea ei în acte se face cu un secol și ceva mai tîrziu, în actul din 13 februarie 1585. Prin acest act, Petru Șchiopul scutește preoții și diaconii din Iași de o serie de dări și slujbe și de „cai de olac" [4].

Prezența în acte a acestei obligații, atît în Moldova cît și în Țara Românească, este destul de frecventă pînă la începutul celei de-a doua treimi a veacului al XVII-lea și aproape că nu lipsește din actele de scutire acordate satelor și mănăstirilor sau altor categorii de locuitori.

După această dată, actele o menționează mai rar, pînă la sfîrșitul veacului al XVII-lea. Astfel, în scutirile acordate de Constantin Brîncoveanu satului Clinești din Vîlcea, al mănăstirii Dintr-un lemn, se constată că acest sat este iertat, între altele „și de cai de olac" [5]. În Moldova într-un act din vremea lui Antioh Cantemir, cu data de 29 mai 1696, observăm că printre,

[1] Acad. R.P.R., CLV/180, orig. rom.
[2] Loc. cit., III/27, fotocopie după orig. rom.
[3] *Documente privind istoria Romîniei*, B, XIII, XIV, XV, p. 144.
[4] *Ibidem*, A, XVI, vol. III, p. 268.
[5] Arh. St. Buc., M-rea Dintr-un lemn, XLV/13, orig. rom.

www.dacoromanica.ro

scutirile acordate la doi preoţi, un diacon şi un ţîrcovnic, ce slujeau la o biserică din satul Cecani din ţinutul Tutovei, se află şi cea privind iertarea „şi de cai de olac" [1].

Începutul perceperii „cailor de olac" trebuie pusă în legătură cu sistemul practicării primelor forme de poştă romînească,[2] adică a transmiterii primelor porunci sau ştiri ale puterii centrale domneşti, către anumiţi slujbaşi sau dregători domneşti aflaţi în diferite puncte sau centre mai importante din cuprinsul statelor feudale respective. Impunerea este strîns legată şi de transportul anumitor demnitari ai statului, însărcinaţi cu ducerea la îndeplinire a anumitor misiuni de ordin politic sau comercial, misiuni care priveau raporturile noastre politice sau comerciale cu statele străine, îndeosebi cu Turcia. De aici şi denumirea acestei obligaţii de a da cai pentru „olac".

Termenul acesta este de origine turcească, provenind din termenul turcesc „ulak" care înseamnă curier, trimis [3]. E probabil că pătrunderea lui în formularul actelor din cancelaria celor două state feudale romîneşti să fi avut loc imediat după recunoaşterea suzeranităţii turceşti de către ţările romîne. Prima dată a pătruns, desigur, în actele cancelariei Ţării Romîneşti şi apoi în formularul actelor cancelariei moldovene.

În legătură cu practica acestei obligaţii a apărut şi funcţia „olăcarilor", menţionată pentru prima dată într-un act moldovenesc din 23 mai 1589 [4]. În documentele muntene funcţia „olăcarilor" nu apare. Existenţa însă a obligaţiei de a da cai de olac presupune şi existenţa funcţiei olăcarilor. Este important de subliniat faptul că olăcarii nu erau dregători cu o funcţie permanentă, în înţelesul larg al cuvîntului. Ei erau aceia care duceau şi aduceau scrisorile, poruncile domneşti etc. şi care luau şi cai de olac pentru astfel de nevoi.

Din cercetarea diferitelor dicţionare se poate observa că termenul „olac" este pus în legătură cu caii de poştă, iar termenului de „olăcari" i se atribuie sensul de curieri, vestitori călări sau ştafetari [5].

În *Letopiseţul* lui Grigore Ureche observăm că termenii „olac" şi „olăcariul" sînt folosiţi numai în sensul precizat mai sus. Astfel, în această cronică, întîlnim expresii de felul acesta: „Şi au trimis sol de olac la Ianaşu craiul ungurescu..." sau „ducîndu olăcariul această solie la împărăţie..." [6]. De asemenea, în *Letopiseţul* lui Miron Costin aceşti termeni sînt folosiţi în acelaşi sens: „La Brăilă zăbovindu Vasile vodă cîteva dzile şi Matei vodă dedesă ştire de olac la paşe îndată" [7].

Practica luării cailor pentru olac se înrădăcinase atît de mult în sistemul fiscal medieval romînesc încît termenul olac a pătruns atît în onomastică cît şi în toponimie. Astfel, într-un act din 11 iunie 1565, Petru cel Tînăr întăreşte „jupaniţei Neacşa, fiica lui Olac din Iaşi, pe

[1] Acad. R.P.R., LXVI/106, orig. rom.

[2] C. C. Giurescu (*Istoria Romînilor*, vol. III, partea a II-a, Buc., 1946, p. 615—616) pune începuturile poştei numai în legătură cu obligaţia de a da „caii de mezil" sau menzil (poştă) ce apare într-un act din 29 mai 1696 alături de „caii de olac". Actul este moldovenesc de la Antioh Cantemir. Credem însă că instituţia „olăcarilor" sau a „olacului" reprezintă primele începuturi de poştă în ţările romîne.

[3] Cf. Franciscus M. Meninski, *Lexicon turcico-arabico-persicum*, I, Viena, 1780 p. 380, col. II-a; cf. şi D. Kélékian, *Dictionnaire turc-français*, vol. I, Constantinopol, 1911, p. 199.

[4] *Documente privind istoria Romîniei*, A, XVI, vol. III, p. 424.

[5] Cf. Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, vol. III, Buc., 1894, p. 151; Lazăr Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbii şi culturei romîne*, vol. II, Buc., 1900, p. 277—278; Dr. H. Tiktin, *Dicţionar romîn-german*, vol. II, Buc., 1911, p. 1085—1086; P. P. Panaitescu, (*Letopiseţul Ţării Moldovei*, Buc., 1955, glosar, p. 240), traduce termenul olac prin cuvîntul „repede" iar olăcariu prin „curier".

[6] Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ediţia P. P. Panaitescu, Buc., 1955, p.148. vezi şi p. 94, 167, 177.

[7] Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron vodă încoace*, ediţia P. P. Panaitescu, Buc., 1944, p. 105; vezi şi p. 107, 132, 203.

www.dacoromanica.ro

Argeș, ca să-i fie ocina tatălui ei Olac toată..." [1]. E probabil că acest Olac să fi îndeplinit funcția de olăcar și de aici să-și fi luat și numele cu care e amintit în acest act.

În toponimie, e de asemenea probabil ca denumirea satului Olăcești al mănăstirii Cotmeana amintit în actul de întărire din 1 iulie 1511 [2] să fie în legătură tot cu obligația de a da cai pentru olac sau poate cu locul unde se schimbau acești cai. Într-un act din 15 iulie 1619 în hotănicia unor moșii pe care Gavriil Movilă le întărește unui oarecare Oprea se amintește de Drumul Cailor [3].

Sistemul practicării poștei cu cai de olac a lăsat urme adînci în toponimie și amintirea ei s-a păstrat pînă în vremurile mai noi. Diferite văi, dealuri, movile sau drumuri poartă și azi denumirea de valea, dealul, movila sau drumul Olacului [4].

Obligația fiscală de a da cai pentru olac privea satele dependente și cele libere precum și tîrgurile. Credem însă că aceasta nu era o obligație generală pentru locuitorii țării, ci privea îndeosebi satele și tîrgurile aflate în apropierea drumurilor. La cererea olăcarilor, țăranii trebuiau să dea caii necesari pentru ștafetele, depeșele și orice corespondență a domnului. În practică [5], executarea acestei obligații nu se rezuma însă numai la aceasta. Slujbașii domnești însărcinați cu ducerea la îndeplinire a serviciului de poștă, atunci cînd caii de care se foloseau erau obosiți, luau din satul respectiv în care se aflau alți cai odihniți, și așa schimbau caii și căruțele după voință [6]. De obicei o poștă avea circa 20—25 km și acest lucru rezultă din distanța aflată între stațiile sau popasurile vechilor drumuri de poștă [6].

În actul din 18 octombrie 1638, se arată în mod clar că și tîrgurile trebuiau să dea cai de olac. La această dată, Vasile Lupu caută să asigure pe oamenii „măriei sale craiului de Ardeal carii vor veni de la măriia sa cu trébe, aicea la noi, fie boiarin sau poște să fie cine va fi, pre unde li să va prilejui a veni, pren țara noastri, ori pren tîrguri, ori pren sate, să aibă a le da cai de olac, căți le vor trebui și viindu încoace și mărgăndu încolo" [7]. Această constatare se desprinde și din *Letopisețul* lui Miron Costin. Vorbind despre Iacomi vătaf de aprozi, care sosise în tîrgul Roman, Costin spune că acesta „n-au mărsu pre caii sei, care avea și buni și de agiunsu, ce ș-au lăsat caii săi la Roman, la hrană, ș-au luat cai de olac, ca un om deșteptatu tot în bine" [8]. E probabil că impunerea acestei obligații să nu se fi făcut în toate împrejurările după bunul plac al slujbașilor domnești, mai ales în veacul al XVII-lea cînd practica abuzurilor în impunerea și perceperea obligațiilor fiscale începe să devină din ce în ce mai frecventă și cînd observăm că se încearcă și o reglementare a obligației de a da cai pentru olac.

La 15 iunie 1657, Gheorghe Ghica domnul Moldovei socotește pentru „rîndul satului Șipotelor că au greu pentru soli și pentru olăcării într-acel drum mare". Domnia hotărăște ca satul Șipotelor „ce ar cheltui ei cu solii ce să vor tîmpla a trece, să scrie toată cheltuiala ce ar face și să vie aicea la boiarii domniei méle cei mari să le socotească cheltuiala și să le arunce hărtii să le întoarcă și satele de prin prejur" [9]. Rezultă din acest act că satele cele mai năpăstuite în ceea ce privește impunerea la această dare erau satele aflate în apropierea drumurilor mari.

---

[1] *Documente privind istoria Romîniei*, B, XVI, vol. III, p. 212.

[2] Arh. St. Buc., Condica m-rii Cotmeana, nr. 357, f. 23 v, copie rom. În *Documente privind istoria Romîniei*, B, XVI, vol. I, p. 71, apare greșit Clăcești.

[3] *Ibidem*, XVII, vol. III, p. 396.

[4] *Marele dicționar geografic al Romîniei*, vol. IV, Buc., 1911, p. 556—557.

[5] Gh. Panu, *Cercetări asupra stării țăranilor în veacurile trecute*, vol. I, partea I, Buc., 1910, p. 60.

[6] Vezi descrierea „Drumul Olacului" sau „Drumul Craiovei" din *Marele dicționar geografic al Romîniei*, vol. V, Buc., 1902, p. 587.

[7] Acad. R.P.R., III/27, fotocopie după orig. rom.

[8] Miron Costin, *op. cit.*, p. 136.

[9] Arh. St. Buc., M-rea Barnovschi, 1/2, orig. rom.

www.dacoromanica.ro

Prin acest act, domnia caută ca o parte din „cheltuiala" satului Şipotelor să se răsfrîngă şi asupra satelor de prin prejur care sînt în apropiere de „drumul mare". Totodată, domnia caută să îngrădească abuzurile comise de slujbaşii domneşti în ceea ce priveşte impunerea la cai de olac printr-un fel de reglementare care în act se exprimă astfel: „caii de olac numai cîndu are mérge cineva cu cartia domniei méle, aceluia să-i dea cai, iară altuia ce nu a hi cu cartea domniei méle să nu dea nice un cal"[1]. Deşi acest act aparţine jumătăţii veacului al XVII-lea, e probabil ca şi în veacurile XV şi XVI să fi existat o oarecare reglementare în modul de impunere şi executare al acestei obligaţii fiscale, cu toate că nu posedăm alte ştiri în această privinţă. În concluzie, putem afirma că impunerea la această obligaţie, atît a satelor cît şi a tîrgurilor, se făcea în mod ocazional, în funcţie de împrejurările şi necesităţile de transport şi de poştă ale statului. Nu era deci o obligaţie permanentă şi generală care să se ia la anumite date ale anului fiscal, aşa cum se proceda cu alte dări.

★

Caii sau caii împărăteşti. O altă obligaţie fiscală privitoare la cai, atît în Ţara Romînească cît şi în Moldova, este cea percepută pentru turci. Am văzut că în documentele de scutire, această obligaţie se exprimă sub forma următoare: „nici cal să nu li se ia" sau „să fie în pace... şi de cal".

Prima menţiune certă a acestei obligaţii o avem într-un act din Ţara Romînească din 19 iunie 1493. În act se spune că ruminii ce vor veni în satul Potelul, să fie în pace: „nici caii să nu li se ia" şi „nici olacuri"[2]. Această ultimă expresie se referă la obligaţia de a da cai de olac pe cînd prima se referă la caii datoraţi turcilor. Obligaţia fiscală privitoare la împlinirea nevoilor domneşti se exprimă în documente, de obicei, sub forma: „să fie în pace... şi de cal domnesc". Această constatare ne dă posibilitatea să afirmăm că expresia: „nici cai să nu li să ia", cuprinsă în actul citat mai sus, nu se poate pune în legătură, decît cu rechiziţiile de cai făcute pentru turci în ţările romîne. Alt act care conţine o menţiune indirectă, privitoare la perceperea cailor pentru nevoile turceşti, este actul din 4 iunie 1495 în care scutirile privitoare la obligaţiile fiscale pe cai sînt redate în chipul următor: „nici cal domnesc să nu hrănească, nici cal să nu li să ia"[3]. Din această ultimă scutire se subînţelege că vecinii din satul Popeţi al mănăstirii Snagov să nu dea cai pentru turci.

În Moldova, am arătat că prima menţiune privitoare la această obligaţie apare într-un act din 18 ianuarie 1679. Nu înseamnă însă că perceperea acesteia nu a avut loc în Moldova şi mai înainte vreme. Documentele moldovene sînt însă mai puţin lămuritoare în această privinţă, întrucît în cuprinsul lor nu se face o deosebire certă între cele trei obligaţii fiscale privitoare la cai.

Din unele izvoare externe ştim însă că turcii luau, atît din Ţara Romînească cît şi din Moldova, numeroşi cai sub forma unor rechiziţii, încă din veacul al XVI-lea.

Astfel, în anul 1525, aflăm că Antonio Burgio, nunţiul apostolic din Ungaria, scrie lui Iacob Sodoletu, secretarul papal, despre ordinul dat de sultanul turcesc de a se „cumpăra" din ţările romîne un număr mare de cai (*„che fosser comprati molti cavalli"*), spre a se putea transporta artileria de la Adrianopol la Nicopole[4]. Dintr-un raport al lui Nicolo Barbarigo din 19 februarie 1579 către dogele Veneţiei aflăm că Turcia cerea Moldovei şi Ţării Romîneşti 3000 de cai, necesari pentru tracţiunea căruţelor şi artileriei în războiul pe care-l ducea cu Persia[5].

---

[1] Arh. St. Buc., M-rea Barnovski, I/2, orig. rom.
[2] *Documente privind istoria Romîniei*, B, XIII, XIV, XV, p. 219.
[3] *Ibidem*, p. 232.
[4] Hurmuzaki, vol. II, partea a III-a, p. 499.
[5] *Ibidem*, vol. IV, partea a II-a, p. 107.

www.dacoromanica.ro

Aceste rechiziţii se făceau în baza obligaţiilor ce decurgeau din raporturile de vasalitate ale ţărilor române faţă de Poarta Otomană. Dintr-un raport al baronului Preuner, din 17 februarie 1582, se vede că voievozii români primiseră ordin să trimită fiecare cîte 500 de cai la Caffa [1]. Într-un alt raport, din 1 februarie 1602, al lui Francesco Contarini aflăm de asemenea despre trimiterea unui ceauş în Moldova, care avea drept scop să determine pe Ieremia Movilă să trimită la Poartă. 500 de cai de căruţă pentru serviciul armatei [2].

Alt raport din 30 martie 1605, către dogele Veneţiei, arată că Turcia trimisese oameni în Moldova pentru a rechiziţiona 1500 de cai necesari artileriei turceşti în războiul cu Persia. Aceşti cai urmau să se pună la socoteala tributului („*et che li metti a conto del tributo*") [3].

Despre caii luaţi de turci din ţările române amintesc şi unii călători străini. În anul 1585, François Fourquevaux, călătorind prin Moldova şi vizitînd curtea lui Petru Şchiopul, descrie şi unele aspecte şi obiceiuri ale ţării. Printre altele, el arată că tributul Moldovei faţă de turci constă din 60 000 de taleri, 50 de şoimi şi din 60 de cai [4].

La 12 martie 1656, Gheorghe Ştefan voievod întăreşte lui Apostolache pîrcălab o ocină. Pentru această ocină el dă domniei „şase cai suri buni". În act se mai arată că domnul a dat acei cai pentru folosinţa împărăţiei : „cînd a cerut de la noi împăratul nostru, sultanul otoman Mahmet o sumă de cai pentru trebuinţa oştirii" [5]. Ştirea este importantă pentru că ea concordă cu cele furnizate de izvoarele externe.

Rechiziţiile turceşti în ţările noastre au avut loc în tot decursul veacului al XVII-lea. În anul 1694 observăm că cererile turcilor deveniseră aşa de mari, încît domnia, pentru a reduce aceste cereri, a dat 1500 taleri „chehaialii vizirului pentru căci au nevoitu de au mai scăzutu din cai, fiindu întîiu poruncă ca să dăm cai 600" [6].

Rechiziţiile de cai făcute de Poarta Otomană în ţările noastre au avut drept urmare şi o modificare în modul de impunere al obligaţiilor fiscale cu privire la cai. Această modificare s-a oglindit în documentele interne prin apariţia unei obligaţii fiscale noi, alături de cele privitoare la cai de olac şi la cai domneşti. Această obligaţie nouă era menită să satisfacă tocmai aceste rechiziţii de cai ale Porţii Otomane.

Concordanţa dintre ştirile externe şi cele interne ne îndreptăţeşte să afirmăm că între aceste rechiziţii şi între obligaţia fiscală redată în documentele interne prin expresiile : „nici cal să nu li se ia" sau „să fie în pace ... şi de cal", este o strînsă legătură. Apariţia acestei obligaţii fiscale, exprimată în actele de scutire prin expresiile de mai sus, este, aşa dar, consecinţa practică, în sistemul fiscal al ţărilor române, a rechiziţiilor de cai pentru turci, la care voievozii români trebuiau să răspundă în calitate de vasali ai Porţii.

Dacă această obligaţie nu se poate identifica în nici un caz cu obligaţia de a da cai pentru olac şi nici cu obligaţia de a da cai domneşti, atunci singura explicaţie posibilă este cea pusă în legătură cu îndatorirea ţărilor române de a răspunde la aceste rechiziţii. De altfel într-un act din 15 iulie 1631, în scutirile acordate de Leon Tomşa boierilor şi slujitorilor domneşti

---

[1] Hurmuzaki, vol. III, partea a II-a, p. 71.

[2] *Ibidem*, vol. IV, partea a II-a, p. 271 (în textul original : „*Si deve espedir un chiaus verso Moldavia per ricercar Geremia a mandar in queste parti 500 cavalli da careta per servitio dell esercito*).

[3] *Ibidem*, p. 283. Cf. Raportul din 15 ianuarie 1614 în care se arată că Poarta ordonase o rechiziţie de căte 200 de cai din Moldova şi Ţara Românească (Hurmuzaki, vol. I, supliment p. 162).

[4] N. Iorga, *Acte şi fragmente cu privire la istoria Românilor* vol. I, Buc., 1895, p. 37.

[5] Acad. R.P.R. XXII/130, orig. slav (în textul original : (Єгдажѣ непросна от нас рлрь нашь wтманскїн сѣлтан Мaхмет нѣкою сѣмѣ конн за конскоу по потрѣбоу).

[6] *Condica de venituri şi cheltuieli a visteriei de la Iealul* 1694—1704, Buc., 1873, p. 19.

www.dacoromanica.ro

se spune despre categoria roşiilor ca nici: „cai împărăteşti să nu dea"[1]. Considerăm „caii împărăteşti" amintiţi în acest act, tot una cu caii despre care se pomeneşte în formula „nici cal să nu li se ia". Din hrisovul din 20 aprilie 1632 se vede că Leon Tomşa, la începutul domniei sale, din cauza multor „greutăţi şi nevoi şi cheltuieli", ce avusese de la „cinstitul împărat şi din alte părţi", impusese „şi sfintele mănăstiri din toate ţara ... la cai împărăteşti"; acum însă revine asupra hotărîrii sale anterioare şi scuteşte mănăstirile din ţară, pe lîngă alte dări „şi de cai împărăteşti", aşa cum fuseseră iertate „de toţi domnii, încă de mai înainte vreme"[2].

În două acte de scutire, unul din 15 ianuarie 1689, iar celălalt din 8 ianuarie 1701, apar concomitent cele trei obligaţii privitoare la cai, cu denumirea care indică sensul precis al impunerii şi perceperii fiecăreia dintre ele. Astfel, în primul act, Constantin Brîncoveanu scuteşte ruminii satului Costeşti al mănăstirii Bistriţa, printre altele: „de cai domneşti şi împărăteşti, de cai de olac"[3]. Prin cel de al doilea, domnul iartă breasla negustorilor braşoveni, ce făceau comerţ în Ţara Românească: „de cai împărăteşti şi domneşti.... şi de cai de olac"[4].

Denumirea de „cai împărăteşti", cuprinsă în actele de mai sus, defineşte mai exact sensul pe care l-am atribuit obligaţiei fiscale redată în documentele de scutire prin expresiile „nici cal să nu li se ia" sau „să fie scutit .... şi de cal".

Caracterul permanent al acestei obligaţii nu reiese a fi suficient de vizibil în perioada de care ne ocupăm. Începînd însă cu cea de a doua jumătate a veacului al XVII-lea, se pare că modul de impunere şi percepere al acestei obligaţii căpătase un caracter statornic şi se generalizase, atît din punct de vedere teritorial cît şi din punct de vedere al categoriilor sociale impuse.

Începînd tot cu a doua jumătate a veacului al XVII-lea, observăm că turcii încep să ceară mai mulţi bani în contul cailor luaţi pînă acum sub forma rechiziţiilor. În această nouă situaţie, în modul de impunere şi percepere al obligaţiilor fiscale pe cai, s-a produs o modificare în sensul că „birul calului" a început să devină forma predominantă de impunere şi exploatare.

Am arătat că primele încercări de convertire în bani a obligaţiei fiscale la caii turceşti apar în documentele din 4 martie 1619[5], 6 aprilie 1628[6] şi 10 noiembrie 1630[7].

La sfîrşitul veacului al XVII-lea impunerea şi perceperea acestei dări se făcea pe judeţi şi cuantumul ei diferă după felul satelor şi al categoriilor sociale. La 10 februarie 1694, birul cailor sau „rînduiala cailor" pe satele de bir era de 265 de cai, plătindu-se cîte 25 taleri pentru un cal. În total „birul calului" înreg.strat de *Condică*, în anul respectiv, era de 6625 taleri pe aceste sate. Satele cu ruptoare, oraşele şi sloboziile, la aceeaşi dată, erau impuse la 133 cai, cîte 25 taleri calul, adică 3325 taleri[8]. De aici rezultă că numărul de cai impuşi asupra satelor de bir, plătiţi în taleri, faţă de satele cu ruptoare, oraşe şi slobozii, era dublu. Diferenţa de mai sus se explică prin faptul, în deobşte cunoscut, că sloboziile şi satele cu ruptoare se bucurau de oarecare înlesniri din partea domniei. Tot cu acest prilej, se constată că această obligaţie se impunea pe judeţe. Se pare că criteriul de impunere şi percepere al acestei obligaţii fiscale era criteriul capacităţii contributive, fiecare sat şi judeţ contribuind la împlinirea acestei obligaţii, după puterile sale.

[1] Acad. R.P.R., Peceţi, nr. 185, orig. rom. Categoria „roşilor" la 20 februarie 1694 este trecută la plata „birul calului"; cei din judeţul Buzău cu 270 de ughi, cei din Mehedinţi cu 810 ughi. Această constatare dovedeşte convertirea în bani a acestei obligaţii fiscale care cu aproape două treimi de veac mai înainte se dădea sub formă de „cai împărăteşti" (Vezi *Condica de venituri şi cheltuieli a visteriei de la leatul 1694—1704*, p. 17).

[2] Arh. St. Buc., Peceţi nr. 44, orig. slav.

[3] Loc. cit., M-rea Bistriţa, LXIII/234, orig. rom.

[4] Citat după C.C. Giurescu, *Istoria Romînilor, vol.* III partea a II-a, Buc., 1946, p. 673.

[5] *Documente privind istoria Romîniei, B.*, XVII, vol. III, p. 328.

[6] Arh. St. Buc., M-rea Nucet, VIII/7 şi 8, orig. slav.

[7] Loc. cit. XX/15, orig. slav.

[8] *Condica de venituri şi cheltuieli a vistieriei de la leatul 1694—1704*, p.18.

www.dacoromanica.ro

La împlinirea acestei obligaţii, în bani sau în natură, trebuiau să participe într-o oarecare măsură şi boierii veliţi, mazilii, clerul şi mănăstirile. La 25 ianuarie 1694, boierii veliţi erau impuşi la plata a 19 cai, boierii mazili la 36 cai, iar părintele, vlădica, episcopii şi mănăstirile la valoarea în bani a 34 ½ cai. În total, aceste categorii trebuiau să participe la plata a 89½ cai. O parte din aceşti cai s-au luat în natură, deoarece se arată că 36 de cai „s-au trimisu cu cuciile la Odriu şi la alte daruri", iar pentru „cei ce n-au dat cai" s-au plătit 3055 taleri preţul a 53 ½ cai[1].

La 20 februarie 1694 se constată că şi categoriile de slujitori din Ţara Romînească participau, pe judeţe, la plata pentru „birul cailor". Suma plătită de aceştia se ridica la 11 542 ½ taleri [2] ceea ce înseamnă, dacă socotim 25 taleri preţul unui cal, circa 460 de cai.

Dacă ţinem seamă de cuantumul în taleri sau de numărul de cai, aruncat asupra satelor de bir şi asupra satelor cu ruptoare asupra oraşelor şi slobozilor, pe de o parte, precum şi asupra boierilor, mănăstirilor şi slujitorilor, pe de altă parte, observăm că în anul 1694, pe care l-am luat drept exemplu, cota cea mai mare de participaţie revine categoriei slujitorilor.

Am analizat anul 1694, ca fiind anul cel mai potrivit din *Condică*, care ar putea să reflecte măcar în linii mari, situaţia existentă cu cîteva decenii în urmă în Ţara Romînească, în ceea ce priveşte modul de impunere şi percepere al acestei obligaţii fiscale. E probabil ca situaţia de la sfîrşitul acestui veac să nu fi diferit prea mult faţă de cea existentă în cursul veacului. O deosebire s-a produs numai în privinţa cuantumului şi a modului de percepere al acestei obligaţii. Am văzut că pînă pe la începutul celei de-a doua treimi a veacului al XVII-lea, atît în Ţara Romînească, şi credem că şi în Moldova, impunerea la această obligaţie se făcea de obicei în natură. De la această dată, forma de impunere şi percepere începe a nu mai fi în natură, ci în bani.

Am arătat în prima parte a acestui capitol că apariţia acestei obligaţii a fost determinată de cererile de cai ale turcilor din ţările romîne. Într-adevăr, se observă că aceste rechiziţii se făceau de obicei în lunile ianuarie şi februarie, prin urmare într-o perioadă de stagnare a războaielor, dar prielnică pentru efectuarea de rechiziţii şi de strîngere a proviziilor, necesare pentru reînceperea campaniilor militare de primăvară. La această concluzie am ajuns plecînd de la constatarea că majoritatea rapoartelor externe, atît cele din veacul al XVI-lea cît şi cele din veacul al XVII-lea, care vorbesc despre aceste rechiziţii, sînt redactate în cursul lunilor ianuarie şi februarie. Această stare de fapt concordă cu cea reflectată de *Condică* unde observăm că impunerile pe cai sau la „birul cailor" se fac de obicei tot în cursul lunilor amintite.

★

Caii domneşti constituie obligaţia fiscală care se percepea pentru nevoile domniei. La curtea domnească caii erau folosiţi la diferite servicii de transport, atît a persoanelor, cît şi a produselor şi mărfurilor ce intrau în cămara domnească. În actul din 15 februarie 1614, dat locuitorilor sîrbi ce se vor aşeza în Satul Nou al mănăstirii Dealul, se arată că aceştia erau scutiţi: „şi de cai domneşti povodnici"[3]. Termenul „podvodnic" înseamnă, aşa cum au arătat şi alţi cercetători[4], cal de călărie sau calul pentru transportul cu samare. Deci o primă necesitate care a determinat domnia la impunerea obligaţiei fiscale a „cailor domneşti" a fost aceea de a avea oricînd la dispoziţie un număr suficient de cai pentru transport şi călărie. Astfel, la 20 iulie 1694, printre cheltuielile înregistrate în *Condica de venituri şi cheltuieli a vistieriei Ţării Romîneşti*, se amintesc:

[1] *Condica de venituri şi cheltuieli a vistieriei de la leatul 1694—1704*, p. 15.
[2] *Ibidem*, p. 17.
[3] *Documente privind istoria Romîniei*, B, XVII, vol. II, p. 249.
[4] C. C. Giurescu, *Două vechi obligaţii romîneşti; cărăturile pe cai şi podvoadele cu boii (повоза şi полвода)*, în „Revista istorică romînă", 1946, p. 231.

www.dacoromanica.ro

teşte şi de 600 de taleri ce „s-au dat la vel comis pentru cheltuiala fînului de podvodnicii domneşti pre cai 50"[1]. Tot cu acest prilej, *Condica* mai înregistrează cheltuiala a 1004 taleri ce „s-au dat la vel pitar pentru chetuiala fînului de telegarii domneşti pre cai 70"[2]. Socotim că este o strînsă legătură între „podvodnicii domneşti", menţionaţi în actul din 15 februarie 1614 şi cei amintiţi în registrul de cheltuieli din 20 iulie 1694. În ceea ce priveşte „telegarii domneşti" se poate să fi fost folosiţi la tracţiunea caretelor domneşti. În cheltuielile înregistrate la 1 martie 1695 se vorbeşte şi de cheltuiala a 32 taleri pentru „16 cai proşti ce au trasu căruţ"[3].

Din ştirile furnizate de *Condică* se poate constata că şi caii erau folosiţi la podvoade, poate în aceeaşi măsură ca şi boii. Această părere se poate susţine şi pe baza unor mărturii documentare"[4]. Cade în acest caz părerea susţinută pînă acum că podvoadele se făceau numai cu boi[5].

S-a amintit că nevoile de transport ale domniei erau destul de variate. Satisfacerea acestor necesităţi a fost, credem, una din cauzele care a determinat domnia să impună satele ţibere şi cele dependente la darea „calului domnesc".

În afară de acestea, domnia trebuia să mai facă faţă şi diferitelor plocoane şi daruri pe care le trimitea unor demnitari turci şi îndeosebi vizirului pentru menţinerea scaunului domnesc. Deseori obiectul acestor plocoane şi daruri erau caii, pe care domnia trebuia să-i procure în afara celor destinaţi a împlini cuantumul obişnuit de „cai împărăteşti", pe care statul otoman îi cerea cu regularitate din ţările romîne.

Despre aceste daruri şi plocoane amintesc şi unele izvoare externe. Astfel, din raportul din 17 martie 1580, al lui Gavril Cavazza, către dogele Veneţiei, se constată că Iancul Sasul, domnul Moldovei, trimisese ca dar lui Sinan Paşa 150 de cai, care erau *„bonissimi da viagio"*[6]. Un alt raport din 27 decembrie 1607 vorbeşte de asemenea despre un număr de 6200 de cai (*„ducento cavali ordinari et sei mille castrati"*) pe care Simion Movilă i-a trimis în dar la Poarta Otomană[7]. Ştirile acestea ne dovedesc pe deplin că aceşti cai, pe care îi trimite domnia sub formă de dar, în scopul consolidării scaunului domnesc, sînt în afara celor percepuţi pentru a răspunde la rechiziţiile ordonate de Poartă. De altfel, şi unele acte interne amintesc de trimiterea unor cai la Ţarigrad pentru scopul arătat mai sus. Într-un act cu data ⟨1586—1589⟩ iunie 15, se arată cum Stănilă şoimar a cumpărat de la domnie seliştea Popeşti în schimbul a 12 cai. Actul arată mai departe şi destinaţia acestor cai: „pe care cai domnie mea i-am trimis în trebuinţa domnii meli la Ţarigrad, dinpreună cu birul"[8]. În acest veac, precum şi în cel următor, sînt nenumărate acte în care se aminteşte de caii primiţi de domn cu prilejul actelor de vînzare sau de danie ale unor proprietăţi. Aceşti cai, cum rezultă deseori din acte, se trimit la Poartă, fie numai pentru „nevoia domniei", fie pentru „nevoia domniei mele şi a ţării"[9]. Această deosebire dintre „nevoile domniei" şi „nevoile ţării", cînd e vorba de trimiterea unor cai la Poartă sau la anumiţi demnitari, explică, credem, şi ideea care a stat la baza separării obligaţiei fiscale de a da

[1] *Condica de venituri şi cheltuieli a vistieriei de la leatul 1694 — 1704*, p. 50.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*, p. 103.
[4] Cf. actul din 29 iunie 1608, *Documente privind istoria Romîniei*, A, XVI, vol. II, p. 161; actul din 5 noiembrie 1629 (Arh. St. Buc., M-rea sf. Sava-Iaşi, XXXV a 9, orig. slav) unde găsim expresia: Ни олькар кони им вь олакство да не къзм шт низд подводе Cf. şi actul din 12 august 1630 (Arh. St. Buc., M-rea sf. Sava-Iaşi, XIX/5, orig. slav), unde întîlnim aceeaşi expresie.
[5] C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 232.
[6] Hurmuzaki, vol. IV, partea a II-a p. 110.
[7] *Ibidem*, p. 289.
[8] *Documente privind istoria Romîniei*, A, XVI, vol. III, p. 326.
[9] Cf. actul din 1 septembrie 1626, la Arh. St. Buc., A. N. MCCXCVI/1, orig. slav. şi actul din 12 sept. 1633, idem, ms. 657, f. 3, copie rom.

www.dacoromanica.ro

„cai domneşti" de cea impusă pentru a răspunde la rechiziţiile turceşti. Concordanţa şi de astă dată dintre ştirile externe şi cele interne ne îndreptăţeşte să afirmăm că impunerea satelor la „cai domneşti" a fost determinată şi de aceste nevoi ale domniei.

S-a văzut că prima menţiune a acestei obligaţii se face în actul din 15 februarie 1614 prin scutirea acordată coloniştilor ce se vor aşeza în Satul Nou. Menţiunile privitoare la darea „calului domnesc" se găsesc în actele secolului al XVII-lea, privitoare la scutirile acordate mănăstirilor şi boierilor. Astfel, în hrisovul din 20 februarie 1689, privind scutirile acordate de Constantin Brîncoveanu unui număr de opt poslușnici din satul Luciani, ascultători de mitropolia din Tîrgovişte, se arată că aceştia vor fi iertaţi: „şi de cai domneşti"[1]. Cum satele mănăstireşti sau boiereşti scutite reprezentau o cifră infimă faţă de restul satelor aservite, înseamnă că numărul cailor domneşti obţinuţi din impunerea acestor sate din urmă la darea „calului domnesc" trebuie să fi fost destul de mare. Această ipoteză se poate confirma şi prin faptul că, legată de existenţa dării „calului domnesc", documentele amintesc şi de prestaţia privitoare la hrana cailor domneşti.

Din relatările lui Paul de Alep, care a însoţit puţin după 1650 pe patriarhul Macarie de Antiohia, în vizita făcută vornicului Preda din Brîncoveni, şi care a descris bogăţiile acestui mare boier, aflăm că pe moşiile acestuia se găseau: „12 000 de iepe si în fiecare din cele 200 de sate care-i aparţin se afla cîte o herghelie de cai"[2]. E posibil ca asemenea herghelii să fi avut şi domnul pe moşiile sale, iar satele din împrejurimi să fi fost obligate să aibă în seamă hrana acestor cai domneşti, proveniţi poate şi din impunerea satelor la darea „calului domnesc". Oricum, existenţa unui număr mare de cai la curtea domnească ne îndreptăţeşte să credem că este o strînsă legătură între aceşti cai şi între obligaţia fiscală redată în documentele de scutire prin expresia: „să fie scutit .... şi de cal domnesc".

Pînă la jumătatea secolului al XVII-lea, perceperea acestei obligaţii s-a făcut de obicei în natură. Către sfîrşitul acestui secol, impunerea la darea „calului domnesc" se făcea în bani. O încercare de convertire în bani a acestei dări se constată însă, chiar mai de vreme. La 15 iulie 1631, Leon Tomşa obligă pe roşii: „să aibă a da ... bir întru 1 an de 2 ori de un cal cîte ughi 40", în timp ce în acelaşi act îi scuteşte de „cai împărăteşti"[3]. Birul de „un cal cîte unghi 40" impus roşiilor pe un an de zile, reprezintă birul pentru obligaţia fiscală a „calului domnesc" întrucît de „cai împărăteşti" sînt scutiţi. Un alt act din 28 aprilie 1634 confirmă într-un mod mai concludent cele afirmate mai sus. Pe lîngă mai multe ocine care fac obiectul întăririlor pe care Matei Basarab le face lui Dragul logofăt, este şi o ţigancă pe care acesta a cumpărat-o: „de la sfînta mănăstire Aninoasa, pentru că a plătit Dragul logofăt pe sfînta mănăstire de cal domnesc cu toată cheltuiala, 25 ughi, în zilele lui Alexandru voievod Iliaş"[4].

Menţiuni precise cu privire la cuantumul şi modul de impunere al acestei obligaţii fiscale nu cunoaştem. Se pare însă că sarcina perceperii cailor domneşti revenea şi slujbaşilor domneşti ce făceau parte din categoria roşiilor. Aşa se explică sensul unei porunci adresată de Simion Movilă la 22 noiembrie ⟨1601⟩ lui Mihai din Tîrgşor: „prin aceasta îţi grăiesc domnia mea, deoarece am înţeles domnia mea că sînt la tine 8 cai domneşti". Mai departe se arată că din vreme ce va lua cunoştinţă de cartea domniei", iar tu din acel ceas să cauţi să-i dai la mîna slugii domniei mele Dumitru postelnicul, ca să-i aducă la domnia mea"[5]. Credem că aceşti opt cai domneşti, aflaţi la Mihai din Tîrgşor sînt cai proveniţi din perceperea dării „calului domnesc", pe care acesta, probabil, îi reţinuse pentru sine. Altfel e greu de admis că aceşti cai ar putea să reprezinte

[1] Loc. cit., Mitrop. T. Rom., XXXVII/18, orig. rom.
[2] Citat după N. Iorga, *Istoria comerţului romînesc*, vol. I, Buc,. 1925, p. 258 — 259.
[3] Acad. R.P.R., Peceti, nr. 185, org. rom.
[4] Acad. R.P.R., CI/51, orig. slav.
[5] *Documente privind istoria Romîniei*, B, XVII, vol. I, p. 22.

www.dacoromanica.ro

cota parte cu care Mihai din Tîrgşor trebuia să răspundă în mod personal la impunerea dării „calului domnesc". Din alte acte se ştie că Mihai din Tîrgşor făcea parte din categoria slujbaşilor domneşti. Astfel, într-un act cu data de 26 aprilie ⟨1594—1599⟩, Mihai din Tîrgşor, este scutit „de oaste", pentru că „este în slujba domniei mele"[1]. Iar în actul din 22 mai ⟨1603⟩ se iartă „de toate slujbele şi mîncăturile, cîte sînt peşte an", pentru că — spune documentul: „l-am pus să fie la roşii aleşi"[2].

Se poate constata, îndeosebi în secolul al XVII-lea, că această dare privea atît satele dependente de mănăstiri cît şi cele dependente de boieri. Nu era deci o dare care să se dea numai de către mănăstiri, aşa cum s-a considerat pînă acum de către unii istorici[3]. Un act din 14 mai 1622, privind scutirile acordate de Radu Mihnea satului Frăsinetul al lui Constantin Vaptista, arată că locuitorii din acest sat se scuteau: „şi de cal domnesc"[4]. De aici rezultă că locuitorii celorlalte sate dependente de boieri, care nu se bucurau de regimul scutirilor, plăteau darea „calului domnesc".

Dintr-un document, fără dată, de la începutul veacului al XVII-lea, privind pe orăşenii din Scheia, ţinutul Roman, se vede că şi tîrgurile erau obligate la darea „calului domnesc". Orăşenii se plîng „de a noastre nevoi şi greutăţi şi strîmbătăţi ce pururi ne vin noao, pentru nişte cai domneşti carile i-au aruncat pe toată ţara şi pe toate tîrgurile să-i facă şi să-i cumpere cai buni, graşi şi frumoşi să fie de treaba măriei sale domnului şi a ţării măriei sale"[5]. Orăşenii din Scheia, neavînd cai, cumpără unul de la marele vistier Nicoară Prăjescul, căruia îi dau, în schimb, o parte din hotarul tîrgului.

Din actul de mai sus se vede că darea „calului domnesc" era o dare generală care se impunea „pe toată ţara şi pe toate tîrgurile". Tot din acest act mai reiese că această dare se percepea pentru a fi „de treaba măriei sale domnului şi a ţării măriei sale".

Către sfîrşitul veacului al XVII-lea, darea „calului domnesc" începe să se confunde cu darea „calului împărătesc", aceasta deoarece caii proveniţi din darea „calului împărătesc" sînt folosiţi şi pentru nevoile domniei, iar cei obţinuţi din darea „calului domnesc", se foloseau în anumite împrejurări. şi pentru împlinirea rechiziţiilor ordonate de Poarta Otomană. În documente, deosebirea dintre „cal domnesc" şi „cal împărătesc" se menţine însă pînă la sfîrşitul veacului al XVII-lea. Astfel, în actul din 15 ianuarie 1689, dat satului Costeşti din Vîlcea al mănăstirii Bistriţa, se constată că acest sat este scutit, între altele: „de cai domneşti şi împărăteşti"[6]. *Condica de venituri şi cheltuieli a vistieriei Ţării Romîneşti*, din epoca lui Constantin Brîncoveanu, nu face însă această deosebire la impunerile fiscale pe cai.

E probabil că amestecul care se produce în sistemul de impunere şi percepere al celor două dări, să fi fost determinat pe de o parte de contopirea intereselor domneşti cu cele turceşti, iar pe de altă parte de procesul de convertire în bani al celor două obligaţii. La sfîrşitul veacului al XVII-lea, darea „birul calului", în care se convertesc cele două obligaţii, devenise forma predominantă de impunere fiscală privitoare la „cai domneşti" şi „cai împărăteşti".

★

Din cercetarea de pînă aici socotim că se pot trage şi unele concluzii.

---

[1] *Documente privind istoria Romîniei*, B, XVI, vol. VI, p. 113.

[2] *Ibidem*, XVII, vol. I, p. 89.

[3] C. C. Giurescu (*Istoria Romînilor*, vol III, partea a II-a, Buc. 1946, p. 652) considera că numai mănăstirile erau impuse la darea „calului domnesc"

[4] *Documente privind istoria Romîniei, B*, XVII, vol. IV, p. 126. Cf. şi actele de confirmare din 10 mai 1623 (*ibidem*, p. 271) şi 10 aprilie, 1624 (*ibidem*, p. 393) referitoare la acelaşi sat.

[5] Citat după C. C. Giurescu, *op. cit.*, vol. III, partea a II-a, p. 652.

[6] Arh. St. Buc., M-rea Bistriţa, LXIII/234, orig. rom,

www.dacoromanica.ro

În Țara Românească, și credem că și în Moldova (aici știrile documentare fiind mai puține și nu atît de lămuritoare), începînd cu veacul al XVI-lea, dar mai ales în cel următor,se constată trei obligații principale care se impun pe cai : obligația de a da „cai de olac", darea „calului împărătesc" și darea „calului domnesc".

Aceste dări priveau satele dependente și cele libere precum și tîrgurile. Unele categorii de locuitori (slujbași domnești, poslușnici, meșteșugari domnești, preoți etc.), satele de colonizare și sloboziile se bucurau de obicei de scutiri sau participau într-o măsură mult mai mică la plata acestor dări.

Apariția dării „cailor de olac" a fost determinată de apariția instituției „olăcarilor" sau „olacului", care constituie începutul primelor forme de poștă românească. Perceperea ei se făcea în mod ocazional, fiind strîns legată de necesitățile de transport și de poștă ale statului. Impunerea acestei dări se făcea îndeosebi asupra satelor și tîrgurilor aflate în apropierea drumurilor frecvent circulate și de mare însemnătate. Cel puțin în veacul al XVII-lea, perceperea acestei dări se făcea nu în mod întîmplător, ci în baza unor „cărți" sau „hîrtii" domnești care se dădeau la mîna olăcarilor.

Darea „calului împărătesc" a apărut ca o urmare a dominației turcești asupra țărilor române și era menită să satisfacă cerințele de cai ale turcilor, care se concretizau fie sub forma unei sume de bani, fie sub aceea a unor rechiziții de cai impuse de necesitățile militare ale statului otoman.

Apariția dării „calului domnesc" a fost determinată de nevoile de cai ale domniei. Aceste nevoi erau de ordin intern și extern. Nevoile externe, însemnau darurile de cai pe care domnul le făcea, în afara obligațiilor asumate față de Poartă, unor demnitari turci, pentru menținerea sau consolidarea scaunului domnesc.

La început, atît darea „calului domnesc" cît și darea „calului împărătesc" au avut și ele un caracter ocazional. Începînd însă cu secolul al XVII-lea și credem că, în ceea ce privește darea „calului împărătesc", chiar de mai înainte, au început să capete un caracter permanent, ca orice dare obișnuită. Credem că criteriul de impunere și percepere al acestor dări era acela al capacității contributive a locuitorilor.

În veacul al XVII-lea, începînd cu sfîrșitul primei treimi, apare și darea „birul calului". Dacă la sfîrșitul primei treimi a veacului al XVII-lea această dare reprezintă unele încercări de convertire în bani a dării „calului împărătesc" și a dării „calului domnesc", la sfîrșitul acestui veac se constată că cele două dări se convertiseră aproape în întregime în bani, iar „birul calului" începuse să devină forma predominantă de exploatare în ceea ce privește aceste două impuneri fiscale pe cai.

Prestația, exprimată în documentele de scutire prin formula : „cal să nu hrănească", a constituit o sarcină fiscală destul de grea pentru satele și tîrgurile ce trebuiau să răspundă de hrana „cailor de olac" și a „cailor domnești". Ea avea însă un caracter ocazional, fiind în funcție de existența celor două dări amintite mai sus.

Din cele expuse în studiul de față, s-a putut vedea că dările pe cai, amintite în documentele interne, au un caracter mult mai complex decît cel arătat pînă acum. Ele privesc raporturile fiscale dintre țărani, tîrgoveți și domnie pe de o parte, și un aspect al raporturilor fiscale dintre țările române și statul otoman pe de altă parte.

www.dacoromanica.ro

· STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 3, 1957

MAREA ADUNARE A ȚĂRII, INSTITUȚIE A ORÎNDUIRII FEUDALE ÎN ȚĂRILE ROMÎNE

DE

P. P. PANAITESCU

Adunarea generală a țării în lumea feudală

Se știe că una din instituțiile cele mai răspîndite în monarhiile feudale din Europa a fost așa-numita adunare a „stărilor" (*état*s, *Stände*), prin care se înțelegeau toate păturile sociale care se bucurau de privilegii, de o stare specială, reglementată prin statut scris sau nescris. Asemenea adunări sînt *Statele generale* din Franța, *Cortesurile* spaniole, *Reichstagul* german *Camera comunelor* și *a lorzilor* în Anglia, *Seimul* polon, *Dieta* Ungariei, *Ziemski sobor*ł din Rusia.

Pentru a evita orice confuzie, trebuie să spunem de la început că adunarea „stărilor" formează o instituție complet deosebită de aceea a sfatului monarhului, numit în Moldova și Țara Romînească de la o vreme cu numele turcesc, divan. Această instituție a sfatului cuprinde numai un mic număr de mari demnitari (în unele țări, ca Polonia și Rusia, se numea senat) un consiliu permanent, nu convocat întîmplător sau periodic, ca marile adunări, cu membri numiți de monarh, nu reprezentanți ai stărilor sociale.

Istoriografia burgheză din Europa a considerat în genere aceste adunări ca începutul sistemului parlamentar din perioada capitalistă, deci la originea democrației burgheze [1]. Deși ele reprezintă în adevăr o lărgire a autorității exercitate numai de marea nobilime, prin participarea întregii clase a privilegiaților moșieri, a armatei și, de la un timp, a orășenilor, este ușor de văzut că marile adunări reprezintă o instituție feudală menită să întărească pe feudali în sensul unui control general al acestei clase asupra cîrmuirii. Numai pătrunderea orășenilor în sînul adunărilor și începerea predominării lor sînt un semn al viitoarei cîrmuiri burgheze.

Adunarea stărilor este o instituție comună statelor feudale, cu deosebiri de la țară la țară (de pildă între Anglia, Franța, Polonia sau Rusia) în privința compoziției și denumirii adunărilor, a atribuțiunilor și, mai ales, a evoluției ei.

La începuturile statelor feudale atribuția adunării era mai ales judiciară ; ea era convocată în cîmp și judeca sub conducerea monarhului. Mai tîrziu, principalul rost al adunărilor stărilor

[1] Totuși N. Iorga scria în legătură cu *Magna Charta*, care a stabilit autoritatea Camerii lorzilor în Anglia : (Magna Charta) „aparținînd unei lumi absolut deosebite de lumea noastră și... sprijinind nu libertatea împotriva privilegiilor, ci, dimpotrivă, privilegiile împotriva libertății". (N. Iorga, *Dezvoltarea așezămintelor politice și sociale ale Europei*, Vălenii de Munte, 1920, p. 112).

www.dacoromanica.ro

a fost ridicarea impozitelor extraordinare, în caz de nevoie; de aici derivă şi atribuţiile militare, ridicarea extraordinară de trupe pentru război. Cu vremea, adunarea stărilor devine o adunare politică: ea alege pe suveran, aprobă tratatele de alianţă şi de pace, tratate de mare răspundere, şi alcătuieşte unele reforme, numite de obicei constituţii, care schimbau structura socială, administrativă sau bisericească a ţării.

Evoluţia adunării stărilor în Europa din secolul al XII-lea pînă în al XVII-lea constă în faptul că în unele ţări ea devine o instituţie permanentă, nu extraordinară (de pildă în Anglia şi în Polonia); în altele, dimpotrivă, o dată cu întărirea absolutismului regal, ea nu mai este convocată decît foarte rar (Franţa, Spania). Pe de altă parte, de unde la început orăşenii nu erau chemaţi, o dată cu creşterea puterii lor, ei capătă o influenţă tot mai mare în asemenea adunări.

Denumirea marii adunări variază după ţări, dar, în actele latine medievale, denumirea generală ce i se dă este *parlamentum*, care a rămas în perioada capitalistă pentru a indica adunarea legislativă [1].

Adunarea generală a ţării în Moldova şi Ţara Românească în secolul al XV-lea

Istoriografia noastră mai veche nu a recunoscut existenţa marii adunări printre instituţiile feudale ale ţărilor române. Totuşi, aflăm o menţiune despre ea la N. Bălcescu: „Aceste acte (dezrobirea şerbilor sub Constantin Mavrocordat) fură cele din urmă făcute de Obşteştiile Adunări, alcătuite de toate stările, astfel cum era în vechime şi cum de atunci n-au mai fost" [2].

Astăzi sîntem în situaţia de a urmări instituţia marii adunări a ţării în Moldova şi în Ţara Românească timp de trei secole aproape fără întrerupere prelungită.

Secolul al XV-lea este epoca de formare a instituţiei adunărilor, în Moldova, cu structură şi denumire asemănătoare cu acelea din celelalte ţări feudale. Pentru Ţara Românească avem numai informaţia din cronica lui L. Chalkokondyl, care spune despre domnii de după Mircea cel Bătrîn că erau aleşi „de cei mai bogaţi" ai ţării [3]. Aceasta presupune existenţa unor adunări elective compuse din marii proprietari de atunci.

Pentru Moldova informaţia este mai bogată: la 25 iunie 1441, un privilegiu domnesc slavon, dat de domnii Ilie şi Ştefan, este datat din „Bulgari" (adică Scheia, lîngă Suceava) cu menţiune „la soimu". Actul a fost emis în timpul adunării, care în limba slavă a textului poartă denumirea de *soim* (adunare). Adunarea se ţinea într-un sat de lîngă cetatea de scaun [4].

Mult mai bogate decît această simplă menţiune sînt ştirile privitoare la adunarea din 1448, cuprinse într-un act latin, necunoscut pînă acum de istoricii români. El nu figurează nici în colecţia de documente moldoveneşti (acte externe) a lui M. Costăchescu. Actul, dat la 22 august 1448, este o înnoire a omagiului de vasalitate către regele Poloniei Cazimir din partea boierilor domnului

---

[1] G. Glotz, *Histoire du Moyen Âge*, Paris, 1940, p. 233—259 (cap. VII: *Les consultations de la nation*); R. Kötzschke, *Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters*, Iena, 1924, p. 134—135; St. Kutrzeba, *Sejm walny dawney rzeczypospolitey Polskiei* [Dietele generale ale Republicii Polone], Varşovia, f. dată; G. Brătianu, *Sfatul domnesc şi adunarea stărilor*, I—III. „Anal. Acad. Rom"., Mem. Sec. istorice, XXVIII—XXIX, 1946—1957.

[2] N. Bălcescu, *Opere*, I, Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 140.

[3] L. Chalkokondyl, în *Corpus scriptorum historiae byzantinae*, ed. Bonn, p. 259—260.

[4] Textul slav la D. P. Bogdan, *Acte moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1938, p. 34—35. Editorul actului în comentariul din introducere (*ibidem*, p. 8—11) recunoaşte în acest act instituţia „soimului", adică a adunării ţării în Moldova, pe care o crede de influenţă polonă şi o pune în legătură cu alte două adunări din secolul al XV-lea din Moldova: adunarea de la 1455 (recte 1456), prin care s-a admis întîia oară plata tributului turcesc şi cea de la 1457, pentru alegerea lui Ştefan cel Mare, pe cîmpia de la Direptate.

www.dacoromanica.ro

Moldovei, Petru Voievod. După ce relatează că au depus jurămînt de credinţă boierii, arătaţi anume, se spune : „Făgăduim în plus şi ne legăm pentru toţi oamenii şi boierii şi nobilii (*terrigeni*) şi supuşii ţării Moldovei înainte zise, pentru fiecare deosebit şi pentru toţi împreună, cîţi au fost absenţi acum, *ca la adunarea sau parlamentul viitor, care urmează să fie convocat şi adunat de domnul Petru voievod (in congregacione proxima seu pa<r>lamento per ipsum dominum Petrum woyevodam convocanda et congreganda)*, de asemenea şi ei să se lege, să se oblige şi să dea în scris prin jurămînt pe sfînta cruce, că vor păzi şi vor ţine cele mai sus scrise cu credinţă, tot timpul pe cinstea şi credinţa lor" [1].

În versiunea slavă a aceluiaşi act al boierilor, cu aceeaşi dată, se află de asemenea clauza privitoare la jurămîntul ce-l vor depune cei ce n-au fost de faţă : „..pentru toţi panii şi boierii, supuşii din ţara Moldovei, şi pentru toţi împreună şi fiecare deosebit, care nu sînt acum, în această vreme, aici, dar care la *soimul general* (*soimea pospolstvom*) cel dintîi pe care îl va convoca (*vizovet*) cu dinşii domnul nostru Petru voievod, se vor obliga şi se vor lega în scris, cu jurămînt pe sfînta cruce, ca să ţie şi să păzească toate cele scrise, cu credinţă". Deşi acest document slav care vorbeşte de *soimul* general al Moldovei din 1448 este publicat în original în colecţia Costăchescu, din cauză că tocmai pasajul privitor la *scim* conţine o greşeală de despărţire a cuvintelor în textul slav (*so imea* în loc de *soimea*), iar traducerea românească a pasajului este de neînţeles, el a rămas pînă acum neobservat [2]. Reţinem deocamdată existenţa în Moldova la această dată a unei adunări numite în actele slave *soim general*, iar în cele latine *parlament*, numele obişnuit al adunării stărilor în toată Europa.

Se ştie că la 1456, cînd Moldova a trebuit să ia hotărîrea gravă de a plăti întîia oară tribut turcilor, s-a încheiat la Vaslui un act în care figurează numele a 60 de boieri moldoveni ca o garanţie pentru logofătul M.hu, trimis cu tributul la sultanul Mahomed al II-lea. Adunarea, cu un număr neobişnuit de mare de boieri care dau actul, poartă în text numirea de *rada* (sfat) şi sîntem în drept să socotim că s-a ţinut atunci iar o adunare a ţării, cu atît mai mult că, după numele celor 60 de boieri, se adaugă „şi alţii toţi", prin care înţelegem pe boierii mici, care nu sînt arătaţi cu numele [3].

A patra adunare din secolul al XV-lea din Moldova este cea de la Direptate lîngă Suceava în 1457, care proclamă domn pe Ştefan cel Mare. „S-a adunat întreaga ţară" zice *Letopiseţul de la Putna* [4], iar *Letopiseţul lui Grigore Ureche* adaugă amănunte care provin dintr-o versiune mai dezvoltată a letopiseţului slav, pe care a folosit-o peste tot : „Déciia Ştefan-vodă strîns-au boiarii ţării şi mari şi mici şi-n altă curte mărunţă (i.e. *curtenii*), dimpreună cu mitropolitul Theoctist şi mulţi călugări, la locul ce se chiamă Direptate şi ia-u întrebatu pe toţi : iaste-le cu voie tuturor să le fie domnu? Ei cu toţii au strigat într-un glas : În mulţi ani de la Dumnezeu să domneşti. Şi, décii, cu toţii l-au rădicatu domnu"... [5]. Avem aici descrierea scenei alegerii domnului în cîmp, cînd adunarea este întrebată dacă este de acord şi răspunde prin aclamaţii. Se arată compoziţia socială a adunării ; însuşi faptul că ea s-a ţinut în cîmp este o dovadă a numărului mare al celor care au participat, neputînd încăpea între zidurile unei clădiri.

Tot între adunările secolului al XV-lea, deşi depăşeşte cu puţini ani sfîrşitul veacului, dar priveşte tot domnia lui Ştefan, o socotim pe cea convocată la 1504, înainte de moartea lui, cînd

[1] Al. Jablonowski, *Sprawy wołoskie za Jagiellonów* [Chestiunile moldoveneşti în vremea Iagellonilor], în „Zródła Dziejowe", Varşovia, X (1879), p. 24.

[2] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, II, Iaşi, 1932. p. 7.7 — 740.

[3] Pentru data şi sensul acestei adunări, vezi articolul nostru *Pe marginea folosirii izvoarelor cu privire la supunerea Moldovei la tributul turcesc*, în „Studii", V (1952), nr. 3, p. 187—196. (cu textul documentului).

[4] I. Bogdan, *Letopiseţul lui Azarie*, Bucureşti, 1909, p. 91.

[5] Gr. Ureche, *Letopiseţul ţării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1955, p. 83.

www.dacoromanica.ro

a fost ales domn fiul său, Bogdan al III-lea. Din descrierea veneţianului Ieronim de Cesena, martor ocular, reiese că erau două partide : una care susţinea candidatura lui Bogdan, alta pe a lui Ştefăniţă, nepotul lui Ştefan cel Mare. Acesta ucide pe boierii care se împotriveau voinţei lui, apoi se înfăţişează adunării,care se ţinea şi de astă dată în cîmp. Bătrînul domn ţine o cuvîntare, sfătuind adunarea să aleagă domn pe cel mai vrednic de a apăra ţara şi spune că el „nu propune pe un fiu mai mult decît pe celălalt",cuvinte care apar ca o ironie după tăierea boierilor adversari, dar care arată că însuşi un domn autoritar ca Ştefan cel Mare recunoaşte că, măcar de formă, adunarea şi nu el avea dreptul să aleagă pe moştenitorul său în scaun [1].

Din cele cîteva ştiri rezumate mai sus asupra adunării stărilor în Moldova, putem să ne facem o idee despre organizarea acestei instituţii în secolul al XV-lea. În primul rînd, este numele adunării : *soim general* în slavă, *parlament* în latineşte. Acesta arată că măcar în linii generale era *aceeaşi instituţie*, ca cele ce purtau acest nume în alte ţări : adunare politică, fiscală şi judiciară a stărilor privilegiate.

Adunarea moldovenească nu se ţinea periodic, ci cînd o convoca domnul (în actul din 1448 se spune : parlamentul „care urmează să fie convocat şi adunat de domnul Petru voevod", iar la 1457 : „Ştefan-vodă strîns-au boiarii ţării...").

Ca atribuţii, intrau în competenţa adunării confirmarea omagiului, deci legăturile cu străinătatea, între altele, începerea plăţii tributului către turci, precum şi alegerea domnului. În privinţa ultimei atribuţii, s-ar putea discuta, pe temeiul adunării de la Direptate, dacă a fost vorba acolo de o alegere adevărată sau de o recunoaştere festivă a domnului nou, care cucerise tronul cu armele. În orice caz la 1504, la alegerea lui Bogdan, a fost într-adevăr o alegere, devreme ce erau doi candidaţi la domnie şi domnul recunoaşte că adunarea poate alege ca domn pe cine socoate mai vrednic. Astfel rezultă că adunarea ţării nu recunoştea numai pe domn, cum s-a întîmplat în multe cazuri, dar avea şi dreptul să-l aleagă. Alegerea domnului pe o cîmpie lîngă capitală aminteşte felul cum funcţiona aceeaşi instituţie în Ungaria, unde regele era ales pe cîmpia Rakós de lîngă Buda. Socotim că adunarea din 1441, ţinînd seamă de dată, a rezolvat competiţia pentru tron dintre cei doi domni ai Moldovei, Ilie şi Ştefan. Nu ne îndoim că adunarea avea şi atribuţii judiciare, mai ales ţinînd seamă de faptul că adunările judiciare comune de la graniţa dintre Polonia şi Moldova pentru aplanarea incidentelor se numeau tot *soim*, în actele emise de moldoveni [2].

În privinţa structurii sociale a adunării, putem afirma că ea nu cuprindea numai marea boierime. Făceau parte din adunare, cum se vede din mărturiile citate mai sus, nu numai sfetnicii domnului, dregătorii, ci toţi boierii, stăpîni de moşii, mari şi mici, deci şi boierimea mică, ceea ce înseamnă oricum o lărgire a participării la cîrmuire. De asemenea, lua parte la adunare orice pătură socială privilegiată. Cînd Ureche vorbeşte de participarea la adunarea de la Direptate a întregii ţări („toată ţara") el nu înţelege prin aceasta tot poporul, căci tot acelaşi cronicar ne spune din cine se compunea „toată ţara" : boierii mari şi mici, curtea mărunţă, adică satele militare privilegiate de domn care luau parte la oastea domnească, şi călugării cu mitropolitul. Actul din 1448 vorbeşte de boieri şi nobili, aceştia din urmă fiind privilegiaţii fără dregătorii precum şi *tot poporul*, care corespunde cu „toată ţara" a lui Ureche, al cărei înţeles restrîns tot el îl dă. Deci nu este vorba de o adunare de gloate, ci de adunarea stărilor privilegiate, ceea ce dă adunării un caracter de instituţie feudală, asemănător cu cel al adunării din alte ţări, unde instituţia este bine cunoscută. De orăşeni nu se vorbeşte în nici unul dintre cazurile cunoscute în secolul al XV-lea. Este deci vorba de o adunare în special a boierimii, dar în care şi boierimea

[1] Hurmuzaki, VIII, p. 40—41.

[2] De pildă, în actul slav din 9 octombrie 1467, I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, p. 297 : *soimul* de la Hotin.

www.dacoromanica.ro

mică, şi oastea şi „curtenii", şi clerul din mănăstiri îşi pot spune cuvîntul; de aceea i se spune cu un termen larg: ţara, adică adunarea ţării.

Socotim ca un fapt dovedit că *instituţia adunării stărilor, a soimului sau a parlamentului cu acest nume, a existat şi în ţările romîne*, în Moldova cel puţin, din secolul al XV-lea. E un fapt cîştigat, care îmbogăţeşte istoria noastră, arătînd că nu numai Ungaria, Anglia sau Polonia au avut parlamente medievale.

Evoluţia instituţiei nu a fost însă aceeaşi: în Moldova şi în Ţara Romînească ea nu devine o instituţie permanentă, un organ legislativ, ci rămîne o adunare extraordinară, convocată la mare nevoie, sau pentru alegerea domnului. Numele *soim* şi *parlament* nu se menţin peste marginile secolului al XV-lea. În veacurile următoare adunările stărilor în Moldova şi Ţara Romînească nu au o denumire specială, ceea ce subliniază caracterul lor întîmplător.

Decăderea instituţiei adunării ţării, în orice caz oprirea evoluţiei ei, se datoreşte creşterii autorităţii domneşti, care, la sfîrşitul secolului al XV-lea şi în prima jumătate a celui următor înlătură sau slăbeşte acest control. Am văzut cum Ştefan cel Mare execută pe şefii opoziţiei înainte de începerea adunării. Din istoria Moldovei se vede bine creşterea autorităţii centrale, ca un principiu de cîrmuire urmat consecvent de unii domni. Petru Rareş, după mărturia lui Graţiani, biograful lui Despot-vodă, „a înlăturat aproape întreaga nobilime şi şi-a ales nobili noi" [1]. El declară călătorului rus Ivan Peresvietov: „Pe acela nu-l laudă (Petru Rareş) care (domn) îngăduie să se facă oaste particulară... şi pe cel care dă oraşe şi ţinuturi să le stăpînească nobilii (care) cu lacrimile şi din sîngele poporului creştin se îmbogăţesc cu agonisită necurată" [2]. Este vorba aici de o atitudine împotriva organizării feudale, pe cete, a armatei şi împotriva imunităţilor.

Cu toate acestea, instituţia adunării continuă să existe în ambele ţări, sub forma de adunări neregulate, cu caracter extraordinar.

Marea adunare a ţării în secolul al XVI-lea

Din Ţara Romînească avem pentru veacul al XVI-lea cîteva ştiri despre adunările elective ale domnilor: „Curînd s-au adunat *boierii toţi şi mari şi mici şi toată curtea* şi au rădicat domn pe Radul voievod de la Afumaţi", scrie cronicarul Ţării Romîneşti sub anul 1522 [3].

La venirea în ţară a lui Petru Cercel, în 1583, secretarul său Sivori vede o adunare lîngă Bucureşti: „cu tot poporul, bărbaţi şi femei, pe o cîmpie întinsă" [4]. Socotim că în acest caz se îndeplinea forma adunării elective şi nu primirea sărbătorească a domnului nou, care se făcea de obicei în biserică sau în oraş, în faţa curţii. Prezenţa femeilor, atestată de un martor ocular, socotim că era reală, dar aceasta nu înseamnă — se înţelege — că ele luau parte efectivă la adunare.

Mai interesantă este adunarea ţării convocată de Mihai Viteazul la 1594, în clipa tragică a hotărîrii de răzvrătire împotriva turcilor. Un raport contemporan din Transilvania, tradus în franţuzeşte, spune că Mihai, „care îşi are curtea la Bucureşti ...*a adunat stările ţării sale (les états de son pays)*" în vederea ridicării împotriva Porţii Otomane [5]. Adunarea stărilor a fost convocată în vederea marelui act politic, care cerea jertfe întregii ţări. Şi cronica ţării ştie despre această adunare a ţării sub Mihai Viteazul, cînd s-a pornit războiul cu turcii pentru eliberare,

---

[1] E. Legrand, *Deux vies de Jaques Basilicos*, Paris, 1889, p. 173.

[2] V. Th. Rjig, И. С. Пересветов. публицист XVI века, în „Учени., записки имп общества истории и древностей" CCXXIV, Moscova, 1908—1911, p. 61.

[3] *Istoria Ţării Romîneşti*, II, ed. G. Ioanid, Bucureşti, 1859, p. 34.

[4] Şt. Pascu, *Petru Cercel şi Ţara Romînească*, Sibiu, 1944, p. 169.

[5] *Discours de ce qui s'est passé en Transylvanie*, Lyon, 1595, p. 13.

www.dacoromanica.ro

„Ci-şi strînse (Mihai) *boiarii mari şi mici şi toată ţara*, şi se sfătuiră cum vor face să isbăvească Dumnezeu ţara creştină din mîinile păgînilor; şi dacă văzură că într-altu chipu nu se vor putea isbăvi, deci ei ziseră numai cu bărbăţie să-şi ridice sabia asupra vrăjmaşilor" [1]. Cronica descrie astfel adunarea care a precedat începerea războiului de eliberare cu cuvintele rostite desigur în timpul deliberării: „numai cu bărbăţie să-şi rădice sabia asupra vrăjmaşilor". Expresia cronicarului: „boiarii mari şi mici şi toată ţara" corespunde celei din raportul francez despre aceeaşi adunare: *leş états de son pays* (stările ţării sale).

În Moldova, şi în acest secol, informaţiile sînt mai bogate; o parte din ele privesc adunările elective ale domnilor. Socotim că toţi domnii Moldovei pînă la sfîrşitul secolului al XVI-lea au fost aleşi, măcar de formă, de adunarea stărilor. Dimitrie Cantemir, în *Descrierea Moldovei* atestă acest drept de alegere al clasei boiereşti, dar îl socoate o uzurpare, căci la început domnii ar fi avut un drept de moştenire ereditar. El recunoaşte că a fost o vreme, raportîndu-se la secolul al XVI-lea, cînd „acest drept (de alegere a domnilor) era al tuturor ordinelor", adică al stărilor, dar că mai tîrziu, a rămas în mîna a şapte boieri de frunte [2]. Nu discutăm aici părerile lui Cantemir despre succesiunea la tron în Moldova, care sînt tendenţioase: el voia să justifice pretenţiile sale la domnia ereditară, înscrise în tratatul încheiat cu Rusia, printr-o, pretinsă tradiţie seculară. Constatăm însă că autorul *Descrierii Moldovei* ştia despre o vreme în care domnul era ales de „toate ordinele", adică stările, şi această afirmaţie ne duce în special la secolul al XVI-lea.

Am arătat că Bogdan al III-lea fusese ales înainte de moartea tatălui său. La 1517 murind Bogdan, a fost ridicat domn fiul său, Ştefăniţă „cu învoirea tuturor sfetnicilor şi a nobililor acelei ţări" (raport polon) [3].

După Ştefăniţă urmează Petru Rareş, care, după cronica lui Macarie: „a fost înălţat la scaunul domniei cu cinste, după sfatul obştesc" [4]. Ureche, care poseda pentru domnia lui Petru Rareş un izvor azi pierdut, spune: „strînsus-au *boiarii şi ţara*, de s-au sfătuit pre cine vor alege să puie domnu... Aşa pre Pătru, aflîndu-l şi adeverindu-l că iaste din osul lui Ştefan-vodă cu toţii l-au rădicatu domnu" [5].

Aci nu mai este vorba de recunoaşterea unui fiu al domnului precedent; Ştefăniţă murise fără copii şi adunarea caută şi „adevereşte" cine mai rămăsese din seminţia lui Ştefan cel Mare, invocîndu-se şi mărturia mitropolitului Teoctist [6].

Fiul lui Petru Rareş, Iliaş, a fost şi el ales domn „cu sfatul episcopilor şi al tuturor boierilor" [7]. După abdicarea lui, e ales fratele său, Ştefan (1551): „îndată *se adună poporul împreună cu episcopii, boierii şi căpeteniile oştii şi tot sfatul* şi au dat schiptrul îndrăzneţului Ştefan" [8] (Macarie). Se vede din fraza de mai sus ce înţelege Macarie prin popor (în textul slav: *narod*), pe care îl detaliază prin cler, boieri (clasă a proprietarilor de pămînt), căpeteniile oştilor şi demnitarii sfatului domnesc, fără tîrgoveţi, fără răzeşi şi, cu atît mai puţin, fără oameni dependenţi.

După Ştefan Rareş urmează Alexandru Lăpuşneanu: „se adună tot norodul şi căpeteniile oştilor, împreună cu episcopii şi cu boierii şi cu tot sfatul, şi au ridicat pe Alexandru la demni-

---

[1] *Istoria Ţării Romîneşti*, ed. G. Ioanid, II, p. 47.
[2] D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, Bucureşti, 1872, p. 49.
[3] Hurmuzaki, II/3, p. 248—249.
[4] I. Bogdan, *Letopiseţul lui Azarie*, p. 157.
[5] Gr. Ureche, *Letopiseţul ţării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, p. 137—138.
[6] *Ibidem*.
[7] I. Bogdan, *Letopiseţul lui Azarie*, p. 166.
[8] *Ibidem*, p. 167.

www.dacoromanica.ro

tatea domniei" (Azarie) [1], iar alt cronicar contemporan, Eftimie, spune : *„făcîndu-se adunarea întregului popor*, au căzut de s-au închinat lui Alexandru-vodă" [2].

Despot-vodă, după biruința sa asupra lui Alexandru la 1561, adună pe boieri la Iași, unde aceștia „îl acceptă" și-i jură credință ; cei ce jură sînt scrișI în catastif, apoi trimiși acasă [3] ; este vorba deci de stăpînii de moșii din țară, nu de dregătorii de la curte.

În sfîrșit, cînd Mihai Viteazul cucerește Moldova, la 1600, *„toți boiarii și bătrînii Moldovei* poftiră de la Mihai să le dea domn pe fiul său, Nicolae-vodă". Și aci e vorba de o alegere nu de o recunoaștere, dovadă că Mihai refuză să dea pe fiul său ca domn al Moldovei și numește pe Marcu-vodă [4].

Nu studiem aci actul omagiului, al depunerii jurămîntului de credință, după alegerea domnului ; se poate vedea că și această formă feudală se făcea de către stările privilegiate care singure depun jurămîntul, în ordinea rangului lor (boieri de rangul întîi, al doilea, al treilea apoi comandanții militari), ceea ce corespunde și cu participarea la adunare [5].

Dar nu numai adunările elective ale domnilor se întîlnesc în Moldova în acest veac. Cînd țara trecu printr-unul din cele mai tragice momente ale istoriei sale, cînd sultanul Soliman al II-lea intrase în Suceava, la 1538, boierii, rămași fără domn, convocară adunarea țării în satul Badeuți : „Strînsu-s-au vlădicii și boiarii țării la sat la Badeuți, de s-au sfătuit cu toții, ce vor face cu acea nevoie ce le vine asupră". Ei hotărăsc să trimită pentru închinare un sol de pace la sultan, la Suceava, și acesta încheie înțelegerea cu turcii [6]. Despre această adunare care s-a adresat sultanului avem o știre interesantă în cronica turcească a lui Mustafa Ghelal Zade care spune că, după fuga lui Petru Rareș, „fruntașii acestei țări (Moldova) . . .preoții și *negustorii*" voiau să vie să se închine sultanului [7]. E vorba de aceeași adunare de la Badeuți, ai cărei membri s-au dus în adevăr să se închine cu toții sultanului [8]. Important este faptul că aci avem întîia oară menționarea participării negustorilor în adunarea țării.

Cînd Ilie Rareș abdică, se ține o nouă adunare, la 1551. Domnul „a adunat pe toți dregătorii săi și *pe toți cîți erau mai de frunte* și tot sfatul în grădina de la Huși" [9].

Cu două decenii înainte de Mihai Viteazul, se ridicase împotriva turcilor Ioan-vodă cel Cumplit. La fel ca și domnul muntean, el a convocat adunarea țării pentru a hotărî acest act plin de primejdii pentru toți. Adunarea este pomenită de contemporanul polon B. Paprocki care spune că domnul a adunat pentru aceasta pe supușii săi (*die Rehte*, spune traducerea germană) [10]. Povestirea lui Ureche, care reproduce pe a lui Paprocki prin mijlocirea lui Ioachim Bielski, cuprinde o descriere vie a ședinței adunării țării. Ioan-vodă a strîns „țara, către care să ruga cu multe cuvinte blînde, ca să le poată întoarce inimile spre dînsul". Textul reproduce apoi cuvîntarea domnului, care arată că nu mai poate sătura pe turci, că are făgăduială de ajutor de la cazaci, „iar dispre sine să nu-l știe ca pre un vrăjmașu, ci ca pre un părinte să-l ție... Așa Ion-vodă, umplîndu pre toți cu nădéjde, *cu glas mare strigară* că lîngă dînsul vor peri, cum s-au și tîmplat" [11]. Strigătul „cu glas mare" al adunării este firește hotărîrea care se

---

[1] I. Bogdan, *Letopisețul lui Azarie*. p. 169—170.
[2] Idem, *Vechile cronici moldovenești*, București, 1891, p. 168.
[3] Hurmuzaki, II/1, p. 390.
[4] *Istoria Țării Românești*, ed. G. Ioanid, II, p. 66—67.
[5] D. Cantemir, *op. cit.*, p. 65.
[6] Gr. Ureche, *Letopisețul*, ed. cit., p. 146.
[7] Mustafa Ghelal Zade, *Expediția sultanului Soliman Magnificul împotriva Moldovei*, traducere românească de M. Guboglu, ms. la Institutul de istorie.
[8] Gr. Ureche, *loc. cit.*
[9] Cronica lui Eftimie, la I. Bogdan, *Vechile cronici moldovenești*, p. 166.
[10] Al. Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente istorice*, III, p. 275.
[11] Gr. Ureche, ed. cit., p. 185—186.

www.dacoromanica.ro

lua, nu prin vot, ci prin aclamaţii, cum se obişnuia şi în celelalte adunări ale stărilor din Europa.

Cînd Petru Şchiopul abdică la 1591, „*au strîns boierii şi ţara* şi li-au dzis că nu mai poate să sature pîntecele turcilor fără fundu. Şi, l ulndu-şi dzua bună de la toţi, au lăsat domniia" [1].

Deosebit de interesantă este adunarea din 1597 în Moldova, cînd se trimit soli la dieta polonă. Ieremia Movilă, domnul Moldovei, scrie hatmanului Ioan Zamoyski despre trimiterea acestor soli : „căci *toată ţara* de comun acord s-a învoit, din *amîndouă stările, atît cea bisericească cît şi cea mirenească* pentru treburile sale mai de seamă au trimis soli" [2].

Deosebit de important e faptul că solii moldoveni erau trimişi de către adunarea stărilor nu de domn ; unii anume pentru nevoile deosebite ale mirenilor, şi alţi pentru nevoile clerului. Rezultă prin urmare, în chip necesar, că cele două stări deliberaseră aparte şi trimiseseră soli separaţi, fiecare pentru probleme deosebite. Adunarea stărilor era deci deosebită, ca în Polonia şi în alte ţări, unde adunările deliberau separat pe stări.

Adunările stărilor din Moldova şi Ţara Românească în veacul al XVI-lea, după cum rezultă din datele de mai sus, erau adunări elective ale domnilor şi adunări pentru rezolvarea chestiunilor grave, ca : abdicarea domnului, declararea războiului împotriva turcilor, ceea ce subînţelege şi ridicarea trupelor şi a dărilor extraordinare pentru cheltuielile necesare. Am expus cu alt prilej motivele pentru care cred că şi „legătura" lui Mihai Viteazul, legarea ţăranilor de glie, a fost proclamată de adunarea din 1594, o dată cu ridicarea împotriva turcilor [3]. Adunările stărilor trimit soli la turci sau în Polonia (1538, 1597), încheie pace cu turcii (1538). Hotărîrile se iau prin aclamaţii iar deliberările, cel puţin în adunarea din 1597 în Moldova, se ţin deosebit în două „camere", cea bisericească şi cea mireană.

Ceea ce nu ştim, în starea actuală a cercetărilor, este dacă membrii adunării erau trimişi prin delegaţie de către alte adunări ale ţinuturilor sau comunităţilor bisericeşti, sau venea cine se întîmpla şi cine putea. Sistemul delegaţiilor date de adunări locale îl întîlnim în Polonia (*seimiki* sau *dietine*), în Germania şi în alte ţări ; instituţia fiind mai puţin dezvoltată la noi, e posibil ca sistemul, în secolul al XVI-lea, să fi fost mai primitiv în ceea ce priveşte trimiterea membrilor adunărilor. În paragraful următor vom vedea că pentru veacul al XVII-lea avem date despre *trimiterea de delegaţi* de către comunităţi, dar nu ştim dacă avem dreptul să raportăm această informaţie şi la organizarea adunărilor din veacul precedent.

În privinţa evoluţiei instituţiei adunării ţării în secolul al XVI-lea faţă de cel precedent, ni se pare că importanţa ei este în scădere ; în orice caz, ea nu a evoluat spre o adunare cu sesiuni periodice şi cu atribuţii precizate ca în alte state feudale. Un fapt nou, pozitiv, este prezenţa „negustorilor", deci a orăşenilor bogaţi la adunarea de la 1538, poate şi în alte adunări, în care diferitele pături sociale sînt înglobate sub expresia „toată ţara", „întreg norodul", ceea ce arată, în orice caz că nu numai boierii luau parte la adunarea ţării.

Marea adunare a ţării în secolul al XVII-lea

În secolul al XVII-lea dominaţia turcească asupra ţărilor române este una dintre cauzele care au împiedicat dezvoltarea instituţiei adunării stărilor. În adevăr, Poarta Otomană pe de o parte numea pe domni, deci nu îngăduia să se lase pe seama ţării alegerea lor, decît ca o

[1] Miron Costin, *Letopiseţul Moldovei de la Aron-vodă încoace*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1944, p. 76.

[2] Hurmuzaki, II/2, p. 413.

[3] P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al ţăranilor în ţările române*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, Ed. Acad. R.P.R., I, 1956, p. 63—122.

www.dacoromanica.ro

propunere făcută sultanului ; pe de altă parte, înțelegea ca întreaga răspundere a cîrmuirii să cadă asupra domnului numit de dînsa, pentru a-l putea trage la răspundere în caz de nevoie. Totuși, alte împrejurări specifice pentru acest veac au prilejuit convocarea adunării de mai multe ori, și anume în legătură cu creșterea diferențierii sociale, a luptei de clasă și a intereselor deosebite ale diferitelor pături sociale, precum și cu greutățile fiscale ale domniei. Această situație internă încordată a provocat nevoia unor reforme a vechilor orînduieli și, pentru ca răspunderea să nu cadă numai asupra domnului trecător, s-au convocat pe rînd o serie de adunări ale țării pentru a da un caracter de permanență reformelor. Probabil nu cunoaștem încă toate aceste adunări, deoarece cronicile, privind lucrurile din punctul de vedere al stăpînitorilor, nu vorbesc de ele, ci atribuie în genere acestora toate reformele, fără a mai pomeni de sfatul cu adunarea țării.

În Moldova, la 1628 are loc cunoscuta reformă a lui Miron Barnovschi, prin care se hotărăște, între altele, o prescripție a urmăririi vecinilor, fugari „de la împăratul încoace", adică de la 1621. Vecinii de pe moșiile boierilor mici fugiseră pe moșiile boierilor mari și fiecare dintre aceste pături sociale avea nevoie de brațe de muncă. Măsura nu a fost luată de domnul singur, ci într-o adunare a țării. Actul prin care se hotărăște această reformă spune : „Domnia mea am sfătuit cu tot sfatul nostru, cu mitropolitul și cu alți episcopi și cu boierii cei mari și al doilea și al treilea și cu mazilii și cu feciorii de boieri de țară și cu slugi domnești, voinici (oșteni) denainte și cu toată țara și așa s-au tocmit și au rupt dinaintea domnii mele" [1]. S-a „rupt" deci o înțelegere între cei ce voiau să reție pe șerbii fugari și între cei care voiau să-i ia înapoi, fixîndu-se un termen de prescripție.

Peste patru ani (la 1632), Alexandru Iliaș hotărăște ca și mănăstirile să contribuie la haraciul plătit în bani. Cu acest prilej, „veni-au boiari de țară și curteni și toată țara" ; domnul zice : „N-am vrut să frîngem voia țării", și ia măsura fiscală ce i se cerea [2].

La 1636, Vasile Lupu ia o măsură asemănătoare, punînd o dare în bani pe „vlădici și pe boieri și pre mazili și pre curteni și pre popi și pre călărași și pre toată țara". Hotărîrea se ia în adunare : „Pentru acest lucru, socotit-am domniia mea cu tot sveatul nostru, cu vlădicii și cu boiarii și cu mazilii" [3].

Tot din epoca de la mijlocul secolului al XVII-lea sînt pomenite de cronicari în Moldova unele adunări elective ale domnilor. Astfel este alegerea lui Miron Barnovschi, a doua oară, în 1633. Deoarece aceste alegeri erau, de fapt, cum am arătat, recomandări ale țării facute sultanului pentru numirea domnului Moldovei, o parte a adunării sau delegații ei se transportă la Constantinopol, ca să prezinte dorințele țării : „Purcesesă cu Barnovschii-vodă, scrie Miron Costin, mulțime de boieri și fruntea curții (curtenii), preoți, călugări cu un gînd și glasuri cu toții să să roage împărăției, să li se dea domnu Barnovschii-vodă". Din povestirea lui Miron Costin se vede mai departe că printre cei veniți la Poartă erau „boierii, o samă de capete" și ceilalți „boieri mai de gios și gloatele"[4]. Dacă facem comparație între cele două pasaje, rezultă că „gloatele" corespund nu cu țăranii, ci cu „fruntea curții, preoți și călugări", adică cei care nu erau boieri, partea lărgită a adunării, care însă nu cuprindea și clasele neprivilegiate.

De asemenea, despre alegerea lui Gheorghe Ștefan la Iași în 1653, cînd oștile ardelene ntraseră în Iași sub comanda lui Kemény Iános, același cronicar scrie : „Îndată au alergat mulți din toate părțile, de la țară la Iași. Și, înglotindu-se, au mărsu la Chimini Ianăș, strigîndu : „Să ne hie domnu Ștefan Gheorghie logofătul". Li au răspunsu Chimini Ianăș : Pre voe să le hie, precum pohtescu". Era și un alt candidat, pe care îl pomenește Miron Costin,

[1] B. P. Hasdeu, Arhiva istorică a Romîniei, București, I/1, (1865), p. 175—176.
[2] Arh. st. Iași, CCCXXIII/38.
[3] Arh. st. Buc., Episcopia Roman, IV/58.
[4] Miron Costin, *Letopisețul Moldovei*, ed. cit., p. 84 și 86.

www.dacoromanica.ro

Diicul spătarul din Ţara Românească, dar acesta nu fu pe placul adunării, deşi „să ispitiia şi cu aceie nădejde era să hie el la domnie" [1].

Către sfîrşitul veacului, putem distinge cîteva fapte importante, privitoare la adunarea ţării în Moldova, care ne dezvăluie amănunte despre organizarea ei, amănunte ce lipseau în informaţiile privitoare la adunările mai vechi. În primul rînd este posibil să ne dăm seamă despre existenţa în această epocă a delegaţilor trimişi de diferite pături sociale la adunarea ţării, cu alte cuvinte despre organizarea acestei adunări pe bază de reprezentanţă.

La 29 decembrie 1671, Nacul vornicul din Cîmpulung moldovenesc scrie bistriţenilor din Transilvania, dîndu-le veşti despre răscoala condusă de Hîncu şi Durac. Răsculaţii ocupaseră Iaşii şi, pentru a da o formă legală luării puterii de către dînşii, convocaseră adunarea ţării la Iaşi : „şi acmu au trimis de la Iaş acei boiari (ai Ţării de Jos), să margă mazili şi curteani şi de la tîrguri tîrgoveţi şi de la toate mănăstirile căte doi călugări aleşi, să margă la Ţarigrad. Şi s-au strîns toată ţara la Iaş" [2]. Prin urmare, ca şi în alte cazuri anterioare, „toată ţara" strînsă la Iaşi se reduce la privilegiaţi, fără ţărani. Faptul că de la mănăstiri merg cîte doi călugări, „aleşi", deci reprezentanţi aleşi ai comunităţii, ne face să credem că şi din tîrguri şi dintre mazili veneau delegaţi, textul spune „de la tîrguri tîrgoveţi", nu tîrgoveţii în general, gloata lor, ci unii dintre ei. Ca şi în cazul alegerii lui Miron Barnovschi, adunarea, după ce s-a întrunit la Iaşi trimite reprezentanţii ei la Constantinopol.

Din acest sfîrşit de secol mai cunoaştem cîteva adunări ale stărilor în Moldova. Este probabil că tratatul încheiat în 1690 între Constantin Cantemir, domnul Moldovei, şi Austria, prin care acesta se punea sub protecţia imperiului Habsburgilor, a fost precedat de o adunare a stărilor. În actul de alianţă domnul nu apare singur ci, întotdeauna alături de stări : „domnul Moldovei împreună cu stările" (*princeps Moldaviae una cum statibus*), încheie tratatul. Expresia „principele şi stările" este repetată încă de patru ori în articolele tratatului ; stările apar peste tot la egalitate cu domnul [3]. Se ştie că acest domn, Constantin Cantemir, era un om slab, cîrmuit de anume case boiereşti mai bogate.

La moartea lui Constantin Cantemir reapar stările, care aleg pe urmaşul său. Domnul, fiind pe moarte, se adună în sala vistieriei din palatul domnesc, „senatorii şi boierii" (*senatus proceresque*), înţelegîndu-se prin senat sfatul domnesc, iar prin ceilalţi boieri, reprezentanţii proprietarilor de pămînt privilegiaţi. Se prezintă în cursul deliberărilor doi candidaţi posibili : Antioh şi Dimitrie Cantemir. Cel din urmă este ales, obţinînd „toate sufragiile" [4].

Despre aceeaşi alegere vorbesc gazetele franceze ale vremii ; la 30 mai 1693 se află că „domnul Moldovei a murit la Iaşi şi stările ţării (*les états du pays*) au ales în locul lui pe unul din fiii lui". La 6 iunie se ştia însă la Paris că „sultanul n-a aprobat alegerea făcută de adunarea stărilor (*les états*) din Moldova" [5]. Avem a face aici cu o adunare restrînsă a stărilor, în care boierimea juca rolul hotărîtor.

În a doua domnie a lui Constantin Duca în Moldova (1700—1703), domnul, sub presiunea contribuabililor, e nevoit să desfiinţeze văcăritul, darea asupra vitelor, înfiinţată în prima lui domnie. Cu acest prilej, se ţine adunarea ţării : „Au făcut sobor în divanul cel mic, strîngînd

---

[1] Miron Costin, *Letopiseţul Moldovei*, ed. cit., p. 138.

[2] Hurmuzaki, XV/2, p. 1345.

[3] C. Giurescu, *Tractatul lui Constantin Cantemir cu austriacii*, Bucureşti, 1910, p. 13—15.

[4] T. I. Bayer, История о жизни и делах Константина Кантемира, Moscova, 1783, p. 258—260. *Vita Constantini Cantemyri*, de Dimitrie Cantemir, este păstrată într-un manuscris neterminat. Ştirea de la sfîrşit cu alegerea lui Dimitrie în timpul vieţii tatălui său se află numai în prelucrarea acestei scrieri datorită lui Bayer.

[5] Biblioteca Naţională Paris, ms. francez, nr. 9711, p. 214, v-215 v.

www.dacoromanica.ro

țara și boierimea și s-au îmbrăcat toți arhierii în vestmintele sale cele arhierești; și întâi s-au sculat domnul, Constantin vodă, în picioare, luîndu-și giugiumana din cap, plecîndu-și capul cu chip smerit spre țară, de ș-au cerșitu iertăciune, căci în domnia lui s-au isvodit aceste obiceiuri de mare neputință a țării. Și așa țara, cu toții, cu dragoste *au strigat pînă în trei ori*: Dumnezeu să-l ierte" [1]. Această adunare pentru desființarea unei dări se ține desigur prin delegați, devreme ce cronicarul spune că boierii și „țara" (cu înțelesul obișnuit de stări privilegiate) s-au adunat în divanul cel mic. Hotărîrea se ia iarăși, ca alte dăți, după cuvîntarea domnului către țară și tot prin aclamații („au strigat pînă în trei ori"). Interesant este faptul că domnul a fost umilit în adunare și nevoit să-și ceară iertare față de țară pentru măsurile asupritoare pe care le luase, ceea ce arată puterea de fapt a adunării țării, nu însă ca instituție permanentă.

În romanul său istoric, *Istoria ieroglifică*, D. Cantemir descrie în chip poetic și alegoric o adunare a țării pentru alegerea domnului, alegere în care animalele țin locul oamenilor. E vorba de alegerea lui Mihai Racoviță ca domn al Moldovei în anul 1703 (lucrarea este scrisă doi ani mai tîrziu). În primul rînd se arată felul cum sînt convocate adunările: olăcarii (curierii) cu cărți (comunicări scrise) și crainicii, care strigă în piețele satelor și tîrgurilor „alergători în toate olaturile să se trimită, ca prin toate țările și orașele crainicii strigînd, de această a marilor monarhi adunare tuturor în știre să dea", cu amenințări de pedeapsă pentru cei ce ar lipsi, Astfel se ține adunarea și, la urmă, se scrie o hotărîre, semnată de toți, deci o concluzie scrisă pe care autorul *Istoriei Ieroglifice* o numește „*hirograf*"(manuscris). La adunare hotărăsc boierii mari (animalele de pradă), dar este convocată și „a triia tagmă", mica boierime, căci, zice autorul, boierii au adus „și cele mai de gios praguri"... „ce pe acestea nu pentru altă ceva li-au adunat, ce numai pentruca nu cumva vreuna să zică că de acea adunare știre n-au avut" [2]. În schimb țăranii (muștele) nu sînt convocați. Sîntem într-o epocă de creștere a influenței unui mic număr de boieri mari, care au toată puterea în mînă și nu țin seamă de celelalte pături sociale și, firește. nici adunările lărgite ale țării, măcar și numai ale boierimii, nu sînt pe placul lor. D. Cantemir subliniază că rolul boierimii mici în adunare era acum pur formal și că boierii mari hotărau totul. Totuși, boierii mici erau convocați, ca să ia parte la răspundere, căci, altfel, ar fi putut să nu recunoască valabile hotărîrile adunării.

În Țara Românească putem urmări în secolul al XVII-lea aceeași evoluție a adunării țării ca în Moldova: adunarea nu mai are aceleași rosturi de politică generală, ci este convocată mai ales pentru unele reforme administrative și fiscale; la sfîrșitul veacului, instituția dispare.

La 1631 (iulie 15) are loc reforma lui Leon-vodă Tomșa, care, silit de boieri, ia o serie de măsuri pentru scutirea boierilor de anumite dări, pentru restrîngerea influenței grecilor în țară, pentru organizarea bisericii, stabilirea unei judecăți drepte, în care domnul să nu poată asupri — pe boieri, desființarea aprozilor etc. Reforma, destul de vastă, se face într-o adunare convocată de domn: „pentru aceasta, domniia mea am socotit de *am strînsu toată țara*: boiarii mari și mici și roșii și mazilii și toți slujitorii, de am sfătuit cu voia domniei mele". Hotărîrea se ia printr-un jurămînt „cu mare afurisenie" [3]. Și aci se vede că *țara* este un termen care nu corespunde cu tot poporul, ci numai cu boierii, mazilii și oștirea, pături privilegiate.

Nouă ani mai tîrziu, la 1640, Matei Basarab hotărăște dezrobirea unor mănăstiri închinate muntelui Athos și altor lăcașuri grecești din Orient. Hotărîrea se ia „*dinaintea adunării a toată țara*, cu sfatul și cu voia a tot soborul, așa am tocmit" [4]. De remarcat denumirea precisă de

---

[1] M. Kogălniceanu, *Letopisețele Moldovei* (Pseudo N. Costin), II, p. 46.
[2] D. Cantemir, *Istoria ieroglifică*, în *Opere*, vol. VI, București, 1883, p. 26—27.
[3] Acad. R.P.R., Peceți, nr. 185.
[4] În broșura *Hrisovul lui Matei Basarab voivod pentru desrobirea sfintelor mînăstiri închinate (1640 noiembrie 27)*, București, 1889.

www.dacoromanica.ro

adunare a toată ţara şi de *sobor*, aceasta din urmă corespunzînd cu aceea de *ziemski sobor*, instituţie similară contemporană din Rusia.

În acelaşi an, tot Matei Basarab dă de ştire că sătenii dajdnici fugiţi, care nu vor veni pînă la sf. Petru, îşi vor pierde ocinele : „Am făcut domnia mea sfat şi legătură împreună cu prea cinstitul părintele nostru mitropolit Teofil (urmează episcopii) şi toţi arhiereii şi egumenii, şi boierii ţării de la mic pînă la mare“ [1] E vorba deci de o adunare de boieri şi clir pentru o reformă socială.

Din aceeaşi epocă avem descrierea amănunţită a unei alegeri domneşti în Ţara Românească, anume a lui Constantin Şerban, la 1654. Paul de Alep, călător sirian, descrie ca martor ocular alegerea domnului, care are loc în două faze : întîi un mic număr de boieri mari hotărăsc asupra persoanei, apoi se ţine marea adunare, care-şi dă adeziunea de formă, prin proclamaţii. „Toţi boierii ţării“ se adună cu mitropolitul şi aleg pe Constantin Şerban, apoi, „au ieşit din biserică în afara palatului domnesc şi mitropolitul s-a urcat într-un loc înălţat *şi a spus poporului* : „Domnul vostru a murit şi pe cine doriţi să punem cîrmuitor în locul său“? *Boierii, oastea şi tot poporul au strigat* într-un singur glas : „Nu vrem decît pe Constantin, fiul lui Şerban voievod“ [2]. A doua alegere, aceea a marii adunări, făcută prin aclamaţii, este pur formală în această epocă ; totuşi, ca să se păstreze tradiţia, mitropolitul întreabă : „pe cine doriţi să punem cîrmuitor“?, ca şi cum iniţiativa ar aparţine numai adunării.

Şi această adunare şi-a trimis delegaţi la Constantinopol pentru a cere confirmarea alegerii, delegaţi trimişi deosebit pe stări“. „Şi de grab aleaseră pre *o seamă de boiari şi roşii şi popi* de i-au trimis la Poartă, făcînd mare rugăciune la toţi, ca să le hărăzească pre Constantin-vodă, să le fie domnu“ [3]. Delegaţii erau deci din trei stări : boierii, clerul şi oştirea din satele privilegiate.

Socotim că ultima adunare a ţării a fost aceea prin care Constantin Mavrocordat a hotărît liberarea vecinilor din Moldova la 1749, o adunare în forme alterate şi uitînd tradiţia instituţiei, devreme ce sînt convocaţi şi ţăranii aserviţi ce urmau să fie eliberaţi. De fapt, nu mai avem afaceacum cu o adunare „a stărilor“, care este a privilegiaţilor ; am menţionat şi această adunare deoarece ea însemnă sfîrşitul marilor adunări ale ţării, într-o fază de dezagregare a acestei instituţii feudale. Cronica atribuită lui Enache Kogălniceanu, scrisă în spirit boieresc, arată că la convocarea domnului, „strîngîndu-se vecinătatea de pretutindene la divan cu mare obrăznicie, căci îi făcuse Constantin-vodă de nu băgau pe nime în seamă, viind şi boierimea de pe afară (adică din ţinuturi *P. P.*), cei ce aveau vecini ; carii după ce s-au strîns cu toţii, s-au orînduit ca să se facă *mare sobor în mînăstirea Trisfetitele*... Atuncea au poruncitu vodă cu mare hotărîre, să nu mai fie vecini de aici înainte“ [4].

CONCLUZII

Din acest istoric al marilor adunări ale ţării rezultă existenţa, atît în Moldova, cît şi în Ţara Românească, a acestei instituţii în perioada feudală. Întrebarea principală care se pune pentru concluziile noastre este dacă avem dreptul să punem alături, ca fiind aceeaşi instituţie, adunările generale ale ţării din Moldova şi Ţara Românească, cu parlamentele, dietele, seimurile şi alte adunări similare din Europa feudală?

---

[1] Acad. R.P.R., ms. nr. 5728, f. 67 v. (18 februarie 1640).

[2] <Paul d'Alep>, *Voyage du patriarche Macaire d'Antioche*, texte et traduction française par Basile Radu, în *Patrologia Orientalis*, XXIV, Paris, 1934, p. 573.

[3] *Istoria Ţării Româneşti* (Letopiseţul Cantacuzinesc), ed. G. Ioanid, II, p. 100.

[4] M. Kogălniceanu, *Letopiseţele Moldovei*, ed. II, vol. III, p. 214.

www.dacoromanica.ro

Din analiza de mai sus, credem că reiese un răspuns afirmativ. Atît denumirea de *soim* (seim), cît și cea de *parlamentum*, ca titluri ale adunărilor din țările romîne, arată că ele sînt același lucru cu adunările cu același nume din Europa feudală. Atribuțiile politice : alegerea domnilor, sancționarea unor reforme sociale și fiscale, ratificarea unor tratate de pace, de vasalitate, chemarea ridicării în masă a țării pentru oaste la vreme de primejdie, sînt aceleași la noi ca și în adunările din alte țări. Atribuțiile fiscale le putem deduce din aceea că ridicarea oastei presupune în chip necesar și contribuția fiscală extraordinară a țării. Componența adunărilor, ca adunări feudale ale întregii nobilimi, a clerului, a oștenilor din satele privilegiate precum și — în mai multe cazuri — și a orășenilor, este iarăși aceeași. Rolul mai slab și mai rar manifestat al orășenilor, care totuși se constată ca existent, se explică în chip firesc prin viața orășenească mai puțin intensă și mai puțin bogată în țările noastre în comparație cu cea din alte țări din centrul și apusul Europei.

Deși organizarea adunării prin delegați trimiși de comunități, județe sau centre locale nu este clar înfățișată în izvoarele prea laconice ce posedăm asupra adunărilor, ea reiese totuși clar pentru unele dintre ele. Nu avem a face cu adunări de „gloate", căci termenul „toată țara' înseamnă, sub pana cronicarilor și a scriitorilor de documente, numai țara privilegiată, așa cum s-a văzut foarte limpede din mai multe texte concludente.

E drept că evoluția instituției nu a fost completă la noi, adunările stărilor n-au devenit o instituție permanentă și regulată, ci au rămas ca la început adunări extraordinare pentru cazuri extraordinare. Aceasta se datorește unor împrejurări speciale care nu au lipsit nici în alte țări, ca de pildă în Franța și în Spania, unde adunările n-au devenit periodice. La oprirea evoluției instituției a contribuit, în a doua jumătate a veacului al XV-lea și în prima jumătate a celui următor, creșterea puterii domnești, și, după această perioadă, dominația otomană, așa cum am arătat. Dar deosebirea în evoluție nu privește structura însăși a instituției, ci numai soarta ei ulterioară ; ea ne poate face, cel mult, să spunem că adunarea stărilor la noi a funcționat numai sub forma ei începătoare, nu sub forma dezvoltată și completă.

În consecință, socotim că am putut integra în istoria celor două state romînești de dincoace de Carpați această instituție feudală, în care parlamentarismul modern în lume își are anume rădăcini și că am izbutit să dăm la iveală încă o latură importantă a vieții feudale romînești.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 3, 1957

DISCUȚII

TRATATIVELE DIPLOMATICE ÎN PREAJMA DICTATULUI DE LA VIENA
(aprilie — august 1940)

DE

ELIZA CAMPUS

În primăvara și vara anului 1940, problema revizuirii tratatelor a figurat pe ordinea de zi a majorității discuțiilor, pe care guvernele din Romînia le-au avut cu diverșii demnitari ai celui de al III-lea Reich. Naziștii profitau de contradicțiile dintre Romînia lui Carol al II-lea și Ungaria lui Horthy, pentru a-și aranja cît mai bine treburile atît în Ungaria, cît și în Romînia. Dînd asigurări ambelor părți și învrăjbindu-le în același timp, diplomații hitleriști utilizau jocul bine cunoscut al balanței nestabile, pentru a se face, astfel, stăpîni pe situație.

În fond, atît guvernul național socialist german, cît și guvernul fascist italian, militînd permanent pentru revizuirea tratatelor, promiseseră de mult Transilvania cercurilor horthyste maghiare; manevrele diplomatice cu dublă înfățișare erau folosite doar pentru a produce nesiguranță și încordare.

Printre nenumăratele fapte de acest fel, se situează incontestabil și problema unei foarte ciudate hărți a Romîniei. Prin martie, circula o nouă hartă a Europei editată de Deutscher Verlag din Berlin. Pe această hartă, cam jumătate din orașele și localitățile țării se găseau scrise în limba maghiară[1]. Bineînțeles, că au urmat o serie de discuții între autoritățile romîne și diplomații naziști. În Ardeal, în special, au început agitații. În primavara anului 1940, naziștii considerau însă că nu pot lua încă o poziție deschisă în favoarea lui Horthy și în același timp, nu doreau vreo complicație, tocmai în cursul lunii mai, cînd majoritatea forțelor hitleriste atacau Franța. Pe de altă parte, balanța diplomației germane trebuia

[1]) Deutsches Zentralarchiv, Potsdam, D.D.R. Konsulat in Temeswar. Dosar 96, f. 22. Adresa Consulului din Oradea Mare din 12 martie 1940, către consulatul din Timișoara nr. 40/5/40.

www.dacoromanica.ro

încă să se încline, cînd de o parte, cînd de alta, pentru ca să creeze confuzie atît în Romînia, cît și Ungaria. Nu e de mirare, deci, că la 16 mai Ministerul Propagandei a dat dispoziții către editura din Berlin să înlocuiască numele maghiare cu nume românești[1].

Incidentul cu harta, caracteristic pentru diplomația nazistă, a contribuit la intensificarea stării de agitație din întreaga Romînie, în general, și din Ardeal în mod special. Pe de altă parte, diferitele măsuri luate în această perioadă de guvern au contribuit din plin la crearea unei stări de adîncă neliniște. În documentele consulatului nazist din Oradea Mare găsim de altfel unele știri cu privire la luarea unor măsuri de către guvern în această privință. Un raport strict confidențial al consulatului din Oradea arată că „tuturor întreprinderilor industriale de categoria I-a, cu peste cinci zeci de muncitori, li s-a cerut să declare pînă la 25 februarie 1940, dacă vor să mute instalațiile lor în vechiul regat. În caz contrariu, pierd favoarea de 75% pentru perceperea impozitelor personalului, la intrarea în armată, în caz de război"[2]. Raportul arată mai departe că „30—40 de întreprinderi au și răspuns că își vor muta sediul în vechiul regat, în special la București"[3], consulul din Oradea exprimîndu-și în același timp teama, că în curînd întreaga graniță de vest va rămîne fără întreprinderi industriale importante și în mod deosebit, fără industrie de război"[4]. Într-adevăr, în lunile următoare se putea constata o serioasă mișcare în întreprinderile mari, care începuseră să se mute în vechiul regat, acțiunea fiind supravegheată în deaproape nu numai de organele de stat, ci și de diplomații naziști[5]. Ceva nelămurit, dar plin de grave amenințări plutea în atmosfera încordată a acestor zile din primăvara anului 1940. Faptul că permisiunile de mutare se dădeau prin marele stat major[6], că totul se învăluia într-o cît mai mare taină, contribuia din plin la crearea unei stări de panică.

Toate aceste acțiuni erau departe de a fi doar niște acțiuni menite să provoace o stare de nesiguranță, semnificația lor fiind mult mai adîncă și ducînd la concluzii deosebit de grave : reiese în primul rînd convingerea guvernului că hitleriștii vor da Ardealul revizioniștilor maghiari. Pe de altă parte, apare și poziția de pasivitate, de primire fără rezistență a hotărîrilor naziste. De altfel, toate tratativele ce s-au purtat dovedesc cu prisosință acest lucru : Carol al II-lea și guvernul său nu aveau de gînd să lupte pentru Ardeal.

*

[1] Deutsches Zentralarchiv Potsdam, D.D.R. Konsulat in Temeswar. Dos. 96, f. 20 verso. Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda S 8248/20, 40/1151, 1713/16 mai 1940. An den Deutschen Verlag Berlin.

[2] Deutsches Zentralarchiv Postdam D.D.R. Konsulat in Temeswar. Dosar 96, f. 17. Deutsches Konsulat Grossewardein nr. 40. Raport către dr. Richard Kuhna, Consul din Timișoara.

[3] Loc. cit.

[4] Loc. cit.

[5] Deutsches Zentralarchiv Potsdam, D.D.R. Konsulat in Temeswar, Dos. 96, f. 12.

[6] Loc. cit. dos., 96, f. 10. Deutsches Konsulat Grosswardein raportează acest fapt consulatului din Timișoara la 1 mai 1940.

www.dacoromanica.ro

În iulie 1940, renunțînd în mod oficial la garanția anglo-franceză, Carol al II-lea s-a adresat lui Adolf Hitler, deschizînd de fapt, drumul pentru revizuirea tratatelor. Răspunsul sosit la 15 iulie nu mai lăsa nici o urmă de îndoială în ceeace privea hotărîrea Germaniei fasciste. Scrisoarea arogantă, lipsită de obișnuitele forme protocolare, punea în fața lui Carol al II-lea o singură posibilitate : cedarea. Hitler, examinînd cu răceală diversele căi pe care s-ar fi putut angaja Carol al II-lea, s-a oprit la două posibilități, analizîndu-le pe fiecare în mod amănunțit. Prima cale ar fi putut fi, arăta scrisoarea, „o cale tactică, adică a încerca printr-o abilă adaptare la situația actuală, de a salva, ceea ce poate fi salvat"[1]. Pentru această cale tactică conducătorul Germaniei fasciste nu arăta însă niciun fel de simpatie. Dimpotrivă îl prevenea pe Carol al II-lea, că „este sortită eșecului și va eșua orice tentativă, de a stăpîni primejdiile, care amenință țara Dvs, prin manevre tactice oricare ar fi ele"[2]. Într-un ton amenințător, scrisoarea continua, afirmînd că în acest caz, „sfîrșitul va fi mai tîrziu sau mai devreme, poate chiar într-un termen foarte scurt — nimicirea Romîniei"[3]. Din această cauză, Hitler îl sfătuia pe rege să pornească pe calea indicată de el, aceea „a unei decizii de principiu, de căutare a unei soluții definitive, care comporta însă pericolul unor oarecare sacrificii"[4]. Aceasta însemna, în spiritul scrisorii, să se pornească neîntîrziat negocieri cu statele vecine. În același timp, Adolf Hitler prevenea, că în cazul neexecutării acestor „sfaturi" el se va dezinteresa de soarta Romîniei, renunțînd chiar la petrol[5], acum „cînd situația militară a Reichului a evoluat într-un mod atît de favorabil"[6]. În fond, Hitler hotărîse și acum da dispoziții. Tonul, ca și fondul scrisorii, era acela, utilizat în genere de un puternic stăpîn către un vasal, care trebuie să se supună. În fața acestei situații, care cerea hotărîrea plină de demnitate a luptei, Carol al II-lea și guvernul său, în pofida voinței maselor largi populare, au ales drumul umilitor al cedării. Tratativele deci au continuat, întemeindu-se pe promisiunile făcute de Hitler, dealtfel, în mod destul de neconturat în ceea ce privea viitorul „fericit", pe care îl va avea Romînia, ca și despre „sprijinul" pe care i-l va da Germania. La 26 iulie, Gigurtu și Manoilescu s-au prezentat la Salzburg ca purtători ai răspunsului lui Carol al II-lea și al guvernului. Scrisoarea lui Carol al II-lea caracterizează pe deplin întreaga politică a regimului dictaturii regale. Într-o formă care tindea să mai păstreze încă unele aparențe de independență, Carol al II-lea a primit fără șovăire propunerea lui Hitler. În introducerea acestei scrisori, se fac declarații de fidelitate de acest fel : „Cred, că trebuie relevat cu oarecare amărăciune pasagiul din scrisoarea Excelenței Voastre, în care Excelența Voastră consideră că atitudinea politicii romînești față

[1] Arhiva Minst. Afacerilor Ext. c. 87, vol. 47. Scrisoarea lui A. Hitler către Carol al II-lea, din 15 iulie 1940.
[2] Loc. cit.
[3] Loc. cit.
[4] Loc. cit.
[5] In împrejurările de la sfîrșitul lui august s-a putut vedea cît de neadevărată era această afirmație.
[6] Scrisoarea lui Hitler către Carol al II-lea.

www.dacoromanica.ro

de Reich a apărut ca puțin prietenoasă, ba chiar dușmănoasă[1]. Eu cred că prin această afirmație, pe care nu vreau s-o discut acum în toată importanța și amploarea ei, se comite o mare nedreptate Romîniei"[2]. După ce a continuat să expună cu amploare sentimentele de deosebită simpatie nutrite pentru naziști, Carol al II-lea a dat și argumentele materiale, care stăteau la baza acestei prietenii. „Subliniez că dacă ar fi vorba numai de extraordinarele livrări ale materialelor, făcute de Romînia, Germaniei, înainte și în timpul războiului — printre care produsele petrolifere au jucat un rol hotărîtor — ar fi mai mult decît suficient ca să nu se emită o sentință atît de absolută în detrimentul Romîniei"[3]. Trecînd la fondul problemei, Carol al II-lea arăta că motivul principal pentru care el și guvernul său s-au hotărît să primească propunerea lui Hitler, era faptul că acum devenea necesară o unire a Romîniei și a altor state împotriva Uniunii Sovietice. Primea totul, dar cerea anumite menajamente, care în special trebuiau să-l protegiască pe el, în poziția de rege al unui stat fascist, împotriva mișcărilor revoluționare ale maselor. Învăluind totul într-o formă care încerca să ascundă măcar în parte, adevăratele sale țeluri, Carol al II-lea scria : „Nu pot totuși să neg faptul că astăzi, în această clipă, dacă se impun Romîniei, fără menajamente noi sacrificii, ce păreau mai puțin suseptibile de a fi examinate, s-ar putea ajunge la tulburarea situației interne, avînd drept urmare că vecinii ei mai puternici se vor grăbi a o exploata. De aceea, sînt decis să-mi spun părerea că orice acord ce ar putea fi încheiat și care ar putea duce la zguduirea situației interne a Romîniei, *ar pune în pericol situația Mea* și ar crea tocmai acel pericol, pe care Excelența Voastră este hotărîtă a-l înlătura, atunci cînd propune Romîniei să ajungă la o înțelegere cu vecinii ei, Ungaria și Bulgaria"[4]. Acțiunea de cedare a Ardealului trebuia să se facă deci fără prea mari perturbări, pentru a nu pune în primejdie situația lui Carol al II-lea. Ca să atenueze într-o anumită măsură țelurile, cu totul personale ale cererei sale, Carol s-a așezat pe bine cunoscuta poziție antisovietică, sub paravanul căreia se desfășuraseră nenumărate acțiuni de acaparare și de cotropire. A adăugat deci : „De aceea pot accepta numai un acord și o soluție care nu ar duce la o sguduire totală a statului romîn actual și aceasta nu reprezintă numai un punct de vedere egocentric romînesc, ci și unul european"[5]. De teama mișcării crescînde a maselor și a simpatiei manifestate pentru Uniunea Sovietică, Carol al II-lea, cerea de asemenea, ca prețul pentru cedarea Ardealului, să fie garanția hitleristă împotriva URSS :

---

[1] Face aluzie la un pasagiu din scrisoarea lui Hitler, care după sistemul caracteristic naziștilor, acuza guvernul de lipsă de prietenie și chiar de ostilitate față de Reich. Incontestabil că au existat asemenea manifestări, dar ele au apărut în sînul P.C.R.-ului în mijlocul maselor populare și în mod sporadic, la pătura antifascistă din sînul claselor dominante. Noul guvern Gigurtu era format din persoane devotate celui de al III-lea Reich și desigur că nu luase atari poziții.

[2] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, c. 3 vol. XXI, bis. Răspunsul regelui Carol la scrisoarea domnului Hitler din 13 iulie 1940, remis Führerului de către Dl. Gigurtu, președintele Consiliului de Miniștri la 26 iulie 1940, cu prilejul întrevederii de la Berchtesgaden.

[3] Loc. cit.

[4] Loc. cit. Sublinierea aparține autorului.

[5] Loc. cit.

www.dacoromanica.ro

„După cum reiese din însăși scrisoarea Excelenței Voastre, în care întradevăr vorbește despre posibilitatea ca Germania să admită a lua asupra ei, în anumite împrejurări, obligațiuni mai ample, atît Eu cît și guvernul Meu, socotim că scopul întregei acțiuni de față — în cazul cînd am ajunge la o înțelegere cu acești vecini ai Noștri — ar fi să ne putem bucura de o colaborare politică sinceră cu Germania și de garanțiile Germaniei împotriva oricărei posibilități și încercări de violare a teritoriului Țării noastre, de ordiunde ar veni"[1]. Politica guvernului dictaturii regale este mai limpede conturată decît oricînd în acest document, din care se desprind două aspecte precise : păstrarea cu orice preț a propriilor poziții, ca și o netă dușmănie împotriva Uniunii Sovietice în special și a mișcării comuniste în general. Dat fiind faptul că răspunsul lui Carol al II-lea însemna în fond acceptarea dispozițiilor date de al III-lea Reich, discuțiile de la Salzburg au decurs într-o atmosferă destul de „cordială". Hitler era pe deplin satisfăcut și a ascultat de aceea cu un aer îngăduitor cererile guvernului în ceea ce privea baza de discuții cu Ungaria. Romînia propunea respectarea principiului etnic, ca și un schimb de populație sistematic[2]. De asemenea, Gigurtu a arătat că : „Este absolut necesar ca noi să nu contăm pe arbitrajul necerut al Puterilor Axei, ci pe influența lor constantă spre a împiedica în timpul negocierilor nesocotirea principiilor odată bine stabilite"[3]. În decursul acestei audiențe, Hitler a fost, după unele informații, „plin de răbdare și amabil", ascultînd cu atenție, nefăcînd promisiuni, dar insistînd că nu era interesat decît în problemele economice ale Balcanilor, și nu în „chestiunile cu caracter politic"[4]. După aceeași sursă, el a declarat : „În ceea ce privește viitorul, am idei mult mai bune pentru Dvs., decît tot ceea ce îmi înmînați aici"[5]. Gigurtu și Manoilescu au plecat extrem de mulțumiți, cu toate că promisiunea lui Adolf Hitler era destul de vagă. Nădăjduiau că totul va decurge bine pentru cei ce dețineau puterea în Romînia, dacă ei vor continua să flateze, să lingușească și să execute ordinele. La 27 iulie, întîlnirea cu Mussolini și Ciano a decurs de asemenea, după părerea lor, în aceeași atmosferă cordială. Ciano însă înseamnă în jurunalul său politic impresia, pe care i-au făcut-o Gigurtu și Manoilescu : „Primesc pe romîni. Atitudinea lor e revoltătoare. Nu deschid gura decît pentru a ne stropi cu o cascadă de complimente lipicioase și fade. Au devenit antifrancezi, antienglezi și antigenevezi. Merg pînă acolo încît vorbesc cu dispreț despre « dictatul de la Versailles"[6]. Convinși de succesul repurtat la Berchtesgaden și la Roma, reprezentanții guvernului au revenit „încîntați de primirea ce li se făcuse"[7]. Ministerul Afacerilor Externe

---

[1] Arh va M'nisterului Afacerilor Externe, c 3 vol. XXI.
[2] Loc. cit.
[3] Loc. cit.
[4] R. G. Waldeck, *Athénée Palace, Bucharest, Hitler's New Order Comes in Rumania*, Londra, Constable, 1943, p. 99.
[5] *Ibidem*. Ar fi îndepărtat hîrtiile cu propunerile guvernului Gigurtu, spunînd fraza de mai sus.
[6] Comte Galeazzo Ciano, *Journal Politique*, vol. 1, p. 277. Însemnarea din 27 iulie 1940. Edition de la Baconnirée Neuchatel, Suisse.
[7] Gr. Gafencu, *Préliminaires de la guerre à l'Est*, Egloff, Suisse, 1945, p. 346.

www.dacoromanica.ro

—arăta Gafencu, care acum dezaproba acțiunile[1] întreprinse de guvern— a trimis o circulară tuturor șefilor de misiune din străinătate, prin care îi asigura că Romînia „și-a păstrat întreaga libertate de a decide asupra destinelor sale"[2]. Dîndu-și seama cît de false erau aceste afirmații, fostul ministru de Externe, care iscălise în martie 1939 tratatul de înrobire cu Germania, arăta cu regret că noul guvern acționa „ca și cum Germania era de acum încolo principiul unic al ordinei, justiției și echității. Nu era totuși nevoie de prea multă perspicacitate — continua Gafencu — ca să-ți dai seama, că noua ordine însemna pentru Romînia : « amputare și supunere »[3]". Dacă astfel gîndeau chiar acei care deschiseseră larg porțile Romîniei creînd condiții favorabile pentru cotropirea nazistă, este lesne de nțeles, cît de puternic era curentul antinazist în țară. Carol al II-lea însuși era perfect conștient de indignarea crescîndă a maselor, căci i-a arătat lui Hitler în scrisoarea trimisă la 26 iulie, tocmai acest lucru : „Aceasta înseamnă că — în loc de a se angaja pe calea unor concesiuni infinite și înguste, poporul Meu ar prefera — și aceasta o spun cu toată sinceritatea — fără vreun gînd de supraestimare și presumțiune, un război, în care nu avem nici cea mai mică șansă de reusită"[4]. Dacă Carol al II-lea ar fi acționat măcar în această ultimă clipă și ar fi mers pe drumul pe care îl dorea poporul, războiul antifascist ar fi putut să fie purtat, chiar dacă atunci șansele de reușită apăreau ca imposibile. Dar Carol al II-lea a mers pe drumul apărării propriilor sale poziții. A utilizat de aceea situația existentă în țară, ca un argument în plus, pentru a-i arăta lui Hitler, că numai el poate domina o atare frămîntare.

Rezultatele poziției de capitulare față de al III-lea Reich, n-au întîrziat să se vadă. Chiar la sfîrșitul lunii iulie, cînd începuseră discuțiile cu guvernul bulgar, în vederea retrocedării Dobrogei de Sud, guvernul Gigurtu a început să-și dea seama că audiența de la Salzburg era departe de a fi fost un succes. Obiect al unor drepte revendicări, retrocedarea Dobrogei de sud susținută de altfel în mod consecvent și cu multă căldură de către Uniunea Sovietică, ar fi trebuit să constituie o acțiune la care guvernele Romîniei ar fi fost obligate să consimtă de mult.

Trecînd la discutarea acestei chestiuni din ordinul lui Hitler, care avea cu totul altfel de interese, decît acelea ale inițierii unor acte de justiție, Romînia pierduse posibilitatea de a lega de această problemă stabilirea unor noi relațiuni, bazate pe prietenie cu vecinii de la sudul Dunării. Pe de altă parte, guvernul, care nădăjduise că va avea o oarecare libertate, mîngîindu-se cu iluzia că a cîștigat bunăvoința lui Hitler, a văzut cu acest

---

[1] Chiar în sînul claselor dominante, începuse să se desprindă o pătură, care deși antisovietică, era totuși antihitleristă. Gafencu începuse să se apropie de acele cercuri care se temeau (cont. trim. 3 din p. 8) de o dominație totală hitleristă în Romînia.

[2] *Ibidem.*

[3] *Ibidem*, p. 335.,

[4] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, c. 3, vol. XXI, bis. Răspunsul regelui Carol la scrisoarea domnului Hitler din 15 iulie 1940.

[5] *Ibidem.*

[6] *Ibidem*, p. 155.

[7] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, c. 3, vol. XXI, bis. Răspunsul regelui Carol la scrisoarea domnului Hitler din 15 iulie 1940.

www.dacoromanica.ro

prilej, în ce fel înțelegea Führerul să colaboreze cu guvernele statelor satelite. La 31 iulie a avut loc o convorbire între Manoilescu și Fabricius, care se întorsese chiar atunci de la Berlin. În numele guvernului Reichului, ministrul Germaniei a cerut ca Dobrogea de Sud să fie retrocedată în granițele sale dinainte de 1913. Ministerul de Externe a văzut atunci, ceea ce de altfel întreaga țară ca și el însuși știau de mult, că Hitler cerea supunere fără condiții și că nici vorbă nu putea fi de vreo discuție liberă. Manoilescu și-a exprimat dezamăgirea, în termeni care nu au impresionat însă pe Fabricius. „I-am arătat imediat — arăta Manoilescu — într-o formă la care nu s-ar fi putut aștepta, toată surprinderea mea penibilă față de această comunicare. I-am spus că socotesc aceasta ca cea mai tristă veste, pe care putea să mi-o aducă, fiindcă pune în cauză tot sistemul de gîndire și toată concepția asupra regulării raporturilor noastre cu Ungaria și cu Bulgaria discutate la Salzburg"[1]. Continuînd cu o aparentă fermitate și uitînd slugărnicia manifestată la Salzburg și la Roma, Manoilescu a adăugat : „Într-adevăr s-a convenit că noi vom trata în mod liber cu cele două părți și vom consimți la anumite sacrificii numai după tratative și printr-o absolută bună învoială pentru amîndoi partenerii. Ori acum mi se aduce opinia Führerului, care din cauza marei sale autorități are un adevărat caracter de sentință arbitrală și acest caracter este cu atît mai evident, cu cît ceea ce nu mi-a negat nici Fabricius, este absolut aproape sigur, că de această comunicare au luat act și Bulgarii. Aceasta înseamnă că, după cum ne-a citit o hîrtie verde prin care Führeul înainte ca noi să fi început pertractările, își spune opnia sa, care în cauză, are o valoare atît de hotărîtoare și care dă dreptate Bulgarilor sută la sută în pretențiunile lor, ne vom putea trezi peste cîteva zile, dacă mai ales va avea loc între timp o vizită a delegației ungare la Führer, cu o altă hîrtie verde, în care ni se vor comunica și alte opinii ale Führerului"[2].

Documentul dovedește o dată mai mult, că ministrul de externe al Romîniei, expunînd problemele cu o deosebită luciditate, înțelegea cu prisosință toate gravele consecințe care rezultau din continuarea unor atari raporturi cu Germania hitleristă. Era momentul, ca măcar acum să se treacă la o hotărîtă schimbare de poziție.

La 31 iulie guvernul lui Carol al II-lea cunoștea deci cu preciziune tot ce va urma. Oamenii politici care conduceau treburile Romînici nu mai puteau afirma, începînd de la această dată, că nu erau pe deplin conștienți și că nu aveau în față perspectivele ca și consecințele noilor relații, stabilite cu al III-lea Reich. *Teza consecvent susținută de oamenii politici burghezi*[3] *că dictatul de la Viena a constituit o surpriză, un neașteptat ultimatum, și că Ardealul a fost smuls prin presiuni puternice, utilizate în ultimul moment, este o teză pe care documentele istorice o arată ca pe un neadevăr.* Se știa precis la 31 iulie că Führerul „va trimite o altă hîrtie verde", prin care va ordona, ca Transilvania să se dea Ungariei revizioniste a lui Horthy.

★

[1] Arhiva Ministerului Afacerilor Străine, c. 87, vol 47. Notă asupra convorbirii avute la 31 iulie 1940, ora 10, de dl. Mihail Manoilescu, cu dl. Fabricius.

[2] Loc. cit.

[3] Vezi tezele susținute de Petrescu Comnen și de Grigore Gafencu — în text.

www.dacoromanica.ro

Într-o asemenea atmosferă, guvernul care înțelegea să folosească doar niște fraze, prin care să-și exprime indignarea, neavînd nici o intenție să treacă la faptele rezultînd în mod logic dintr-o astfel de atitudine, a început, dimpotrivă, să dea formă concretă ordinelor primite de la Berchtesgaden.

În această vreme, Hitler, care arătase în scrisoarea din 15 iulie către Carol al II-lea, că se poate lipsi de petrolul românesc, era mai hotărît ca oricînd, să pună deplină stăpînire pe această importantă materie primă. Încă în aprilie, cînd începuse „războiul fulger" în vest, naziștii se gîndiseră să pună mîna pe regiunea petroliferă. În însemnările lui Ciano, găsim o asemenea știre : „Germania vrea să ocupe regiunea petroliferă română și cere Ungariei drept de trecere pentru trupele sale. Drept preț al consimțirii sale, Ungaria va primi Transilvania"[1]. În tot timpul campaniei din vest, naziștii au continuat să supravegheze cu grijă livrările de petrol din România. În iulie, cînd Franța capitulase și cînd poporul Marei Britanii continua să lupte cu eroism împotriva fascismului, organele diplomatice germane din România au constatat, că livrările de petrol începuseră să descrească. Un raport al consulatului din Orșova care avea misiunea să controleze transportul pe Dunăre, semnala următoarea situație :

Iunie 1940 : 19 413 829 kg.
Iulie 1940 : 16 975 058 kg[2].

După părerea consulatului din Orșova, una din cauzele care produsese o astfel de înrăutățire în sectorul exportului de petrol, era și aceea că „Trupe românești se deplasează prin Orșova spre granița ungară"[3]. Tot în iulie, consulatul din Timișoara raporta că s-au ivit o serie de defecțiuni, în ceea ce privea transportul în Ungaria, prin Episcopia Bihorului [4].

În această perioadă, guvernul, de teama maselor, trecuse la o serie de măsuri cu totul formale, trimițînd trupe spre granița de vest. Nici vorbă nu putea fi însă de o încercare de rezistență reală. La 12 iulie, avusese loc dimpotrivă, o discuție între Manoilescu și Fabricius, cînd ministrul de externe al României expusese tocmai unele probleme în jurul demobilizării : „Am discutat, arată nota asupra acestei convorbiri, demobilizarea sau reducerea eventuală a forțelor mobilizate în Ungaria și România. Mi-a spus că va comunica guvernului său această dorință a noastră și că mă sfătuiește să mă adresez direct Ungariei în această privință, fiindcă au mai existat astfel de demersuri[5] în trecut, care au dat rezultate"[6].

[1] Ciano, *op. cit.*, vol. I, p. 234. Ciano adaugă : „Ungurii se găsesc în fața următoarei dileme : Să lase să treacă pe germani sau să li se opună chiar cu armele. Și într-un caz și în celălalt, va fi sfîrșitul independenței ungare".

[2] Deutsches Zentralarchiv Potsdam, D.D.R. Konsulat in Temeswar, Dos. 137, f. 70—71. Raportul consulatului din Orșova, nr. 203 din 10 aug. 1940 adresat la Auswärtiges Amt Berlin.

[3] Loc. cit.

[4] Loc. cit. dos. 139, f. 10. Raport nr. 256/40 din 5 iulie 1940, către legația germană din București.

[5] Face aluzie la înțelegerea ungaro-română din toamna 1939, cînd începuseră demersuri pentru crearea unui bloc balcanic al neutrilor cu caracter antisovietic.

[6] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe c. 87, vol. 47. Notă asupra convorbirii avute în ziua de 12 iulie 1940 ora 13,15, de dl. Ministru Manoilescu cu dl. Fabricius, Ministrul Germaniei, la Ministerul Afacerilor Străine.

www.dacoromanica.ro

Deși guvernul Reichului era convins despre docilitatea guvernului Gigurtu, totuși nu voia să se creeze condiții favorabile unei atmosfere de luptă, de împotrivire, în ceea ce privește Ardealul. Pe de altă parte, măsurile luate, oricît de goale de conținut, constituiau în mod practic, piedici, pentru buna desfășurare a exportului de produse petrolifere. În august, Hitler s-a decis și din această cauză să grăbească desfășurarea evenimentelor.

Germania național-socialistă trebuia dealtfel să pună capăt ultimelor rămășițe ale tratatului de la Versailles și să treacă în acest scop, la revizuirea tratatului de la Trianon. Pentru a stăpîni cît mai bine Ungaria și a o folosi cît mai util în vederea agresiunii antisovietice, Hitler era hotărît să dea Transilvania revizioniștilor maghiari, dînd satisfacție în același timp Italiei fasciste, care sprijinea cu tărie revendicările Ungariei lui Horthy.

Nădăjduind că în august va debarca în Anglia[1], Hitler era interesat în mod deosebit să-și aibă asigurată principala sursă de combustibil, adică regiunea petroliferă din Romînia. De aceea problema Transilvaniei trebuia soluționată în mod cît mai rapid, pentru ca ea să nu constituie o piedică în calea planurilor de expansiune ale naziștilor. Atît guvernul maghiar cît și guvernul romîn cunoșteau în mod hotărît țelurile pentru care Hitler ceruse trecerea la tratative, supunîndu-se fără să murmure voinței puternicului lor stăpîn.

Astfel, la 1 august, au început primele demersuri în vederea pregătirii acțiunii de cedare a Ardealului. După vizita făcută puterilor Axei, Mihail Manoilescu a făcut o serie de declarații presei, menite să pregătească opinia publică. Deși se știa precis că discuțiile de la Salzburg ca și bazele stabilite acolo erau depășite, guvernul s-a hotărît să ia totuși poziție publică, oficială, în spiritul așa-ziselor hotărîri de la Salzburg. Carol al II-lea și guvernul său sperau că vor putea să apară cîndva în fața maselor, ca oameni care fuseseră înșelați de promisiunile lui Adolf Hitler și să-și creeze prin atari mijloace argumente și scuze, pentru actul de trădare a intereselor țării, inițiat de ei. Conform acestui punct de vedere, Mihail Manoilescu a declarat la 1 august că „guvernul ar dori să pășească cu mijloace și mai radicale la rezolvarea definiti ă a problemei minorităților, de același sînge cu popoarele învecinate cu noi, prin măsuri noi, luate în spiritul și cu metodele timpului nostru"[2]. În continuare, a trecut la apologia principiului etnic și la binefacerile rezultînd din aplicarea lui, folosind în acest scop un torent de cuvinte sonore. Ministrul de externe a lui Carol II-lea uita de pildă că „plasma aceea fecundă din care cresc și se ridică toate formele superioare și specifice de viață"[3] este constituită de munca consecventă și de activitatea neîntreruptă a popoarelor, care își făuresc singure istoria. Mihail Manoilescu mai uita și faptul că poporul din Romînia nu putea să fie de acord cu cedarea Ardealului și că în consecință, nu se va lăsa înșelat de o argumentare, care nu avea altă calitate, decît aceea a unui înveliș cu totul

[1] Winston Churchill, *La chute de la France*, vol. I, Plon, Paris, 1949, p. 311. Operația Otarie. Planul nazist de debarcare în Marea Britanie.

[2] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe c. 87, vol. 47, Doc., nr. 1, Extras din declarațiunile făcute presei romîne de prof. Mihail Manoilescu, ministrul Afacerilor Externe, după vizita făcută puterilor Axei.

[3] Loc. cit.

www.dacoromanica.ro

amăgitor, De aceea, verbul grandilocvent al ministrului de externe, nu a avut rezultatul dorit, cu toate că presa guvernamentală s-a străduit să facă o intensă propagandă pentru principiul etnic, pentru principiul schimbului de populație. Declarațiile acestea au provocat în schimb o mare indignare în sînul cercurilor șovine, revizioniste, ale Ungariei lui Horthy. Chiar în aceași zi, a sosit un protest vehement din partea Budapestei, care considera întreaga declarație a ministrului de Externe ca un act de provocare. Nota legației ungare din București utiliza din această cauză termeni deosebit de duri : „guvernul regal al Ungariei trebuie să atragă atenția guvernului romîn asupra faptului, care îi este fără îndoială cunoscut, că chestiunea dintre Romînia și Ungaria nu este de natură minoritară, ci de natură teritorială"[1]. În Germania, declarațiile lui Manoilescu au prilejuit o luare de atitudine fățișă în favoarea Ungariei. Hitler era pe deplin mulțumit. Se dezlănțuiseră tocmai acele forțe brutale, șovine, care îi puteau îngădui să ia poziție, în numele „ordinei și a păcii". În Berliner Börsenzeitung a apărut un articol vehement împotriva Romîniei, iar la 3 august, într-o convorbire cu Fabricius, Manoilescu a primit indicațiuni, cu totul imperative, în ceea ce privea relațiile cu guvernul ungar. În nota acestei convorbiri, ministrul de externe relata că Fabricius a venit să-l vadă și să-i atragă atenția asupra importanței deosebite a indicațiilor din articolul cu caracter oficios, care după Manoilescu, „reprezintă o presiune făcută asupra noastră pentru a lua o atitudine cît mai conciliantă în chestiunea tratativelor cu Ungurii și Bulgarii"[2]. De altfel, în notă, se arată că Fabricius a luat la rîndul său o poziție similară celei din Berliner Börsenzeitung : „Fabricius — indică documentul — a completat această presiune prin toată atitudinea sa, cerînd să destindem atmosfera, care i se pare prea încărcată astăzi, grație atitudinei presei și chiar declarațiilor mele. Să pornim viguros pe calea de a spune poporului, adevărul, chiar adevărul, care poate să-l decepționeze"[3]. Hitleriștii nu erau deloc mulțumiți de faptul că guvernul pornise să-și aranjeze o situație menită să-i creeze o anumită posibilitate de justificare față de acțiunea pornită, azvîrlind totul în seama violenței naziste. Cu toate nemulțumirile provocate de ordinele lui Hitler, înalții demnitari ai guvernului au socotit însă că e deajuns să protesteze și să afișeze sentimentele oamenilor de onoare jigniți, fără însă să treacă și la acțiunile, la care oamenii de onoare ar fi trecut fără întîrziere.

Dimpotrivă, la 6 august, guvernul a deschis drumul tratativelor pentru revizuirea tratatului de la Trianon[4], cerînd Ungariei să ia parte la o conferință unde să se discute problemele în litigiu. În această perioadă se vădește cu cît în cît mai mult prăpastia dintre poporul care voia să lupte și guvernul care ceda încontinuu. În același timp, în ajunul conferinței de

[1] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, c. 87, vol. 47, doc. nr. 2, Nota Legației ungare la București către Ministerul de Externe.

[2] Loc. cit., Notă asupra convorbirii avute în ziua de 3 aug. 1940, de către dl. ministru Manoilescu cu dl. Fabricius la Minist. Afacerilor Externe.

[3] Loc. cit.

[4] Loc. cit. Telegrama din 6 august 1940, trimisă de Ministerul de Externe către Legația română din Budapesta, iscălită de Mihail Manoilescu.

www.dacoromanica.ro

la Turnu-Severin, care fusese convocată numai pentru a satisface pe Führer[1], guvernul împreună cu Marele Stat Major stabilise efectivul trupelor ce trebuiau deplasate spre Ardeal, deoarece cea mai mare parte a armatei urma să rămînă la granița de est. Deplasările spre vest se făceau numai din dorința de a amăgi opinia publică, de aceea totul trebuia aranjat cu grijă. Marele Stat Major a trimis chiar în acest sens o notă secretă Ministerului de Externe, al cărei conținut e deosebit de semnificativ : „Dată fiind amenințarea care continuă să subsiste în est, Marele Stat Major socotește de o importanță capitală ca modalitățile încheierii și efectuării operațiunilor susmenționate să fie stabilite în condițiuni, care să prevadă din timp și să asigure menținerea potențialului militar de apărare"[2]. În legătură cu această problemă, este interesantă de relevat și știrea dintr-o lucrare germană conform căreia dintre cele 24 de brigăzi maghiare, „nu mai puțin de 23 s-ar fi îndreptat spre graniță, pe cînd dintre cele 35 de divizii romîne, numai 8—10 se găseau spre granița maghiară, iar 22—24 stăteau la granița rusă"[3]. În timp ce poporul voia să lupte la vest, pentru a-și apăra patria, grija guvernului se îndrepta spre est, unde se găseau principalele forțe armate ale țării.

În asemenea condiții, s-a deschis la 16 august, la Turnu-Severin în marea sală a palatului din fundația Bibicescu, Conferința romîno-maghiară. Delegațiile[4] stabilind că în cursul tratativelor, vor folosi limba germană au arătat încă o dată și prin acest gest, docilitatea lor față de Germania fascistă. Încă din prima zi a conferinței, s-au desemnat cu preciziune cele două poziții. Delegația romînă, în conformitate cu mandatul ce primise, trebuia să rămînă în mod hotărît pe poziția principiului etnic. Conferința trebuia în ultimă instanță să servească ca justificare în fața opiniei publice, că guvernul nu a cedat decît sub presiune.

În consecință, Valer Pop, șeful delegației romîne, a arătat că : „Deplasările de frontieră nu puteau fi oportune, decît în măsura în care puteau să servească la mărirea spațiului vital al statelor, care trebuiau să aducă în cadrul lor teritorial conaționali, care s-ar găsi în cadrul teritorial al altui stat"[5]. Andrei de Hory, șeful delegației maghiare s-a situat pe poziția principiului teritorial, cerînd 2/3 din teritoriul Ardealului cu o populație de 2 200 000 de romîni[6]. Discuțiile s-au purtat cu totul steril, în jurul celor două teze. La 22 august, delegația maghiară a exprimat în mod hotărît

[1] R. G. Waldeck, *op. cit.*, p. 111.

[2] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, dos. 71 E.9. Șeful Marelui Stat Major al Armatei către ministrul Afacerilor Externe. 14 august 1940.

[3] Helmut Greiner, *Die Oberste Wehrmachtführung (1939—1943)*, Limes Verlag Wiesbaden, 1951, p. 299.

[4] Delegația romînă era condusă de Valer Pop. Mai făceau parte : Generalul Dragalina, I. Bossy, Cornel Blaga etc. Delegația maghiară era condusă de Andrei de Hory. Mai făceau parte : Generalul Nady, Laszlo Bardossy etc.

[5] Loc. cit. c. 87, vol. 47, doc. nr. 5. Aide-Mémoire din 10 aug. 1940.

[6] Loc. cit. doc. nr. 7, conf. acestui document, Andrei de Hory a propus următoarea frontieră : Frontiera propusă urma în genere linia Mureșului, deplasînd-o prin două pungi la sud de Arad, linia părăsește Mureșul la sud de Alba-Iulia pentru a trece la nord de Blaj, la nord de Mediaș, la nord de Sighișoara și coboară la sud, unde întîlnește linia Carpaților, la vest de Zărnești.

www.dacoromanica.ro

cererea de a se desemna în mod concret, teritoriile pe care Romînia voia să le dea Ungariei[1], arătînd că „numai această procedură poate permite terminarea fazei celei mai periculoase a negocierilor în curs"[2]. Răspunsul lui Valer Pop de la 24 august a fost acela, care i se indicase de către guvern, și de Consiliul de Coroană. De aceea, el a declarat în numele guvernului: „Deoarece memoriul predat chiar acum de dl. Andreas Hory, în numele guvernului regal ungar, se bazează de asemenea pe principiul cedării de teritorii, fără să se ia în considerare realitățile etnice, declar în numele guvernului romîn, că nu pot primi ca bază de discuții o astfel de propunere"[3] Dacă conferința s-ar fi încheiat în acest fel, s-ar fi putut trage concluzia, că s-a păstrat totuși o ținută consecventă.

Clasele dominante și în special burghezii și moșierii din Ardeal se hotărîseră să ia această atitudine fiind convinși că în Ungaria horthystă nu-și vor putea menține însemnatele lor poziții economice. De aceea, Valer Pop, reprezentantul acestor pături sociale din Transilvania, a fost uimit peste măsură în fața noilor indicații primite în ziua de 24 august. Manoilescu i-a scris deosebit de iritat. „Dl. Prim Ministru și cu mine sîntem surprinși că ați dat un răspuns atît de tranșant, înainte de a ne fi consultat la telefon în cursul dimineții"[4]. Răspunsul lui Valer Pop la această mustrare, releva inconsecvența guvernului, care renunțase în ultima clipă, chiar la justificarea pe care și-o pregătise cu atîta grijă. Șeful delegației romîne scrie la 24 august, ministrului de externe: „Răspunsul meu a fost dat în strictă conformitate cu hotărîrea unanimă a consiliului de coroană, cu instrucțiunile Dvs. și potrivit conversației avută eri la ora 13, despre care Dvs. aveți cunoștiință, fiindcă ați luat personal parte la ea"[5]. Noile instrucțiuni cereau ca în niciun caz să nu se rupă tratativele, delegația romînă urmînd să prezinte la o foarte apropiată ședință (28 august) o documentare mai completă și o nouă motivare a punctului său de vedere, adăugîndu-se acestei demonstrații și „o hartă menită să ilustreze care este concepția romînească, arătînd, care este spațiul vital, care ar fi propus de noi, ca să fie acordat pentru a cuprinde, așa cum ei însăși au cuprins pe toți ungurii din Transilvania, afară de Secul"[6]. În fond, în ultimul moment, guvernul lui Carol al II-lea renunțase să mai susțină principiului etnic, în jurul căruia se făcuse atîta zgomot și primise discuțiile, pe baza principiului teritorial. În timpul negocierilor de la Turnu-Severin, guvernul a consimțit în fond să cedeze Ardealul, renunțînd chiar la cea mai formală opoziție. Instrucțiunile trimise delegației romîne vorbesc în mod precis despre un „spațiu vital propus" lui Horthy pe teritoriul Ardealului. Valer Pop a arătat de altfel, în raportul său către guvern, că aceasta înseamna o schimbare radicală de poziție, o cedare deplină în fața revendicărilor horthiste. „Socotesc că însoțirea ultimei noastre declarațiuni, mai ales după încheierea conferinței, ar fi o mare greșală și nu ar însemna altceva decît conformarea

[1] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, c. 87, vol. 47 doc. nr. 11.
[2] Loc. cit.
[3] Loc. cit., doc., nr. 12 din 24 august 1940.
[4] Loc. cit., doc. nr. 13, din 24 aug. 1940. Nota lui Manoilescu către Valer Pop.
[5] Loc. cit., doc. nr. 14 din 24 august 1940. Răspunsul lui Valer Pop către Manoilescu M.
[6] Loc. cit., doc. nr. 13 din 24 august 1940, iscălit Manoilescu.

www.dacoromanica.ro

noastră la tactica urmărită de delegația maghiară și mai ales la sugestiile insistente făcute în convorbirile particulare care s-au întețit în cursul zilei de astăzi și anume de a le prezenta o propunere cu caracter teritorial, indicînd o linie de frontieră fără ca în prealabil să fi dat adeziunea lor"[1]. Cu toate că a protestat, Valer Pop nu a trecut în mod practic la consecințele concrete ale unei atari poziții, consimțind să colaboreze mai departe la opera de trădare națională care se cristaliza în forme din ce în ce mai definite. A reluat de aceea negocierile cu Andrei de Hory[2] și a propus continuarea conferinței luînd ca bază de discuție principiul teritorial.

În genere, cele două guverne urmau să stabilească noul loc de întîlnire, în vederea reluării grabnice a tratativelor. La 25 și 26 august se purtau chiar unele negocieri pentru stabilirea locului de întîlnire[3]. De aceea, a apărut cu totul surprinzător faptul, că deși ambele guverne voiau să continue discuția, Hitler, a hotărît tocmai atunci să intervină direct, renunțînd să mai păstreze unele aparențe și curmînd astfel comedia în legătură cu principiul „liberei decizii" a statelor satelite Axei.

În perioada de sfîrșit a lunei august, Marele Stat Major german nu mai era chiar atît de sigur că se va putea pune în aplicare planul de debarcare în Marea Britanie. Pe de altă parte, prin ofensiva aviației naziste asupra Angliei nu se realizaseră rezultatele dorite. Războiul amenința să devină un război de lungă durată. În consecință, mai mult decît oricînd, trebuia să existe siguranța că petrolul românesc va servi în mod consecvent purtării unui asemenea război. În această situație prelungirea negocierilor româno-ungare putea să aibă consecințe cu totul neplăcute pentru al III-lea Reich.

Poporul român voia însă să lupte pentru apărarea patriei. Capitularea Franței îl îndurerase, dar îl și îndîrjise. În aceste zile, partidul comunist, apărătorul celor mai înalte năzuințe ale maselor, a chemat la luptă : „Noi, partidul comuniștilor, vă chemăm la luptă revoluționară sub steagul roșu al internaționalismului proletar"[4]. Manifestul din 8 august al partidului indica de altfel și mijloacele concrete prin care se putea salva pacea, schimbîndu-se în mod radical politica externă a României : „Sub acest steag — preciza documentul — în colaborare cu eroica Armată Roșie au fost eliberate popoarele Basarabiei, Bucovinei de nord și popoarele statelor baltice. Sub acest steag glorios vom învinge și noi"[5]. Toate aceste acțiuni constituiau însă o amenințare pentru buna desfășurare a planurilor naziste.

Hitler plănuia să devină singurul stăpîn al regiunii petrolifere și să-și creeze în România una din bazele sale de atac împotriva Uniunii Sovietice. Numeroase sînt știrile care confirmă acest punct de vedere.

[1] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, c. 87, vol. 47 doc. nr. 14 din 24 august 1940, iscălit Valer Pop.

[2] Loc. cit., dos. nr. 18 din 24 august 1940, ora 21,45, iscălit Valer Pop.

[3] Loc. cit. Telegrama din 25 aug. 1940 de la Legațiunea din Budapesta către Ministerul de Externe, Buc., Guvernul ungar dorea ca negocierile să aibă loc la Budapesta, pe insula Margareta, iar românii propuneau din nou Turnu-Severin.

[4] *Documente din istoria partidului comunist din România*, Buc. Ed. de stat pt. literatură politică, 1953, p. 328.

[5] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

De pildă, contele Ciano, care a avut la 28 august o discuție cu Hitler, în vederea arbitrajului, nota în jurnalul său politic: „Tot ceea ce dorește este ca pacea să fie menținută în acest sector și ca petrolul romînesc să continue a curge în rezervoarele lui"[1]. Doctorul Paul Schmidt, traducătorul oficial al lui Hitler arăta și el în memoriile sale, că în genere discuția de la 28 august cu Ciano și Ribbentrop s-a terminat destul de repede, acordul fiind deplin între ambii parteneri ai Axei. „Interesante mi s-au părut — înseamnă Schmidt — argumentele pentru care Hitler voia să împiedice un conflict între cele două state din sud-estul Europei"[2]. Citînd textual, translatorul lui Hitler relata că Führerul a spus cu acest prilej: „Trebuie în orice împrejurare să-mi asigur transporturile de petrol din Romînia pentru purtarea mai departe a războiului"[3]. O mărturie similară găsim la Helmuth Greiner, care dă știri ample asupra măsurilor militare luate în vederea cotropirii regiunii petrolifere din Romînia. În însemnările sale, Greiner arată că arbitrajul a fost cu atît mai necesar, cu cît Hitler socotea ca foarte importantă livrarea petrolului din Romînia, de acest lucru atîrnînd în mare măsură purtarea mai departe a războiului ca și a planurilor lui de viitor; din această cauză Hitler era extrem de interesat „la menținerea păcii în Balcani"[4]. După același autor, la 26 august s-au luat serioase măsuri militare privind granița de răsărit. S-au trimis circa zece divizii în Prusia Orientală, iar două divizii de Panzer s-au repartizat pentru „apărarea regiunii petrolifere românești"[5]. De asemenea, la 28 august, s-au dat dispoziții armatei și aviației să facă toate pregătirile necesare „ca în cazul unei nereușite a acțiunii de mijlocire ce se inițiase, să poată ocupa imediat regiunea petroliferă"[6]. Teama că masele populare din Romînia ar putea să opună rezistență a determinat și o serioasă consfătuire, cu caracter militar în după amiaza zilei de 30 august. Ședința a avut loc în Cancelaria Reichului sub prezidența generalului Jodl[7]. Au luat parte toate autoritățile militare care aveau sarcina să se îngrijească de regiunea petroliferă[8]. Generalul Jodl era chiar de părere să se renunțe la arbitraj și să se ocupe în mod neîntîrziat regiunea de către Wehrmacht[9]. Amiralul Canaris a arătat însă că se luaseră bune măsuri de apărare în

[1] Ciano, *op. cit.*, vol. I, p. 285.

[2] Dr. Paul Schmidt, *Statist auf Diplomatischer Bühne*, Bonn, Athenäum Verlag, p. 495.

[3] *Ibidem.*

[4] Helmuth Greiner, *op. cit.*, p. 299.

[5] *Ibidem.*

[6] *Ibidem*, p. 300. Pentru 1 septembrie mai erau pregătite în acest scop cinci divizii de Panzer și trei divizii motorizate, care să ocupe punctele cele mai importante din Romînia. In ajunul zilei de 29 august, comandamentul suprem al armatei anunța începutul acțiunilor pregătitoare pentru ocuparea regiunii petrolifere, ca și marșul diviziei a 13 de infanterie motorizată în spațiul dinspre Viena în scopul de a un. mai întîi această divizie ca și cele două divizii de Panzer (2și 9) aflate acolo.

[7] *Ibidem*, p. 301.

[8] *Ibidem.* Sub președinția generalului Jodl, a avut loc consfătuirea asupra măsurilor luate ca și a celor ce trebuie luate mai departe pentru apărarea regiunii petrolifere. Au luat parte generalul Warlimo, șeful serviciului Ausland Abwehr, amiralul Canaris, șeful serviciului Abwehr Anteilung II, Oberstleutenant von Bentivegni, ofițer de stat major al secției de operațiuni al Marelui Stat Major al Armatei, Oberst Hensinger și șeful secției de operațiuni din conducerea aviației, general major Hoffman von Waldau.

[9] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

Romînia, așa încît regiunea petroliferă putea fi apărată de oameni cu misihne specială aflați în interiorul țării[1]. În timpul desfășurării arbitrajului de la Viena, domnea deci o mare îngrijorare în cercurile conducătoare ale celui de al III-lea Reich. De aceea diplomații au primit dispoziții categorice să consacre un timp cît mai scurt pentru negocieri, acțiunea urmînd să se desfășoare atît de rapid, încît masele populare să fie puse în fața faptului îndeplinit.

La 26 august, miniștrii Germaniei și Italiei la București au fost chemați în mod urgent la Berlin. Guvernul romîn și-a dat seama că se pregătesc lucruri noi și că în genere, Hitler era grăbit să soluționeze problema ungaro-romînă. Marți 27 august, la 8 seara, un reprezentant al legației germane a prezentat o notă la Ministerul de Externe, prin care Ministrul de Externe al Romîniei era invitat la Viena, pentru joi 29 august, la amiază. Nota cerea ca reprezentantul Romîniei să primească depline puteri pentru tratativele ce se vor purta[2]. Guvernul lui Carol al II-lea a înțeles că la Viena nu va fi vorba de discuții, ci de acceptare. Nădăjduia doar că Hitler își va ține măcar făgăduiala, în ceea ce privea garanția Axei pentru noile fruntarii, aceasta rămînînd singura posibilitate pentru Carol al II-lea de a-și menține tronul. Ciano, în însemnările sale, a arătat cu destulă preciziune dealtfel caracterul așa-zisului arbitraj. Într-o discuție cu Manoilescu, i-a declarat în mod deschis : „Căutăm să vindem scump garanția frontierelor"[3]. A continuat apoi arătînd și poziția ministrului de Externe al Romîniei : „Este convins el însuși că lucrul este excelent, dar găsește prețul prea ridicat"[4]. Era vorba deci de vînzarea unei părți a țării, în schimbul unor garanții care trebuiau să îngăduie celor ce dețineau puterea să se mențină mai departe, în pofida voinței poporului căruia îi aparținea acest teritoriu.

Cei ce se duceau la Viena nu cunoșteau ce e drept forma în care avea să se desfășoare întreaga acțiune, dar evident nu exista nici o îndoială asupra scopului conferinței. Delegația guvernamentală a primit totuși indicația să reamintească la Viena discuțiile din iulie, de la Roma și Salzburg, ca și cum tot ce se întîmplase în timpul ultimei luni nu era o dovadă deplină, că nici Hitler și nici Mussolini nu aveau de gînd să-și mai aducă aminte despre cele discutate la 26—27 iulie[5]. Cei doi miniștri de Externe ai Axei erau hotărîți să nu mai discute nimic, ci să impună totul în mod ultimativ. Indicațiile lui Hitler erau cît se poate de precise în ceea ce privea timpul necesar negocierilor. În jurnalul său politic, Ciano a arătat că atît el cît și Ribbentrop s-au conformat acestor dispoziții „Decidem cu

[1] Helmuth Greiner, *op. cit.*

[2] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, dos. 71, E. 9. Nota prezentată de dl. Stelzer, marți 27 august 1940, ora 20.

[3] Ciano, *op. cit.*, vol. I, p. 285. Insemnarea din 22 aug. 1940.

[4] *Ibidem*, p. 285. Insemnarea din 22 aug. 1940.

[5] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, c. 87, vol. 47, doc. nr. 24. Aide-mémoire din 16 august 1940, în care se reamintește faptul că Hitler și Ribbentrop, ca și Mussolini și Ciano primiseră oficial propunerea romînească privind principiul etnic și schimbul de populație. Se uita însă de către delegația romînă, că încă la 31 iulie Hitler arătase, în mod destul de clar că nu mai se situează pe aceeași poziție și că el are de gînd să-și impună punctul său de vedere, fără să mai țină socoteală de discuțiile de la 26 iulie.

www.dacoromanica.ro

Ribbentrop de a rezolva printr-un arbitraj, pentru că dacă începem să discutăm nu o să mai terminăm niciodată"[1].

Încă de la prima întrevedere cu delegația romînă, Ciano și Ribbentrop și-au pus în aplicare planul și nu au primit nici un fel de discuție. Propunerea puterilor Axei expusă în prima telegramă trimisă de Manoilescu la 29 august arăta textual: „Sau primim arbitrajul necondiționat al Italiei și Germaniei și aceasta pînă la ora 12 noaptea, obținînd în cazul acceptării, garanțiile Germaniei și Italiei, sau vom fi atacați, chiar a doua zi, atît de Ungaria cît și de Rusia"[2]. Fasciștii au utilizat deci bine cunoscuta metodă a pericolului comunist metodă cu ajutorul căreia, erau convinși că vor izbuti să încheie cît mai repede noua acțiune de cotropire. Deși în Romînia existau toate probele materiale ale inexistenței unui asemenea pericol, totuși guvernul lui Carol al II-lea a socotit drept valabile afirmațiile lui Ribbentrop și Ciano. Cei doi reprezentanți ai Axei s-au străduit de altfel în mod consecvent, prin repetate declarații, să arate că în cazul unei rezistențe armate nu va fi vorba doar de „un război al Romîniei cu Ungaria, ci de unul dus în același timp cu ungurii și cu rușii, urmat de nimicirea Romîniei"[3]. În cele din urmă, ca să grăbească o hotărîre, despre care, dealtfel nu se îndoiau, Ciano și Ribbentrop au trecut și la amenințări. Manoilescu, relatînd sfîrșitul discuției, arată și acest mod de a evolua al convorbirii: „Către sfîrșitul conversației, Ciano mi-a spus că neacceptarea arbitrajului înseamnă a crea dificultăți Axei și ei vor socoti atunci Romînia între dușmanii lor. Cerînd în fața mea aprobarea lui Ribbentrop, acesta a subliniat și el declarațiunea cu tot atîta fermitate"[4]. În timpul acestei zile de 29 august, delegația romînă și-a dat seama încă o dată de brutalitatea naziștilor, ca și de inconsecvența făgăduielilor lor. Guvernul nu mai putea păstra nici o iluzie, cu privire la promisiunile sau angajamentele luate anterior de al III-lea Reich. În aceeași comunicare, Manoilescu relata: „A fost în zadar să arăt toată inconsecvența atitudinii Puterilor Axei, cari la Obersalzburg și Roma ne-au cerut să ne înțelegem direct și s-au ferit cu totul de ideea de arbitraj. Ei mi-au răspuns, că noi ne-am exprimat această dorință și au atribuit chiar primului ministru exprimarea către Ribbentrop a unei cereri de arbitraj din partea Germaniei"[5]. Minciuna, brutalitatea, violența erau evidente, și totuși, guvernul a continuat tratativele. Au început unele mici tîrgueli de ultimă clipă. De pildă, Ciano și Ribbentrop s-au oprit la soluția, ca arbitrajul să reprezinte o sinteză între principiul teritorial și principiul etnic"[6], ca să dea în mod aparent unele satisfacții Romîniei. Delegația romînă a mai cerut îngăduința să propună și soluția discutată cu Carol al II-lea și cu Gigurtu, în conformi-

---

[1] Ciano, *op. cit.*, vol. I, p. 285.

[2] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, dosar 71 E. 9, Telegrama nr. 1/29 aug. 1940, iscălită Manoilescu.

[3] Loc. cit. Telegrama nr. 2 a delegației romîne de la Viena, către Ministerul de Externe, Buc., iscălită Manoilescu.

[4] Loc. cit.

[5] Loc. cit.

[6] Loc. cit. Telegrama din 29 august, ora 18,45 de la delegația romînă din Viena, iscălită Manoilescu.

www.dacoromanica.ro

tate cu care, Romînia ar fi cedat „Satu-Mare, Carei, Oradea și Salonta, cu stabilirea unei armate italo-germane în acest teritoriu, pînă la încheierea războiului, urmînd ca porțiuni de aceeași mărime din teritoriul romînesc să fie ocupate tot de trupe italo-germane, care să facă pînă la sfîrșitul războiului un cordon sanitar între Ungaria și Romînia"[1]. Noua propunere expusă de ministrul de externe prin care se cerea în fond, ca trupele fasciste să ocupe o parte a țării, nu a convenit probabil celor doi miniștri ai Axei, angajați de acum față de Ungaria. De aceea la 29 august, Manoilescu și Valer Pop anunțau că atît Ribbentrop cît și Ciano cer ca „arbitrajul să fie acceptat fără nici o rezervă sau respins"[2]. Ambii delegați ai Romîniei erau pe deplin conștienți, că tot ceea ce ar fi mai propus nu aveau nici o șansă de reușită. Încă la 28 august, Manoilescu scria: „Totul apare ca o piesă scrisă dinainte în care nici o singură vorbă, niciun singur gest nu se poate schimba"[3]. Dată fiind luciditatea cu care priveau situația, cu atît mai gravă apărea acțiunea de continuare a acestor așa-zise negocieri. Explicația era și garanția cu caracter antisovietic, făgăduită de naziști, despre care Fabricius spunea că „este un lucru extraordinar"[4], oferit numai Romîniei, nu și Ungariei[5]. În fond naziștii se bizuiau pe politica antisovietică și anticomunistă a claselor dominante din Romînia, politică care determina principalele lor acțiuni pentru ca discuțiile de la Viena să se termine cît mai repede.

La 29 august, guvernul trebuia să decidă dacă primește sau nu arbitrajul. Masele populare, care nu cunoșteau încă mersul tratativelor, arătau însă din ce în ce mai deschis, că poporul vrea să lupte. În această ultimă clipă, guvernul lui Carol al II-lea ar fi putut încă să-și schimbe poziția, primind întregul sprijin al țării. Discuțiile, care au urmat în noaptea de 29, cît și în dimineața zilei de 30 august au dovedit însă încă o dată prăpastia dintre popor și guvern. La ora 24, în noaptea de 29 spre 30 august, a avut loc un Consiliu de miniștri sub președenția lui Carol al II-lea. Primul Ministru, inginerul Ion Gigurtu, a expus chiar din primele clipe, poziția guvernului. Păstrînd unele rezerve de importanță minoră, Gigurtu a arătat că este de acord cu cedarea Ardealului: „Sîntem chemați să facem un sacrificiu, dar acest sacrificiu ne asigură granițele în toate direcțiile dar nu ne asigură în viitor, în cazul unui conflict cu Ungaria, care ar fi fost rezolvat, în cazul cînd schimbul de populație ar fi fost obligator"[6]. Totuși, dîndu-și seama, de momentul foarte grav, ca și de importanța deosebită a hotărîrii ce trebuia luată, Gigurtu a propus convocarea unui Consiliu de Coroană, pentru ca răspunderea să fie împărțită între cei mai importanți reprezentanți ai claselor dominante. În consecință, s-a cerut la Viena îngăduința, ca răspunsul să fie dat vineri la ora 10 dimineața. Discuțiile purtate în Consiliul de Coroană, care s-a întrunit la ora 3 dimineața, au

[1] Arhiva Ministerului Afacerilor, Externe, dosar 71 F 9, Telegrama nr. 3 din 28 august 1940, semnată Manoilescu.

[2] Loc. cit. Telegrama din 29 august, orele 21,45, semnată Manoilescu și Valer Pop.

[3] Loc. cit. Telegrama nr. 3 din 28 august 1940, semnată Manoilescu.

[4] Loc. cit. Telegrama nr. 4 din 29 august 1940, iscălită Manoilescu.

[5] Loc. cit. Telegrama nr. 6 din 29 august 1940, iscălită Manoilescu și Valer Pop.

[6] Arhiva Ministerului Afacerilor de Externe, vol. IV, Dezbaterile consiliului de miniștri de sub președenția M.S. Regelui, joi 29 aug. 1940, p. 24.

www.dacoromanica.ro

marcat faptul că în sînul claselor dominante din Romînia a existat un curent împotriva arbitrajului, însă persoanele care au avut această opinie s-au mulțumit să-și exprime punctul lor de vedere, netrecînd la acțiunile corespunzătoare acestei atitudini. De pildă, Constantin I. C. Brătianu zugrăvind dorința de luptă a maselor arăta că în sînul populației, ca și în armată mocnește „un simțămînt de revoltă extraordinar; se spune că vechiul Regat i-a părăsit, că domnii de la București, îi sacrifică pentru liniștea lor"[1]. Exprimîndu-și neîncrederea în cuvîntul Italiei fasciste și al Germaniei național socialiste, Constantin I. C. Brătianu împreună cu alți membri ai consiliului, printre care și I. Mihalache a votat împotriva acceptării arbitrajului.Zece din cei două zeci și nouă de membri ai Consiliului de Coroană au fost de părere să nu se accepte arbitrajul. Ei reprezentau în genere, pături de seamă ale claselor dominante și dacă ar fi trecut la faptele concrete, la concluziile practice, ce reeșeau din declarațiile lor, întreaga țară i-ar fi urmat. O lovitură de stat, urmată de un război de apărare a patriei, s-ar fi putut înfăptui atunci, în frămîntatele zile din august 1940, avînd aprobarea unanimă a poporului. O poziție de acest fel a fost luată de pildă, de anumite pături ale claselor dominante din Jugoslavia, care au răsturnat guvernul fascist aliat cu Axa și au pornit războiul antihitlerist, avînd sprijinul întregului popor[2]. Reprezentanții burgheziei și moșierimii din Romînia nu au trecut însă la o atare acțiune, temîndu-se de avîntul de luptă al maselor. Protestul lor a rămas doar un protest formal, pentru că în fond ei nu au trecut la faptele concrete, corespunzătoare declarațiilor făcute la ședința consiliului de Coroană. Cei 19 membri ai Consiliului, adepți ai acceptării arbitrajului au arătat deschis ceea ce gîndeau. Inginerul Ion Gigurtu, primul ministru, s-a exprimat textual: „Eu, în primul rînd, responsabil de această hotărîre, fără vorbe, fără să fac niciun fel de fraze, îmi iau toată răspunderea ca să spun că trebuie să fiu pentru primirea arbitrajului"[3]. Constantin Argetoianu, președintele Senatului, a argumentat poziția sa capitulardă în termeni de acest fel: „Sire și domnilor, nu ne aflăm față de un act, pe care îl putem discuta, ne aflăm față de un ultimatum, care ne este adresat, nu de Ungaria, ci de Germania, învingătoarea Europei. Ce putem face? Să discutăm cu învingătorii? Noi sîntem cei învinși deși nu ne-am bătut, dar nu sîntem singurii"[4]. Continuînd, președintele Senatului, a arătat pe deplin, cît de puțin înțelegea puterea de luptă și eroismul poporului, îngăduindu-și să afirme: „Și atunci, ce poate face poporul romîn? Să se închine lui dumnezeu și să zică: « Viața unui popor este lungă, noi am cunoscut în trecut clipe și mai grele pentru existența neamului și a țării ». Nu discutăm și nu ne putem opune, ne supunem, suntem cu genunchii pe grumaz"[5]. Pledînd pentru pasivitate și utilizînd argumente cu caracter mistic, I. P. S. Nicodim Munteanu, patriarhul Romîniei, a spus între altele: „Lăsați, dați loc

[1] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, vol. IV, Dezbazerile Consiliului de Coroană de sub președenția M. S. Regelui, ținut în ziua de vineri, 30 aug. 1940, ora 3 dim.

[2] Evenimentele din aprilie 1941 din Jugoslavia: răsturnarea regentului Paul, instaurarea noului rege Petru și a guvernului Simovichi.

[3] Loc. cit.

[4] Loc. cit.

[5] Loc. cit.

www.dacoromanica.ro

mîniei"[1]. Caracteristică este și poziția lui Vaida Voevod: „Pentru mine — arăta Vaida Voevod — ar fi ușor, ca să țin un discurs patriotard, dar mă gîndesc ce ar însemna sfîșierea Țării, fără un rest de Piemont, fără un rege, pentrucă regele nostru nu poate beneficia de ospitalitatea Canadei, și cu o armată distrusă: aceasta înseamnă bolșevizarea unei țări rupte și sfîșiate lăuntric"[2]. În momentul în care milioane de oameni fremătau de indignare, fiind adînc îngrijorați de soarta Ardealului, Vaida Voevod era și el ce e drept, adînc îngrijorat, de teamă că nu se va găsi un adăpost pentru Carol al II-lea și mai ales de faptul că masele populare erau animate de o mare dorință de luptă. De aceea, el a pledat pentru o cît mai grabnică acceptare a arbitrajului. În acest spirit, au vorbit cei 19 membri ai Consiliului de Coroană, care s-au pronunțat pentru primirea arbitrajului. Teama, pentru propriile lor poziții, teama de mișcarea revoluționară crescîndă s-a desprins din toate discursurile pline de vorbe mari și mai ales pline de declarații de devotament pentru țară. Regele, la rîndul său, a spus că „sentimentul meu de suveran și de ostaș ar fi fost pentru rezistență"[3], dar bine înțeles primirea arbitrajului a arătat cît de plate, cît de goale de conținut erau toate aceste fraze, care afișau iubirea de țară[4]. La Viena s-a primit, drept urmare, în dimineața zilei de 30 august, consimțămîntul fără rezervă, pentru arbitrajul cerut de către reprezentanții Axei. În aceeași zi, la ora 18 și 15 minute, o telegramă a delegației de la Viena anunța noua linie de frontieră stabilită[5], precizîndu-se astfel rezultatele arbitrajului lui Ciano și Ribbentrop. În noaptea de 30 spre 31 august, s-a luat deci cunoștință în mod concret despre întinderea teritoriului, care trebuia cedat. Încă în acest ultim moment, arbitrajul ar fi putut fi respins. Dezbaterile Consiliului de Coroană nu au fost însă decît o repetire a ședinței ținută cu cîteva ore mai înainte, cînd se hotărîse acceptarea arbitrajului. Cînd Gigurtu a anunțat că e vorba de a se da un teritoriu de 45 000 — — 47 000 km², cuprinzînd 1 200 000 de romîni, s-au exprimat desigur, regrete, păreri de rău, proteste formulate în fraze foarte sonore. De pildă, Iuliu Maniu ca și alți cîțiva reprezentanți ai fostelor partide politice au dezaprobat pe cei care au putut semna un astfel de protocol, arătînd că ei

[1] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, vol. VI.

[2] Loc. cit.

[3] Loc. cit.

[4] Este interesant de relevat și poziția lui Manoilescu și Valer Pop care au arătat că sînt împotriva arbitrajului numai dacă au următoarele asigurări: „Părerea subsemnatului este condiționată de răspunsul conducerii militare responsabile și anume dacă o rezistență armată cu perspectivele de succes de lungă durată, pe mai multe fronturi și dintre care cel unguresc pare sigur, cel din răsărit quasi cert și pe altele probabil, este asigurată, sunt pentru respingerea arbitrajului, contrar sunt pentru acceptarea lui. Dl. Manoilescu mi-a declarat că împărtășește părerea mea. V. Pop, Manoilescu (Telegrama nr. 8/29 aug. 1940. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. Dosar 71 E. 9). Era atît de puțin probabil, că forurile militare ar put a da asigurări privind o „rezistență armată cu perspectivele de succes de lungă durată pe mai multe fronturi" încît atît Manoilescu, cît și Valer Pop s-au declarat în fond, la 29 august, pentru arbitraj.

[5] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Dosar 71 E. 9. Telegrama nr. 12/30 august 1940, ora 18,15 semnată Manoilescu. Linia de frontieră fixată prin arbitraj părăsește actuala fruntarie la vreo 10—15 km. sud-est de la Salonta Mare, merge nord-est pînă la 15 km. sud de Oradea, apoi 5—15 sud Cluj, încă 60 km. spre est apoi spre sud pînă la 15 km. nord-est

www.dacoromanica.ro

nu puteau fi reprezentanții poporului romîn[1]. Desigur, semnatarii ca și toți cei ce au purtat răspunderea cedării Ardealului nu erau reprezentanții poporului. Dar regretele ca și asigurările de devotament pentru țară nu puteau să se oprească doar la forme de exprimare verbale. În zilele acelea, importante erau numai faptele. Or, acțiunea a lipsit cu desăvîrșire din partea înalților protestatori, care au luat parte la această ședință. Mai mult chiar, se poate afirma că acțiunile ce au urmat au fost în contradicție flagrantă cu atitudinea luată la consiliul de Coroană. Iuliu Maniu a împiedicat, de pildă, ținerea unei adunări de protest la Alba Iulia, iar împreună cu Brătianu, ale cărui declarații se găseau pe coloanele ziarelor de mare tiraj, a susținut în mod deschis venirea la putere a dictaturii militaro-fasciste în frunte cu Ion Antonescu. Cu prilejul aceleiași ședințe din 30—31 august, s-a mai precizat un fapt în plus, care ar fi putut înlesni măcar în ultima clipă trecerea spre noi poziții, de luptă, de apărare a patriei. Devenise evident în seara aceea că niciun pericol de la răsărit nu amenința Romînia. A mărturisit-o însuși Gheorghe Brătianu, credinciosul prieten al celui de al III-lea Reich, care a declarat: „Și atunci, naște în sufletul meu întrebarea, care cred că este și în sufletul altora: nu cumva amenințările acestea de pe frontul de Est, n-au fost decît un oribil șantaj împotriva noastră, decît o reală amenințare și o tendință de a ne cotropi și cuceri"[2]. Era clar, că în cazul unui război nu era vorba să se ducă vreo luptă la răsărit. Toți știau în această clipă în mod hotărît, care era adevărul. În memoriile sale, Gafencu arată și el că Germania nazistă a renunțat de altfel imediat să mai vorbească despre un pericol rusesc „cu atît mai ușor, cu cît știa în mod precis, că această amenințare nu corespundea nici unei intenții ofensive reale din partea Sovietelor"[3]. Consiliul de Coroană a continuat să rămînă însă pe poziția sa capitulardă chiar în fața acestui adevăr, deși masele populare trecuseră la acțiuni concrete de rezistență. Dimpotrivă, primul ministru s-a grăbit să indice delegației de la Viena unele procedee, menite să ușureze ocuparea teritoriului romînesc. „Interveniți — arată nota semnată de Gigurtu — pentru ca predarea teritoriului ce va trebui să fie evacuat, să se facă la trupe italiene sau germane, deoarece nu cred că va fi posibil să se facă direct trupelor maghiare, fără grave incidente"[4]. Pe de altă parte, primul ministru dorea să se plătească imediat prețul convenit pentru cedarea Ardealului, adică cerea să se termine mai repede formalitățile necesare pentru actul de garanție. Lucrul acesta devenea din ce în ce mai necesar, pentru că se credea că astfel se va putea atenua cît de cît, ostilitatea crescîndă, manifestată de masele populare, contra Puterilor Axei. Gigurtu a cerut de aceea: „Insistați asupra garanțiilor ime-

---

Tg. Mureș, sud-est pînă la nord-vest cotitura cale ferată Brașov-Sighișoara, spre sud imediat este calea ferată pînă la Băneruși, din nou sud-est întretaie calea ferată Brașov-Sf. Gheorghe, 12 km. sud. Sf. Gheorghe, atinge frontiera la Piscul Lăcăuți.

[1] Arhiva Minist. Afacerilor Ext., vol. IV. Dezbaterile Cons. de Coroană de sub înalta președenție a M.S. Regelui, ținut în noaptea de 30 spre 31 august 1940.

[2] Loc. cit.

[3] Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 71.

[4] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, dosar 71 E.9. Telegramă din 30 august 1940, semnată Gigurtu.

www.dacoromanica.ro

diate și necesitatea să le putem face cunoscut poporului. Este necesar să se facă ceva, pentru ca legătura cu Axa să poată fi înțeleasă de popor și privită cu simpatie. Condițiile actuale sînt foarte grele"[1]. Între timp, la Viena, se semnau documentele, care pecetluiau și în scris actul de trădare națională, care se comisese în zilele de sfîrșit ale lunii august 1940. Conținutul actului de arbitraj constituie o dovadă în plus, asupra metodelor folosite de al III-lea Reich. În punctul șapte, se spune de pildă : „În cazul cînd aplicarea acestui arbitraj ar întîlni dificultăți sau îndoieli, guvernele romîn și ungar se vor pune imediat în legătură în această chestiune. Dacă nu vor parveni să se înțeleagă într-o chestiune sau alta, le vor supune pentru o decizie definitivă guvernului Reichului și guvernului italian"[2]. În consecință, Reichul își rezervă dreptul de a interveni în mod permanent între Ungaria și Romînia, păstrîndu-și prin această poziție de consecvent arbitraj, posibilitatea de a crea o continuă stare de rivalitate între ambele guverne. În memoriile sale, Gr. Gafencu face constatări similare, deși în 1939, trecuse în calitatea sa de ministru de externe, la acte, care ușurară acapararea totală a Romîniei de către Germania fascistă : „Noua linie de demarcare între Romînia și Ungaria — arată Gafencu — a dezlănțuit în ambele țări asemenea patimi și a întreținut atari resentimente, că pentru a menține pacea în bazinul dunărean și pentru a întreține atît la Romîni cît și la Ungari speranța unei justiții ce va veni, era nevoie de un arbitru permanent, stăpîn necontestat al destinului celor două țări. Axa, eufemism politic, prin care era desemnată în Orient ca și în Occident, Germania singură, a pătruns astfel, dintr-o singură lovitură la Budapesta și la București. A fost prima sa etapă în marșul spre sud"[3]. Bizuindu-se pe asperitățile continue, provocate pe o linie de demarcare care fusese intenționat trasată în acest fel, Germania fascistă știa că va putea stăpîni și mai bine ambele țări, de care avea neapărată nevoie, în atacul pe care îl plănuia împotriva U.R.S.S-ului.

Alături de actul de arbitraj, s-a semnat și actul de garanție care avea și semnificația unei provocări directe la adresa Uniunii Sovietice : „Germania și Italia preiau cu efect, începînd de astăzi, garanția pentru integritatea și inviolabilitatea Statului Romîn"[4], se arată în documentele semnate de Ciano și Ribbentrop. Devenea din ce în ce mai evident, interesul statelor fasciste pentru teritoriul Romîniei, unde trebuia organizată una dintre serioasele baze de atac contra U.R.S.S-ului. În septembrie și octombrie 1940, s-au concretizat de altfel și mai bine țelurile celui de al III-lea Reich, care sub pretextul garanțiilor a ocupat de fapt Romînia. Trupele naziste au intrat în țară „stabilindu-și poziții la București și de-a lungul Dunării"[5], declarînd că e vorba doar „de unele unități de instructaj, trimise în Ro-

---

[1] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, dosar 71 E 9.

[2] Arbitrage de Vienne din 30 aug. 1940. *Dictionaire diplomatique publié sous la direction de Frangoulis. Académie diplomatique internationale.* Paris, Genève, vol. IV, p. 969.

[3] Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 68.

[4] *Notenwechsel über die Garantie der Achsenmächte für Rumänien von 30 aug. 1940.* Jahrbuch 1941, p. 311.

[5] Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 88.

www.dacoromanica.ro

mînia la cererea guvernului romîn"[1]. Garanțiile serviseră deci Germaniei național socialiste, ca să ocupe cu un ceas mai devreme țara[2].

În același timp, la 30 august, se mai semnase un protocol, plin de grave consecințe pentru statul romîn. Este vorba de protocolul privitor la grupul etnic german din Romînia, prin care se dădeau noi drepturi Volksgemeinschaft-ului. Documentul prevedea că „Guvernul regal romîn își lua angajamentul de a pune în toate privințele, în condițiuni de egalitate, pe cei care aparțin grupului etnic german din Romînia, cu populațiunea etnică românească și de a dezvolta și de aici înainte poziținea grupului etnic german, în spiritul hotărîrilor de la Alba Iulia, pentru conservarea naționalității germane" [3]. În vederea conservării acestei naționalități, membrii Volksgemeinschaft-ului erau autorizați să depună jurămînt de credință atît lui Adolf Hitler, cît și guvernului [4]. Unii istorici apreciază că s-a creat astfel comunității germane, situația de a avea propriile ei legi [5], ceea ce bineînțeles îngăduia orice samavolnicie întreprinsă de hitleriștii din Romînia. În perioada imediat următoare, naziștii au putut să inițieze nenumărate acțiuni, aducînd grave prejudicii țării, pentru care însă aveau acoperirea oficială a legilor. Volksgemeinschaft-ul a acaparat astfel în liniște, economia țării.

În genere, atît actele de arbitraj și de garanție cît și protocolul privind grupul etnic german aveau menirea să constituie argumentele legale, pe baza cărora se putea desfășura acapararea economică și politică a țării, devenită acum, un satelit al Axei.

La 31 august, în timp ce întreaga populație a țării fremăta de indignare, trecînd la o serie de manifestări de rezistență, guvernul a publicat rezultatele ședințelor din 29 și 30 august, arătînd că a cedat sub presiunea „comunicărilor cu caracter ultimativ făcute de guvernele german și italian [6]. Incontestabil" că a existat o amenințare, că la 28 și 29 august,

---

[1] Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 88.

[2] Ciano, *op. cit.*, vol. I, p. 295—296. Este cît se poate de clar că e vorba de o ocupație. pentru că altfel nu s-ar putea explica supărarea Italiei fasciste, care iscălise și ea actul de garanție de la 30 august 1940. Ciano notează în jurnalul său la 8 octombrie 1940, după ce trupele germane intraseră în Romînia „Ducele îmi telegrafiează că trebuie să facem un demers în Romînia și să provocăm o cerere de trupe italiene. E foarte supărat că numai forțele germane sînt prezentate în zonele petrolifere. Demersul e delicat și dificil, dar mă gîndesc că Chigi va izbuti totuși". La 12 octombrie 1940, Ciano continuă, arătînd că Ducele „este foarte vexat de ocuparea Romîniei de către Germania. El spune că această ocupație a făcut o impresie profundă și foarte rea asupra opiniei publice italiene căci nimeni nu se aștepta să vadă că Arbitrajul de la Viena obține un asemenea rezultat". Această situație a provocat grăbirea acțiunii de cotropire a Greciei căc' Italia voia și ea o pradă bogată.

[3] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Dosar 71 E. 9, f. 9. Protocol privitor la Grupul etnic german din Romînia semnat de Manoilescu și von Ribbentrop.

[4] Clifton J. Child, *Political structure of Hitler's Europe*, în *Survey of International Affai.s 1939 — 1946. Hitler's Europe*, edited by Arnold Toynbee : under auspices of the Royal Institute of International Affairs Oxford University Press-London-NewYork-Toronto, 1954, p. 71.

[5] *Ibidem*, Clifton J. Child arată că protocolul din 30 august a fost dezvoltat printr-un „acord între Antonescu și Führerul Volksgemeinsschaf-tului Andreas Schmidt la 6 octombrie 1940 și printr-un decret din 21 noiembrie care dădeau Comunității germane poziția unei corporații oficiale autorizînd-o să-și dea legi proprii".

[6] „Monitorul Oficial", nr. 201 din 31 august 1940. Mesaje regale și comunicate ale casei M. S. Regelui. Comunicat nr. 86.

www.dacoromanica.ro

s-au făcut presiuni cu caracter ultimativ, dar toate acestea nu puteau justifica hotărîrea de a ceda Ardealul. Întregul curs al faptelor desfășurate a arătat dealtfel că cei care dețineau puterea nu au fost luați prin surprindere. A existat în mod permanent, dimpotrivă, o perfectă luciditate, ca și o perspectivă limpede asupra conținutului tuturor evenimentelor, care au dus pas cu pas la criza din 29 și 30 august, ca și la semnarea deci cu deplină cunoștință a documentelor de la 30 august.

Comunicatul apărut în „Monitorul Oficial" a supărat bineînțeles pe Ciano și pe Ribbentrop, dar această supărare a fost mult exagerată de cei doi diplomați fasciști, care voiau să marcheze și cu acest prilej, că Romînia se găsește acum în situația de satelit și că nu i se mai poate îngădui niciun gest oricît de mic, în defavoarea axei [1]. Naziștii au început imediat o largă propagandă menită să arate cît de rodnice vor fi consecințele garanțiilor acordate Romîniei. În ziarele și revistele germane se vorbea că garanțiile italo-germane nu numai că au eliberat Romînia de greutățile de nesuportat ale politicii sale externe, dar i-au deschis drumul spre consolidarea internă [2]. În același timp, diplomații hitleriști se căzneau să convingă opinia publică și mai ales popoarele sovietice, că Romînia a cerut aceste garanții și că ele s-au dat pentru a opri un război ungaro-romîn. În memoriile sale, Ribbentrop povestește că a trimis o lungă telegramă în acest sens la Moscova [3], arătînd că totul a fost din necesitatea de a înlătura un conflict între Ungaria și Romînia. Nimeni nu mai credea însă în 1940, în declarațiile naziștilor. Pretutindeni se știa dimpotrivă că Germania național-socialistă cotropise Romînia, prefăcînd-o într-un docil stat satelit în vederea în special a apropiatei agresiuni împotriva Uniunii Sovietice.

Dealtfel, tehnicienii, cărora guvernul le-a dat sarcina să examineze documentele semnate la 30 august, deși arătau că termenii garanției „sînt suficienți pentru a asigura independența și suveranitatea Statului romîn", au adăugat o frază, care lăsa să se întrevadă adevăratul lor punct de vedere asupra garanțiilor germano-italiene. „Socotim dealtfel, că orice preciziune s-ar mai cere pentru acest text ar accentura caracterul netăgăduit de garanție unilaterală dată statului romîn și ar da impresiunea că o asemenea garanție constituie un adevărat protectorat" [4]. În fond, la începutul lui septembrie 1940, devenise limpede pentru întreaga țară, că actul de garanție crease de fapt Romîniei, situația de a trece sub protectortul Germaniei național-socialiste.

---

[1] În jurul comunicatului apărut în „Monitorul Oficial", s-au trimis de către delegația romînă de la Viena două telegrame ca și un raport, în care se relatează cu detalii ample modul cum Ribbentrop și Ciano au primit publicarea comunicatului Oficial. Vezi : Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, dosar 71 E. 9 Telegrama nr. 14/30 august 1940, Telegrama nr. 14/31 august 1940 iscălită Manoilescu. Raport asupra incidentului din 30 august 1940. iscălit Valer Pop. E interesant de relevat faptul că în dezbaterile Consiliului de Coroană de la 30 — 31 august, s-a luat în discuție problema comunicatului, primindu-se chiar să se aducă unele modificări.

[2] Dr. Ștefan Schroeder, *op. cit.*, p. 35.

[3] Ioachim von Ribbentrop, *Zwischen London und Moskau*, Druffel Verlag Leoni am Starnberger See, 1953, p. 233.

[4] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Dosar 71 E. 9. Aviz din 2 septembrie 1940.

www.dacoromanica.ro

Oamenii politici burghezi, chiar dacă nu au fost de acord în toate privințele cu acțiunile diplomatice purtate în această perioadă de guvernul lui Carol al II-lea, s-au așezat totuși pe poziția de a justifica, de a feri de orice răspundere, pe cei ce au semnat documentele de la 30 august 1940. De pildă, fostul ministru de Externe al Romîniei N. P. Comnen afirmă că reprezentanții Romîniei au luat contact atunci, la Viena, pentru prima oară, cu metodele de lucru ale celui de al III-lea Reich și că deci nu e de mirare că au cedat, mai ales că au fost luați prin surprindere. Nu e întîmplător că acest fost mare demnitar a putut să susțină teza falsă că : „Aceste metode au putut ușor să aibă influență asupra reprezentanților romîni, care nu mai negociaseră pînă în această zi și care ignorau manevrele domnilor Ciano și Ribbentrop"[1]. Dacă între 26 iulie, momentul cînd Gigurtu și Manoilescu au fost la Obersaltzburg și 29 august, cînd au fost chemați la Viena, nu s-ar fi întîmplat nimic, care să arate guvernului romîn, modul de a lucra al diplomației fasciste, atunci o asemenea afirmație ar fi fost într-o anumită măsură, întemeiată ; dar în această perioadă au existat nenumărate momente, cînd oamenii politici care dețineau puterea au fost pe deplin lămuriți asupra acestor metode. Este destul să reamintim derogarea de la punctele de vedere stabilite la Obersaltzburg și la Roma, care s-a evidențiat încă la 31 iulie [2], pentru a vedea cît de lipsită de adevăr este justificarea acordată de N. P. Comnen, semnatarilor documentelor de la 30 august 1940.

Același punct de vedere îl susține dealtfel și Grigore Gafencu, care se așază pe poziția, că totul s-a impus la Viena și că deci guvernul nu mai putea să facă nimic. Fostul ministru de Externe al Romîniei arată că : „În această întunecoasă afacere, cînd ministrul romîn Manoilescu, invitat la Viena pentru a se sfătui cu colegii săi, din Axă, a fost obligat, împotriva voinței lui de a solicita un arbitraj în privința Transilvaniei, găsindu-se în situația de a vedea cum i se impune o hartă pregătită dinainte, conținînd cea mai nedreaptă cea mai absurdă linie de frontieră, multe detalii mai sînt încă de lămurit" [3]. Sîntem de acord că multe detalii mai sînt încă de clarificat, dar linia principală, obiectul însuși al negocierilor de la Viena, a fost cunoscut. Se știa încă de la începutul lui August [4] că Germania susținea principiul teritorial și nu cel etnic, devenind evident încă de atunci faptul, că se intenționa cedarea Ardealului. Ceea ce s-a impus la Viena era doar o anumită linie de demarcație. Problema răspunderii stă în faptul, că s-au primit asemenea negocieri și că în ultima clipă, în fața adevăratei situații, cunoscută pe deplin la 30 august, nu s-a luat singura măsură, care putea fi luată atunci : lupta pentru apărarea patriei. Punctele de vedere exprimate de oamenii politici burghezi nu au

[1] N. P. Comnen, *La diplomatie roumaine de 1939 — 1940*, în *Dictionaire diplomatique publié sous la direction de N. A. Frangoulis*. Académie diplomatique internationale, Paris—Geneva, vol. IV, p. 966.

[2] Vezi nota discuției dintre Manoilescu și Fabricius din 31 iulie 1940 sau discuția din 3 august 1940.

[3] Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 68.

[4] Vezi discuția Fabricius-Manoilescu ca și articolul lui Mengerle din Berliner Börsenzeitung.

www.dacoromanica.ro

o argumentare concretă, bizuindu-se doar pe aspecte luate cu totul de la suprafața problemei. Conținutul documentelor, arătînd desfășurarea în creștere a crizei din august 1940, duce la concluzii cu totul deosebite. Clasele dominante din Romînia poartă întru totul răspunderea că s-a putut ceda fără luptă, o importantă parte din teritoriul țării. De asemenea, ele sînt răspunzătoare, și de faptul, că Romînia a devenit, din acest moment, un stat satelit al Axei.

★

De-a lungul acestei perioade atît de frămîntate, nici un partid politic, în afara Partidului Comunist, nu a avut un program, care să sintetizeze adevăratele năzuințl ale maselor populare, propunînd în același timp și soluțiile pentru rezolvarea radicală a problemelor ridicate de noile aspecte apărute pe plan internațional ca și pe plan intern.

În ianuarie 1940, cînd războiul nu luase încă forme destul de precise, Partidul comunist analizînd situația creată, avînd în față și perspectiva evenimentelor ce urmau să se desfășoare, a indicat poporului primul și cel mai apropiat obiectiv, spre care trebuia îndreptată lupta. „Dușmanul e în propia noastră țară : dictatura regală și partidul ei de război F.R.N." [1]. Mai întîi era necesar să fie înlăturat acest dușman al poporului, iar apoi un nou for politic, reprezentînd interesele reale ale țării, trebuia să conducă destinele Romîniei. Componența noului for politic — arăta manifestul din ianuarie — era în funcție de realizarea unui front unic popular „al clasei muncitoare, al țărănimii și al naționalităților asuprite"[2], pe care se putea sprijini cu toată încrederea „un guvern popular democratic" [3].

În fond, Partidul chema la realizarea unui front antifascist, singurul instrument politic capabil să lupte împotriva cotropirii țării de către naziști. Curentul antihitlerist cuprinsese atunci nenumărate pături sociale, dar lupta se ducea sporadic și cu totul lipsită de unitate. De pildă, în aprilie, scrisori anonime [4] împotriva Volksgemeinschaft-ului au început să circule în țară ; în diferite întreprinderi, aveau loc discuții contra Germaniei lui Adolf Hitler [5] ; în cercuri foarte largi, pe stradă chiar, pretutindeni, se vorbea cu simpatie despre poporul francez, cotropit de naziști. Atmosfera antifascistă s-a accentuat în deosebi în vara anului 1940, cînd a început să se pună problema Ardealului. În întreaga țară în general și în Transilvania în mod special, se semnala o mare agitație, o îndîrjire și o voință de a lupta, care s-au cristalizat în deosebi, în august 1940. O notă secretă privind o atare stare de spirit relevă că pe zi ce trece apar „exteriorizări tot mai categorice, prezentînd simptomele unei hotărîri

[1] *Documente din Istoria Partidului Comunist din R mînia*, Buc., Edit. de stat pentru literatura politică. ed. a II-a, 1953, p. 324, doc. nr. 86 „cu toții la luptă împotriva războiului imperialist". Manifest editat în ianuarie, 1940.

[2] *Ibidem*,

[3] *Ibidem*,

[4] Deutsches Zentralarchiv Potsdam D. D. R. Konsulat în Temeswar. Dosar 602, p. 40. Raport nr. 228/1940/20 aprilie către Legația germană din București.

[5] Loc. cit., dosar 183, p. 221 — 222.

www.dacoromanica.ro

decisive, intransigente" [1]. În unele sate din Ardeal, protestele au îmbrăcat chiar forme cu caracter mistic, relevînd însă o adîncă dragoste de țară. În biserici, după oficierea slujbelor religioase [2], indică aceeași notă informativă secretă — bărbații, femeile și copiii au depus un jurămînt solemn, fiecare locuitor avînd „pe vîrful degetului arătător de la mîna dreaptă, cîte două picături de sînge scos din deget printr-o înțepătură, cu care ungeau Sf. Cruce, pe locul unde o sărutau" [3]. În alte cercuri, se discuta despre faptul că „Ardealul a fost declarat autonom prin revoluția ce au făcut-o romînii ardeleni" [4] care singuri au hotărît alipirea la „Patria Mamă". Se arăta deci hotărît, că în privința Transilvaniei, nu au avut rol decisiv nici tratatul de la Versailles, nici tratatul de la Trianon. Singurul rol decisiv l-a jucat libera voință a poporului, stăpîn al acestui teritoriu.

Într-o atare stare de spirit, este lesne de înțeles, cît de adîncă a fost zguduirea pricinuită de acceptarea arbitrajului de la Viena. În aceste momente deosebit de dureroase, Partidul Comunist a indicat din nou soluția, calea prin care se mai putea salva încă independența țării. „Nici Romînia, nici Ungaria — precizează un document din septembrie 1940 — nu mai sînt țări independente. Poporul romîn și cel maghiar, popoarele din Balcani își vor putea dobîndi independența națională față de toate puterile imperialiste numai prin lupta comună și cu sprijinul Marei Țări a Socialismului" [5]. Partidul arăta deci că atît poporul romîn cît și poporul maghiar se găseau într-o situație similară, că învrăjbirile și provocările șovine, care abundau în septembrie 1940, nu erau decît mijloace de a abate atenția maselor de la marea luptă, pe care trebuiau s-o ducă în comun. Dealtfel, chiar la 30 august, zi de mari frămîntări, muncitorii au înțeles care este datoria lor. La Cluj, de pildă, s-a făcut încercarea de către Garda de Fier și de către oamenii lui Maniu — arăta organul Partidului Comunist, „Scînteia" — „de a canaliza ura maselor muncitoare în direcția așa-zisei „rezistențe naționale" [6]. Sub conducerea Partidului muncitorii au demonstrat însă împotriva „dictaturii foametei", împotriva „dictatului imperialist de la Viena", pentru „un guvern popular", pentru „prietenie cu U.R.S.S." pentru „autodeterminare" [7]. Muncitorii de la C.F.R., de la fabrica de tutun, de la uzina de apă, împreună cu o mulțime de cetățeni au oprit o întrunire gardistă, menită să creieze diversiuni patriotice, precizînd în același timp și țelurile reale, spre care tindea poporul. Dealtfel, Clujul a fost în următoarele trei zile și trei nopți o adevărată arenă de întruniri populare, unde alături de muncitori, țăranii, țărancele, soldații au înfierat actul de trădare comis de guvernul dictaturii regale. La 3 septembrie au început acțiunile violente, trăgîndu-se în muncitori [8]. Bru-

[1] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. Dosar 71 E. 9. Notă secretă din 13 august 1940.
[2] Loc. cit.
[3] Loc. cit.
[4] Loc. cit.
[5] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, Buc. Ed t. de stat pentru literatură politică, p. 333. Doc. nr. 90 Invazia străină în Romînia.
[6] Scânteia, 17 Sep. 1940. Demonstrațiile revoluționare ale maselor muncitoare din Ardeal.
[7] *Ibidem.*
[8] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

talitatea nu a putut însă stăvili avîntul de luptă al maselor. La Brașov, muncitorii de la I.A.R. [1] de la Astra, de la Scherg și-au exprimat voința lor de luptă, demonstrînd sub lozincile Partidului. Încercarea autorităților de a opri demonstrația cu ajutorul armatei, a avut drept rezultat faptul că „soldații s-au înfrățit cu muncitorii" [2]. S-a arătat astfel în mod deschis maselor cine sînt acei care poartă răspunderea acceptării arbitrajului de la Viena.

La Timișoara, populația a mers și mai departe, manifestînd în mod violent contra Germaniei național-socialiste. Un raport al consulului nazist din Timișoara către legația germană din București, relatează, că la 2 septembrie generalul Adolf Hühnlein sosind în localitate a trebuit să suporte o serie de neplăceri, pe care cu toate măsurile luate consulatul nazist nu a putut să le preîntîmpine. Deși peste 2 000 de membri ai Volksgemeinschaft-ului au venit să-l salute, primirea nu a putut să se desfășoare cu tot ceremonialul obișnuit, pentru că în acest timp, „o mare grupă de manifestanți romîni" — arată raportul — care tocmai demonstrau împotriva arbitrajului de la Viena, au stricat primirea, căci au luat o atitudine amenințătoare, împotriva adunării germanilor" [3]. În dimineața următoare, generalul Hühnlein s-a grăbit să părăsească Timișoara, care a apărut cu totul primejdioasă pentru securitatea înaltului demnitar nazist, silit întreaga noapte să audă strigăte și fluerături [4] disprețuitoare la adresa regimului celui de la III-lea Reich. O adresă cu caracter protestatar, redactată într-un ton imperativ de către consulul din Timișoara, către autoritățile locale, releva în același timp și amploarea neobișnuită a evenimentelor din noaptea de 3 septembrie. Diplomatul nazist relata că s-a demonstrat în fața consulatului german, insultîndu-se Reichul, făcîndu-se chiar și o încercare de a intra cu forța în clădirea consulatului, [5] aruncîndu-se pietre și trăgîndu-se focuri de armă. Adresa arăta, că s-au numărat urmele a treizeci și șapte [6] împușcături, care au vătămat chiar și emblema Reichului. Bineînțeles, consulul cerea satisfacție, indicînd și unele persoane, care după informațiile deținute de el, ar fi condus demonstrația. Răspunzînd consulatului german, prefectul nu știe cum să se scuze, raportînd pe larg asupra măsurilor luate încă la 2 septembrie: „Noi am avut în prealabil informații — arăta documentul — despre o demonstrație a muncitorimii C.F.R. cu caracter patriotic și în nici un caz cu intenții de ostilitate față de Consulatul german. Ca atare, am luat de comun acord cu autoritățile superioare precum și cu organele polițienești locale toate măsurile pentru a preveni demonstrația. Astfel, am dispus prin preoții și inginerii conducători ai atelierelor C.F.R. liniștirea spiritelor, expunîndu-le în mod oficial, că este interzisă orice manifestație de stradă în inte-

[1] „Scînteia", 17 Sept. 1940. Demonstrațiile revoluționare ale maselor muncitoare din Ardeal.

[2] *Ibidem.*

[3] Deutsches Zentralarchiv Potsdam, D.D.R. Konsulat in Temeswar, dos. 92, p. 8. Raport nr. 342/4 sept. 1940 către Legația germană din București.

[4] Loc. cit.

[5] Informații din: Deutsches Zentralarchiv Potsdam, D.D.R. Konsulat in Temeswar, Dosar 92, f. 5, și verso. Adresa nr. 541/4 sept. 1940 către Prefectul din Timișoara.

[6] Loc. cit.

www.dacoromanica.ro

resul statului" [1]. Cu toată interdicția, muncitorii și-au arătat pe deplin sentimentele lor față de naziști, cu prilejul sosirii lui Hühnlein la Timișoara. Prefectul remarca că aceste „incidente nedorite" [2] nu s-ar fi produs, dacă Comunitatea germană ar fi cerut asistența polițienească și nu s-ar fi bizuit pe mijloace proprii [3]. Asigură că a luat drastice măsuri de pază, că a arestat o serie de persoane pentru ca repetarea unor asemenea fapte să fie pe viitor exclusă.

Și totuși, în aceste zile, cu toate măsurile luate de autorități, demonstrațiile de protest au continuat la Arad, pe Valea Mureșului, la Baia Mare [4], la București și în alte centre din țară. Pe străzile capitalei, s-a demonstrat cu lozincile: „Nu vrem să cedăm Transilvania", „Jos cu trădătorii, care au vîndut Romînia". A fost nevoie de jandarmi, de tancuri, de cisterne de apă [5] pentru a risipi temporar mulțimea.

Situația revoluționară din țară a îngrijorat peste măsură pe naziști. La 5 septembrie, încordarea era atît de puternică încît Puterile Axei au început să fie nesigure de posibilitățile pe care le aveau la dispoziție pentru stăvilirea mișcărilor revoluționare. Ciano însemnă la această dată în jurnalul său politic: „Mussolini a revenit la Roma. E alarmat de situația din Romînia, așa cum e descrisă de atașatul nostru militar" [6]. În genere, Puterile axei, dar mai ales Germania, au socotit că în acest moment, guvernul ca și Carol al II-lea nu-i mai servesc pe deplin. Abdicarea de la 6 septembrie a fost necesară pentru instalarea unui guvern întru totul fidel celui din al III-lea Reich. Sentința de la Viena urmată de garanțiile Germaniei cerea în mod necesar crearea condițiior pentru ocuparea Romîniei de către naziști. De aceea la începutul lui septembrie, a fost instaurat regimul militaro-gardist, săpîndu-se o și mai adîncă prăpastie între voința de luptă a poporului, care dorea să apere independența și suveranitatea națională și guvernul înrobit Germaniei fasciste. Într-un document din această perioadă, Partidul Comunist arăta că tocmai acestea erau țelurile urmărite de noul guvern: „Dictatul de la Viena — marca în mod deosebit, broșura editată de Partid — a scos și mai mult la iveală prăpastia dintre poporul muncitor și stăpînirea imperialistă romînă. Stăpînirea imperalistă cu dictatura militaro-gardistă pregătește ocuparea Romîniei de către armata germană. Forțele armate germane au și început să intre în țară. Garanțiile imperialiste înseamnă ocupare" [7]. „Noua ordine" hitleristă sosise deci în Romînia, precedată fiind de garanțiile, pentru care militaseră atît Carol al II-lea cît și guvernul său. Romînia devenea acum, așa cum arăta un document de Partid,, o parte componentă a noii Europe, dorită de imperialismul german" [8]. Dictatura militaro-gardistă urma să ușureze prin

[1] Deutches Zentralarchiv Potsdam DDR. Konsulat in Temeswar. Dosar 93, f. 1 — 2. Prefectura Județului Timiș Torontal nr. 305/4 septembrie 1940. Confidențial către Consulatul german din Timișoara.

[2] Loc. cit.

[3] Loc. cit.

[4] Informații din „Scînteia", 17 septembrie 1940, p. 6 — 7.

[5] Informații R. G. Waldeck, *op. cit.*, p. 112.

[6] Ciano, *op. cit.*, vol. I, p. 286.

[7] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, Buc., Ed. de stat pentru literatură politică, ed. a II-a, 1953, p. 328, Doc. nr. 89, Punctul nostru de vedere.

[8] „Scînteia" din 17 sept. 1940, p. 1, Schimbarea dictatorilor și garanțiile germane.

www.dacoromanica.ro

toate mijloacele acțiunea de cotropire totală a țării. În aceste condițiuni, Partidul a chemat la luptă întregul popor. În septembrie, „Scînteia", organul Partidului Comunist din Romînia lansa un manifest, declarație a rezistenței, ce se iniția în întreaga țară : „Partidul Comunist din Romînia, partidul clasei muncitoare, cheamă poporul muncitor la luptă revoluționară pentru izgonirea dictaturii militaro-gardiste, căci numai prin luptă revoluționară vom dobîndi pace, pîine, pămînt și libertate" . Astfel dîrza luptă purtată dealungul anilor împotriva fascismului, a început să se desfășoare acum în mod organizat, atît împotriva dictaturii militaro-gardiste, cît și împotriva ocupantului hitlerist.

[1] „Scînteia" din 17 sept. 1940, p. 1. Schimbarea dictatorilor și garanțiilor germane.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 3, 1957

DOCUMENTE

DOCUMENTE DIN ARHIVA V. G. MORŢUN (1907—1918)

DE

MATEI IONESCU

Nu demult la Arhiva Istorică Centrală a fost pus la dispoziţia cercetătorilor un nou fond arhivistic cuprinzînd corespondenţa personală a lui V. G. Morţun, unul din liderii „generoşilor" iar mai tîrziu exponent de seamă al ramurii burgheze din partidul liberal. Fondul respectiv — aşa cum apare în inventar şi în mape — are proporţii foarte modeste : trei pachete cuprinzînd 214 documente, unele datate şi altele fără dată.

Predomină, sub aspect cantitativ, corespondenţa cu caracter strict personal, importantă şi ea în felul ei, pentru conturarea clară a fizionomiei morale a acestui personaj, şi pentru circumscrierea precisă a mediului social-politic în care el şi-a dus activitatea.

În stocul de corespondenţă sînt însă şi materiale — e drept foarte reduse ca număr — care suscită un viu interes pentru cercetătorul istoric şi care pot completa, firește parţial, documentarea asupra unor probleme importante ale politicii romînești dinaintea şi din timpul primului război mondial.

În materialul existent la Arhiva Istorică Centrală, perioada de activitate a viitorului renegat în cadrul vechii mişcări socialiste, este reprezentată prin cîteva scrisori de la C. Mille, I. Nădejde şi alţii. Actul trădării din 1899 este chiar şi indirect absent din fondul de la Arhiva Istorică Centrală.

În cele ce urmează sînt prezentate unele mărturii privind probleme variate din perioada 1907—1918, deci în intervalul cînd V. G. Morţun a ocupat funcţii înalte de stat, fotolii ministeriale şi — în perioada refugiului din Moldova —postul de Preşedinte al Adunării Deputaţilor.

Mărturiile la care ne referim dezvăluie sau mai bine zis confirmă în primul rînd poziţia pro- „ocultistă" a lui V. G. Morţun, în interiorul partidului liberal şi raporturile lui deosebit de intime şi cordiale cu conducătorul nedezminţit al ramurii burgheze din partid, Ion I. C. Brătianu.

Într-o scrisoare nedatată, scrisă probabil în prima fază a răscoalei din 1907, în perioada cînd încă guvernau conservatorii şi cînd Ion I. C. Brătianu se afla în voiaj la Viena, Morţun adresa liderului liberal reproşuri de o manieră amicală, dezvăluind totodată situaţia reală din ţară şi din partid.

„Da — scria Morţun — sînt dintre aceia pe prietenia cărora poţi să te razemi cu ochii închişi, pe devotamentul şi nestrămutarea cărora să pui statornic temeiu dar în acelaşi timp sunt şi dintre aceia care, atunci cînd prietenul greşeşte, au îndrăsneala să i-o spună frăţe-

www.dacoromanica.ro

şte. Plecînd ai făcut o greşală dragă Ionel, şi cred că chiar la Viena eşti prea departe. De ce nu ai veni, pe *tăcutele* să te înfunzi la Florica, la doi paşi de noi, ţinut în curent zilnic cu cele ce se petrec? Nime nu poate prevede cele ce se pot întîmpla cu un guvern conservator besmetic, cu un şef liberal îndărătnic supus poruncilor regeşti şi cu o ţărănime scoasă din fire, sătulă de făgăduieli deşarte, amărîtă de asupriri..." (pach. 31 dec. nr. 148).

Referirea la şeful liberal „îndărătnic", adică la D. A. Sturdza — reprezentantul latifundiarilor din partid şi partizan fidel al politicii pro-austriace, ambele calităţi corespunzînd vederilor şi rosturilor lui Carol I — este o dovadă în plus a raporturilor încordate din interiorul partidului în perioada răscoalelor.

În fondul V. Gh. Morţun sînt şi documente direct referitoare la răscoala din 1907. Unul din acestea reprodus în anexă este o scrisoare către Morţun semnată Căpitan Urzică Judecînd după conţinutul scrisorii şi după tonul autorului — aci evocînd fosta prietenie şi identitate de convingeri politice cu Morţun, aci afişînd ameninţări abia voalate — acesta exprimă un punct de vedere favorabil ţărănimii dar care nu depăşeşte însă anumite limite în revendicările prezentate. Autorul scrisorii se face în mod cert ecoul şi purtătorul de cuvînt al păturilor sărace de la sate şi al burgheziei ţărăneşti, interesată în eliminarea marilor arendaşi de moşii. Numele nu pare a fi un pseudonim, întrucît autorul declară la sfîrşit că nu cere nimic pentru sine, precizare care întăreşte autenticitatea semnăturii. La fel de veridică pare şi o altă scrisoare reprodusă şi ea în anexă care descrie modul sălbatic în care sînt schingiuiţi ţăranii răsculaţi din judeţul de baştină al socialistului renegat. Cosemnatarii par a fi după stilul scrisorii şi după scris oameni cu carte, unul din ei declarîndu-şi chiar calitatea de preot. Poziţia lor este aceea de dezaprobare a luptei revoluţionare a ţăranilor dar şi de dezaprobare a ororilor pe care le descriu. Par a fi elemente înstărite de la sate din rîndul slujbaşilor mărunţi, al albăstrimii rurale.

Referirea din scrisoare la faptul că erau puşi să execute bătaia soldaţi evrei pare — examinată în context — reală.

Folosirea acestui procedeu josnic şi în acelaşi timp provocător, intra în bagajul armelor clasice ale diversiunii şovine folosite de clasa stăpînitoare.

În fondul Morţun se mai găseşte şi o altă scrisoare, din 1907, semnată de învăţătorul I. Dimitriu în care sînt descrise evenimentele din Dămieneşti (fostul jud. Roman). În această localitate autorităţile comunale şi elementele burgheziei rurale au avut o atitudine potrivnică răscoalei şi au atras chiar pe ţărani la luptă împotriva răsculaţilor din comunele vecine care au atacat tîrgul. Deşi descrierea conţine un lux de amănunte reale, totuşi aci se simte tendinţa de a se exagera „meritele" autorităţilor locale faţă de guvern, (pach. 30. doc. nr.25).

Un alt grup de mărturii privesc orientarea din ce în ce mai făţiş filo-antantistă a burgheziei liberale în anii premergători intrării Rominiei în război.

V. G. Morţun întreţine corespondenţă cu cercurile burgheziei romîne din Transilvania de la care primeşte cereri de subvenţii şi informaţii felurite. La 21 aprilie 1909, Octavian Goga îi scrie lui Morţun o scrisoare din Italia, cerîndu-i subvenţii băneşti pentru revista „Ţara Noastră" din Sibiu. „Îngrijirile amicilor mei de-acasă, scria Goga, străbat şi aici sub acest colţ albastru de cer şi mă îndeamnă să vă rog a-i da mînă de ajutor revistei noastre care luptă cu multe mizerii materiale. Suma ce veţi putea rupe D-voastră s-ar putea trimite prin banca Albina părintelui Cristea sau ca dînsul să fie cu totul la adăpost pot s-o iau eu peste vreo 10 zile cînd voiu veni la Bucureşti" (pach. 30. doc. nr. 36). O lună mai tîrziu, la 22 mai 1909, Goga cerea bilete de tren pentru excursii ale romînilor ardeleni peste Carpaţi. „Abia întors acasă — scria el — pot vedea ce proporţii considerabile a luat în timpul din urmă dorul de-a vizita Ţara în sufletul oamenilor mei de pe aici. Întîlnesc zilnic ba unul ba altul care s-ar avînta peste graniţă la o mică călătorie" (pach. 30 doc. nr. 38).

www.dacoromanica.ro

În același an 1909, la 18 martie, dr. E. Miron Cristea, consilier în consistoriul arhidiocesan de la Sibiu, viitorul patriarh al Romîniei îl informa pe Morțun pe atunci ministru al Lucrărilor Publice — de proiectul unui baron sas în legătură cu construirea unei linii de cale ferată Budapesta-Arad-Sibiu-Clineni-Pitești-București-Constanța, menită să evite ocolurile pe la Vîrciorova sau Ițcani. În altă ordine de idei, Miron Cristea transmitea informații interesante (și foarte laice) asupra modului cum romînii din sudul Transilvaniei priveau exportul de vite din Romînia în imperiu. „Vestea că să va permite trecerea vitelor în urma noului convenții cu Ungaria — scria M. Cristea—a produs bucurie la Romînii din mărginime, dară paremi-să iară s-a redus lucrul numai la transport de *carne* și cu privire la vite să vor susținea vechile greutăți, care fac mărginienilor noștri multe mizerii" (pach. 30 doc. nr. 28).

În fondul respectiv se găsesc cîteva luări de poziție interesante în legătură cu orientarea politicii externe a Romîniei în zilele din ajunul declanșării războiului. Se află de pildă o scrisoare din 23 iulie 1914 a lui Vintilă Brătianu către fratele său Ion Brătianu (pe care o reproducem în întregime în anexă) unde se fac considerații oglindind preocupările și calculele burgheziei romîne în legătură cu războiul ce bătea la ușă. Reiese din scrisoare, că—după aprecierea lui Vintilă Brătianu—îndeosebi în cercurile militare predominau sentimentele de ostilitate față de Puterile Centrale și că un joc politic contrar acestei stări de spirit ar fi fost periculos. Din scrisoare rezultă clar tendința clasei dominante de a se orienta ulterior, în funcție de mersul general al operațiunilor militare și de a face o politică de conjunctură, dictată de situația generală a războiului imperialist.

Scrisoarea are valoare documentară, dacă nu atît prin noutatea ideilor principale, în orice caz prin caracterul ei extrem de sincer, intim și lipsit de rezerve, date fiind raporturile de strînsă rudenie dintre autor și destinatar.

Pe de altă parte, faptul că o corespondență atît de confidențială și cu referiri la evenimente atît de hotărîtoare pentru destinele Romîniei — se găsea în posesia unei terțe persoane dovedește încăodată natura relațiilor dintre Morțun și Ion Brătianu. De altfel Morțun i-a scris șefului său politic la 11 iulie 1914, o scrisoare în care-și exprima la fel de sincer și mult mai corect felul cum vedea evoluția ulterioară a evenimentelor. Cerînd întărirea frontierei dobrogene, Morțun încheia : „Nu vor trece 5 ani și noi vom avea războiu cu Bulgarii" (pach. 30, doc. nr. 82).

Din perioada participării Romîniei la război sînt puține documente importante. Relevăm doar trei din ele. Unul se referă la starea de spirit din Iași în vara anului 1917. Este o scrisoare a lui C-tin I. C. Brătianu către Morțun — pe care o reproducem de asemenea integral — unde se fac recomandări pentru întărirea securității Adunării Deputaților. „Cu lipsurile de astăzi și cu agitatorii care lucrează este mai bine să iei precauțiuni", scria C. I. C. Brătianu ui Morțun la 3 iunie 1917.

În sfîrșit sînt două scrisori din ultimii ani ai vieții lui Vlahuță care redau mizeria materială și morală în care marele poet și-a sfîrșit zilele.

La 25 martie 1917, Vlahuță scria : „Am o slujbuliță la Cameră — corector la „Analele Parlamentare". Corecturile mi le trimitea acasă (cînd aveam casă) și-mi trimitea și leafa, în schimbul unei chitanțe. Acum mi s-a spus că ai dat ordin să nu se mai primească chitanță, ci să venim să iscălim la fața locului. Nu s-ar putea face o excepție pentr-un biet scriitor devastat, sărăcit și aruncat pe drumuri la vreme de bătrînețe" ? (pach. 30 doc. nr. 108). Un an mai tîrziu, la 8 martie 1918, Vlahuță revenea în termeni dramatici :

„Aștept de cinci luni leafa de la Cameră. Aș fi foarte fericit s-o mai *pot* (subliniat în text — *n.n.*) aștepta, ș-aș fi și mai fericit să pot renunța la ea. Dar... „cuțitul os", vorba lui Caragiale". (pach. 30 doc. nr. 118).

★

www.dacoromanica.ro

Corespondența semnalată, spicuirile de mai sus precum și documentele reproduse alăturat, cu toate că privesc probleme și intervale de timp diferite, pot reprezenta un ajutor chiar și modest în documentarea istorică asupra perioadei respective.

ANEXE

Anexa nr. 1

Dorohoi, 1907 martie 13

Stimate domnule Morțun,

Bine că a venit vremea să mă adrezez unui Ministru fostul meu prieten și socialist, cred că înțelegi că este cea mai mare satisfacțiune a mea personală.

Pe cită vreme încă nu cunosc în mod cert intențiunile noului guvern și a D-stre relativ la rezolvirea chestiei țărănești, le-eau de bune și în favoarea sătenilor, cu toate aceste, 'mi permit în baza bunei noastre prietenii și-n baza principiilor ce-o dată amîndoi le propoveduiam de-o potrivă cu acelaș entuziasm și cu aceiaș căldură, 'mi permit zîc a vă aminti justile cereri ale noastre ale sătenilor de la Dorohoi.

Poate ai văzut că din toate județile singurul Dorohoiul au avut mai precisă cererile și mai în acord cu nevoile timpului, de aceea le reamintesc și eu.

Săteni din județul Dorohoi și eu împreună cu ei cerem:

1) Să faceți o lege prin care să desființează arendășia individuală, — numai săteni (Muncitori de pămînt) au dreptul de-a lua în arendă Moșiile fie ale statului, fie ale particularilor, și numai cînd săteni nu vor voi, atunci să se dee în arendă indivizilor, în care caz să fie obligat arendașul să dea pămînt țăranilor suficient socotit a 4—5 fălci de familie (în care intră și imașul) cu preț de 20—30 lei fălcia, plata să va face în bani nu în muncă.

2) Reziliarea imediată a contractelor de arendare a moșiilor și darea în arendă la săteni.

3) Votul universal, direct și secret — odată cu aciasta asă vota și legea reabilităței, pentruca D-tră ști<ți> că sînt zeci de mii de săteni condamnați pe nedrept și pentru fapte de nimic.

Aceste au fost punctele principale care le-au cerut aproape toți săteni din întriaga țară în special cei de la Dorohoi.

În urma răscoalei, am mai propus cînd am venit din nou în contact cu săteni, am cetito cu toți după cum știi că la Dorohoi este drept lozincă: „Carticica cea rosă" a lui Morțun — și ne-am sfătuit căzînd cu toți de acord a sa mai cere.

4) Să se voteză în Bugetul Statului cel puțin 30—40 milioane lei anual pentru cumpărarea de către stat a moșiilor de la particulari.

5) Nici un proprietar să nu aibă dreptul să-și exploateză mai mult decît o singură moșie și în acest caz să dea pămînt sătenilor de pe moșia ce-o exploatiază cîte 4—5 falci cel puțin și pe preț de 20—30 lei falcea; restul moșiilor să fie arendate la săteni și numai în caz cînd săteni nu vor voi să le ea, le poate exploata singur.

6) Casa Rurală și protecția băncilor populare.

7) Reducerea termenului de serviciu în armata permanentă la un an.

Cred de datoria mea a reaminti fostului bunului meu prieten în interesul lui personal ca cererile de la punctul 1, 2 și 3 trebuiesc imediat legiferate căci nu va înceta răscoala un moment pînă nu le vom videa traduse în fapt aceste cereri drepte ale poporului romîn. Veți putea poate înăbuși în sînge pentru moment rescoalele, aciasta va fi pe seama D-tre. Noi săteni nu vom înceta un moment de-a nu ne manifesta la toate ocaziunile dorințele noastre, și la orice moment oportun a ne rezvrăti din noi, pentru cucerirea drepturilor noastre. Voiți pace și liniște luați măsuri (întregi) și în favoarea poporului astfel după cum vi le scriu eu aice, în caz contrar samanați mai multă ură între D-tă clasa stăpînitoare și noi poporul — noi o știm că vă vine foarte greu a vă decreta singuri peirea D-tre și a Coroană — dar

www.dacoromanica.ro

cînd poporul aşa vrea, aşa trebuie să să facă; noi suntem hotăriţi pe viaţă şi moarte, ştim că cu sacrificiul vieţii noastre o să căpătăm ceea - ce cerem, aţi omorît cîţiva dintre ţărani noştri, şi plangem pe aceşti martiri ai dezrobirii noastre, şi — suntem hotăriţi să murim 40—50 de mii de săteni, şi cred că numai după ce veţi face un asăminea macel, atunci cred că şi armata va fraterniza cu noi, numai atuncea vom putea căpăta ceea ce cerem. Semne bune să arată, — armata şi la Dorohoi au fraternizat pe ici pe colea cu săteni, mîne vor fraterniza toţi soldaţi cu noi — căci triumful nostru va fi şi dezrobirea lor.

Nu cer nimic personal vechiului meu prieten ci'l rog pria fierbinte să dea sătenilor ce e a sătenilor. Primiţi vă rog stima ce-o am contra Dtr.

Căpitan Urzică

(Fond V. Gh. Morţun, pach. 30, nr. 26).

Anexa nr. 2

Stimate domnule Mortun,

Cei ce vă scriu aceste rînduri vă sînt cunoscuti ca oameni de ordine, observatori ai legilor Ţării. Nu mai dar vom aproba actele de violenţă şi de vandalism la care s-au dedat ţăranii, împinşi de setea răzbunării pentru asupririle şi necazurile lor de veacuri. Dar toţi oamenii de bine recunosc că au fost cauze adînci de suferinţă care au împins la actul desperat al revoluţiei.

Dacă simţim o mulţumire că graţie măsurilor energice, răscoala s-a potolit mai pretutindenea, — în judeţul nostru nu mai există aproape nici urmă — nu tot aceiaş simţire o încercăm cînd vedem că tocmai cei chemaţi a face pace nu şi-au potolit furia şi neomenia. Cele ce se petrec la noi, barbariile şi cruzimile ce au loc ne-au umplut sufletul de o durere aşa de adîncă, încît nu ne-am putut stăpîni a nu ne îndrepta glasul nostru de protestare către D-ta a cărui inimă bună pentru cei de jos nu este aşa de cunoscută.

La noi, putem spune, numai de formă nu există starea de asediu faţă de ţărani, dar de fapt există. Legea obştească şi autoritatea civilă numai are nici un rost: toată puterea e în mîna militarilor. Ei intră în sate, răsculate or nu, ridică oamenii, fără nicio cercetare şi nu numai din judeţul nostru dar şi de prin judeţele limitrofe, şi-i aduc la Roman, zeci de chilometri pe jos pe o vreme ca asta. Zilnic trec pe stradele oraşului, sub puternice escorte, convoiuri de aceşti nefericiţi, rupţi de foame, aproape desculţi şi legaţi cot la cot ca cei mai criminali făcători de rele. Bătrîni, tineri chiar copii sînt duşi în cazarmi şi bătuţi într-un chip îngrozitor; cei din satele răsculate, ca să nu se mai răscoale: cei din cele nerăsculate ca să nu le vie pofta a se răscula. Şi ca efectul să fie şi mai şimţitor nu pun soldaţi romîni ci evrei[1] ca să-i bată mai fără milă. Gem cazărmile de vaitele acestor nefericiţi din al căror trup ţîşneşte sîngele sub loviturile cu trăcătoarea ale soldaţilor. Nu-i sat să nu fie bătut. Sărmanii oameni abia se mai tîrîie pe picioare şi nu se mai pot susţine pe şezut din cauza durerilor.

Orcine are măcar un pic de simţire omenească nu-i chip să nu se simţă mişcat de chinurile acestor nefericiţi, nu-i chip să nu i se umple sufletul de jale pentru suferinţele acestor oameni şi de revoltă în contra călăilor care-şi fac o plăcere satanică din chinul sfîşiitor al acestor nefericiţi de pe spatele cărora trăim noi toţi. Cu asemenea măsuri nu se îndreaptă lumea, ci se înrădeşte numai ura ţăranului în contra păturilor superioare, şi chiar în contra ţării sale duşmane. Se crează apoi neîncrederea în realizarea reformelor promise prin Manifest. Mai deunăzi unul spunea către cineva dintre noi: „Hei Domnule nu ştim cum a fi, pînă atunci vedem că fac reforme pe spatele noastre!".

Şi e cu atît mai trist, că aceste lucruri se petrec tocmai în judeţul Roman, unul din fiii căruia — cel mai bun şi mai iubitor al ţărănimii stă pe banca ministerială. Fiţi dar interpretul glasului nostru de durere pentru suferinţele fraţilor noştri şi faceţi, iubite Domnule Morţun, ca să înceteze această barbarie şi cruzime sălbatecă demnă de timpurile medievale ale Inchiziţiei.

---

[1] Tendinţa diversionistă a acestei măsuri este caracteristică politicii de aţîţare şovină a claselor dominante din Romînia. — *n. n.*

www.dacoromanica.ro

Primiţi, vă rugăm, iubite Domnule Morţun, expresiunea distinselor sentimente cu care avem onoarea a fi ai Domniei Voastre.

20 martie 1907 Roman

N. Apostol, Pr. M. Mîrza, Chr. Ştefănescu, I. Rioca (m) *Gh. Gavrilescu, C. Theodorescu, N. Popovici-Podaşcă( ) I. Petreanu*

(Fond V. Gh. Morţun, pach. 30, nr. 24)

Anexa nr. 3

Vintilă Brătianu către Ion I. C. Brătianu

Iubite Ionel.

Hotărîrea luată în Consiliu de alaltă-ieri a ridicat o mare grije tutulor de la cei mai de jos şi mai depărtaţi pînă la cei mai de sus şi mai culţi. — Rezerva noastră a mulţumit pentrucă a fost considerată de toţi nu atît ca o declaraţie de neutralitate ci că nu mergem cu unguri.

Explozia aceasta de mulţumire a arătat care este adevărata stare de spirit din întreaga ţară şi *care nu se va putea schimba ori care ar fi guvernul ce s'ar face oricare ar fi protestele sau cauzele ce s'ar da*; aceasta cel puţin *în situaţia actuală europeană*. Atitudinea Italiei a convins şi mai adînc pe toţi că putem avea o atitudine neutră pentru moment.

Deaceea a schimba acum această atitudine care pare cea mai cuminte, ar fi prematur şi ar găsi o.rezistenţă puternică a opiniei publice care nu ar pricepe cauzele schimbării. Ar vedea o supunere la o ameninţare a triplei alianţe şi deci revolta opiniei publice n-ar face decît să crească şi mai mult. Trebuie să-ţi dai seamă că în opinia publică nu înţeleg numai pe cea civilă. Armata este poate mai influenţată în această privinţă decît lumea civilă. O hotărîre contrară acestei stări de spirit n'ar fi oportună cel puţin acum. Îmbrăţişez

Vintilă Brătianu

23 iulie 1914.

(Fond V. Gh. Morţun, pach. 30, nr. 73).

Anexa nr. 4

Iaşi în 3 iunie 1917

C. I. C. Brătianu către V. G. Morţun

Scumpe amice,

Aseară am aflat că Cuza ar fi făcut sute şi sute de invitaţii pentru şedinţa de astăzi la Cameră. Cum eri au ameninţat că fac scandal, crez că trebuiesc luate cîteva precauţiuni.

Să nu se lase în incintă de cît persoane sigure. Să nu se lase mai multe persoane în tribune decît sînt locuri.

Să nu se lase de cît dame în loje. Să se facă un serviciu de ordine mai serios pe pieţi.

Să se aibă la îndemînă o companie de jandarmi pedeştri cu un ofiţer sdravăn.

Cu lipsurile de astăzi şi cu agitatorii cari lucrează este mai bine să iei precauţiuni; chiar fără trebuinţă neapărată decît să avem o surprindere.

Al d-tale cu afecţiune
C. I. C. Brătianu

(Fond V. G. Morţun, pach. 30, nr. 100).

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 3, 1957

CÎTEVA DATE PRIVITOARE LA SITUAȚIA ȚĂRĂNIMII DIN DOBROGEA ÎN 1878

DE

V. MIHORDEA

În timpul războiului ruso-romîno-turc, după răscoala bulgarilor din 1876, populația creștină de pe linia Dunării din cuprinsul Imperiului otoman a avut mai întîi de îndurat teroarea bandelor de cerchezi, aduse de guvern din Asia Mică pentru represalii și intimidare.

Ca să scape de furia acestor bande, mulți locuitori din Dobrogea au trecut la nordul Dunării, în Romînia. La 2/14 mai 1877 căpitanul portului Galați raporta Ministerului de Externe: „Astăzi au venit în port niște locuitori de prin satele din partea dreaptă. Au arătat că părăsesc satele în număr mare, amenințați de cerchezi, scoborîndu-se locuitorii la satul Pisica, pe malul Dunării a trece dincoace în oraș"[1]. După intrarea Romîniei în război și trecerea armatei în Bulgaria prefectul de Ialomița raporta, la 31 octombrie/11 noiembrie, că la 10 octombrie s-au refugiat din Satul Nou (Silistra), de frica acelorași bande de cerchezi, un număr de cincizeci de familii de romîni, trecînd la nordul Dunării și adăpostindu-se în comuna Șocariciu" cu puținele vite ce au putut smulge rapacității vrășmașilor și că acum pe lîngă lipsa de hrană jurnalieră în care se găsesc, sînt chiar expuși a-și vedea vitele murind de foame din cauză că arendașul moșiei respective nu le tolerează pășunea lor pe moșie fără plată, nici stringerea de burueni pentru încălzirea copiilor". „Prefectul spune că a luat dispoziții pentru asigurarea acestor familii în contra intemperiilor timpului, pe la locuitorii din comuna Șocariciu, făcînd apel la sentimentele lor hospitaliere și de generozitate, ca din prisosul proviziilor ce au să procure mijloace de existență confraților lor imigrați"[2].

Două rapoarte ale unor prefecți, pe care le dăm mai jos, datînd din toamna anului 1878, arată cum era organizarea comunală în momentul cînd Dobrogea trece sub administrația românească. La 6/18 noiembrie, prefectul de Silistra-Nouă, care-și avea reședința la Cernavodă, raportează că pămîntul este în cea mai mare parte „proprietate de stat", în realitate a „vacufeunilor", adică a comunităților religioase. Locuitorii cultivau acest pămînt în dijmă „după putere". În rîndurile țărănimii se constată un proces de diferențiere: mulți locuitori săraci, fără pămînt, trebuiau să ia pămînt în arendă de la țăranii bogați. Războiul a pustiit cu desăvîrșire această provincie, reducînd satele înfloritoare de mai înainte la „cea mai jalnică priveliște".

[1] Arhiva Ministerului de Externe, vol. 72, fol. 112.
[2] Loc. cit., vol. 30, fol. 233 și 238.

www.dacoromanica.ro

La 10/22 decembrie, acelaşi an, subprefectul plăşii Tulcea trimite prefecturii un lung şi documentat raport despre cele constatate în parcurgerea sat cu sat a teritoriului ce-i era încredinţat spre administrare. Concluziile sînt trase din cercetarea a 23 comune şi a două mănăstiri, şi sînt prezentate sistematic, pe puncte : felul cum sînt administrate comunele de către primari, plătiţi de fiecare locuitor în parte; cum funcţionează poşta, serviciul stării civile, sănătatea publică; ocupaţia locuitorilor, repartizarea pămîntului, viaţa religioasă a locuitorilor de toate naţionalităţile, veniturile comunale (anul financiar începea la 1 septembrie), apoi consideraţii asupra moravurilor populaţiei.

Tabloul statistic alăturat arată că în cele 23 comune şi două mănăstiri din plasa Tulcea, populaţia rurală se ridica la 10 448 locuitori, că numărul bărbaţilor era mai mare decît al femeilor, că satele cu romîni formau majoritatea şi că celea compuse din mai multe naţionalităţi aveau mai mulţi primari, cum este cazul comunei Cataloi, cu trei primari. Numai două sate nu aveau local de biserică, iar 18 local de şcoală; numărul învăţătorilor în toate cele 23 comune se ridica la...patru. Nici o comună nu avea local de primărie. Actele stării civile erau ţinute de preot, iar preoţii întreţinuţi de locuitori.

Ţărănimea turcă, deşi făcuse parte pînă la război din naţiunea dominantă, ducea o viaţă care nu era de loc de invidiat faţă de a celorlalte naţionalităţi. O ilustrare a acestei stări de fapt o constituie incidentul din 1879. În acest an, ţăranii turci din Armutlia au venit în număr mare şi au ocupat sediul consulatului otoman din Tulcea, fapt pentru care ministrul Turciei la Bucureşti, Suleiman Bei, se plînge guvernului romîn şi cere ca aceşti ţărani să fie trimişi la urma lor, sau unde se va găsi de cuviinţă[1].

Cu privire la motivele acestui gest, prefectul de Tulcea raportează că „cele cincisprezece familii otomane din Armutlia au venit din cauza desăvîrşitei lipse în care se afla, sperînd a găsi aici mijloace de existenţă. În consideraţiunea mizeriei în care se află, am tolerat totuşi aceasta ca o excepţiune. Zilele acestea le-am distribuit ajutoare pentru hrana lor"[2].

Aceste mărturii documentare, inedite, înfăţişează aspecte privitoare la starea ţărănimii de toate naţionalităţile şi la organizarea vieţii rurale din Dobrogea pînă la 1878.

ANEXE

Cernavodă, 6/18 noiembrie 1878

Prefectul de Silistra-Nouă raportează Ministerului de Interne starea locuitorilor.

... „Am constatat d-le ministru de asemenea că în ce priveşte proprietatea în pămînt că aproape nu există, afară de rare excepţiuni deoarece pămîntul în mare parte aparţinea statului. Locuitorii plătesc numai dijme pentru pămîntul ce cultivă, fiindu-le permis a avea după putere"...

... „Ultimul război a făcut nenorocirea întregei populaţiuni şi a aşezat ruina în vatra fiecăruia... Acestor cauze trebuiesc negreşit atribuite slăbiciunea morală, lipsa de încredere în îndreptare cît şi traiul material cu desăvîrşire decăzut în care se svîrcoleşte întreaga populaţiune şi mai cu deosebire cea romînă. Mi-a fost dat ca să constat sate întregi, înainte înfloritoare, ne mai prezentînd actualmente decît cea mai jalnică privelişte. Acolo unde erau turme

[1] Arhiva Ministerului de Externe, vol. 104, fol. 11.
[2] Loc. cit., fol. 13.

www.dacoromanica.ro

de 25 000 oi şi 2—3 000 alte capete de vite, nu se mai află nici chiar urma acestui păstorit... căci agricultura şi păstoritul sînt micile îndeletniciri ale lucuitorilor"...

(Arh. St. Buc. Min. Int. Adm. Dos. 5703—68, fol. 64).

Tulcea, 10 decembrie 1878

Raportul subprefectului plăşii Tulcea către Prefect

Organizarea Dobrogei sub administraţia turcească

Domnule Prefect

De la 24 pînă la 30 noiembrie inclusiv, acompaniat de recomandatul ajutor translator, Dl. George Minculescu, inspectînd toate comnule rurale în număr de 23 şi două monastiri cu monachi şi monachine din arondismentul Tulcea ce am onoare a administra, mai întîi în prezenţa locuitorilor fiecărei comune am dat lectură proclamaţiei Alteţei Sale Regale domnitorul rominilor pentru luarea în posesiune a provinciei Dobrogea, al cărei conţinut cu principii salutare a fost ascultat cu atenţiune în genere, fără distincţiune de naţionalitate, de religiune, după care cercetînd situaţiunea actuală a comunelor, am constatat următoarele :

1. Fiecare comună este administrată de cîte un primar (muctor, ciorbagiu, starşina) salariaţi de locuitori anual cu cîte unul la doi lei noi de casă, sau de la 5 la 10 lei turceşti, asistaţi de cîte doi pînă la cinci consilieri (hazali, bătrîni, starici) avînd în serviciu cîte un vătăjel (chihaia) afară de trei din comunele mixte, care sînt administrate de cîte doi şi una de trei primari cu vătăjei şi consilieri respectivi ai naţionalităţilor şi cultelor existente în ele. Serviciu poştal se face de locuitori cu rîndul.

2. *Serviciul stării civile* se exercitează de cler şi am dispozat a-mi prezenta prin primarii respectivi la finele fiecărei luni liste exacte cu toate căsătoriile, născuţii şi morţii de ambele sexe pînă la aplicarea pe la comune a regulamentului stării civile în vigoare în Rominia.

3. Higiena publică este satisfăcătoare, neexistînd nici o maladie contagioasă, nici epizotie care flagel în primăvara anului curent şi parte din vară a făcut mari ravagii în vitele locuitorilor afară de comuna Sarinosuf, în care de la 28 octombrie şi pînă la finele lunii noiembrie au murit aproape 40 de vite şi pentru care au luat măsurile necesare de separarea celor sănătoase şi necircularea prin alte comune spre evitarea contagiunii.

4. Populaţiunea în genere, din care elementul predominant sînt Romînii, se ocupă cu plugăria, cultura viilor şi o prea minimă parte din comunile situate pe lîngă ape şi cu pescuirea.

5. Teritoriul fiecărei comune (mercaua) este delimitat cu pietre hotare şi se exploatează de locuitori în baza tapiilor ce posed de la guvernul otoman, fiecare tapie este pentru o tarla de diferite mărimi din care unele de zece dolumuri/400 paşi lungime şi 40 paşi lăţime/ în care seamănă opt baniţe cereale sau chiar o chilă turcească de 80 ocale. Unele tarlale sînt mai mici şi altele mai mari de zece dolumuri. Am observat însă că parte din populaţiunea săracă din toate comunele nu dispune de pămînt şi sînt siliţi a închiria de la cei bogaţi, cari au mai multe tarlale şi că locuitorii bulgari din unele comune au uzurpat şi arbitrar şi cu autorizaţiunea comitetului permanent de sub administraţia rusă, părţi mari din teritoriul comunelor limitrofe, asupra cărora mi s-a reclamat verbal de către locuitorii lezaţi.

6. Biserici ortodoxe există în toate comunele locuite de romîni, ruşi, bulgari, afară de una, iar catolice şi geamii în satele locuite de nemţi, tătari şi turci. Preoţii în genere sînt salariaţi de locuitori anual cu cîte două baniţe producţie de fiecare casă, iar dascălii cîntăreţi cu cîte o baniţă.

7. Venituri comunale nu există nicăierea, dar în fiecare comună mixtă şi în cele locuite numai de creştini sînt înfiinţate de către Administraţia rusă încă din luna septembrie 1877, cîte o circiumă antreprisuită cu contracte anuale în regulă, care antreprise continuă şi al căror venit atît pe anul expirat la 31 august cît şi pe patru luni din anul curent s-au încasat de către comitetul permanent bulgar de sub administraţia rusă, avînd a mai plăti antreprenorii cîte două rate în anul 1879 pînă la expirarea contractelor, care cîştiguri sînt de opiniune să-mi daţi soluţiunea d-a le încasa consiliile comunale, cari au necesitate absolută pentru crearea şi retribuirea notarilor indispensabili întreţinerii corespondenţei regulată, construirei de case destinate primăriei şi şcoalei rurale şi retribuirea în limitele posibile a celorlalţi funcţionari comunali, precum primari, vătăjei şi clerul.

www.dacoromanica.ro

8. Moravurile şi obiceiurile populaţiunilor constituită din romîni în majoritate, ruşi, bulgari, nemţi, tătari şi ţigani, sînt caracteristice naţionalităţilor apartenente, distingîndu-se romînii şi nemţii în curăţenie, inteligenţă, modestie, moderaţiune, blîndeţe şi ospitalitate. Detalii asupra fiecărei comune am onoare a vă prezenta în alăturatul tablou statistic, de situaţia actuală acestui arondisment. Domnule Prefect, pe lîngă unirea şi înfrăţirea consiliată populaţiunilor în genere şi instrucţiunilor date primarilor respectivi d-a-mi raporta odată pe săptămînă de starea comunelor, d-a se îngriji de menţinerea bunei ordine, d-a-mi spune imediat toate crimele şi delictele ce s-ar comite, accidentele eventuale, am recomandat tuturor locuitorilor lezaţi că atît pentru terenurile şi casele ocupate sau uzurpate de alţii în absenţa lor, cît şi pentru toate daunele cauzate unora de către alţii în timpul evenimentelor urmate de la începutul companiei pînă la instalarea autorităţilor romîne, să reclame tribunalului de ocol competinte spre satisfacerea legală, dar sînt de opinie ca prin intermediul Dvs. în virtutea art. 15 din regulamentul de organizare administrativă a Dobrogei către d. Ministru competinte, să se elaboreze un nou regulament rural în această parte a Romîniei pentru împărţirea moşiilor săteşti (mercale)tuturor capilor de familie din sate spre a nu îndura unii lipsa totală a mijloacelor de subsistenţă, iar alţii să trăiască în abundenţă.

Alte reclame din partea locuitorilor n-am întîmpinat decît d-a li se permite aprovizionarea cu lemne în condiţiunile anterioare şi dorinţa unanimă pentru înfiinţarea de şcoli publice rurale oferindu-se comunele să prepare localurile şi mobilierul necesar; asemenea multe comune romîne au exprimat dorinţa introducerii şi aplicării instituţiunilor şi legilor romîne în această parte.

Terminînd, sînt de opiniune Domnule Prefect, dacă şi Dvs. veţi conveni ca în consideraţiunea prea marii întinderi teritoriale a arondismentului care să poate compara cu întinderea unora din judeţele mai mici din ale Romîniei şi a grelei comicaţiuni din cauza drumurilor impracticabile, în interesul facilitării administraţiunii, în prompta executare a ordinelor şi exactitatea serviciului să binevoiţi a interveni către Dl. Ministru de interne d-ai autoriza pe poliţaii tîrgurilor secundare Mahmudia şi Isaccea d-a avea surveianţa asupra comunelor rurale limitrofe şi corespunde cu administraţiunea arondismentului în afacerile relative acelor comune, în privirea că după organizaţiunea actuală personalul numeros de care dispune are ocupaţiuni prea restrînse în micile tîrguri ce administrează şi cu staţiuni telegrafice.

Primiţi, etc. Ad-tore
I. Iacovache

(Arh. St. Buc. Min. Int. Div. Adm. Dos. 5701, fol. 6 şi 29).

www.dacoromanica.ro

TABLOU STATISTIC

De situaţia comunelor rurale din arondismentul Tulcea

Nr. crt.	Numele comunelor	Numele primarilor	Nr. bisericilor	Nr. şcoalelor	Nr. învăţătorilor	Populaţia bărbaţi	Populaţia femei	Total	Naţionalitatea	Observaţiuni
1	Malcoci	Vladimir Hucin chi	1	1	1	175	165	340	Nemţi catolici	Local de primărie nu este. Are o biserică catolică cu un preot întreţinută de locuitori.
2	Prislova	Ioan Cassian	1	—	—	183	168	351	Romîni şi ruşi	Local de primărie nu este. Are o biserică ortodoxă cu un preot, întreţinută de locuitori. Local de şcoală şi învăţător nu este.
3	Pîrlita	Gavrila Artlof	1	—	—	92	71	163	Bulgari	Local de primărie nu este. Are o biserică ortodoxă cu un preot, întreţinută de locuitori Învăţăto şi local de şcoală nu este.
4	Bestepe	Ignat Va ile	1	—	—	440	447	887	Romîni, bulgari şi tătari.	Local de primărie nu este Are o biserică ortodoxă cu un preot, întreţinută de locuitori Învăţător şi local de şcoală nu este.
5	Morunghiolu	Ioan Zaharenco	1	—	—	205	184	389	Ruşi şi tătari	Local de primărie nu este. Are o biserică ortodoxă cu un preot, întreţinută de locuitori. Învăţător şi local de şcoală nu este.
6	Dunavăţ de Sus	Simeon Denisov	—	—	—	120	100	220	Ruşi	Local de primărie şcoală, biserică, preot şi învăţător nu este.
7	Dunăvăţ de Jos	Vasile Ivan	—	—	—	220	205	425	Ruşi	Local de primărie. scoală şi învăţător nu este Are o biserică ortodoxă fără preot.
8	Beibugia	Nobei Burahai	1 geamie	—	—	159	139	298	Tătari	Local de primărie nu este. Are o geamie turcească cu un hoge care face şi pe profesorul.
9	Sarinasuf	Nedu Celio	1	1	1	172	153	325	Romîni, bulgari tătari.	Local de primărie nu este. Are biserică ortodoxă cu un preot. Local de şcoală cu învăţător care ţine şi locul de notar.
10	Caraibit	Mateias Ternes de origină neamţ şi Abdul Hami de origină otoman	1 geamie	—	—	81	55	136	Tătari şi nemţi	Local de primărie nu este. Are o geamie cu un hoge şi o capelă la care slujeşte preotul de la comuna Malcoci. Local de şcoală şi învăţător nu este.
11	Calica	Isidor Andronic	1	1	—	219	182	401	Romîni	Local de primărie nu este Are o biserică ortodoxă cu doi preoţi, care se întreţine de locuitori, au local de şcoală fără învăţător.
12	Sarighiolu	Ieni Dumitru	1	—	—	342	376	718	Romîni	Local de primărie nu este. Are o biserică ortodoxă cu un preot care se întreţine de locuitori. Local de şcoală şi învăţător nu este.
13	Hagraghiolu	Gheorghe Raţă romîn şi Petcu Ivan bulgar	1	1	—	470	413	883	Romîni şi bulgari	Local de primărie nu este. Are biserică ortodoxă cu doi preoţi şi local de şcoală fără învăţător.
14	Sabangei	Vasile Lupu	1	--	—	135	119	254	Romîni	Local de primărie nu este. Are o biserică ortodoxă cu un preot care se întreţine de locuitorii comunei. Şcoală şi învăţător nu este.
15	Enichioi	Jeliu Dumitru	1	—	—	150	127	278	Bulgari	Local de primărie nu este. Are o biserică ortodoxă cu un preot, care se întreţine de locuitori. Local de şcoală şi învăţător nu este.
16	Cataloi	Iacob Casianu romîn, Vasile Nedelcu bulgar, Frederic Carol Isinghel neamţ.	2 1 rus<à> şi 1 bulgar<à>	—	—	361	307	668	Romîni, bulgari şi nemţi.	Local de primărie nu este.Are două biserici, una romînă şi alta bulgară cu un preot romîn plătit de locuitori. Local de şcoală, învăţător şi notar nu este.
17	Frecăţei	Petrea Donciu	1	—	—	209	199	408	Bulgari, romîni şi turci.	Local de primărie nu este. Are biserică ortodoxă cu un preot, întreţinută de locuitori. Local de şcoală şi învăţător. nu este.
18	Mînăstirea Cilicderea	Arhimandrit Atanase Lisovenco stareţ	1·	—	—	35			monahi ruşi	Mînăstirea cu hramul Naşterei Măicii Domnului întreţinută prin agricultură şi comerţ de vite cornute.
19	Monastire de monahine	Stariţa Arhilaca	2	—	—		75		Ruscе	Monastirea are două biserici una cu hram Arhanghelui Mihail şi Gavril şi alta Adormirea Maicii Domnului. întreţinută din venitul comerţului de vite ce face.
20	Teliţa	Vasile Ifimov	1	—	—	253	206	459	Ruşi	Local de şcoală nu este. Are o biserică ortodoxă cu un preot. întreţinută de locuitori. Local de şcoală şi învăţător nu este.
21	Medanchioi	—	1	—	—	163	126	289	Romîni, bulgari, ruşi şi ţigani.	Local de primărie nu este Are o biserică ortodoxă cu un preot care se întreţine de locuitorii comunei. Local de şcoală şi învăţător nu are.
22	Nicoliţel	Mihalciu Jepa	1	—	—	506	484	990	Romîni	Local de primărie nu este. Are o biserică ortodoxă cu un preot care se întreţine de locuitori. Local de şcoală şi învăţător nu are.
23	Purchiş	Ion Dumitru	1	—	—	103	173	376	Romîni	Local de primărie nu este. Are o biserică ortodoxă cu un preot care se întreţine de locuitori. Local de şcoală şi învăţător nu este.
24	Somova	Gheorghe Grecu	1	—	—	359	342	701	Romîni, ruşi şi bulgari	Local de primărie nu este, are o biserică ortodoxă cu un preot, întreţinută de locuitori. local de şcoală şi învăţător nu este.
25	Cişla	Zaharia Grigorescu	1	—	—	220	169	389	Romîni	Local de primărie nu este. Are o biserică ortodoxă cu un preot. întreţinută de locuitorii comunei. Local de şcoală. învăţător şi notar nu este. Actele stării civile se ţin de preot.

Recapitulaţiune

www.dacoromanica.ro

(Arh. St. Buc., Min. Int., Adm. dos. 5701, 68 b, partea II, f. 7—12).

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 3, 1957

DOCUMENTE PRIVITOARE LA SATUL BĂNEȘTI DIN APROPIEREA ORAȘULUI TÎRGOVIȘTE[1]

Documentele pe care le publicăm mai jos sînt inedite și au fost dăruite Institutului de istorie al Academiei R.P.R. de Ghiță Gheorghe, contabil la Tîrgoviște, prin Svințu T., profesor de istorie la școala medie nr. 3 din Tîrgoviște. Ele prezintă interes pentru acei cercetători care se ocupă cu probleme de istorie locală. Prin publicarea lor urmărim a le face cunoscute unui număr cît mai mare de cercetători.

★

1616 (7125) noiembrie 11

† *Aici megiașii lui Voico și ai lui Dragotă din Bănești, anume*: Stoica Boteanu *din* Mogoșani *și* Badea peh<arnic> *din* Detcoi *și* Stan log<ofăt> *din* Poeniță *și* Dragiul *din* Mogoșani *și* Pătru din Băduleșt<i> să caute și să adeveréze: fost-au rumâni lui Simion de Găești au n-au fost, cumu vor adevăra ei cu sufletele lor. Soroc *la sfînta Bobotează.*

Scris noiembrie 11 *zile, anul* 7125 <1616>.

Ispravnic Dan portar.

† *Io Alexandru voievod, din mila lui dumnezeu, domn.*

Orig. rom. hîrtie, pecete aplicată, căzută.

<ante 1644> februarie 9

† Scris-am acestu zapis cum să sé știei că am văîndot eo Odrége post<e>lnic lu Voicu și lu Dragot<ă> și au fosto zălojăt pop<a> Necol nești locur<i> derepto 350 de ban<i>și la Pascul iară nește locur<i> direpte 500 de ban<i>. Iară Voico și feciurie lo Dragot<ă> no se ao soférit cu locore zălojăté în fonea loru ci se-o scolat Voico și féciori lo Dragot<ă> ci ao dat bani în mâna lo Odrége să-i dea îndărăt zălojiuturi luro. Și mărtorie sânté Radul log<ofăt> și Sărdea armașuol de Bănești și Ivano și Caleno de Poinéță.

Scris luna făorar 9 *zile.*

Orig. rom., hîrtie, patru peceți aplicate. Datat după documentul din martie 1644.

<ante 1644> iulie 4

† Scris-am noi cești 4 megiiași cumu amo fosto luați pre răvașă domnești de Voicu și de Bădilă pă<n>tro să căutămo de o delniță de ocină ce-au zisu că are Bădilă, ci au zisu

[1] Documentele au fost transcrise și verificate de tovarășii Maria Bălan și H. Chircă.

www.dacoromanica.ro

că are la Voico. Deci noi amo căutatu şi amo adevărato co mo<l>ţi megiiaşi de împréjorolo locoloi şi tineri şi bătrâni. Dopă acea no se-au aflatu nici în omo să zică că are. Dici noi păntro să no ne vătămémo sufletele amo scosu 4 locore de le-mo datu de în ucina lu Voico păntru să se[s] înpace unolu co alătolu să no mai aibă pără amăindoi .

Dici aşa amu adevărat noi ceşti 4 megiiaşi anome : Arăghenie de în Băneşti şi Lăudato de în Bădoleşti şi Oprea şi de în Prisicéni, Proda [şa] şi cu feciurie postélnicolui Udrişti care au fosto vânzătorii.

Scris luna iulie zile 4.

Orig. rom., hîrtie, patru peceţi aplicate. Datat după documentul din martie 1644.

1644 (7152) martie 1

† Adică eu [eu] Anădronii, feciorul lu Udrişte *din* Găeşti, scris-am zapisul meu la mâna Sărdei armaşul *din* Băneşt<i> şi la feciorul lui, dreptu cum să se ştii că i-am vândut den întru codru ci am avut noi a patra parte, dereptu bani gata şase mii. Şi o-mu vândut de bun<ă> voe fără nici<o> gălceavă şi sil<ă>, ca să-i fii moşăe ohabnică. Însă au fostu mai denainte vréme neşte locuri zălojite de părinţii mei la feciorii Ciucăi, iar acum feciorii Ciucăi încă au venit de au luat şă ei căţ<i> bani le-au fostu de pre acéste locuri jălojite, de la Sărdea armaşul şi de la Oprea, soţ:ia Sărdii.

Şi iar amu mai vândut eu Andronii Oprii şă Sărdii o parte de ocin<ă> ci ne-au mai rămasu mai pre urmă nevândut<ă> să o înparţă cu Stanciul Bordu<ş>[1] a<n>[1]ul...[1], Şi o-mu vândut <ace>[1] astă parte ce scri<e> .....[1] derept<u> ba<ni>.....[1] să o ţii Oprea <ş>i Sărdea den doo că ş-au dat şă banii.

Şi cându s-au f<ă>[1]cut această tocâmeal<ă> fost-au mulţi boiari mărturii, anume : den Băneşt<i>, Leca post<elnic> [*din* Băneşt<i>] şi Micul post<elnic> *de acolo*, Stanciul *de acolo* şi Lăudat *din* Bădulest<i>, Blaşco *şi* Voico *din* Găeşt<i>.

Şi am scris eu Udrea post<elnic> *din* Găeşt<i> acest zapis în casa lu Bogdan căl<ă>raşul *din* Târgovişte. Şi acestu zapis iaste preste tote zapisel<e> şi preste tote cumpăr<ă>toril<e>, ca să avem pace de acum naente. Iar cine să va mai scorni cu păr<ă> să fii de mare pradă.

Scris luna martie zile 1, *anul* 7152 <1644>.

Androni
Voicu
Bogdanu

Orig.rom., hîrtie, patru peceţi inelare.

1721 (7229) aprilie 19

† *Din mila lui dumnezeu, Io Nicolae Alexandru voievod şi domn. Am scris domnia mea tuturor megiaşilor* anum<e> : Ghiorghie *din* Băneşt<i> *şi* Cărstea log<ofăt> *de acolo şi* Radul Raţă *din* Bădulest<i> *şi* Cărstea dăr<ă>banţul *de acolo şi* Preda părcălabul *din* Găeşti *şi* Şerban părcălabul *din* Pătroaia. Cătră aceasta v<ă>ĭ fac domniia mea în şt<i>re că aici înaintea boiarilor domnii méle avură întrebăciune dă faţ<ă> Barbul *şi fratele lui* Oprea, *fiii lui* Dragotă dăn Băneşt<i> şi cu Badea dă acolo, zicând Barbul cu frate-său Oprea cum că le calcă Badea hotarul dă întră şi în moşiia lor ce au acolo. Şi ş-au scos Barbul cu frate-său Oprea cărţil<e> ce au avut pă acea moşie, dă s-au citit înaintea boiarilor domnii méle şi le-au adevărat că le sânt cărţil<e> bune.

[1] Loc rupt în orig.

www.dacoromanica.ro

Iar cât pentru, ca să s<ă> adeveréze pă unde le sânt hotarăle iată că v-am rânduit domniia mea pă voi la mijlocul lor ca să-i îndreptaţ<i>.

Deci, în vréme ce veţ<i> vedea această carte a domnii méle, iar voi să căutaţ<i> să vă strângeţ<i> toţ<i> acol<o> la acea moşie şi să cit<i>[1]ţ<i> cărţi<le> ce<vo>[1]r avea pă acea moşie şi să umblaţ<i> să do<vediţi>[1] c<are sânt a>num<e> hota<rele>[1] şi să puneţ<i> sémne şi să le daţ<i> scrisoar<e> a voastră la măinel<e> lor, ca să s<ă> ştie pă unde vor stăpâni să, nu mai aibă gălcéav<ă> cu Badea Bănescul. Într-alt chip să nu faceţ<i>.

Atît am scris domnia mea.
Aprilie 19 *zile, anul* 7229 <1721>.

Io Nicolae voievod, din mila lui dumnezeu, domn.
A citit marele logofăt <m.p.>

Orig. rom., hîrtie, pecete aplicată.

1736 (7244) mai 3

† Grigorii Greceanul *mare* ban. Dinaintea noastră avut-au întrebăciune şi judecată de faţă pop<a> Şărban *din* Dragomireşti, fecior Barbului fustaşul, cu Preda părcălabul din Găeşti, pentru că având Barbul fustaşul, tatăl popii lui Şărban, şi cu fraţii lui, anum<e>: Oprea Păscariul *şi* Cărstea *şi* Nedelco *şi* Dragotă, moşăe de baştină dă la strămoşi în siliştea Băneştilor *din judeţul* Vlaşca, Oprea Păscariul, unchiul popii lui Şărban, fiindu-i Preda părcălabul din Găeşti ginere, i-au fost vândut toată partea lui de moşăe, ce au avut într-a-cel hotar pe bani încă mai denainte. După acéia vrându şi Nica, fecior lui Dragotă, unchiul pop<ii> lui Şărban, să-ş<i> vânză şi el partea lui ce au avut de la tată-său, n-au vrut întâiu să spun<ă> verilor lui, care au fost moşténi împreun<ă> cu el într-acel hotar când au vândut-o, ci făr<ă> ştirea nimănui au mersu de au vândut<o> iară Predei părc<ălab>, ginerile Oprii Păscariul, pe bani, în t<a>l<eri> 12.

De care, dovedindu popa Şărban şi cu ceilalalţi părtaş<i> cum că au cumpărat Preda părcălabul acea part<e> de moşăe, făr<ă> ştirea lor, nu s-au suferit nici au îngăd<u>[1]it pe Preda părcălabul să stăpânească, de vréme ce nici nu le-au spus când au cumpărat. Ci viind cu dânsul de faţă, pe amănuntul luîndu-l<e> seama, aşa am ales a fi cu dreptate: Preda părcălabul partea socru-său, Oprii Păscariul, care au cumpărat-o cu bani să şi-o stăpânească cu pace, fiindu-i ginere şi cumpărând cu bani, iar mai mult să nu fie volnic a să tinde nici cu bani să cumpere, nici cu alt fél de meşteşuguri, afară din partea socru-său cât va fi; iar pentru partea lui Dragotă, ce au cumpărat-o de la Nica, fiiu-său, să-i întoarcă popa Şărban şi cu ceialalţi părtaşi, veri ai lui, t<a>l<eri> 12, care bani i-au dat Nicăi, fecior lui Dragotă, pe acea parte de moşăe şi să ţie ei moşăia, de vréme ce li să cade mai mult lor fiind fraţi.

Aşăjderea şi pentru o curătură a popii lui Şărban şi a fraţilor lui, făcută de tată său, ceialalţi părtaşi, verii lui, să nu aibă a să tinde nimic într-acéia, pentru că iast<e> făcută de tătă-său, făr<ă> cât ei, unde vor vrea să-şi facă şi ei curături pe moşăe, că aşa am ales cu dreptate, dându şi cartea noastră de judecată şi de îndreptare, ca să nu mai aibă pricină între ei.

Aceast<ă> scriem mai 3 *zile*, 7244 <1736>

Grigore Greceanul *mare* ban <m.p.>

Orig. rom., hîrtie.

[1] Loc rupt în orig.

www.dacoromanica.ro

1742 (7250) martie 12

† *Din mila lui dumnezeu, Io Mihai Racoviţă voievod şi domn al Ţării Romînești. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele* lui Staico *şi* Iorgăi *şi* lui Ion *din* Băneşti, pentru că având jud<e> cată de faţă la divan domnii méle cu Preda părcălab de la Găeşti pentru partea de moşiie a văr<u>lui lor Nicăi, *fiul lui* Dragotă, care o au fost vândut Predii părcălab de la Găeşti, însă aceast<ă> moşie iast<e> la Băneşti *judeţul* Vlaşca. Şi fiind aceşti mai sus numiţi oameni tot într-un hotar cu Nica, fecior lui Dragotă, nu i-au fost întrebat şi pă dânşii când au vândut Predii părcălab moşie, ci făr<ă> de ştirea lor i-au vândut. Iar când au fost mai în trecuţii ani aceşti veri ai Nicăi, neîngăduind pe Preda părcălab ca să stăpânească acea part<e> de moşie a vărului lor, ci l-au tras la jud<e>cată înaintea dumnealui cinstitului şi credinciosului boiarinului domnii méle, Grigorie Grec<eanul> *mare* visti<er>, fiind pă acea vrém<e> ban mare, l-au rămas pre Preda părcălab, ca să-ş<i> ia banii înapoi acei care îi dedése vărului lor pă moşie hotărându-le şi cu carte de <jude>[1]cată. Dar Preda părcălab de atunci până acum nesupuindu-s<e> acei jud<e>căţ<i>, nu ş-au fost...[1] banii de la verii Nicăi dup<ă> cum li s-au hotărât jud<e>cata dentâi, ci au ţinut moşiia în...[1] şi fără dreptate.

Iar când au fost acum, au ieşit de faţă cu toţii la divan domnii méle şi cercetându-s<e> pricina cu amănuntul şi citindu-s<e> şi cartea de jud<e>cată a dumnealui Grigoriie Grec<eanul> *mare* vist<ier> înnaintea divanului domnii méle, s-au cunoscut că au cumpărat Preda părcălab acea parte de moşie a Nicăi rău şi făr<ă> de cale, de vrém<e> ce nici i-au întrebat pă aceşti mai sus numiţi veri ai Nicăi. Într-acéia domniia mea încă am hotărât pentru aceast<ă> cart<e> a domnii méle, de i-au întorsu toţi banii t<a>l<eri> 13 de la divan Predi părcălab, de şi i-au luat făr<ă> de voe.

Drept acéia, să aibă aceşti veri ai Năcăi ce să numesc mai sus ş<i> a stăpâni aceast<ă> part<e> de moşiie a Nicăi înpreună şi cu alt<e> părţ<i> ale lor de acum naint<e> cu bună pace de cătră Preda părcălab nestrămutat. Într-alt chip să nu fie, că aşa iast<e> porunca dumnii méle.

Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.
Martie 12 *zile, anul* 7250 <1742>

Io Mihai Racoviţă voievod, din mila lui dumnezeu, domn.
A citit marele logofăt <m.p.>

Orig. rom., hîrtie, pecete aplicat.

1743 (7251) mai 25

† *Din mila lui dumnezeu, Io Mihai Racoviţă voievod şi domn. Am dat domnia mea această poruncă a domniei mele* lui Nedelco *şi* lui Staico cu cetaşăi lor moşnéni de<la> Băneşti *din judeţul* Vlaşca, ca să le fie lor moşăe la Băneşti pă apa Potocului délniţe şapte, din câmpu, din pădure şi den siliştea satului dă piste tot hotarul dup<ă> cum o au ales şi o au izbrănit 6 boerinaş<i>, ci au fost orânduiţ<i> hotarnici. Şi să-ş<i> stăpânească acést<e> părţi de moşăe cu bună pace, de cătră Toma, nepotul Sărdei arm<aş>.

Pentru că având ei multă pricină, neştiindu-li-să părţile de moşăe cine cât să [să] stăpânească, fost-au luat 6 boerinaş<i> înprejurén<i>, dă le-au ales fieştecărui parte dup<ă> cărţi ş<i> dup<ă> hrisoave ce au avut de moştenire, dup<ă> cum am văzut domniia mea carte<a> acelor boeri hotarnici, în care scriia tot anum<e> stăjăni fireştecăruia moşnean.

[1] Loc rupt în orig.

www.dacoromanica.ro

Dar neodihnindu-să Toma, nepot Sărdei arm<aş>, venit-au cu toţii de faţ<ă> la divan şi domnia mea i-am orănduit de au stătut cu toţ<i> la judecat<ă> înnaintea domnealor veliţilor boeri; şi aşa au fost răspunzând Toma că l-ar fi scos hotarnici<i> den casă cu hotarul ş<i> l-au dat în grădină, iar alalţ<i>, <m>[1]oşneni încă au fost răspunzând că ei nu l-au scos din casă, ci casa să ş-o stăpă<neasc>[1] că, făr<ă> de cât moşăia den cămpu s-au ales, ca să ştie cine pe unde va ţiné.

Drept acéia, dumnealor veliţil<i> boer<i>, luându-le seam<a> aşa, le-au hotărât, casă să ş-o stăpănească Toma, loc înfundat, iar pământ cămpului să ţie unde l-au dat hotarnic<i>. Ş<i> aşa au priimit ş<i> alalţi moşnéni, fiind toţ<i> de faţ<ă>.

Pentru care ş<i> domniia mea, dup<ă> alégerea şi izbrănirea dumnealor veliţ<i>lor boer<i>, am dat cartea domniei méle lui Nedelco şi lui Staico *şi* altor cetaş<i> ai lor, ca să-şi stăp<i>nească fieştecare stănjăn<i> dup<ă> cum scrie cartea boerilor hotarnici cu bună pace d<e> către Toma, nepot Sărdei arm<aş>, şi de către tot neamul lui, că aşa iast<e> porunca domnii méle.

Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele
Mai 25 *zile, anul* 7251 <1743>.

Io Mihai Racoviţă voievod, din mila lui dumnezeu, domn.
A citit mare logofăt <m.p.>

Orig. rom., hîrtie, pecete aplicată.

<1780—1820>

Cu multă plecăciune, ne închinăm sfinţi<i> tale, părinte. Iată că trimiseremŭ baiatu pă Mirică, nepotu sfinţi<i> tale, pentru lucrurile care au rămas asupra sfinţii ta<le> care au rămas prin judecată ca să i le dai băiatului cum au lăsat răposatu Gligore, iar nedându-i acele scule ale băiatului ce aŭ fostŭ prin judecată eşti dator sfinţi<a> ta to<a>te pre rându şi pentru [pentru] cartea de zestre ce i-au datŭ răposatŭ popa Stoica şocru răposatului Gligore, că săntu scrişi căţiva stănjăni [ni] de moşie şi să-ţi fie în grijă de to<a>te acestea să nu cumva să să mitocosească fo<a>ia de zestre, că este mare lucru zestrea.

Zăce băiatu că are o iapă cu 'cărlanu la sfinţi<a> ta şi zăce că au avutŭ patru chile porunbŭ. Vezi, părinte, nu te bucura la aceşte lucruri, că este mare păcat să brodeşti la un copilŭ ca acestŭ, micŭ şi sărmanu, mai alesu findu den sora sfinţi<i> tale. Pentru cas<ă> spune, că s-au făcutŭ tocmeală t<a>l<eri> 35, adică treizeci şi cinci de lei, iar sfinţi<a> ta ai voi, ca cândŭ să va vinde, <nu> mai să să po<a>tă, bine este findu că este tovarăş cu [cu] mă-sa pă această cas<ă> şi să să vânză pă dreptate să nu să căiască nici băeatu nici mă-sa.

Mai e bine [e], părinte, te curăţă de to<a>t<e> acestea şi cele ce vei da băiatului să-i dai şi scriso<a>re de priimere; şi băiatu cu slov<a> lui să-ţi scrie că le-au primitŭ, ca să fie deslușire ori la ce lucru.

Eu Ioniţă boiangiu den Pot[ă]logi.
Eu Niţa băcanul *din* Potlogi.

Orig. rom., hîrtie. Datat după scris.

[1] Loc rupt în orig.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 3, 1957

RECENZIA UNEI PRETINSE RECENZII*
(Răspuns lui A. Oţetea)

DE

PROF. UNIV. S. ŞTIRBU

În recenzia intitulată, *„O nouă istorie a mişcării din 1821"*, publicată în revista „Studii", Nr. 2, 1957, A. Oţetea se ocupă de cartea mea : *„Răscoala din 1821 şi legăturile ei cu evenimentele internaţionale"*.

Ţin să precizez că în cartea recenzată am insistat asupra următoarelor două probleme de nedespărţit :

a) Elucidarea adevărului istoric cu privire la însemnătatea internaţională a răscoalei din 1821 în lumina importanţei deosebite acordate acestui eveniment de către marile puteri europene, pe de o parte, şi de către conducătorii mişcării revoluţionare din ţările vecine, pe de altă parte ;

b) Analizarea obiectivelor sociale (antifeudale) şi naţionale (antiotomane) ale răsculaţilor şi a poziţiei consecvente a lui Tudor faţă de aceste năzuinţe, în comparaţie cu obiectivele mişcărilor revoluţionare din ţările vecine şi scoaterea în evidenţă a trăsăturilor specifice prin care se distinge mişcarea revoluţionară din ţara noastră de celelalte mişcări similare ale epocii respective.

Alegînd ca subiect de cercetare aceste două aspecte din complexul mare de probleme ale răscoalei din 1821, am ţinut seama — aşa cum de altfel am şi enunţat în carte — „de necesitatea elaborării unor studii parţiale, pentru a putea întocmi ulterior o lucrare de sinteză despre această verigă importantă a luptei revoluţionare a poporului nostru" (p. 135).

Plasîndu-mă pe poziţia materialismului istoric, potrivit căruia experienţa istorică „confirmă rolul hotărîtor al factorilor interni în desfăşurarea evenimentelor sociale" (p. 5), nu mi-aş fi putut propune pînă acum rezolvarea unor astfel de probleme primordiale cum ar fi, de exemplu, analizarea forţelor motrice ale răscoalei, deoarece nu a fost încheiată pînă în prezent munca, începută, cu cîţiva ani în urmă, de către un larg colectiv însărcinat cu identificarea şi publicarea tuturor documentelor interne cu privire la perioada cercetată. Sarcina de a clarifica toate aspectele participării maselor populare la această mişcare grandioasă pune în faţa istoricului o răspundere deosebit de mare în analizarea noianului de documente care au fost date uitării în decursul deceniilor de către istoriografia burgheză.

* Prezentul răspuns se publică în forma prezentată de autor (Nota redacţiei).

www.dacoromanica.ro

Așa se explică faptul că în lucrare m-am limitat exclusiv la tratarea celor două probleme sus-menționate. Cercetînd aceste probleme am ajuns la concluzii opuse acelora susținute acum 12 ani de A. Oțetea, în cartea sa : *„Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în Țările Romînești"*. În ciuda lipsurilor și a denaturărilor evidente din tezele capitale ale cărții lui A. Oțetea, sezisate de către mulți istorici și de mine, în lucrări și reviste de specialitate, mi-am exprimat părerea că această lucrare este, totuși, valoroasă, avînd în vedere că ea face un pas înainte în direcția clarificării faptului că în preajma răscoalei au existat anumite legături între Tudor și Eterie. N-am mai considerat necesar să reproduc în cartea mea aceste critici juste și severe, adresate de diferiți istorici din țara noastră și de peste hotare la adresa lucrării lui A. Oțetea [1].

După această scurtă introducere îmi permit să răspund la observațiile prezentate de A. Oțetea, în ordinea înșiruirii lor în recenzie. Las la latitudinea cititorului să judece în ce măsură aceste observații pot fi considerate drept o bază pentru folosirea unor epitete injurioase în care abundă textul recenziei. În răspunsul meu, voi evita asemenea epitete, deoarece sînt convins că un limbaj și un ton de acest gen sînt incompatibile cu discuțiile științifice în condițiile regimului democrat-popular și simpla lor folosire nu dovedește nici pe departe justețea unor păreri.

Prima observație critică a lui A. Oțetea se axează în jurul afirmațiilor mele despre „miopia Țarului Alexandru I, în domeniul politicii externe (p. 28)". Recenzentul vrea să sublinieze că nu este de acord cu cele spuse de mine în această pagină. Referindu-mă la cunoscutul istoric sovietic A. F. Miller, am afirmat că Alexandru I a acționat uneori în favoarea Imperiului Otoman, chiar în detrimentul intereselor de stat ale Rusiei, după politica inspirată de Austria. Subliniez încă o dată că alături de factorii obiectivi analizați în lucrare, acest factor subiectiv a avut un oarecare rol. Faptele care vorbesc despre această „miopie" sînt enumerate din abundență în cartea mea.

---

[1] Pentru lămurirea cititorilor, îmi permit să reproduc unele din aceste aprecieri.

Istoricul V. Maciu scrie următoarele : „Prof. Andrei Oțetea a crezut că îndeplinește o datorie față de știința „pură", scriind lucrarea sa *„Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă 1821—1822"* (București, 1945). Nu făcea însă decît să se plaseze pe o poziție obiectivistă, convenabilă burgheziei cosmopolite, care își dădea seama că sloganul șovinist nu mai putea fi folosit fără pericol pentru ea.

D-sa scotea pe Tudor din realitatea socială, privindu-l ca ins izolat de influența societății și arătîndu-l ca un arivist ce se servește de orice mijloace îi stau la îndemînă pentru a se îmbogăți și a parveni cît mai sus.

Lipsit de inițiativă, pentru Andrei Oțetea, „Tudor a pornit să răscoale Oltenia ca mandatar al Eteriei"... Pentru prof. Andrei Oțetea, numai lipsa de curaj l-a făcut pe Tudor să nu se servească de baza „de acțiune independentă" pe care i-o oferea răscoala maselor țărănești și să n-o rupă cu boierii.

Ca să fie sprijinit de aceștia, Tudor ar fi sacrificat prin acordul de la 23 martie st. v., cauza țărănimii, ajungînd la o „...completă și umilitoare subordonare față de boieri" (*op. cit.*, p. 4).

Continuînd tezele lui I. C. Filitti, Andrei Oțetea consideră răscoala condusă de Tudor Vladimirescu un simplu episod al mișcării eteriste" (idem, p. 359).

(„Studii", an. IV, nr. 3, iulie-septembrie 1951, p. 141).

Istoricul sovietic S. I. Samoilov, specialist în istoria Romîniei, a subliniat într-un studiu al său, că nu poate fi de acord cu punctul de vedere nejust al prof. A. Oțetea, care „vede în răscoala din 1821 un simplu apendice, un „episod" al revoluției grecești" („Voprosi Istorii", nr. 10, 1955, trad. în l. romînă, p. 148). N. Adăniloaie caracterizează foarte reușit esența tezelor lui A. Oțetea : „Pe Tudor îl vede rupt de aspirațiile poporului... — după prof. A. Oțetea — boierii eteriști ar fi adevărații sprijinitori ai răscoalei, iar Tudor doar un mandatar al Eteriei". (N. Adăniloaie, *Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, 1956, p. 13—14). Vorbind despre documentul de capitulare al boierilor, N. Adăniloaie arată că „A. Oțetea îl socotește — fără temei — drept actul de capitulare a lui Tudor față de boieri" (*ibid.* p. 112).

Poate pe A. Oțetea l-a iritat faptul că în lucrările lor sus-menționate cei doi istorici din urmă aprobă unele din tezele lui Știrbu (vezi „Voprosi Istorii", nr. cit., p. 138. N. Adăniloaie, *op.* cit., p. 99, 100, 118).

www.dacoromanica.ro

A. Oţetea enumeră printre „greşelile elementare" ale primului capitol al cărţii şi afirmaţia : „după 18 Brumar, Napoleon a lichidat realizările democratice ale revoluţiei franceze" (p. 9).

Iată cum apreciază clasicii marxism-leninismului activitatea politică a lui Napoleon : „În tot timpul revoluţiei şi pînă la 18 Brumar întreaga administraţie a departamentelor, arondismentelor şi comunelor era alcătuită din autorităţi alese de înşişi cei administraţi, ... Napoleon, îndată după lovitura de stat de la 18 Brumar, s-a grăbit s-o înlocuiască prin administraţia prefecţilor, existentă şi azi, care a fost aşadar, de la bun început, pur şi simplu un instrument al reacţiunii" (K. Marx, F. Engels, *Opere alese*, vol. I, E.S.P.L.P., 1955, p. 101).

Din punct de vedere al generalizării teoretice este şi mai important ceea ce spune V. I. Lenin : „Istoria Franţei ne arată că contrarevoluţia bonapartistă a apărut către sfîrşitul secolului al XVIII-lea (iar apoi a doua oară, între 1848 şi 1852) avînd la bază contrarevoluţionarismul burgheziei şi pregătind la rîndul ei calea restaurării monarhiei legitime. Bonapartismul este o formă de guvernămînt care ia naştere din contrarevoluţionarismul burgheziei în condiţiile transformărilor democratice şi ale revoluţiei democratice. (Lenin, *Opere*, vol. 25, E.S.P.L.P., 1954, p. 247).

Există numai două alternative : ori A. Oţetea nu cunoaşte ce scriu K. Marx, F. Engels, V. I. Lenin, ori nu este de acord cu clasicii marxism-leninismului. Prin urmare, ironia şi reproşul ar putea fi nimerite în cazul de faţă numai dacă într-o problemă fundamentală a marxism-leninismului — problema revoluţiei şi contrarevoluţiei — recenzentul ar avea intenţia de a contrazice generalizarea teoretică.

Cu privire la contestarea iniţiatorilor şi sprijinitorilor răscoalei din Vendée (p. 9), fiind vorba din nou de interpretarea rolului unor forţe sociale, sînt nevoit să mai citez dintr-un material competent : „Agenţii Angliei au ridicat în cîteva rînduri pe ţăranii din Vendée împotriva guvernului lui Napoleon". (Lenin-Stalin, *Despre construcţia de partid*, vol. II, ed. 1953, p. 741).

Referitor la afirmaţia : „Ignorînd Hatişeriful din 1802 — Ştirbu susţine că domnia de 7 ani a fost hotărîtă de tratatul (?) încheiat între Rusia şi Turcia (p. 16)" — menţionez că A. Oţetea deformează adevărul [*1*][1].

Într-un document de la pag. 367—368 a cărţii mele se vorbeşte despre un „Hatişerif al sultanului din 1802" — şi despre faptul că — „nu poate exista nici o scuză peutru călcarea convenţiei, prin care se stipulase cu Rusia ca perioada de guvernare a fiecărui prinţ să fie de 7 ani". Aşadar, Hatişeriful a fost însoţit de o convenţie. Deoarece la p. 16 a cărţii se vorbeşte despre relaţiile internaţionale, e firesc să fie pomenit un act cu caracter interstatal. Rezultă deci că nu autorul, ci tocmai recenzentul ignorează faptele menţionate în carte.

Învinuirea : „Ştirbu ignorează faptul că la „Sfînta Alianţă" a aderat şi Franţa" (p. 22—23), nu rămîne în picioare, dacă deschidem cartea la p. 37. Aici putem constata că autorul subliniază consecinţa cea mai importantă a acestui act : „Franţa cu teritoriul ei de demarcaţie postbelică a fost folosită chiar făţiş în expediţiile contrarevoluţionare ale „Sfintei Alianţe" (p. 37).

În legătură cu teza lui A. Oţetea că „Anglia şi Austria nu s-au simţit legate decît de Quadrupla alianţă" — eu mă sprijin pe teza opusă a istoricilor sovietici, englezi şi francezi (vezi A. N. Moloc şi F. V. Potemkin : „Europa în anii 1794 — 1847", Moscova 1952, p. 37; A. L Morton : *„Istoria Angliei"*, ed. 1950, p. 301 şi A. Debidour : „Istoria diplomatică a Europei vol. I, ed. 1947, p. 120—121. Debidour vorbeşte despre „Alianţa strînsă a celor trei monarhi absolutişti").

Cu privire la doctrina lui Monroe realitatea contrazice afirmaţia lui *A. Oţetea* că «doctrina lui Monroe n-a urmărit decît să împiedice intervenţia „Sfintei Alianţe"». Faptele dovedesc că ea a servit şi ca instrument pentru a subordona burgheziei din S. U. A. noi şi noi teritorii ale continentului american. W. Foster, citîndu-l pe A. Curtis Wilgus, arată că : „În 1820 secretarul de stat american Henry Clay a schiţat un plan pentru ... ceea ce numea el o ligă a libertăţii

[1] În paranteză dreaptă este semnalat numărul de ordine al „criticilor" bazate pe texte sau afirmaţii redate de A. Oţetea într-un mod necorespunzător adevărului.

www.dacoromanica.ro

omenești din America, cuprinzînd „toate națiunile de la Golful Hudson la Capul Horn" (citat de A. Curtis Wilgus *Dezvoltarea Americii Spaniole*, p. 743). Clay a anticipat limpede că Statele Unite își vor stabili dominația asupra întregii emisfere și el a spus nestînjenit acest lucru. Doctrina Monroe este o consecință logică a acestor tendințe" (W. Foster, *„Schiță a istoriei politice a celor două Americi"*, E.S.P.L.P., 1954, p. 267).

Consider că nu e necesar să demonstrez aici netemeinicia observațiilor din aliniatul următor al subsolului. În continuare voi reveni asupra lor.

★

Trec la obiecțiile aduse cu privire la capitolul al II-lea. Și aici recenzentul caută să impresioneze cititorul cu gradul de pregătire științifică a lui S. Știrbu. Mi se pare că după precizările privitoare la primul capitol nu mai e în avantajul d-sale să pună în discuție problema pregătirii științifice a autorilor.

Aici e locul cuvenit să expun miezul interpretărilor date, în cartea recenzată, întregului complex de probleme ale perioadei în care are loc răscoala din 1821, pentru a-l putea apoi compara cu miezul tezelor susținute de A. Oțetea în cartea sa.

Așa cum afirmă A. Oțetea în prima pagină a recenziei sale, întrebarea capitală al cărei răspuns ar putea dezlega întregul complex al răscoalei ar fi următoarea : „Mișcarea eteristă a fost pregătită în Rusia ..... Cum se face atunci că țarul a dezavuat așa de prompt și de categoric atît mișcarea lui Tudor Vladimirescu cît și pe aceea a lui Ipsilanti?" Punînd astfel în centrul atenției sale raportul dintre țar și Ipsilanti, A. Oțetea axează întreaga sa interpretare pe fenomenele legate de istoria Eteriei. Făcînd sinteza cărții sale A. Oțetea începe capitolul intitulat „Concluzie" cu următoarele cuvinte : „Constatarea cea mai sigură și cea mai generală care se desprinde din cercetările noastre e că mișcarea lui Tudor Vladimirescu nu poate fi înțeleasă decît ca un episod al Eteriei. Eteria i-a dat șeful, programul, organizarea, impulsul inițial, tactica de propagandă și de luptă... Ridicînd steagul revoltei, boierii noștri au fost încredințați că gestul lor va fi imitat de zece milioane de creștini"... (A. Oțetea, *op. cit.* p. 359). Să comparăm această apreciere cu cea dată de Bălcescu, care vorbind de tirania boierilor, arată că ea „fu urmată de revoluția de la 1821, Vladimirescu, pe care poporul îl puse în capul revoluției... să ia puterea din mîna jefuitorilor ciocoi, întemeind guvernul țării pe o constituție democratică.." (Bălcescu, *Opere*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 260). A. Oțetea neglijează tratarea factorilor interni care precum se știe, în ciuda interacțiunii lor cu factorii externi, joacă rolul hotărîtor în determinarea evenimentelor istorice ale unui popor. Este semnificativ faptul că dînsul n-a considerat necesar măcar să menționeze, în propria sa carte, existența unui text romînesc al revendicărilor intitulate „Cererile Norodului Romînesc", elaborat de Tudor Vladimirescu, deși este vorba de un document capital al întregii perioade de care ne ocupăm.

Opus acestei poziții, în cartea mea se acordă o atenție centrală acestui bruion de constituție pe care-l consider cu adevărat revoluționar. De aceea și pun pe prim plan problemele care derivă din acest document. Întrebarea fundamentală al cărei răspuns poate dezlega întregul complex al perioadei de care ne ocupăm poate fi astfel formulată : Ce a urmărit Tudor cînd a enunțat printre altele, prevederea, „Prăviliceasca condică a Domnului Caragea să lipsească cu totu.., iar a Domnului Ipsilant să rămîie bună și să se urmeze" (p. 98 a cărții recenzate, vezi și Virtosu, *„Despre Tudor Vladimirescu"*, 1947, p. 66). E firesc că pentru a putea răspunde la această întrebare trebuie să cercetăm principalele legiuiri, începînd cu cele de la mijlocul secolului al XVIII-lea și pînă în 1821.

Pe baza documentelor, am ajuns la anumite concluzii în legătură cu procesul dezvoltării poporului romîn în acea perioadă. În mod succint acest proces poate fi marcat prin următoarele momente nodale, consfințite în anumitele legiuiri : pe la mijlocul sec. al XVIII-lea, comerțul cu animale fiind accesibil Țării Romînești, deoarece monopolul turcesc a fost în

www.dacoromanica.ro

vigoare în deosebi asupra exportului de cereale, se creează premise pentru a se manifesta tendința spre „ acumularea primitivă a capitalului". Reforma lui Mavrocordat (1746), prin prevederile sale, permite ca însemnate suprafețe folosite de clăcași și moșneni să fie incluse în latifundiile boierești, mai ales pentru extinderea pășunilor. Pînă la războiul care începe în 1768, din cauză că numai o parte mică a țăranilor deveniți pribegi putea să-și găsească ocupație în tîrguri, majoritatea țăranimii expropriate a ales calea exodului în străinătate. În timpul războiului, și în deceniile care urmează, numeroși țărani expropriați se întorc în țară. Astfel, la începutul sec. al XIX-lea, populația crește de la cîteva sute de mii din veacul anterior, la peste un milion de suflete. Boierii se orientează, de astă dată, spre culturi cerealiere putînd, obține pe această cale o rentabilitate mai mare, avînd în vedere că pacea de la Kuciuk-Kainargi a slăbit monopolul otoman. În timpul lui A. Ipsilanti, masa țărănească, abia întoarsă din pribegie, este pusă să lucreze cu simbrie sau pe baza unor contracte de arendășie. (Iată cum depopularea țării duce la întoarcerea unei mase de oameni „liberi de mijloace de producție" și creează astfel — în ciuda nedumeririlor lui A. Oțetea — unele premise pentru dezvoltarea capitalismului). Pentru a potoli pe răzvrătiți A. Ipsilanti promite înființarea unei tabule de înregistrare a tuturor actelor de proprietate, menită să liniștească spiritul de răzvrătire în rîndurile țărănimii. Legiuirile lui Ipsilanti țin seama, în linii mari, de acele realități care, pentru o durată foarte scurtă, marchează unele transformări cu caracter burghez în relațiile de producție și chiar în suprastructura societății românești.

Tudor și contemporanii săi, avînd cunoștință de acest lucru, căutau în legiuirile respective, o bază constituțională pentru obiectivele lor revoluționare, preconizînd, în plus, o serie de modificări importante. Această poziție este cu atît mai firească cu cît, încă spre sfîrșitul domniei lui Ipsilanti, începe procesul denumit a doua șerbie, care ulterior își găsește consfințirea în codicele lui Caragea. Așa se explică faptul că, programul antifeudal al răscoalei proclamă abolirea codicelui lui Caragea și înlocuirea acestuia prin legiuirile lui Ipsilanti.

Respingînd în mod aprioric, fără dovezi documentare, tezele de mai sus, A. Oțetea susține implicit următoarele : „Revendicările acestea sunt o probă de ceea ce ar fi putut da, în materie de speculație politică, spiritul lui Tudor Vladimirescu, redus la propriile sale resurse intelectuale : un amestec incoherent de revendicări retrograde și de utopii naive. În afară de libertatea comerțului și constituirea unei armate naționale, nu găsim nici o idee de progres". (A. Oțetea, *op. cit.*, p. 275).

Să vedem dacă, pe baza confruntării cu izvoarele documentare, obiecțiile ridicate de A. Oțetea mai pot rămîne în picioare.

Afirmația că S. Știrbu — vorbind despre „Capitalul comercial adus de negustorii levantini și aristocrația financiară a Constantinopolului (p. 60 — 63)", — ar denatura adevărul, este contrazisă chiar și în acele rînduri ale recenziei, în care grecii sînt menționați ca „făcînd avere ca dregători, otcupcii sau negustori". Enunțînd în continuare ideea că grecii „investesc banii cumpărînd moșii", A. Oțetea susține că „S. Știrbu nu cunoaște acest lucru". Paginile 66, 70 etc. a cărții mele dovedesc că recenzentul nu respectă adevărul [*II*].

N. Bălcescu a sezisat tendința firească a grecilor, considerați de el ca elemente burgheze care se îmbogățesc prin comerț, de a pătrunde și în sectorul producției agrare. El a văzut și stăruința lor de a smulge puterea politică din mîinile vechilor boieri feudali, prin unele manevre legislative (reformele lui Mavrocordat). Legile preconizate, au fost îmbrăcate într-o mantie demagogică (eliberarea țăranilor) cu scopul de a captiva masele. Obiectivul acestei „proceduri" era de a instaura o formă nouă de jefuire și de exploatare a maselor, cu sprijinul mașinii de stat pe care urmăreau să o cucerească reprezentanții capitalului comercial : " O burgeoisie străină, compusă mai cu seamă de Grecii din Constatinopol și Rumelia ce se așezară în țară, se îmbogățiră prin comerț. . . și începură a săpa, a zdrobi boierimea spre a se substitua în locu-i. Spre

www.dacoromanica.ro

a izbuti în scopul lor, Grecii căutară a-și trage favorul mulțimei, reclamară emancipația țăranilor de supt exploatarea boierilor, cu gînd ca să exploateze în urmă, în numele Statului". (Bălcescu, *Opere*, vol. I, ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 255).

Rîndurile de mai sus arată legătura indisolubilă dintre creșterea simțitoare a rolului capitalului comercial în prima jumătate a secolului al XVIII-lea și reformele lui Mavrocordat de la mijlocul aceluiași secol.

Cu trimiteri la p. 62, 64 și 84 ale cărții mele recenzentul afirmă : „S. Știrbu susține că în epoca pe care o studiază, adică *la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, și la începutul sec. al XIX-lea* (subliniat de mine) se produce la noi un proces de expropriere a țăranilor, de alungare de pe ogoare" etc., pînă la urmă A. Oțetea ajunge la concczia că : „Acest proces nu există decît în imaginația autorului, care în loc să analizeze documentele aplică mecanic observațiile lui Marx asupra sistemului «enclosures» din Anglia secolelor XV—XVI". Cu privire la această acuzație trebuie precizat, în primul rînd că e vorba de o afirmație care nu corespunde adevărului [*III*]. În aceste pagini ale cărții, (vezi p. 63, al. 2), autorul se referă la raporturile agrare de la mijlocul secolului al XVIII-lea (în perioada reformei lui Mavrocordat), pînă la ultimul sfert al acestui veac.

Se pare că A. Oțetea nu vrea să ia cunoștință de cifrele privitoare la depopularea țării, de-a dreptul impresionante, relevate de Bălcescu și de Kogălniceanu. Folosind datele catagrafice, (utilizate și de Général de Baur, „Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie", p. 271, de Kogălniceanu „Histoire de la Valachie", p. 394 și de Xenopol „Istoria Romînilor din Dacia Traiană", vol. IX. p. 82) la p. 86 a cărții citez dintr-o lucrare a lui Bălcescu următoarele cifre : din 147 000 de familii birnice, cîte au fost în 1741, rămîn 35 000 în 1757, deci mai puțin de un sfert (Bălcescu, *Opere*, vol. I, Buc. 1954, p. 140). Restul de 110 000 de familii, prin urmare, iau drumul exodului. În continuare, Bălcescu arată că : „în 1760 Țara Românească era mai depopulată" (p. 142). A. Oțetea susține în recenzia sa că procesul de expropriere a țăranilor, alungarea de pe ogoare, există numai în imaginația lui S. Știrbu, dar în realitate în acest timp „boierii și mînăstirile căutau prin toate mijloacele, nu să alunge, ci dimpotrivă să atragă cît mai mulți țărani pe moșiile lor . . .".

Realitatea contrazice însă tocmai imaginațiile lui A. Oțetea. Hrisovul domnesc din 1759 dispune ca de la țăranii „cei ce au fostu oameni de țară și s-au înstrăinat de șădu printre alte țări și vinu numai de-și lucrează și-și culegu viile, de la aceia să ia pogonoritul *îndoitu*" . . . Documentul se încheie cu următorul avertisment adresat acestor țărani : „*de totu veți fi opriți a nu mai călca nici cu piciorul vostru în pămîntulu țării*". . . (N. Iorga „*Studii și documente privitoare la istoria Romînilor*" vol. XVI, p. 150). Așadar, aparatul de constrîngere era folosit în acest moment nu pentru atragerea, ci pentru îndepărtarea țăranilor de pămîntul țării.

Dacă țăranii nu ar fi fost alungați ,din inițiativa claselor stăpînitoare, ar fi fost posibil ca mașina de constrîngere extraeconomică a statului și a latifundiilor boierești să nu fi găsit prilejul și mijloace corespunzătoare pentru a opri sute de mii de suflete (socotind și membrii de familie) de la un exod care a dus la depopularea țării ?

A. Oțetea susține că în hrisovul lui Mavrocordat, fraza care prevede exproprierea ruminilor cu moșie nu s-ar referi de loc la „actualii moșneni care ar deveni șerbi acum", ci exclusiv la „moșnenii din veacurile trecute" („Studii", nr. 2, 1957, p. 205). Dînsul nu ține seama, de faptul, subliniat de Bălcescu, și anume că ruminii au fost țăranii „care locuiau pe moșiile boierești" și numai „moșnenii aveau moșiile lor". (N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 141). Prin urmare, prezența în hrisov a termenului „rumîn cu moșie" necesită în mod obligatoriu o lămurire. Folosirea lui poate fi explicată, așa cum ne sugerează Bălcescu, prin tendința inițiatorilor hrisovului, de a manevra cu boierimea veche, cu enunțarea ideii că există rumîni de curînd șerbiți, care au pretenția de a considera anumite suprafețe drept moșia lor și că de aceea ei trebuie expropriați ; pe

www.dacoromanica.ro

de altă parte de a manevra cu emanciparea țăranilor, pentru a cîștiga favorul mulțimii și a-și ascunde astfel gîndul de a trage foloase exclusiv pentru clasa lor. Prima manevră este enunțată în prevederile hrisovului privitoare la exproprierea „ruminilor cu moșie", iar a doua în dispozițiile referitoare la emanciparea „ruminilor fără moșie".

Pentru a șterge delimitarea dintre cele două idei și a reduce astfel conținutul complex al acestor fraze la enunțarea părerii arbitrare că ele ar exprima numai hotărîrea boierilor, de a elibera pe moșnenii șerbiți în veacurile trecute, A. Oțetea utilizează un text incorect, publicat în 1947, de istoricul reacționar Gh. Brătianu [IV]. Dacă confruntăm hrisovul original și documentul pubilcat de A. T. Laurian și N. Bălcescu în „Magazinul istoric pentru Dacia" cu textul utilizat de A. Oțetea, constatăm că în ultimul, punctuația este în mod arbitrar schimbată. Aceasta are ca scop să dea impresia că fraza în care se vorbește despre „ruminii cu moșie" s-ar încheia cu menționarea prevederilor referitoare la „ruminii fără moșie". Astfel Gh. Brătianu și A. Oțetea au înlocuit punctele și pauza lungă dintre cele două fraze cu o simplă virgulă, și litera mare de la începutul frazei a doua cu literă mică. Pentru a ușura confruntarea materialului îmi permit să prezint facsimilul documentului original:

Fig. 1. — Facsimilul rîndurilor sus menționate. Arhivele statului. Suluri 19 (Punctele și pauza lungă între cele două fraze subliniate de mine. — *S.St.*)

Din confruntarea textelor rezultă netemeinicia concluziei lui A. Oțetea că „fraza cu ruminii fără moșii este consecvența frazei, care spune că moșiile vor rămîne boierilor". La rîndul meu trebuie să recunosc că aș fi putut evita o incorectitudine în carte, dacă aș fi reprodus rîndurile respective după hrisovul original și nu după copia publicată în „Magazinul istoric pentru Dacia", unde în locul cuvîntului „iar" figurează „dar". Nuanța deosebită a celor două cuvinte ar putea schimba, intrucîtva, descifrarea celor două fraze sub aspectul formal. În mod autocritic, menționez că insistența asupra delimitării rigide a termenilor „rumîni cu moșie" și „rumîni fără moșie" a fost nejustificată. Aici trebuia să mă orientez după considerentul că nici măcar un termen atît de consacrat cum e „răzeș" nu poate fi atribuit exclusiv pentru denumirea țăranilor liberi din Moldova, deoarece acest termen era uneori în circulație în întreaga țară.

Problema esențială însă nu este aceasta, ci răspunsul la următoarea întrebare: dacă prevederea care declară drept proprietate boierească „moșiile ruminilor cu moșie" are ca scop intensificarea exproprierii moșnenilor în curs de șerbire — așa cum afirmă S. Știrbu, sau urmărește numai eliberarea moșnenilor șerbiți în veacurile trecute — așa cum susține A. Oțetea. Nici prin prezentarea textului cu punctație schimbată, nici prin epitete adresate lui S. Știrbu, nu se va putea nega că acele suprafețe stăpînite de țărani, care împiedecau formarea unor latifundii compacte, constituiau, în timpul reformei lui Mavrocordat, bîrna principală în ochii boierilor. Indiferent cum sînt denumiți țăranii care stăpîneau aceste suprafețe, ei au devenit primele victime ale reformelor lui Mavrocordat.

Unul dintre cercetătorii de vază ai cauzelor frămîntărilor țărănești arată că în acel timp tocmai prin exproprierea părților de moșie ale moșnenilor, incluse între trupurile de moșie ale boierilor, s-au format latifundiile boierești. E vorba de Radu Rosetti, care scrie următoarele:

„În veacul al XVIII-lea, chiar de la început, se vădește tendința boierilor de a alcătui complexe mari de pămînt; ... țesătura de intrigi cu care își frămîntau mințile cei bogați și

www.dacoromanica.ro

puternici, era iscodirea de mijloace pentru a se vîri în vre-o obște de răzăși și a le răpi cu încetul întreg hotarul, stăpînit de ei ... Boierul *devenind astfel și el răzăș*, dobîndia dreptul să cumpere părți de la ceilalți răzăși apoi, odată acest drept dobîndit, știa el să joace din coate și să se facă în curînd stăpîn pe hotarul întreg". (Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țăranii*, București, 1907, p. 41).

Sper că aceste rînduri vor putea servi cel puțin pentru a pune sub semnul întrebării afirmația recenzentului că în legiuirea lui Mavrocordat „e vorba nu de actualii moșneni, cari ar deveni șerbi acum, ci ... *de moșnenii din veacurile trecute* ..." (subliniat de mine — *S. Șt.*).

A. Oțetea afirmă că, în general, frazele despre șerbirea țăranilor, în condițiile cînd creșterea vitelor este rentabilă, n-au niciun sens. Pentru a respinge în bloc frazele de acest fel, dînsul utilizează un citat de la pag. 68 fără precizarea că în aliniatul respectiv se vorbește despre procesul care are loc „în preajma reformelor lui Mavrocordat", cînd creșterea vitelor abia începe să devină rentabilă. Așadar, A. Oțetea denaturează adevărul [*V*].

În carte se precizează că în preajma reformei din 1746 se vădește tendința boierilor vechi de a restrînge loturile aflate în folosința țăranilor. Indiferent dacă e vorba de plugari, văcari sau păstori, această măsură împinge pe țăranii rămași pe loc la discreția boierilor, ceea ce constituie un pas hotărîtor în șerbirea lor. Abia prin reformă iese la iveală intenția opusă a boierilor de a se debarasa, prin eliberarea șerbilor, de un număr de țărani care devin de prisos în urma extinderii creșterii vitelor.

Nu numai consecințele inevitabile ale procesului descris pînă acum, dar și exproprierea pășunilor întinse de la Comarnic, la fel ca și numeroase cazuri asemănătoare din diverse colțuri ale țării dovedesc faptul că în acest timp atenția boierilor era îndreptată mai ales spre acapararea terenurilor utile creșterii animalelor și nu spre extinderea suprafețelor arabile. Printre altele menționez afirmația unui cunoscut istoric sovietic, despre această problemă. Vorbind despre situația creată în Moldova în decursul sec. al XVIII-lea, prof. I. Grosul, Președintele Filialei din R.S.S. Moldovenească a Academiei de Științe din U.R.S.S. — arată că „pămînturile cultivate înainte au fost lăsate în paragină ... Pe întinsele suprafețe de cîmpie, care cîndva au fost cultivate cu grîu și cu orz, au păscut numeroase ciurde de vite" ... (I. Grosul, *Țăranii Basarabiei*, Chișinău, 1956, p. 59).

Am susținut în carte că triajul, ca un vechi obicei era folosit de către boieri în diverse perioade în mod diferit. A. Oțetea nu ia în considerare că în Țările Romîne a existat un astfel de obicei. Menționez, din numeroasele dovezi, ca exemplu un document din 1723, în care se spune că „*după obicei*, amu tras moșia pă trei locuri". (N. Iorga, „Studii și Documente", vol. XXI, p. 313). În loc de a deschide o discuție asupra modului de utilizare a triajului, A. Oțetea preferă să nege adevărul [*VI*]. El scrie :

„Triajul, adică dreptul care rezervă stăpînului de moșie a treia parte, se introduce în Moldova abia în 1828 ... Regulamentul organic introduce *triajul* și în Țara Romînească". Vorbind de măsurile care au consfințit schimbările urmate după reforma lui Mavrocordat N. Bălcescu menționează și un urbariu al domnitorului Alexandru Moruzi de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, care printre altele prevede : „Orice moșie, scoțînd pădurea, să se împartă în 3 părți, din care 2 să se dea locuitorilor acelei moșii, iar o a treia numai să rămîie pentru trebuința stăpînului (N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 259 și „Magazin istoric pentru Dacia", Tomul II, 1846, p. 307—308).

Referitor la transformarea unor scutelnici în salariați, menționez că ea exprimă unul din aspectele specific romînești ale apariției relațiilor capitaliste. Dovezi incontenstabile despre scutelnici transformați în salariați găsim în documentele indicate în trimiterile de la paginile 121 și urm. ale cărții. Nu corespunde adevărului că : „Autorul n-a putut constata în nici un document acest fenomen" [*VII*].

E caracteristică în privința inexactităților prezentate de A. Oțetea următoarea obiecție adresată cărții : „În hrisovul obținut de Grigore Ghica în 1803 nu există nici un cuvînt despre

www.dacoromanica.ro

lucrători cu plata simbriei (p. 119)". Într-adevăr, la p. 119 a textului meu, plata simbriei este numai menționată, dar la p. 121 găsim fragmente cu trimiteri din același hrisov, publicat de V. A. Urechiă, [*VIII*]. Documentul spune : „Cel ce va avea știința acestui meșteșug să meargă de va voi să lucreze la numita fabrică *cu plată*" (V. A. Urechiă, *Istoria Romînilor*, vol. 8, p. 660).

Ar mai fi de adăugat că nu este în concordanță cu adevărul, critica despre omiterea în carte a două fenomene esențiale : 1) arendășia, 2) pătrunderea capitalului comercial austriac [*IX*]. La p. 103 se vorbește despre arendășie, iar la p. 130—134 despre capitalul austriac, cu precizarea că pătrunderea mărfurilor austriace și, în general, concurența mărfurilor manufacturiere străine au dus la ruinarea întreprinderilor noastre manufacturiere și, ca rezultat, a îngreunat dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste din țara noastră.

Deschizînd cartea la p. 95, 103 etc. constatăm că aici se vorbește și despre apariția muncii salariate în agricultură și despre unele probleme ale pieții interne. Deci negarea prezenței în carte a acestor două fenomene economice contravine adevărului (*X—XI*]. Nicăieri nu spun că „cea de a doua șerbie „înseamnă ... luarea pe seama boierilor a așa-zișilor rumîni cu moșie" — cum afirmă denaturat A. Oțetea [*XII*]. Menționez că și indicarea paginilor este denaturată. Problema este tratată în cadrul p. 102—106 și nu 103—106. Tocmai la pagina sărită (102) se explică esența acestei noțiuni. Consider că e un non-sens folosirea de către A. Oțetea a noțiunii „cea de-a doua șerbie", pentru sec. al XVIII-lea, dacă nu admite că în prealabil fie reformele lui Mavrocordat, fie alte măsuri de importanță similară, au marcat încheierea în linii mari a primei faze a șerbiei. În sfîrșit, îmi permit să pun la îndoială valabilitatea științifică a afirmației lui A. Oțetea că în sec. al XVIII-lea se ajunge direct „la acumularea de capital" („Studii nr. 2, 1957, p. 203), mai ales dacă dînsul neagă prezența capitalului comercial și a tendinței de „acumulare primitivă a capitalului" la noi în acest timp. Dacă rămîne valabilă afirmația sa, în mod firesc se anulează majoritatea observațiilor sale referitoare la acest capitol al cărții.

★

Spre deosebire de capitolele anterioare, observațiile cu privire la primele paragrafe ale capitolului al 3-lea sînt axate în jurul unei singure probleme, legate de Nenadovici care, precum se vede, a devenit problema centrală pentru recenzent.

Argumentul cu ajutorul căruia este respins documentul în care Nenadovici declară că frații Macedonski i-au încredințat „chitanța lui Tudor Vladimirescu, scrisă în *anul 1816*, iunie 18, în Valahia la satul Cloșani" (p. 141), nu are nici un alt temei decît intențiile forurilor judecătorești de a satisface dorințele și interesele vitale ale domnitorului. Ele nu dau o bază științifică pentru ca un istoric să respingă legăturile lui Tudor cu Nenadovici cu atîta vehemență cum o face A. Oțetea. Realitatea este că pe A. Oțetea îl supără faptul că aceste legături constituie punctul de pornire pentru studierea unor raporturi mai vaste dintre elementele progresiste din țara noastră, și cele din Rusia, Serbia și din alte țări. Îl supără deoarece dînsul socotește că răscoala din 1821 din Țara Românească nu este decît un apendice al revoluției grecești, iar conducătorul ei, Tudor, un agent al Eteriei.

Argumentările de pe o pagină întreagă din recenzie, în jurul acestei probleme centrale, nu rezistă dovezilor documentare și argumentelor științifice aduse recent de tov. Simache, profesor și director al Muzeului Regional din Ploești, în broșura „Contribuții la răscoala poporului sub conducerea lui Tudor Vladimirescu".

Documentele găsite în arhiva doctorului Arsachi, secretarul particular al lui Grigore Ghica, publicate de prof. Simache, arată că cel care a fost interesat ca pretențiile lui Nenadovici să fie respinse a fost însuși domnitorul Grigore Ghica. Acest fapt rezultă din următoarea constatare : „Deținerea acestor documente nu este explicabilă decît prin faptul că marele ban este unul dintre cei trei semnatari ai memoriului... Devenind domn, fostul Mare Ban este acuzat de protipendadă

www.dacoromanica.ro

și de puterile reacționare de participare la răscoală. (N. S. Simache, *Contribuții la răscoala poporului* ... Ploești, 1957, p. 11). Aceste concluzii sînt confirmate de iscălitura viitorului domnitor, care figurează pe documentele deținute de Nenadovici și Macedonschi (M. Romanescu, *Contribuții la cunoașterea lui Tudor Vladimirescu*, Balcania MCMXII, V, 1, București, p. 3—4). Chiar din aceste două constatări rezultă că domnitorul a făcut totul pentru a nu da curs cererii lui Nenadovici, nu numai pentru a nu restitui banii, dar pentru a dovedi că n-a participat în acele combinații, evident diversioniste, care au fost inițiate de unii boieri cu scopul de a acționa împreună cu Eteria, în vederea apărării unora dintre privilegiile lor în preajma și în timpul răscoalei.

De aceea, a lua ca bun, așa cum face A. Oțetea, numai ceea ce au spus autoritățile timpului și consulul Minciaky nu este un procedeu științific.

De altfel nici logica nu-l prea ajută pe A. Oțetea în argumentările sale. E foarte curios, că aceste argumentări coincid în tocmai cu cele ale domnitorului Ghica din pledoariile sale menite să convingă consulatul rusesc. Argumentul constă în faptul că Nenadovici plecînd din Serbia fără bani nu dispunea de o sumă așa de mare. Chiar și din configurația împrejurărilor, A. Oțetea ar fi putut deduce că această sumă nu provenea de la un particular, ci de la o colonie de emigranți, compusă din cîteva sute de oameni care s-au pregătit ca la prima împrejurare să poată ajunge în Serbia, cu sprijinul mișcării revoluționare din Țara Românească[1].

A. Oțetea, referindu-se la relatarea lui Liprandi, care scria că „în acest timp a luat *deja* ființă Eteria" (p. 144), o falsifică, prin eliminarea cuvîntului „*deja*" [XIV], pentru a da verdictul: „Afirmația luată din Liprandi... e inexactă... că atunci, în 1817 ar fi luat ființă Eteria...".

E caracteristic tonul folosit în prezentarea acuzațiilor sale: „El (Știrbu) reproduce părerea evident absurdă și deja respinsă de noi că „Tudor a avut în 1814 legături cu secția Eteriei

[1] A. Oțetea susține că Tudor nu putea lua în primire acești bani pentrucă el cerea în același timp, și 2,700 de piaștri de la Iordache Olimpiotul. În cadrul pledoariilor sale domnitorul recurge la argumente identice: „Vladimirescul pă cîtă vreme au fost aici în viață nimenea nu cunoaște că s-au găsit și vreun asemenea sîrb, sub numele de Nenadovici, care să aibă atîta bogăție încît să-l împrumute cu lei 500 mii ... Mai mult, Vladimirescul, invitînd pandurii și arnăuțimea și hrănindu-i cu luare de bucate și dă vite după unde găsea, fără nici o plată, prin făgăduința răpirii, este văzut și cunoscut în toată Țara Românească, că într-atîta lipsă dă bani să afla încît și prin județe răpea oricîți bani și visteriei găsea și aicea ajungînd în strîmtoare pă boieri ce să afla aici să-i dea bani. Încă în cele după urmă, au cugetat (dar vremea nu l-au îngăduit), să ridice toate argintăriile bisericilor, să le topească și să le facă bani și toate acestea numai supt socotință dă bogăție" (N. I. Simache, *Contribuții la răscoala poporului sub conducerea lui Tudor Vladimirescu*, Ploești, 1957, p. 30-31).

Iată o argumentare logică: Tudor, deși jefuia, acapara averile boierilor și — după expresia domnitorului —„ răpea oricîți bani ai visteriei găsea", totuși nu s-a mulțumit numai cu atîta și a vrut să topească și argintăriile bisericilor. Prin urmare, chiar dacă ar fi avut 2 700 de piaștri la începutul răscoalei, împrumutați de Iordache Olimpiotul, aceasta nu contrazice faptul că putea să stăruiască să aibă și sute de mii de piaștri pentru același scop de „îmbogățire" („toate acestea supt socotință dă bogăție") — dacă acceptăm părerile boierilor, ale lui Minciaky și ale lui A. Oțetea. Dacă ne gîndim la conducătorul răscoalei ca la un erou național și ca la o figură revoluționară eminentă, apoi ne dăm seama că pentru o acțiune de amploarea unei răscoale, fiecare piastru, nu numai fiecare mie de piaștrii, (în afară de sute de mii, care deja au fost puse la dispoziția mișcării revoluționare) contează foarte mult. Aceasta explică, printre altele, pedepsirea aspră de către Tudor a acelora care s-au făcut vinovați de jafuri personale.

Pentru a acredita ideea că procedeul caracteristic al lui S. Stirbu ar fi minuirea fără critică a tot ceea ce se potrivește cu ideile lui preconcepute, opere ale unor autori ca Barthélemy-Sylvestre Cunibert, Grégoire Yakschitch, Liprandi, Gervinus etc., adică lucrările cercetătorilor renumiți din diverse țări, sînt socotite ca netemeinice și respinse sub motivul că sînt folosite fără critică. Pe baza simplei afirmații a lui A. Oțetea cititorii sînt obligați să creadă că acești autori mint cînd susțin că Iordachi a fost prins de austrieci [XIII], că Leventis și Domnando au avut în acest timp legături cu organizațiile revoluționare din Țara Românească.

www.dacoromanica.ro

care activa la Viena (p. 175)". Oricine se poate convinge că fraza pusă în ghilimele, atribuită lui Ştirbu, este din nou o deformare [XV]. Trebuie confruntată cu textul de la p. 175, unde se vorbeşte cu foarte multe rezerve despre acest eveniment : „Alte informaţii ne vorbesc despre legăturile sale cu secţia Eteriei ce activa la Viena... Ceea ce ştim precis este faptul că Tudor a nutrit speranţa că Congresul ar putea, să ducă la o schimbare, în ceea ce priveşte dominaţia otomană în ţara noastră" (p. 175). Se vede deci că autorul prezintă problema cu o rezervă. Recenzentul, în schimb, dă dovadă de aroganţă, folosind expresii ca „absurd", iar referirile la propria sa autoritate le consideră drept o sentinţă obligatorie pentru toţi oamenii de ştiinţă, nu numai pentru S. Ştirbu, ci şi pentru E. Vîrtosu şi Gh. Georgescu-Buzău, care au reprodus părerea de mai sus din diverse izvoare.

Referitor la p. 196—198 a cărţii, A. Oţetea obiectează : „nici Leventis, nici Sava şi cu atît mai puţin Tudor, n-au participat la consfătuirea fruntaşilor Eteriei de la Ismail. S. Ştirbu susţine că la Ismail ar fi fost adoptat planul de acţiune al lui Leventis şi trimite la Aricescu, I, p. 85. Or, la această pagină nu este vorba de aşa ceva". E de ajuns să deschidem cartea recenzată la p. 180 şi vom constata în ce măsură tocmai A. Oţetea acceptă tot ce convine ideilor sale preconcepute şi contestă fără justificare faptele care nu-i sînt pe plac. De ce respinge relatarea lui Aricescu că „la 5 oct. 1820, Ipsilanti convoacă în cimitirul de la Ismail pe... Dikeos, Perevos, *Leventis*"... ? (subliniat de mine *S. Ştirbu, op..cit.*, p. 85). Dar dacă această parte a frazei este respinsă, prin negarea participării lui Leventis la Ismail, de ce acceptă numai ultimele cuvinte ale afirmaţiei de la pagina 85 a cărţii lui Aricescu şi anume „ca să dezbată împreună planul lui Sava".

Dacă A. Oţetea, sau cei cinci cercetători care sub îndrumarea lui pregătesc editarea documentelor privind răscoala din 1821, dispun de acte care dovedesc că în intervalul dintre 5—13 octombrie Leventis n-a fost la Ismail, aş accepta să punem la îndoială şi prima afirmaţie a lui Aricescu. Pentru aceasta ar fi necesar, ca în prealabil să fie publicate documentele şi apoi să fie provocate discuţii în jurul lor.

În sfîrşit, o altă observaţie a lui A. Oţetea se rezumă la următoarele : în textul înţelegerii intervenite dintre Tudor şi Iordaki, la locul unde se menţionează adeverirea acestui text de către secretarul consulatului rus, S. Ştirbu ar fi introdus, în mod arbitrar, numele lui Leventis. De fapt nu e vorba de introducerea unui nume în text—cum afirmă inexact A.Oţetea—ci de identificarea, *în paranteză*, a numelui acestui secretar [XVI]. Argumentul recenzentului se rezumă la faptul că Leventis a fost numai un simplu dragoman al consulatului. Motivul care ne permite să identificăm, în cazul acestei înţelegeri, pe secretarul consulatului rus cu persoana lui Leventis, nu se rezumă la speculaţii semantice, ci la dovezi istorice, şi anume la faptul că Leventis şi nu Domnando a fost membru al conducerii supreme a Eteriei. Leventis şi nu Domnando a desfăşurat o activitate ferm revoluţionară începînd din anul 1816. Leventis şi nu Domnando a elaborat acel plan al Eteriei care a fost acceptat pînă la urmă ca plan de acţiune la care aderă şi Tudor prin documentul sus-menţionat. Prin urmare, nu un singur cuvînt dovedeşte participarea tocmai a lui Leventis la tratativele dintre Tudor şi Iordaki. De altfel la aceeaşi concluzie au ajuns şi cercetătorii E. Vîrtosu — vezi, *Despre Tudor Vladimirescu*, 1947, p. 104 (acest istoric, pentru a reda exact textul, foloseşte termenul „limbă valahă", adică termenul ridiculizat de către recenzent) şi Gh. I. Georgescu-Buzău, „Viaţa Românească", nr. 3—5, 1948, p. 282. Tot în legătură cu evenimentele din 1816, recenzentul încearcă să sugereze ideea falsă că Ştirbu ar prezenta documentele publicate, drept inedite [XVII]. Cu referire la p. 175 a cărţii el scrie : „O scrisoare a lui Tudor, «necunoscută pînă acum» a fost totuşi publicată în «Studii»". Denaturarea este evidentă deoarece, scoţînd din textul pus între ghilimele trimiterea la revista „Studii", vrea să demonstreze că Ştirbu n-ar fi cunoscut faptul că documentul a fost publicat. Oricine deschide cartea mea la pagina indicată poate constata că acolo există trimiteri la acel număr al revistei care a apărut tocmai în timpul cînd a fost elaborată cartea.

După pledoaria de două pagini, din care, precum am văzut, nu lipsesc nici speculaţiile semantice, nici inexactităţile, nici epitetele despre absurditatea raţionamentului unor cercetări,

www.dacoromanica.ro

recenzentul este nevoit să recunoască următoarele : „afirmația că Tudor a pregătit încă din 1816 răscoala din 1821 putea găsi o aparentă justificare în actele lui Nenadovici". S-a văzut mai sus în ce măsură este vorba numai despre „*o aparentă* justificație".

Urmează una din tezele pe care încearcă să o ridiculizeze A. Oțetea cu următoarele cuvinte : „Legăturile lui (Tudor) cu decembriștii nu se întemeiază decît pe o substituire de persoane, ca în comediile clasice".

E cazul să precizăm că în cartea mea nu se afirmă nicăieri că ar fi existat o legătură nemijlocită între Tudor și decembriști. A. Oțetea se referă la Leventis, care reprezenta veriga intermediară dintre panduri și decembriști, susținînd că în lucrarea mea acesta e substituit lui Domnando. S-a văzut mai sus netemeinicia tezei despre substituire în cazul Leventis-Domnando. Dar A. Oțetea nu se oprește la negarea legăturilor mijlocite dintre Tudor și decembriști. El neagă chiar legăturile decembriștilor cu eteriștii, susținînd în recenzie că : „rolul decembriștilor în pregătirea și organizarea răscoalei din 1821 sunt pure divagații".

E cazul să vedem dacă în fața faptelor istorice această afirmație poate rezista. Înainte de a trage asemenea concluzii ar fi fost cazul ca A. Oțetea să fi consultat, de exemplu, în privința afirmațiilor mele despre legăturile conducătorului decembrist, generalul maior M. F. Orloff, cu răscoala din 1821, relatările autorului I. Filimon, contemporan acelor evenimente.

Iată ce scrie pe baza unor documente, I. Filimon în lucrarea sa : *Esseu istoric despre revoluția grecilor*, vol. I, p. 87—88 :

„În această vreme generalul Mihail Orloff conduce avangarda de la Prut, care face parte din corpul de armată de răsărit de sub conducerea lui Witgenstein. Avînd cu el relații de prietenie, cum vom arăta mai departe, și pe deplin asigurat de sentimentele liberale ale generalului, Ipsilanti i-a arătat cu încredere care erau scopurile sale în legătură cu Grecia și s-a străduit foarte mult ca să-l facă să participe la trecerea Prutului cu toată armata pe care o conduce el. Desigur însă, prin aceasta se învinovățea sau împăratul față de sultan pentru nerespectarea tratatelor, sau Orloff în fața împăratului pentru nesupunere.

Rezultă deci, în primul caz, declarația de război a Turciei iar în al doilea caz, dezavuarea lui Orloff devenită absolut inevitabilă. Orloff consimțind la toate, se temea de proscrierea lui, dar Ipsilanti a risipit și aceasta, propunînd ca pe de o parte el să treacă imediat Istrul cu grecii, iar Orloff să intre cu rușii *în principate ca domn autocefal*. Dar o împrejurare nefericită a zădărnicit acest plan. Fiind denunțat, Orloff este scos imediat de la conducerea trupelor de avangardă, și este rechemat la Petersburg". Despre plecarea lui Orloff și despre acțiunile întreprinse de el la sfîrșitul anului se vorbește pe larg în cartea mea (p. 183—184).

Dar pe lîngă Orloff a activat și Liprandi, care deși mai tîrziu, după ce devine agent informator al autorităților țariste, caută să șteargă urmele preocupărilor sale revoluționare, spre sfîrșitul vieții sale divulgă, totuși, cîte ceva despre faptul că atunci cînd Orloff îi încredința secretele planurilor sale de acțiune, el avea legătură cu acel om care în acest timp devenea colaboratorul cel mai apropiat al lui Tudor.

E vorba de Iordaki Olimpiotul. Informațiile despre legăturile lui Iordaki — care după părerea lui Oțetea „dădea ordine lui Tudor din partea Eteriei" — cu decembriști, în mod concret cu Liprandi, s-au completat, cu prilejul prezenței delegației de istorici romîni în U.R.S.S. — cu noi date mult mai precise decît cele prezentate în carte. Subliniez încă o dată că pînă la sancțiunea primită din partea autorităților țariste, în a doua jumătate a anului 1821, pînă cînd n-a fost amenințat că va fi scos definitiv din slujbă, Liprandi a fost un adept sincer și activ al organizației decembriste (vezi *Insemnările decembristului S. Volkonsky*, S.P., 1902, p. 318).

Mărturii despre faptul că, în lunile nemijlocit premergătoare izbucnirii răscoalei, Liprandi a avut repetate întîlniri cu Iordaki, nu au fost relatate în cartea mea, ele nefiind cunoscute pînă acum. Or, Liprandi, într-o lucrare scrisă la sfîrșitul vieții sale, precizează: „Eu l-am cunoscut pe Iordaki în anii 1820—1821 în Basarabia cînd s-a început Eteria" (I. P. Liprandi, *Scurt studiu despre Principatele Dunărene*, Moscova, 1878, p. 13).

www.dacoromanica.ro

Aceste fapte dovedesc că un anumit contact între cei cari au pregătit răscoala din 1821 şi decembrişti a existat, iar prin mijlocirea acestor persoane anumite informaţii puteau să ajungă, în mod reciproc, la cunoştinţa anturajului lui Orloff, cît şi la cunoştinţa anturajului lui Tudor [1].

În încheiere la această problemă trebuie menţionat: nu am afirmat la p. 203 că lui Tudor „Leventis... i-a dictat hotărîrea de a transforma oastea arnăuţilor şi pandurilor într-o armată populară voluntară" [XVIII]. A. Oţetea nu se sprijină pe adevăr [XIX], cînd atribuie lui S. Ştirbu următoarea axiomă falsă: „Revoluţiile din Spania şi de la Neapole au fost revoluţii militare, mişcarea decembristă s-a întemeiat pe o organizaţie militară, se putea ca mişcarea lui Tudor Vladimirescu să rămînă o vulgară mişcare populară?"

Se poate constata, la p. 212 a cărţii, că S. Ştirbu nu numai că nu atribuie răscoalei, un asemenea caracter şi nu transpune mecanic unele trăsături generale ale mişcării revoluţionare din diverse ţări, asupra ţării noastre, dar se pronunţă categoric împotriva lui N. Iorga, care neagă în ultima sa lucrare de sinteză specificul romînesc al răscoalei. El scrie: „Elementul specific romînesc nu apare; cel personal e doar în chemarea ostaşilor improvizaţi la o strictă disciplină" (N. Iorga, *Istoria romînilor*. vol. VIII, p. 266). Argumentarea cu care este combătută această teză este expusă în cartea mea cu următoarele cuvinte: prezenţa unor trăsături asemănătoare (chemarea la disciplină militară) cu trăsăturile specifice ale *diverselor* mişcări revoluţionare ale timpului nu numai că nu contrazice, dar dimpotrivă, exprimă, printre altele, caracterul specific romînesc al răscoalei. Chiar şi faptul că la noi o serie de trăsături ale revoluţiei franceze se completează într-un chip original cu unele trăsături care vor apărea în Rusia, exprimă specificul răscoalei din 1821 (p. 212).

---

[1] Noile documente din arhivele sovietice aduc importante precizări şi în privinţa legăturilor directe ale lui Pestel cu evenimentele din Ţările Romîneşti. La secţia de manuscrise a Institutului de Literatură al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. se găseşte declaraţia făcută de decembristul F. M. Glinka în faţa comisiei de cercetare a celor implicaţi în răscoala din 14 decembrie 1825. Textul este reprodus şi în lucrarea lui V. Bazanov: „*Societatea voluntară a iubitorilor literaturii ruse*". Pentru a dovedi că în toamna anului 1820 (deci în momentul cînd intervine înţelegerea dintre Orloff şi Ipsilanti) Pestel n-a participat la o şedinţă care a avut loc la locuinţa sa, Glinka destăinuieşte, printre altele, şi următoarele:

„Atunci cînd Ipsilanti a făcut primul pas peste Prut, ceea ce s-a întîmplat la începutul anului 1821 dacă nu chiar mai înainte, contele Witgenstein l-a trimis pe locotenentul colonel Pavel Pestel *incognito* în Moldova şi Bucovina pentru strîngerea *informaţiilor amănunţite* (de la boierii evazivi moldoveni şi valahi şi alţii) despre cunoscuta societate secretă cu denumirea Eteria. Pestel a fost la Sibiu şi la Iaşi şi a scris memorii pentru ce i s-a dat regiment şi grad. Acestea eu am aflat în acele timpuri de la tatăl lui cu ocazia întîlnirii cu dînsul. Prin urmare, trebuie clarificat dacă a fost de ajuns scurtul interval de timp între cei doi ani, pentru ca domnul Pestel să se fi putut afla, pe drumurile proaste, în decursul acestui interval la Petersburg, la Tulcin, la Chişinău şi în străinătate (în Transilvania, Bucovina, Moldova pînă la Iaşi etc.?). Se pare că în memoriile domnului Pestel împrejurările şi timpul se încurcă" (V. Bazanov, *op., cit.*, p. 30).

Istoricii sovietici acceptă veridicitatea destăinuirilor lui Glinka (M. V. Necikina, V. Bazanov etc.). La Arhiva Centrală istorico-militară din Moscova am găsit patru dosare care pe baza altor surse de informare, confirmă prezenţa lui Pestel pe teritoriul ţării noastre. (Ţ.V.I.A. opis 183, dosar 24, p. I — IV). Cîteva scrisori ale lui Pestel, necunoscute pînă acum, referitoare la răscoală, redactate în Basarabia, şi transcrise în diverse variante, se găsesc la Arhiva centrală istorico-militară de la Moscova, într-un fond de documente strînse în două volume mari (ele cuprind în total, peste 1500 file de curînd microfilmate).

Dacă informaţiile de mai sus, referitoare la legăturile nemijlocite ale celor doi conducători decembrişti cu ţara noastră în preajma răscoalei, precum şi legăturile organizaţiilor culturale îndrumate de decembrişti cu evenimentele culturale din ţara noastră, vor fi analizate în lumina unei mari bogăţii de documente noi cu privire la acţiunile altor aderenţi ai organizaţiilor decembriste care au avut contact cu militanţii revoluţionari din ţara noastră, cele ce au fost deja enunţate în această privinţă în cartea „Răscoala din 1821 şi legăturile ei cu evenimentele internaţionale" vor putea fi completate cu date preţioase.

www.dacoromanica.ro

Pentru evitarea oricărei îndoieli asupra acestei probleme, repet afirmația mea din carte unde se arată că tocmai „atragerea *maselor* la luptă în cadrul unei armate revoluționare constituită din voluntari, și adaptarea obiectivelor burgheze ale răscoalei la condițiile istorice concrete din țara noastră, constituie trăsăturile prin care se distinge mișcarea revoluționară de la noi de cea decembristă" (p. 217, vezi și p. 213; 278 etc.). Prin urmare, numai denaturînd adevărul s-ar putea atribui autorului ideia că răscoala din 1821 n-ar fi fost o mișcare populară.

★

Iritarea lui A. Oțetea atinge punctul culminant cînd încearcă să nege amestecul indirect al seviciului de spionaj englez în înăbușirea răscoalei.

Căutînd să conteste însemnătatea numeroaselor documente prezentate în carte în această privință, el induce în eroare pe cititori cu acuzația falsă că S. Știrbu nu vrea să ia în considerare că și Franța și Rusia s-au ocupat de spionaj [*XX*]. Ar fi fost de ajuns să deschidă cartea mea la p. 365 și ar fi constatat că primul document anexat la lucrare se referă la spionajul francez, iar în alte pagini se găsesc referiri la cel rusesc. Recenzentul nu suflă însă o vorbă despre faptul că numai numele lui Wyborn, *dintre agenții secreți* care mișunau în Muntenia, este legat de activitatea acelor indivizi care au pregătit și au pus în aplicare sentința de a executa în mod mișelesc pe Tudor și că tocmai această legătură justifică afirmația autorului că Tudor a fost o victimă și a instigațiilor spionajului englez. Dintre *funcționarii consulatelor străine* nu un englez, ci austriacul Udrizki este implicat în această acțiune. În carte se găsesc referiri la Udrizki în aceeași măsură ca și la Wyborn. Ar fi de adăugat că despre uneltirile boierilor și ale turcilor pentru suprimarea lui Tudor de asemenea se vorbește pe larg în carte.

Dar îmi permit să pun întrebarea : de ce Aricescu, dintre istoricii secolului trecut, Thürheim dintre autorii străini, N. Adăniloaie dintre cercetătorii noștri tineri nu au fost considerați extravaganți cu toate că și ei, împreună cu numeroși alți istorici, au susținut fie că numai unul din statele amintite, fie că amîndouă în colaborare, au jucat un rol important în înăbușirea răscoalei?

N. Adăniloaie, atunci cînd încă nu au fost cunoscute invectivele la care recurge A. Oțetea pentru a „*zdrobi*" pe cercetătorii care se plasează pe o poziție opusă lui, scria că „burghezia engleză fiind interesată în menținerea integrității Imperiului otoman, a urmărit și ea — în aceeași măsură ca Habsburgii — înăbușirea răscoalei, implicit salvarea boierilor. De altfel, Anglia și Austria au fost acelea care au încurajat Poarta și pe cale diplomatică să înăbușe în sînge răscoala din Principate. După înăbușirea răscoalei, boierii aduc mulțumiri Angliei prin lordul Strangford, că a scăpat țara de „anarhie și ruină" (N. Adăniloaie, *op. cit.*, p. 101).

Reamintesc unele fapte legate de folosirea unui instrument minunat al mișcării revoluționare a timpului, școala lanchasteriană, care marchează totodată influența pozitivă a ideilor și metodelor didactice, progresiste, concepute de militanți progresiști din Anglia, asupra evenimentelor din țara noastră și din Rusia.

Pe baza cercetării unui fond foarte bogat referitor la școlile lanchasteriene, aflat la Arhivele istorice centrale din Leningrad, țin să atrag atenția cititorilor că ceea ce am relatat pînă în prezent în carte nu dezvăluie nici pe departe importanța colaborării forțelor progresiste din cele două țări și influența lor reciprocă în domeniul folosirii acestei școli pentru propagarea ideilor revoluționare.

Fondurile cu nr. 733—735 din Arhiva istorică centrală din Leningrad ne prezintă numeroase dovezi că la Iași a fost desfășurată în această direcție o activitate de însemnătate internațională. Planșele lanchasteriene întocmite de profesorul Kleovulos de la școala lanchasteriană din Iași, tipărite în 1819 și prefațate în 1820, au servit printre altele ca model și pentru planșele rusești și cele moldovenești întocmite de editorul rus N. I. Greci. Același Capo d'Istria care l-a sfătuit pe Rosetti-Rosnovan din Iași să sprijine din punct de vedere material și moral editarea planșelor lui Kleovulos în grecește, patronează editarea lor în moldovenește și încredințează această sarcină lui N. Greci.

www.dacoromanica.ro

În afară de cele prezentate în carte, dispunem de numeroase izvoare noi care confirmă ceea ce numeşte A. Oţetea, drept senzaţional în descoperirile lui S. Ştirbu. Iată, de exemplu, un document din Arhiva Ministerului de Externe al U.R.S.S., Fondul : Ambasada din Constantinopol anul 1819 d. 263 f. 360 — 361. Consulul Pini, descoperind calitatea de agent secret al lui Wyborn, raportează superiorului său :

„Înainte cu aproape o lună, vornicul Băleanu s-a prezentat la domnitor pentru a-i spune că fiul său legat ca prieten cu Wyborn, a avut cu acest englez o conversaţie... englezul a exprimat aproximativ următoarele : «Tot oraşul la fel ca şi însăşi D-voastră trebuie să mă consideraţi ca, un om care face călătorii de plăcere şi de studii. Această părere am acreditat eu însumi, pentru că circumstanţele m-au obligat la aceasta. Eu trebuie să vă asigur acum că scopul pentru care am fost trimis la Bucureşti este atît de important încît nici nu se poate imagina»... În continuare el a declarat unui emisar al domnitorului : „Avantajele ce eu cred a putea procura provinciei este de a o scoate de sub protecţiunea pe care Rusia o pretinde de a i-o acorda cu atîta despotism" ... Peste o lună Pini comunica ambasadorului rus de la Constantinopol : „Eu nu încetez să urmăresc conduita englezului Wyborn" (*ibidem*, f. 455).

Nu numai diplomaţii celorlalte state, dar şi participanţii cei mai de seamă ai răscoalei au fost puşi în situaţia de a descoperi aceste diversiuni şi, adevărat, după o întîrziere regretabilă — adică post factum — să cerceteze cu atenţie rolul lor în sfîrşitul tragic al răscoalei.

Mă refer la amintirile personale ale lui Ipsilanti, notate de o prietenă intimă a acestuia în timpul cînd se găsea ca deţinut la austrieci şi reproduse de Lulu von Thürheim în memoriile intitulate : „Viaţa mea", publicate în 1914 la München[1].

Iată indicaţiile sale cu privire la oamenii de stat englezi :

„Poarta a fost pusă în cunoştinţă de către lordul Stangford despre existenţa unei conspiraţii greceşti în Constantinopol... s-a hotărît astfel ca Ipsilanti, cu trupele înarmate să intre în principate pentru ca să atragă forţele în această direcţie" (*op. cit.*, vol. IV., p. 210)[2].

Prin urmare, ministrul Angliei se angaja la diversiuni pentru zădărnicirea răscoalei, dar agentul lui secret din Bucureşti — după părerea lui A. Oţetea — nu putea fi amestecat în desăvîrşirea operei începute de şefii săi, atunci cînd se ajunge la o etapă hotărîtoare a luptei în Ţările Romîne.

Dar ce valoare are protestul lui A. Oţetea cînd însuşi agentul secret Wyborn — ale cărui legături cu Băleanu au fost dezvăluite de documentul citat cu cîteva aliniate mai sus — raportează, în toiul răscoalei, superiorului său următoarele : „Spătarul prietenul meu Băleanu păstrează (*aşa cum l-am îndrumat eu*) o neutralitate strictă, mulţumindu-se să pedepsească pe tîlhari"... (Biblioteca Academiei R.P.R., secţia manuscrise. Documente engleze, 1772—1821, vol. II, p. 40). Prin urmare, el recomanda păstrarea neutralităţii faţă de primele ciocniri ale aderenţilor lui Ipsilanti cu turcii (crezînd că Ipsilanti îl va mai putea servi) şi totodată o hotărîtă acţiune de pedepsire a „tîlharilor". Şi ca să ne fie clar la adresa cui foloseşte el termenul de tîlhar mai citäm cîteva cuvinte tot dintr-un raport al său : „Soldaţii au luat conducerea în mîinile lor... fiecare căpitan însuşindu-şi prada din provincie atribuită lui" (*ibidem*, vol. I, p. 449). Deci misiunea de a pedepsi pe căpitanii de panduri a fost încredinţată de Wyborn Bargrave, identificat şi de N. Iorga ca „agent secret sprijinit de ambasadorul englez din Viena". (N. Iorga, *Un observator englez asupra romînilor din epoca lui Tudor Vladimirescu*, Anal. Acad. Mem., secţ. ist., seria a-III-a, t. XIV, Mem. 4, p.1). La orice fel de artificii ar recurge A. Oţetea aceste dovezi nu pot fi contestate.

[1] E demn de subliniat că în Romînia, pentru prima dată o atenţie cuvenită a fost acordată acestei lucrări de către tov. Scarlat Callimachi, căruia îi exprim recunoştinţa mea profundă pentru că, recent, mi-a pus-o la dispoziţie.

[2] În cartea mea, la p. 302, menţionez activitatea ambasadorului britanic pe baza unui alt izvor contemporan.

www.dacoromanica.ro

În cartea mea am precizat că amănuntele legate de exterminarea lui Tudor nu pot fi încă restabilite decît sub forma unor ipoteze : „Cercetări serioase n-au fost efectuate încă nici cu privire la politica Angliei față de țara noastră în această perioadă. Ap ar' însă date care ne permit tot mai mult să considerăm că printre inițiatorii înăbușirii răscoalei conduse de Tudor au fost și agenți ai Imperiului britanic ". (p. 310)[1].

E cazul să menționăm că aici ca și la începutul recenziei dovezile documentare, cît și logica lui S. Știrbu sînt în mod intenționat deformate de către A. Oțetea. După recenzent, argumentul lui Știrbu în privința legăturii emisarilor burgheziei engleze cu inițiatorii și instigatorii uciderii lui Tudor se învîrtește exclusiv în jurul raporturilor lui Ali Pașa cu englezii. E o afirmație care nu corespunde adevărului [*XXI*]. Argumentul de la p. 332 a cărții mele constă în următoarele :

„Documentele nu ne arată cine anume din rîndurile boierilor pămînteni a participat la această crimă. Dintre membrii Eteriei sînt însă menționați nominal oamenii care au participat la înfăptuirea complotului. Printre aceștia figurează cei patru indiviz! (Duca, Scufo, Manu și Nicolae Ispilanti) despre care a trimis referințe superiorilor săi agentul secret englez Bargrave. (Vezi Tabelul Sintetic, anexat la sfîrșitul volumului)". Aici este redat următorul fragment din raportul lui Bargrave Wyborn : „Activul domn Scufo ... de a cărui conduită excelența voastră își va aminti, se află cu Ipsilanti. Tînărul Manos, despre a cărui plecare... am informat pe excelența voastră acum 2 ani, este secretar, și un anumit Duca, fost agent diplomatic al lui Ali Pașa la București, este adjutant general al grecului Alfred". (Din raportul către lord Steward, Documente engleze, vol. I. p. 450).

Cu trimiterea chiar la lucrarea lui Gordon, publicată de Zinkeisen (vezi p. 123 — 124 și 170 — 171), și trimiteri în această privință s-ar putea da foarte multe, a fost dovedit că grecul

[1] Am enunțat în carte, ca o ipoteză, părerea că agentul englez „Duca în înfăptuirea tuturor directivelor primite de la superiorii săi, nu putea să se sprijine direct pe Alexandru Ipsilanti și era nevoit să acționeze prin Nicolae Ipsilanti" (p. 336). În amintirile personale ale lui Alex. Ipsilanti, așa cum au fost ele relatate de contesa von Thürheim, sînt noi indicații care arată că justețea ipotezei mele este confirmată de surse din ce în ce mai competente. În aceste memorii autorul vorbește despre activitatea agenților diplomatici străini, care, reușind să strecoare elemente trădătoare în conducerea Eteriei, au izbutit să provoace în rîndurile grecilor indisciplină, sciziune și chiar nesupunere față de prințul Alexandru Ispilanti. Apoi descrie în mod amănunțit cum au evoluat contradicțiile dintre frații Ipsilanti axate în jurul faptului că Alexandru căuta mai departe ieșirea din impas prin orientarea sa spre Rusia, iar Nicolae nu ceda din hotărîrea sa fermă de a se orienta spre Anglia. Iată un fragment din această descriere : „Prințul s-a văzut atras în vîrtej împreună cu acei greci care i-au rămas credincioși... După ce ar fi dus pe frații săi pînă în Ungaria, el ar fi voit să încerce a ajunge la frontiera rusă și mai tîrziu la un port. Cînd Alexandru Ipsilanti a însoțit pe frații săi pînă la granița austriacă ... el singur a vrut să se retragă în munți pentru a căuta să se apere. Însă posturile de graniță austriece au înfățișat fraților o dispoziție în care se prevede că atunci cînd prințul Ipsilanti se va prezenta la graniță, el să primească un pașaport pe numele unui comerciant grec ; i se va permite să ajungă la Hamburg de unde va trebui să meargă în Anglia acolo i se va aduce la cunoștință destinația viitoare. Frații săi puteau însă să treacă numai împreună cu dînsul. După ce aceștia i-au adus la cunoștință fratelui lor... propunerea Austriei de a lăsa să treacă în Anglia, unde va avea mîna liberă să se ducă în Grecia... Ipsilanti împreună cu frații săi s-a dus la posturile de frontieră. Abia ajuns acolo li s-au cerut săbiile și au fost trimiși la Muncaci, unde au fost aruncați în fortăreață"... (*op. cit.*, p. 213 — 214). În aceste rînduri găsim o confirmare a următoarelor fapte demonstrate în carte : După unele încercări nereușite de ademenire a lui Alexandru Ipsilanti ca acesta să tempereze activitatea Eteriei și s-o subordoneze scopurilor politice ale Austriei și Angliei, agenții secreți ai acestor state au reușit să cîștige pentru cauza lor pe Nicolae Ipsilanti. Prințul Nicolae, după ce și-a îndeplinit isprava sa de a provoca scizinne între panduri și eteriști, a fost hotărît să plece în Anglia fără Alexandru, însoțit numai de celălalt frate al său. Dîndu-și seama la graniță că plecarea lor este condiționată de reușita de a constrînge pe Alexandru să-i însoțească, l-a șantajat pe acesta din urmă cu perspectiva că din Anglia vor putea să ajungă în Grecia. De sigur, el nu-și dădea seama de faptul că promisiunea obținută în acest sens nu va fi respectată și pînă la urmă va fi și el victima acelora care l-au ademenit.

www.dacoromanica.ro

Alfred despre care se menţionează în document că îl are pe Duca drept adjutant-general, nu poate fi altcineva, decît Nicolae Ipsilanti, deoarece tocmai el a avut ca adjutant pe Duca[1]. Deci şi în această privinţă sînt dovezi peste care recenzentul nu poate trece numai prin servirea unor lecţii de cultură generală pentru neiniţiaţi.

Deoarece obiecţiunea recenzentului la această problemă figurează în subsolul de la începutul recenziei, revin şi la celelalte „perle" ale sale din pasajul respectiv. Numai deformînd adevărul, [XXIII] se poate considera drept o ironie — aşa cum ne atestă A. Oţetea — următorul apel al lui Bargrawe Wyborn la amplificarea jafurilor săvîrşite în Ţara Românească : „Dacă s-ar percepe de la ţărănime numai cele 90 000 de lire sterline îngăduite de generalul rus, nici a zecea parte — poate nici chiar a douăzecea din ţinuturile şi aşa puţin cultivate nu ar fi scoase din paragina atîtor secole. Ţăranii ar deveni nişte simpli trîntori nefolositori, neînsufleţiţi, de-abia superiori porcilor uriaşi, pentru care este renumită ţara lor". (Doc. engleze, vol. II, p. 9—10). A. Oţetea contestă intenţiile lui Bargrawe Wyborn, deşi ele sînt exprimate de acesta din urmă prin următoarele cuvinte : „Haraciul ar putea fi întreit şi înzecit într-un timp scurt, fără să fie resimţit de raialele prospere ale Valahiei" (*ibidem*, p. 22). Tot cu scopul de a pune sub semnul întrebării raporturile lui Bargrawe Wyborn cu boierii români, A. Oţetea, susţine că S. Ştirbu

---

Iată şi alte fapte care rezultă din relatările personale ale lui Alexandru Ipsilanti, aşa cum sînt descrise de contesa von Thürheim : „Fraţii săi, al căror mod josnic de gîndire n-a fost compatibil cu sentimentele nobile sau de gratitudine, au devenit zi de zi mai porniţi împotriva lui, dîndu-i vina pentru nenorocirea lor... Fratele său mai mic Nicolae, care a fost deosebit de îngîmfat şi egoist, nu i-a adresat nici un cuvînt doi ani şi jumătate... Abia prin aceşti oameni ni s-au explicat cauzele indisciplinei şi spiritului de partidă care blestemau nefericita lor patrie" (*op. cit.* p. 218). Concluzia trasă de către autorul rîndurilor de mai sus exprimă clar că Nicolae Ipsilanti reprezenta o partidă deosebită de cea reprezentată de fratele său. Strîngerea în jurul lui tocmai a acelor conducători ai Eteriei care figurau pe lista de evidenţă a lui Wyborn şi acţiunile sale în conformitate deplină cu proiectul de ademenire a lui Alexandru în Anglia, dovedesc cu prisosinţă că el reprezenta clica subordonată englezilor.

[1] Aici e locul să reamintim că faimosul Duca, omul cel mai apropiat de agenţii secreţi englezi (Bargrawe Wyborn şi Thomas Gordon) atunci cînd a hotărît să treacă la acţiune pentru a se răfui cu Tudor, fiind refuzat în această direcţie de Alexandru, s-a adresat cu un ultimatum către Nicolae Ipsilanti.

În descrierea ulterioară a evenimentelor, înfăţişate în textul pus pe urmă la dispoziţia lui Gordon — însuşi Duca recurgînd la anonimat, relatează următoarele despre acest ultimatum : „Duca, aflînd hotărîrea luată, se supără spunînd către comandantul unităţii sale, Nicolae Ipsilanti — singurul care făcea cinste familiei Ipsilanti atît prin virtuţiile sale sufleteşti cît şi prin vrednicia lui — că el nu va urma acest drum, deoarece este ruşinea noastră să ne temem de un valah". (Expediţia din 1821 a lui Ipsilanti în Principatele Dunărene. Publicat de F. M. Marschall în „Buletinul Societăţii de istorie şi etnografie al Greciei", Atena, vol. IX, 1926, p. 473).

Faptele care au urmat vorbesc de la sine despre rolul lui N. Ipsilanti în arestarea şi exterminarea lui Tudor.

Iată cîteva date despre desfăşurarea evenimentelor după retragerea lui Tudor din Bucureşti :

„La Găieşti — scrie Mihai Cioranu — Tudor a luat ştire că Nicolae Ipsilanti (subliniat de mine S. Ştirbu) dimpreună cu Sava şi cu o mulţime de Arnăuţi şi de Greci, toţi aceştia i-au tăiat drumul la satul Goleşti şi se opun a nu-i lăsa liberă trecerea pandurilor peste Olt". (N. Iorga : Izvoarele contemporane... p. 291). Nici faimosul Thomas Gordon nu îndrăzneşte să ascundă rolul lui Nicolae Ipsilanti în atentatul îndreptat contra lui Tudor. El scrie : „Olimpiotul, care primise ca întărire 400 de oameni comandaţi de principele *Nicolae* (subliniat de mine — *S. Şt*....) în ziua de 31 mai se duse la cartierul lui Vladimirescu, însoţit de 50 dintre arnăuţii săi cei mai viteji" (Z.nkeisen, *op. cit.* p. 135 — 136). Chiriac Popescu susţine că şi Nicolae Ipsilanti a venit cu ei la cartierul lui Tudor. El afirmă : „S-a urcat şi căpitanul Iordachi, N. Farmachi, împreună cu toată suita lor. Apoi ne-am pomenit şi cu *fratele prinţului Ipsilanti*" (N. Iorga, Izvoarele contemporane..., p. 201).

www.dacoromanica.ro

confundă pe cei doi Bibeşti. Pe mine ei mă interesează ca reprezentanţi ai familiei Bibescu, de aceea, la p. 274, nu menţionez nici pe Ştefan nici pe Dimitrie, ci vorbesc doar despre „numele lui Bibescu". Dealtfel, în documente, vezi *1821, Date şi fapte noi*, publicate în 1932 de E. Virtosu, p. 143, cel din urmă nu figurează cu numele de Dumitrache. Un cercetător atît de „pretenţios" cum e A. Oţetea nu trebuie să ia ca bune expresiile folosite de izvoarele narative, mai ales cînd a încercat să ascundă faptul că aceste izvoare precizează că activitatea primului Bibescu a fost îndrumată de cel de al doilea. (N. Iorga, *Izvoarele contemporane*... p. 15; 16; 18).

Urmează alte obiecţiuni care sînt întemeiate pe afirmaţii de-a-dreptul născocite de către A. Oţetea. Dînsul reproşează folosirea atributului „generalisimul Eteriei" (p. 235) pe lîngă numele lui Sava. Aşa ceva nu figurează în textul meu [XXIV]. Cît despre contestarea poziţiei ostile a lui Sava faţă de adunarea poporului, încă înainte de 19 martie, sînt de părere că ar fi cazul să ni se prezinte, pentru sprijinirea afirmaţiilor sale, anumite dovezi, înainte de a desconsidera cele scrise despre acest fapt de unii contemporani ai lui Tudor şi de unii cercetători din zilele noastre, cum ar fi de exemplu I. Neacşu. (Vezi *Studii şi Referate privind Istoria Romîniei* vol. II. Buc., 1954, p. 1030). E greu de calificat procedeul necinstit folosit de A. Oţetea pentru a mă acuza că nu scriu corect unele nume de persoane. În carte, la indice şi la p. 145, 147, 277, 284, 324 scriu Fleischackl cu terminaţie ckl. Falsificînd literele din text [*XXV*] îmi „reproşează" că scriu Fleischachl, adică cu chl. ! ! (Aricescu, *op. cit.* p. 207, scrie Flaisah; Iorga, „Izvoarele contemporane..." p. 397, scrie Fleischackel, însuşi consulul în multe cazuri scrie Fleischakl, vezi Hurmuzaki, vol. X. p. 612, 581 etc. şi nu cu doi h (Fleischhackl) — cum scrie A. Oţetea).

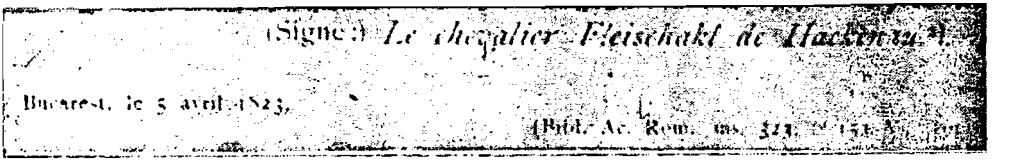
(Signé:) *Le chevalier Fleischakl de Hackenau*

Bucarest, le 5 avril 1823.

(Bibl. Ac. Rom. ms. 311)

Fig. 2. — Facsimil după Hurmuzaki, vol. X, p. 581.

Aşadar, toate izvoarele arată că manevra mîrşavă de a ridica pe Tudor din tabăra pandurilor a fost înfăptuită cu ajutorul lui Nicolae Ipsilanti. În ziua de 31 mai, cînd Tudor a fost adus la Ploeşti — documentul vorbeşte de Ploeşti şi nu de Piteşti [*XXII*] — Duca se mai găsea aici. Apoi „Tudor fu pus într-un cărucior mic de poştă, fiind pus lîngă dînsul *unu Manu*, adjutantul lui N. Ipsilanti. El fu condus la Tîrgovişte pe la Cîmpulung" (Aricescu, *op. cit.* p. 252 — 253). Nicolae Ipsilanti ajungînd la Cîmpulung trimite îndată la comandantul general pe Tudor". (F. M. Marschall, *op. cit.*, p. 485). După cum scrie Alexandru Ipsilanti într-o scrisoare trimisă la 23 mai — 4 iunie din Tîrgovişte unui necunoscut „Tudor Vladimirescu a fost adus ieri aici" (Zinkeisen, *op. cit.*, p. 167), deci pînă la data de 3 iunie se găsea în mîinile agenturii reacţionare. Cele 4 zile, de la 31 mai pînă la 3 iunie, au fost deajuns să fie pregătit totul în vederea executării lui Tudor. „Ipsilanti hotărînd să-l omoare cu forme a format un tribunal... Dar pînă a se face aceasta, doi din aghiotanţii lui Ipsilanti, Lasani şi *Scufi* veneau şi-l chinuiau" (N. Iorga Izvoarele contemporane... p. 298). Rămîne de adăugat că în preajma acestor evenimente *Băleanu* avea relaţii cordiale atît cu Duca, cît şi cu Ipsilanti. „Luni, la Maiu în 16 au sosit şi turcii la Bucureşti..... Grigore Băleanul încă mai înainte de ieşirea Savei fugise la Ipsilanti şi-i spusese de venirea turcilor... Atunci Ipsilant, în loc ca să se îngrijoreze de ale războiului a strigat odată: bal să se facă şi a orînduit pe Băleanul purtătoriu de grijă" (N. Iorga, Izvoarele contemporane.., p. 342 — 343).

Deci denunţarea legăturilor iniţiatorilor şi instigatorilor uciderii lui Tudor se bazează nu pe legăturile lui Ali Paşa cu agenţi englezi, ci pe documentul care vorbeşte despre ţinerea în evidenţă a activităţii acestor oameni de către englezi şi pe evenimentele petrecute la Golesti, Ploeşti şi Tîrgovişte.

www.dacoromanica.ro

Cu privire la soţia lui Iordachi, recenzentul trece sub tăcere că în indice şi la p. 345—346 menţionez după izvoare numele Stana [*XXVI*], ca apoi să-mi reproşeze că se numea Stanca şi nu Maria (p. 189). Într-adevăr, într-un singur loc folosesc acest nume după un document transcris de V. Papacostea. A. Oţetea nu-şi dă seama că o femeie putea să aibă numele Maria-Stana (nu Stanca cum scrie dînsul). La fel stau lucrurile şi cu observaţia că „s-ar fi putut convinge uşor Ştirbu, dacă şi-ar fi luat direct informaţiile din rapoartele consulare engleze (vol. II, p. 134)" că un anumit nume se scrie Kuch. Pentru a clarifica cine anume n-a consultat acest

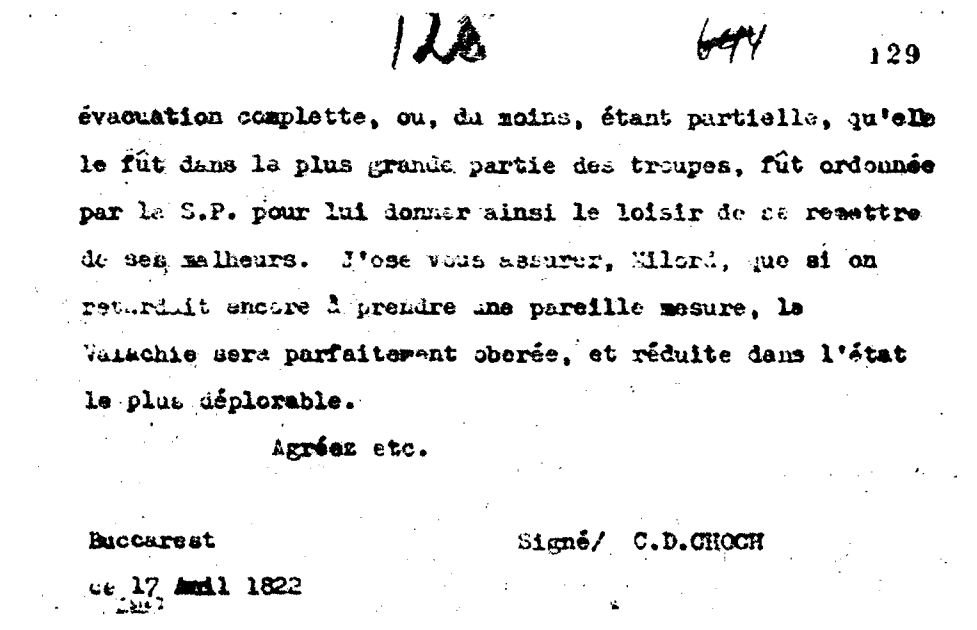

129

évacuation complette, ou, du moins, étant partielle, qu'elle le fût dans la plus grande partie des troupes, fût ordonnée par le S.P. pour lui donner ainsi le loisir de se remettre de ses malheurs. J'ose vous assurer, Milord, que si on retardait encore à prendre une pareille mesure, la Valachie sera parfaitement obérée, et réduite dans l'état le plus déplorable.

Agréez etc.

Bucarest — Signé/ C.D.CHOCH

ce 17 Avril 1822

Fig. 3. — Facsimilul semnăturii. Copia transcrisă de Ciotori. Documente engleze, vol. II, p. 129. Biblioteca Acad. R.P.R., secţia manuscrise.

document, reproduc în fascimil un fragment cu numărul paginei şi semnătura acestui individ. Menţionez că la pagina indicată de A. Oţetea nu figurează de loc acest nume [*XXVII*]. În schimb îl găsim în vol. II, p. 129, aşa cum este indicat în cartea mea la p. 438—440.

A. Oţetea ignorînd faptul că în documentul romînesc numele grecesc este menţionat în trei variante romînizate, ridică obiecţia necorespunzătoare adevărului [*XXVIII*] că arendaşul moşiei este Nicolopulos şi nu Nicopolu.

Avînd în vedere că cele mai mici neglijenţe în transcrierea numelor pot fi speculate în mod neprincipial ca greşeli capitale ale lucrării, ţin să subliniez autocritic faptul că la numele Domnando am omis să introduc una din literele n, iar la Gervinus am adăugat un i suplimentar. Acestea sînt acele greşeli incontestabile care fără „apel" dovedesc „lipsa de cultură generală" a lui Ştirbu!

Cu oarecare „decepţie" trebuie să observ că cele două obiecţiuni ale lui A. Oţetea cu privire la datele cronologice se dovedesc a fi neîntemeiate. La p. 89 constatăm că războiul din 1768—1774 n-a fost confundat cu cel din 1787—1792. Administraţia austriacă a fost introdusă

www.dacoromanica.ro

în Bucovina în deceniul al 8-lea și nu în al 9-lea. Dimpotrivă, asemenea confuzii găsim la A. Oțetea care în privința războiului face o trimitere la Urechiă, vol. I, p. 383 unde nu se vorbește deloc despre război. Vezi Nouvelles Études d'Histoire, 1955, p. 300. Iar despre pacea de la Sistov se arată, la pag. 163 și 290, nu numai că a fost încheiată în anul 1791 dar se indică și ziua de 4 august. E evident că acolo unde figurează anul 1792 e vorba de o simplă greșeală de tipar.

În privința lecțiilor despre noțiuni geografice îi sînt foarte recunoscător lui A. Oțetea. Consider însă că numai o asemenea lecție nu va servi cititorului ca argument pentru a se convinge că în textul lui Duca, publicat de Marschall, în locul cuvîntului Ploești trebuie să citească Pitești și nu Ploești! Recomand totodată lui A. Oțetea să consulte p. 304; 306; și 434 ale cărții mele unde enunț că Hermannstadt e Sibiu, [XXIX] și pag. 465 unde menționez numele celor trei colaboratori care au întocmit indicele. Totodată cred că din aceste calomnii vulgare (Știrbu „crede că Sibiu și Hermann tadt sînt două orașe deosebite"...) cititorii se vor convinge încă o dată de probitatea științifică a observațiilor lui A. Oțetea.

Tot aici e cazul să menționez că reaua voință vădită a recenzentului se constată și din aceea că ascunde cititorilor faptul că la p. 184 autorul a folosit un prilej pentru a exprima recunoștința sa colaboratorului Institutului de Istorie, C. Camariano, pentru contribuția sa la documentarea unor probleme cercetate. Este adevărat că autorul a omis să repete recunoștința sa față de C. Camariano de fiecare dată cînd s-a referit la lucrările traduse de dînsul din grecește, în conformitate cu angajamentele sale contractuale față de Institutul de Istorie.

Aceleași tendințe de a nu respecta adevărul se vădesc și în afirmațiile recenzentului că n-am folosit de loc texte originale din volumele de documente engleze [*XXX*]. Subliniez și aici faptul că la p. 363 am menționat că atît din limba franceză cît și engleză ele au fost traduse de un numeros colectiv și am precizat numele fiecărui colaborator în parte.

★

Atît cartea, cît și recenzia se încheie cu expunerea unor puncte de vedere opuse în problema omorîrii lui Tudor. Orice fel de încercări ar face recenzentul — pentru a sugera cititorului ideea falsă că S. Știrbu, din lipsă de probitate științifică, ar susține că consulii Rusiei erau modele de discreție, că nici unul nu-și vîra nasul în treburile noastre interne" — cele mai elementare probe juridice dovedesc că A. Oțetea a recurs din nou la denaturarea faptelor relatate de autorul cărții [*XXXI*]. La p. 134 scriu negru pe alb; „Prima încercare a boierilor de a asasina pe Tudor a fost pusă la cale, în luna februarie. În acest complot a fost implicat și consulul rus Pini. Această misiune a fost încredințată de către Constantin Samurcaș lui Hagi Prodan". Ori, în istoriografia problemei cel care nu vrea să ia în considerare acel document care relatează despre participarea consulului rus la organizarea primului complot împotriva lui Tudor, este A. Oțetea. E pe deplin justificată nedumerirea istoricului E. Virtosu față de eforturile lui A. Oțetea de a pune la index cartea sa în care a publicat acest document. (E. Virtosu, Despre Tudor Vladimirescu, Casa școalelor 1947. Documentul este reprodus la p. 69—71)[1]

[1] Este explicabilă și indignarea, cu care cunoscutul cercetător Gh. Georgescu-Buzău a pus la punct în această problemă „probitatea științifică" a lui A. Oțetea: „Este posibil oare, — scrie Gh. Gheorgescu-Buzău — ca un cercetător pretențios care își propune să scrie o „nouă istorie a lui Tudor Vladimirescu" la lumina necruțătoare a documentelor, să nu țină seama tocmai de adevărul istoric cuprins într-un document original, de importanța acestuia... fiindcă fapta consemnată aici nu este relevată de „nici unul dintre intimii lui Tudor", adică nu se află menționată și în izvoarele contemporane, narative ale acestora? Așa se explică dece dl. Oțetea a putut fi de acord cu Naum Rîmniceanu care „nici" el nu credea „în povestea cu omorîrea lui Tudor" pe care a declarat-o ca „minciuni slabe și copilărești" necrezute „nici

www.dacoromanica.ro

A. Oţetea nu poate accepta faptele relatate într-un document incontestabil despre complotul organizat de Pini în februarie, fiindcă, după părerea sa, „agentului" boierilor eteriști, adică lui Tudor, „prin Constantin Samurcaş i -sau trimis banii... şi prin consulul Pini încurajare şi atestarea că acţiunea lui e sprijinită de ruşi". (A. Oţetea, *op. cit.*, p. 23—24).

Lacuna principală a complexului de ipoteze ale lui A. Oţetea constă în negarea faptului că în marele evenimente istorice nici ruşii, nici englezii, nici romînii, nu acţionează ca un tot unit, sub egida „unităţii naţionale", ci după criterii de clasă, după apartenenţa indivizlor la curente progresiste sau reacţionare. Încurajarea şi simpatia unor cercuri din Rusia pentru cauza răscoalei din 1821 izvorau nu din poziţia dubioasă şi reacţionară a consulilor şi a miniştrilor ţarului, ci din poziţia consecventă de sprijinire a luptei popoarelor asuprite, adoptată de către oamenii progresişti din Rusia, dintre care unii au deţinut poziţii cheie în armata rusă de la graniţele Ţărilor Româneşti. A. Oţetea a recunoscut prin imprudenţă acest adevăr, deşi utiliza epitetul de agenţi tocmai în privinţa acestor conducători ai decembriştilor[1]).

Despre pretinsa poziţie favorabilă a lui Pini faţă de Tudor, Pestel, conducătorul mişcării decembriste, ne dezvăluie realitatea încă la începutul răscoalei : „Pini a trimis guvernului o scrisoare în care dezaprobă mişcarea lui Tudor Vladimirescu, acesta din urmă i-a imputat că a jefuit ţara împreună cu Vodă Suţu („Hurmuzaki, Documente, supl. I, vol. 4, p. 315, vezi cartea recenzată p. 48).

A. Oţetea nu vrea să ia cunoştinţă de faptul că elementele progresiste nu s-au solidarizat cu Pini nici înainte, nici după dezavuarea lui Ipsilanti de către ţarul Alexandru. Dacă pînă la 19 martie, după părerea lui A. Oţetea — ruşii, în ansamblul lor, l-au încurajat pe Tudor, apoi după această dată, tot ei fără excepţie, sînt vinovaţi de răsturnarea planurilor lui Tudor.

„Tudor a declarat — spune A. Oţetea — că dezavuarea ţarului şi publicitatea care s-ar da „pe el nu-l supără". În realitate, dezavuarea ţarului şi risipirea iluziilor legate de puterea militară a lui Alexandru Ipsilanti i-au răsturnat toate planurile. Lipsit de sprijinul *Rusiei*, (subliniat de mine —*S. Ştirbu*). Tudor a trebuit să capituleze în faţa boierilor care i-au impus renegarea tuturor promisiunilor făcute ţăranilor... Prin acordul său cu boierii, Tudor a pierdut încrederea şi sprijinul maselor populare şi a fost redus, pentru a-şi salva situaţia să se înţeleagă cu Ipsilanti sau cu Turcii. Tudor a încercat şi una şi alta ,dar n-a găsit la capătul desperatelor sale încercări decît moartea" (A. Oţetea, *op. cit.*, p. 24).

Primul element al acestei construcţii fanteziste (sprijinul autorităţilor ţariste acordată răsculaţilor pînă la 19 martie) cade în urma dovezilor documentare, care ne arată că, de la început, au fost puse la cale comploturi şi trimise scrisori de dezavuare de către Pini împotriva lui Tudor[2]).

---

de boieri". Cum s-a aşteptat oare, dl. A. Oţetea să afle tocmai de la oţărîtul autor al „Istoricului zaverei din Valachia", adevărul care ar fi întunecat şi mai mult lipsa de scrupule a clasei boiereşti al cărui apărător declarat era Naum?" (Gh. I. Georgescu-Buzău „Spiritul revoluţionar dinainte de 1848 în Ţara Românească şi Moldova", II. „Viaţa Românească", august-octombrie 1948, nr. 3—5, p. 293).

[1] Deşi în două din lucrările sale A. Oţetea recunoaşte că tocmai revoluţionarii de talia lui Orloff sau Pestel au încurajat opinia publică pentru a năzui la sprijinul Rusiei, totuşi vorbind despre sfaturile date de Pestel în privinţa Moldovenilor, trage următoarea concluzie : „Aşa dar, după ce au încredinţat, în chipul cel mai categoric, pe boieri de intervenţia Rusiei, *agenţii ruşi* (subliniat de mine — *S. Ştirbu*) căutau să i liniştească prin sofisme" (vezi A. Oţetea : Tudor Vladimirescu şi mişcarea eterist în Ţările Româneşti", Buc. 1945, pag. 187 şi „În amintirea lui Constantin Giurescu", Buc. 1945, p. 369).

[2] Al doilea element al ipotezelor lui A. Oţetea este legat de proclamaţia din 23 martie a lui Tudor. E uşor, desigur, ca documentele să fie ciopîrţite. astfel, încît conţinutul lor să exprime lucruri opuse realităţii. Metodele recomandate ca model pentru probitate ştiinţifică cu care ope-

www.dacoromanica.ro

Ultimul element al aceleiași ipoteze arbitrare a lui A. Oțetea are menirea de a defăima poziția conducătorilor răsculaților în problema luptei împotriva asupritorilor turci, adică în problema de bază a eliberării naționale a poporului romîn. În recenzia sa A. Oțetea nu îndrăznește să repete vechea sa afirmație că : „Planul concertat între Turci și Tudor era ca acesta, înaintînd spre Cîmpulung să cadă fără de veste peste corpul puțin numeros al lui Nicolae Ipsilanti și apoi să taie retragerea eteriștilor spre munți" (A. Oțetea, *op. cit.* p. 292). Nu redă însă adevărul, spunînd că „S. Știrbu se ridică împotriva afirmației mele că... Tudor a încercat să-și salveze armata... negociind cu turcii" [*XXXII*].

În carte, eu nu am contestat negocierile cu Turcii, însă am adus cîteva dovezi documentare care dezmint pe de-a întregul teza despre intenția lui Tudor de a ataca pe eteriști. Mă consider îndreptățit să presupun că *eforturile mele intelectuale n-au fost irosite degeaba, dacă am reușit să reabilitez consecvența politică a unui revoluționar devotat*, cu atît succes încît și ultimul din calomniatorii lui, acum bate în retragere.

Nu de mult, la cererea lui S. Vianu, din Arhivele Centrale Istorice de la Leningrad, au sosit microfilmele documentelor din fondul Liprandi. Printre altele găsim aici o relatare deosebit de prețioasă. Culegînd informații direct de la comandanții armatei turcești trimise în țară pentru reprimarea răscoalei (cu privire la aceste armate versiunea lui A. Oțetea susținea că s-a concertat un plan comun de acțiune între Tudor și turci), Liprandi notează că personal „i-au mărturisit Nuri Aga, Osman Aga, Tver Aga și alții că Tudor niciodată n-a avut de gînd să acționeze împotriva eteriștilor" (fondul 673 — dosar. 236, caiet 1).

Oare poate fi opusă unor dovezi de acest gen o simplă povestire a lui T. Gordon, agent secret profesionist al ambasadorilor englezi din Orient? Totuși recenzentul afirmă că : „Thomas Gordon a povestit pe larg, pe bază de acte de primă mînă aceste evenimente și deznodămîntul tragic al mișcării poate fi expus acum cu toată preciziunea".

Aceasta o spune A. Oțetea în anul 1957, după ce în decurs de un secol au fost publicate noi și noi documente care arată că nu trădarea cauzei antiotomane, ci greșelile sale în privința constrîngerii prin sancțiuni teribile a pandurilor pentru a respecta disciplina militară a constituit motivul de care s-au putut folosi dușmanii răscoalei pentru a-l aresta pe Tudor. Iată ce scrie, încă în anul 1859, istoricul Palauzov din Petrograd, despre faimoasele detalii precise ale lui Gordon cu privire la arestarea lui Tudor :

„Scena care s-a desfășurat la cartierul lui Tudor este povestită în diverse variante și e greu de restabilit adevărul fiindcă nefericitul Tudor se găsea printre oamenii care nu l-au mai vrut să-l aibe pe dînsul ca șeful lor. Dar și în povestirile mai verosimile ale lui Gordon și Trikupi, cu privire la arestarea și moartea lui Vladimirescu sînt multe absurdități și contradicții... moartea lui a lăsat o pată sîngeroasă asupra amintirii lui Ipsilanti, care l-a predat ca să fie executat în mod groaznic fără judecată". (S. N. Palauzov, Statele Românești, Valahia și Moldova sub raport istorico-politic, Sanct-Petersburg 1859, p. 182—184).

Iată deci că absurditățile și contradicțiile din povestirile lui Gordon au fost semnalate încă în 1859. Palauzov n-a avut posibilitate să facă cunoștință, pe baza relatărilor contesei von Thürheim, cu memoriile personale ale lui Ipsilanti, editate în 1914, ca să afle că și condu-

---

rează A. Oțetea sînt ingenioase : după ce reproduce din proclamație un fragment în care sînt enumerate obligațiile de plată către visterie ale orășenilor și țăranilor, întrerupe citarea proclamației tocmai la pasajul care arată că nu Tudor ci boierii au capitulat față de revendicările populare (vezi A. Oțetea *op. cit.* p. 239, compară cu p. 237—239 din cartea recenzată). Consider că înainte de a da lecții altora despre „probitate științifică" ar fi fost cazul ca A. Oțetea să fi luat măcar ca exemplu metodele folosite de N. Iorga în prezentarea acestui document. Spre deosebire de A. Oțetea — N. Iorga reproduce în întregime această proclamație (N. Iorga, Izvoarele contemporane asupra mișcării lui T. Vladimirescu, Buc., 1921, p. 383).

www.dacoromanica.ro

cătorul Eteriei a fost înşelat de agenţi austrieci şi englezi, printre care se găsea şi fratele lui Alexandru — Nicolae Ipsilanti. Dacă A. Oţetea s-ar fi străduit, ar fi putut însă face cunoştinţă măcar cu aceste memorii.

În tot cazul merită să fie reţinut că un istoric lansează o sumedenie de epitete injurioase pentru faptul că într-o carte de istorie, concepută de pe poziţiile ştiinţei înaintate, Ţarul Alexandru e considerat miop; pentru că consulul rus ca şi colegii săi austrieci şi englezi sînt prezentaţi în lumina faptelor de a fi complotat împotriva unei răscoale prin care poporul romîn şi-a înscris o pagină glorioasă în istoria universală; şi pentru că conducătorul maselor răsculate ca şi conducătorii mişcării revoluţionare din ţara vecină (acreditaţi cu epitetul de „agenţi ruşi"), sînt prezentaţi în lumina faptelor lor pozitive, alături de un Byron şi de alţi oameni progresişti din Occident. Nu ne surprinde însă deloc o asemenea poziţie adoptată de A. Oţetea. Cine nu vrea să vadă că în virtutea evoluţiei raporturilor de clasă în trecutul fiecărei ţări, cît şi pe plan internaţional, s-au ciocnit forţe progresiste şi reacţionare, şi nu vrea să recunoască determinismul de clasă în istorie, nu va putea să dea altă apreciere cărţii recenzate decît aceea pe care a dat-o pretinsa recenzie a lui A. Oţetea.

În privinţa figurii luminoase a lui Tudor Vladimirescu, avînd în vedere că dovezile enumerate mai sus atestă justeţea aprecierilor făcute în numeroase documente de partid, autorul cărţii nu se va putea orienta decît după considerentul că Partidul Comunist Romîn şi apoi Partidul Muncitoresc Romîn a declarat de repetate ori că merge pe linia istorică a răscoalei din 1821; iar în momentele cele mai aprige ale bătăliei de clasă conducerea partidului a lansat chemarea la luptă sub lozinca răzbunării sîngelui nevinovat a lui Tudor. „Ne cheamă la luptă sîngele lui Doja, Horia şi Tudor Vladimirescu"[1]. Acestea erau cuvintele adresate de C.C. al P.C.R. poporului o dată cu instaurarea dictaturii fasciste în Romînia.

Mi se pare semnificativ faptul că pentru a pronunţa pe un ton nedemn pentru oameni de ştiinţă, păreri şi sentinţe cu totul arbitrare, A. Oţetea, abuzînd de calitatea sa de redactor responsabil al revistei, a ascuns în mod intenţionat în faţa a 7 membri ai comitetului de redacţie articolul său pentru a nu fi pus în situaţia de a publica concomitent cu recenzia şi răspunsul autorului.

Pentru a induce în eroare comitetul de redacţie asupra intenţiei sale de a strecura, fără ştirea comitetului şi al aparatului de redacţie, recenzia despre cartea lui Ştirbu, A. Oţetea a inclus în sumarul definitivat al nr. 2 al revistei numai o singură recenzie semnată de el şi anume asupra lucrării lui Troscsanyi: Istoria ţărănimii ardelene, 1790—1849. Prin acest procedeu a urmărit să sustragă atenţia comitetului de la intenţiile sale ascunse.

Sînt convins, aşa cum am enunţat în prefaţa cărţii, că lucrarea mea conţine şi lipsuri. Aştept cu încredere observaţii critice constructive şi publicarea unor documente noi care confirmă sau infirmă ipotezele mele, pentru a-mi putea îmbunătăţi în viitor lucrarea. Din cele enumerate de A. Oţetea reţin ca observaţii critice juste, în afară de cele pe care le-am acceptat mai sus, faptul că, vorbind despre înfiinţarea Sfintei Alianţe de către trei monarhi, pe unul dintre ei l-am menţionat cu titlul de împărat al Germaniei, deşi, în realitate, a fost regele Prusiei. Cu privire la Franţa, am afirmat că ea a dus război cu Italia fără să subliniez că războiul a fost declarat în mod succesiv mai multor state italiene existente pe atunci.

Menţionez că şi în felul cum am prezentat unele din ipotezele mele există unele lipsuri. Faptul că e vorba de o ipoteză, în anumite cazuri, e menţionat doar la enunţarea tezei, fără ca rezervele pe care aceasta le implică, să fie subliniate în mod îndestulător în tot parcursul tratării problemei respective. Articolul lui A Oţetea n-a contribuit însă la evidenţierea lipsurilor

[1] Documente din istoria P.C.R., E.P.L.P. 1953, ed. a II-a, p. 306.

www.dacoromanica.ro

reale ale cărții. Din 74 observații critice, *32 sînt bazate pe texte sau afirmații redate în mod necorespunzător adevărului — ele sînt semnalate cu cifre romane puse în paranteză*: [I] — [XXXII]; 8 se bazează pe interpretarea greșită a evenimentelor din partea lui A. Oțetea; și doar 4 semnalează greșeli incontenstabile ale cărții.

Este fără îndoială că nu scopuri științifice a urmărit A. Oțetea prin pretinsa recenzie care abundă în jigniri personale. Aceasta denotă de altfel numai neputința sa de a combate cu argumente plauzibile obiecțiile aduse la adresa cărții sale de către un cercet ător care „îndrăznit" să trateze o problemă considerată ca monopolul dînsului.

Sentința dată în ultimul aliniat al recenziei sale a adus totuși, un serviciu oamenilor de știință din Romînia. Pînă în prezent, din considerentul de a respecta uzanțele încetățenite în munca științifică, numeroși oameni de știință competenți, exprimînd critica lor necruțătoare și zdrobitoare la adresa cărții lui A. Oțetea, s-au abținut de la folosirea invectivelor pentru a clarifica valoarea reală a acestei lucrări. Acum însă frazele enunțate de însuși A. Oțetea au creat condiții ca cei care au vrut să evite folosirea unor epitete jignitoare în critica științifică să se clarifice la adresa cui utilizarea acestor epitete ar fi cea mai cuvenită.

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 3, 1957

SCRISOARE CĂTRE REDACȚIE

CRITICĂ PRINCIPIALĂ SAU DEZINFORMARE A CITITORILOR?

În Analele Institutului de Istoria Partidului nr. 2/956, B. Gh. Manole semnează la rubrica Critică și Bibliografie — o recenzie asupra volumului „Studii și articole de istorie" editat de Societatea de Științe Istorice și Filologice din R.P.R., apărut în 1955.

Referindu-se la articolul „Unele aspecte ale relațiilor internaționale din timpul celui de al doilea război mondial", scris de subsemnata și publicat în volumul respectiv, B. Gh. Manole scrie:

„Valoarea articolului este cu mult scăzută datorită obiectivismului care-l străbate. Autorul nu analizează problemele în toată complexitatea lor. Nu sînt demascate tratativele secrete duse în timpul războiului de unii reprezentanți ai S.U.A. și Angliei cu Germania hitleristă. De asemenea, nu se spune nimic despre tergiversarea de către S.U.A. și Anglia a deschiderii celui de al doilea front în Europa apuseană. În general, nu reiese din articol poziția calitativ diferită a Uniunii Sovietice față de cea a S.U.A. și a Angliei în ceea ce privește problema coaliției antifasciste",

Autorul recenziei face afirmații a căror gravitate nu poate scăpa nimănui. Într-adevăr a vorbi despre relațiile dintre puterile occidentale și U.R.S.S. din timpul celui de al doilea război mondial fără a specifica și aspectele negative ale acestor relații — poate fără îndoială îndreptăți aprecierea că „valoarea articolului este cu mult scăzută, datorită obiectivismului care-l străbate".

B. Gh. Manole argumentează în mod concret calificarea de obiectivism afirmînd că articolul nu demască tratativele secrete duse în timpul războiului între puterile occidentale și Germania hitleristă și că nu se spune „*nimic*" despre tergiversările deschiderii celui de al doilea front. Dar toate aceste afirmații sînt pe cît de grave, pe atît de puțin corespunzătoare adevărului; pentru a o dovedi îmi permit să reproduc mai jos textul cuprins între paginile 257—259 ale volumului recenzat:

„Cu toate aceste aspecte pozitive, de multe ori, în timpul războiului, reacțiunea internațională a încercat să rupă buna înțelegere a coaliției antifasciste. Fără a intra în amănuntele acestor acțiuni, trebuie să arătăm că în documentele capturate de trupele sovietice în Germania, în 1945, s-au găsit multiple dovezi ale activității acestor cercuri, care izbuteau uneori să influențeze chiar politica oficială. Numai astfel pot fi explicate tratativele de la Lisabona și din Elveția ale reprezentanților Angliei și Statelor Unite, cu reprezentanții Germaniei. Există un document

www.dacoromanica.ro

în care subsecretarul de stat de la Ministerul Afacerilor Externe, Weizsacker relatează de pildă, discuțiile de la Lisabona din septembrie 1941[1]. În timp ce lordul Beaverbrook conducea delegația britanică la Moscova, fiul său Aidken purta tratative cu Gustav von Koever, reprezentantul Germaniei[2], în vederea încheierii unei păci separate. De asemenea, în februarie 1943, în Elveția, Allen Dulles acționa cam în același fel întîlnindu-se cu reprezentantul Germaniei, prințul Hohenlohe[3]. Asemenea acțiuni s-au mai petrecut și sub alte forme, în anii războiului, fiind veștejite de către toți aceia care își dădeau seama, că numai coaliția antifascistă poate zdrobi pe naziști. Secretarul de stat de la departamentul internelor din S.U.A. Harold Ickes a arătat, la un meeting din 8 noiembrie 1943, cînd se sărbătorea la New York a 10-a aniversare a reluării relațiilor diplomatice dintre U.R.S.S., și S.U.A., cît de dăunătoare erau acțiunile de acest fel:

„Din nenorocire sînt în această țară, forțe puternice și active, care în mod intenționat întrețin o ostilitate cu privire la U.R.S.S. Ca exemplu, voi cita ... presa Hearst, ziarele Patterson și Mac Cormick ... Ei trebuie să urască propria lor țară și instituțiile ei, dacă sistematic urmăresc intenția de a întreține ura contra ... națiunilor al căror ajutor ne necesar pentru a-l învinge pe Hitler[4]. Cea mai de seamă acțiune pe care au întreprins-o aceste cercuri a fost, fără îndoială, aceea de a împiedica deschiderea celui de al doilea front, în nordul Franței. Problema deschiderii acestui al doilea front a fost pusă de la începutul negocierilor dintre statele coaliției antifasciste, constituind un important element în planul comun de zdrobire a fascismului. La 11 iunie 1942, s-a marcat și mai mult importanța acestei probleme, dîndu-i-se sancționare oficială, printr-un comunicat dat concomitent la Washington și Londra, luîndu-se în fond un angajment privind deschiderea celui de al doilea front în Europa"[5]. Totuși, din cauza acțiunilor întreprinse atît la Londra, cît și la Washington, al doilea front nu se deschidea. În august 1942, Winston Churchill pleacă la Moscova să explice de ce nu se poate deschide al doilea front, pentru care se luaseră serioase angajamente de către marile puteri occidentale. În delegația engleză, condusă de Churchill, se găseau atît șeful marelui stat major, generalul Wavell, cît și mareșalul aerului Tedder, care trebuiau să explice cauzele tehnice pentru care al doilea front nu se putea deschide. De asemenea, Averell Harriman, din partea Statelor Unite, trebuia să sprijine punctul de vedere englez. În discuția care a avut loc, Churchill a adus nenumărate argumente, pentru a arăta greutățile obiective ce stau în fața posibilității de a deschide al doilea front, căutînd să convingă pe reprezentanții sovietici, că o debarcare în Africa de nord i-ar servi mult mai mult. Adevărul este că reprezentanții Angliei s-au inspirat „de scopuri pur egoiste"[6], urmărind în fond, propriile lor interese. Din notele lui Churchill, reiese că el a vorbit în acest sens la Moscova: „Cel mai bun al doilea front în 1942 și singura operație de mare anvergură este Torch[7]. Va ajuta Rusiei mai mult decît oricare proiect, dacă va putea fi efectuată în octombrie ... Comparativ cu Torch o debarcare de șase sau opt divizii anglo-amerciane, în peninsula Cherbourg și în insulele Minecii, ar constitui o operație hazardată și zadarnică ... După avizul unanim al autorităților navale militare și aeriene ale Marii Britanii, această operație nu s-ar putea termina decît cu un dezastru[8]. În Uniunea Sovietică, nedeschiderea celui de al doilea front era plină de grave consecințe. I.V.Stalin a arătat de nenumărate ori în mod concret, care sînt în mod practic, efectele nedeschiderii

[1] Știri din *Falsificatorii istoriei*, ed. cit., p. 70—71.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem.*
[4] M. Sajers, A. Kahn, op. cit., p. 427.
[5] Maxime Mourin, op. cit., p. 450.
[6] *Falsificatorii istoriei*, p. 73.
[7] Debarcarea în Africa de nord franceză.
[8] Winston Churchill, *Mémoires sur la deuxième guerre mondiale*, tomme IV vol. II, L'Afrique sauvée, p. 84.

www.dacoromanica.ro

celui de al doilea front : „Așa dar, cauza principală a succeselor tactice obținute anul acesta de nemți, pe frontul nostru, este lipsa celui de al doilea front în Europa, care le-a dat posibilitatea să arunce pe frontul nostru toate rezervele disponibile și să creeze o mare superioritate de forțe în direcția sud-vest[1]. Cu toate evidentele prejudicii aduse Uniunii Sovietice prin neefectuarea acestei operațiuni, Uniuniea Sovietică a continuat în mod leal, să colaboreze în coaliția antifascistă, prin pregătirea uriașelor operații militare din iarna 1942 care aveau să se soldeze cu victoria de la Stalingrad. În august 1942, deși întîlnirea de la Moscova a însemnat o serioasă dezamăgire pentru U.R.S.S., totuși, nimic nu s-a știrbit în bunul mers în eficacitatea frontului, care era coaliția antifascistă. Trebuie să remarcăm totuși, că a fost o etapă în care Anglia și S.U.A. au avut mai mult în vedere propriile lor interese. Churchill îi scrie în acest sens lui Roosvelt :

„Sînt încredințat că trebuie să ținem seama, de decepția cu adevărat foarte profundă a rușilor, care au aflat că nu putem face mai mult pentru a-i ajuta în lupta lor gigantică. Pînă la urmă au înghițit această pilulă amară. Pentru noi, esențialul de acum înainte este de a accelera execuția Tórch și de a bate pe Rommel"[2].

Comunicatul oficial care s-a dat la 15 august 1942, după ce discuțiile cu Churchill s-au încheiat, constituie încă o dovadă a strădaniilor, a sacrificiilor făcute de U.R.S.S. pentru ca în coaliția antifascistă să se continue acțiunile, atît de necesare popoarelor stăpînite de fascism :

„Discuțiile care s-au desfășurat într-o atmosferă de cordialitate și de sinceritate, au procurat ocazia de a reafirma amiciția și înțelegerea completă care există între U.R.S.S. Marea Britanie și S.U.A. în perfect acord cu legăturile lor de alianță[3].

În spiritul acestui comunicat și în pofida tuturor încercărilor de a destrăma coaliția antifascistă, s-au desfășurat raporturile internaționale, pînă la zdrobirea fascismului, în 1945. Din citatul reprodus rezultă; de la sine că autorul recenziei comite nu o greșeală de apreciere, ci un act de veritabilă dezinformare *materială*, întrucît tăgăduiește prezentarea (în articolul recenzat) a unor fapte și situații care tocmai sînt arătate acolo pe larg ; cum numai acest procedeu îi îngăduie să treacă apoi la „caracterizarea de obiectivism", aducîndu-mi astfel o acuzație gratuită, semnalez acest fapt convinsă că cititorii vor trage concluziile corespunzătoare.

E surprinzător faptul că după ce revista Anale a refuzat să publice întîmpinarea de mai sus, face o rectificare în nr. 3/1957 la pag. 184, în care—cu unele modificări neesențiale—își însușește în continuare, atît punctul de vedere, cît și modul de argumentare al lui B. Gh. Manole.

Eliza Campus

[1] I. V. Stalin, *op. cit.*, p. 58.
[2] W. Churchill, *op. cit.*, p. 87.
[3] *Ididem*, p. 94.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 3, 1957

RECENZII ŞI PREZENTĂRI

A. M. NECRICI: Политика английского империализма в Европе

Moscova, Editura Acad. de Ştiinţe a U.R.S.S., 1955, 475 p.

În anul 1955 a apărut, în Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. cartea lui A. M. Necrici *Politica imperialismului englez în Europa*. Lucrarea este consacrată unei perioade scurte de timp, tratînd evenimentele dintre luna octombrie 1938 (adică după trădarea de la München) şi izbucnirea celui de-al doilea război mondial (începutul lunii septembrie 1939).

Fără a intenţiona să redăm amănunţit conţinutul acestei cărţi, desprindem ca o concluzie generală, că, în privinţa documentării, autorul a epuizat toate culegerile de documente care au fost publicate pînă în momentul editării cărţii (documentele sovietice, poloneze, germane, engleze, franceze, dezbaterile Camerei Comunelor şi a Camerei Lorzilor, stenograma procesului marilor criminali de război de la Nürnberg etc.).

Autorul a studiat în mod critic diferite anuare statistice, presa multor state europene şi cea a Statelor Unite, memorii ale diferiţilor oameni politici, articole şi cărţi. O recenzie mai amplă asupra lucrării a fost făcută de revista sovietică de specialitate „Voprosî istorii" (nr. 4/956) şi de alte reviste de istorie din străinătate.

În prezentarea de faţă, ne vom referi la acele părţi din cartea lui Necrici, care privesc mai îndeaproape istoria ţării noastre.

Remarcăm în această privinţă că autorul, în aprecierea unor evenimente care au avut o influenţă directă asupra istoriei Romîniei din acea vreme, a găsit la îndemînă numeroase documente, neutilizate încă de cercetătorii romîni ai perioadei respective.

În această epocă, principalul duşman al Angliei era Germania hitleristă. Contradicţia dintre interesele Marii Britanii şi acelea ale cercurilor monopoliste germane constituia contradicţia fundamentală a politicii engleze în raporturile sale cu alte state.

Autorul arată că, deşi interesele economice ale imperialismului englez în Europa de sud-est nu erau relativ mari faţă de volumul general al afacerilor britanice, totuşi, ocuparea de către imperialismul german a unor poziţii puternice, cu exclusivitate, în această regiune, submina situaţia imperiului britanic şi punea în mod şi mai categoric problema hegemoniei în Europa (p. 125). Autorul mai arată că, fără a pierde din vedere orientarea comună antisovietică a celor două state, se poate afirma că imperialiştii englezi şi germani nu au încetat nici un moment disputarea intereselor economice ce le aveau în ţările acestei părţi a continentului european.

Referindu-se la lupta care se dădea între cele două imperialisme în Romînia, autorul citează o serie de documente, necunoscute pînă acum la noi, şi care aruncă o lumină foarte clară asupra politicii antinaţionale dusă de dictatura regală.

Cercurile dominante din Romînia au pretins că vizita lui Carol al II-lea, în noiembrie 1938, la Hitler, a fost un succes al politicii externe româneşti, că Romînia a primit asigurări din partea Berlinului, că Germania îi va garanta integritatea teritorială şi că nu va sprijini cererile revizioniste ale Ungariei. Iată însă cum erau definite adevăratele ţeluri politice ale Germaniei în această chestiune de către Ribbentrop, imediat după vizita lui Carol: „Ideea de bază a politicii noastre faţă de Romînia şi Ungaria, în momentul de faţă, este următoarea: să ţinem ambele fiare de călcat în stare incandescentă şi să aranjăm treburile în folosul Germaniei, ţinînd seamă de desfăşurarea evenimentelor" (p. 127).

www.dacoromanica.ro

Evenimentele de mai tîrziu au confirmat pe deplin că Germania hitleristă a folosit cu succes această tactică, reuşind cu ajutorul claselor dominante din ambele ţări să transforme şi Ungaria şi Romînia în avanposturi ale războiului antisovietic.

Istoriografia burgheză reacţionară din occident şi reacţionarii fugiţi din ţară de teama de a nu fi traşi la răspundere pentru politica lor criminală fascistă caută să-l prezinte pe fostul ministru de externe din timpul dictaturii regale, trădătorul Gr. Gafencu, drept democrat. Însuşi Gafencu în cărţile şi articolele sale, pline de calomnii la adresa Uniunii Sovietice, făcea tot posibilul ca să arate că Romînia burghezo-moşierească a fost silită, chipurile, să ducă politica pe care a dus-o de situaţia internaţională creată. În cartea lui Necrici este citat un document din arhiva Ministerului de Externe al Germaniei hitleriste în care fostul ministru plenipotenţiar al Germaniei la Bucureşti, Fabricius, relatează că, la 2 februarie 1939, într-o conversaţie avută cu Gafencu, acesta l-a asigurat că cercurile dominante din Romînia vor să urmeze o cale asemănătoare cu naţional-socialismul german şi fascismul italian (p. 127). Exponent al regimului dictaturii regale, Gafencu nu considera necesar să ascundă, în faţa amicului său de idei, adevăratele intenţii ale celor ce au pus bazele regimului fascist în Romînia. Speranţa pe care nutreau cercurile reacţionare din Romînia că Germania este unica putere imperialistă în stare să distrugă Uniunea Sovietică şi să salveze sistemul capitalist a fost de altfel unul din motivele pentru care Romînia a încheiat tratatul economic din 23 martie 1939, care făcea — în bună măsură — economia noastră naţională tributară a Germaniei hitleriste. În acelaşi timp, este clar că dictatura regală a fost prin esenţa ei o dictatură de tip fascist care pregătea condiţiunile pentru instaurarea unui regim fascist făţiş.

Organizarea partidului fascist al naţiunii la sfîrşitul dictaturii regale, urma să ducă la realizarea fascizării complete a ţării, după calapodul regimului stabilit în Germania şi Italia.

De o mare importanţă sînt documentele pe care le citează autorul în legătură cu propunerile pe care guvernul sovietic, credincios politicii sale de securitate colectivă, le face la 18 martie 1939. Propunerea sovietică de organizare a unei conferinţe a reprezentanţilor guvernelor U.R.S.S., Angliei, Franţei, Romîniei, Poloniei şi Turciei constituia răspunsul guvernului U.R.S.S., la întrebarea adresată de guvernul englez : ce poziţie va adopta Uniunea Sovietică în cazul unei agresiuni hitleriste contra Romîniei ? (vezi „Izvestia" din 22 martie 1939).

Conferinţa propusă urma să examineze situaţia creată şi să lămurească poziţia participanţilor faţă de eventualitatea unei agresiuni fasciste. Se putea crede că guvernul englez, care s-a arătat atît de grijuliu în vorbe de soarta Romîniei, va accepta această propunere, mai ales că nu era vorba de luarea unor angajamente, ci de examinarea în comun a situaţiei. Guvernul englez n-a acceptat însă propunerea sovietică. În legătură cu refuzul guvernului englez de a participa la o astfel de conferinţă, ministrul de Externe englez, lordul Halifax, scria ambasadorului englez la Moscova, Seeds, următoarele : „În primul rînd, cu greu am putea trimite, în împrejurările actuale, un ministru cu răspundere ca să participe la această conferinţă şi, o dată ce aceasta nu e posibil, nu s-ar putea sconta de fapt rezultatul aşteptat de la o hotărîre luată prompt. În al doilea rînd, şi aceasta poate e mai important, noi credem că ar fi periculos să se convoace o asemenea conferinţă ca cea propusă de Litvinov, fără certitudinea că ea va avea succes" (p. 276—277).

Cinismul scrisorii lui Halifax dezvăluie politica nesinceră pe care o ducea guvernul englez faţă de problema agresiunii fasciste.

Nu se poate contesta justeţea concluziei trase de autor, că imperialiştii englezi se temeau că, o dată convocată, conferinţa ar fi putut duce la adoptarea unor măsuri eficace contra agresorului ceea ce nu intra în intenţiile lor de a împinge Germania spre un război contra U.R.S.S.

Trebuie spus, de altfel, că în istoriografia noastră nu este încă studiată atitudinea guvernului romîn faţă de această propunere sovietică. Cercetarea acestei probleme va dezvălui noi aspecte ale politicii antipopulare şi antisovietice a guvernului dictaturii regale, care nu numai că nu voia să ia măsuri contra agresiunii hitleriste, dar juca chiar un rol activ în acţiunea patronată de imperialiştii occidentali, de torpilare a politicii de securitate colectivă, iniţiată şi promovată consecvent de Uniunea Sovietică.

În legătură cu această problemă, merită să fie amintit şi un alt fapt. Politicienii romîni burghezi afirmau de obicei că relaţiile romîno-polone sînt extrem de strînse şi bazate pe hotărîrea ambelor părţi de a se ajuta reciproc. În realitate însă aceste relaţii erau cu totul altfel. Ministrul de Externe al Poloniei, colonelul Beck, a declarat la 17 martie 1939 ambasadorului Angliei la Varşovia — care îl întrebase dacă tratatul romîno-polon din 1931 prezintă vreo importanţă pentru a opune rezistenţă unei agresiuni germane : „Acest

www.dacoromanica.ro

tratat cu convenţiile sale militare presupune numai ipoteza în care Rusia ar avea calitatea de agresoare" (p. 280). Acest răspuns, pe lîngă reconfirmarea caracterului agresiv antisovietic al acestui tratat, maccat sub forma necesităţii de a se apăra chipurile împotriva Uniunii Sovietice era dat în momentul cînd presiunea germană asupra Rominiei era deosebit de puternică. Răspunsul lui Beck l-a îndreptăţit pe secretarul Ministerului de Externe francez, Léger, să ajungă în ziua de 18 martie 1939 la concluzia că „Beck a trădat sau trădează Rominia, punîndu-şi ca scop să îndrepte Germania spre sud-est" (p. 280).

În condiţiile în care ineficitatea clară a vechilor alianţe, aşa după cum am văzut, devenise iluzorie şi în care primejdia aservirii Rominiei de către imperialismul german era mai mare ca oricînd, refuzul miinii întinse de URSS pentru organizarea unei securităţi colective contra agresiunii fasciste, a echivalat cu trădarea intereselor naţionale, fapt care a fost dovedit apoi cu prisosinţă între anii 1940 —1944.

Acestea nu sînt, de altfel, unicele exemple care demonstrează că nu calea cedării şi a cochetării cu fascismul, ci ralierea statului romîn la politica de securitate colectivă preconizată de URSS, politică ce ar fi stăvilit agresiunea hitleristă, era singura cale de salvgardare a intereselor naţionale ale poporului romîn.

Un capitol special al cărţii lui Necrici este consacrat politicii garanţiilor, pe care Anglia şi Franţa au iniţiat-o la sfîrşitul lunii martie şi începutul lui aprilie 1939. Autorul, analizînd conţinutul şi împrejurările în care s-a trecut la acordarea de „garanţii", arată că această politică constituia, sub o nouă denumire, o continuare a politicii antisovietice, a politicii müncheneze. Refuzînd în mod categoric să încheie un tratat de asistenţă mutuală cu Uniunea Sovietică, Anglia şi Franţa se foloseau de „garanţii" doar ca factor ponderator, temporar faţă de pretenţiile exagerate ale Germaniei hitleriste.

„Conducătorii imperialismului englez — scrie autorul — erau gata să plătească scump Germaniei fasciste pentru înfăptuirea gîndului principal al reacţiunii internaţionale, încheierea unei înţelegeri antisovietice, prin începerea unor operaţiuni militare ale armatei germane la răsărit. În acest scop, imperialiştii englezi de toate nuanţele erau de acord fără nici o şovăire să jertfească atît pe proprii lor aliaţi cît, mai ales, pe aliaţii Franţei" (p. 290).

Imperialiştii englezi, canalizînd agresiunea hitleristă spre graniţele URSS şi scontînd într-un iminent atac al Germaniei fasciste contra Uniunii Sovietice, înţelegeau să cedeze temporar imperialiştilor germani unele din poziţiile din sud-estul Europei.

Ei se străduiau însă să limiteze proporţiile concesiilor pe care aveau de gînd să le facă, în aşa fel, ca burghezia engleză să poată păstra şi pregăti poziţiile pentru o nouă ciocnire inevitabilă cu imperialismul german, în cazul cînd acesta ar fi ieşit învingător în războiul cu Uniunea Sovietică.

„În acest sens, arată autorul, „garanţiile" engleze acordate micilor state aveau scopul să nu permită ca Germania să folosească perioada de înţelegere cu Anglia pentru a înlătura pe deplin şi a nimici influenţa engleză în ţările capitaliste ale Europei pe un timp îndelungat" (p. 291).

Această teză stă şi la baza explicaţiei pe care o dă autorul „garanţiilor" acordate de Anglia : şi Franţa Rominiei la 13 aprilie 1939. El scrie „...imperialismul englez voia să împiedice trecerea definitivă a Rominiei de partea statelor fasciste cel puţin pînă în momentul cînd va fi consfinţită înţelegerea anglo-germană (p. 302).

Problema „garanţiilor" n-a fost pînă acum studiată în literatura noastră istorică. Sub acest aspect studiul publicat de Eliza Campus în *Studii şi materiale de istorie contemporană*, deşi are meritul de a ridica această problemă, nu a rezolvat-o.

Dar, şi o altă latură a politicii de „garanţii" merită atenţie. Împotriva cui urmau să fie folosite „garanţiile" acordate Rominiei ? Se ştie că Gafencu a declarat lui Hitler şi Göring că Rominie nu se teme de un atac din partea Germaniei şi că vrea să strîngă relaţiile cu dînsa[1]. Autorul cărţii arată că „garanţia" engleză era privită de clica dominantă din Rominia ca o garanţie a stăpînirii de către ea a teritoriului sovietic cotropit. „şi nu ca o garanţie împotriva subjugării Rominiei de către imperialismul german (p. 302).

Într-adevăr, singura dată cînd cercurile dominante din Rominia au făcut apel la garanţiile engleze a fost în iunie 1940, împotriva Uniunii Sovietice. Este neîndoios că reacţiunea romînă vedea în garanţiile acordate de Anglia şi Franţa o încurajare pentru atitudinea ostilă faţă de U. R. S. S. şi propunerile ei de a se pune bazele unui sistem efectiv de securitate colectivă.

Deşi cartea lui A. M. Necrici nu este consacrată problemelor de politică externă a

[1] G. Gafenco, *Derniers jours de l'Europe*, Paris, 1946, p. 74 şi 78. O. Argetoianu scria că garanţiile trebuie folosite numai împotriva Uniunii Sovietice. Arhiva centrală a institutului de istorie a partidului. O. Argetoianu. *Însemnări zilnice*, caietul 65. p.5611-5612

www.dacoromanica.ro

Rominiei, ea ridică, după cum s-a putut vedea, multe probleme extrem de importante din istoria patriei noastre, pentru rezolvarea cărora trebuie să lucreze istoricii romîni. Credem că traducerea acestei cărţi în limba romînă ar fi de un real folos pentru toţi cercetătorii din domeniul istoriei contemporane a patriei noastre şi al relaţiilor internaţionale.

B. Bălteanu

KÓSÁRY DOMOKOS : *Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába*

[Introducere în izvoarele şi literatura istoriei maghiare]

Budapesta, vol. I, 1951, 480, p.; vol. II, 1954, 638 p. A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet.

Prin publicarea acestor două volume, Institutul de istorie al Academiei de ştiinţe din Budapesta pune la îndemîna cercetătorilor istoriei maghiare un nou şi preţios instrument de orientare bibliografică.

Cuvîntul „Introducere", ales de autor în titlu, a fost adoptat cu un dublu sens : pe de o parte, el vrea să atragă atenţia cititorului că orientarea care se oferă este numai o privire generală, „mai puţin decît o bibliografie" ; pe de altă parte, epoca însăşi la care se referă materialul cules de la începutul istoriei maghiare pînă la anul 1825—constituie o introducere la bogata *Bibliografie istorică maghiară* (*1825—1867*), apărută tot sub auspiciile Institutului de istorie, între anii 1950—1952, sub direcţia lui I. Tóth Zoltán.

Concepţia ce stă la baza acestei frumoase realizări ştiinţifice este relefată în bună parte în prefaţa volumului I. Autorul, Kósáry Domokos, subliniază cu multă modestie de la început că lucrarea, aşa cum a fost concepută, nu răspunde în totul multiplelor probleme ale istoriei maghiare. deoarece ea reprezintă rezultatul muncii unei singure persoane, care nu revendică competenţa de specialist în toate domeniile istoriei maghiare. Pe de altă parte, timpul scurt de opt luni de zile, acordat pentru alcătuirea primului volum, nu a fost suficient pentru desăvîrşirea lucrării. Diferenţa dintre volumul I şi al II-lea este, de altfel, de la sine grăitoare.

Scopul urmărit prin alcătuirea acestor două volume de bibliografie a fost ca ele să servească drept călăuză redactorilor *Tratatului de istorie maghiară*. la care s-a lucrat concomitent, oferind preţioase indicaţii sau puncte de reper atît asupra problemelor binecunoscute cît şi asupra celor mai puţin cunoscute sau neglijate. De aceea şi gruparea materialului urmează în genere succesiunea cronologică a evenimentelor; volumul al II-lea urmăreşte în deaproape schema *Tratatului*, împrumutînd atît periodizarea pe epoci mari sau restrînse, cît şi titlurile capitolelor şi unele noţiuni de bază.

Cu privire la metoda de lucru aplicată, autorul precizează că în stringerea materialului — în special pentru volumul I — a adoptat un criteriu selectiv, care a mers într-o continuă lărgire ; pe măsură ce se apropia de secolele mai noi. Informaţiile cele mai sărace se referă la materialul arheologic, după care urmează cel heraldic şi genealogic. Restringerea indicaţiilor din ultimele două domenii nu ni se pare însă îndeajuns de justificată : autorul o motivează prin importanţa acordată cu precădere cercetărilor privind probleme mai aproape de vederile şi concepţiile istoriografiei marxiste. Sînt însă şi cazuri cînd informaţia este săracă sau neîndestulătoare chiar pentru chestiuni fundamentale ; aici vina o poartă însuşirea intrinsecă a materialului informativ care a stat la îndemîna bibliografului.

Însemnata moştenire a istoriografiei burgheze maghiare oferă ştiinţei istorice de astăzi studii şi colecţii de documente a căror valoare nu poate fi nesocotită ; dar nu e mai puţin adevărat că materialul scos la lumină atunci răspunde cercetătorului de astăzi numai la anumite întrebări. care nu mai sînt considerate întotdeauna esenţiale. Kósáry Domokos citează exemplul colecţiei *Történelmi Tar* [Magazin istoric] în al cărui conţinut — privit la indice — nu se consacră nici o pagină problemei ţărăneşti, iar pentru „iobagi" se dă o singură indicaţie. „Moştenirea este bogată, scrie autorul, cîte o dată surprinzătoare, dar nici de cum completă". În aceeaşi problemă ţărănească, documente de primă importanţă, ca, de pildă, urbariile din secolul al XVI-lea, au rămas în mare parte nepublicate. Alteori, materialul publicat nu a urmărit epuizarea fondului documentar.

Dacă aşa stau lucrurile în ceea ce priveşte istoriografia veche, situaţia nu e cu mult remediată nici prin publicaţiile de după 1945,

www.dacoromanica.ro

şi pînă la 1 ianuarie 1952, dată la care se încheie operaţia de culegere a indicaţiilor bibliografice pentru ambele volume.

Materialul istoriografic semnalat în bibliografie nu reprezintă, în consecinţă, o imagine fidelă a evoluţiei istoriei maghiare, ci numai munca şi concepţia care au stat la baza istoriografiei maghiare în cursul diferitelor epoci. Cu alte cuvinte, în volumele amintite se oglindeşte istoria aşa cum a fost scrisă, nu aşa cum am fi dorit să fi fost înfăţişată. Această constatare este în genere valabilă, pentru situaţii similare, şi în celelalte ţări. Atît se va putea pretinde de pildă şi de la *Bibliografia istorică a Romîniei, 1800—1900,* la care se lucrează încă la Institutul de istorie al Academiei R.P.R.

Kosáry Domokos încearcă să contrabalanseze deficienţele istoriografiei prin scurte caracterizări biografice-sociale ale autorilor, prin aprecieri ideologice pozitive sau negative, şi prin însemnări critice privind materialul cules. Din acest punct de vedere, o astfel de prezentare bibliografică este superioară, şi mai utilă decît un repertoriu. Ce e drept însă, intervenţiile critice ale autorului sînt rare şi lapidare în volumul I, dar incontestabil mai frecvente şi mai amănunţite în volumul al II-lea, unde, de altfel, şi cantitatea de material adunat este mult amplificată. Cu atît mai meritorie este în acest caz sistematizarea lui şi clarificarea problemelor, pentru care autorul trimite şi la lucrări inedite, sau identifică adesea autorii lucrărilor anonime.

În volumul al II-lea se simte mai mult influenţa punctului de vedere marxist. În fruntea volumului figurează de data aceasta un capitol aparte (p. 11—12) cu lucrările clasice ale marxism leninismului, ce pot fi folosite în lămurirea procesului istoric de dezvoltare din Ungaria. Capitolul a fost alcătuit de Emil Niederhauser.

La gruparea materialului, pe epoci sau după probleme, în volumul I s-a avut consecvent în vedere compartimentarea tripartită :

A. Izvoare narative.

B. Publicaţii de documente propriu zise şi

C. Prelucrări.

La volumul al II-lea, abundenţa materialului a atras după sine o adîncire a sistematizării. O epocă în genere este comentată întîi în mare, prin prezentarea lucrărilor generale, apoi pe domenii : economic-social, politic şi religios-cultural. În interiorul acestor grupe, continuă clasificarea fie pe probleme, fie pe izvoare. publicaţii contemporane şi prelucrări ulterioare.

Am fi dorit mai ales pentru volumul I o mai completă prezentare bibliografică a indicaţiilor : transcrierea integrală a numelor, traducerea consecventă a titlurilor din limbile slave,. indicarea volumelor, a paginilor etc. Situaţia este mult remediată la volumul al II-lea.

Menţionăm aici — fapt de altfel subliniat şi de autor — că în volumul al II-lea s-a dat mai multă atenţie lucrărilor privind popoarele slave şi romînii din Ungaria. Pentru această parte autorul a făcut apel şi la competenţa lui Hradovics László, Kovács Endre, Makkai László şi Perényi József.

Înainte de a încheia însă această scurtă prezentare, însemnăm în treacăt o nedumerire în legătură cu bibliografia romînească citată : în volumul I, la capitolul sintezelor de istorie privind ţările vecine (p. 22—23), nu figurează pentru *Istoria romînilor* decît o ediţie germană, din 1905. a lui N. Iorga şi traducerea maghiară a *Manualului de istorie R.P.R.,* în timp ce istoria cehilor de exemplu e ilustrată prin zece titluri (dintre care şapte în limba cehă), iar istoria Poloniei cu opt titluri (două în limba polonă). Chiar dacă nu s au amintit alte sinteze romîneşti — Xenopol, N. Iorga, C. C. Giurescu etc. — putea fi citată cel puţin ediţia în limba franceză a celor zece volume din *Histoire des Roumains* a lui Nicolae Iorga. din 1940. — În aceeaşi ordine de idei, adăugăm că unele caracterizări pentru lucrările romîneşti nu se potrivesc cu aprecierile generale ale istoriografiei (pentru *Geschichte des Osmanischen Reiches* a lui N. Iorga, de exemplu. cf. vol. I. p. 236).

O analiză amănunţită a volumelor va fi mult înlesnită prin apariţia indicelui, anunţat de autor în prefaţa volumului al II-lea, pe care îl aşteptăm.

C.C.B.

VIRGIL IONESCU : *Contribuţii la studiul gîndirii economice a lui Nicolae Bălcescu*

Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1956, 135 p.

Nicolae Balcescu a fost primul istoric romîn care s-a preocupat de istoria economică a poporului nostru. Dispunînd de puţine informaţii, în special în ceea ce priveşte evul mediu, el a izbutit totuşi să pătrundă l rădăcina unor fenomene economice şi sociale, prin experienţa generală pe care o avea despre starea problemelor sociale şi economice în

www.dacoromanica.ro

vremea lui și prin cunoștințele sale de istorie generală. În această privință Nicolae Bălcescu a fost un inovator și un deschizător de drumuri. Se poate constata că, în anumite privințe, istoricii de după dînsul au încurcat explicarea unora din problemele cărora el le dăduse o soluție justă

Autorul studiului pe care îl analizăm, numai din punct de vedere istoric, și-a pus în față o dublă sarcină: întîi să arate, în lumina ultimelor cercetări ale istoriografiei, ce a rămas valabil și astăzi din concepția istorico-socială a lui Bălcescu, iar în al doilea rînd, să pună în legătură interpretările lui Bălcescu, în acest domeniu, cu momentul în care a trăit, cu influențele ideologice care l-au putut înrîuri.

Lucrarea, bine scrisă, ajunge la rezultatul că Bălcescu a avut un sistem coherent și logic de explicare a evoluției istoriei economice a țării noastre și că, în același timp, dintre explicațiile sale, multe sînt valabile și azi.

Studiul este precedat de o scurtă introducere asupra vieții lui Bălcescu, care, mai ales într-o lucrare ca aceasta, n-ar fi trebuit să cuprindă atîtea erori de fapte. Este inexact că: „De oarece era urmărit de cîrmuirea reacționară, Bălcescu se refugiază în 1846 în Franța" (p. 16). Călătoria în Franța a fost o călătorie de studii; el a plecat cu pașaport în regulă emis de cîrmuirea lui Bibescu. De asemenea, nu este exact că, în timpul revoluției, Bălcescu s-a pronunțat pentru apărarea armată a revoluției numai împotriva invaziei turcești (p. 17); el s-a pronunțat mai ales împotriva primejdiei protectoratului țarului și a căutat, ducîndu-se la Constantinopol, să convingă pe turci să se alieze cu românii împotriva primejdiei țariste. De asemenea, nu este exact că „după eșecul revoluției din Țara Românească, Bălcescu s-a refugiat în Ardeal, unde a depus eforturi pentru a uni lupta revoluționară a popoarelor român și maghiar" (p. 18). După o scurtă ședere în Ardeal, în 1848, cînd nu a avut nici o legătură cu revoluția maghiară, Bălcescu s-a dus la Constantinopol, unde a căpătat o delegație din partea emigranților români să trateze cu guvernul Kossuth, și abia după aceea s-a dus în Ungaria (nu în Ardeal), și nu ca refugiat, ci ca delegat oficial, în anul 1849.

Autorul are dreptate să socotească problema agrară ca fiind în centrul preocupărilor lui Bălcescu, atît în domeniul istoriei sociale, cît și al activității sale politice. Pe baza acestei constatări, autorul pornește la analiza operei istorico-economice a lui Bălcescu, începînd cu ipotezele acestuia despre originea marii proprietăți și a relațiilor feudale în țările române. Se arată că Bălcescu „nu a sezisat adevărata origine a marii proprietăți feudale la noi" (p. 35), pentrucă a pus la baza formării marii proprietăți colonizarea. Într-adevăr, nu colonizarea pe pămînt pustiu stă la baza formării domeniului feudal, ci așezarea marilor feudali pe pămînt locuit, deci nu colonizarea, c aservirea. Acest fapt, care a fost relevat pentru istoria Rusiei de B. Grekov, nu este totuși destul de clar pus în lumină de V. Ionescu. Autorul cade aici într-o gravă greșală, aprobînd teoria lui Bălcescu că „forma primordială de stoarcere a plusprodusului micilor producători ... a fost renta în muncă" (p. 35). Bălcescu spune: „Atunci (la începutul formării statului feudal—*n.n.*), stăpînul pămîntului făcu trei părți din domeniul său, din care două le împărți în părți mici pe la coloniștii săi și cealaltă fu cultivată de aceștia, prin mijlocul clăcii, adică a unui număr de zile de lucru"[1].

Bălcescu face aici o dublă eroare (în lumina celor ce știm astăzi): prima pentru că socotește pe țăranii aserviți, dependenți, ca fiind coloniști, cînd în realitate erau băștinași, iar a doua, pe care și-o însușește și V. Ionescu, că încă de la întemeiere s-a constituit așa-numita rezervă seniorială și „tr ajul", adică împărțirea pămîntului domeniului în trei: două părți lucrate în dijmă și o parte în clacă. În realitate, măsura de care vorbește Bălcescu a fost instituită de Regulamentul Organic, iar rezerva seniorială apare la sfîrșitul veacului al XVI-lea, la început în forme încă reduse[2]. Deci nu renta în muncă apare la noi pe domeniul feudal primitiv, ci numai dijma, renta în natură. Același lucru se petrece în aceeași epocă și în Rusia.

În cele două capitole următoare, autorul caută să arate că Bălcescu a văzut just evoluția problemei sociale la noi pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea, în sensul că a arătat că sînt două forme de dependență ale țărănimii aservite feudalilor în țările noastre, forme succesive: una, cea veche, în care țăranii erau dependenți, dar se puteau muta de pe moșie, în anumite condiții: a doua, agravată, de la sfîrșitul veacului al XVI-lea, cînd țăranul este legat de glie și nu se poate strămuta. Cu alte cuvinte, legarea de glie și ruminia (vecinia) nu sînt același lucru, ci prima este o stare agravantă a celei de-a doua. Legătura lui Mihai Viteazul a edictat legarea țăranilor aserviți de moșia pe care lucrau, nu șerbirea țăranilor. Acest lucru nu a fost înțeles de o serie de istorici, ca Xenopol, Iorga, Filitti, C. Giurescu. Autorul are perfectă dreptate în această

[1] N. Bălcescu, *Opere*, Ed. Acad. R.P.R., vol. I, p. 137.

[2] Pentru toate dovezile, cf. P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al țăranilor în țările române*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. I, 1956, p. 81—85.

www.dacoromanica.ro

privință: singurul istoric care a văzut just sensul legăturii lui Mihai Viteazul este N. Bălcescu

Într-un studiu pe care l-am publicat de curînd, am ajuns la acelaşi rezultat în privinţa legării de glie şi a legăturii lui Mihai Viteazul[1] Această restabilire a adevărului cu privire la înţelesul atribuit de Bălcescu legăturii lui Mihai Viteazul formează aportul cel mai preţios al studiului lui V. Ionescu, restituind lui Bălcescu, nu numai prioritatea asupra rezolvării acestei probleme controversate, dar arătînd că istoricul de acum un veac a avut o altă înţelegere a problemelor istorice, care a lipsit istoricilor ce au urmat. Înţelegerea aceasta se datoreşte şi poziţiei sale ideologice în mijlocul realităţilor din vremea revoluţiei de la 1848.

Totuşi, admiţînd în ansamblu observaţiile făcute de autor asupra poziţiei lui Bălcescu faţă de evoluţia stării ţăranilor în perioada feudală, este necesar să facem unele rectificări de amănunt. Faptul că în unele privilegii domneşti dinainte de Mihai Viteazul ţăranii dependenţi sînt confirmaţi stăpînului moşiei, să-i fie „de ocină şi de ohabă", nu înseamnă, cum crede autorul, că încă de pe atunci acei ţărani erau legaţi de glie (p. 58). Am arătat că documentele spun precis că înaintea lui Mihai, pe vremea lui Mihnea şi a predecesorilor lui, ţăranii, toţi ţăranii dependenţi, aveau dreptul de a se „cnezi", a-şi răscumpăra libertatea[2]. Sensul formulei este altul: ea înseamnă că ţăranii puteau fi lăsaţi moştenire (ocină), erau deci în stăpînire ereditară, iar strămutarea era o împrejurare excepţională, de fapt o răscumpărare. Ţăranii se puteau răscumpăra (cu găleata de ieşire), dar pînă la plata răscumpărării rămîneau proprietatea stăpînului lor. De asemenea, autorul nu are dreptate cînd învinuieşte pe C. Giurescu că a greşit considerînd că legătura lui Mihai a creat o nouă categorie de rumîni, cei „de legătură" (p. 52). Aceştia sînt pomeniţi în documente. Este drept că C. Giurescu n-a înţeles legătura lui Mihai, dar e totuşi adevărat că s-a creat cu acest prilej categoria nouă a rumînilor, cei de legătură. Aceştia erau foştii oameni liberi care şedeau „cu înţelegere" pe moşii, oameni liberi fără pămînt care au fost transformaţi şi ei în rumîni de legătura lui Mihai. Acest fapt a fost just observat încă de I. C. Filitti[3].

În sfîrşit, tot asupra acestui capitol, observăm că Bălcescu a susţinut cu dreptate că actul lui Mihai Viteazu a fost precedat de alcătuirea unei noi aristocraţii, „o aristocraţie de bani"[1], că această aristocraţie, nu cea veche a războinicilor, a obţinut legarea ţăranului de glie. Nu ştim de ce V. Ionescu nu relevă această afirmaţie a lui Bălcescu, care formează încă o surprinzător de justă intuire a esenţei acestui fenomen din istoria noastră social-economică. Într-adevăr, cercetările mai noi au verificat justeţea acestei concluzii a lui Bălcescu şi anume că numai creşterea economiei de marfă-bani, adică momentul cînd grînele au devenit marfă, a făcut pe boieri să obţină legarea ţăranilor de glie. Pînă la mijlocul veacului al XVI-lea, feudalii se mulţumeau cu întreţinerea lor şi a curţii prin dijmele în natură ale ţăranilor cultivatori. Cînd grîul a devenit marfă, boierii au cerut grîu mai mult pentru vînzare, şi, pentru a-l obţine, au înfiinţat, la sfîrşitul veacului al XVI-lea, rezerva seniorială, pe care ţăranii prestau claca agricolă. Avînd nevoie de braţe de muncă pentru rezerva seniorială, boierii obţin legarea de glie. Deci Bălcescu avea dreptate să susţină că aşezămîntul lui Mihai este de pus în relaţie cu „aristocraţia de bani", cu acea aristocraţie care începe, în secolul al XVI-lea, să facă comerţ cu grîne. Acesta este un merit al lui Bălcescu, de mare importanţă, pe care autorul nu l-a relevat.

În capitolele următoare se studiază atitudinea lui Bălcescu faţă de evoluţia problemei ţărăneşti în veacurile XVII—XIX, apoi soluţiile propuse de dînsul pentru rezolvarea ei, soluţii burgheze, de credit şi proprietate individuală. Autorul însă nu discută construcţia de istorie socială a lui Bălcescu, în care acesta încearcă o periodizare a istoriei noastre: stat domnesc cu popor rob, stat boieresc cu popor serv, stat burghez (de la venirea fanarioţilor) cu popor proletar, stat democrat cu popor proprietar, ci se mulţumeşte doar s-o menţioneze p.106). Această periodizare este totuşi în directă legătură cu cele discutate mai sus şi merită să fie luată în cercetare[2].

Într-adevăr, se ştie că statele romîne au fost de la începutul lor state feudale, dar nu absolutiste, cum crede Bălcescu, urmînd pe Cantemir, că stăpînirea burgheziei la noi nu începe cu fanarioţii, la începutul veacului al XVIII-lea, ci în veacul următor, şi că ceea ce numeşte Bălcescu stat democrat cu popor proprietar, este tocmai democraţia burgheză.

---

[1] P. P. Panaitescu. *Dreptul de strămutare al ţăranilor în ţările romîne, în Studii şi materiale de istorie medie*, vol. I, 1956, p. 93—102.

[2] *Ibidem*, p. 95—96.

[3] I. C. Filitti. *Despre lecătura lui Mihai Viteazul*. în „Revista istorică română". II (1932), p. 221 şi urm.

[1] N. Bălcescu. *Opere*, I, p. 139.

[2] În legătură cu această periodizare, spuneam în 1923 că „istoria socială a lui Bălcescu e un edificiu ce n-are baze solide" (P. P. Panaitescu, *Contribuţii la o biografie a lui N. Bălcescu*, Bucureşti, 1923, p. 153), şi nu cum spune autorul recenzat (p. 80), în legătură cu afirmaţiile lui Bălcescu despre problema ţărănească, analizate mai sus.

www.dacoromanica.ro

În concluzie, studiul lui Virgil Ionescu are meritul de a fi relevat o serie de probleme economice din lucrările istorice ale lui N. Bălcescu, de a le fi pus în cadrul concepțiilor progresiste ale vremii lui și de a fi arătat că poziția lui, în unele din aceste probleme, este mai justă ca aceea a unor istorici mult mai erudiți, dar mai puțin constructivi, care i-au urmat. Totuși, studiul nu cercetează întreaga concepție a lui Bălcescu despre problemele economice ale istoriei noastre în perioada feudală, omițînd unele din ele, în care Bălcescu are merite deosebite și aprobînd în schimb unele concluzii greșite ale marelui istoric, pentru care el nu putea avea o documentare suficientă. Socotim că principalul aport pozitiv al studiului este punerea problemei istoriei economice a lui Bălcescu într-o lumină nouă, care va da naștere prin discutarea ei și la alte interpretări. Este de fapt o latură prea puțin adîncită pînă acum de cei ce s-au ocupat cu viața și opera lui Bălcescu.

P. P. Panaitescu

VLADIMIR GH. DICULESCU: *O manufactură de ceramică la Tg. Jiu, 1832—1863*

Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R., București, 1956, 104 p.

O sarcină încă de actualitate pentru istorici este aceea a delimitării orînduirii capitaliste și mai ales a precizării apariției relațiilor capitaliste pe teritoriul patriei noastre. În acest sens putem constata că în ultimii zece ani au fost publicate multe articole și studii în care s-a încercat prezentarea diferitelor aspecte ale acestei probleme. Unii dintre autori au căutat să alcătuiască chiar lucrări monografice, mai ales în ceea ce privește începuturile capitalismului în industrie.

O asemenea lucrare cu caracter restrîns, local, este cea a lui Vl. Diculescu, care pe baza unor documente de arhivă — aproape în întregime necunoscute — a întocmit istoricul unei manufacturi de ceramică care a funcționat peste 30 de ani în Oltenia, la Tg. Jiu. Lucrarea cuprinde pe lîngă un studiu introductiv (p. 7—31). și o anexă de 67 documente publicate integral (p. 33—104).

În prefață se face o prezentare modestă a preocupărilor unora dintre istoricii noștri, care au încercat să rezolve cîteva aspecte ale problemei „începuturilor industriei de tip capitalist în țara noastră", după care urmează un scurt istoric al manufacturii de ceramică de la Tg. Jiu.

În această parte a lucrării sînt ridicate mai multe probleme: cadrul istoric care a favorizat înființarea întreprinderii, date biografice privind pe patronul manufacturii, înființarea întreprinderii și primele greutăți ivite în funcțiunea ei, funcționarea manufacturii în vremea urmașilor patronului inițial, apariția concurenței prin înființarea unei manufacturi similare, procesul de fabricație în întreprinderea de ceramică și forța de muncă (plata forței de muncă, asistența sanitară și salarizarea).

Autorul face o scurtă expunere a împrejurărilor istorice în care au apărut primele manufacturi în țara noastră, explică rolul pe care l-a avut monopolul turcesc și concurența străină în frînarea activității lor și insistă asupra importanței tratatului de la Adrianopol și a Regulamentului Organic, care au creat condiții noi pentru înființarea manufacturilor (p. 7—11). Apoi se insistă mai mult asupra primului patron al întreprinderii, Frederic Drexler, austriac, care este înfățișat ca un negustor cu o bogată activitate comercială și politică (p. 11—14).

Înființarea întreprinderii s-a făcut cu multă trudă. Încercările lui Fr. Drexler, care au durat aproape cinci ani (1827—1832), au necesitat o întreagă corespondență între el, autoritățile locale și domnie. Greutățile s-au datorat într-o oarecare măsură și faptului că în această perioadă se desfășoară unele evenimente importante pe teritoriul țării noastre: războiul ruso-turc (1828—1829), încheierea tratatului de la Adrianopol și alcătuirea Regulamentului Organic. Din materialul prezentat de autor rezultă că patronul avea o deosebită competință pentru ca să înființeze întreprinderea și să o administreze singur. Truda sa n-a fost zadarnică. În 1832 el a obținut aprobarea Obștești Extraordinare Adunări pentru a înființa manufactura de ceramică.

Funcționarea întreprinderii a întîmpinat de la început greutăți, mai ales în legătură cu folosirea țăranilor ca mînă de lucru; ea necesita în mod obligator eliberarea forței de muncă de obligațiile feudale și acordarea unui sprijin material atîta timp cît patronul nu dispunea de un capital constant suficient. Se pare că tocmai nerezolvarea acestei probleme a con-

www.dacoromanica.ro

tribuit la ruinarea întreprinderii în timpul urmaşilor lui Fr. Drexler (p. 14—23) şi la eşuarea încercărilor a doi străini, Pojon şi Tollheimer, de a înfiinţa o alta similară (p. 23—25).

O interesantă parte a lucrării lui Vl. Diculescu este studierea procesului de fabricaţie şi a forţei de muncă din această întreprindere. Documentele interpretate oferă în acest sens o seamă de date noi cu privire la diviziunea socială a muncii şi la forţa de muncă. Se acordă de asemenea atenţie analizei condiţiilor asistenţei sanitare şi salarizării (p. 25—30).

Concluziile autorului vin să confirme cu material documentar tezele lui Marx şi ale lui Lenin privitoare la caracteristicile întreprinderilor manufacturiere din această perioadă. „Manufactura de ceramică de la Tg. Jiu — afirmă autorul — este „o manufactură cu pronunţat caracter capitalist", unde mai dăinuiesc unele rămăşiţe feudale (p. 30—31).

Lucrarea lui Vl. Diculescu oferă un material nou acelor cercetători care încearcă să stabilească apariţia relaţiilor capitaliste în industrie. Documentele publicate în anexă dau o mai mare garanţie cititorului, care are astfel posibilitatea să cerceteze mai cu de-amănuntul anumite probleme ridicate în această lucrare. Faţă de cele afirmate de autor, ţin să mă opresc asupra unor elemente de fond şi formă asupra cărora era necesar să se stăruie mai mult.

În prezentarea cadrului istoric se putea face o apreciere asupra caracterului manufacturilor apărute în ţara noastră pînă în 1829, precum şi asupra acelor articole din Regulamentul Organic privitoare la dezvoltarea industriei şi promovarea relaţiilor capitaliste. De asemenea, se putea prezenta o listă mai completă a manufacturilor apărute în epoca Regulamentului Organic, pe care sînt sigur că autorul o cunoştea.

Încercările primului patron de a înfiinţa o întreprindere de ceramică tocmai la Tg. Jiu trebuia mai explicată documentar. Se vorbeşte de calităţile chimice şi plastice ale pămîntului, de practica olăriei în această regiune, dar nu se insistă asupra rezolvării meşteşugului olăriei în deceniile anterioare. De asemenea, era cazul să se facă o apropiere cu manufactura de farfurii proiectată a fi înfiinţată în 1806 într-o regiune „de deal". Este drept că documentul nu precizează locul, dar ipoteza că ea ar fi fost în judeţul Gorj nu trebuia neglijată.

Relatările cu privire la apariţia concurenţei se pare că trebuie puţin completate. Autorul arată că între 1832 şi 1863 la Tg. Jiu a funcţionat o manufactură de ceramică. Ea se referă la cea care a funcţionat sub conducerea lui Fr. Drexler şi apoi a lui Dumitrache Herescu, în anii 1832—1848. Apoi, se poate susţine că ea a fost preluată de alţi patroni, Pojon şi Tollheimer, care ar fi administrat-o pînă în 1851, iar de la această dată a funcţionat sub conducerea acestora sau a altcuiva pînă în 1863.

În legătură cu apariţia noilor patroni Pojon şi Tollheimer din documente, rezultă că aceştia au obţinut, în 1848, aprobarea de a înfiinţa *o altă* manufactură de ceramică, pe lîngă cea existentă, de unde ar reieşi că în 1848 erau două întreprinderi similare (doc. 46, 50). Această concluzie este întărită şi de faptul că, conform documentelor, numele lucrătorilor din manufactura celor doi patroni sînt cu totul diferite de acelea care se referă la întreprinderea Herescu.

Pentru perioada de după 1848 autorul afirmă că manufactura lui Herescu ar fi fost preluată de Fr. Pojon (p. 25). Această deducţie nu este confirmată de documentele publicate în anexă. Este adevărat că într-o statistică din 1852 se arată că „fabrica de porţelan" de pe proprietatea lui Herescu este condusă de Fr. Pojon, ceea ce ar îndreptăţi presupunerea autorului; dar după o altă statistică din 1858 rezultă că manufactura lui Pojon funcţiona potrivit unei autorizaţii obţinute în 1848, fiind chiar proprietatea lui. Deci, problema existenţei unei singure manufacturi, aceea a lui Herescu, preluată mai tîrziu de către Fr. Pojon, nu este încă rezolvată. Autorul ar trebui să continue cercetările pentru a o elucida în lumina şi a altor documente care desigur că există în arhive.

Şi problema forţei de muncă necesită unele completări. Din documente rezultă că în 1832—1834 forţa de muncă era procurată de 11 sate din regiunea de la sud-vest şi sud de Tg. Jiu (face excepţie satul Cîineni, aflat la nord de Tg. Jiu). Aceste sate sînt la o distanţă de 13—15 km de oraş. În 1848—1851, manufactura condusă de Pojon foloseşte forţa de muncă dintr-un număr mai mic de sate diferite (fac excepţie satele Iaşi şi Urecheşti). Ele sînt la o depărtare *mai mare* de 15—25 km şi sînt toate la sud de Tg. Jiu.

O atenţie mai mare putea fi acordată fluctuaţiei forţei de muncă. Ţăranii care se angajau în manufactură veneau cu familiile şi rudele lor apropiate. Astfel, alături de părinţi întîlnim pe copiii şi pe fraţii lor. Mulţi au rude mai îndepărtate purtînd acelaşi nume. Fluctuaţia lor este mare şi de aceea cu greu se pot urmări aceeaşi muncitori în decurs de mai mulţi ani. Interesul lor pentru munca în întreprindere se datoreşte mai ales faptului că patronul ia asupra sa plata capitaţiei. Cînd

www.dacoromanica.ro

această clauză este asigurată numărul lucrătorilor creşte vertiginos (în 1848—1851 de la 6 la 24 lucrători), iar cînd este neglijată de patron ei părăsesc întreprinderea (în 1832—1834 fug 50% din lucrători). De asemenea trebuie dată atenţie numărului lucrătorilor, care variază în cei 31 de ani de existenţă a întreprinderii şi anume : în 1832 sînt 45 lucrători, în 1834 sînt 20, în 1848—1849 sînt 18, iar în 1852, 25 lucrători.

Din datele prezentate de autor rezultă că diviziunea muncii în manufactură nu era completă. Numărul total al lucrătorilor calificaţi era la un moment dat de 44 lucrători. Ei erau împărţiţi în trei grupe : I/20, II/20 şi III/4. Din afirmaţiile autorului rezultă că lucrătorii din grupa I şi a II-a mai erau folosiţi în proporţie de 1/4 şi la alte munci în această întreprindere (p. 27). Diviziunea muncii poate fi mai bine urmărită studiind îndeaproape documentele din anexă (4,7,35).

În ceea ce priveşte salarizarea, autorul,deşi afirmă că există o „ierarhizare" a salariului, totuşi nu ne dă date complete care să dovedească această afirmaţie. Probabil că lucrătorii pămînteni primeau un anumit salariu în afară de plata capitaţiei, pe care nu o mai plăteau, ea fiind în seama patronului. Cît priveşte pe lucrătorii străini, ei primeau un salariu mai mare, din moment ce doi din ei dispun după cîţiva ani de un capital cu care deschid o întreprindere similară. Ne-ar fi interesat această ierarhizare a salariului, precum şi comparaţia valorii salariului cu valoarea diferitelor mărfuri de larg consum din acea vreme.

Din punct de vedere al formei, cred că prezentarea acestei monografii pe subcapitole era mai nimerită, de vreme ce materialul se pretează la aşa ceva. Nu înţeleg de loc spaţiul de la p. 17, precum şi subtitlul de la p. 18 (*Privilegiile acordate*) ; aceeaşi grijă era necesară în transcrierea unor nume proprii, ca de pildă : satul Drăguţeşti în loc de Drăguşeşti (p. 59, 71), locuitorii Mihai Broşteanu sau Bejenaru (p. 72, 73), Radu Borcan sau Borocan (p. 60, 62).

În ceea ce priveşte documentele, cred că lista cronologică trebuia alcătuită din regestele pe care autorul le-a aşezat înaintea fiecărui document. Numerotarea documentelor este defectuoasă. Ea se confundă uneori cu paginile (p. 38, 44, 45, 53, 57, 58, 61, 63, 64, 69 etc.). De asemenea cifra care indică pachetul de documente nu a fost menţinută uniform. Uneori se dau cifre romane, alteori cifre arabe (p. 38—39). S-a produs şi o defectuoasă înşirare a documentelor. De la documentul nr. 51 se trece la nr. 54 (p. 90—91) şi de la documentul nr. 53 la nr. 64 (p. 100, 101). Aceste din urmă lipsuri cred că aparţin mai mult tipografiei.

Cu aceste mici observaţii, lucrarea reprezintă totuşi o contribuţie la rezolvarea problemei apariţiei relaţiilor capitaliste în industrie şi a formării clasei muncitoare. Publicarea documentelor anexă, care măreşte valoarea ei, demonstrează în acelaşi timp necesitatea întocmirii unei culegeri de documente cu caracter economic în special pentru secolele XVIII—XIX, care să servească istoricilor şi economiştilor pentru întocmirea *Istoriei economiei naţionale a R.P.R.*

C. Şerban

NOI PUBLICAŢII ÎN R.S.S. MOLDOVENEASCĂ

Avem în faţa noastră cîteva cărţi scoase în ultimii ani de editurile din R.S.S. Moldovenească. Observăm de la început condiţiile tehnice excelente în care au fost tipărite aceste cărţi, scrise într-o curată limbă moldovenească şi redactate cu multă grijă.

O carte mai veche, ilustrată, este volumul *Lucrări alese* de Alexandru Donici (192 pag.), tipărit în 1952 sub îngrijirea lui I. Grekul, de editura „Şcoala Sovietică" din Chişinău. Într-o scurtă prezentare, I. Grekul vorbeşte despre Donici şi mai ales despre fabulele lui. Limba lui Donici, curată, vioaie şi mlădioasă, oglindeşte şi bogăţiile folclorului moldovenesc încît, fără a stărui asupra elementului de împrumut specific circulaţiei fabulei, I. Grekul îl consideră pe Donici, pe bună dreptate, ca un mare fabulist. Pe lîngă patruzeci de fabule, se reproduce în încheiere şi traducerea poemului lui Alexandru Puşkin, *Ţiganii*.

În aceeaşi editură a apărut în 1956 volumul de poezii al lui Mihail Eminescu(363 pag), sub îngrijirea lui R. Portnoi. Acesta, într-o introducere de 50 de pagini, arată condiţiile în care a trăit şi a scris poetul, explică motivele poeziei sale, criticînd „actualizarea ortografiei" scrierilor lui, de pildă în ediţia E. Lovinescu. Tot în aceeaşi editură au mai apărut volumele : *Proză* de M. Eminescu, *Amintiri din copilărie* de I. Creangă, *Poezii* de Gh. Coşbuc, *Poveşti* de I. L. Caragiale, *Venea o moară pe Siret* de Mihail Sadoveanu.

www.dacoromanica.ro

Seria acestor cărţi este completată de volumul *Opere alese* de Bogdan Petriceicu Hasdeu (582 pag.), apărut în 1956 sub îngrijirea Verei Panfil şi a lui Nicolae Romanenko. Volumul conţine poeziile lui Hasdeu, teatru — *Răzvan şi Vidra*, proză — *Ion Vodă cel Cumplit*, critică şi publicistică. Despre viaţa lui Hasdeu scrie N. Romanenko. Ţinînd seamă de caracterul de popularizare al ediţiei, autorul nu adînceşte contradicţiile din caracterul şi chiar din biografia lui Hasdeu, ceea ce ar lămuri anumite atitudini ale scriitorului. Cam întîrziată pare încercarea de a socoti anul 1836 şi nu 1838 data naşterii lui Hasdeu. De altfel şi în cripta familiei Hasdeu din cimitirul Bellu din Bucureşti, figurează anul 1838 ca an adevărat al naşterii, în faţa morţii dispărînd animozităţile contemporane. În 1857, la venirea sa în Moldova, Hasdeu şi-a mărit vîrsta cu doi ani, ca să justifice lipsa studiilor. Problema studiilor sale la Harkov şi a altor date biografice puţin temeinice trebuie reconsiderată prin prisma jurnalului său intim, dar şi a materialului publicat de A. Sacerdoţeanu şi A. Boldur, în „Studii şi cercetări istorice" (volum. XVIII, Iaşi, 1943). Bunicul lui Hasdeu, Tadeu, n-a fost polcovnic, ci locotenent în armata rusă. Fratele scriitorului n-a murit în închisoare. Alecu Russo nu poate fi pomenit între cei „formaţi sub înrîurirea ideilor sociale progresiste din Rusia". În continuare, N. Romanenko vorbeşte despre activitatea literară, publicistică şi ştiinţifică a lui Hasdeu, scoţînd în relief calităţile operei sale literare şi interesul problemelor ştiinţifice studiate de Hasdeu. Autorul vorbeşte cu pricepere de bun popularizator, calitate pe care ne-a dovedit-o şi altădată, într-o scriere privitoare la raporturile ruso-romîne în trecut şi în prezent, apărută la Bucureşti în 1946.

Ca să încheiem capitolul operelor literare scoase de editura „Şcoala Sovietică", mai amintim *Balade moldoveneşti* de Vasile Alecsandri, publicate în 1956 (79 pag.), sub îngrijirea lui Gheorghe Bogaci. În introducere, G. Bogaci face cîteva juste aprecieri asupra influenţei binefăcătoare a creaţiei lui Alecsandri şi asupra meritului de folclorist al poetului, care a cules baladele populare moldoveneşti, importante prin conţinutul lor pentru cunoaşterea poporului. G. Bogaci stăruie asupra valorii educative şi artistice a baladelor moldoveneşti. Urmează traducerile ruseşti ale baladelor, făcute de V. Neistadt, I. Postupalski, D. Brodski, M. Şehter, V. Ţvelev, M. Pavlova şi A. Ghermano.

Tot în editura „Şcoala Sovietică" apar „Ucionie zapiski" — buletinul Institutului de istorie, limbă şi literatură al filialei moldoveneşti a Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. Volumul IV—V, apărut în 1955, face parte din seria filologică. A. T. Borş. într-un articol substanţial consacrat problemelor actuale ale lingvisticii moldoveneşti, scoate în relief greşelile „marriste" ale filologilor locali şi jalonează noul drum al cercetărilor filologice. Pentru istorici, prezintă interes articolul lui C. I. Vatricean, despre unele particularităţi lingvistice ale *Cazaniei* lui Varlaam. De asemenea, articolul lui E. M. Russev, despre cronica lui Grigore Ureche, ca monument de limbă moldovenească din veacul al XVII-lea. G. F. Bogaci scrie despre originalele cîntecelor populare valahe, traduse de Puşkin în Chişinău; folosind culegerile de folclor romîneşti, autorul analizează poeziile *Pom. pom. pom. pom eram eu, pom.*, şi *Frunză verde şi-o lalea ... Sava Bim-Başa...* În încheiere, G. F. Bogaci corectează unele însemnări publicate de colonelul I. P. Liprandi, contemporanul poetului Puşkin. Articolul este interesant de asemenea pentru înţelegerea unor ştiri ruseşti despre mişcarea Eteriei din 1821. Alte articole din buletin sînt semnate de: V. P. Koroban, N. G. Korlăţeanu, V. P. Soloviov, N. A. Korcinski, B. I. Nadel, V. A. Lisiţki, R. Ia. Udler, I. A. Dzedzelevski, A. I. Melniciuk şi G. V. Grinko.

În 1956 a apărut la Chişinău excelenta operă *Siberia şi China*, aparţinînd spătarului Nicolaie Milescu (editura „Şcoala Sovietică". (391 pag.). Traducerea din limba rusă a veacului al XVII-lea este făcută cu deosebită grijă de V. Soloviov şi A. Kidel. Redactorul volumului este G. Bogaci, iar reuşitele desene sînt executate de pictorul P. P. Grigoraşenko. Într-un cuvînt introductiv, E. Russev arată însemnătatea marelui cărturar Milescu, a scrierilor sale şi mai ales importanţa descrierii călătoriei spătarului prin Siberia şi China. Lucrarea lui Milescu este cunoscută la noi; la Bucureşti, tot în 1956, această operă a apărut în Editura de stat pentru literatură şi artă, ediţia fiind îngrijită de Corneliu Bărbulescu, autorul unei documentate prefeţe despre Milescu. Cercetătorii vor compara textele volumelor apărute, care îmbogăţesc temeinic cunoştinţele noastre despre misiunea solului rus Milescu, pornit în mai 1675 în China.

În acelaşi an, 1956, Editura de Stat a Moldovei a tipărit în colecţia „Cartea pentru toţi" *O samă de cuvinte* a lui Ioan Neculce (47 pag). Ediţia este îngrijită de V. Koroban şi E. Russev. În aceeaşi colecţie vor mai apărea versuri de A. Puşkin, fabule de A. Donici, *Cîntarea Romîniei* de A. Russo, povestiri de A. Cehov, şi de M. Sadoveanu, poemul *V. I. Lenin* de V. Maiakovski, poezii de Gh. Coşbuc, versuri de Em. Bukov şi de A. Lupan, *Pohoarnele* de B. Istru şi povestiri de I. Kanna.

www.dacoromanica.ro

Aceeași editură a mai publicat lucrarea *Cronicarul Ioan Neculce, Viața și opera* (1956, 184 pag.) de V. Koroban și E. Russev. În cîteva capitole autorii descriu viața lui Neculce, ideolog al clasei feudale și luptător pentru neatîrnarea Moldovei, se ocupă de cronica lui ca izvor istoric, arătînd de asemenea însemnătatea și valoarea ei artistică. Așteptăm ediția critică a cronicii și o biografie mai amplă a lui Neculce, opere pe care urmează să le dea V. Koroban și E. Russev.

Editura de Stat a Moldovei a mai publicat în 1956 în limba rusă lucrarea lui V. Ermuratski : *Concepțiile social-politice ale lui Dimitrie Cantemir* (103 pag.). Autorul vorbește despre viața și opera lui Cantemir, pe care ni-l prezintă ca un consecvent prieten politic al Rusiei. Mai mult, V. Ermuratski condamnă de pildă pe istoricul Brückner, care identifica politica lui Cantemir cu purtarea „trădătoare" a lui Brîncoveanu. Credem că se impune reconsiderarea acestei probleme, dar trebuie să ne ferim de a idealiza, în lumina calomniilor învechite și a aparențelor deseori înșelătoare, purtarea unora în detrimentul atitudinii forțate de împrejurări a altora. V. Ermuratski împărtășește și el punctul de vedere, că vechea istoriografie română subestima condițiile prielnice în care s-a desfășurat activitatea lui Cantemir în Rusia. Autorul cunoaște literatura problemei cercetate, astfel încît studiul ei prezintă un deosebit interes. V. Ermuratski arată de asemenea că prin opera sa *Divanul sau Gîlceava înțeleptului cu lumea*, scrisă în 1698, Cantemir contribuie la stabilirea terminologiei filozofice moldovenești. Autorul insistă asupra caracterului mai larg — decît simpla descriere a intrigilor — al romanului social-politic *Istoria ieroglifică*. Din lucrările lui Cantemir, care oglindesc concepțiile sale politice, V. Ermuratski se oprește mai îndelung la *Studiul asupra naturii monarhiilor*, publicat de G. Haupt, în 1951, în revista „Studii", însoțit de o analiză substanțială. Sînt cercetate apoi *Istoria imperiului otoman* și cartea despre religia mahomedană, prin care Cantemir demască țelurile cotropitoare și obscurantiste ale dominației turcești. V. Ermuratski consacră mai multe pagini *Descrierii Moldovei* a lui Cantemir, care își dădea seamă de faptul că puterea unei țări depinde de bogățiile ei naturale. De aceea, Cantemir studia economia țării și înțelegea piedicile ridicate de regimul feudal în fața producției destinată comerțului. El și-a aprofundat concepțiile prin analiza structurii de clasă a societății moldovene. Cantemir revenea mereu asupra greutății jugului turcesc, căutînd să găsească la ruși ajutorul necesar pentru a-l înlătura. V. Ermuratski îl consideră pe Cantemir ca pe unul dintre cei mai adînci și mai multilaterali gînditori ai Moldovei de la începutul veacului al XVIII-lea. Ținem să adăugăm că un alt cărturar al R.S.S. Moldovenești, care s-a ocupat de Dimitrie Cantemir, este V. P. Koroban, autorul unor studii asupra culturii moldovenești din veacul al XVIII lea și a romanului lui Cantemir *Istoria ieroglifică*.

O carte atrăgătoare prin expunerea vie a subiectului este lucrarea lui B. Trubețkoi : *Pușkin în Moldova* (ed. a II-a, Editura de Stat a Moldovei, Chișinău, 1954, 203 pag., ilustrată). Ghidat de scrierile rusești despre șederea poetului Pușkin în Basarabia în anii 1820—1824, autorul descrie venirea poetului la Chișinău și legăturile sale mai ales cu ofițerimea rusă, printre care numeroși membri ai societăților secrete ale viitorilor decembriști. Prin prisma izvoarelor rusești, autorul descrie societatea locală și evenimentele eteriei. Interesante sînt paginile consacrate lui Pușkin în legătură cu poporul moldovean și creațiile poetului în Basarabia sau acele inspirate de șederea sa în Chișinău. B. Trubețkoi cunoaște mai puțin, și prezintă prea vag, societatea moldovenească a acestui oraș și legăturile, de altfel cunoscute, ale poetului Pușkin cu fruntașii bășteinași. Autorul nu dă nici o amintire a unora din persoanele care l-au inspirat pe poet în versurile sale. Interesante sînt știrile privitoare la prețuirea lui Pușkin în Moldova Sovietică, unde în anii din urmă au apărut cîteva scrieri consacrate vieții și operei poetului (semnate de V. Panfil, V. M. Șenkevici, I. Injevatov, G. F. Bogaci, A. Komarovski și A. Sumarokov). De asemenea, autorul descrie vizita sa la Chișinău, unde s-au mai păstrat unele monumente amintind despre exilarea marelui poet Pușkin în actuala Moldovă Sovietică.

Folosind bogata experiență a operelor clasicilor marxism leninismului și a studiilor sovietice ale lui B. D. Grekov, N. M. Drujinin și alții despre țărănime I.Grosul publică în limba rusă o lucrare de mari proporții intitulată *Țăranii Basarabiei (1812 1861)* (Editura de Stat a Moldovei, Chișinău, 1956, 499 pag.) Ca o continuare a acestui volum, apare lucrarea aceluiași autor, scrisă în colaborare cu I. Budak, *Reforma din deceniile VII—VIII ale veacului al XIX-lea în Basarabia* (aceeași editură, 268 pag.) Aceste lucrări nu pot fi analizate într-o dare de seamă sumară. Cu toate problemele care comportă încă ample discuții, aceste lucrări intră de pe acum temeinic în patrimoniul cercetărilor social-economice asupra trecutului R.S.S. Moldovenești. Deocamdată, enunțăm doar problemele tratate în primul volum : dezvol-

www.dacoromanica.ro

tarea economică a Basarabiei în anii 1812—1861, asuprirea feudală în Basarabia, lupta ţăranilor împotriva acestei opresiuni. În al doilea volum, autorii studiază extinderea legislaţiei ţărăneşti de la 19 februarie 1861 asupra Basarabiei; esenţa reformei din 1864 în Principatele Unite Moldova şi Ţara Românească, care s-a extins asupra Basarabiei de sud; caracteristicile reformei din 1868 şi lupta ţărănimii împotriva acestei reforme. Urmează capitolele despre organizarea proprietăţii funciare la cazaci, ţărani ai statului, coloniştii, mazili şi răzeşi. Ambele volume au un bogat material documentar şi o vastă bibliografie.

Încheiem această fugitivă trecere în revistă a publicaţiilor din Moldova Sovietică cu o carte în limba rusă, de A. S. Esaulenko, care tratează despre *Drumul revoluţionar al lui G. I. Kotovski* (Editura de Stat a Moldovei, Chişinău, 1956, 154 pag., ilustrată). Despre luptătorul revoluţionar Grigore Kotovski (1881—1925) s-a scris mult. Cunoaştem lucrările lui S. Sibiriakov, M. Barsukov, M. Rozanov, V. Şmerling (editată în 1950 la Chişinău) şi alţii. Totuşi, figura eroică a acestui revoluţionar atrage mereu pe cercetători. Lucrarea lui A. S. Esaulenko se impune prin studierea serioasă a arhivelor şi printr-o expunere limpede şi concisă. Formarea concepţiilor revoluţionare şi începuturile luptei împotriva regimului ţarist duc la întemniţarea lui Kotovski. Începînd cu anul 1917, în unităţi de partizani revoluţionari, apoi în fruntea vestitei sale brigăzi, Kotovski luptă pentru triumful regimului sovietic, contribuind la înfrîngerea trupelor lui Denikin, a cotropitorilor poloni şi a bandelor de ch'aburi-anarhişti, social-revoluţionari, diversionişti. Kotovski participă şi la construcţia paşnică a ţării, dar moare în floarea vîrstei.

Se va reveni, desigur, în recenzii mai substanţiale asupra acestor valoroase lucrări; noi nu căutăm decît să atragem atenţia cititorilor asupra problemelor care preocupă pe cărturarii din R.S.S. Moldovenească şi asupra oglindirii muncii lor în frumoase ediţii.

G. Bezviconi

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 3, 1957

BIBLIOGRAFIE

cuprinzînd studii şi articole de istorie, istoria concepţiilor filozofice şi social-politice, istoria culturii, istoria ştiinţei, istoria limbii, istoria literaturii şi istoria artei.

A— SUPLIMENT BIBLIOGRAFIC PE ANUL 1955

I. GENERALITĂŢI

Bányai dr. László, *Történelmi viták — Történelmi tajak* [Discuţii istorice — Împrejurări istorice], în „Utunk", Cluj, 1955, oct. 14, p. 2.

II. ISTORIA CONCEPŢIILOR FILOZOFICE ŞI SOCIAL-POLITICE

Bagdasar, N., *Concepţia social-politică a lui Simion Bărnuţiu*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice" Acad. R.P.R., filiala Iaşi, seria III, ştiinţe sociale, nr. 3—4, p. 241-262.

Banu, Ion, *Dialectica dezvoltării alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare în cele două etape ale revoluţiei noastre*, în „Cercetări filozofice", vol. III, nr. 4, 1955, p. 37—67.

Bolboaşă, N., *Concepţia filozofică materialistă a lui Vasile Conta*, în „Cercetării filozofice", vol. III, nr. 4, 1955, p. 195—220.

Dan, Clara, *Despre dialectica generalului şi individualului*, în „Cercetări filozofice", vol.III, nr. 4, 1955, p. 145—171.

Gáll, E., *Despre importanţa studierii categoriilor materialismului dialectic. Lecţii şi consultaţii*, în „Cercetări filozofice", vol. III, nr. 4, 1955, p. 283—299.

Janesó, Elemér, *Magyarországi és erdélyi jakobinusok. Martinovics Ignác születésének 200-ik évfordulójára* [Iacobinii din Ungaria şi Iacobinii din Ardeal. La a 200-a aniversare a naşterii lui Ignaţiu Martinovici], în „Igasz Szó", Tg. Mureş, 1955, nr. 10, p. 60—68.

Iszák, S., *Despre gîndirea ştiinţifică şi filozofică a doctorului Ştefan Sîncă*, în „Cercetări filozofice", vol. III, nr. 4, 1955, p. 221—239.

Joja, A., *Elemente pentru explicarea deducţiei şi inducţiei (II)*, în „Cercetări filozofice", vol. III, nr. 4, 1955, p. 241—261.

Kallós, N., *Despre însemnătatea sezisării verigii principale pentru activitatea practică a partidului*, în „Cercetări filozofice", vol. III, nr. 4, 1955, p. 95—118.

Lungu, I., *Meritele lui Samuil Micu în problema creării terminologiei filozofice romîneşti*, în „Cercetări filozofice", vol. III, nr. 4, 1955, p. 301—310.

Pantazi, R., *Să ridicăm nivelul teoretico-ideologic al cercetărilor în domeniul istoriei filozofice*, în „Cercetări filozofice", vol. III, nr. 4, 1955, p. 311—314.

www.dacoromanica.ro

Tănase, Al. şi M. Lupan,, *Conferinţa naţională a P.C.R. din octombrie 1945 şi unele probleme teoretice privind desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice şi trecerea la revoluţia socialistă*, în „Cercetări filozofice", vol. III, nr. 4, 1955, p. 7—35.

Wald, Henri, *Rolul limbajului în formarea şi dezvoltarea judecăţilor*, în „Cercetări filozofice", vol. III, nr. 4, 1955, p. 119—144.

III. STUDII ŞI DOCUMENTE PRIVIND ARHEOLOGIA ŞI ISTORIA VECHE

Crişan, I. H., *Ceaşca dacică*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Acad. R.P.R., filiala Cluj, seria III, ştiinţe sociale, 1955, nr. 3—4, p. 127—157.

Lupu, N., *Istoricul cercetărilor necropolei de la Caşolt-Sibiu*, în „Studii şi cercetari ştiinţifice", Acad. R.P.R., filiala Cluj, seria III, ştiinţe sociale, 1955, nr. 3—4, p. 97—126.

Rusu, Mircea, *Depozitul de vase dacice de la Guşteriţa-Sibiu*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Acad. R.P.R., filiala Cluj, seria III, şti nţe sociale, 1955, nr. 3—4, p. 79—96.

Székely, Zoltán, *A Csikszentkiraly dák kincs* [Tezaurul dac de la Sîncrăeni], în „Utunk", Cluj. 1955, iulie 1, p. 2.

Winkler, I., *Contribuţii numismatice la istoria Daciei*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Acad. R.P.R., filiala Cluj, seria III, ştiinţe sociale, 1955, nr. 1—2, p. 13—180.

IV. STUDII ŞI DOCUEMNTE PRIVIND ISTORIA MEDIE

Cihodaru, C., *Forme de proprietate feudală în Moldova*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Acad, R.P.R., filiala Iaşi, seria III, ştiinţe sociale, nr. 3—4, 1955, p. 1—30.

Corivan, N., *Aplicarea aşezămîntului fiscal al lui Constantin Mavrocordat cu privire la perceperea birului (1741—1743)*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Acad. R.P.R., filiala Iaşi, seria III, ştiinţe sociale, 1955, nr. 3—4, p. 51—76.

Documente privind istoria Romîniei, C. Transilvania, Veacul XIV, vol. 4 (1341—1350), Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1955, 737 p. facs. + 14 f. facs.

Imreh, István şi Béla Vágó, *A Székelyek multjának marxista feltárásáért* [Pentru interpretarea marxistă a trecutului secuilor], în „Utunk", Cluj, 1955, oct, 21, p. 2.

Mioc, Damaschlu, *Răscoala ţăranilor romîni şi maghiari din 1514, de sub conducerea lui Gheorghe Doja*, în „Tînărul leninist", 1955, nr. 7, p. 34—39.

Neculce., Ion, *Letopiseţul ţării Moldovei şi o samă de cuvinte*, Ediţie îngrijită cu glosar, indice şi o introducere de Iorgu Iordan, Buc., ESPLA, 1955, 461 p. +12 f. ilustr. + erată

Popovici, Valerian, *Inceputurile industriei de hîrtie în Moldova. Comunicare prezentată în sesi. unea ştiinţifică a Universităţii „Al. I. Cuza"*, din *22—24 mai 1955*, în „Analele ştiinţi fice ale Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi" (Ştiinţe sociale), 1955, fasc. 1—2, p. 87—110.

Ungureanu, Gh., *Documente inedite din perioada 1497—1760*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Acad. R.P.R., filiala Iaşi, seria III, ştiinţe sociale, 1955, nr. 3—4, p. 167—174.

V. ISTORIE MODERNĂ

Androule, Alexandru, *Coloniile militare în proiectul de reformă a lui Leonte Radu*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Acad. R.P.R., filiala Iaşi, seria III, ştiinţe sociale, ur. 3—4, p. 77—86.

Dávid, Gyula, *Közös uton szász évvel ezelött. A román-magyar kapcsolatok hagyományaiból, 1849—1867* [Pe acelaşi drum acum un veac. Din relaţiile romîno-ungare. 1849—1867] în „Utunk", Cluj, 1955, ian. 21, p. 3.

Grămadă, Ilie, *Muncitorii din Paşcani în timpul răscoalelor din 1907*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Acad. R.P.R., filiala Iaşi, seria III, ştiinţe sociale, nr. 3—4, p. 141—149.

Negoiu, I., *Luptele de la 1877 împotriva jugului otoman, pentru independenţă naţi ınală*, în „Tînărul leninist", 1955, nr. 5, p. 41—49.

Roman, Couf. Aurel, *Revoluţia populară din Rusia (1905—1907) şi răscoala ţăranilor din Romînia (1907)*, (Bucureşti), 1955, 40 p. cu ilustr. (Colecţia Societăţii pentru răspîndirea ştiinţei şi culturii).

VI. ISTORIA CONTEMPORANĂ

Chepeş, Gh., *Din lupta Partidului Comunist Romîn pentru făurirea alianţei dintre proletariat şi ţărănimea muncitoare în perioada 1921—1944*, în „Cercetări filozofice", vol. III, nr. 4, 1955, p. 69—93.

www.dacoromanica.ro

Fuchs, Simon, *A nagy forradalon éve hazai dokumèntumok tükrében* [Anul Marii Revoluții oglindit în documentele din țara noastră], în „Utunk", Cluj, 1955, nov. 4, p. 2.

VII. ISTORIE LOCALĂ

Cîmpeanu, C., *Din trecutul satului Tăuți în perioada descompunerii feudalismului*, în „Studii și cercetări științifice", Acad. R.P.R., filiala Cluj, seria III, științe sociale, 1955, nr. 1—2, p. 181—199.

Ciurea, D., *Noi contribuții la istoricul orașului Baia*, în „Studii și cercetări științifice", Acad. R.P.R., filiala Iași, seria III, științe sociale, nr. 3—4, 1955, p. 31—50.

Fuchs, Simon, *A marosvölgyi munkásság harca* [Luptele muncitorimii din Valea Mureșului], în „Utunk", Cluj, 1955, mart. 11, p. 2.

Platon, Gh., *Din lupta marii boierimi pentru acapararea de noi pămînturi în prima jumătate a secolului al XIX-lea — Balta Brateșului*, — în „Studii și cercetări științifice", Acad. R.P.R., filiala Iași, seria III, științe sociale, nr. 3—4, p. 87—110.

Turcu, C., *Catastiful unei dugheni din Iași la 1679*, în „Studii și cercetări științifice", Acad. R.P.R., filiala Iași, seria III, științe sociale, nr. 3—4, p. 175—182.

VIII. ISTORIA CULTURII. INSTITUȚII CULTURALE. ÎNVĂȚĂMÎNT. PRESĂ

Gáll, Ernö, *A „Korunk" a román és a magyar nép testvériségéért* [Rolul revistei „Korunk" pentru întărirea prieteniei romîno-maghiare], în „Utunk", Cluj, 1955, ian. 7, p. 2.

Gáll, Ernö, *Tiz éves a Bolyai tudomány egyetem* [10 ani de la înființarea Universității Bolyai], în „Utunk" Cluj, 1955, mai 27, p. 1.

Spielmann, dr. József, și colectivul, *Márosvásárhely haladó hagyományairól* [Despre tradițiile progresiste ale orașului Tg. Mureș], în „Igasz Szó", Tg. Mureș, 1955, nr. 6, p. 86—94.

IX. ISTORIA ȘTIINȚEI

Berindei, Dan, *Organizarea „corpului de arhitectură" în 1864*, în „Industria construcțiilor și a materialelor de construcție", 1955, nr. 11, p. 600—601 + 2 foi facsimile.

Lungu, Ion, *Lupta dusă de Emil Racoviță împotriva idealismului și metafizicii în biologie*, în „Studii și cercetări științifice", Acad. R.P.R., filiala Cluj, seria III, științe sociale, 1955, nr. 1—2, p. 229—258.

Ralea, Mihail, *Istoria psihologiei*. Partea I-a. Stenograma lecțiilor ținute în anul 1954—1955, Buc., 1955, 197 p. lito. (Universitatea „C. I. Parhon", Facultatea de psihologie).

Spielmann, dr. József, *Az orvostudomány-története kutatások fellendülése a Román Népköztár saságban* [Avîntul cercetărilor de istoria medicinii în Republica Populară Romînă], în „Utunk", Cluj, 1955, mai 13, p. 2.

Spielmann, Iosif, *Elemente mecanicist-materialiste în concepțiile fiziologice ale lui Apáczai Csere Iános*, în „Studii și cercetări științifice", Acad. R.P.R., filiala Cluj, seria III, științe sociale, 1955, nr. 3—4, p. 69—78.

X. ISTORIA LIMBII

Arvinte, V., *Note etimologice*, în „Studii și cercetări științifice", Acad. R.P.R., filiala Iași, seria III, științe sociale, nr. 3—4, p. 229—240.

Graur, Acad. Al., *Studii de lingvistică generală*, Buc. Ed. Acad. R.P.R., 1955, 192 p.

Istrate, G., *Mihail Sadoveanu, maestru al limbii literare*, în „Studii și cercetări lingvistice", 1955, nr. 3—4, p. 313—330.

Istrate, G., *Timotei Cipariu (Cu ocazia împlinirii a o sută de ani de la naștere)*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași" (Științe sociale), 1955, fasc. 1—2, p. 302—306.

Macrea, D., *Ioan Bianu. Valorificarea moștenirii lingvistice*, în „Limba romînă", 1955, nr. 1—2, p. 5—15.

Pătruț, I., *Privire asupra foneticii graiului hușul din Valea Sucevei*, în „Studii și cercetări științifice", Acad. R.P.R., filiala Cluj, seria III, seria științe sociale, 1955, nr, 1—2, p. 7—12.

www.dacoromanica.ro

Pop, Lucia, *Probleme lingvistice la Convorbiri literare,* în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Acad. R.P.R., filiala Iaşi, seria III, ştiinţe sociale, nr. 3—4, p. 263—299.

Rosetti, Al., *Despre unele probleme ale limbii literare,* Buc., ESPLA, 1955, 106 p.

Teodorescu, Ecaterina, *Gramatica lui Ion Eliade Rădulescu. Comunicare prezentată în sesiunea ştiinţifică a Universităţii „Al. I. Cuza", din 22—24 mai 1955,* în „Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi" (Ştiinţe sociale), 1955, fasc. 1—2, p. 127—138.

Velichi, C., *Dicţionarul limbii bulgare literare contemporane,* în „Limba română", 1955, nr. 6, p. 80—82.

XI. ISTORIA LITERATURII

Balogh, Edgár, *Moricz Szigmond kolosvári levelezéséböl* [Din corespondenţa clujană a lui Moricz Zsigmond], în „Igasz Szó", Tg. Mureş, 1955, art. 11, p. 75—84.

Breazu, Ion, *Gheorghe Barit şi patrimoniul popular,* în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Acad. R.P.R., filiala Cluj, seria III, ştiinţe sociale, 1955, nr. 3—4, p. 33—44.

Bucur, Maria, *George Bacovia,* în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", anul IV (1955) p. 195—212.

Călineseu, G., *Gr. M. Alecsandrescu,* în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", anul IV, 1955, p. 355—511.

Călinescu, G, *N. Filimon,* în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", anul IV (1955) p. 223—254.

Chiţimia, I. C., *Teodor Burada, folclorist şi etnograf,* în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", anul IV, 1955, p. 95—171.

David, Gyula., *Gozsdu Elek (1855—1919),* în „Igasz Szó", Tg. Mureş, 1955, nr. 12, p. 115—116.

Endre, Kuhun, *Eine Ad'y-gedenktafel in Temesvár* [Tabla comemorativă Ady la Timişoara], în „Banater Schrifttum", Timişoara, 1955, nr. 1, p. 179.

Faragó, József., *Kriza János, a „Vadrózsák" szerkesztöje* [Ioan Kriza, redactorul culegerii de folclor „Vadrozsak" (Trandafirii sălbateci)], în „Utunk", Cluj, 1955, aprilie 1, p. 2.

Janesó, Elemér, *Gyarmathi Sámuel és az erdély felvilágosodás mozgalma* [Samoil Gyarmathi şi mişcarea iluministă ardeleană], în „Utunk", Cluj, 1955, februarie 18, p. 5.

Janesó, Elemér, *Irodalomtörténetirásunk feladatai* [Temele istoriei noastre literare], în „Igasz Szó", Tg. Mureş, 1955, nr. 1, p. 139—144.

Kelemen, Béla, *Budai Deleanu* , în „Utunk", Cluj, 1955, sept. 2, p. 4.

Kocziány, László, *Adalék az erdélyi reformkorszak iskolai szebkönyv-költészetéhez* [Despre cărţile şcolare de poezii din Ardeal din epoca reformelor], în „Igasz Szó", Tg. Mureş, 1955, sept., p. 62—67.

Lakatos, Istvón, *Az elsö román opera meglalált kézirata* [Descoperirea manuscrisului primei opere româneşti], în „Utunk", Cluj, 1955, martie 18, p. 4.

Littman, Dora, *Viaţa lui Petre Ispirescu,* în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", anul IV (1955) p. 513—534.

Muşlea, I., *Pop-Reteganul, folclorist,* în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Acad. R.P.R., filiala Cluj, seria III, ştiinţe sociale, 1955, nr. 3—4, p. 45—68.

Oláh, Tibor, *Ioan Slavici,* în „Utunk", Cluj, 1955, aug. 12, p. 4.

Panaitescu-Perpessicius, *Lazăr Şăineanu şi folclorul (I),* în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", anul IV (1955) p. 27—47.

Regeni, András, *Vörösmarty Kolozsváron* [Poetul Vörösmarti la Cluj], în „Utunk", Cluj, 1955. nov. 18, p. 4.

Salamon, László, *Pintye Gligor nyomában* [Pe urmele lui Grigore Pintea], „Utunk", Cluj, 1955, sept. 2, p. 2.

Szendrei, Julia, *Ady és az 1905—ös forradalom* [Poetul Ady şi revoluţia din 1905], în „Utunk", Cluj, 1955, ian. 21, p. 2.

Virgolici, Teodor, *Drumul vieţii şi operei lui Gala Galaction,* în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", anul IV (1955) p. 173—194.

XII. ISTORIA ARTEI

Agafiţei, Gh. şi P. Comarnescu, *Gh. Popovici,* Buc., ESPLA, <1955>, 101 p. cu ilustr. (Maeştrii artei româneşti).

Alexandru, Tiberiu, *Instrumentele muzicale ale poporului romîn.* Lucrare apărută sub îngrijirea Institutului de folclor, Buc., ESPLA, 1956, p. 387 + 16 ilustr.

www.dacoromanica.ro

Alterescu, Simion şi Florin Tornea, *Teatrul Naţional „I. L. Caragiale" (Monografie) 1852—1952.* Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1955, 396 p. cu ilustr.

Brezianu, Barbu. *Karl Stork,* Buc., ESPLA, 1955, 38 p. cu ilustr. şi portr. + 19 f. ilustr. *Constantin Nottara, 1859—1935. Omagiu.* <Buc.>, 1955, 55 p. cu ilustr. şi portr. (Teatrul Naţional I. L. Caragiale).

Constantin, Paul, *Grafica politică a lui Iser,* Buc. ESPLA, 1955, 35 p. cu portr. + 2 f. ilustr.

Costescu, Eleonora, *Gabriel Popescu,* Buc., ESPLA, 1955, 34 p. cu ilustr. + 20 f. ilustr. (Maeştrii artei romîneşti).

Jánosházi, György, *Gyültsük össze erdélyi szinjátszásunk emlékeit* [Să strîngem amintirile teatrului din Transilvania], în „Utunk". Cluj, 1955, iunie 10, p. 3.

Kraus, Albert, *Die Banater-Bildergalerie des Regional museum* [Galeria de pictură bănăţeană de la muzeul regional], în „Banater Schriftum", Timişoara, 1955, nr. 2, p. 119.

Merişescu, Gh., *Gheorghe Dima, Halá.ának 30 évfordulójára* [Gheorghe Dima, 30 de ani de la moartea lui], în „Utunk", Cluj, 1955, iulie 15, p. 4.

Simon, Magda, *Bartók váradi tanitványánál* [Bela Bartók la discipolii săi la Oradea], în „Utunk", Cluj, 1955, nov. 11, p. 2.

B — BIBLIOGRAFIA PE ANUL 1956

I. CLASICII MARXISM-LENINISMULUI ÎN LEGĂTURĂ CU ROMÎNIA

Noi documente ale lui V. I. Lenin, în „Presa noastră", 1956, nr. 1, p. 3.

O scrisoare a lui V. I. Lenin adresată lui I. C. Frimu, în „Analele Institului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 1, p. 89—92.

II. GENERALITĂŢI

Congresul al XX-lea al P.C.U.S. şi sarcinile studierii istoriei partidului, în „Analele Institutului de istorie de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 3, p. 29—42.

Din istoria pedagogiei romîneşti, Buc., Ed. de stat didact. şi pedagogică, 1946, 479 p.

Documente privind istoria Romîniei. Introducere, Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1956, vol. I: 670 p.; vol. II: 638 p.

Istoria modernă. Partea 2-a. Manual pentru clasa IX-a, Buc., Ed. de stat didactică şi pedagogică, 1956, 279 p. cu ilustr. şi h. + 5 fig.

Istoria modernă şi contemporană. Manual pentru clasa VII-a, Buc., Ed. de stat didactică şi pedagogică, 1956, 320 p. cu ilustr. şi h + 2 f. h.

Materiale şi cercetări arheologice, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1956, vol. II, 716 [—720] p.

Sarcinile de mare răspundere puse de Congresul al II-lea al P.M.R. în faţa istoricilor, în „Studii", 1956, nr. 1, p. 7—14.

Studii şi articole de istorie, vol. I, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R., Buc. 1956, 352 p.

Studii şi materiale de istorie medie, vol. I, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1956, 370 p. + 18 f. pl. + 2 tab.

Studii şi materiale de istorie contemporană, vol. I, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1956, 324 p. + +1 erată.

Studii cu privire la Ştefan cel Mare, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1956, 244 p.

Zece ani de la conferinţa naţională a P.C.R. 1945—1955. Referate prezentate la sesiunea ştiinţifică din 8—10 decembrie 1955, Buc., ESPLP, 1956, 280 p. (Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.).

90 de ani de viaţă academică în ţara noastră. Lucrările sesiunii ştiinţifice a Acad. R.P.R., 2—6 iulie 1956, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1956, 178 p.

Corbu, N., *Poporul romîn, făuritorul istoriei sale,* Buc., ESPLP, 1956, 52 p.

Constantinescu-Iaşi, Acad. prof. P., *Studii istorice romîno-bulgare,* Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1956, 252 p.

Dragomirescu, Ion, Iorgu Stoian şi Dumitru Tudor, *Istoria antică,* Clasa VIII-a, Buc., Ed. de stat didactică şi pedagogică, 1956, 343 p. cu ilustr. + 8 f. pl. + 4 f. h.

Hanga, Vladimir, *Istoria statului şi dreptului R.P.R.,* vol. 1, ed. a II-a, Cluj, 1956, 521 p. lito. (Ministerul Învăţămîntului, Universitatea „Victor Babeş", Cluj).

www.dacoromanica.ro

Ilanga, Vladimir, *Istoria generală a statului și dreptului*, vol. 1, fascicola 1 : Sclavagismul și feudalismul, (Cluj), 1956, 270 p. litо. cu erata (Universitatea „Victor Babeș", Cluj, Facultatea de științe juridice. Cursuri fără frecvență).

Kuczynski, Acad. J., *Despre problema deosebirilor naționale în corelația dintre salarii, randament, compoziția organică a capitalului și rata profitului în istoria capitalismului*, în „Probleme economice", 1956, nr. 4, p. 94—100.

Roller, Mihail, *Studii și note științifice privind istoria Romîniei*, Buc., Ed. de Stat pt. lit. pol., 1956, 420 p.

Roman, A., *Poporul — făuritorul istoriei patriei noastre*, în „Tînărul leninist", 1956, nr. 8, p. 1—8.

III. ISTORIOGRAFIE

Almășan, C., *Unele observații cu privire la reconsiderarea critică a istoricilor din trecut*, în „Lupta de clasă", 1956, nr. 8, p. 126—128.

Balogh, Edgár, *Bălcescu Hunyadiról* [Bălcescu despre Ioan de Hunedoara], în „Utunk", 1956, sept. 21, p. 4.

Bodor, András și Zsigmond Jakó, *Történetkutatás a Bolyai egyetemen* [Cercetări istorice la Universitatea Bolyai], în „Utunk", 1956, iul. 6, p 2.

Enache, V., *Cercetări monografice valoroase cu privire la structura economică și de clasă a satelor*, în „Lupta de clasă", 1956, nr. 11, p. 29—40.

Guboglu, Mihail, *Orientalistica romînă*, în „Studii și articole de istorie", vol. I, Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R., Buc., 1956, p. 314—350.

Ioneseu, V., *Interpretarea dată de către Nicolae Bălcescu „așezămîntului" sau „legăturii" lui Mihai Viteazul*, în „Probleme economice", 1956, nr. 6, p. 80—96.

Ioneseu-Nișcov, Tr., *Scurtă privire asupra lucrărilor mai noi din istoriografia cehoslovacă*, în „Studii", 1956, nr. 6, p. 153—160.

Joltea, A., *Mărturii ale unor vremuri apuse.* (Arhivele statului Iași), în „Clubul", 1956, nr. 9, p. 17—20.

Maciu, Vasile, *Activitatea istoriografică a lui Nicolae Bălcescu*, în *Studii și cercetări de istorie*, vol. I, Societatea de științe istorice și filologice d n R.P.R., Buc., 1956, p. 188—224.

Pataki, József, *Több gondosságot történelmi múltunk ismertetésében* [Mai multă grijă în cunoașterea trecutului nostru istoric], în „Utunk", 1956, aug. 3, p. 2.

Sotirescu, T., *Din activitatea istoricilor progresiști italieni (1944—1955)*, în „Studii", 1956, nr. 2—3, p. 147—161.

Varga, László, B., *Folozottabb figyelmet a történettudomány jelenkori kördöseinek* [Mai multă atenție problemelor de istorie contemporană], în „Utunk", 1956, sept. 14, p. 2.

Velichi, C., *Cu privire la literatura istorică asupra mișcărilor revoluționare de la Brăila din 1841—1843*, în „Studii, 1956, nr. 4, p. 157—165.

IV. ISTORIA CONCEPȚIILOR FILOZOFICE ȘI SOCIAL-POLITICE

Bagdasar, N., *Probleme de teoria culturii și istoriei la A. D. Xenopol (1868—1880)*, în „Studii și cercetări științifice — Filologie", Acad. R.P.R., filiala Iași, fasc. I, 1956, p. 115—147.

Bauu, Ion, *Incercare de periodizare a istoriei filozofiei în Romînia*, în „Contemporanul", 1956, iulie 13, p. 7.

Constantinescu-Iași, P., *Promovarea concepțiilor materialiste în Romînia* (în *paginile revistei „Contemporanul"*), în „Contemporanul", 1956, iulie 13, p. 1—2.

Gáll, E., *Concepțiile economice ale lui Ștefan Zeletin, apologet al burgheziei romîne*, în „Probleme economice" 1956, nr. 8, p. 98—119.

Gáll, E., *Contribuții la critica sociologiei fasciste din Romînia*, în „Cercetări filozofice", 1956, nr. 4, p. 27—43.

Ioneseu, Virgil., *Contribuții la studiul gîndirii economice a lui Nicolae Bălcescu*, Buc., Ed. științifică, 1956, 136 p.

Ioneseu, V., *Despre concepțiile economice ale lui Mihail Kogălniceanu*, în „Probleme economice", 1956, nr. 2, p. 118—135.

Mladenatz, Gr., *Initiul fourierist romîn: Teodor Mehtupciu-Diamant*, în „Probleme economice", 1956, nr. 10, p. 93—109.

www.dacoromanica.ro

Murgescu, C., *Unele teze ale economiştilor burghezi în legătură cu problema agrară în Romînia burghezo-moşierească*, în „Probleme economice", 1956, nr. 1, p. 130—152.

Orenstein, Z., *Gîndirea social-economică înaintată din ţările romîneşti la mijlocul secolului XIX*, în „Probleme economice", 1956, nr. 7, p. 119—133.

Pantazi, Radu, *Critica feudalismului şi problema naţională în opera lui G. Barit*, în „Cercetări filozofice", 1956, nr. 1, p. 51—63.

Pnfan, Doina, *Determinismul în filozofia lui V. Conta*, în „Contemporanul", 1956 noiembrie 30, p. 5.

Rădăceann, Acad. Lotar, *Insemnări despre Vasile Conta*, în „Cercetări filozofice", 1956, nr. 4*l* p. 87—89.

Veverea, I., *Unele concepţii economice ale lui N. Şufu*, în „Probleme economice", 1956, nr. 9, p. 91—104.

V. ŞTIINŢE AUXILIARE

Berza, M., *Stema Moldovei în veacul al XVI-la*, în „Studii şi cercetări de istoria artei", 1956 nr. 1—2, p. 99—128.

Bezviconi, G., *Despre necesitatea unei bibliografii a relaţiilor romîno-ruse*, în „Studii", 1956, nr. 5, p. 143—146.

Bogdan, Damian P., *Din paleografia slavo-romînă*, în *Documente privind istoria Romîniei. Introducere*, vol. I, Buc., 1956, p. 79—168.

Bogdan, Damian P., *Diplomatica slavo-romînă*, în *Documente privind istoria Romîniei. Introducere*, vol. II, Buc., 1956, p. 3—224.

Bogdan, Damian P., *O străveche matrice de pecete romînească*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. I, Buc., 1956, p. 245—265 + 15 f g.

Conduraehi, Em., *Un izvor istoric de mare însemnătate (Despre colecţia de monede şi medalii recent reintrată în patrie)*, în „Contemporanul", 1956, sept. 7, p. 1 şi 5.

Documente privind istoria Romîniei. B. Ţara Romînească. Veacurile XIII—XVI. *Indicele numelor de locuri*, Buc., Ed. Acad. R.P.R. 1956, VIII + 166 p.

Elian, Alexandru, *Elemente de paleografie greco-romînă*, în *Documente privind istoria Romîniei, Introducere*, vol. I, Buc., 1956, p. 357—386.

Floca, Octavian, *Contribuţii la cunoaşterea tezaurelor de argint dacice — Tezaurul de la Sărăcsău şi Şeica Mică*, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1956, 37 p. + 28 pl.

Gostar, N., *Studii epigrafice*, în *Materiale şi cercetări arheologice*, vol. II (1956), p. 625—642.

Iliesen, Octavian, *Cu privire la problema realizării unui „corpus" al monedelor feudale romîneşti*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. I, 1956, p. 285—323.

Ionaşen, Ion şi Francise Pall, *Elemente de cronologie*, în *Documente privind istoria Romîniei. Introducere*, vol. I, Buc., 1956, p. 387—663.

Jakó, Zs., *Sigilografie cu referire la Transilvania (pînă la sfîrşitul secolului al XV-lea)*, în *Documente privind istoria Romîniei. Introducere*, vol. II, Buc., 1956, p. 559—663.

Jakó, Zs., *Paleografia latină cu referire la Transilvania (sec. XII—XV)*, în *Documente privind istoria Romîniei. Introducere*, vol. I, Buc., 1956, p. 169—279.

Lista monumentelor de cultură de pe teritoriul R.P.R., Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1956, 196 p.

Pall, Francise, *Diplomatica latină cu referire la Transilvania (sec. XI—XV)*, în *Documente privind istoria Romîniei. Introducere*, vol. II, Buc., 1956, p. 225—329.

Roşesen, Th., *Geocronologia. Datarea radioactivă a obiectelor arheologice*, în „Ştiinţă şi tehnică", 1956, nr. 4, p. 7.

Sacerdoţeann, A., *Divanele lui Ştefan cel Mare*, în „Analele Universităţii «C. I. Parhon» Bucureşt", 1956, nr. 5, p. 157—205.

Virtosn, Emil, *Din paleografia chirilică romînească*, în *Documente privind istoria Romîniei. Introducere*, vol. I, Buc., 1956, p. 281—356.

Virtosu, Emil, *Din sigilografia Moldovei şi a Ţării Romîneşti*, în *Documente privind istoria Romîniei. Introducere*, vol. II, Buc., 1956, p. 331—558.

Virtosu, Emil, *Sigilii de tîrguri şi oraşe din Moldova şi Ţara Romînească*, în „Analele Universităţii «C. I. Parhon», Bucureşti", 1956, nr. 5, p. 131—155.

VI. STUDII ŞI DOCUMENTE PRIVIND ARHEOLOGIA ŞI ISTORIA VECHE

Alexandresen, A. D., *In legătură cu spadele de bronz de pe teritoriul R.P.R.*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", VII (1956), nr. 3—4, p. 237—242.

www.dacoromanica.ro

Alexandrescu, Petre, *Izvoarele greceşti despre retragerea lui Darius din expediţia scitică*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", VII (1956), nr. 3—4, p. 319—342.

Berciu, D., *Cercetări şi descoperiri arheologice în regiunea Bucureşti*, în *Materiale şi cercetări arheologice*, vol. II (1956), p. 491—562.

Berciu, D. şi Comşa Eug., *Săpăturile arheologice de la Balta Verde şi Gogoşu (1949 şi 1950)*, în *Materiale şi cercetări arheologice*, vol. II (1956), p. 251—489.

Bodor, A., *Contribuţii la problema agriculturii în Dacia înainte de cucerirea romană. Problema obştilor la daci (partea I)*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", VII (1956), nr. 3—4, p. 253—266.

Bujor, Expectatus, *Contribuţie la cunoaşterea populaţiei geto-dacice din nord-estul Dobrogei*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", VII (1956), nr. 3—4, p. 243—252.

Canarache, V., *Observaţii noi cu privire la topografia Histriei*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", VII (1956), nr. 3—4, p. 289—317.

Comşa, Eugen, *Rezultatele sondajelor de la Dudeşti şi unele probleme ale neoliticului de la sud de Carpaţi*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", VII (1956), nr. 1—2, p. 41—52.

Conduraehi, Em., *Histria cel mai vechi oraş din patria noastră*, în „Ştiinţă şi tehnică", 1956, nr. 12, p. 18—19.

Daicoviciu, C., *Insemnări despre daci*, în „Steaua", 1956, nr. 1, p. 110—112; nr. 2, p. 111—114; nr. 3, p. 107—110; nr. 5, p. 113—117; nr. 7, p. 103—105; nr. 9, p. 108—110; nr. 12, p. 104—105.

Dumitrescu, Vladimir, *Semnificaţia şi originea unui tip de figurină feminină descoperită la Rast (Băileşti, reg. Craiova)*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", VII (1956) nr. 1—2, p. 95—118.

Floreseu, Radu, *Agricultura în Dobrogea la începutul stăpînirii romane*, Partea I, în „Studii şi cercetări de istorie veche, VII (1956), nr. 3—4, p. 367—392.

Hanga, Vladimir, *Drept privat roman. Note de curs*, Cluj, 1956, 324 p. litо. (Ministerul Învăţămîntului. Universitatea „Victor Babeş", Cluj).

Horedt, K., *Aşezarea de la Sf. Gheorghe — Bedeháza*, în *Materiale şi cercetări arheologice*, vol. II (1956), p. 5—39.

Macrea, Mihail, *Buerebista şi celţii de la Dunărea de mijloc*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", VII (1956), nr. 1—2, p. 119—136.

Mitrea, Bucur, *Contribuţii numismatice la istoria triburilor daco-getice din Moldova în a doua jumătate a secolului al II-lea, e.n.*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", VII (1956), nr. 1—2, p. 159—177.

Mitrea, B. şi Székely Z., *Tezaurul monetar de la Foloş şi pătrunderea comercială romană în estul Daciei în secolul I t.e.n.*, în *Materiale şi cercetări arheologice*, vol. II (1956), p. 643—683.

Nicolăescu-Plopşor, C. S., *Rezultatele principale ale cercetărilor paleolitice în ultimii patru ani, în R.P.R.*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", VII (1956), nr. 1—2, p. 7—39.

Nicolăescu-Plopşor, C. S., Eugen Comşa, Mihai Rădulescu şi Mihai Ionescu, *Paleoliticul de la Giurgiu. Aşezarea de la Malul Roşu*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", VII (1956), nr. 3—4, p. 223—235.

Niţu, Anton, *Aşezări omeneşti din trecutul îndepărtat al ţării noastre*, în „Ştiinţă şi tehnică", 1956, nr. 10, p. 44—45.

Peek, Werner, *ΔΙΑ ΑΡΕΤΑ. O epigramă greacă din Istros*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", VII (1956), nr. 1—2, p. 199—206.

Piatkowski, Adelina, *Sparta, oraş al culturii în sec. VII t.e.n.*, în „Studii de literatură universală", 1956, p. 191—203.

Pippidi, D. M., *Data decretului istrian pentru Aristagoras, fiul lui Apaturios*, în „Analele Universităţii „C. I. Parhon", Bucureşti", 1956, nr. 5, p. 9—23.

Pippidi, D. M., *Hotărnicia lui Laberius Maximus (la patruzeci de ani de la descoperire)*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", VII (1956), nr. 1—2, p. 137—158.

Popescu, Achim, *Raporturile dintre regatul celtic din Tylis şi coloniile greceşti de pe ţărmul apusean al mării Negre*, în „Analele Universităţii «C. I. Parhon», Bucureşti", 1956, nr. 5, p. 25—44.

Popescu, Em., *Consideraţii asupra educaţiei tineretului la Histria în legătură cu trei inscripţii inedite*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", VII (1956), nr. 3—4, p. 343—365.

Popescu, Dorin, *Cercetări arheologice în Transilvania*, în *Materiale şi cercetări arheologice*, vol. II (1956), p. 41—250.

Popescu Ialomiţa, Silvia şi Vlad Zirra, *Contribuţii la problema dacilor liberi*, în „Analele Universităţii «C. I. Parhon», Bucureşti", 1956, nr. 5, p. 75—118.

www.dacoromanica.ro

Preda, Constantin, *Triburile geto-dace și circulația monedelor lui Filip al II-lea, la nord de Dunăre,* în „Studii și cercetări de istorie veche", VII (1956), nr. 3—4, p. 267—288.

Rusu, M., *Cercetări arheologice la Gilău,* în *Materiale și cercetări arheologice,* vol. II (1956), p. 685—716.

Russu I., *Sclavul Atticus,* în „Studii și cercetări de istorie", Acad. R.P.R., filiala Cluj, nr. 1—4, 1956, p. 7—13.

Tomulescu, C. St., *Colonatul în dreptul roman; problema originilor,* în „Analele Universității «C. I. Parhon», București", 1956, nr. 6, p. 111—120.

Tudor, D., *Cohors I Cilicum în Scythia Minor și Taurida (Contribuții la cunoașterea legăturilor dintre coasta de vest și nord a mării Negre în sec. I—III e.n.),* în „Analele Universității «C. I. Parhon», București", 1956. nr. 5, p. 45—74.

Tudor, D., *Inscripții romane inedite din Oltenia și Dobrogea,* în *Materiale și cercetări arheologice,* vol. II (1956), p. 563—624.

Tudor, D., *Peregrinările sclavului Callidromus,* în *Studii și articole de istorie,* vol. I, Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R., Buc., 1956, p. 19—30.

Vulpe, E., *Informații despre tezaurul de la Pietroasa,* în „Analele romîno-sovietice", seria istorie, 1956, nr. 3, p. 5—12.

Vulpe, Radu, *Problemele neoliticului carpato-niprovian în lumina săpăturilor de la Izvoare,* în „Studii și cercetări de istorie veche", VII (1956), nr. 1—2, p. 53—93.

VII. STUDII ȘI DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA MEDIE

Barnea, I., *Sigiliul unui ierarh al Rosiei în așezarea de la Garvăn (reg. Galați),* în „Studii și cercetări de istorie veche", VII (1956), nr. 1—2, p. 189—197.

Belu, Sabin și Dumitru Roșcău, *Contradicții în sînul păturilor privilegiate din Transilvania în prima jumătate a sec. al XIV-lea (Privire asupra conflictului dintre capitlul episcopiei din Transilvania și decanatele săsești),* în „Studii și cercetări de istorie", Acad. R.P.R., filiala Cluj, nr. 1—4, 1956, p. 67—80.

Birsan, I., *Ioan de Hunedoara (500 de ani de la moartea marelui comandant de oști),* în „Pentru apărarea patriei", 1956, nr. 7, p. 6—7.

Bogdan, Al., *Lupta de la Teiușani (Bătălia cîștigată de Radu Șerban împotriva tătarilor),* în „Pentru apărarea patriei", 1956, nr. 9, p. 10—11.

Camariano, N., *Un document important referitor la organizația revoluționară secretă din București (1816). Denunțul înaintat lui Ioan Vodă Caragea,* în „Studii", 1956, nr. 5, p. 127—130.

Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei,* Traducere de Petre Pandrea, cu o prefață de C. I. Gulian, Buc., ESPLA, 1956, 295 p. + 1 f. portr. + 1, f.h.

Capesius, B., *Mărturii despre starea transmigranților protestanți din Austria în Transilvania în secolul al XVIII-lea,* în „Studii", 1956, nr. 4 p. 89—93.

Cernea, Emil, *Efectele patrimoniale ale înfrățirii în vechiul drept romînesc,* în „Analele Universității «C. I. Parhon», București", 1956, nr. 6, p. 121—130.

Chircă, Haralambie, *Veniturile visteriei lui Constantin Brîncoveanu după condica visteriei,* în *Studii și materiale de istorie medie,* vol. I, 1956, p. 213—232 + 2 diagrame.

Cîmpina, Barbu, *Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare,* în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare,* Acad. R.P.R., 1956, p. 11—111 și în vol. separat, Buc., Edit. Acad. R.P.R., 1956, 103 p.

Constantinescu, N.N., *Din istoricul formării clasei muncitoare în Romînia,* I, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", nr. 6, p. 26—65.

Constantinescu-Iași, Acad. P., *450 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare,* în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare,* Ed. Acad. R.P.R., 1956, p. 3—10.

Constantinescu, Ștefan, *Pescuitul în bălțile Dunării în lumina săpăturilor arheologice de la Gărvan* (sec. X—XII), în „Studii și cercetări de istorie veche", VII (1956), nr. 3—4, p. 407—419.

Costăchel, V., *Contribuții la studierea instituției „izgoi"-lor pe baza unor izvoare romînești medievale,* în „Analele romîno-sovietice", seria istorie, 1956, nr. 2, p. 125—133.

Costăchel, V, *Relațiile dintre Moldova și Rusia în timpul lui Ștefan cel Mare,* în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare,* Ed. Acad. R.P.R., 1956, p. 169—202.

Costin, Miron, *Letopisețul Țării Moldovei.* Ediția îngrijită și prefațată de Emil Boldan, Buc., Edit. Tineretului, 1956, 278 p. cu portr.

Crăciun, Ioachim, *Răzvrătirea sașilor din Brașov la 1688,* în *Studii și materiale de istorie medie,* vol. I, 1956, p. 199—212.

www.dacoromanica.ro

Cupșa, Iou, *Bătălia de la Vaslui — ianuarie 1475. Pagini din cronica țării,* în „Pentru apărarea patriei", 1956, nr. 1, p. 24—25.

Diaconu, Gh., *Observații cu privire la urmele vechiului târg al Sucevii în vremea marilor asedii otomane și polone din veacul al XV-lea,* în *Studii și materiale de istorie medie,* vol. I, 1956, p. 267—283.

Diaconu, Petre, *Cu privire la problema căldărilor de lut în epoca feudală timpurie* (sec X—XIII), în „Studii și cercetări de istorie veche", VII (1956), nr. 3—4, p. 421—439.

— *Documente privind istoria Romîniei,* A, Moldova, veacul al XVII-lea, vol. 4 (1616—1620), Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1956 612 p. cu facs.

Douat, Ion, *Așezările omenești din Țara Romînească în secolele XIV—XVI,* în „Studii", 1956, nr. 6, p. 75—95.

Duziuchevici, Gh., *Despre mișcarea condusă de țarul Iovan (1526—1527),* în „Studii", 1956, nr. 6, p. 131—148.

Elian, Alexandru, *Epigrame funerare grecești în epoca fanariotă,* în *Studii și materiale de istorie medie,* vol. I, 1956, p. 333—341.

Focșeneanu, I. și Gh. Diaconu, *Bazele puterii militare a lui Ștefan cel Mare,* în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare,* Ed. Acad. R.P.R., 1956, p. 113—168.

Gheorghiță, I., *O carte dăruită de Vasile Lupu aflată în Biblioteca Centrală a Universității din Iași,* în „Ieșul literar", 1956, nr. 1, p. 124—126.

Grosu, Mitu, *O lucrare inedită a cronicarului Ion Neculce,* în „Gazeta literară", 1956, ian. 26, p. 2.

Halevy, M. A., *Le rôle d'Isaac-Beg, médecin et ambassadeur de Uzun-Hassan, en Moldavie et dans les pays voisins. Communication présentée au XV-e Congrès International d'histoire de la Médicine. Madrid—septembre 1956,* <Bucarest 1956>, 19 p.

Holban, Maria, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Romînească și Ungaria angevină (rolul lui Benedict Himfy în legătură cu problema Vidinului),* în *Studii și materiale de istorie medie,* vol. I, 1956, p. 7—62.

Horedt, K., *Avarii în Transilvania,* în „Studii și cercetări de istorie veche", VII (1956), nr. 3—4, p. 393—406.

Iavorschi, Ioan, *Dreptul feudal scris al Moldovei și Țării Romînești. Material pentru studiul istoriei statului și dreptului R.P.R.,* Iași, 1956, 118 p. lito.

Ilieș, Aurora, *Știri în legătură cu exploatarea sării în Țara Romînească pînă în veacul al XVIII-lea,* în *Studii și materiale de istorie medie,* vol. I, 1956, p. 155—197.

Ionașcu, I., *Despre logofătul Stoica Ludescu și paternitatea cronicii „Istoria Țării Romînești",* în „Analele Universității «C. I. Parhon» București", 1956, nr. 5, p. 261—299.

Ioneseu, Traian, *Hatișeriful din 1802 și începutul luptei pentru asigurarea pieții interne a Principatelor dunărene,* în *Studii și articole de istorie,* vol. I, Societatea pentru științe istorice și filologice din R.P.R., 1956, p. 37—78.

Ioneseu-Nișcov, Tr. și A. Constantineseu, *Relații comerciale romîno-ruse în a doua jumătate a secolului al XVII-lea,* în „Analele romîno-sovietice", seria istorie, 1956, nr. 3, p. 83—96.

Ioneseu-Nișcov, Tr. și A. Coustantineseu, *300 de ani de la încheierea primului tratat de alianță dintre Moldova și Rusia,* în „Studii", 1956, nr. 5, p. 107—116.

Kovách, Géza, *Date privitoare la răpirea pămînturilor iobăgești din Transilvania pe moșiile familiei Banfy,* în *Studii și articole de istorie,* vol. I, Societatea pentru științe istorice și filologice din R.P.R., 1956, p. 79—114.

Lehr, Lia, *Organizarea administrativă a orașelor din Țara Romînească în anii 1501—1650,* în „Studii", 1956, nr. 2—3, p. 57—75.

Manolescu, Radu, *Relațiile comerciale ale Țării Romînești cu Sibiul la începutul veacului al XVI-lea,* în Analele Universității «C. I. Parhon», București 1956, nr. 5, p. 207—260.

Marcu, L., *Iancu de Hunedoara și apărarea Belgradului,* în „Tînărul leninist", 1956, nr. 8, p. 57—60.

Milescu, Spătarul Nicolae, *Jurnalul de călătorie în China,* Ediție îngrijită de Corneliu Bărbulescu, Buc., ESPLA, (1956), 462 p. +2 ilustr. + 2 h.

Mureșan, Camil, *Rolul lui Ioan de Hunedoara în mobilizarea maselor populare împotriva expansiunii otomane,* în „Studii", 1956, nr. 4, p. 55—72.

Năsturel, Petre S., *Torna, torna, fratre, o problemă de istorie și de lingvistică,* în „Studii și cercetări de istorie veche", VII (1956), nr. 1—2, p. 179—188.

Nemnțu, Al., *Situația minerilor de pe domeniul Zlatnei și participarea lor la răscoala populară de sub conducerea lui Horia (1784—1785),* în „Studii", 1956, nr. 2—3, p. 35—56.

www.dacoromanica.ro

Olteanu, St., *Inscripția de pe piatra de mormînt de la mînăstirea lui Iaţco din Suceava*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. I, 1956, p. 367—370.

Panaitescu, P. P., *Dreptul de strămutare al ţăranilor în ţările romîne (pînă la mijlocul secolului al XVII-lea)*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. I, 1956, p. 63—122.

Panaitescu, P. P., *Din istoria luptei pentru independenţa Moldovei în veacul al XIV-lea. Primele lupte pentru independenţă ale ţărilor romîne*, în „Studii", 1956, nr. 4, p. 95—115.

Panaitescu, P. P., *Ioan Corvin de Hunedoara*, în „Contemporanul", 1956, sept. 21, p. 4.

Pascu, Ştefan, *Mişcări ţărăneşti prilejuite de intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. I, 1956, p. 123—154.

Pascu, Ştefan, *Relaţiile economice dintre Moldova şi Transilvania în timpul lui Ştefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ştefan cel Mare*, Ed. Acad. R.P.R., 1956, p. 203—217.

Protase, D., *Cercetările arheologice din 1953 în cetatea de la Alba Iulia*, în „Studii şi cercetări de istorie", Acad. R.P.R., filiala Cluj, nr. 1—4, 1956, p. 15—43.

Sabău, Ion. *Relaţiile politice dintre Moldova şi Transilvania în timpul lui Ştefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ştefan cel Mare*, Ed. Acad. R.P.R., 1956, p. 219—241.

Serban, C., *Relaţiile politice romîno-ruse în timpul războiului ruso-turc din 1735—1739*, în „Analele romîno-sovietice", seria istorie, 1956, nr. 4, p. 113—133.

Serban, C., *Ştiri despre o sticlărie în ţinutul Romanului la sfîrşitul secolului al XVIII-lea*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. I, 1956, p. 353—366.

Ştefănescu, St., *Începuturile băniei de Craiova. Pe marginea unui document recent publicat*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. I, 1956, p. 325—332.

Surdu, Bujor, *Problema naşterii şi caracterul manufacturilor de stat din Transilvania în secolul al XVIII-lea*, în „Studii şi cercetări de istorie", Acad. R.P.R., filiala Cluj, nr. 1—4, 1956, p. 103—117.

Tripcea, Theodor, *O scurtă precizare în legătură cu răscoala poporului de sub conducerea lui Pero din Seghedin*, în *Studii şi articole de istorie*, vol. I, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R., 1956, p. 31—36.

Ungureann, Gh., *Petru I la Iaşi. Pagini de istorie*, în „Veac nou", 1956, oct. 5, p. 4.

Ungureanu, Gh., *Veniturile şi cheltuielile unei mari case boiereşti din Iaşi, în anul 1816. Casa Roset-Roznoveanu*, în *Studii şi articole de istorie*, vol. I, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, Buc., 1956, p. 125—135.

Várhegyi, István, *Hunyadi János. Halálának 500 érfordulójara* [Ioan de Hunedoara. 500 de ani de la moartea lui], în „Utunk", 1956, aug. 17, p. 1.

Vianu, Al., *Consideraţii asupra caracterului activităţii administraţiei ruse în ţările romîne (1769—1774)*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. I, 1956, p. 233—244.

Vianu, Al., *Mişcarea naţional-eliberatoare şi Nicolae Mavrogheni (1787—1790)*, în „Studii", 1956, nr. 5, p. 45—62.

Vianu, Al., *Note cu privire la participarea voluntarilor romîni la războiul ruso-austro-turc (1787—1792)*, în „Analele romîno-sovietice", seria istorie, 1956, nr. 3, p. 97—111.

VIII. ISTORIE MODERNĂ

Adam, I. şi N. Mareu, *Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura Romîniei (După reforma din 1864)*, vol. I, Buc., Ed., de stat pt. lit. econ. şi jurid., 1956, 310 p. + 8 tab.

Adăniloaie, V., *Boierii şi răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, Buc., 1956, 128 p. (Societatea de ştiinţe istorice şi filologice).

Bădărău, Dan, *Cu privire la activitatea lui Ion Ionescu de la Brad între anii 1848—1850 (Călătoria în Dobrogea şi dublul ei scop)*, în „Studii", 1956, nr. 6, p. 107—119.

Balaci, Alexandru, *Legăturile lui Nicolae Bălcescu cu Giuseppe Mazzini şi Italia*, în „Studii de literatură universală", 1956, p. 8—21.

Berindei, Dan, *Frămîntările orăşeneşti din noiembrie 1860 în Ţara Romînească. Tulburările de la Craiova şi Ploeşti*, în *Studii şi articole de istorie*, vol. I, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R., 1956, p. 265—313.

Bodea, Cornelia C., *Corespondenţa inedită privind activitatea lui Nicolae Bălcescu în anii 1851—1852*, în „Studii", 1956, nr. 4, p. 117—144.

Bodea, Cornelia C., *Preocupări economice şi culturale în literatura transilvană dintre anii 1786—1830*, în „Studii", 1956, nr. 1, p. 87—106.

Bruder, Ferenc, *Két levél, amely megérkezett...* [Două scrisori care au ajuns] (Documente din mişcarea sindicală clujeană din 1905), în „Utunk", 1956, noiembrie 7, p. 2.

www.dacoromanica.ro

Bujor, M. Gh., *13 iunie 1916—13 iunie 1956. Amintiri privind aniversarea a 40 de ani de la eroica luptă pentru pace a muncitorimii gălățene*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 4, p. 3—11.

Cheresteșiu, V., *Luptătorul revoluționar Eftimie Murgu*, în „Studii", 1956, nr. 1, p. 65—85.

Cleală, I. și Egyed A., *Ecoul răscoalei țărănești din 1907 din Romînia în Transilvania*, în „Studii și cercetări de istorie", Acad. R.P.R., Filiala Cluj, nr. 1—4, 1956, p. 151—171.

Copoiu, N., *Legea împotriva sindicatelor din anul 1909*, în „Studii" 1956, nr. 5, p. 97—106.

Copoiu, N., *Poziția clasei muncitoare din Romînia față de războaiele balcanice*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 2, p. 55—73.

David, Viorica și Muuteanu N. G., *Desfășurarea lucrărilor conferinței sindicale din 1906*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 6, p. 146—155.

Diamandi, Șt., *O gospodărie moșierească în Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Studii", 1956, nr. 2—3, p. 77—90.

Diaconescu, Emil, *Eftimie Murgu profesor la Academia Mihăileană*, în „Iașul literar", 1956, nr. 12, p. 104—109.

Dicuiescu, Vl. Gh., *O manufactură de ceramică la Tîrgu Jiu 1832—1863*, Buc., 1956, 108 p. (Societatea de științe istorice și filologice).

Din scrierile și articolele lui Eftimie Murgu, în „Scrisul bănățean", 1956, nr. 1, p. 113—115.

Egyed, A., *Istoricul asociațiilor muncitorești din Transilvania între anii 1868—1872. Influența Internaționalei I asupra mișcării muncitorești din Transilvania*, în „Studii", 1956, nr. 6, p. 27—50.

Felea, I., *Al. Ionescu, ziarist socialist militant*, în „Presa noastră", 1956, nr. 4, p. 31—36.

Georgescu-Buzău, Gh., *N. Bălcescu*, Buc., Ed. de stat pt. lit. pol., 1956, 256 p.

Georgescu-Buzău, Gh., *Activitatea lui N. Bălcescu pentru pregătirea dezlănțuirii revoluției din 1848*, în „Studii", 1956, nr. 1, p. 45—64.

Gheorghiu, I., *Unele aspecte ale ajutorului militar acordat de Rusia Romînie în timpul campaniei anului 1916*, Buc., 1956, 92 p. (Societatea de științe istorice și filologice).

Haupt, Gh., *Date cu privire la cunoștințele opiniei publice ruse despre țările românești la începutul sec. al XIX-lea*, în *Studii și articole de istorie*, vol. I, Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R., Buc., 1956, p. 115—124.

Haupt, Gh., *Date privind legăturile lui Plehanov cu Romînia*, în „Analele romîno-sovietice", seria istorie, 1956, nr. 4, p. 135—144.

Haupt, Gh., *Ecoul Comunei din Paris în Romînia*, în „Contemporanul", 1956, martie 16, p. 1 și 4.

Haupt, Gh., *Lupta muncitorimii pentru organizarea sindicatelor (1900 — 1906)*, în „Contemporanul", 1956, sept. 7, p. 5.

Haupt, Gh., *Revoluționarii ruși în Romînia în sec. XIX*, în „Contemporanul", 1956, noiembrie 2, p. 5.

Haupt, Gh., *Unele date privind transportarea în Rusia a „Iskrei" leniniste prin Romînia*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 2, p. 148—153.

Hurezeanu, D., *Despre lupta dusă de clasa muncitoare în timpul răscoalei țărănești din 1907*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 2., p. 132—142.

Începutul răspîndirii marxismului în Romînia, — Crearea Partidului Social-Democrat al muncitorilor din Romînia (1893). P.S.D.M.R. între 1893 și 1900. Elaborat de un colectiv al Institutului de istorie a partidului, Buc., ESPLP, 1956, 39 p.

Ionescu, Vasile și Traian Lungu, *Alexandru Ionescu (Figuri de luptători ai mișcării muncitorești din țara noastră)*, Buc., Ed. C.C.S., 1956, 60 p.

Iosa, M., *Despre situația clasei muncitoare din Romînia între 1900—1916*, în „Studii", 1956, nr. 4, p. 73—87.

Lupta pentru refacerea și dezvoltarea mișcării muncitorești din Romînia (1900—1917). Elaborat de un colectiv al Institutului de istorie a partidului, ed. a II-a, Buc. ESPLP, 1956, 32 p.; și în „Analele Institutului de istorie a partidului", 1956, nr. 1, p. 46—88.

Maciu, Vasile, *Cine a fost Roșcovschi?*, în „Studii", 1956, nr. 6, p. 121—129.

Matei, Gh., *Ecoul răscoalei țărănești din 1907 în mișcarea muncitorească internațională*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 2, p. 142—148.

Mihordea, V., *Muncitorii petroliști din Țara Romînească la 1830*, în „Studii", 1956, nr. 5, p. 117—126.

www.dacoromanica.ro

Nedelcanu, T., *Radu Şapcă o luminoasă figură de luptător pentru dreptate şi progres social*, în „Pentru apărarea patriei", 1956, nr. 6, p. 10—11.

Oţetea, Acad. A., *Legămîntul lui Tudor Vladimirescu faţă de Eterie*, în „Studii", 1956, nr. 2—3, p. 125—133.

Oţetea, Acad., Andrei, *Mihail Kohălniceanu istoric şi om de stat*, în *90 de ani de viaţă academică în ţara noastră*, Buc., Ed. Acad. R.P.R. p. 79—104.

Oţetea, Acad. Andrei, *Ţăranii romîni din Ardeal şi mişcarea lui Tudor Vladimirescu*, în „Studii", 1956, nr. 6, p. 51—74.

Oţetea, A. şi G., *Ţăranii sub regimul Regulamentului Organic*, în *Studii şi articole de istorie*, vol. I, Societatea pentru ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R., 1956, p. 136—150.

Pop, Augustin Z. N., *Documente. 65 de ani de la moartea lui Kogălniceanu. Cîteva contribuţii de corespondenţă inedită*, în „Tînărul scriitor", 1956, nr. 6, p. 96—99.

Profir, Olga, *O scrisoare inedită a lui Nicolae Bălcescu*, în „Tînărul scriitor", 1956, nr. 2, p. 97—100.

Raţă, Victor, *Dezbaterea proiectului de program al P.S.D.M.R. în ajunul congresului de constituire a partidului din 1893*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R." 1956, nr. 1, p. 29—45.

Raţă, V., *Grevele muncitorilor tipografi din Bucureşti din 1886—1888*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 5, p. 25—44.

Roller, Acad. Mihail, *Despre personalitatea lui Mihail Kogălniceanu*, în „Contemporanul", 1956, iulie 13, p. 6.

Simonescu, Dan, *M. Kogălniceana şi poporul rus. Pagini de istorie*, în „Veac nou", 1956, iun. 22, p. 2.

Stănoiu, M., *Despre unele manifestări ale socialismului utopic în Romînia (1835—1840). Organizarea unui falanster la Scăieni-Prahova*, în „Analele Institutului de istorie de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 3, p. 129—139.

Stănoiu, M., *Unele documente privind sîngeroasa represiune a răscoalei ţăranilor din 1907*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 6, p. 102—145.

Stîrbu, S., *Răscoala din 1821 şi legăturile ei cu evenimentele internaţionale*, Buc., ESPLP, 1956, 488 p. + 5 pl.

Udrea, Traian., *Pagini din viaţa şi lupta marinarilor potemkinişti stabiliţi în Romînia (trei dosare de corespondenţă şi materiale din perioada 1905—1909 privitoare la potemkinişti)*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 2, p. 121—131.

Vaida, Ludovic, *Aspecte din mişcarea sindicală din Transilvania între anii 1900 şi 1917*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 6 p. 162—171.

IX. ISTORIA CONTEMPORANĂ

Adam, I., *Lichidarea treptată a opoziţiei dintre oraş şi sat în perioada de trecere de la capitalism la socialism în R.P.R.*, în „Probleme economice", 1956, nr. 1, p. 112—129.

Amintiri despre primul Congres al Partidului (8—12 mai 1921). Buc., Ed. tineretului, 1956, 104 p. cu ilustr. şi facs. (Institutului de istorie a partidului...)

Aspecte din participarea tineretului muncitor la eroicele lupte ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti din februarie 1933, în „Tînărul leninist", 1956, nr. 2, p. 22—29.

Babiel, I., *Aspecte din lupta antifascistă a studenţimii din Cluj în perioada 1933—1937*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 3, p. 147—159.

Balogh, Edgar, *Adatok Jozsa Béla törteneti képéhez* [Contribuţii la figura istorică a lui Józsa Béla] (Luptător comunist mort în 1943), în „Utunk", 1956, noiembrie 24, p. 4.

Bányai, L., *Congresul al V-lea al Partidului Comunist din Romînia şi lupta pentru crearea organizaţiei naţional-revoluţionare maghiare condusă de partid*, în „Studii", 1956, nr. 6, p. 97—106.

Benditer, J., *Atitudinea guvernului romîn faţă de Cehoslovacia în lunile premergătoare München-ului (mai-septembrie 1938)*, în „Studii", 1956, nr. 5, p. 7—20.

Beron, Iosif., *Tradiţii glorioase şi eroice*, în „Presa noastră", 1956, nr. 4, p. 3—15.

Bujor, M. Gh., *Amintiri. În preajma întemeierii partidului comunist romîn*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 3, p. 3—9.

www.dacoromanica.ro

Campus, Eliza, *Aspecte ale politicii externe a Romîniei în etapa post münchenează (octombrie 1938—aprilie 1939)*, în *Studii şi materiale de istorie contemporană*, vol. I, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1956, p. 215—276.

Campus, Eliza, *Blocul balcanic al „neutrilor"* (septembrie 1939—martie 1940), în „Studii", 1956, nr. 4, p. 27—53.

Campus, Eliza, *Unele aspecte ale relaţiilor internaţionale în timpul celui de al doilea război mondial*, în *Studii şi articole de istorie*, vol. I, Societatae de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R. Buc., 1956, p. 245—264.

Caraufil, T., *Despre frontul studenţesc democratic — organizaţie de luptă antifascistă a studenţimii din Romînia (1935—1938)*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 5, p. 138—151.

Caraufil, T., *Despre tradiţiile progresiste ale asociaţiilor studenţeşti din Romînia*, în „Tînărul leninist", 1956, nr. 12, p. 10—18.

Ceterchi, I., *Unele probleme ale formării şi dezvoltării statului romîn democrat-popular*, în „Lupta de clasă", 1956, nr. 3, p. 34—48.

Chepeş, Gh., *Democraţia populară — formă a dictaturii proletariatului. R.P.R. stat democrat-popular*, în „Cercetări filozofice", 1956, nr. 3, p. 67—81.

Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Romîn, 23—28 decembrie 1955, Buc., ESPLP, 1956, 908 p.

Constantinescu-Iaşi, Acad. P., *Procesul incendierii Reichstagului şi mişcarea antifascistă din Romînia*, în *Studii şi articole de istorie*, vol. I, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R., Buc., 1956, p. 5—18.

Costea, A., D Săvoiu, şi M. Luugeanu, *Ocuparea pămînturilor moşiereşti în fostul judeţ Mehedinţi (1944—1945)*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 5, p. 3—24.

Costiu, Silviau, *Pagini din lupta Uniunii Tineretului Comunist din Romînia*, Buc. Ed. Tineretului, 1956, 48 p.

Crearea P.C.R.. victorie istorică a leninismului asupra oportunismului şi reformismului în mişcarea muncitorească din Romînia (1917—1922). Elaborat de un colectiv al Institutului de istorie a partidului... Buc., ESPLP, 1956, 39 p.

Cruceanu, Mihail., *Amintiri V. Din vremea înfiinţării partidului*, în „Analele Institutului de istorie de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 3, p. 21—25.

Csatári, Dániel, *Contribuţia poporului romîn la eliberarea Ungariei de sub ocupaţia hitleristă*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 6, p. 156—161.

Cuşnir-Mihailoviei, C., *Lupta proletariatului din Romînia pentru crearea P.C.R.*, în „Tînărul leninist", 1956, nr. 5, p. 9—17.

Daviou, Savel, *Conferinţa de la Iaşi a grupurilor comuniste din Romînia, un moment de seamă în lupta pentru făurirea P.C.R. (martie 1921)*, în „Analele Institutului de istorie de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 3, p. 140—146.

Deutseh, R., *Din lupta pentru apărarea revoluţiei ruse (1917). Cinci fotografii ale batalionului revoluţionar romîn din Odesa*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R." 1956, nr. 6, p. 91—98.

Deutseh, Robert, *Participanţi la Revoluţia din Octombrie oameni ai muncii din Romînia*, în „Veac nou", 1956, oct. 5, p. 4.

Diaconu, Gh., *Unele documente privind desfăşurarea lucrărilor Congresului I din 1921 de crearea P.C.R.*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 3, p. 88—109.

Din materialele editate de U.T.C. în anii ilegalităţii cu prilejul zilei de 1 Mai, în „Tînărul leninist" 1956, nr. 4, p. 29—35.

Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia (1917—1922), vol. I, ed. a II-a, Buc., ESPLP, 1956, 428 p. (Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.).

Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia, vol. III 1929—1933, Buc., ESPLP, 1956, 743 p. (Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.)

Druia, Ştefan, *Jertfele de atunci n-au fost zadarnice. Convorbiri cu participanţii la evenimentele din 13 decembrie 1918*, în „Contemporanul", 1956, dec. 14, p. 5.

Eschenazy, I., *Cîntecul revoluţionar, tovarăş de luptă al clasei muncitoare*, în „Tînărul leninist", 1956, nr. 3, p. 14—24.

www.dacoromanica.ro

Fodor, L. şi I. Borkővi, *Munca partidului în rîndurile sindicatelor şi ale tineretului oglindită în hotărîrile Congresului al III-lea al P.C.R., (1924),* în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 1, p. 99—106.

Francise, M. şi V. Hurmuz, *Date noi în legătură cu Congresul al V-lea al P.C.R.,* în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 6, p. 99—101.

Frunză, M., *Cu privire la rolul maselor populare în făurirea regimului democrat-popular,* în „Lupta de clasă", 1956, nr. 7, p. 38—55.

Fuchs, Simon, *A párt megalakulasa, a leninizmus győzelme România munkásmozgalmában* [Întemeierea partidului, victorie a leninismului în mişcarea muncitorească din Romînia], în „Utunk", 1956, nr. 4, p. 2.

Fuchs, Simon., *Situaţia industriei forestiere şi luptele muncitorilor forestieri la începutul crizei economice din 1929,* în *Studii şi materiale de istorie contemporană,* vol. I, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1956, p. 109—155.

Gáll, Ernö, *Tradiţii valoroase ale frontului ideologic progresist (Revista „Korunk", Cluj, 1926—1940),* în „Lupta de clasă", 1956, nr. 12, p. 40—53.

Gheorghiţă, col. Gh., *În zilele acelea de august,* în „Tînărul leninist", 1956, nr. 8, p. 9—12.

Gheorghiu-Dej, Gh., *Cuvîntare rostită la cel de al II-lea Congres al Uniunii Tineretului Muncitor, 29 iunie 1956,* Buc., ESPLP, 1956, 24 p.

Gheorghiu, I. şi A., Roman, *Din lupta P.C.R. pentru scoaterea Romîniei din războiul antisovietic şi întoarcerea armelor împotriva hitleriştilor,* în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 3, p. 61—87.

Gheorghiu, I. şi A., Roman, *Unele aspecte ale luptei P.C.R. pentru victoria insurecţiei armate şi pentru instaurarea regimului democrat popular (23 august 1944—6 martie 1945),* în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 4, p. 12—38.

Grămadă, I. şi V., Popovici, *Reformele făcute de regimul burghezo-moşieresc din Romînia sub presiunea avîntului revoluţionar al maselor populare între anii 1917 şi 1923,* în *Studii şi materiale de istorie contemporană,* vol. I, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1956, p. 67—108.

Grindea, D., *Producerea venitului naţional în Romînia burghezo-moşierească,* în „Probleme economice", 1956, nr. 1, p. 153—173.

Hotărîrea Biroului Politic al C.C. al P.M.R. cu privire la unele măsuri de îmbunătăţire a muncii politico-educative în rîndul studenţilor — 22 iunie 1956 (Text prescurtat), Buc., ESPLP, 1956, 31 p.

Hotărîrea Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn şi Consiliului de Miniştri al Republicii Populare Romîne cu privire la îmbunătăţirea învăţămîntului de cultură generală din R.P.R., 13 iulie 1956, Buc., ESPLP, 1956, 32 p.

Hotărîrea Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn cu privire la îmbunătăţirea propagandei de partid şi întărirea legăturii ei cu practica construcţiei socialiste, Buc., ESPLP, 1956, 32 p.

Hurmuz, Vasile, *Sarcinile partidului în lupta de apărare revoluţionară a Uniunii Sovietice stabilite în hotărîrile Congresului al IV al P.C.R. (1928),* în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 1, p. 107—113.

Hurmuz, Vasile, *Situaţia materială a ţărănimii din Romînia şi unele răscoale ţărăneşti din anii 1923—1928,* în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 2, p. 35—54.

Hutira, E. şi Gh., Badrus, *Refacerea economică a ţării — sarcina principală trasată de Conferinţa naţională a P.C.R. din 1945,* în *Zece ani de la Conferinţa naţională a P.C.R. 1945—1955,* Buc., ESPLP, 1956, p. 115—153.

Ignat, P., *Unele documente privind sărbătorirea zilei de 1 Mai în Romînia în anii 1917, 1918 şi 1919,* în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 3, p. 123—128.

Însemnătatea istorică a documentelor Congresului al II-lea al P.M.R., în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 2, p. 3—9.

Kahane, Aron (Aurel), *Amintiri. Din timpul ţinerii congresului pentru afiliere,* în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 3, p. 17—20.

Lanyi G. şi Al., Tomescu, *Situaţia economică din Romînia în preajma conferinţei naţionale a P.C.R.,* în *Zece ani de la Conferinţa naţională a P.C.R. 1945—1955,* Buc., ESPLP, 1956, p. 52—81.

Liveanu, V., *Caracterul antisovietic şi antipopular al tratatului de la Buftea (5 martie 1918),* în *Studii şi materiale de istorie contemporană,* vol. I, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1956, p. 5—65.

www.dacoromanica.ro

Liveanu, V., *Influența revoluției ruse din februarie 1917 în Romînia*, în „Studii", 1956, nr. 1, p. 15—43.

Liveanu, V., *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și presa muncitorească din Romînia*, în „Presa noastră", 1956, nr. 6, p. 1—4.

Lungeanu, M. și M., Cutișteanu, *Unele aspecte ale luptei P.C.R. pentru izolarea partidelor reacționare de masele largi ale țărănimii în procesul ocupării pămînturilor moșierești* (23 August 1944—6 Martie 1945), în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 3, p. 43—60.

Lungu, Traian, *Poziția partidelor politice din Romînia față de problema agrară între anii 1913 și 1921*, în „Studii", 1956, nr. 2—3, p. 19—33.

Lupan, M., *Criza politică din țara noastră dintre 23 August 1944 și 6 Martie 1945*, în „Cercetări filozofice", 1956, nr. 1, p. 29—50.

Lupan, M., *Cu privire la conținutul și forma puterii în prima etapă a regimului democrat-popular din Romînia*, în „Cercetări filozofice", 1956, nr. 5, p. 7—27.

Lupta P.C.R. împotriva dictaturii regale și legionaro-fasciste pentru apărarea intereselor maselor populare și a independenței naționale a Romîniei (1938—1941). Elaborat de un colectiv al Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., Buc., ESPLP, 1956, 40 p.

Lupta P.C.R. împotriva dictaturii regale și legionaro-fasciste pentru apărarea independenței naționale a Romîniei (februarie 1938—iunie 1940), Buc., ESPLP, 1956, 56 p. (Institutul de istorie a partidului.....); și în „Analele Institutului de istorie a partidului", 1956, nr. 5, p. 91—126.

Lupta P.C.R. împotriva fascizării țării, pentru realizarea unității muncitorești și crearea frontului popular antifascist (1934—februarie 1938), Buc., ESPLP, 1956, 72 p. (Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.).

Lupta P.C.R. împotriva fascizării țării, pentru făurirea Frontului Popular Antifascist (1934—februarie 1938). Elaborat de un colectiv de pe lîngă Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., Buc., ESPLP, 1956, 31 p.

Lupta P.C.R. împotriva fascizării țării pentru realizarea unității muncitorești și pentru crearea frontului popular antifascist (1934 — februarie 1938). Ascensiunea fascismului în țările capitaliste. Victoria construirii societății socialiste în URSS. Congresul al VII-lea al Internaționalei Comuniste, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 5, p. 45—90.

Lupta Partidului Comunist Romîn în perioada crizei economice din 1929—1933, în „Lupta de clasă", 1956, nr. 7, p. 78—94.

Lupta P.C.R. pentru apărarea intereselor maselor muncitoare în perioada stabilizării relative a capitalismului 1923—1928, Buc., ESPLP, 1956, 72 p. (Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.); și în „Analele Institutului de istorie a partidului", 1956, nr. 4. p. 86—130.

Lupta P.C.R. pentru apărarea intereselor maselor populare în perioada stabilizării relative a capitalismului (1923—1928). Elaborat de un colectiv al Institutului de istorie a partidului..., Buc., ESPLP, 1956, 40 p.

Lupta P.C.R. pentru ieșirea revoluționară din criza economică — Congresul al V-lea al partidului și însemnătatea lui istorică. Eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor (1929—1933). Elaborat de un colectiv al Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., Buc., ESPLP, 1956, 47 p.

Lupta P.C.R. pentru răsturnarea dictaturii fasciste antonesciene și întoarcerea armelor împotriva cotropitorilor hitleriști (1941—1944), în „Lupta de clasă", 1956, nr. 10, p. 98—110 și nr. 11, p. 105—115.

Lupu, N., *Problemele strategiei și tacticii partidului în hotărîrile congresului al V-lea al P.C.R.*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 1, p. 114—129.

Lupu N. și E., Ciurea, *Întărirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare (1945—1947)*, în *Zece ani de la Conferința națională a P.C.R., 1945—1955*, Buc., ESPLP, 1956, p. 199—223.

Lupu, N. și N., Crețu, *Congresul al V-lea al Partidului Comunist din Romînia și unele probleme ale tacticii revoluționare*, în „Lupta de clasă", 1956, nr. 12, p. 32—39.

M. R, *Despre răscoala armată a minerilor de la Vulcan și Lupeni din 8 (21) ianuarie 1919*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 5, p. 174—181.

www.dacoromanica.ro

M. R., *Unele materiale privind frămîntările revoluționare din Moldova în 1917*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 5, p. 152—174.

Macavei, Mihai, *Amintiri. VI. Afilierea*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 3, p. 25—28.

Măueseu, Constantin. *Amintiri. II. Munca pentru organizarea congresului de afiliere la Internaționala a III-a*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 3, p. 9—14.

Mureu, N., *Unele aspecte ale crizei economice din 1929—1933 în industria și agricultura Romîniei*, în „Probleme economice", 1956, nr. 11, p. 47—61.

Marea revoluție Socialistă din Octombrie — începutul unei ere noi în istoria omenirii. Avîntul revoluționar în Romînia. Crearea P.C.R. — victorie istorică a leninismului asupra oportunismului și reformismului în mișcarea muncitorească din Romînia, Buc., ESPLP, 1956, 72 p. (Institutul de istorie a partidului); și în „Analele Institutului de istorie a partidului", 1956, nr. 2, p. 74—115.

Matei, Gh. și I., Adam, *Situația internațională în ajunul Conferinței naționale a P.C.R. din octombrie 1945*, în *Zece ani de la Conferința națională a P.C.R., 1945—1955*, Buc., ESPLP, 1956, p. 7—51.

Moeanu, C. și P., Ignat, *Unele documente privind lupta partidului comunist din Romînia în perioada fascizării țării (1934—1938)*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 5, p. 127—137.

Moghioroș, Al., *Cu privire la măsurile pentru realizarea serviciilor stabilite de Congresul al II-lea al P.M.R. privind transformarea socialistă a agriculturii*, în „Lupta de clasă", 1956, nr. 8, p. 12—32.

Mureșanu, Lucia, *Din lupta intelectualității înaintate în anii 1917—1921*, în „Contemporanul", 1956, mai 4, p. 5.

Murgescu, Costin, *Reforma agrară din 1945*, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1956, 270 p.

Mușat, S., *Eșecul instaurării dictaturii regale în 1931*, în „Studii", 1956, nr. 5, p. 63—71.

Năvodaru, Petru, *„Arena" (februarie—iunie 1936) (Din lupta P.C.R.)*, în „Contemporanul" 1956, iunie 8, p. 5.

Neeșa, Teodor, *Concesiunile înrobitoare acordate de statul burghezo-moșieresc romîn în perioada 1929—1933 capitalului străin, în vederea construirii de șosele*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. I, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1956, p. 157—183.

Neeșa, Teodor, *Date privind situația clasei muncitoare din Romînia în perioada crizei economice (1929—1933)*, în „Studii", 1956, nr. 1, p. 107—123.

Nieuleseu, P., *Despre demonstrația de 1 Mai 1939*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 4, p. 182—186.

Olteanu, Ianeu, *Amintiri. Înainte de 8 mai 1921*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 3, p. 14—17.

Opreseu, Mihail, *Legea, izvorul principal al dreptului Republicii Populare Romîne*, în „Analele „Universității «C. I. Parhon» București", 1956, nr. 6, p. 9—34.

Pampu, A. și G., Răduleseu, *Constantin Ivănuș*. Buc., ESPLP, 1956, 63 p. cu portr. ilustr. și facs. (Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.).

P.C.R., conducătorul luptei maselor populare pentru consolidarea și dezvoltarea regimului democrat-popular (6 martie 1945 — 30 decembrie 1947), Buc., ESPLP, 1956, 68 p. (Institutul de istorie a partidului).

P.C.R., organizatorul și conducătorul luptei pentru răsturnarea dictaturii fasciste antonesciene și înfoarcerea armelor împotriva cotropitorilor hitleriști, Buc., ESPLP, 1956, 51 p. (Institutul de istorie a partidului).

P.C.R., organizatorul și conducătorul luptei pentru răsturnarea dictaturii fasciste antonesciene și întoarcerea armelor împotriva cotropitorilo hitleriști. Pregătirea insurecției armate populare în condițiile înaintării victorioase a Armatei Sovietice (22 iunie—23 august 1944). Elaborat de un colectiv al Institutului de istorie a partidului, Buc., ESPLP, 1956, 47 p.

Petroviei, N., *Din istoricul luptei pentru făurirea unității politice și organizatorice a clasei muncitoare pe baze marxist-leniniste*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 1, p. 5—19.

Petroviei, N. și Bereu, I., *Aspecte din lupta partidului pentru victoria ideologiei marxist-leniniste în mișcarea muncitorească din Romînia*, în „Lupta de clasă", nr. 6, p. 27—40.

Pîrvuleseu, C., *Cuvîntarea rostită la adunarea festivă consacrată celei de a 39-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, 6 noiembrie 1956*, Buc., ESPLP, 1956, 23 p.

www.dacoromanica.ro

Popa, Gherasim. *Transformarea Romîniei dintr-o țară agrară înapoiată într-o țară industrială-agrară (Dezvoltarea industriei socialiste în R.P.R.)*, în *zece ani de la Conferința națională a P.C.R. 1945—1955*), Buc., ESPLP, 1956, p. 154—198.

Popescu, E. și C., Moeanu, *Unele documente privind mișcarea revoluționară din Romînia în perioada 1917—1921*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.», 1956, nr. 3, p. 110—122.

Prisca, Nestor, *Baza politică a Republicii Populare Romîne*, în „Analele Universității «C. I. Parhon" București", nr. 6, p. 35—54.

Rădulescu, I., *Teoria leninistă a revoluției socialiste și aplicarea ei creatoare de către Partidul Muncitoresc Romîn*, în „Lupta de clasă", 1956, nr. 5, p. 85—100.

Rezoluția Congresului al II-lea al Uniunii Tineretului Muncitor din Republica Populară Romînă, Buc., Ed. Tineretului, 1956, 31 p.

Rezoluția ședinței plenare a C.C. al P.M.R. din 16—17 iulie 1956, cu privire la măsurile pentru realizarea sarcinilor stabilite de Congresul al II-lea al partidului în domeniul transformării socialiste a agriculturii, Buc., ESPLP, 1956, 32 p.

Robotos, E. și P., Pruneanu, *Aplicarea învățăturii marxist-leniniste în problema națională*, în *Zece ani de la Conferința națională a P.C.R., 1945—1955*, Buc., ESPLP, 1956, p. 224—252.

Roman, A., *Situația politică din Romînia înaintea Conferinței naționale (23 August 1944—octombrie 1945)*, în *Zece ani de la Conferința națională a P.C.R., 1945—1955*), Buc., ESPLP, 1956, p. 82—114.

Roman, A., *Solidaritatea muncitorească romîno-rusă (1917—1919)*, în „Contemporanul", 1956, noiembrie 7, p. 5.

Rusenescu, M., *Stabilirea relațiilor diplomatice între Romînia și URSS în anul 1934*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, Buc., 1956, p. 185—213.

Stănoiu, M., *Despre statutul partidului comunist din Romînia în 1929*, în , Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 2, p. 116—120.

Ștefănescu, V. și I., Borkövi, *Unele documente privind lupta U.T.C. pentru închegarea frontului unic al tineretului muncitor*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C al P.M.R.", 1956, nr. 4, p. 161—170.

Tănase, Al. și M., Lupan, *Sarcinile fixate de Conferința națională a P.C.R. privind lupta pentru întărirea și dezvoltarea puterii populare*, în *Zece ani de la Conferința națională a P.C.R., 1945—1955*, Buc., ESPLP, 1956, p. 253—279.

Țuțui, Gh., *Partidul comunist romîn — conducătorul forțelor democrate în alegerile parlamentare din noiembrie 1946*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 6, p. 8—25.

Udrea, Traian, *Cu privire la rolul comitetelor țărănești și despre unele particularități ale revoluției populare în Romînia (23 August 1944—6 martie 1945)*, în „Studii", 1956, nr. 4, p. 7—26.

Udrea, Traian, *Despre activitatea și rolul comitetelor țărănești în 1944 și în prima jumătate a anului 1945*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. I, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1956, p. 277—321.

Victoria insurecției populare de la 23 August 1944, organizată și condusă de P.C.R. în condițiile înaintării Armatei Sovietice eliberatoare pe teritoriul Romîniei. Lupta maselor populare conduse de P.C.R. pentru instaurarea regimului democrat-popular, 6 Martie 1945, Buc., ESPLP, 1956, 60 p. (Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.); și în „Analele Institutului de istorie a partidului", 1956, nr. 6, p. 66—90.

X. ISTORIE LOCALĂ

Balogh, Edgár, *Benedek Elek kibuktatása at 1902 — es székely akcióból* [Eșecul lui Benedek Elek în campania electorală secuiască din anul 1902], în „Igazs Szò", 1956, nr. 4, p. 530—538.

Fodor, L., *Despre problema descompunerii breslelor din Odorhei în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Studii", 1956, nr. 1, p. 125—138.

Károlyi, D., *Desfășurarea reformei agrare din 1945 în fostul județ Sălaj*, în „Studii", 1956, nr. 6, p. 7—26.

Killyen, Franz, *Die Bauerburg Rosenau* [Cetatea țărănească Rîșnov], în „Neue Literatur", 1956, nr. 3, p. 105—111.

Killyen, Fr., *Brașovul în preajma revoluției de la 1848*, în *Studii și articole de istorie*, vol. I, Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R., Buc., 1956, p. 172—187.

www.dacoromanica.ro

Ligeti, Simion F., *Lupta muncitorilor forestieri de pe valea Mureşului din aprilie—mai 1929*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 2, p. 10—34.

Régeni, Andras, *Nagyszalonta nevezetes város...* [Salonta-Mare oraş important], în „Utunk", 1956, noiembrie 10, p. 2.

Uutaru, Gh., *Relaţiile dintre stăpînii de pămînt şi ţărani la începutul sec. al XIX-lea în ţinutul Putna, aşa cum rezultă din documente de arhivă locală*, în *Studii şi articole de istorie*, vol. I, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R., Buc., 1956, p. 151—171.

XI. STUDII ŞI ARTICOLE DE ISTORIE GENERALĂ

Adam, Iacob, *Destrămarea sistemului colonial al imperialismului*, în „Lupta de clasă", 1956, nr. 11, p. 50—58.

Ardeleanu, G. S., *Contribuţie la istoria expediţiilor de la Azov (1696—1699)*, în „Studii", 1956, nr. 2—3, p. 91—106.

Atanasiu, V., *Marea ofensivă a Armatei Sovietice de la Vistula la Oder — ianuarie 1945*, în „Pentru apărarea patriei", 1956, nr. 1, p. 14—15.

Baluş, E., *Ciclul economic post-belic şi capitalismul monopolist de stat*, în „Lupta de clasă", 1956, nr. 9, p. 52.

Costăchel, V., *Cultura Novgorodului în lumina noilor cercetări ale arheologiei sovietice*, în „Analele Universităţii" «C. I. Parhon», Bucureşti", 1956, nr. 5, p. 119—130.

Cruceanu, Mihail, *Dimitr Blagoev (1856—1956)*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 4, p. 77—85.

Donath, dr. Fr., *Prima tipografie în care s-a tipărit „Iskra"*, în „Presa noastră", 1956, nr. 1, p. 7—9.

Dumitrescu, V., *Procesul de la Karlsruhe şi învăţămintele istorice*, în „Lupta de clasă", 1956, nr. 10, p. 52—59.

Frauceşe, E., *Păstorii vlahi din imperiul bizantin în secolele XIII—XIV*, în „Studii", 1956 nr. 1, p. 139—146.

Guboglu, M., *Inscripţia sultanului Suleiman Magnificul în urma expediţiei în Moldova* (1538/945), în „Studii", 1956, nr. 2—3, p. 107—123.

Mihai, D., *Canalul de Suez*, în „Tînărul leninist", 1956, nr. 10, p. 50—57.

Noi materiale despre munca lui V. I. Lenin la redacţia ziarului „Iskra", în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 3, p. 159—160.

Ovecarov, A., *Începutul activităţii ziariste a lui Karl Marx şi Friederich Engels*, în „Presa noastră", 1956, nr. 2, p. 44—46.

Pall, Francisc, *Structura socială a Franţei după tratatul de drept feudal al lui Beaumanoir*, în „Studii şi cercetări de istorie", Acad. R.P.R., filiala Cluj, nr. 1—4, 1956, p. 45—66.

Rădulescu, I., *Sistemul socialist mondial şi influenţa sa asupra evoluţiei istorice contemporane*, în „Lupta de clasă", 1956, nr. 11, p. 18—28.

Ramură, M., *Acum 39 de ani...*, în „Tînărul leninist", 1956, nr. 11, p. 14—16.

Roman, Valter, *Despre războiul din Spania împotriva agresiunii fasciste, pentru libertate şi democraţie (1936—1939). (La cea de a 20-a aniversare de la începerea războiului)*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 4, p. 39—76.

Rosenzweig, D., *Unele date în legătură cu Comuna din Paris*. în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C. C. al P.M.R.", 1956, nr. 2, p. 153—155.

Ursu, H., *Obiectivele politice ale creerii frontului Antantei în Balcani (1915—1916)*, în „Studii", 1956, nr. 5, p. 87—96.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 3, 1957

CRONICĂ

ANIVERSAREA A 500 DE ANI DE LA URCAREA LUI ŞTEFAN CEL MARE PE TRON

Cu prilejul acestei aniversări au avut loc, în cursul lunilor aprilie şi mai, numeroase manifestări în întreaga ţară.

La B u c u r e ş t i, Academia R.P.R. a organizat o şedinţă festivă în ziua de 15 aprilie a.c. cu următoarele comunicări :

Acad. Tr. Săvulescu : *Cuvînt de deschidere* ;

Prof. I. Nestor, membru corespondent al Academiei R.P.R. : *Epoca lui Ştefan cel Mare în lumina săpăturilor arheologice de la Suceava* ;

Acad. T. Vianu : *Ştefan cel Mare în literatură.*

Tot la Bucureşti s-a organizat în ziua de 3 mai a.c., sub auspiciile Institutului de istorie al Academiei R.P.R. şi ale Societăţii de Ştiinţe istorice şi filologice, conferinţa tov. conf. univ. B. Cîmpina, intitulată : *Ideile călăuzitoare ale politicii lui Ştefan cel Mare.*

La I a ş i, în zilele de 14 şi 15 aprilie a.c., în sala de festivităţi a filialei iaşi a Academiei R.P.R., cu aceeaşi ocazie, s-au prezentat următoarele comunicări :

N. Grigoraş : *Începuturile şi consolidarea domniei lui Ştefan cel Mare* ;

C. Cihodaru : *Relaţiile politice ale Moldovei cu Ţara Romînească şi Ungaria între 1467 — 1473* ;

D. Ciurea : *Situaţia internă a Moldovei în timpul domniei lui Ştefan cel Mare* ;

C. Turcu : *Aspecte din istoria culturii romîneşti în timpul lui Ştefan cel Mare* ;

Al. Teodorescu : *Ştefan cel Mare în folclor* ;

N. Corivan : *Contribuţii la studierea meşteşugurilor în timpul lui Ştefan cel Mare* ;

C. Cihodaru : *Cercetări în legătură cu situaţia ţărănimii în a doua jumătate a secolului al XV-lea.*

Al. Andronic : *Contribuţia cercetărilor arheologice medievale din Moldova pentru cunoaşterea epocii lui Ştefan cel Mare* ;

V. Neamţu : *Din istoricul relaţiilor economice moldo-transilvane în veacul al XV-lea* ;

C. Cîopraga : *Ştefan cel Mare în literatură.*

Cu ocazia acestei comemorări s-a organizat şi o expoziţie cu obiecte originale de la Putna. Suceava şi Bucureşti.

La C l u j, în cadrul sesiunii generale ştiinţifice a Filialei Cluj a Academiei R.P.R., din 16—18 aprilie 1957, Institutul de istorie a comemorat figura marelui domnitor Ştefan cel Mare. S-au prezentat două comunicări :

Acad. prof. David Prodan : *Domeniile lui Ştefan cel Mare din Transilvania : Ciceu şi Cetatea de Baltă* ;

Prof. St. Pascu : *Cronicele transilvane despre Ştefan cel Mare.*

www.dacoromanica.ro

Biblioteca filialei Academiei R.P.R. şi Biblioteca universităţii au organizat expoziţia Ştefan cel Mare care s-a deschis în ziua de 28 aprilie a.c.

Filiala Academiei R.P.R. din Cluj a organizat şi un ciclu de conferinţe în principalele oraşe din Transilvania. S-au ţinut conferinţe la : Sibiu (D. Prodan), Arad (St. Pascu), Oradea şi Satu Mare (B. Surdu în limba romînă şi Pataki J. în limba maghiară), Deva şi Hunedoara (Al. Neamţu).

★

Academia R.P.R. a organizat în zilele de 26 şi 27 mai a.c. vizitarea de către cercetătorii Institutelor de istorie din Bucureşti, Iaşi, Cluj şi a Institutelor de arheologie şi de istoria arte din Bucureşti, precum şi a unui grup de studenţi din Cluj, a principalelor monumente istorice din perioada domniei lui Ştefan cel Mare.

Au fost vizitate : Cetatea de scaun din Suceava, mănăstirea Putna unde s-a depus o coroană la mormîntul voievodului, precum şi alte monumente istorice.

În ziua de 26 mai a avut loc la Suceava o şedinţă în cadrul căreia au conferenţiat prof. univ. I Nestor, membru corespondent al Academiei R.P.R., şi prof. univ. I. Berlescu de la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi.

În ziua de 27 mai a avut loc deschiderea oficială a Muzeului permanent de la mănăstirea Putna.

În cadrul manifestărilor de la mănăstirea Putna au rostit cuvîntări tov. acad. Em. Condurachi, acad. A. Oţetea şi prof. univ. I. Nestor, membru corespondent al Academiei R.P.R., din partea Academiei R.P.R. şi vicarul Mitropoliei Moldovei şi Sucevei, Nonea, şi starețul mănăstirii Putna, Moraru, care au subliniat importanţa aniversării a 500 de ani de la înscăunarea lui Ştefan cel Mare şi au relevat grija statului democrat-popular pentru restaurarea monumentelor istorice şi a centrelor de veche cultură romînească.

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ DE PESTE HOTARE

ANIVERSAREA RĂSCOALELOR DIN 1907 ÎN U.R.S.S.

La 28 martie a.c., Institutul de istorie al Academiei de ştiinţe a U.R.S.S., împreună cu VOKS-ul, a organizat o sesiune ştiinţifică dedicată sărbătoririi a 50 de ani de la răscoalele ţărăneşti din 1907 din Romînia.

Sesiunea a fost prezidată de prof. A. L. Sidorov, directorul Institutului de Istorie a Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. În sală au fost prezenţi membrii consiliului ştiinţific, profesori, colaboratori ai institutului, aspiranţi şi studenţi.

Comunicările despre răscoalele ţărăneşti din Romînia din 1907, prezentate la această sesiune, au fost făcute de B. N. Vinogradov, candidat în ştiinţe istorice, care ne-a vizitat ţara în cadrul unei delegaţii a Academiei U.R.S.S., Damian Hurezeanu, aspirant romîn la Universitatea Lomonosov — Facultatea de istorie, şi Ilie Şimandan, aspirant la Academia de ştiinţe sociale.

Au mai vorbit prof. D. L. Sidorov şi Dubrovschi Serghei Mitrofanovici, doctor în ştiinţe istorice. În cuvîntul său tov. Dubrovschi a relevat atenţia acordată răscoalelor ţărăneşti din 1907, şi a felicitat pe cercetătorii romîni pentru eforturile depuse şi rezultatele obţinute în legătură cu strîngerea şi studierea materialelor despre răscoale.

www.dacoromanica.ro

În cuvîntul de încheiere prof. A. L. Sidorov a arătat că în ultimul timp între istoricii sovietici şi romîni s-a stabilit un contact mai strîns datorită vizitelor reciproce care au avut loc la finele anului trecut şi începutul acestui an. Comunicările făcute ca şi cele pregătite, însă care nu au fost citite în cadrul acestei sesiuni, vor fi publicate în Analele Institutului de istorie al Academiei de ştiinţe.

După terminarea lucrărilor sesiunii, tov. D. L. Sidorov a făcut o comunicare la radio (pentru postul în limba romînă şi posturile sovietice) în legătură cu sesiunea consacrată răscoalelor din 1907.

DEZBATERILE ÎN JURUL MACHETEI ISTORIEI POLONIEI (Vol. II)

Un eveniment important în viaţa ştiinţifică din Polonia l-au constituit dezbaterile în jurul machetei volumului II din istoria Poloniei (1764—1864) care a avut loc între 14—17 martie 1957 la Varşovia. Ele au fost precedate de discuţii organizate în diferite centre din Polonia, (la universităţi, institute de cercetări ştiinţifice, societăţi de istorici) care au trimis la Varşovia pentru acele zile observaţiile lor cele mai esenţiale prin delegaţi. Astfel, la lucrările din martie 1957 care au avut loc sub auspiciile Institutului de istorie al Academiei din Varşovia, s-au adunat peste o sută de istorici din diferite părţi ale Poloniei. Au participat de asemenea şi invitaţi din U.R.S.S. şi din ţările de democraţie populară, reprezentanţi ai Institutelor de istorie: din U.RS.S., I. S. Miller, V. K. Ţlaţunski (Moscova), şi Golubiţki (Kiev); din Republica Cehoslovacă: L. Koči, Iaroslaw Purş (Praga), Peter Ratkos (Bratislava); din R. D. Germania: profesorii K. Obermann, Gh. Schilfert; din R. P. Ungară: Endre Kovács; din R. F. Iugoslavia: prof. Iaroslaw Šidak (Universitatea din Zagreb); din R.P.R.: conf. univ. Gh. Haupt.

Dezbaterile în jurul machetei au marcat etapa finală a lucrărilor pregătitoare a volumului II de sinteză a istoriei Poloniei. Cele peste 1000 de pagini tipărite, pe care le însumează acest volum, au fost lucrate de un colectiv format din 11 istorici şi redactate de profesorii Ştefan Kieniewicz şi Witold Kula.

Tematica volumului a fost întocmită încă din 1952 şi publicată în 1953, în jurnalul „Kwartalnik Historiczni". În decursul anilor 1954—1955 a fost scris textul machetei, care în forma litografiată, a fost supus în ianuarie 1956 discuţiei publice.

După aceasta, a urmat procesul de corectare, completare şi de redactare propriu-zisă a celor două tomuri care în iunie 1956, înzestrate cu un bogat material iconografic şi cu o bibliografie în anexă, au fost trimise la tipografie.

Lucrările dezbaterilor recente au decurs în felul următor: prof. Ştefan Kieniewicz a prezentat un referat despre felul cum a fost întocmit şi redactat volumul II, supus discuţiilor. Au urmat recenziile oponenţilor (desemnaţi în prealabil) asupra diferitelor capitole, referatele şefilor de secţii şi de sectoare din Institut, apoi discuţiile propriu-zise la care au participat un număr de peste patruzeci de istorici, iar la sfîrşit, răspunsul autorilor şi al celor doi redactori responsabili.

În cadrul dezbaterilor s-au ridicat numeroase şi variate probleme, atît de ordin general metodologic, cît şi observaţii concrete, parţiale. Au fost în mod deosebit criticaţi redactorii pentru faptul că lucrarea este prea fărîmiţată, cuprinzînd 460 de subcapitole şi paragrafe. Profesorii Lesnodorski, acad. Natalia Gaşiorovska şi alţii au arătat că asemenea construcţie împiedică înţelegerea procesului de dezvoltare a istoriei şi în loc de sinteza urmărită, lucrarea capătă un caracter analitic. Mai mulţi dintre participanţi (Serejski, Lesnodorski, Bardach) şi-au exprimat nemulţumirea faţă de felul cum se prezintă capitolele de istoriografie, care au un caracter descriptiv, tratînd schematic şi dogmatic problemele complexe şi importante.

www.dacoromanica.ro

V. Iaţunski, I. Purş au emis părerea că rolul manufacturilor este supraapreciat; manufacturile capitaliste în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în Polonia erau extrem de puţine, majoritatea avînd un caracter iobăgist. În acelaşi timp, spre deosebire de autorii machetei, ei socotesc că revoluţia industrială în Polonia n-a început în anul 1860, ci cu mult mai înainte.

Problema formării naţiunii burgheze a constituit obiectul unei aprige discuţii. Cu această ocazie s-au ridicat numeroase obiecţii şi au fost emise sugestii teoretice. S-a insistat asupra necesităţii cercetării specificului acestui proces în fiecare ţară aparte, şi nu pornindu-se de la considerente abstracte şi mărginindu-se doar la factorul economic, ci examinîndu-se şi procesul formării conştiinţei naţionale, aportul diferitelor clase la cristalizarea ei etc.

Obiecţiuni serioase au fost făcute şi asupra felului cum au integrat autorii istoria Poloniei în istoria universală. Criticînd faptul că istoria relaţiilor Poloniei revoluţionare cu ţările şi popoarele vecine din veacul al XIX-lea a fost neglijată sau greşit tratată, L. Koci, Iaroslaw Šidak, E. Kovács, Gh. Haupt şi alţii au adus numeroase date pe baza cărora au arătat şi au dovedit necesitatea de a se studia conform realităţii istorice problema complexă a politicii balcanice, a „Hotelului Lambert", care în mod nejustificat a fost apreciată în macheta istoriei Poloniei, ca retrogradă.

O problemă metodologică deosebit de importantă care s-a dezbătut o constituie tratarea istoriei culturii. Istoricul sovietic Miller, precum şi cunoscutul istoriograf literar polonez prof. Vika, au demonstrat convingător că istoria culturii trebuie scrisă de istorici şi nu de specialiştii disciplinelor înrudite (muzicologi, istorici ai artelor, ai literaturii etc.). Capitolele privind istoria culturii nu pot să conţină doar o scurtă prezentare istorică a diferitelor ramuri (literatură, artă plastică, ştiinţă etc.), ci trebuie să fie o sinteză a istoriei culturii. De altminteri, aşa au procedat şi redactorii vol. II din istoria Poloniei.

Discuţiile aprinse ce au avut loc în aceste patru zile au prilejuit o ciocnire a diferitelor păreri, dar şi a concepţiilor ideologice deosebite ce persistă încă în rîndurile unor istorici polonezi. Încercările de a minimaliza rolul ţărănimii, a maselor asuprite în procesul de eliberare naţională, tendinţele ca o dată cu lupta împotriva dogmatismului să fie înlocuită interpretarea materialist-istorică cu concepţii naţionaliste, burgheze, au fost argumentat combătute de istoricii marxişti, atît polonezi cît şi de unii istorici din ţările de democraţie populară.

Deşi au fost aduse numeroase obiecţiuni critice, totuşi toţi participanţii la aceste dezbateri au subliniat faptul că volumul II al machetei istoriei Poloniei reprezintă o serioasă contribuţie ştiinţifică, un mare succes al ştiinţei istorice marxiste poloneze. I. S. Miller, în numele Institutului de slavistică al Academiei U.R.S.S., a apreciat volumul ca o creaţie marxistă, contribuţie valoroasă la dezvoltarea ştiinţei istorice progresiste mondiale.

Gh. Haupt

DIN LUCRĂRILE COMITETULUI INTERNAŢIONAL DE ŞTIINŢE ISTORICE

Din iniţiativa celui de-al V-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice ţinut la Bruxelles a fost înfiinţat la Geneva, în 1926, Comitetul Internaţional de Ştiinţe Istorice.

Sarcinile acestui comitet, cuprinse în statutul său, se referă la iniţierea de lucrări avînd de scop dezvoltarea şi ridicarea continuă a nivelului ştiinţelor istorice, prin organizarea de congrese şi de alte forme de colaborare internaţională, precum şi prin editarea de publicaţii corespunzătoare.

Cu începere din anul 1946, comitetul a intrat în compunerea Consiliului Internaţional de Filozofie şi Ştiinţe Umanistice de pe lîngă UNESCO.

www.dacoromanica.ro

Biroul Consiliului Internaţional de Filozofie şi Ştiinţe Umanistice îşi are sediul la Paris. La cel de al X-lea Congres de ştiinţe istorice ţinut la Roma, au fost alese noile organe de conducere ale comitetului pe o perioadă de 5 ani. Biroul comitetului se întîlneşte cel puţin odată pe an, iar odată la doi ani are loc adunarea generală a comitetului.

După datele din 1955, comitete naţionale activează în 33 de ţări. Sub egida Comitetului Internaţional de Ştiinţe Istorice fiinţează 17 comisii şi comitete internaţionale speciale, dintre care însă numai unele dezvoltă o activitate propriu-zisă.

Una din aceste comisii şi anume Comisia pentru cercetarea istoriei statului şi-a ţinut ultima şedinţă la Institutul de istorie al Universităţii din Londra, la 11 iulie 1956. În această şedinţă, la care au participat şi reprezentanţii comisiei pentru cercetarea istoriei oraşelor, s-a propus să se publice o lucrare consacrată constituţiilor europene şi să se alcătuiască un atlas istoric al oraşelor din Europa. Pe de altă parte la sediul lui „Istituto Storico Italiano per il Medio Evo" din Roma a avut loc la 1 şi 5 octombrie 1956 adunarea comitetului pentru repertoriul izvoarelor istorico-medievale. S-a propus lărgirea cadrului acestui repertoriu, pentru a cuprinde întreaga Europă de răsărit şi legăturile ei cu lumea arabă, cu Bizanţul şi cu istoria statelor latine din orientul apropiat. Poloniei i-a revenit sarcina de a pregăti materialul bibliografic în legătură cu izvoarele orientale pentru întreaga Europă centrală şi răsăriteană. S-a hotărît ca baza repertoriului s-o formeze mai departe izvoarele narative. Lucrarea va apărea în jurul anului 1960.

AL VIII-LEA CONGRES INTERNAŢIONAL DE ISTORIE A ŞTIINŢEI

În septembrie 1956 a avut loc la Florenţa şi Milano cel de al VIII-lea Congres Internaţional de Istorie a Ştiinţei. Congresul a fost organizat de Uniunea Internaţională a Istoricilo-Ştiinţei şi de Academia Internaţională de Istoria Ştiinţei şi pregătit de un comitet italian. Lucrările Congresului s-au desfăşurat în şase secţii: istoria matematicii, fizicii şi astronomiei; istoria chimiei şi farmaciei; istoria geografiei şi geologiei; istoria medicinii şi biologiei; istoria tehnicii şi stiinţelor aplicate şi problemele generale de istorie a ştiinţei. La acest congres au participat pentru prima dată delegaţi din Uniunea Sovietică, Polonia, China populară, Cehoslovacia, Iugoslavia şi Grecia.

www.dacoromanica.ro

ÎN LEGĂTURĂ CU „O SCRISOARE CĂTRE REDACȚIE"

În „Studii", IX (1956), nr. 2—3, p. 193, tov. I. Nestor prezintă o „scrisoare către redacție" prin care, cu acuzații nedrepte, își exprimă nemulțumirea față de o observație de ordin secundar dintr-o recenzie făcută de mine studiului d-sale *Asupra metalurgiei aramei și bronzului în R.P.R.*, într-un alt număr al aceleiași reviste (VIII, 1955, nr. 4, p. 140).

Este regretabil că d-sa și-a conceput întîmpinarea de care e vorba în prea mare pripă. Dacă ar fi citit mai atent scurtele mele rînduri din recenzie, ar fi văzut că eu nu mă refer la „unele inadvertențe", ci la *una singură*, aceea referitoare la „faza Cucuteni C", pe care și acum refuz s-o iau drept o aserțiune intenționată, fiindcă în acest caz ar fi să o taxez direct de absurditate, avînd în sprijin nu numai evidența faptelor arheologice, dar însăș slova lucrărilor tov. Nestor. Cît despre afirmația d-sale despre cultura usatoviană ca făcînd parte din însăși cultura Cucuteni nu numai că n-am luat-o drept „inadvertență", dar am tratat-o așa cum vrea d-sa, drept o părere intenționat formulată, dar greșită, pe care am combătut-o cu un minimum de argumente, pe cît mi-a permis spațiul recenziei, fără ca prin aceasta să fi informat „unilateral" pe cititor, fără să fi prezentat chestiunea în mod „tendențios", fără să fi depășit „limitele obiectivității științifice", fără să fi dat „decrete".

„Decrete", adică afirmații fără motivări, se găsesc numai în studiul d-sale recenzat, unde părerea despre „faza Cucuteni D" nu e însoțită nici măcar de o umbră de argument, așa cum nu este nici în „scrisoarea către redacție", care nu cuprinde ca punct de sprijin decît apelul la autoritatea distinsei învățate sovietice T. S. Passek. Dacă ar fi cunoscut și părerea altor cercetători sovietici care în aceeași chestiune văd lucrurile de pe o poziție opusă — cum e mai recent cazul lui A. I. Briusov —, tov. Nestor ar fi avut prilejul să-și dea seama cît de puțin științific și de ce iluzorie eficacitate este înlocuirea argumentelor de fapte cu argumente de autoritate.

Dar dacă tov. I. Nestor s-ar fi putut sustrage unei false impresii, nici n-ar fi scris acea „scrisoare", ci s-ar fi mulțumit să-și expună părerile pe larg, în comunicarea pe care a ținut-o după apariția recenziei mele și ar fi așteptat, așa cum așteaptă și cititorii, publicarea ei, care întîrzie mereu. Și ar fi lăsat criticii dreptul de a aprecia dacă opinia d-sale este sau nu „singura științific justă". Prestigiul modestiei d-sale n-ar fi avut decît de cîștigat.

Radu Vulpe

Nota redacției. O dată cu publicarea răspunsului tov. Radu Vulpe la „scrisoarea" tov. I. Nestor considerăm încheiată, în cadrul coloanelor revistei noastre, polemica dintre cei doi specialiști, cu atît mai mult cu cît ea se referă la o problemă și la o perioadă care formează obiectul de cercetare al revistei „Studii și cercetări de istorie veche".

Rectificare. La p. 215 a revistei Studii, nr. 2/1957 s-a strecurat o greșeală de tipar: în loc de Hristo Boev a apărut Hristo Botev. Facem cuvenita rectificare.

www.dacoromanica.ro

A. M. PANKRATOVA

La 25 mai s-a stins din viață, după o grea suferință, cunoscuta istorică sovietică acad. Anna Mihailovna Pankratova, membru al Comitetului Central al P.C.U.S. și al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S.

A. M. Pankratova a cunoscut de tînără exploatarea capitalistă. La vîrsta de 11 ani, rămînînd orfană de tată a fost nevoită să muncească împreună cu mama ei într-o fabrică. În 1917 termină studiile la Universitatea din Odesa. În anii războiului civil, A. M. Pankratova a participat la munca ilegală pe teritoriul ocupat de bandele albe și a luat parte la mișcarea de partizani din sudul țării. A. M. Pankratova a intrat în rîndurile partidului comunist, pe atunci aflat în ilegalitate și căruia i-a rămas membru credincios pînă la sfîrșitul vieții. După eliberarea Odesei, A. M. Pankratova a fost activistă de partid. În 1925, A. M. Pankratova a terminat Institutul „Profesura roșie" care pregătea cadre pentru munci de partid și pe tărîmul științelor sociale. După această dată ei și-a consacrat toată activitatea muncii științifice și pedagogice. A. M. Pankratova a scris peste 200 de lucrări științifice despre istoria clasei muncitoare ruse și europene, despre istoria uzinelor și fabricilor, despre revoluția din 1905—1907, etc.

A. M. Pankratova este unul din autorii istoriei diplomației, redactor al manualelor de istorie a U.R.S.S, pentru școlile medii și învățămîntul superior.

Ca o recunoaștere a activității sale științifice prodigioase, A. M. Pankratova a fost aleasă membru al Academiei de Științe a U.R.S.S., (1953), al Academiei de Științe a republicii Bieloruse (1940), membru al Academiei Științelor pedagogice a Republicii Federative Ruse (1944), membru al Academiei Ungare și membru corespondent al Academiei de Științe germane. La începutul anului 1957, a fost aleasă membru corespondent al Academiei Republicii Populare Romîne. Reprezentantă eminentă a științei istorice sovietice, A. M. Pankratova a participat la congresele internaționale ale istoricilor, la Congresul de la Varșovia din 1933, și la cel de la Roma din 1955.

A. M. Pankratova a fost președinte al Comitetului național al istoricilor din U.R.S.S, și membru al comitetului internațional al istoricilor.

www.dacoromanica.ro

Poporul sovietic a stimat în A. M. Pankratova şi pe activista de frunte pe tărîm social politic. La Congresul al XIX-lea şi al XX-lea al P.C.U.S., A. M. Pankratova a fost aleasă membră a CC. al P.C.U.S. Alegătorii circumscripţiei Gomel au trimis-o de două ori în Sovietul suprem al U.R.S.S., ca deputată a poporului.

În ultimii ani, A. M. Pankratova era redactorul responsabil al cunoscutei reviste sovietice „Voprosî istorii". Grav bolnavă, ea continuă şi munca sa ştiinţifică în calitate de colaboratoare a Institutului de istorie al Academiei de Ştiinţe din U.R.S.S. şi şef de catedră de istoria U.R.S.S. la Academia de Ştiinţe sociale de pe lîngă CC. al P.C.U.S.

Guvernul sovietic a decorat-o cu ordinul Lenin, cu două decoraţii „Steagul roşu pentru muncă" şi cu medaliile U.R.S.S. În 1945 a fost distinsă cu premiul Stalin pentru opere ştiinţifice în domeniul istoriei.

Cărţile şi manualele de istorie redactate de A. M. Pankratova sînt larg cunoscute şi apreciate în ţara noastră.

Adînc îndureraţi faţă de greaua pierdere suferită de istoriografia marxistă, istoricii romîni vor păstra vie şi neştearsă amintirea eminentei savante sovietice A. M. Pankratova.

www.dacoromanica.ro

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 3
BUCUREȘTI

www.dacoromanica.ro

Com. 1034.

Lei 6.—